קְהִלַּת שֶׁרְנְסְק וְהַסְּבִיבָה

סֵפֶר זִכָּרוֹן

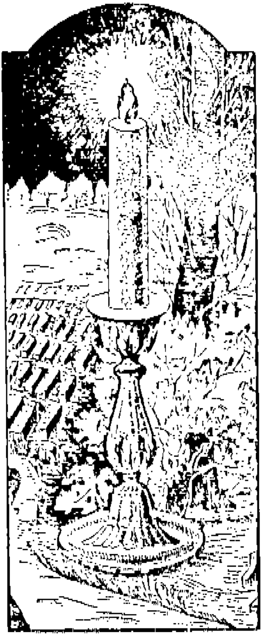

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר!

שמות פרשת בשלח י"ז י"ד

ירושלים

תשכ"א 1960

Printed in Israel

— דפוס סלימן ירושלים —

חזית בית הכנסת שנהרס על ידי הנאצים

מימין לשמאל: ר׳ אברהם ז. ניבודסקי, ש. ז. בורנשטיין, י. ל. בלומן.
הילדים: ילדי שלמה זלמן, ילדי ציטובין, ילדי סוכול.

אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת הֵיכַל קָדְשֶׁךָ,

— — — — — — — — — —

הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ.

תהלים

מצבת ח. ב. שרפסקי ז״ל, אשתו שיינדל ובנם בונם

ליפשיץ, ב. לנדוי, מאי, יעקב המבורגר, רבקה פליישער

העורך: יוסף רימון (גרנט)

ליקוט החומר והטיפול בדפוס: יוסף רימון (גרנט)

הדברים שנכתבו באידיש סגנן: י. ריבס

הביא לדפוס: יוסף בנזימן

תרגום לאנגלית: ישראל נ. לסק

חזון העצמות היבשות — דאס שטארקסטע קאפיטעל אין תנ״ך

גאט האט געלייגט די האנד אויף מיר, און ער האט מיך ארויס גענומען ברוח ה׳, און האט מיך אראב געלאזט אין מיטן טיפן טאל, וועלכער איז געווען אנגעפילט מיט ביינער, און ער האט מיך פארביי געפירט איבער זיי ארום און ארום, און זעה! זייער פיל זיינען זיי געווען איבערן טיפן טאל, און זעה! זייער טרוקן זיינען זיי געווען און ער האט מיר געזאגט:

בן־אדם! וועלען די דאזיגע ביינער לעבעדיק ווערן? און איך זאג: ה׳ אלקים, דאס ווייסט דו. זאגט ער צו מיר: זאג נביאות איבער די דאזיגע ביינער, און זאג זיי אן:

איר טרוקענע ביינער, הערט דאס ווארט פון גאט! אזוי זאגט גאט דער האר צו די דאזיגע ביינער: זעט, איך ברענג אן אטעם אריין אין אייך און איר וועט לעבעדיק ווערן! איך וועל געבן אויף אייך אדערן, און כ׳וועל ארויפטון אויף אייך פלייש, און אהויט צי איך ארויף אויף אייך, און לעבען וועט איר!, ווי איך האב נביאות געזאגט, און מיטאמאל א גערודער, און די ביינער האבן זיך גענענט יעדער ביין צו זיין אייגן ביין, און איך זע ווי אדערן זיינען אויף זיי און פלייש איז ארויף געוואקסן. און א הויט האט זיך אריבער געצויגן פון אויבן; נאר קיין אטעם, קיין רוח, איז אין זיי ניט געווען.

זאגט ער צו מיר: זאג נביאות צום רוח, זאג נביאות, בן־אדם, און זאג צום רוח: אזוי האט געזאגט גאט דער האר: פון די פיר ווינטן קום אהער דו רוח, און הויך אריין אין די הרוגים דא, און זיי זאלן לעבעדיק ווערן!. און איך האב נביאות געזאגט ווי ער האט מיך באפוילן, און דער אטעם איז אין זיי אריין, און זיי זענען לעבעדיק געווארן, און האבן זיך געשטעלט אויף זייערע פיס, א זייער זייער גרויסע מחנה. און ער האט צו מיר געזאגט! בן־אדם די דאזיגע ביינער, דאס גאנצע הויז פון ישראל זיינען זיי.

קוק ווי זיי זאגן, פארטריקנט זיינען אונזערע ביינער און פארלארן איז אונזערע האפנונג, פארשניטן זיינען מיר, דערפאר זאג נביאות און זאלסט זיי אנזאגען:

אזוי זאגט גאט דער האר: זע, איך עפן אייערע קברים, און איך וועל אייך מיין פאלק ארויס ברענגען פון אייערע קברים און איך ברענג אייך צו די ערד פון ישראל און איר וועט וויסן אז איך בין י־ה־ו־ה.

ווען איך ברענג אייך אויף מיין פאלק, פון אייערע קברים, און איך וועל אייך אוועקשטעלען אויף אייער ערד און איר וועט וויסען אז איך י״ה ו״ה האב האב גערעדט און געמאן, זאגט י״ה ו״ה. (יחזקאל ל״ז)

הועד למען הספר באמריקה

מימין לשמאל עומדים: אלי (אלעקס) קראנענבלאט יושב וראש של העזרה (רעליעף) למען שרגטק, אברהם קירשנבוים, לייב מונדרי, משה גיבורטקי. יושבים: הערי ביגעל, י. מרדכי זימן, הימי זעלען ח. יעקב מארינוביץ.

על הכינוס ח' כסלו תש"כ

מימין לשמאל: ש. ז. בורנשטיין, נתן בן מנחם (דוברושקלנקה), אברהם מטביצקי, שמואל רוזנבוים, עזה וולדמן־ליפשיץ, יוסף רימון (גרנט).

התוכן:

		עמוד
פתח דבר — — — — —	יוסף רימון (גרנט)	ו
לזכרון עולם (שיר) — — — —	א. קידושנבוים	יד
מן המיצר קראתיך . . . — — — —	מ. ניבורסקי	טו
דבר יו"ר הארגון להופעת הספר — — —	ש. רוזנבוים	טז

פרק ראשון

ראשיתה של הקהילה היהודית בשרנסק —	נ. קורן	5
משנת 1863 — 1900 — — — —	י. רימון (גרנט)	7
שנות הסער, 1901 — 1905 — — —	י. ל. פפר ז"ל	9
זכרונות 1906 — 1914 — — — —	י. מ. זימן	17
מלחמת העולם הראשונה 1914 — סוף 1918 —	יוסף רימון (גרנט)	30
הסתדרות „החלוץ" — — — —	יוסף רימון (גרנט)	34
הספריה הציונית — ופתח שוא — — —	י. ל. פפר ז"ל	36
שרנסק פון 1918 ביזן חורבן 1/9/39 — —	משה ניבורסקי — י. רימון	75
העיירה שבה גדלנו — — — —	יוסף רימון (גרנט)	82
התנועה הציונית בשרנסק — — —	יוסף רימון (גרנט)	90

פרק שני

שושלת העלוים משרנסק — — —	הרב י. ל. אבידע (זלוטניק)	100
הרוז"ק ר' זליג משרנצק — — —	נדפס בעתון „המודיע"	104
הרב ר' ישכר בריש גרוברט ז"ל — —	ש. ג. אנציקלופדיה של הציונות הדתית	106
פרופ. דוד גרוברט ז"ל — — — —	א. ל. שורץ (תרגום מגרמנית נ. דוברושקלנקה)	110
על פרופ. דוד גרוברט — — — —	ר' נחום סוקלוב	
הרב ר' יהודה ליב גרוברט ז"ל — —	ש. ג. אנציקלופדיה של הציונות הדתית	113
הרב ר' מגדל גרוברט ז"ל — — —	יוסף רימון (גרנט)	117
רבנים בשרנסק — — — — —	יוסף רימון (גרנט)	134

פרק שלישי

גלויי אנטישמיות בשרנסק — עדה וולזמן־ליבזון 138

עיירה הקטנה שלי — חיציה לנדוי־איזנברג 140

זכרונות — ל. מגד (רייכגאט) 142

יום השוק והיריד בשרנסק — ש. סולדנר 144

חבורת הקור חולים — הלפגים משורת הדין — ש. רוזנבוים 146

זכרונות תלמידת בי״ס פולני עממי — ח. שפירא־רוייס 150

מיינע זכרונות פון שרענסק — נתן בן מנחם (דובדחיזקלנקה) 173

זכרונות און פאקטן פון די קינדער יארן — ז׳ק רובערטס (י. גרובערט) 176

צו עלטערן, ברידער, שוועסטער — זמוויל גרנט ז״ל 177

די שרענסקער קאמיניקאציא — יצחק מאיר גרינבוים

ערב יום כפור אין שרענסק ביזן חורבן — יצחק מאיר גרינבוים 182

דער טשענסטאכאווער צדיק זצ״ל, מיין מאמע און איך — ח. י. מרינוביץ 187

בגין במקום הגיס — י. מרינוביץ

מיין דינסט אין די רויטע ארמיי — משה ניבורסקי 195

מרים צפרה געזעגנט זיך מיטן איינציקן זון — משה ניבורסקי 197

אליעזער זימן און „השומר הצעיר" — משה ניבורסקי 198

זכרונות פון די קינדער יארן — צבי ליב יזו 200

נאטיצן — יוסף רימון (גרנט) 202

שרענסק אירע מענטשן און זייער ספעציפישקייט ז. קרושוביס 206

פרק רביעי

דודי ר׳ משה גרנט — י. צ. רמון 212

לכבוד אבא נפתלי הירצקא — רחל דבורה זלמנס־גרנט 214

האחים יצחק מאיר ומגדל גרנט ז״ל — י. רימון (גרנט) 216

ר׳ משה צבי גרינבוים ז״ל — יוסף רימון (גרנט)

ר׳ מגדל זימן ז״ל — יוסף רימון (גרנט)

הקדושה יוטא זימן—קורלאיק — יוסף רימון (גרנט) 220

מדוע הסבא ר׳ מ. דוד ז״ל לא עלה לא״י? — אריה רחום 222

שרה איטא ואפרים איצקוביץ — זליג פפר

דוד יום טוב הי״ד והחדר המתוקן — זליג פפר 224

עמוד

ר׳ שלום ליפ (החזן בשריגסק) — — — יוסף רימון (גרנט)
(אברהם ה. גיבורסקי הי״ד) — — —
בעל קריאות הקבוע " " "
האחים גדליה ואיסר ביבורסקי — — — " " "
ר׳ יוסף ליב פפר ז״ל — — — — יוסף רימון (גרנט) 230
לכבוד אבא ר׳ יוסף לייב פפר ז״ל — — צביה 234
מכותבי המליצה — — — — —
ר׳ לייב פליישר (המתנגד) ז״ל — — — יוסף רימון (גרנט) 235
כימי דור במשך שלשים שנה — — — נתמן קורן 241
ר׳ הלך קורלציק ז״ל, — — — — יוסף רימון (גרנט)
ר׳ גדל׳ קרוק ואשתו גיטל — — — " " "
שלשה קנטוניסטים — — — — " " "
ר׳ מגדל רוזנבוים ז״ל — — — — " " "
ר׳ אברהם מאיר ופרל אשתו — — — יוסף רימון (גרנט) 249
הסבא ר׳ אברהם מאיר ז״ל — — — אהרן מגד 250
מצבה על קבר אמי פרל ז״ל — — — לאה מגד (רייכגוט) 251
מיין פאטער ר׳ משה, און מיין ברידער
הירצקא נפתלי ז״ל — — — יוסף רימון (גרנט) 259
ברגם ווירוסקי (דער אוצר) הי״ד — — יוסף רימון (גרנט) 261
צום אנדענק פון מיין פאטער אברהם זלמן הי״ד משה ניבורסקי 263
ר׳ נגדעל סארגאווער מיין זיידע ע״ה — — א. קירשנבוים
2 שירים: יארציים, א פרישער קבר — — א. קירשנבוים 270
משה רוזנברג קאמפאניטאר און
קאמוניסטישער עסקן — — — יוסף רימון (גרנט) 271
ד״ר בנימין גרינברג ז״ל — — — נתמן קורן 274

אודים מוצלים מאש:

אנדערע שווערער לעבענס וועג — — — י. צ. אוסמן 277
ווי אזוי בין איך געבליבען לעבען — — נ. אלמוס 279
זכרונות אחת השרידות — — — — שרפסקי — גורין 280
איך ניצלה משפחתי מצפרני הנאצים — — נתן בן מנחם
(דוברושקלנקה) 282
אונזער מארטירער וועג — — — — יצחק גרינבוים 288

עמוד

דער וועג פון אויות — — — — ה. גלסמן — אקס 290

ווי אזוי בין איך לעבן געבליבן — — משה ניבורסקי 293

ראובן סולדאנער׳ס וועג צו דער העפרייאונג — איבערגעגעבן דורך
משה ניבורסקי 297

אובעה גבורים משרנסק — — — — יוסף רימון (גרנט) 304

פרק חמישי

אחד מעילויי שרנסק — — — — נחות חוקלוב 309

שרנסק עיר חסידות ועילויים — — הרב י. ל. אבידע (זלוטניק) 313

העילוי משרנסק — — — — — י. אפאטושו ז"ל 317

החסידים הראשונים והחסידים האחרונים — יוסף דימון (גרנט) 322

די שרענסקער סוחרות — — — יוסף אפאטאשו

די שרענסקער רביאין — — — — יוסף אפאטאשו 330

משה׳לע דער בן יחיד — — — — א. קירשנבוים 333

שרענסקער פאלקלאר און סתם גוטע ווערטלעך — ליקט יוסף רימון (גרנט) 338

השואה

יזכור — — — — — — — 341

מען מוז שרייבן — — — — — נתן בן הנזום
(דוברוושקלנקה) 342

שמות הקדושים — — — — — — משה ניבורסקי 349

על קהלת שרנסק שנשמדה — — — — אברהם סטבינסקי 353

עורב און אנפאנג פון חורבן — — — — משה ניבורסקי 362

די ביים לעבן געבליבענע דערציילן :

נחום אלטוס, ר. סולדאנער, צ. אוסמן — — 379

פתיחה לאלפא (א. ב.) — — — — — י. רימון (גרנט) 383

זכרונות מבית אבי — — — — — — ווים ליבמיג זיידמן 385

דברי קינה על הקדושים (מאות א עד ב) — יוסף דימון (גרנט) 432

גר לרשי ולמתתיהו — — — — — צביה 434

מיין מאמא חיה האדעס — — — — משה ניבורסקי 436

הספד (מאות ב עד ס) — — — — — י. רימון (גרנט) 438

בית אבא ע״ה — — — — — — — אברהם סטבינסקי 440

	עמוד
דברי קינה על הקדושים (מאות ס עד ק) — י. רימון (גרנט)	450
בתי הקברות מאירה קורן הי"ד — — נ. קורן	454
דברי קינה על הקדושים (אות ש) — — י. רימון (גרנט)	466
נר לנשמת הורי — — — — יוסף שפירא	469
קרבנות גזרת פולין — — — — יוסף רימון (גרנט)	476
חללים ולוחמים שנפטרו בארץ — — יוסף רימון (גרנט)	480
לזכרה של אחותי היקרה — — — עדה זלדמן־ליפשיץ	482
חללים ולוחמים — — — — י. רימון (גרנט)	488

רדזנוב

רשימת הקדושים — — — — מ. ניבורסקי	494
מיין שטעטעלע — — — — — סעם מיטגאנג	498
העיירה רדזנוב — — — — — א. פוטני (פרשניצקי)	502
ר' מרדכי יוסף קובשקא ז"ל — — — יוסף רימון (גרנט)	504
קרינבורג — — — — — — יוסף רימון (גרנט)	505

נספחות

די שרעפסקער סוסייטי — — — — שטעדמאן פון שרעפסקער רעליעף אלי חיים קראנענבלאט	507
ארגון יוצאי שרפסק בארץ — — — י. רימון (גרנט)	508
כל נדרי אין ראטן־פערבאנד — — — משה ניבורסקי	510
גדוד אליטטוריש — — — — נ. קורן ב. גרובדט ז"ל	514
2 בריוו געווידמעט די געשעענישן פון יאר 1936 — — — — דוברשקלנקה — גרינבוים	515
106 תמונות	

פ ת ח ד ב ר

בשורות איוב

אחרי מלחמות העולם השניה, כשהשמועות המחרידות והמזעזעות על רצח אחינו ואחיותנו בעיירה מולדתנו, ושרגסק היהודית איננה עוד, הרגשתי כי חוב קדוש מוטל על כל אחד ואחד שנולד בעיירה, לעזור להציב יד ושם לקהילה היהודית בשרגסק, יד וזכר לאלפיים החללים שנספו בשואה האיומה ולהעלות נר־תמיד לזכרם הקדוש עד סוף הדורות.

בכנוס אנשי העיירה שהתקיים בתל־אביב לקחתי על עצמי את המשימה הגדולה והאחראית להכין ספר „יזכור" להנצחת הקהילה היהודית.

הספר מחולק לשני חלקים:

1) עד השואה, כלומר עד חורבן 1.9.39.

2) השואה.

השגת החומר

השתדלתי ללקט לבנה ללבנה, פניתי לבני העיר, הגרים בתפוצות, חפשתי וחזרתי בספריות הרבנות, בספרות התורנית ובספריות שונות. ניהלתי חליפת־מכתבים עם ארצות שונות, ובפרט עם ילידי שרגסק הנמצאים באמריקה; כמו־כן בחרתי חומר מתוך ספרים שיצאו לאור ע"י רבנים יוצאי שרגסק ומתוך אנציקלופדיות ולקסיקונים. מכל אלה הצלחתי לאסוף חומר עצום על העיירה שבשבילנו — אנשי שרגסק — היא איננה מושג גיאוגרפי בעלמא, אלא עולם שכולו זיו והוד, עולם המשתרע בתחום עיירה בה נולדנו וגדלנו.

בחרתי את המקורים והעובדות הראויים לציון — עד כמה שניתן לברור — ונוסף לכך החומר שהומצא ע"י אנשי העיירה (הכל ביחד) ובד בבד עם ליקוט המאמרים שנכתבו ע"י סופרים בעלי שם, התקבלה תמונה שלמה על העיירה, על אישיה וגדוליה, עסקניה ואורחיה למוסדותיה המסועפים.

תשומת לב מיוחדת הקדשתי לתקופת השואה — בחלק השני של הספר. כאן נצלתי כל האפשריות שעמדו לרשותי; דובבתי את האודים המוצלים מאש שהתענו במחנות וניצלו בנס. שרידים יחידים אלה מספרים מה שראו עיניהם. מהם נודע לנו על הימים האחרונים של הקהילה היהודית. השתדלתי למסור פרטים על תקופת־השואה, בכדי שנוכל ללוות ברוחנו את קדושי עירנו שנפלו מעת

פורץ המלחמה עד גיטו מלווה, ומן הגיטו לגיא־ההרוגים אושויץ.

פרק מיוחד הוקדש לקדושי עירנו בשם „אלפא" — כלומר לפי הא. ב. פרק זה מספר על כל משפחה ומשפחה בעיירה; על חייהם, פרנסותיהם ופעולותיהם של אנשי העיירה, בכדי שזכרם לא יצלול בתהום הנשיה.

שאלת השפות

כשלעצמי העדפתי להוציא הספר בשפה אחת. רק לאחר שקלא וטריא וקבלת דעת החברים, בחרתי להוציא את הספר באידית ובעברית; כמו"כ להקדיש חלק קטן בשפה האנגלית, ע"מ לאפשר לאנשי שרנסק דוברי אנגלית הנמצאים בארה"ב, ליטול חלק בספר.

חזרות

העיירה היתה קטנה, השטח מוגבל ורושמי זכרונותיהם הם אנשים פשוטים, אנשי־העם, לא סופרים ולא תופשי־עט. הללו כתבו מתוך התעוררות פנימית, עצמית, שהכאב הנורא והדחיפה העזה להציב יד וזכר לעיירה, עוררו בהם הרצון החזק למסור לדורות הבאים פרק בהסטוריה היהודית של עיירה בגלות פולין. במצב כזה חזרות הן בלתי נמנעות, כי העובדות משתלבות אחת בשניה. השתדלתי רק להקטינן עד לגבול אפשרי.

*) שרנסק — שרנצק

בספרות הרבנית העתיקה, או באנציקלופדיות שונות, נזכר השם של העיירה שלנו ב„צ" ולא בסמך „שרנסק". אחרי בדיקת החומר קבעתי, כי הנכון הוא להשתמש באות „ס", כלומר שרנסק. רק אותן הציטטות מן מקורות ישנים, נביא ככתבן.

טעיות ואי דיוקים

בדקתי כל העובדות, עד כמה שהדבר היה בגדר האפשרות. מראש אולה סליחות הקורא בן־העיר, אם ימצא פה ושם אי דיוק בתאריך, או בזיהוי פנים שלא כהלכה, מצדי עשיתי הכל. חקרתי וביררתי כל מקרה ופרט, באמונה ובאמץ־רוח.

---

*) לפי ספר שהוצא בשפה הפולנית בשנת 1828 השם של עיירה צריך להיות שרנסק ב „ס", לפי דעת הסופר בנה העיירה שרנסק מושל המחוז ששמו היה שרנסק.

ידוע ידעתי שהמשימה אינה קלה כלל. כי הלא נחתם הגורל על הקהילה ולא שרדו מימנה כל תעודה ומסמך. השואה שפקדה את יהדות פולניה העלתה בלהבות אש גם כל אוצרות הרוח של כל עיירה ועיירה. הכל ירד לטמיון. לרבות הספרים ופנקסים שונים ובתוכם הספר של ה„חברה קדישא" (גחש"א). ספר זה היה בבחינת ספר הסטוריות של העיירה. הוא הכיל כל התעודות של הקהילה היהודית, של ההסתדרויות שפעלו בעיירה הקטנה. נאבקתי והתלבטתי קשה לחשוף חומר על העיירה שהוציאה מתוכה מלומדים ואנשי שם. צדיקים וחסידים מפורסמים, עלויים ורבנים גדולים. אודה על האמת אם אציין, כי אחרי שקול דעת ארוך, חשבתי להסתלק מתפקידי, כי לא מצאתי די חומר, ולא ראיתי אפשרות להשיגו. בא המקרה ושינה את מחשבותי; באותו הזמן קבלתי מכתב מחברי א. קירשנבוים הנמצא באמריקה, בו הוא כותב לי, שהמנוח ר' יעקב אהרן ז"ל, אחד מניצולי המחנות — איד מוצל מאש — בהיותו חולה אנוש היתה תפלה אחת בפיו, שיזכה לראות הספר „יזכור" על שרנסק, מודפס ומוצא לאור למען הדורות. זאת היתה גם תפילתם של חברינו שהלכו למשרפות. אז התחלתי לעבוד במשנה מרץ. שמתי לי למטרה לכתוב על הכלל ועל הפרט, ללא כל הפליה במעמד, כי כל העדה קדושה היא. נדרתי להמשיך ולגמור. האמנתי והנני בטוח שזוהי עבודה לדורות. (נדרי וצואת־הקדושים קימתי).

זכיתי לסיים עבודת קודש. קימתי את נדרי להציב יד ושם לקהילתנו, ולהנציח את אחינו, אחיותינו וחברינו שהיו ואינם...

אני מתגאה ב„עמך" שלנו, יוצאי שרנסק, שאינם סופרים ולא משוררים לא אנשי העט ובכל זאת חן מיוחד שפוך על כל מה שנכתב על ידם.

אני מתרשם מהשפה והסגנון של חברינו, על השבושים שלהם ועל העדר הליטוש שבהם. כתיבתם היא עדות חיה על אהבתם העצומה לעיירה שלהם.

חייב אני להביע הוקרה רבה לרעיתי ליבה, על עזרתה המסורה שהגישה לי, פרט לעידוד הרב שהעניקה לי, סייעה לי בהשגת חומר, בהעתקת מאמרים ובדיקת המסמכים. וגם דאגה לצד האסתטי של הספר.

ברצוני להודות לכל אלה שעזרו להופעת ספר הזכרון הזה, לכל החברים והחברות משרנסק שנענו לקריאותי ושתפו את עצמם בכתיבה, אם בהרבה אם במעט. ביחוד לארגון יוצאי שרנסק באמריקה עם היו"ר יהושע מרינוביץ בראש לחברי ועד־הספר באמריקה; א. ח. קראנענבלאט, לייב מאנדרא, הארי מיגעל, ה. מ. זעלען, ח. יעקב מאריגוביץ, ולחברים משה גיבורסקי ואברהם קירשנבוים שהתמסרו בלב ונפש לעבודה הקדושה ועזרו באיסוף כספים, בליקוט חומר

ובמנהיגות ומתינות, והיו מן הראשונים שהתחילו במצוה זו *). וכמו״כ לא יגרע חלקו של חברנו יוסף מרדכי זימן שהצטרף לחברים הנ״ל ועזר הן בעבודה הן במנהיגות.

ותודתי מובעת בזה להרב אבידע (זלוטניק) בעד העזרה בעצה, בכתיבה ובעריכת הספר; להחברים נתן בן מנחם ונחמן קורן, שעזרו בהגהה, ובהתמסרות לעבודת קודש, ליו״ר הארגון שרנסק בארץ, ש. רוזנבוים ולי. מ. גרינבוים ואברהם סטבינסקי, חברים בועד למען הספר.

כן יזכר לטוב ר׳ יוסף ליב פפר ז״ל, שהיה בין הראשונים שחלם והגה על הוצאת הספר לאור.

לכולם ברכה, איחולים ותודה.

יוסף ריימון (גורנט)

ביום עליתם ארצה

יושבים משמאל לימין: י. ל. פפר, צביה פפר־קוזלובסקי, ש. רוזנבוים, שרה רוזנבוים־קורלציק, פועה שפיז־קורלציק. עומדים: יוסף לוינסון, יצחק רוטקוס, צפורה קורלציק־פפר, זעליג זימן.

*) תודתי האישית נתונה למשה ניבורסקי, עבור הפרגמנט „שרנסק און אירע אינסטיטוציעס" שכתב החלק הא׳ מן הפרגמנט החשוב הזה. הנ״ל

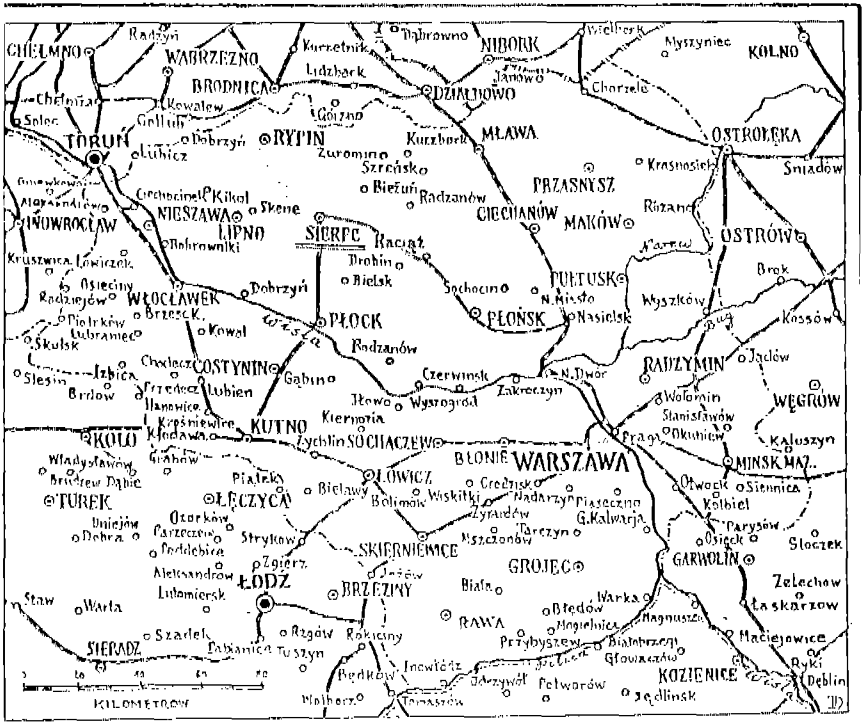

הגוודרא משמאל, דירת העסקן הציוני והצבורי איסר ניבורסקי, הנמוכה מימין, דירת החזן אליעזר בילבסקי

מימין: הבנין של הג׳מינא ברחוב דאזדס משמאל: הבנין רמיזיה (שייך למכבי האש)
(ר׳ המאמר אלישבע והשומר הצעיר עמוד 198).

מימין: טחנת־הקמח של שמניטקובסקי והגן של דומברובסקי והכביש לביזשון
משמאל: הבנין של ואיצ׳כובסקי (ר׳ המאמר עיירה הקטנה שלי עמוד 140)

נפרדים מיצחק רויטקיפף ז"ל

מימין לשמאל: מ. מאטוס, י. ג. רוזנבוים, שלמה גרינבוים, חיים ב. שורפסקי, זלמן פיטעל, איסר ניבורסקי, יצחק רויטקאפף, י. מ. גרינבוים, אהרן ז. זימאן, גדליה ניבארסקי, שמואל מ. באניסלאווסקי, אליהו משה פריידנברג, אברהם ליפשיין. יושבים: בינם שרפסקי, אהרן מטוס, ישראל זימאן, בת של יהודה גרשון, דינה פיטעל, אברהם זימאן, גיבורסקי.

שוכבים: יוסף ליפשיין, דוד זימאן.

קבוצת „שומר הצעיר" בשרנסק

מימין לשמאל: משה גיבורסקי, קודזבורסקי, בלה אוסמן, ז. פפר, איטה יזראעל, איטה פליישר, דבורה פפר, מרים שפירא, יוגה ליפשין, רחל שרפסקי, מניה קודזבורסקי, רחל איצקובין, אליהו מ. שרפסקי, ציכובין, היגדה איידלין.

ועדת קרן קימת לישראל
מימין לשמאל יושבים: נ. בן מנחם (דברושקלנקא), אליהו נ. גרודא, יוסף ליב פעפער, א. מ. סעגאל, פנחס ליפשיץ. עומדים: ש. מלובנציק, יוסף שפירא, י. מ. גרינבוים, מתתיהו מטוס הירצקה היללער, יחיאל מאגנישעווער, איסר ניבורסקי.

ועדת ה„תרבות" של ה„סטוריה"
מטוס, הירצקה היללער, יחיאל מאגנישעווער, איסר ניבורסקי.
הרשקוביץ, י. א. רוזנובסקי, ש. אקס־גלסמן. עומדים: י. ג. רוזנבוים, ליכטמן, המבורגר, יוסף שפירא, גוז יזראעל.

לזכר הקדושים
אחותי מינול
אחי אלותר

לזכרון עולם

נִזְכֹּר אֶת הַנּוֹדְדִים הַנִּרְדָּפִים
הַשְּׁבוּיִים בְּעֵמֶק הַבָּכָה
בּוֹנִים עָרֵי מִסְכְּנוֹת לָעַמִּים
בְּתוֹךְ יָגוֹן וַאֲנָחָה

כָּאֲבוּ וְסָבְלוּ, עָבְדוּ וְיָצְרוּ
בְּכָל דֶּרֶךְ הַגָּלוּת הַמָּרָה
מִלְחֶמֶת הַקִּיּוּם, מִלְחֶמֶת הָאֱמֶת
לָחֲמוּ בְּכָל עִיר וַעֲיָרָה

נַעֲרִיךְ וְנוֹקִיר אֶת הַיְרוּשָׁה
יְרוּשַּׁת הַקְּרוֹבִים הַטְּהוֹרִים
אֲשֶׁר חָיוּ חַיֵּי קְדוּשָּׁה
וְנָפְלוּ מוֹת גִּבּוֹרִים

אברהם קירשנבוים

משה גיבורסקי

מן המיצר קראתיך...

זיי קאזו (אויגוסט)

אין שרעקלעכער ארעסט (קאזע) ליגט דער חזן ביעלאווסקא אליעזר אויף דער נארא (איינער פון די צען (10) זאקלאנדיקעס) און זאגט אויפן קול „מן המיצר קראתי יה"...

איך דערקען זיי נישט

שרעקלעכער אידן וואס כ'לעב מיט זיי, און יעדן טאג געוועזן מיט זיי אין קאנטאקט, און כ'דערקען זיי נישט. אט שטעט געבן מיר שלמה אסמאן, ביי וועמען איך האב געארבייט; כ'דערקען אים ווען ער הייבט אן צורעדן, אין קול דערקען איך אים. איינגעבויגענע רוקענס, די קעפ אראפגעלאזט לויפן ווו שאטנס דורך מיין פענסטער, אלע אפגעשוירן די בערד, לויט די לעצטע גזירה. כ'דערקען זיי נישט, כ'וויל שרייען אויפן קול... עד מתי...!

שרעקלעך!

שרעקלעך, האט אויסגעזען דאס בילד ווו אידן מיט פעקלעך אויף די פלייצעס איינגעהילט אין שטויב, ארומגערינגעלט מיט זייערע קליינוארג, שלעפן זיך מיט א ביטעל בעטגעוואנד איבער די וועגן. זיי לויפן, געטראגן פון שרעק און געשפעגסט וואס האט אנגעפילט די לופט. וואוהין?...

טיביר 1943

אין קינדערהיים ב.24, ווו די גרעסטע העלפט פון די קינדער זענען געווען אידישע, בין איך געווען דער ערציער און ספארט אינסטרוקטאר. איין מיידעלע (13 יאר אלט) רוימט מיר איין א סוד, דאס דעם אווענד איז יום כפור, ס'איז מיר געלונגען צו בעפרייען די אידישע קינדער. אפיצעל איז פערבאטן די אידישע קינדער זיך צונויפצוקלייבן, דאך געלינגט מיר אין געהיים איינציג־ווייז מיט די עלטערע אוועקצוגיין אין וואלד, ווו כ'האב געוואגט דעם ערשטן מאל ערציילן די קינדערלעך וועגן אידישן פאלק וועגן ארץ ישראל, ווו די קינדער זענען פריי און פריילעך און לערנען אונזער שפראך. ביי אלעמען האט זיך אפייערל אנגעצונדן אין די אויגן, די קינדערישע פאנטאזיע האט זיי אוועקגעטראגן אין דעם אויסגעבענקטן לאנד, און איין פראגע האט זיי טאראינטערעסירט; צו וועלן זיי קענען אמאל פארן אהין?

יוסף רימון (גרנט)

ליבה רימון (לבית קלינסקה) אשתו

דבר יו״ר ארגון יוצאי שרנסק בארץ להופעת הספר „יזכור״

השואה המחרידה שירדה על אחינו ואחיותינו ועל כל בני משפחתי בעיירתי, בה נספו יקירינו בידי מרצחים טמאים ונפלו על קדוש השם, עוררה בנו החובה להציב ליקרים וקדושים אלה מצבת זכרון.

נר תמיד

התענינתי והשתדלתי רבות שהספר „יזכור״ יצא לאור, כי ראיתי בו נר תמיד אשר לא יכבה, ויוכל למסור לדורות הבאים דברי־הימים של קהילתינו. בספר זה יסופר על חברים שהקדישו את־זמנם ומרצם לטובת העם, על סגולות יקרות ונמוסים יפים שנתברכו בהם בני עירי, על הטפיסים החיוביים ועל העושר הרוחני הרב שהיה טמון בעיירה זו.

עיינתי במאמרים, דפדפתי בספר בדחילו וברחימו, בנשימה עצורה קראתי את הספר — ולנגד עיני התגלתה העיירה שלנו מלאת ההוד. ברטט אנו מלוים את קדושי עירנו משרנסק לגיטו מלווה ומגיטו מלווה לטרבלנקה ולאושוויץ.

מבין העלים בוקעת ועולה זעקת הקדושים: „ארץ, אל תכסי דמם״.

הספר שלפנינו הוא פרי עטו של איש אחד בן עירנו, יוסף רמון, אשר מסר כל זמנו ומרצו למטרה הנעלה הזאת, לאחר שהוא התגבר על התלבטויות וקושיים והצליח להציב את המצבה הזאת.

רוצה אני לציין במיוחד, כי במצבים של הפרעות ומכשולים בעבודתו, טען תמיד: חבל כל יום שעובר באפס מעשה, כי מי יודע מה יולד יום, בפרט בגילנו.

כל מלה של עידוד הוסיפה לו משנה מרץ בעבודה הקדושה הזאת.

תעמוד על הברכה גם רעיתו, ליבה, אשר לה חלק לא מעט בהקמת המצבה הזאת. נוסף לעזרתה בהעתקת מאמרים, עודדה אותו תמיד בעת המשבר, עורתה הוסיפה לו משנה כוח בעבודתו. וכך זכינו לגלעד המפואר הזה. אנו מביעים את רגשי הוקרתנו לשלוחי המצוה שתרמו התרומה הזאת. כמו כן יעמדו על הברכה כל אלה שסייעו במאמרים ובכל חומר אחר, אשר שמותיהם לא אזכיר, כי רבים הם.

במיוחד עלינו לציין את עזרתו הרבה של „ארגון יוצאי שרנסק" בארצות הברית, ומביעים תודתנו על הסיוע הכספי שהודות לו יכולנו לממן את הוצאת הספר.

בשם ארגון יוצאי שרנסק בישראל
יו"ר ש. רוזנבוים.

מסיבה לכבוד האורחים מאמריקה

תולדות
שרנסק היהודית וקורותיה

משנת 1600 עד 1942

הערות — באמערקונגען :

1. די נעמען אויף די בילדער זענען אנגעגעבן לויט די געשיקטע אדרעסאטן און אויף זייער פעראנטווארטליכקייט.

2. די סטיליזירונג פון אידישן טעקסט איז על פי טעות אנגעגעבן געווארן · ריבט אנשטאט א. ריבס.

פרק ראשון

גרשון קורן

ראשיתה של הקהילה היהודית בשרנסק

קשה לקבוע את ראשיתה של הקהילה היהודית בשרנסק. אין ברשותנו המקורות הדרושים לנו להסתייע עליהם בכתיבת דברי ימיו הראשונים של ישוב זה, והוא גם בקווים כלליים ביותר. היה לה לשרנסק, כמו לכל קהילה יהודית בפולין, פנקס, בו היו דורות על דורות רושמים את המאורעות החשובים שאירעו להם. דפיו של פנקס זה היו יכולים לשמש לנו מקור נאמן לכתיבת דברי ימיה של עירנו. אך כשעלתה יד הכורת על יהודי העיר בחורבן האחרון, נמחה גם כל זכר לקהילה זו שהתקיימה כמה מאות שנים.

הצורר הנאצי הטמא השמיד בוואנדאליות האכזרית ביותר לא רק את האנשים החיים אלא כילה זעמו גם בספרים, השמיד ושרף כתבי־יד, תעודות היסטוריות, נתץ בתי מגוריהם של היהודים, עקר את המצבות, חרש את בתי הקברות ולא השאיר שריד המעט לכל קניני התאר החמריים והרוחניים שנאצרו במשך דורות רבים. העובר היום על פני ערים ועיירות ברחבי פולין וארצות אחרות של מזרח אירופה ומרכזה יש לו הרושם כאילו לא היו הדברים מעולם, כאילו לא היו מפכים שם חייהם של מיליונים יהודים, חיי יצירה בלתי פוסקת של נכסי חומר ורוח.

הרס זה שמגמתו היתה למחוק את זכר העבר, מקשה לאין ערוך את כתיבת תולדותיהן של הרבה קהילות יהודיות וקהילת עירנו בתוכן. בנסיוננו אנו בספר זה לשחזר את חיי היהודים בשרנסק שבארץ מאזוביה, נסיון שישולב במערכת הספרים להנצחת קהילות ישראל בפולין, נסתמך על זכרונות שנשתמרו פה ושם, על ליקוטים מספרים שונים שנשארו לפליטה, וכן על מאמרו של ד״ר רוזנטל ב„פנקס מלבה״. מאמר זה נכתב על יסוד תעודות ארכיוניות עוד לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה.

הואיל ורובם של יוצאי שרנסק בישראל ובתפוצות וכן גם צאצאיהם אינם מצויים אצל תולדות היהודים בפולין וספק אם יטרחו כעת לעיין בספרים מסוג זה, ארשה לעצמי לשלב את קורות ימי הקהילה היהודית בשרנסק בתולדות היהודים בפולין בכלל.

קוים כלליים לתולדות בית ישראל בפולין

הידיעות ההיסטוריות הראשונות על קיבוץ יהודי בפולין, הן ממחצית המאה השתים־עשרה. אך לפי השערות ואגדות היסטוריות היו יהודים בפולין כבר במאה העשירית. היהודים הגיעו לפולין משני כיוונים: ממערב — מגבולות גרמניה, מחמת הרדיפות הקשות שעברו עליהם שם וכן לשם מסחר. וממזרח — מממלכת הכוזרים, שקיבלו עליהם את דת היהודים. (ממלכתם נחרבה במחצית השניה של המאה העשירית בידי הרוסים שהתגברו והפכו לעם). החל מן המאה ה־12 והמאה ה־13 גברה ההגירה של היהודים מן המערב מחמת הרדיפות והפרעות בימי מסעי הצלב ומחמת ההתחרות במסחר עם התושבים העירוניים הנוצריים שגברה והלכה. פולין היתה אז במצב כלכלי נחשל ורופף והיתה זקוקה ליהודים. ואכן, מסוף המאה ה־12 וה־13 יש לנו ידיעות מדוייקות (כרוניקות) שונות על יהודים בפולין. בתקופה זאת חוכרים יהודים את אוצר המטבע של פולין והם יוצקים מטבעות שכמה מהן טבועות גם אותיות עבריות, אשר נמצאות עד היום במוזיאונים.

כתב־הזכיות (הפריבילגיה) הראשונה שהיתה משמשת משך שנים רבות כחוק יסוד ליהודי פולין היתה הפריבילגיה שניתנה ליהודי קאליש בשנת 1264 בידי נסיך קאליש. פריבילגיה זו שהיתה מחייבת בתחילה רק בנסיכות קאליש הורחבה אחר כך בשנת 1364 על ידי קאזימייז׳ הגדול והקיפה את היהודים בכל מדינת פולין. כידוע נחלקה האוכלוסיה בפולין, כמו בארצות אחרות בימים ההם, למעמדות חפשיים ולמשועבדים לאדוניהם. היהודים נחשבו למעמד חפשי בדומה לאצילים ולכמורה, ועל ידי כך היתה להם השפעה מסויימת על השלטון. היהודים נמצאו תחת חסותו הישירה של הנסיך ואחר כך כשפולין התאחדה — תחת חסותו של המלך או בא כוחו הוויבודה. למצב מיוחד זה של היהודים נודעת חשיבות רבת בזאת, שמעמדם הפקיע אותם מרשותם של העירונים שהיו מעונינים להצר את רגלי היהודים, לשעבדם ולהגבילם בזכויותיהם, מטעמי התחרות במסחר ובמלאכה. היהודים הוצאו על־סמך הפריבילגיה מתחום שיפוטה של העיר ומשפטים בין יהודים ליהודים נשפטו על סמך הפריבילגיות על ידי שופטים יהודים. זה שימש אחר כך ליסוד של „ועד ארבע הארצות" — המוסד לשלטון עצמי של היהודים בפולין, הנודע לתהילה. מספר היהודים בפולין גדל במאה ה־14 וה־15 מחמת הרדיפות המחרידות בגרמניה. במאה ה־15 היו כבר למעלה מ־60 קהילות יהודים בכל חלקי פולין, בין השאר גם בפלוצק, צ׳יכנוב, פולטוסק, זקרוצים, פלונסק ועוד. מספר היהודים בפולין הגיע אז לפי המשוער לכדי 25 אלף נפשות.

בין היהודים בפולין ביחוד אלה שהגיעו ממזרח, היו כאלה שעסקו אז גם

בחקלאות. אך בעיקר עסקו בעניני כסף ובמסחר, ואחרי כן גם במלאכה, שכן בדרך כלל התאימו יהודים את משלח ידם לדרישות הנסיכים או האצילים שתחת חסותם חיו. באותה תקופה התפתח האשראי היהודי שהיה לצורך חיוני השגיל הכלכלה הפולנית הנחשלת. בעלי האחוזות הגדולות, הסוחרים וגם בעלי המלאכה הפולניים נזדקקו להלוואות אצל היהודים. ההון שהיהודים הביאו לפולין ושהגדילו אותו במקום, שימש גורם כלכלי ממדרגה ראשונה בהתפתחותה של הארץ. השליטים היו מעוניינים בהגדלת ההון היהודי יצבירתו בידיהם, כי זה שימש לנסיכים מקור הכנסה חשוב. מן היהודים קל היה לגבות סכומי כסף גדולים באורח מסים שונים. מכאן — החסות והזכויות שניתנו ליהודים מידי השליטים. היהודים מילאו גם תפקיד חשוב במסחר הפנים והחוץ של פולין. המלאכה תפסה מקום חשוב אצל יהודי פולין, בעיקר כשלו׳גל נסיבות שונות התחילו להגבילם בעסקי אשראי ומסחר, כי קמו להם מתחרים בקרב האוכלוסיה הפולנית. היהודים עסקו בעיבוד עורות, חייטות, אריגה, פרוונות. מקום חשוב תפסו היהודים ברפואה הפולנית וכמה מן הרופאים היהודים בפולין של ימי-הביניים יצא להם שם עולמי.

שרנסק אשר במאזוביה

מסרתי בקיצור את יסודות התפתחותו של הישוב היהודי בפולין, ועכשיו נעבור למאזוביה שבה נמצאת גם עירנו. כאן עלי להדגיש שמאזוביה סופחה לפולין רק בשנת 1527. עד אז היתה עצמאית ומחולקת לנסיכויות כגון ואורשה, פלוצק, צ׳יכאנוב ועוד.

הישוב היהודי בפלוצק היה מן העתיקים ביותר. משנת 1237 יש כבר רשומה (כרוניקה) היסטורית ברורה על מעשה ביהודי פלוצק. אחת הבארות שבפלוצק בשנה זו נקראה בשם „הבאר היהודית". לצ׳יכנוב שהיתה עיר מבצר ובה ישב נסיך, באו היהודים בשנת 1454 אחרי שגורשו מוארשה, ומצאו חסות אצל הנסיך. הרשימה הראשונה על היהודים במלבה היא משנת 1515. בשנת 1564 היו במלבה 5 בתים שהשתייכו ליהודים. מספר המשפחות היהודיות במלבה בשנה זו הגיע לפי המשוער ל־23.

אנו יכולים לשער שבשנת 1578 כבר גרו יהודים גם בשרנסק, והשיקולים שלנו בענין זה הם אלה: כל היהודים שבפלך פלוצק שילמו בשנת 1578 מסים בסך 314 דוקטים. מהם יהודי פלוצק — 124 דוקטים, מלבה — 34, פלונסק — 24, צ׳יכנוב — 11, ביחד שילמו היהודים מארבע הערים האלה 193 דוקטים ואת שאר 121 הדוקטים שילמו היהודים מיתר הערים שבסביבה. מפראשניץ גורשו אז היהודים. ובכן ישבו כבר, לפי ההשערה, בשנה זו יהודים בשרנסק, ועוד

שקולים אחרים: בשנת 1616 היו במלבה, לפי התעודות ההיסטוריות, רק שני בתים יהודיים ומספר המשפחות הגיע רק ל־10; זאת אומרת, הירידה הגיעה עד לפחות מחצי לעומת מספרן שהגיע שמונים שנה. הרבה יהודים עזבו אז את מלבה ועברו לערים הקטנות. הסיבה לכך היתה גם, בין השאר: כפיפות היהודים ליורידיקציה (השיפוט) העירונית. הרבה ערים ומלבה בתוכן קיבלו אז פריבילגיות לקחת את היהודים תחת שלטונן. התחילה אז התחרות חריפה בין העירוניים והיהודים במסחר וגם במלאכה, כשהעירוניים מנסים לנשל את היהודים ממסחר ומלאכה באמצעות מסים כבדים שהטילו עליהם. על הסוחרים ובעלי המלאכה היהודיים הוטלו מסים גבוהים יותר מאשר על סוחרים ובעלי מלאכה נוצריים. בשעה שבעלי־מלאכה נוצרי שילם 9 גרושים מסים לשנה, היה היהודי חייב לשלם 15 גרוש וליטרא אחת פלפל. מסים אלה הכבידו מאד על היהודים שלא יכלו לעמוד בהתחרות, ובכן עברו לעיירות הפרטיות שהיו שייכות לאצילים. האצילים szlachta שהיו מעוניינים בהתפתחות מקומות הישוב שלהם נתנו ליהודים כל מיני זכויות כדי למשוך אותם. שרנסק היתה עיר פרטית, היא היתה שייכת אז לאציל עשיר שמקום מושבו היה ב„זאמק", הוא הארמון שהשרנסקאים קראו לו „דער שלאס".

העירוניים במלבה קיבלו במשך הזמן מן המלכים הפולניים פריבילגיה „דה נון טולראנדיס יודאיס" ויכלו לאסור על היהודים את הישיבה בעיר. היהודים גורשו לא פעם ממלבה, אף היו חוזרים לשם מזמן לזמן לאחר ששלמו דמי כופר גבוהים. ד"ר רוזנטל מספר במאמרו על תעודה עתיקה שבה נזכר „מלבה הסמוכה לשרנסק". כנראה היתה תקופה שהקהילה היהודית בשרנסק היתה גדולה מזו שבמלבה, וייתכן גם שיהודי מלבה היו כפופים בעניני דת ומשפט לרבנים והשופטים היהודיים בקהילת שרנסק. דומה לכך אנו מוצאים למשל ב„שאלות ותשובות" על העיר לובלין היהודית: „לובלין הסמוכה לצ'יכוב". צ'יכובקה זה כפר בסביבת לובלין. כנראה היו היהודים הלובליגאיים מסיבות דומות להנ"ל כפופים לקהילה היהודית בצ'יכובקה.

רשומה היסטורית קצרה משנת 1680 על העיר שרנסק ועל תושביה היהודיים מביא המלון לגאוגרפיה. מסופר שם על פקודה שהוציא יאן פרנצ'ישק בילינסקי, שהיה אז בעליה של העיר שרנסק. בפקודה ההיא נאמר: „הואיל ומארץ פרוסיה יביאו בעלי מלאכה, שונים להתיישב כאן, רצוי שהם יהיו בני האמונה הרומית־קתולית, ואם בכל זאת יהיו ביניהם דיסידנטים (שונים בדתם) לא יהיה זה להם למכשול ולא יסבלו בגלל אמונתם, ואם יערכו את תפילותיהם שלהם או טקסים דתיים, אסור להפריע להם". בקשר ליהודים נאמר שם, כי רחוב אחד יימסר

ליהודים כדי להקים שם בשבילם בתים, למען לא יתערבו בתוך הבתים של הנוצרים אשר בשוק.

רישומי מרד חמלניצקי

במחצית השניה של המאה ה־17 עברה פולין אחת התקופות הקשות ביותר בתולדותיה. בשנת 1648 התמרדו הקוזקים באוקראינה באדוניהם הפולנים. חמלניצקי שעמד בראש המרד פלש הוא עם גיסותיו לפולין הדרומית־מזרחית, התנקם באצילים וערך טבח ביהודים (גזירות ת״ח ות״ט). לאחר מכן נלחמה פולין עם השבדים, ובשנת 1655 נכבשה פולין המערבית על־ידי קארל העשירי גוסטאב מלך שבדיה.

בשנים אלה נהרסו במאזוביה ערים רבות וביניהם גם שרגסק. בראותם לשקם את עריהם הפרטיות מחדש, היו בעלי הערים האלה מעוניינים במתיישבים חדשים ולאו דוקא פולנים. כדי למשוך מתיישבים לעריהם הבטיחו להם זכויות שונות. יאן בילינסקי הנ״ל ראה כנראה גם את היהודים כגורם חשוב בפיתוח עירו ולקח אותם תחת חסותו. הרחוב המיוחד שנבנה בשבילם היה לא רק לשם בידודם מן האוכלוסיה הנוצרית, אלא גם לשם שמירה על חייהם ורכושם.

בדרך כלל היה מצב היהודים בערי מאזוביה לא מזהיר ביותר וכנראה יותר רע מאשר בארצות אחרות שבפולין. אחרי שסופחה לפולין שמרה מאזוביה על כמה זכויות אוטונומיות מיוחדות, ועל יסוד זכויות אלה דרשו מזמן לזמן מן ה„סיימיקים״ (מועצות מחוזיות) שלהם, במשך מאתים שנה, לגרש את היהודים משם. הכרוז אחד של „ועד ארבע הארצות״ — שהיה מעין „פרלמנט״ יהודי — משנת 1629 מזהירים פרנסי הועד את היהודים שלא יתיישבו בערי מאזוביה. בכרוז זה מכנים את מאזוביה בשם „הגלות המר״ ונאמר שם כי „בכל יום חורקים הרשעים שיניהם עלינו״ — וכן „קיינער זאל ניט דערוועגן קובע דירה זיין״ (שלא יהין איש לקבוע דירה בגלילות מאזוביה), „און אויב וועלכער מעגעש וועט דערוועגן (וכל שיהין) ייקרא עבריין״. למרות זאת ישבו היהודים במאזוביה כל השנים.

לאחר חלוקת פולין

בשנת 1793, בשעת החלוקה השניה של פולין בין פרוסיה, אוסטריה ורוסיה, נפלה העיר פלבה וסביבתה למדינת פרוסיה ונקרא בשם „נוי איסטפרייסן״. על היהודים חלו אז החוקים המיוחדים של פרוסיה לגבי היהודים בתקופה ההיא. היתה אז שאיפה לעשות את היהודים לאלמנט יותר פרודוקטיבי, ללמדם מלאכה ולקרבם לתרבות האירופית. תעודה גרמנית מהתקופה ההיא מעידה שהמסחר

והמלאכה הם במלבה ובסביבה ברובם בידי היהודים. בתעודות אלה נחשבים היהודים לתומך האנושי התרבותי ביותר בסביבה ההיא.

ריכוז מיוחד (גיטו) בשביל היהודים היה קיים בשרנסק וכן גם במלבה עד המחצית השניה של המאה ה־19. במאה ה־19 היתה שרנסק מרכז חשוב למסחר בפשתן, ולירידים המיוחדים למסחר זה באו סוחרים יהודים גם מערים רחוקות. בתקופה זו היתה שרנסק ידועה כעיר של לומדים ותלמידי חכמים. הרב זליג משרנסק היה ידוע כאחד הגדולים בתורה ובחכמה. גדולי הרבנים בפולין באו לבקר אצלו ולשמוע תורה מפיו, ביניהם הרבי ר׳ יחיאל מאיר מגוסטינין, הרבי ר׳ יצחק מוארקי ובנו של הרבי ר׳ בונם מפשיסחה.

יוסף ריימן (גרינט)

משנת 1863 — עד סוף המאה התשע עשרה

יהודי שרנסק והמרד הפולני בשנת 1863:

המרד הפולני בשנת 1863 נגד רוסיה הצארית, הביא לידי התקרבות בין היהודים והפולנים. תורת החרות, השויון ו„האחוה" שמלאה לבותיהם של האינ־טליגנציה הפולנית מצאה לה הדים בקרב היהודים אשר עזרו למורדים במאבקם נגד שלטון הצארי בכל מידות אפשרותם; בנפש, ברכוש ובמלאכת־ידים. כך כותב ההסטוריון ע. נ. פרנק: „קרו מקרים שפולנים, ובפרט בין האכרים שהלשינו על המורדים וגם מסרו אותם להרג ביד הגייסות הרוסיות, מה שאין כן היהודים, שרובם היו מסיעים בידי המורדים ולא קרה אף מקרה אחד, שיהודי ילשין על מי שהוא מן המורדים".

עם ראשי המטיפים והלוחמים למען שחרור העם הפולני נמנה הרב הגדול של המטרופולין וורשה, ר׳ דוב־בעריש מייזליש, שעורר את יהודי פולין לעזור לעם הפולני במלחמתו נגד הכובש הזר.

יהודי שרנסק לא השתתפו באופן פעיל במרד; רובם עסוקים היו בתורה ובחסידות, ולא נתפנו כלל לעסקי המדינה והעולם הזה. אבל גם הם השתדלו לעזור למורדים שהיו פוגשים בהם כשהם עייפים ומרודים, ללא שינה וללא לבוש ולפעמים קרובות גם בלא אוכל. ספר לי אבא כי היה זה מחזה רגיל בימים ההם בשרנסק לראות בימים ובלילות אכרים מן הסביבה כשהם שוכבים עם מגליהם בידי בצדי הרחוב ובתעלות־השופכין. הללו היו ניזונים בעיקר ע״י יהודי שרנסק, שהגישו כוס תה ופרוסות לחם מרוחות בחמאה. לא במקרה היה מקום השמירה

העיקרי שלהם ביניק, הצד הצפוני, מן „המלאווער־וועג" עד הכנסיה הנוצרית. כשהגיע זמן האוכל וגיוון הזאת, היו אלה מתפזרים לכל הצדדים ומחכים שהיהודים יגישו להם אוכל. עוד היה אבא מציין, כי היחסים בין המורדים הפולנים והיהודים היו טובים ולא קרה מקרה של פגיעה ביהודים.

שפע כלכלי

הקהילה היהודית, ששנות קיומה מגיעות לכדי שלוש מאות וחמשים בערך, ידועה לספר, כי המחצית השניה של המאה הי"ט נחשבה לתקופת זהב ליהודי שרנסק. הפרנסה היתה בשפע, והמאה המלכלי היה איתן. עובדה מאלפת היא, שכל הבתים היהודים נקנו או נבנו מחדש בתקופה הנ"ל. שכן מהתחלת המאה העשרים ועד חורבן העיר נבנו בה בסך הכל שני בתים חדשים, בית אחד של לבנים ע"י ר' מנדל קרוק ז"ל, ובית אחד של עץ בחצר ר' משה צבי גרינבוים הי"ד. אם לא נקח בחשבון את הקומה שהוסיף א. א. שרפסקי לבנין של אביו ר' דוד ז"ל ור' זלמן פיטל שקנה חצי בית של עץ מהגוי פשיבישבסקי. סך הכל העגום הזה של הבניה היהודית במשך 39 שנים מ־1900 ועד הסוף, מהווה עדות לשפע ששרר במאה הקודמת, עת גבהה העיירה ומשכה אליה הרבה תושבים מן החוץ.

במה עסקו יהודי העיירה בתקופה זו

רוב תושבי העיירה עסקו במסחר. אפשר לחלקם לארבע שכבות, כמו ברוב ערי פולין האחרות: א) סוחרים גדולים, כגון סוחרי יערות וסוחרי תבואה, כמו ר' פנחס פיטרקובסקי ז"ל, ר' יעקב שפטו ז"ל, ור' שמעון ויזנברג ז"ל ואחרים; ב) בעלי חנויות גדולות, כמו בני משפחות הילר, בני משפחת שפירא ובני משפחת ליפא מאיר; ג) חנויות בינוניות שמרובות היו; ד) בעלי מלאכה, שמכרו עיקר תוצרתם לגויים שבסביבה.

הישיבה הגדולה

הישיבה בשרנסק מוזכרת במקורות רבים ושונים (אנציקלופדיות, ספרי זכרון וכד'). מהמחצית השניה למאה הקודמת מפורסמת הישיבה וידועה לתהילה גם מחוץ לגבולותיה של שרנסק. לישיבה זאת שעמדו בראשה רבני שרנסק, באו התורים לא רק מן הסביבה הקרובה, כי אם גם ממקומות רחוקים. למדו בה והוסמכו בה להוראה. לאחר מכן יצאו הרבה אברכים משם לתהלת בעולם הרבנות ועמדו בראש קהילות גדולות בישראל. בין אלה נזכיר את האחים גרובמן (הרב

מבנדין והרב מסטאשוב) שהוסמכו בשרבסק; את ר׳ מנדל גרינברג ז״ל, המתמיד שעשה לילות כימים ואחרים.

אמנם, בראש הישיבה עמד רבני שרבסק ועמהם ר׳ מוטיל הדיין. אך יש לציין ששעוריהם בגפ״ת הושמעו בישיבה גם ע״י בעלי־בתים וסוחרים, שהיו למדנים גדולים והתורה לא היתה אצלם קרדום לחפור בה. החנוך המורגל, למוד הש״ס והפוסקים היה נחלתם של רוב תושבי העיירה, שנמצאו בה הרבה חכמי תורה ותלמידי חכמים. לא עלה בידי לקבוע מה היה מקור התקציב להחזקת הישיבה, שעמדה במרכז חיי העיר, עד שבא המפנה וחלו שנויים רבים במבנה החיים, אחרי הכנוס של הקונגרס הציוני הראשון בסוף המאה התשע עשרה (כפי שמסופר בכמה מקומות בספר זה).

בסכום ניתן לאמר, כי שני הגורמים הללו, השפע הכלכלי והישיבה שמשכה אליה הרבה בחורים, אשר לאחר מכן הקימו את בתיהם במקום והשתקעו בעיירה, הם שגרמו לגידולה ולהתפתחותה של העיירה במאה הקודמת, והם שעיצבו צביונה של קהילה קדושה שרבסק, כפי שידענוה והכרנוה.

רבי יוסף לייב פעפער ז״ל

שנות הסער

(1900 — 1905)

באתי לשרבסק בשנת 1900, היה זה מקום לתורה ועבודה. אמרו לי אז שבעיירה גרות כ־400 משפחות בערך. התברר אח״כ שמספר זה היה קצת מוגזם. לפי הערכתי נמצאו אז רק בערך 300 משפחות. רוב התושבים היו סוחרים, אפילו סוחרים גדולים. היו בעלי חנויות גדולות אשר עסקו במקח וממכר, כמו במסחר התבואה וכו׳. היו בעיירה גם רוכלים ובעלי מלאכה, כמו״כ היו הרבה בני תורה וחובשי ביהמ״ד, ששמם יצא לתהלה מחוץ לגבולות שרבסק.

אחרי הקונגרס הציוני הראשון, שבראשו עמד החוזה הגדול ד״ר בנימין זאב הרצל ז״ל, בו קרא העם לתחיה ולהקמת מדינה עברית, התאחדו עוז צעירים אחדים מחובשי ביהמ״ד והיו בין המטיפים הראשונים לרעיון הנשגב והגדול הזה. הייתי בין אלה שליבם היה ער לאסון עמו וכמהתי לגאולה.

כציוני פעיל ונואם בעיר מולדתי, דראגין, חפשתי למצוא חברים צעירים לרעיון גם בשרבסק. אבל לצערי לא מצאתי אף אחד, כי כולם היו שקועים בלימודי התורה. רק שני זקנים אדוקים ולמדנים גדולים ידעו שעור בציונות: ר׳ מנדיל גרינברג ז״ל ובנימין קאהן ז״ל. הם היחידים שהבינו וידעו מה זו ציונות. אני הבאתי

אתי אז הרבה ספרים. ברשותי היו כמאה ספרים של הוצאת „תושיה״, כתבי מאפו וסמולנסקי, מכתבי מל״ל „אורחות התלמיד״ ומשנת אלישע בן אבויה, כתבי פרץ ומנדלי ועוד. כמו״כ היו אצלי „המוריה גבוהים״ „הכוזרי״ ועוד. כמובן שלא טמנתי אותם בצלחתי. לאט לאט מצאתי קצת קוראים שלא פחדו להכנס לפרד״ס. הללו היו בטוחים שלא יפגעו חס וחלילה באמונתם. על הקוראים הראשיים נמנו: מנדל גרונרד ז״ל שלום שפט ז״ל והירש קורן ז״ל. אפילו חסידים קיצוניים מסוגו של שמשון רוזנברג ז״ל נמנו על חוג הקוראים והציצו בספרים אלה בזמן בין השמשות. פעמים מספר היה ר׳ שמשון רוזנברג גוער בי והטיף לי קצת מוסר על שאני עוסק רק בספרי חוץ, ועי״כ מבטל זמני מלימוד תורה. בכל זאת ביקש ממני להמציא לו מספרי. גם הירשל הילער ז״ל (השוזור) שהיה למדן מופלג וחזר אז מהצבא — לפני שהתחתן — היה מציץ בספרי; כמו״כ אחרים שנכנסו לפרד״ס ויצאו בלי פגע. היו הרבה קוראים שנהגו לקרוא ספרים בצנעה, שמותיהם שכחתי כבר לצערי. היו גם קוראים שאמנם הציצו ונפגעו, כמו יעקל משה דוד׳ס ז״ל, זלמן וואלף, יחזקאל זימן, פישל שאפט וכדומה.

אגודת „בני ציון״ בשרנסק ושלא האריכה ימים

הדבר היה בשנת 1902־3 בערך. נקראה אז אספת חברים מבין הבחורים הטובים בעירה. כמעט כולם היו מלומדי תורה בביהמ״ד. באספה זו נוסדה אגודת „בני ציון״ הראשונה בשרנסק. עמלתי הרבה, אבל בקשתי ומצאתי. אותה שנה נוסדה הקק״ל. ביכדנו את „בני ציון״, היינו 10 חברים ועוד כמה זאטוטים. קשה לי לזכור את שמות כל החברים. אזכיר אחדים: אחיו של ברוך קורן שחזר מא״י, בעריש גוטנברג, יעקב דוד בילבסקי, (הנו בכירו של חיים בילבסקי) הורגשטיין, גיסה של דינה מיכל ברנשטיין, הבן הבכור של אלי׳ דוז׳משע (שכחתי את שמו), גם יעקל משה דוד ש״ב, ואברהם יוסף, קראו לו „דער קידזבארגער אייזען ענגדלער״. חוץ מהחברים היו כאיזור כמה זאטוטים שעזרו לנו, זלמן וואלף דער גאלער, ליהל נאוואגרוצקי, פישל שאפט, ויחזקאל זימן. אינני זוכר אם האחרון היה גם בין החברים, מאחר שהוא היה בן בית אצלי. היתה איפוא „אגודת בני ציון״ ועסקנו במכירת שקלים. בין השוקלים היו הרבה שרכשו את השקל בסודי סודות מפחד הקנאים. אספנו גם כמה רו״כ בשביל הקרן הקימת. סדרנו מסיבה בביתי ודברנו אודות התחיה הלאומית. שרנו שירי ציון וכולם היו בגילופין. לפתע הגיעו לאזנינו צעקות מהאספסוף שבקעו מזולוגות זבית. אספסוף זה הפגין את התנגדותו למעילותנו הציונית. הרעיון הציוני נתקל אז בהתנגדות חריפה מצד אנשים שונים. והיינו מטרה לגדופים וזלזולים בבית המדרש וברחוב. העיירה

היתה כמרקדות. בכל זאת הוספנו לעבוד. במשך השנה עזבו כמה מהחברים את שרנסק, אחרים הסתלקו מהעבודה והחבילה נתפרדה.

יוסף מרדכי זימן

זכרונות

איבערבליק פון האנדל און מלאכה אין שרענסק

פון 1905 ביזן אויסברוך פון די ערשטע וועלט מלחמה 1914

איך גלויב אז דאס יזכור בוך וועט נישט זיין פולקאם ווען די שפעטערדיקע דורות וועלן נישט קענען זיך פארשטעלן אין זייער פאנטאזיע, ווי אזוי דאס שטעטל שרענסק האט אויסגעזען און פון וואס די אידן האבן דארט געצויגן זייער חיונה.

איך וויל לויט מיינע באשרענקטע מעגלעכקייטן שילדערן דאס שטעטל, וואס האט געהאט ארום זיך א וואסער, א „רזשעקא" אויף צוויי זייטן, ווי דאס אות „ר", אויף מזרח און דרום זייט. דריי בריקן זענען געווען אריבער געווארפן איבער די וואסערן, צוויי בריקן אויפן וועג וואס האט געפירט נאך מלאווע און איין בריק וואס האט געפירט צום שלאס וואס האט באלאנגט צום פריץ.

דאס שטעטל שרענסק האט געהאט צוויי מערק, איינער נישט ברוקירט, וואס האט זיך גערופן פערד־מארק, און חזיר מארק, און דער צווייטער מארק איז געווען א ברוקירטער. ארום דעם מארק זענען געווען די געוועלבער, די געשעפטן, וואו דער האנדל איז אנגעגאנגען א גאנצע וואך און ספעציעל אין דאנערשטיק ווען עס איז געווען א „טארג" — מארק טאג — און קריסטן פון די ארומיקע דערפער זיינען געקומען פארקויפן זייער איבער־פלוס פון הינער, אייער, פוטער, גענז, קאטשקעס, חזירים און פערד, ווי אויך תבואות, און פאר דעם געלט זיך איינקויפן קליידונג, שיך, שניט־ווארע, קאלאניאל־זאכן און פארשידענע שפייזן, ווי צוקער, הערינג, ציקאריע, פעפער, נאפט א.ז.וו.

איך וויל אנפאנגען פונם ווינקל ווי דער ברוקירטער מארק גרענעצט זיך מיטן בלאטיקן מארק. אין דעם ווינקל־הויז האט דא געוווינט שמואל מאנדרי, אדער ווי מ'האט אים גערופן, דעם „גרויסער שמואל", (ווייל ער איז געווען א הויכער), געווען א שניידער א טאנדייטער, האט געמאכט אנצוגן און זיי ארום געפירט אויף יארידים און מארק־טעג אין אנדערע שטעדט צו פארקויפן.

אין אונטערשטן טייל פון הויז האט געוווינט שמחה בארענשטיין. זיין פרנסה איז געווען „מוילעכעריי" דאס מיינט, ער האט געבראכט דייטשישע סחורה פון איבער דער גרענעץ אויף א נישט געזעצלעכן אופן (לויט די רוסישע מלוכה־געזעצן)

דאס געוועלב האט געהאלטן צירעלע ישראל לייב׳ס, זי האט געלעבט פונם געלט, וואס איר מאן ישראל לייב האט איר געשיקט פון אמעריקע. הונטער יעדן הויז איז געווען א „פאדוועריע״. די מערסטע „פאדוועריעס״ זענען געווען אן הייזער און איינוואוינער, נאר מיט שטעלער פאר האלץ און טארף, שפייכלערס פאר תבואה, סטאדאלעס. דיזער „פאדווערס״ האט דווקא יא געהאט דירות, אין וועלכע ס׳האבן געוואוינט, מרדכי ליפא דרדקי־מלמד, אין דארט געפירט זיין קינדער־חדר, אויך יוסף זרח גלעזער, וועלכער איז געגאנגען איבער די דערפער אריינזעצן שויבן; אויך יוסף זאמבאל א שוסטער. לאמיר צוריק גייהן צום מארק; אין צווייטן הויז האט געוואוינט ר׳ משה גראנאט, וואס האט זיך מפרנס געווען פון עסיג און הערינג. די מדות, מעלות און כאראקטערן פון די מענטשן לאז איך איבער פאר אנדערע צו באשרייבן, און איר וועט דאס געפינען ווען איר וועט דורך בלעטערן דעם יזכור־בוך. דאס הויז האט אויך געהאט א גארן, א שטאק הייסט עס, אין וועלכן עס האט געוואוינט הינדע ביילע, אן אלמנה, די טיקערין. אין דעם הויז האט אויך געוואוינט דינה די אויבסט־פארקויפערין, חנא זאמבאל דער שוסטער און וואלף חיה׳ס, ווי די מענטשן האבן אים גערופן אויפן ווייבס נאמען, אדער ווי ער האט געהייסן, וואלף ניבאזירסקי. וואס דיער ווייניק האבן אים געקענט אויף דעם נאמען. ער האט געהאט אסאך מלאכות. געהאט א חדר, וואו קינדער האבן שוין געלערנט חומש מיט רש״י אין אנגעהויבן גמרא. ער איז אויך געווען אן אייגבינדער, א שערער, ער איז אויך געווען א בעל תפילה, א בעל־קורא און א בעל תוקע. צו ראש השנה און יום־כיפור פלעגט ער אננעמען א שטעלע אין א גרויס דארף וואו אידן האבן זיך געמאכט א מנין. צו די אלע מלאכות האט ער זיך אויף דער עלטער געלערנט צו זיין א מוהל. דאס גרעסטע וווּנדער איז וואס מיט די אלע מלאכות האט ער זיך באשעפטיקט אין איין צימער, ווי עס האט געוואוינט א משפחה פון זיבן נפשות, אן עין הרע.

דאס דריטע הויז איז געווען פון בונם דוד גרינבערג, צו זיין געוועלב האט מען געדארפט ארויף גיין אויף א זעקס זיבן טרעפ — שטיגען — געווען איז דאס א געוועלב פון שניט־ווארע. דאס הויז האט געהאט א קעלער־וווינונג, וואו סהאט געוואוינט ר׳ שמואל אלעזר קאשע־מאכער, מיט זיין איידעם ר׳ הערש ברוך, און אין דער צווייטער זייט האט געוואוינט הערש משה ניבעס, אדר ווי אלע האבן אים געקאנט פאר הערש וואסער־טרעגער.

דער ברייטער אריינפאר הינטער בונם דוד׳ס הויז, איז געווען צו צווייי פאדווערשן, איין אריינפאר טאקע ביי בונם דוד׳ס פאדאווערש, וואס האט געפירט צו הונטערשטן טייל פון זיין הויז, דארט האט געוואוינט בראנטשע, א גויע,

מיט איר זון אר״אלף, אויף וועמען מ׳האט געזאגט אז ער איז א ממזר. ביידע האבן גערעדט אזוי גוט אידיש ווי די אידן, און האט דארט געוווינט שמחה בארנשטיינס שוועד ר׳ ישראל פרייער (סטאלקע, האט מען אים גערופן).

דער אריינפאר האט אויך געפירט צו מאשקעס פאדווערש. דער פאדאווערש איז געווען באוווסט כמעט ווי א מארק. ערשטנס זיינען דארט געווען הייזער וואו ס׳האבן געוווינט ר׳ משה דוד שוחט, משהלע קורשנער, וועלוועל מלאך, א שוסטער׳ טשאלנט־שטעלער און מצה בעקער אלע ערב פסח. דארט האט געוווינט לייבעל הויזמאן און געפירט זיין חדר פון גרעסערע אינגלעך, געלערנט זיי שרייבען און לעזען אידיש, רוסיש. דארט זיינען אויך געווען פאר א צייט די שטיבלעך דאס גערער — און אלכסנדער שטיבל.

צווייטנס איז דער פאדווערש אייביג געווען ווי אין א מארק טאג, א גערויש און א געפילדער. די שוחטים האבן דארט געשחטן די הינער, געגנז, קאטשקעס. די חדר אינגלאך האבן דארט געשפילט אין קנעפ און גריבלעך, די שקצים אין פאלאנט.

מיר גייען צוריק צום מארק. נאך בונם דוד׳ס געוועלב איז געווען יעקב שמשונס שפייז־געוועלב; דאס גרעסטע שפייז־געוועלב אינם שטעטל. דערנאך האט דארט יעקל בונם דוד׳ס געהאט זיין שניט־געוועלב. אויך איז געווען א גאנצער פאדער־הויז וואו מ׳האט געקענט אדורך גיין פון מארק צו מאשקעס פאדווערש און עס האט אויך געדינט פאר אריינגאנג צו שלום חזן און צו מענדל גראבארט.

דערנעבן איז געווען אברהם קאהנ׳ס הויז, אויך א שניט־געשעפט פון זיין שוועד הערש־איטשע, דארט האט אויך געוווינט מענדל פודלעוויטש, יצחק יעקב פערז־העגדלער. דערנעבן איז געשטאנען מלאטקאווסקעס הויז, א קריסט דער „סענדזשע״ (שופט) פון שרענסק.

נעבן דעם הויז איז געווען ר׳ ישראל באניסלאווסקעס שפייז־געוועלב, וואו זיין פרוי איז געווען די גאנצע סוחרטע. אויבן פדאווערש האט געוווינט זלמן א בעקער. נאך דעם הויז האט מענדעל קרוק געבויט זיין „קאמניצע״, נאך דעם איז געווען אויך שלום מאי׳ס געוועלב, אין פאדהווערש האט מענדיל ווינמאכער געהאט זיין חדר מיט די דרדקי־קינדער. פון דארט ארויף האט געפירט דער וועג צום מקום, וועלכער איז שוין געווען באזעצט פון גוים, אבער אין די זייטיקע געסלעך האבן נאך געוווינט אידן, ווי צום ביישפיל יוסף לייב פעפער, שלמה איצקאוויטש, א קצב, לייב שמוקלער, א שניידער, און אנדערע.

מיר וועלען ווידער גייען צום מארק. דאס ווינקל־הויז האט באלאנגט צו

מענדל שפירא, א שניט־געשעפט, וואו זיין פרוי מלכהלע האט געפירט דעם מסחר. אין צווייטן טייל פון הויז האט נטע דער זייגער מאכער, געהאט זיין געשעפט. נאכהער איז געווען מענדיל זימאנס הויז, מיט זיין פוטער אין אייער־האנדל. אין דעם הויז האט פייגע יעקב שלומס, געהאט איר בעקעריי, ר' יעקב שלום אליין איז כמעט קיינמאל אין דער היים נישט געווען, אין שבגות מיט מענדיל זימאן האט די קרומע שו"ה, א פאראליזירטע פרוי, געהאט איהר שניט־געשעפט און נעבען איר סילקע, אדער קאלטענס, א שפייז־געשעפט. דאס הויז דער נעבען האט באלאנגט צו מרדכי גלאבוס, ער האט טאקע געוווינט אין פאדווערש. דאס געוועלב האט פארנומען ר' מענדיל לאנדע מיט זיין אייזען און גאלאנטעריע־געשעפט, און איבער דעם געשעפט האט געוווינט ראובן הירש, מרדכי גלאבוסעס זוהן. אין דעם זעלבען הויז איז אייך געווען דער מאגאפאל פון בראהפן. נאך דעם הויז איז געשטאנען די יאטקע פון אברהם הינדע גאלדעס, דער קצב, דער נאך איז געווען א גארטן מיט בארנע־בוימער. דער גארטן מיט דעם הויז האט באלאנגט צו בזשאושאווסקען. אין ווינקעל־הויז האט געהאט זיין גאלאנטעריע־געשעפט מענדל בירנבוים, און די ברייטע גאס האט אויך געפירט צום מקום, וואו די וועגן זיינען געגאנגען וואן ביעזשון, זאראמין, דארט האט זיך אייך געפונען חיים תרוסאק הויז, מיט זיין שפייז־געשעפט. אקעגען איבער די גאס איז געווען די תיפלה און פון דער צווייטער זייט תיפלה די מילאשעווער גאס, אויך א קריסטליך באוויגטע געגנד, דאס האט אויך געפירט צו די בריק, צום שלאס.

אויף יענער גאס איז אויך געווען די „קאזע", די תפיסה, אין יענער געגנד האבן געוווינט חיים בילאווסקי, און ישראל מאיר פערד־הענדלער. דער מקום איז געווען א קריסטלעך באזעצטע געגענד, עס האבען דארט געוווינט אלטער גאלדשטיין, מיכאל איצעק, דניאל פערד־הענדלער, דוד פאוטשקאיווער.

אין ווידער דער מארק: דאס ווינקל פון דריטן זייט מארק איז געווען ליפא מאירס שניט־געשעפט, שלמה אביגדורס שניט־געשעפט און עזקיעס גאלאנטריע־געשעפט, נאכדעם דער גוישער בעקער בזשאזאווסקי מיט זיין בעקעריי. דערנעבען איז געווען חיים קאמיאנערס הויז מיט זיין געשעפט. אין זעלבען הויז, אום פאדווערש (חצר), האט געוווינט די געלע חיי' שרה מיט איר זון ברון; זיי האבן געהאנדלט זויערע איגערקעס צו פארקויפן. נעבען דעם הויז איז געווען א געוועלב פון שניט־ווארע פון פייגע נתנס, דער פאמיליע־נאמען איז געווען נארדענבערג, מיט זיי האט געוווינט זיין פאטער יוסף הירש. נתן אליין וואס האט געהאט א צונאמען „דזשובאק", (ווייל ער האט געהאט א ווארצל אויף דער נאז) איז ער א געוויסע צייט געווען אין אמריקע אדער אין אנגלאנד, צו מאכן

געלט צו דעקן די פארלוסטן פון געשעפט. אינם פאדווערש זיינען אויך געווען איינווינער, נחמיעס זחר מיט די צדיקי תלמידים, זיין ווייב זוי איידעל האט אויך געלערנט מיט מיידלעך. אויף דעם זעלבן פאדווערש האט געווינט מענדל גארבער מיט זיינע גארבארניע. אין מארק האבן געהאט געוועלבער ביידע הערשיע הילערס. איינער האט געהאט א שניט־געשעפט, דער צווייטער א גאלאנטעריע־געשעפט. אויפן גארן איבער די הילערס האט געווינט דוד אטמאן, ער האט געהאט א סאנדייטנע שניידעריי און ער איז אויך ארום געפארען אויף טערג און יארידים מיט זיינע אויפגעניטע אנצוגן צו פארקויפן.

אויפן פאדווערש האט געווינט דער „טויטער" יוסף, וואס האט ליב געהאט צו קנייפן די קינדער. נאך די הילערס איז געווען מאלאוואנטשיקס הויז. ער האט געהאט א סאדע־פאבריק און געמאכט ליאדעס. נאך מאלאוואנטשיקען איז געווען די בעקעריי פון ישראל ביאליסטאק, וועלכער איז אויך געווען דער מוהל פון שרענסק. אין זעלבען הויז האט אויך געווינט שמואל ביאליסטאק דער ליינטן־ציער, און אין פאדווערש האט ער געהאט א מאנגל, צו מאנגלען וועש. אין דעם זעלבען פאדווערש האט געווינט שמואל מרדכי בארענשטיין, וואס האט געהאנדלט מיט מצה־שמורה מעל, און מאיר שוסטער. דאס געוועלב נאכהער האט באלאנגט צו אברהם טאב, ער האט געהאט פארשידענע מסחרים ; א קאשעמאכער, א מאבריק פון קוואס. נאכהער איז געווען שעפסיל שלאסארש מיט זיין שלאסעריי, און ווידער א געוועלב פון אשר בעקער, די בעקעריי איז געווען אויפן פאדווערש. אויך האט דארט געווינט אברהם טוראסקי מיטן איידעם משה הירש גרינבוים וואס האבן דארט געהאט א גארבארניע. דאס געוועלב נאכהער האט באלאנגט צו אברהם מאיר רייכגאט, א מעהל־סוחר, און זיין פרוי האט געפירט דעם מסחר. אויפן פאדווערש האט איציק שטריקמאכער געדרייט די שטריק און שטענדיק געזונגט א גמילות־חסד, אין יעדן דענערשטיק און פרייטיק האט זיין פרוי יטקא פארקויפט פיש לכבוד שבת. די נאענטע צוויי הייזער האבן באלאנגט צו קריסטען, נאכהער האט רחל בינע געהאט איהר שפייז־געשעפט, און אזוי ביז צו די בריק, וואס האבן געפירט צום מלאווער וועג, האבן נאך געווינט אידן, ווי זלמן שניאור, זיין זון דוד שניאור האט געמאכט וואליעוועס צו שטיוול. ישעיה האמבורגער, א בעל עגלה וואס האט יעדן טאג געבראכט סחורה און פאסאזשירן הין און צוריק פון מלאווע.

איידער איך גיי איבער צו דער לעצטער זייט פונם מארק, וויל איך באמערקן אז אין מיטן מארק איז געווען דאס ראט־הויז, עס האט באלאנגט צום פריץ. אין דעם הויז איז געווען א שענק, און אפטייק, פייגע דאבראשקלאנקעס

שניט־געשעפט, משה לייב עבערט „קאשע־מאכער", און אויפן ער'שטן שטאק איז געווען דער סאנד (געריכט).

איצט לאמיר צוריק געהן צו ד'ער פערטער זייט פונם מארק. ס'ער'שטע דאופן מיר אדורך קרייצן דעם ברייטען מלאווער וועג, אט דאס ווינקל־הויז באלאנגט צו די לידזבארסקעס, דאס הויז ד'ערנעבען האט באלאנגט צו א קריסט, אבאש, אין דערנעבען האט טוביה בעקער געוואט זיין בעקעריי, אין דעם זעלבן הויז האט שמואל חיים אראנאוו געהאט זיין שפייז און מעהל־געשעפט. אין דעם פאדווערש האט געהערשט דודיע בעקער (שטופער) מיט זיין שניידעריי, וואס האט אויך אויסגעארבעט פארטיגע אנצוגן און זיי ארום געפיר'ט אויף די מערק צו פארקויפן. אין דעם צווייטען הויז האט ד'ער גוי פשיבעשעווסקי געמאכט טרומגעס. אין הינטער'שטן טייל פון הויז האט געוווינט ר' גאטיל דיין, נעבן דעם הויז האט הערצקע גראנאט געהאט זיין אליארניע. און מ'האט אים טאקע גערופען הערצקע אליעווניק. דאס הויז דערנעבען האט באלאנגט צו אגוי יאנישעווסקי אויך אטרומנע־מאכער נאכהער איז געשטאנען מאליאוואנטשיקס הויז וואו מיכל העקער האט געהאט זיין בעקעריי. אינם פאדווערש האט ר' מנדיל סארנאווער געהאט זיין חדר, נאכהער איז געווען דאס הויז וואו אברהמיע מגיד האט געפירט דאמסקע שניידעריי און בנימין ניכעס האט געהאט זיין בעקעריי. נאכהער איז געשטאנען די שוהל. דאס בית המדרש, די מקוה, דאס איז שוין געווען אויפן פערד־מארק, דאס לעצטע אידישע הויז איז געווען שאפטס קאמיעניצע. אויף דער אנדערער זייט פון פערד מארק האבן אויך געוווינט אלי' מרדכי פערד־הענדלער, ישראל דזשעדזשיבקער א פערד־הענדלער, ווייטער, וואס האט געהייסען דער ראזזאנעווער וועג, איז געווען באזעצט פון קריסטן. אזוי האט שרענסק אויסגעזען אין די יארן פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה.

דער סך הכל איז, אז די שרענסקער אידן האבן זיך מפרנס געווען פון שניידעריי, שוסטעריי, קירזשנעריי, בעקערס, קליין האנדעל, געוועלבלעך פון שניט־ווארע, קאלאניאל, שפייז. און אויך מוליכעריי און פערד האנדל. קיין גרויסע גבירים זיינען זיי פון די געשעפטן נישט געווען, ווייל פון צייט צו צייט האט אן אנדער סוחר געמוזט די מסחרים איבערלאזן צו דער אויפזיכט פון זיין פרוי און אליין געמוזט אוועקוואנדערן מעבר לים (אמעריקע), צונויף זאמלען אביסל געלט צו דעקן די חובות, און ווייטער מעגליך מאכן אנצוגיין מיטן לעבן. דער אויסזען פון שרענסק אירע מערק אירע הייזער און „פאדווערשן" טראגט שוין דעם כאראקטער, ווי איך פארשטיי, שוין הונדערטער יארען, מיט גאר קליינע ענדע־רונגען א חוץ די משפחות וואס האבען משנה צורה געווען די דורות, ווי עס איז

פארשטעגדיגען, אז דער וואלט זיך שוין ניט ווידער קענען אויפהייבן. אויב ער וואלט זיך פאר אים דער מיטעלער צוקונפט, און א אידישע לעבן וואלט זיך געשפיגעלט די גייסטיק, די מאטעריעל אויף א העכערע אדער אביסל גידעריקערע מדרגה, אויף א קלע־נערן אדער גרעסערן מאסשטאב. אבער די אידישע נשמה וואס האט געלעבט אין דעם שטעטיל שרעגסק פאר אזוי פיל דורות, וואלט געוויס פון איהר זיך נישט אפגעטוהן.

איז אבער געקומען היטלער מיט זיינע נאצי־באנדעס ימח שמם, און דאס אלעס אויסגעריסן מיטן ווארצל. זכר נזכור את אשר עשה, ימח שמם ונמח שמם מלהזכירם.

יוסף רימון (גרינט)

מוליכערי־הבריחה

די ליקווידאציע פון א בעשעפטיקונג וואס
האט געגעבן פרנסה פיל אידישע משפחות
ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

דער וועג פון שרעגסק ביז צו די דייטשישע גרענעץ איז געווען בערך 25 קילאמעטער. פארשידענע וועגן האבן געפירט צו דער גרעניץ, לייכטע און שווערע וועגן; די „שמוגלער״, וואס האבן איבער געשמוגלט די גרענעץ מיט די סחורה האבן אויסגעקליבן וועגן וואו מענטשן גייען נישט.

די גרעניץ איז געווען אין דער מיט פון וואלד. פון וואלד ביז שרעגסק איז געווען א שטח פון „טארפיסקעס״ (ד. ה. טיפע גריבער וואו מען האט אויסגע־גראבן טארף צו ברענען). דורך דעם שטח וואס איז וועג און נישט וועג, פלעגן די שמוגלער׳ס איבערפירן די סחורות נאך שרעגסק. כ׳געדענק א פאל, ווי איינער פון די שמוגלער׳ס, געיאגט דורך די גרענעץ־וואך, איז אריינגעפאלן אין אזא גרוב און א דאנק די הילף פון די זאראפ׳ס־פויערן (זיי האבן בעקומען גוט בעצאלט) איז געלונגען אים ארויס צו ראטעווען. ס׳איז בעוווסט דאס אומגליק וואס האט געטראפן ליפא מאיר׳ס א זון, וועלכער פארדיגען, פלעגט ער אליין גיין איבער דער גרעניץ, עטלעכע מאל האט אים אפגעגליקט, און דער סוף איז געווען א ביטערער: ער איז געווארן דערשאסן דורך די גרענעץ־וואך. דאס האט ארויס־גערופן א גרויסן טומעל ביי דער אידישער בעפעלקערונג. אין דער ווירקלעכקייט איז דער וועג געווען א זיכערער; אויב ס׳האט זיך געטראפן א מכשול, האט מען גלייך מודיע געווען — מען זאל נישט קענען מודיע זיין, האט זיך כמעט נישט געטראפן.

אין שרענסק זענען געזעסען צווי פון די גרענעץ־פאליציי, וואס זענען געוועזן באצייכנט מיטן נאמען „סמאטשניקעס", איינער דזשיגסקי, דער צווייטער שניידער. ביידע זענען געוועזן איבערגעקויפט. מען האט זיי צוגעסען געגעבן ווען דער טראנספארט קומט. כ'גלויב אז דער „סמאטשניק" שניידער איז אליין געוועזן פון די איבערשמוגלער'ס כ'האב קיינמאל נישט געהערט מען זאל ווערן כאפן מיטן סחורה. כ'געדענק א מאל פון א אויספארשונג קעגן אייניקע פון די סוחרים פאר שמוגלען „קאנטראבאנדע", אבער דאס האט געהאט צו טון מיט א מסירה, און אויך דא איז ווערט צו באצייכנען אז די אנקלאגע איז בטל געווארן.

דער הויפט־שמוגל איז בעשטאנען פון קאנטערזיידענס, ד. ה. זייד־עגער רוי־שטאף, די אפנעמער'ס זענען געוועזן ווארשאווער אידן, און פון זיי איז עס געשיקט געווארן אין די פאבריקן.

פאר פיל משפחות איז די גרענעץ געוועזן א קוואל פון פרנסה; אויסער דאס שיינע לעבן וואס זיי האבן געפירט, איז זיי געגלונגען צו דערווערבן רייכטום (לויט דעם באגריף פון קליינעם שטעטל).

זיי ווערטער „סוף גנב לתליה", און אלעס צו פערלירען האט זיך ארויס־געוויזן נישט מער וויא א שיין ווערטעל. ס'איז נישט געוועזן קיין כאפער, אלע האבן גענומען שוחד.

כ'וויל באצייכנען, אז דער מארקער מיט דייטשלאנד האט גורם געוועזן צו דער אויסוואנדערונג פון פיל בחורים דורך דעם וועג נאך אמעריקע. אייניצעלנע זענען געבליבן אין דייטשלאנד און ווירטשאפטלעך זיך גוט איינגעארדנט.

אזוי האט זיך געפירט ביז צום אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין 1914. מיט'ן אויסברוך פון דער מלחמה איז די פרנסה ליקווידירט געווארן, און די משפחות האבן זיך באמיט וועגן נייע פרנסות.

מלחמת העולם הראשונה
מיולי 1914 עד סוף 1918
מאת יוסף רימון (גרינט)

המלחמה הוכרזה

המלחמה הוכרזה בכל מדינת רוסיה ביום תשעה באב תרע״ד, 31 ליולי 1914 אחרי הקציר. שרנסק שכנה לא הרחק מן הגבול וקרבת הגבול הגרמני הטילה פחד רב על תושביה היהודיים שלא ידעו מה ילד יום. בינתים האמירו המחירים של מצרכי המזון ועלו מיום ליום. למרות זאת דבו הצובאים על החנויות וכל אחד השתדל להכין לו קצת מזון ככל שמצבו הכספי הרשה לו.

בחורי־ישיבה חוזרים הביתה

בחורי־ישיבה שלמדו במקומות רחוקים מיהרו לחזור הביתה. כאן הם המשיכו לימודיהם בבית המדרש ושרשרת לימוד־התורה לא נותקה. בשמם בלבד חל שנוי, במקום הכנוי בחורי־ישיבה (ישיבה בחורים), קבלו התואר בחורי בית־המדרש (בית המדרש בחורים). אלא שחלק גדול היה נאלץ לבטל עצמו מתורה, כי הבחורים נחלצו לעזור להורים שמצבם החמרי הורע בגלל המלחמה.

הצבא הרוסי והכובש הגרמני

הצבא הרוסי שורם דרך העיירה לגרמניה המזרחית, הביא אתו צרות ליהודים. כל מקום שדרכה שם רגל החיילים הרוסיים, השאירה עקבות עקובות מדם וצרות צרורות. הם בזזו, שדדו וגנבו מכל הבא ליד, כשהם מלווים בהסתה גלויה נגד יהודי העיירה מצד האזרחים הפולניים. הפולנים ידעו להחניף לשלטון ולשסות את הצבא ביהודים. הם ספרו שכל היהודים הינם „מרגלים" גרמניים ובהם האשמה העיקרית על פרוץ המלחמה הזאת. מיום ליום רבו מקרי ההתנפלויות מצד „אזרחים" פולנים וחיילים רוסיים ופחד גדול נפל על האוכלסיה היהודית. אחוזי פחד־מות ישבו היהודים בלילות, סגורים מאחורי תריסיהם ודלתותיהם, מבלי שהעזו לצאת החוצה. ביחוד הסתתרו במרתפים ובכל מקומות סתר בחורות ונשים צעירות. מטעם לפעם היו צעקות אימים מחרידות את העיר. דלתות החנויות נפרצו ורכוש היהודים היה לבז. זכור לרבים יום החמישי השחור, כאשר נפוצה שמועה שהפולנים ביחד עם חיילים רוסיים מתכוננים לעשות פרעות ביהודים. אותו יום לא נפתחו החנויות והתושבים היהודיים לא העיזו לצאת החוצה. נס אירע והיום עבר בשלום.

מאסר יהודים בעוון ריגול היה מעשה בכל יום. הזקן ליב אלטוס (שמוקלר)

ושמשון קרוק נאסרו והובאו לרדזואנאו. הם שוחררו רק אחרי השתדלויות גדולות ו„מתן בסתר". (על ר' ברוך קורן ז"ל שנאסר ימצא הקורא בספר במקום אחר). למוד התורה בבית המדרש הופסק באותם הימים. קול התורה נדם. אנשים התיראו לעבור בשוק אפילו באמצע היום. היהודים שהתגנבו לבית־המדרש להתפלל במנין, מהרו לחזור מיד הביתה, ולא השתהו כלל בבית־המדרש כדרכם מאז. לרוב לא נתקיימה כל תפילה בציבור.

תזכר העובדה, שבזאמעק (שלאס) השתכן גנרל רוסי זקן, שהיה ממונה על משמר־הגבול והוא שהגן על היהודים. הוא לא שעה לגמרי להסתת הפולגים. זכורני, פעם אחת הלכו שני קצינים רוסיים בשוק וצעקו ליהודים: „אתם אשמים בכל. וגם הגנרל לא יעזור לכם". הם היו בדרכם לזאמק וכוונתם היתה להסית הגנראל ביהודים. כפי הנראה לא העלו כלום. שמעתי אפילו שהגנרל הרוסי רגז על הפולגים ודרש מהם להתרחק מחייליו ולהפסיק את ההסתה. מצב קשה זה נמשך עד לכניסת הצבא הגרמני לעיירה.

בשנת הראשונה למלחמת העולם, נכנסו הגרמנים לפולין, שרנסק היתה בין העיירות הראשונות שנכבשה ע"י הצבא הגרמני. מיד לאחר הכבוש נעשו בעיירה מאמצים להחזיר למסלול הרגיל את מהלך החיים הצבוריים והכלכליים שנשתבש ונתערער עד מאוד בשנה הראשונה של המלחמה. לשבחם של זווי הגאצים הטמאים יש לציין, כי לא רק שלא הפריעו לעבודה הציבורית והתרבותית של יהודי העיירה, אלא גם עזרו לפעולות אלו. אז התפתחה ביותר פעולת ההשכלה בעיירה.

רגילים אנו לפרש „השכלה" כלמוד כללי או למודי־חול. אבל לא כן נתפרש מונח זה אצל לומדי תורה בבית־המדרש. אנו פירשנו המושג „השכלה" בשלשה מובנים: א) השכלה עברית, למוד תנ"ך ודקדוק, ידיעת השפה העברית וההיסטוריה היהודית. ב) השכלה כללית, למודי־חול, ספרות הגויים וכו'. ג) השכלה ציונית. לומד תורה בבית־המדרש, לא רק שלא התעסק בלימודי חול אלא פשוט אסור היה לו לחשוב ע"כ ולתת דעתו עליו. האסור חל אפילו על למוד התנ"ך. בתנ"ך השתמשו רק בכדי להבין פירושו של פסוק שהובא בגמרא. אם לסתם השכלה כך, על אחת כמה וכמה השכלה ציונית שהיתה בבחינת הס מלהזכיר.

למען האמת עלי לציין, כי לא לחנם אנחנו מתיחסים לחבריגו נתן בן מנחם (דוברושקלנקא) באהבה, ומכנים אותו בשם מורנו ורבנו. הוא היה אחד ויחיד ביגינו שהרים המסך מעל לדברים שהיו מכוסים, ובעקשנות יוצאת מן הכלל לימד תנ"ך ודקדוק לבחורי בית־המדרש; הוא אף הסיף לרעיון הציוני בריש־גלי והפיץ ספרי קריאה עבריים מספריתו הפרטית בין לומדי תורה. לא

אחת אירע שספרים אלה נקרעו לגזרים בידי קנאים. הוא לא חס על כך ועל עצמו. את תפקידו מלא שלא על מנת לקבל פרס.

השכלה כלליה־למודי חול

בעת ההיא בא לשרנסק הסטודנט קלצקין מורשה, שהוזמן על ידי צעירים אמידים, אשר הבטיחו לו אמצעי קיום. בה בתקופה רבו הסטודנטים שעזבו את ורשה,

מסיבה לכבוד הסטודנט קלצקין ז"ל. מימין לשמאל שורה ראשונה: דבורה רייכגאט־טודלס, מניה בורנשטיין־פלטר, חנה שפירא, צזיקה קורן. שורה שניה: יונה קרוק, שמואל רוזנגויט, פישר, זיטא שפירא־זימן, שלמה זימן, יוטא קוהלציק־זימן, א. ז. זימן, שמשון קרוק, מ. נ. טוטקי הילל, לאה רייכגאט־מגר.

הבירה הפולנית, ויצאו לפרובינציה, מאחר והתזונה בבירה היתה לקויה בחסר. לומדי תורה בבית המדרש, גצלו שהותו של הסטודנט מן העיר הגדולה בעיירה, וכמעט כולם בלי יוצא מן הכלל, התמסרו ללמודי־חול. לשבחו של הסטודנט קלצקין יש לציין, שהוא היה המורה הראשון שהבין לרוחם ולשאיפתם של בחורי־הישיבה, והשתדל לעזור להם בהגשמת מטרה זו. הוא הכביר מיפיפיותו של יפת באהלי שם. בעטיו זכו חובשי בית־המדרש לקפיצה גדולה, קפיצה בהשגית, לעולם התרבותי הגדול.

שתי הספריות והסתדרות „התרבות"

לא קל למצוא בטוי נכון למצב של הנוער בתקופה זו. צעירי ישראל בעיירה סבלו מהרגשות השפלה עצמית. הם היו עדים להשפלת כבוד הוריהם על ידי קלגסי הצבא הרוסי, או על ידי היחס הנבזי והבוגדני של הגויים בני עירתם, שהסיתו

את הרוסים לגזול ולשדוד אצל יהודי העיירה. צעירים אלה חשבו רק על דבר אחד — איך להתרומם משפלותם. לא יתואר סבלם של אותם מספר צעירים שהיו רגישים לכבוד האדם והעם וידעו פרק בציונות. מתוך נאקת הסבל פרצו את הגדר ונצלו ההזדמנות הראשונה לעשות למען הרמת הרוח של הנוער שהשתפל. הם הרימו ברמת את דגל התרבות העברית בעיירה.

לאחר הכבוש הגרמני, כשהחיים חזרו למסלולם, הקדישו יחידים שרידים אלה מזמנם ומכוחם והחלו לארגן בעיירה ספריה כללית־ציונית בשתי השפות, עברית ואידיש.

רכישת ספרים

הקריאה של הועד הזמני שהוקם להתרמת ספרים לספריה, מצאה הד־חזק בקרב אנשי העיירה המתקדמים. בחורים צעירים התנדבו להיות המתרימים והלכו מבית לבית לאסוף ספרים. מן הספרים המעטים שנאספו הונח היסוד לספריה. אמצעים כספיים לא עמדו לרשות הועד. כל מה שהושג נלקח אם בהשאלה ואם בתרומות. זכורני, לילה אחד לפני חג הסוכות, והלילה ליל ירח, העברנו ארון ישן שעמד בפרוזדור הבית אצל משפחת גויבברג שבעליו תרמוהו לספריה. כמו כן נחרת בזכרוני משפט אחד מתוך נאום הפתיחה שנשא ידידינו גתן, כאשר השתמש באימרה הידועה של הסופר הרוסי מקסים גורקי שהכל בא לו מקריאת ספרים. הלימוד, ההשכלה, האוניברסיטה, הכל מה שהשיג בא ממקור אחד, מן הקריאה בספרים. לא עבר זמן רב וחל שנוי גדול בפעולות הספריה. היה זה כאשר עברנו לדירה חדשה, מן החדר הקטן בבנין אלעזבסקי, לדירה רחבה בבנין של ר׳ מ. קרוק ז״ל. אז פתחה הספריה את דלתותיה לבחורים ולבחורות כאחד. בעוד שבעת פתיחת הספריה נתקבלו לחברים בחורים בלבד, כעת בדירה החדשה, הוחלט לקבל חברים ללא הבדל מין. עם החלטה חדשה זו גדלה והלכה הדרישה לספרים. כמות הספרים שהיתה ברשות הספריה לא רק שלא הספיקה, כי אם גם סוג הספרים לא השביע את רצון החברים. הועד הקבוע שנבחר בינתיים התחיל לדאוג לרכישת ספרים נוספים. אורגנו פעולות שונות שכל ההכנסות היו מוקדשות למטרה אחת: העשרת הספריה.

הספריה — דף חדש בתולדות שרנסק

דורות על דורות היה חינוכו היחידי של הנוער היהודי בשרנסק בין כתלי בית המדרש ובהיכלי הישיבות. דאגת העתיד לא הטרידה אותו כלל. למוד התורה ואכילת „קסט" אצל החותן, היוו בסיס מספיק לפרשת חיים מגוונת. ברם, עם פתיחת הספריה, נפתח דף חדש בחייו של הנוער. הספריה חוללה פלאות,

היא הצליחה למעלה מהמשוער מראש והשיגה את מטרתה: הנוער התחיל לספוג ידיעות כלליות ותורת הציונות. העיקר, שאלת הנוער ועתידו הפכה להיות הדאגה העיקרית בחיים הצבוריים בעיירה.

פעולה גדולה ומיוחדת במינה נעשתה בשטח הספרות העברית. פעמיים בשבוע התכנסו במועדון של הספריה, ע״מ לשמוע הרצאות בעברית על נושאים ציוניים וספרותיים. אורגנו שעורים בעברית ובתנ״ך. חלק מפעילות זאת יש לזקוף לזכות הסטודנט קלצקין מורשה, שבתור יו״ר הועדה התרבותית, הקדיש הרבה מזמנו לעבודה תרבותית. בכל יום שישי בערב, לפעמים גם פעמיים בשבוע, הרצאה הרצאות מדעיות, כמו״כ עודד רצון הלימוד והשאיפה להרחבת אפקים ועורר ענין בקריאת ספרות יפה. (על הכוחות המקומיים שעזרו בעבודה התרבותית, ראה המאמר של חברינו נתן דוברושקלנקא).

ההתפלגות

מגמתנו בפתיחת הספריה היתה ברורה, כמו שהזכרתי לעיל, להרים הרוח שהושפלה אצל הנוער, על־ידי הפצת תרבות עברית כללית והעמקת הרעיון הציוני. רצינו גם כי הקוראים יהנו הנאה אסטטית מקריאת ספרות־יפה. אבל לא רצינו, ובמפורש התנגדנו להכניס רוח של פוליטיקה, או רוח של מלחמת־מעמדות בספרית הכללית היחידה במקום. אך לא כן חשבו שני חברים: מר מ. נ. סוטקי שהיה גם חבר מפלגות „הבונד" והשני בדעה היה חבר במפלגת „פועלי ציון". הם באו בדרישות שונות: כגון, להרבות בספרים סוציאליסטיים, להזמין נואמים פוליטיים וכדומה. מתוך כך הופרעה עבודת הספריה. לא היה ברצונו של הועד להרעיל את האוירה במחלוקת. ע״מ לשים קץ לוכוחים הסוערים שמלאו כל ישיבה מישיבות הועד — והגיעו לפעמים לידי קטטות באספות הכלליות, הוחלט לחלק את הספריה לשני חלקים: כללי וסוציאליסטי. כך נתפלגה הספריה.

קומץ קטן של חברים הסכים ללכת עם שני החברים הנ״ל. הם קבלו את חלקם מן הספריה, ופתחו להם ספריה מפלגתית משותפת של „הבונד" עם „פועלי ציון". לשבחם אפשר להגיד, שעשו מאמצים גדולים להחזיק מעמד. הם הביאו נואמים מורשה. בכל זאת לא הצליחו להתקיים זמן רב. הספריה „השמאלית" חוסלה אחרי עבודה מאומצת של שנה וחצי, והספריה הכללית שנתנה את שמה להסתדרות „התרבות" והתמסרה לעבודה תרבותית עברית ביתר מרץ. היא נעשתה מרכז לפעילות ציונית ברוכה, במשך הזמן נתקבלה הספריה כשלוחה למרכז הסתדרות „התרבות" בורשה.

4.11.1916, הצהרה גרמנית

בשנת 1916 רבו השמועות שממשלת גרמניה מחפשת דרכי פיוס עם העם הפולני. ב־4.11.1916 הוזמנו באופן פתאומי נציגי הדת והעסקנים משתי העדות: הכומר — ולהבדיל הרב, להופיע בקומנדנטור, בשעה 12, ע״מ לשמוע הצהרה חשובה מאת ממשלת גרמניה.

בשעה הקבועה, התאספו על מגרש הכנסיה, ע״י הדאר, נציגי הפולנים — הכומר הוואיט ועסקנים שונים; ונציגי היהודים — הרב ועסקנים אחדים. הקומנדנט הגרמני הופיע כשבידו מגילה עבה קשורה בסרט אדום. הוא הקריא מתוך המגילה הצהרה על החלטת הוד מלכותו וילהלם השני להעניק לפולין עצמאות. בקריאות „תחי פולין״ נגמר הטקס. המפקד חזר למפקדתו והנאספים התפזרו מבלי לדבר דבר. הפולנים התיחסו בקרירות לכל ההצהרה הנ״ל. ידוע הפתגם: אכר פולני מוביל חטה, חייל גרמני מחרים, האכר מתחיל לצעוק „פולסקא נאשא״ (פולין שלנו), החייל עונה „פולסקא וואשא, מונקא נאשא״. (פולין היא שלכם אך הקמח שייך לנו). ארבעה חדשים אחרי קריאת הצהרת הנ״ל, הופיעו בעירת חמשה לגיונרים מן הגדודים הפולניים של פילסודסקי.

שני בנובמבר 1917, הצהרת בלפור.

מבלי להעמיק חקר על הגורמים היסודיים של הצהרת בלפור, אסתפק במלים אחדות על ההיסטוריה של ההצהרה. שנת תשי״ח היא 3358 שנה לראשית כבושה של ארץ ישראל ע״י יהושע בן נון. וכמו כן 2808 שנה למלכות שאול, המלך הראשון לישראל.

במשך 1867 שנים מאז חורבן בית שני, לא חדל עם ישראל במזוריו להתפלל ולערוג לשיבת ציון בשלישית. קשריו הישובים והרוחניים עם ארץ מכורתו לא פסקו. לאחר תנועות קודמות ששאפו לישוב ארץ ישראל, נוסדה בשנת 1897, בקונגרס יהודי עולמי שנקרא למטרה זו ע״י החוזה הגדול ד״ר זאב בנימין הרצל ז״ל בעיר באזל אשר בשווייץ, התנועה הציונית המדינית, שחרתה על דגלה את מטרתה, ליצור מקלט בטוח על ידי משפט גלוי לעם ישראל בארץ ישראל.

בימי מלחמת העולם הראשונה, נתגייסו גדודים יהודיים ומתנדבים מיוצאי ארצות שונות לעזרת הצבא האנגלי, לשם שחרורה של ארץ ישראל מעול התורכים. גם שירות ריגול של מתנדבים צעירים עזי־נפש, גבורי העם, אורגן למטרה זו מבין יהודי הארץ (קבוצת אהרונסון).

אחרי משא ומתן ממושך שהתנהל בין ראשי ההסתדרות הציונית לבין

ממשלת אנגליה, מסר מיניסטר החוץ האנגלי, לורד בלפור, ביום 2.11.1917 הצהרה; שממשלת הוד־מלכותו מביטה בעין יפה על יסוד בית לאומי לעם ישראל בארץ ישראל. ההכרזה הזאת שנתקבלה בכל העולם כ„מגילת החירות" של עם ישראל, נמסרה ע"י אנגליה מתוך הסכם עם שאר בעלות בריתה, צרפת ואיטליה; וכן ע"י ווילסון, נשיא ארצות הברית של אמריקה. ההצהרה פורסמה במיליוני טופסים והופצו בתפוצות ישראל השונות ע"י ממשלת אנגליה.

הישובים היהודיים בפולין שהיו תחת השלטון הגרמני, קבלו את טופסי ההצהרה באמצעות אווירונים שהפיצו את הידיעה בדבר מסירת השלטון על ארץ ישראל לידי יהודים והתחלת התישבות המונית יהודית.

גל של שמחה הציף את הנוער היהודי. בשרנטסק דבר בבית הכנסת ר' יוסף ליב פעפר ז"ל. שמועה נפוצה, כי ממשלה יהודית כוננה ע"י פרופיסור חיים וייצמן ז"ל (נשיא הראשון של מדינת ישראל). בין השרים נמנים ר' נחום סוקולוב ז"ל ומקס נורדוי. זכורני, ששתי החברות יוטה קורלציק וחיה פייגא פריידנברג הי"ד רצו בשוק וקראו „נישט אומזיסט געוועזן אונזער ארבייט".

החרמות

בשנת 1916 — 1917 החלו הגרמנים לבצע שורה של החרמות והגבלות. קודם כל החרימו הגרמנים כלי־הנחושת שבבתים. כמובן שכלי נחושת היו בעיקר אצל היהודים. כמה יהודים ויש להניח רוב רובם, החביאו את כלי הנחושת שלהם. אם זכרוני לא מטעה הורידו השלטונות הפעמון הגדול של הכנסיה הנוצרית.

ארגון צבאי חשאי

אנחנו, הצעירים, ידענו שבשרנטסק מתנהלת פעילות מחתרת של ארגון צבאי פולני חשאי. ארגון חשאי זה נזהר מפני יהודים כמפני גרמנים. המפקד של המחתרת היה שאר בשרו של מנהל הצרכניה ששוכנה בבנין של מ. קרוק, מקום שהוא עבד כמנהל פנקסים.

כשהגיעו שמועות על פרוץ המהפכה בגרמניה והחלו להרגיש בתבוסת גרמניה, נגש הארגון החשאי לעבודה. בערים הגדולות ובעיירות הקטנות, אירעו התנגשויות בין הארגון הצבאי הפולני לבין הגרמנים. בזמן פירוק הנשק מן הגרמנים בשרנטסק, פורק הנשק של הקומנדנט הגרמני ע"י אחדים מאנשי הארגון, הם לקחו מן הגרמנים כל ציודם.

יש לציין שהארגון הזה לא צירף לשורותיו אזרחים יהודיים.

מועצה יהודית

בראש המועצה עמד ר׳ מנחם קרוק ז״ל (שנפטר בארץ), סגנו היה ר׳ יוסף ליב פעפער ז״ל (נפטר בארץ).

המזכירה של המועצה (לא על מנת לקבל פרס) היתה לאה רייכגאט (בארץ בשם מגד), אמם של הסופרים הידועים, האחים אהרן ומתי מגד.

ועקונות פולין, סוף שנת 1918

נוסד ועד אזרחי שבראשו עמד עורך דין פרוזי, הז׳אזוווסקי. כעבור זמן קצר נשלחו מן החוץ מלוה 2 מיליציאנטים לשמור על הסדר. לועד אזרחי לא נכנס אף יהודי אחד. בעיר שרר שקט. לא נגעו ברע ביהודים. הנוער הפולני התנדב לצבא הפולני הצעיר, מיסודו של הארגון החשאי.

העם הפולני הסתבך במלחמה עם העם הרוסי. גויסו אז צעירים יהודיים למלחמה ברוסיה. מעניין לציין, כי כל הנוער היהודי גויס. ולא היו משתמטים בין שורותיו.

מן המלחמה לא חזר הבן היחיד של חות בילבסקי (ראה המאמר משה׳לה של א. קירשנבוים), אברהם משה.

בית־הספר המודרני היהודי והראשון בעיירה

דורות על דורות לא התעניין הצבור השרנסקאי בשאלת החנוך. כי שיטת החנוך היתה פשוטה: לומדים בחדר, כשגומרים, עוברים לבית המדרש, ומי ראוי לאיצטלא של מחנך? שאלה כזאת לא התעוררה כלל. מי שידע פירוש המלים בתורה ופירוש רש״י והצליח לאסוף ילדים־בין הזמנים, פתח לו חדר למתחילים כלומר „מלמד־דרדקי״. ומי שידע דף גמרא, פתח לו חדר בשביל אלה שגמרו אצל „מלמד־דרדקי״. אני זוכר את ר׳ מרדכי ליפא ז״ל בתור „מלמד דרדקי״, וממנו „עברו״ לר׳ ליביא הויזמן ז״ל ולר׳ וולף ניבארסקי הי״ד. הילדות למדו אצל חייה אידל ז״ל להתפלל. המפנה הגדול חל בעיירה במלחמת העולם הראשונה.

החולמת על שיבת ציון וחנוך.

במאמרי „התנועה־הציונית״ מסרתי הדברים שנאמרו ע״י הגב. לאה רייכגאט־מגד — אמם של הסופרים אהרן ומתי מגד — שדאגתה העיקרית היתה נתונה לרבקה׳לך ולשלמה׳לך. החולמת הזאת העלתה לראשונה דאגת החנוך לילדי שרנסק.

אחרי סיום הקורס במלוה, מצוידת ברשיון להוראה, נגשה בשנת 1916 לארגן בית ספר לילדי העיירה (מן שעורים למבוגרים עברה לשעורים לילדים)

ובעזרת ד"לה דוברושקלנה ז"ל — ותבדל לחיים — צרקה קורן, שגם הן גמרו בוורשה „אלטרמנס־פרבל קורסן", נוסד בית הספר היהודי הראשון בבנין של ר' חיים בילנסקי ז"ל. למנהל בית הספר נתמנה מר נחמן קורן (כעת בארץ), שגמר במלוה קורס פדגוגי למחוז מלוה, שאורגן ע"י האינספקטור ינדרושק.

בפתיחת בית הספר למדו 80 ילד בערך. הבי"ס חולק ל־4 כתות והוחזק ע"י הקהלה היהודית ונכלל בתקציב הקהלה. לילדי בית הספר היו תלבשות וכובעים מיוחדים. לא הצלחתי לקבל פרטים על רכישת רהיטים בבית הספר.

יש לציין, שאם כי היה זה הנסיון הראשון של הוראה מצד מורים עבריים צעירים ובתקופה קשה לצבור היהודי, הצליח בית הספר בפעולתו ושמו יצא לתהלה בסביבה. הבי"ס הצטיין בטוב טעם שבו, וגם צויין לשבח ע"י האינספקטור ינדרושק.

עלי להוסיף, אעפ"י שהחזקת בית־הספר נכללה בתקציב הקהלה ולמנהל ולצוות העובדים נקבעה משכורת חדשית, לא התחשבו אלה במשכורת — ואני בטוח שגם לא קבלו אותה במלואה —, כי כולם היו ילדי שרנסק, ומטרתם העיקרית היתה להעניק לילדים חנוך ציוני ותרבותי. מי לא זוכר שמחת הצבור התרבותי בחגיגת הנשף הראשון שנערך „בחנוכה" ע"י בית הספר. כולנו ראינו בזה נצחון לתרבות העברית ולרעיון הציוני.

משעזבו מורים אחדים את בית הספר, התקבלו מורים חדשים במקומם. בין אלה יש להזכיר, אברהם קרוק, הירש ליב נאאך ובינם ווירוסקי הי"ד. בית הספר החזיק מעמד עד סוף מלחמת העולם הראשונה.

תיאטרון של חובבים (אמטורן) בעיירה

הספריה הציונית והצבורית שנוסדה בזמן התעוררות הנוער לעבודה ציונית ותרבותית, לא היתה באפשרותה, מפאת הכנסותיה המצומצמות, להשביע את רצון הקוראים, שהלכו וגדלו מיום ליום. אנשים חיפשו ספר טוב, כי הספר נחשב למצרך ראשון. בעיירה הקטנה לא היה קולנוע. הצורך בספר טוב היה מורגש במיוחד בערבים שההליכה ברחובות היתה מותרת עד שעה 9 בערב. אז נולד רעיון וגם נעשתה פעולה לקראת הקמת תיאטרון מקומי שהכנסותיו תהיינה מוקדשות למטרה הנ"ל.

שנת 1916 בערך היתה שנת לידתו של „החוג־האמנותי" שבראשו עמד הצעיר המוכשר, קירשנבוים אברהם, שתפקידו היה לארגן תיאטרון של שחקנים חובבים מקומיים.

קירשנבוים, שהיה בעצמו אחד משוחרי הספר הטוב, והקדיש מזמנו ומכוחו

לארגון הספריה, לקח לידיו את האינציטיבה. ריכז בחורים מוכשרים ובהנהלתו נוסדה הלהקה התיאטרונית של שחקנים חובבים מקומיים.

החברים הקבועים שהשתתפו בלהקה:

1. בורנשטיין ביילה (בלציה)
2. איצקאוויץ צביה
3. זימאן אהרן זעליג
4. יזראל נח
5. מתתיהו מטוס
6. גאאן חייציה
7. גיבארסקו איסר
8. ניבארסקי זיסא לאה
9. פריידגברג ריקל (אפשטיין רחל)
10. פריידגברג אליהו משה
11. קירשנבוים אברהם
12. קורלציק שרה [redacted]
13. קורלציק אברהם
14. קורלציק איטא
15. רוזנבוים שמואל
16. שרפסקי חיים ברוך
17. שפירא יוסף.

במאים

קירשנבוים אברהם, שרפסקי חיים ברוך, קורלציק אברהם.

תפארות; קירשנבוים אברהם.

לחשנים סופלור קבוע; יצחק עבערט.

עוזרים; איסר ניבארסקי.

בזמן שהסטודנט קלאקין השתהה בשרגסק, השתתף ועזר לבמאים. לאחר שקירשנבוים עזב את שרגסק, עמדו בראש הלהקה; זימאן א. ז., שרפסקי ח. ב. וגיבארסקי איסר.

המחזות שהוצגו:

1. חנה ושבעה בניה	ד. טשכנובר ז״ל
2. רחל ועקיבא	לאה רייכגאט־מגד
3. אוריאל	קו״ל גוצקוב
4. שרה שיינדל	לטיינר
5. דער ווילדער מענש	י. ל. גורדון
6. געבראכנע הערצער	לטיינר
7. דער דארפס יונג	לעאין קוברין
8. טוביה דער מילכיגער	שלום עליכם
9. פורים—פסח—פסחוביץ—	
10. מאטקא גנב	שלום אש
11. מושקה חזיר	

על גדי עריכת הצגות בתאפשרה קנית ספרים חדשים וטובים.

ראוי לציין שעם כל המגרעות והליקויים המאפיינים שחקנים חובבים, הצליחה הלהקה המקומית וההצגות עמדו על רמה.

לזכות הציבור השרנסקאי יש לציין, שההתעוררות הכללית וההבנה המליאה שגילה, הקנתה בשחקנים הרגשה שהם עושים עבודת קודש, ובצעו את המוטל עליהם תוך חדוה ושמחה.

פראגראם

„דער דארפ'ס יונג"

א דראמא אין 4 אקטען פון **ל. קאברין**

אויסגעפיהרט דורך אמאטארען

„צעירי ציון"

שרענסק.

מאנטיג, דער ז"טן טאג חול המועד סוכות תרפ"ב

פערזאנען:

ישעיה — — — — —	ש. ראזענבוים
פרומא זיין פרוי — — —	ז. ל. ניבארסקא
יאנקעל בוילא זייער זאהן — —	א. קירשענבוים
נחום באהאטעלסקער ישעיה'ס ברודער —	י. ראַטקצם
זייקע זיין טכאכטער — —	צ. יצקאוויטש
איצע פאסטערנאק—בעל בית — —	ב. יזראעל
הירש } ישערי'ס — —	ח. ב. שערפסקי
וואצא } ישערי'ס — —	א. גיבארסקי
זלמן } ישערי'ס — —	י. שפירא
נאטאשא—א ריעגנט — —	ש. קוראלטשיק
פראקאפ—איהר זידע — —	ש. ראזענבוים

פויערען

רעזשיסער: א. קירשענבוים

טופלער: י. עבערט

אין ספק שהחוג הזה עשה הרבה למען קיומה של הספריה. עבודות ההכנה נעשו בהתנדבות ע״י החובבים, או בעזרת החברים של הספריה. רק עבור האולם של מכבי־אש שולם לכומר הנוצרי כאחראי למקום.

להצגותיו של התיאטרון באו לפעמים גם אורחים מן העיירות הסמוכות.

יש להוסיף שלהקת החובבים התקיימה הרבה שנים, ואם אחדים מן החובבים הקבועים עזבו את העיירה, נכנסו אחרים במקומם והוסיפו להציג הצגות שונות.

המסחר בימים ההם

שנת 1915, שנה ראשונה לכבוש שרנסק.

זה היה מסחר מיוחד במינו; הכל סחרו, הכל קנו והכל מכרו. כולם עסקו במכירת „רום" ו„תה" לגרמנים. היה גדמה שאין אף תושב אחד שלא יהיה מצויד בבקבוק „רום" ובחבילת „תה" והוא מוכן ומזומן לעשות עסק. אפילו אותם בעלי־חנויות שלפני המלחמה עסקו במכירת סחורות שונות לאכרים, החליפו סוג סחורותיהם במצרכים הנדרשים על ידי הכובשים הגרמניים. קמו סיטונאים — או מבריחים — חדשים שהבריחו סחורות לשרנסק מן העיירה זשלין, ע״י הגבול הגרמני לשעבר. העיירה זשלין שמשה מרכז להברחת סחורות לכל הסביבה, וגם לעיר מלוה, (מרכז אספקה לסביבה עד פרוץ המלחמה). אברהם זלמן גיבארסקי ז״ל, יחיאל מגגישעווער, וב. ווירוסקי היו מן הסוחרים הראשיים, שספקו סחורות לעירה. באהרים היו נוהגים לנסוע לזשלין לקנית סחורה, ובלילה כשבכל הסביבה לא נראה איר, והחשיכה עטפה כל העיר והצליחו להתגנב העירה עם הסחורות.

שנות המלחמה

פולניה נכבשה ועברה לרשות הגרמנים. החיים הכלכליים חזרו למסלולם הרגיל. הוחזרה העטרה לעיר מלוה שהחלה שוב לספק סחורות לכל הסביבה.

המלחמה נמשכה. החיים הכלכליים נעשו קשים יותר ויותר מיום ליום. מחסני סחורות נתרוקנו, חמרי־אספקה חדשים לא הגיעו. במצב יותר גרוע נמצא מצב־התזונה. הגרמנים החרימו אצל האכרים את תוצרתם והעבירו אותה לחזית או לפנים־גרמניה. האוכלוסיה נשארה רעבה ללחם, האכרים פחדו למכור. סבל האוכלוסיה בגלל המחסור במזונות — לא יתואר. מנות־המזון נצטמצמו במידה חמורה. לא אפו לחם מקמח נקי. אנשים נחלשו, ומחלת הטיפוס התפשטה והפילה חללים; הדבר גרם לחפוש אחרי מצרכים־חיוניים מן אספקה מקומית ובעזרת האספקה הזו חל שנוי לטובה ושופר המצב הכלכלי והחמרי של התושבים־היהודיים בעיירה.

האופים וגם צרכנים פרטיים קנו חטה אצל האכרים, ובאמצעות הריחים (2 אבנים שטוחות אחת על השניה) טחנו גרגרי התבואה, כמו שהיה נהוג לפני מאות בשנים. אחרי נפוי הקמח בנפה, אפו מן הקמח הזה לחם ואפילו עוגות. קרו גם מקרים שאופי הלחם והספקים נתפסו ע״י הגרמנים, שלמו קנס והמשיכו הלאה בעבודתם. כמו כן התחילו ליצור יי״ש מתוצרת־עצמית. אייזנשטיין מנחם בשותפות עם אהרן שטט ורוזנבוים, פתחו להם „פבריקעל" ליצור יי״ש. אם זכרוני לא מטעני, מכרו גם לאנשי הסביבה. אפשר לקבוע את העובדה, שבעיירות הצליחו התושבים להסתדר הודות לקשרים עם הכפר, בנגוד לערים הגדולות, שמצבן היה ללא נשוא. היו ממש רעבים ללחם. על תפוחי־אדמה לא חלמו. אין פלא איפוא שמשפחות רבות עזבו את הערים הגדולות ועברו לגור בעיירות הקטנות. גם לשרנסק הגיעו משפחות אחדות, וביניהן רופאת־שנים, סדובסקא, כעת בארץ וסטודנט קלצקין.

לומדי התורה בבית המדרש התארגנו לסייע לנכבדים מן הערים הגדולות, שמסיבת הרעב השורר בערים הגדולות, היו נעים ונדים בעיירות הקטנות.

הסתדרות „החלוץ" בשרנסק

הצלת רוב הנוער משיני השטן

ביום 17 בנובמבר שנת 1917, נתפרסמה הצהרת בלפור וזהי לשונה: „ממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה, על יסוד מקלט לאומי לעם ישראל בארץ ישראל ובמיטב כחותיה תתאמץ להקל להשגת המטרה הזאת".

שני המאורעות: מתן ההצהרה הזאת ונוסף לכך כיבוש ארץ־ישראל ע״י האנגלים גרמו שתתחולל מהפכה רוחנית אצל האוכלוסיה היהודית בכלל, ואצל הנוער היהודי בפרט. כמו כן נתעוררה תסיסה לאומית עמוקה, בין כל שכבות הנוער בפולניה, ובפרט אצל הנוער היהודי בשרנסק, שהיה בעל הכרה לאומית. הנוער התחיל לחשוב על מעשים של ממש. אם עד אז הרעיון הציוני היה חזון של עתיד, רעיון של חובבים אידיאליסטיים, והנוער הסתפק בפעילות למען הקרנות, בשירת התקוה ובנאומים תעמולתיים גרידא — ולמעשה עסקו בזה מבוגרים — הועמד הנוער פתאום בפני תפקידים קונקרטיים, בפני עבודה מעשית ותפקידים מעשיים. לפתע נשמעו סיסמאות חדשות ונאומים חדשים. קריאה גדולה עברה בין הנוער להתכונן להגשמה עצמית! ועיקר המטרה היתה עליה ארצה. נפוצו שמועות שונות, כגון שקצין יהודי רוסי ושמו טרומפולדור מתכונן לעלות עם צבא יהודי גדול מרוסיה בין הרי ארמניה — וארזרם דרך אסיה הקטנה ולכבוש את ארץ העתיד.

התמורה הגדולה שהתחוללה, מצאה נתיב לליבותיהם של הנוער השרנסקאי. המאמרים של בריל קצנלסון ז״ל והקריאה לעליה ולעבודה חדרו בלבות הנוער

הרציני והלאומי בשרנסק. בשמחה התחילו להתכונן לימים הגדולים הממשמשים ובאים. תכניות שונות הוצעו, בהתאם לתמורה הגדולה שחלה אצל העם היהודי בפולניה, שהדים הגיע גם לעיירות הקטנות.

שורה ראשונה: מרדכי קורלציק ז״ל, צביה אסתר פעפער־קורלציק, אברהם קורשנבוים, פייגא פעפער־קורלציק, יוסף שפירא. שורה שניה: רויטקאפ, יונה קרוק, יצחק עהערט, פועה קורלאיק־שפירא, גרשון רוזנבוים, חיה יוטא גריגבוים. שורה שלישית: ריקל פריינגבוג־אתשטיין, תאלף גראנאט ז״ל, קינא לגדוי, יוסף רמון (גרנט), שרה פריידגברג־ליפשיץ, פרייער.

עם פרוץ מלחמת פולין—רוסיה שותקו זמנית הפעולות הציוניות והחלוציות, כי החברים קבלו במפתיע פקודות התגייסות לצבא הפולני. ההתכוננות והתכנון נשארו מאפע. החברים יצאו לחזית־פולנית־רוסית, ובמשך המלחמה לא נעשתה שום פעולה ציונית. עם שחרורם בסיום המלחמה, התחיל כותב הטורים, ביחד עם חברים אחדים לארגן הכל מחדש. הצעד הראשון היה לבוא במגע עם המרכז בורשה, וחליפת מכתבים עם המרכז החלה.

בשנת 1922 נתארגן בשרנסק, סניף של הסתדרות „החלוץ" בוורשה, שעמד בקשר ארגוני עם המרכז בורשה. הועד הראשון שנבחר נגש ישר לעבודה (ולסלול את הדרך לעתיד). פה עלי לציין, שהסתדרות „התרבות" מסרה לרשות החלוץ, את החדר שלה בבנין אלשבסקי, במרכז השוק, ואיפשר להם לקיים פעולה סדירה. הועד התחיל לנהל פעולה הסברתית מקיפה בקרב הצעירים. סודרו הרצאות ושיחות

וחברים, התקיימו ויכוחים על ספרות ציונית. ימי שבת בשבתו, היו מואסטפים לפעמים בערב, ולפעמים אחר צהרים.

במרכז פעולות ההסברה עמדה בעית החיאת הלשון העברית והחנוך לתרבות עברית. בכך סייעו הרבה לגבש את דמותו של הנוער הציוני, שראה עצמו כגורם מרכזי בבנין הארץ.

אחרי זמן קצר לקיום סניף החלוץ בשרנסק, הוטל מטעם המרכז, להכניס לקופת המרכז סך של 300 זהובים, בתור דמי חבר חד פעמי. קל לתאר המצב שנוצר לאחר הטלת סכום גדול כזה על סניף מקומי שלא היה באפשרותו לבצע זאת. כל הפניות בענין זה למרכז לא נשאו פרי. המרכז לא הסכים לשנות את החלטתו. החלוץ עמד לפני התפוררות. העזרה באה ממקום שלא צפינו. הוצעה הצעה לבקש עזרה כספית מן העיירה הסמוכה זשורומין, למטרה זו התנדבו 3 חברים: 1. נתן בן מנחם דוברישקלנקה, 2. שמואל רוזנבוים, 3. כותב הטורים, (כולם בארץ) שהיתה לו השפעה ידועה על החוגים הציוניים בזשורומין. בעזרתם הצלחנו לאסוף הסכום ולהעבירו למרכז. ואם אני מסתכל אחורנית, יכול אני לציין בשמחה שהמרכז הבין לרוח החברים והתיחס בעין יפה. הוא דאג לפיתוחו של הסניף השרנסקאי, ושלח מזמן לזמן את נציגיו לביקורים ולשיחות.

ברחבי תנועת „החלוץ" בפולניה נתעורר ויכוח ממושך, מה עדיף לצרכי ארץ ישראל, הכשרה מקצועית או הכשרה חקלאית; מכל מקום על דבר אחד היה מוסכם, שאין להתיר את עלית החלוצים, בלי הכשרה גופנית מוקדמת, בכדי שהעולים ארצה יהיו אנשים מועילים ויסתגלו לעבודה בארץ. הויכוח הסוער הזה לא עורר אצל החלוצים שלנו כל ענין מיוחד, כי הנוער בשרנסק החליט על הכשרה גופנית ורוחנית, ולא לקח בחשבון הכשרה חקלאית.

שלש בעיות עקריות עמדו לדיון בכל ישיבות הועד:

א. הכשרת החברים לחיי עבודה בארץ;

ב. עליה ארצה;

ג. שאלת התקציב — שאלת הכסף.

שערי ארץ ישראל היו נעולים בפני עליה יהודית. וכל יהודי ששאף לעלות, היה חייב לקבל רשיון עליה (סרטיפיקט). העליה החלוצית היתה מסודרת לפי סרטיפיקטים שחולקו ע״י המרכז. חבר, מועמד — לעליה ע״י הועד המקומי שאושר ע״י המרכז, קבל סרטיפיקט ועלה ארצה. קבוצות עלו ארצה. כמובן שחלום כל נער היה לקבל סרטיפיקט.

יום יום התקיימו ישיבות בהן דנו על הכשרה גופנית ועבודת כפים, החברים כבר פשטו הרגלי חיים נוחיים ולבשו בגדי עבודה. הם הכינו תכניות עבודה. עיקר

תפקידו של הועד היה לחפש אחרי מקומות הכשרה, ולשלוח שם חברים מתאימים. כי שאלת הכשרה גופנית לא נתנה לחברים מנוחה.

בשנת 1924 נודע לועד, שהנגר היהודי היחידי, מר פרלמוטור, עוזב את העיירה ונוסע אל בנו לאמריקה ע"מ להשתקע, ומוכן למכור את הנגריה להסתדרות „החלוץ" במחיר זול. הועד החליט לרכוש אותה. נבחרה ועדה ואחרי מאמצים רבים, ובעזרת הגרלה שסודרה, נרכשה הנגריה. כדאי לציין העובדה הפסיכולוגית; אינני זוכר כמה חברים למדו נגרות. אבל עצם העובדה, שיש לנו נגריה, וניתנת הזדמנות לחלוצים צעירים ללמוד מקצוע ולעסוק בעבודה גופנית ממשית ע"מ לסגל לעצמם הרגלי עבודה־ראשוניים, על סף התמורה בחייהם, השפיעה לטובה על כל החברים.

כדאי להזכיר, כי בין הדמויות הבולטות שהצטרפו ל„החלוץ" עם הרחבת תחומיו והכניסו אמונה ותקוה בלבות החברים, היו שמואל רוזנבוים ושרה קורלציק־רוזנבוים (כעת בקרית חיים). צעדם המהפכני עורר גל של התפעלות והשתוממות בין כל הצבור השרנסקאי. לא חשובות הסיבות, רק עצם העובדה שחברים מבוגרים הצטרפו להסתדרות אשר רוב חבריה היו בגיל של 19, עשתה רושם בל יימחה על אנשי העיירה. צעדם זה שמש סמל לרבים בכנות הנפשית, ובשמחת העבודה שהתעוררה בהם עם ההצטרפות ל„החלוץ".

דרכם של החלוצים הראשונים בעיירה, לא היתה סוגה בשושנים. קודם כל לא היה קל לעבוד עבודה פיזית. חוץ מזה, החליטו וגם התכוננו לנטוש הבית נגד הסכמת וגם נגד רצון ההורים. חלק גדול מן ההורים לא הבינו ולא האמינו ברעיון החלוצי. בהתחלה חשבו זאת ללהט־נעורים, או כמו עבודות הסתדרויות אחרות. אבל נדהמו, כשנוכחו שהדבר אינו כל כך פשוט. הילדים מתכוננים באמת לנטוש אותם, לעלות ארצה ולבנות את עתידם רחוק מהם. והילדים, כלומר החלוצים הצעירים הבינו לרוחם... ושתקו.

שנוי ערכין

היהדות הדתית בפולניה, שראתה בעין רעה כל פעולה תרבותית, התנגדה גם לרעיון הציוני. בעיירה הקטנה שלנו, התנגדו האדוקים־החרדים לדבר ד', לפעולה ציונית. ביחד עם הזרמים הדתיים, בקשו להתגונן מפני התנועות החדשות. הם התכוננו בעיקר לפעול למען חיזוק הדת. הוכוחים הסוערים בבית המדרש לא פסקו, אבל תודות לפעולות הנמרצות של „החלוץ" שעבד מתוך התלהבות ומסירות נפש, נכבשו הלבבות, וחל שנוי נכר לטובה. באופן הדרגתי חדר יחס של הבנה, ויחס של כבוד מצד הצבור ל„חלוץ". לא רק אנשים שעמדו רחוק, אלא אפילו מתנגדים מושבעים התיחסו בכבוד לה„חלוץ". כמו"כ חל שנוי בוכוחים הסוערים

בבית המדרש. לא את הרעיון הציוני התקיפו, אלא את „העזה" שלקחו הציונים להחליט על עתיד ילדיהם. כדאי להזכיר שיחה אחת של יהודי ישר, ר' מנדל פריידנברג (שנפטר בארץ) עם כותב טורים אלה, לאחר זכות סוער.

ר' מנדל שואל: ווער איז גערעכט? (מי צודק?)

אני: ווער ס'וועט פערלאזן פוילען (מי שיעזוב את פולניה)

ר' מנדל: ערנסט (רציני) ווער האט אייך געגעבען רעכט, צו דעצידירען איבערן לעבען פון אינזערע קינדער? (מי נתן רשות להחליט על הילדים שלנו).

אני: די זעלבע רעכט, פון אלע ציוניסטישע ארגאניזאציעס אין דער וועלט (הרשות שנתנה לכל הסתדרויות הציונות בעולם) והוספתי שבתך תעלה (והוא תקן לי איי"ה). על שאלתו מדוע אני כל כך בטוח, עניתי כי אני מכירה כעקשנית וכאחת היודעת מה שהיא רוצה. על כך הוא השיב: ביי מיר איז שטוב זעה איך נישט איהרע העלדישקייטן.

„החלוץ" הכניס שנוי ערכין ומהפכה גמורה ביחסים בין הצבור לתנועה הציונית. מי שחי בבית המדרש, יכול להעריך תמורה יסודית זו.

הקבוצה החלוצית הראשונה, שאושרה ועלתה ארצה בשנת 1925, עוררה התפעלות והערצה. היה זה מאורע בלתי נשכח בשביל הצבור השרנסקאי. החלוצים שעלו היו, רוזנבוים ושרה קורליציק, א. בורנשטיין, רחל פריידנברג, פועה קורליציק, יונה קרוק וצביה אסתר פעפער. חלוצי עליה ראשונים אלה סללו את הדרך לעליה נוספת. הודות להם, הארץ נעשתה קרובה ללבנו, וזה הביא לעלית

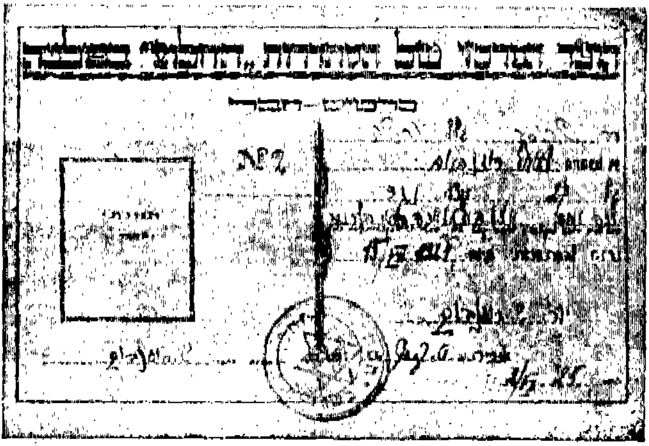
הועד המרכזי של הסתדרות „החלוץ" בפולניה
כרטיס-חבר

בודדים ומשפחות בודדות נוספות. ה„חלוץ" התמיד במשך שנים בהכשרת קבוצים נוספים. חברים נשלחו גם להכשרה חקלאית. בשמחה אני מציין שאף עולה אחד לא חזר לגלות המרה.

בספר „יזכור", שאני מתאמץ להציב בו יד־וזכר לקהלת שרנסק, אינני מעונין לכתוב היסטוריה. נוכח השואה האיומה הזו שהשמידה את היקרים והחביבים שלנו, הנני מעונין לתת תמונה שלמה והערכה נכונה להסתדרות „החלוץ", שתשאר בזכרוננו כמחוללת המהפכה בחיי הנוער. טוב שגם הילדים שלנו יקראו וידעו את יציאת ההורים מן הגלות הנירה למולדת החדשה והישנה. חוב מוטל על כל אחד ואחד מאתנו לתת מקום כבוד להסתדרות זו, שפעלה רבות והצליחה במשימתה, עד כי רוב הנוער נטש חיי הגלות לפני הסוף המר והנמהר, ועי"כ נוצל רוב הנוער משני השטן.

<u>יוסף ליב פעטער ז"ל</u>

הספריה הציונית — ופחד שוא.

היה זה במלחמת העולם־הראשונה, בעת שהנוער התעורר מתדהמה וקפיצתו הראשונה לעבודה צבורית היתה עשיה למען ציונות ותרבות. לביצוע מטרה זאת הוחלט שאחת הפעולות הראשונות תהיה ייסוד הספריה בעיירה. פעולה זו היתה קשורה בהשגת אישור־מהממשלה. מגיש הבקשה היה צריך להיות הקהילה היהודית בעיירה. כחבר ועד הקהלה חתמתי על הבקשה בשם הקהילה בסתר, מבלי לשאול או להתיעץ עם יתר החברים. כאשר הספריה נוסדה, פרצה מהומה חדשה בעיירה. יהודים חרדים ויתר הקנאים שראו בספריה סכנה לדת רגשו; געוואלד בחורים ובחורות נפגשים יחד, וכל הנוער עלול לצאת ח"ו לתרבות רעה, ועי"כ תגדל הפריצות ר"ל. תביעתם הראשונה מהרב והקהילה היתה שעליהם לפנות לממשלה בדרישה לאסור את הביבליותיקה ולסגור אותה. לאחר שפניותיהם אל הרב לא נשאו פרי, טכסו עצה ושיגרו מכתב למלבה להקרייז־שעף. המכתב היה מלא השמצות כיד הטובה של כותביהם. הם בקשו ודרשו לבוא ולבקר בספריה, ע"מ לראות את הרעה הטמונה בה. הקרייז־שעף העביר את המכתב ישר לקומנדנט בשרנסק, בלי כל הערות. הקומנדנט, בשם הער שימל, היה או מיודד אתי, וכמעט בכל יום היה נוהג לבוא לביתי מתוך ידידות. פעם נקראתי אל הקומנדנטורה והער שימל מסר לידי מכתב השמצה נגד הביבליותיקה. נדהמתי מרוב כעס ובושה. ביחוד חששתי מהעובדא שאני בעצמי חתמתי בשם הקהילה על הבקשה לקבל הרשיון לספריה. הייתי כמובן במבוכה רבה, אבל כלפי חוץ לא גליתי מבוכתי. כששאל אותי מה לעשות, עניתי כי לדעתי מוטב

להמנע מלעשות דבר. באם ברצונו לערוך חקירה אהיה מוכן לזהלוות אליו. הוא ענה לי, שיחד עם השאגדר פיגגר ביקר בספריה ומצאו מספר בחורים שישבו וקראו ספרים בעברית, ולא גילה כל שמץ של דופי. אבל בכל זאת הוא חייב עוד לערוך חקירה ודרישה נוספת. מצדי הוכחתי לו שהדבר לא כדאי לו, ועליו להסתלק מכל הענין הזה, כי כאן סתם מלשינות על־ידי אנשי־דיב. זוכר אני שימים ולילות הייתי נתון בפחד, אם כי אף אחד לא ידע ע״כ. היה זה בזמן שכל היהודים בעיירה — וכמעט כולם — היו עסוקים ב„שמוגל״ (הברחה), וכמה גאלה נתפסו ונקנסו ואף הושמו בבית סוהר. באותו זמן הייתי עוסק אצל הקומנדנט להמתיק את דינם בכל האפשר. במקרים כאלה הייתי יוצא ונכנס אצל הרשות לעתים תכופות. פעם אחת כשישבתי בקומנדנטורה והבחנתי שהקומנדנט עסוק באותו רגע, הוצאתי את המכתב, וחיש מהר זרקתי אותו בסל שמתחת לשולחן. בזה חסלתי את הענין. בכל זאת פחדי לא פג זמן רב, וחששתי שמא הקרייז־שעף עוד ידרוש חקירה.

ועדת ה„תרבות״ של ה„ספריה״

עומדים לשמאל יושבים: ש. צ. מיצנמכר ז״ל, צ. טעטער, קורלציק, ש. מלובנציק, ב. הרשקוביץ, י. א. רבינובסקי הי״ד, ש. אקס־גלמן. עומדים: י. ג. רוזנברים, ליכטמן, המבורגר, יוסף שפירא, ג. יורעל.

יוסף רמון (גרגם)
מיט פרטים און מיטהילף
משה ניבארסקי.

דער עקאנאמישער און גייסטיקער מצב פון לעצטן דור אין אידישן שרענסק, זיינע פרנסות — זיינע אינסטיטוציעס פון יאר 1918 — ביז 1/9/1939 — אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

אריינפיר

צווישן ביידע וועלט־מלחמות

אויף די חורבות פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אנטשטאנען פוילנ׳ס באפרייאונג, דער חלום פון דורות איז געווארן א ווירקלעכקייט.

די אידישע באפעלקערונג צוזאמען מיטן גאנצן פוילישן פאלק האבן מיט שמחה און ענטוזיאזם אויפגענומען פוילנס ווידער־געבורט, די אידישע באפעלקערונג האט געהאט א גלויבן אין איר היימלאנד, דעריבער איז קיין וווּנדער וואס ביים אויסברוך פון דער פויליש־סאוויעטישער מלחמה, ווערט אויך מיטגעריסן די אידישע יוגנט און גייט מאסנווייז אין דער פוילישער אר׳מיי, סאיז נישט באקאנט געווען דער פאל פון דעזערציע.

פון דעם רוסיש־פוילישן קריג אין יאר 1920 קומט נישט צוריק אהיים משה ביעלאווסקי דער בן יחיד פון חוה ביעלאווסקי (זעה דעם מאמר משה־לה).

ליידער איז דער זיסער חלום, דאס גלויבן אין א גוטע זיים, שנעל צערונען געווארן, אידיש בלוט אין פוילן איז געווארן הפקר, אין גאנצן לאנד גיסט זיך אידיש בלוט, מען ווארפט אידן פון די באנען, האלערטשיקעס (סאלדאטען פון גענעראל האלער׳ס ארמיי וואס זענען געקומען פון אמעריקא) כאפן אידן און שניידן זיי אפ די בערד, אין שרענסק ביים וועלדל ווערן דערמארדעט 3 אידן: נחום האדעס, קאפעראן, אברהם יצקאוויטש, אויף דער אידישער באפעלקערונג — איבערהויפט אין די קליינע שטעטלעך — באפאלט א פחד, די אידישע יוגנט פיהלט אז סקומען אן שלעכטע צייטען, דער עקאנאמישער מצב ווערט ערגער פון טאג צו טאג, אין שרענסק למשל לעבט די גרעסטע טייל פון דער אידישער באפעלקערונג פון דער שטיצע וואס זי באקומט פון אמעריקע, פאר די באפרייטע אידישע סאלדאטן פון דער פוילישער ארמיי, שטייט די פראגע פון פרנסה.

די גאנצע אידישע בעפעלקרונג, בפרט די יוגנט, זעט נישט אין שרענסק

קיין שום פערספעקטיוון אויף דער צוקונפט, און דא שטעלט זיך די פראגע לאן? אדער וואו־אהין?

אלע ווי איינער זוכן א „תכלית”, עס שטעלן זיך אין דער שפיץ פון ציוניסטישער טעטיקייט נייע יונגע כוחות, ס׳ווערט פארשטארקט די ארבעט פון „תרבות”, דער הויפט־געוויכט ווערט געלייגט אויף דער ארבעט פון הסתדרות „החלוץ” (זעה דעם מאמר הסתדרות החלוץ בשרנסק). אלע לערנען העברעאיש, אין קליינעם שטעטל רעדט די יוגנט העברעאיש.

די ערשטע חלוצים פאר׳ן נאך ארץ־ישראל: שמואל רוזנבוים, שרה קורלציק־רוזנבוים, פועה קורלציק־שפירא, רחל (ויקל) פריידנבערג־עפשטיין, צביה אטותר פעפר, נאכהער קומען אנדערע; משפחות ש. קרוק, יוסף שפירא, שלמה נח ליכטיג, מרים ליכטיג־זיידמן, ברידער און שוועסטער פעפער, שוועסטער ליפשיץ, שוועסטער אין ברידער זיסא און יוסף גראנאט (רימן), די ברידער מרדכי און אברהם קורלציק, רחל דבורה גראנאט־זלמנס הייטשא גראנאט־לוי, לבדוי חייטשע, דוד יזראל און עבערט יצחק א. א. פון דער צווייטער וועלט מלחמה, האבען אלע לעבנגעבליבענע זיך באמיט צו קומען קיין ארץ־ישראל.

איינצעלנע האבן גענומען דעם וואנדער־שטעקן און זענען געפארן אין לענדער ווי זיי האבן באקומען רייזע דערלויבעניש, ווי, קירשנבוים, יוטע און יוסף מרדכי זימאן נאך אמעריקע, גראנאט וואלף נאך לאנדאן, יעקב גראנאט נאך ארגענטינע, טעשא צוקער מיטן מאן נאך אורוגוויי. משפחות נאאך נאך אמעריקא, ז. ל. גיבארטקי נאך לאנדאן.

דער חנוך אין שטעטל

וועגן „חנוך” אין אונזער שטעטל איז נישטא פיל צו שרייבן. דורות אויף דורות האט חנוך־דערציאונג געהייסן; חדר, בית־המדרש, ישיבות. וועגן חנוך פאר מיידלעך האט מען נישט געזארגט, מען האט זיך באצויגען מיט בטול צום גאנצן ענין פון לערנען פאר די טעכטער, מען האט געהאלטן, „כל כבודה בת מלך פנימה”, אין אויב ר׳ ברוך קאהן׳ס טאכטער האט יא באזוכט א פוילישע שולע (כבין נישט זיכער אין דעם) איז עס געווען א אויסנאם. כ׳געדענק פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה א מלמד׳קה חיה איידעל וועלכע האט געלערנט די מיידלעך דאווענען, און ביי לייביע הויזמאן ז״ל האבן זיי זיך געלערנט שרייבן אידיש, צו שרייבן א בריוול און קענען אנשרייבן א אדרעס. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, ביי די דייטשן, האט זיך געעפנט א אידישע שול פאר אינגלעך און מיידלעך אונטער דער לייטונג פון נחמן קורן (היינט אין לאנד) — און הגם א גוטע שולע איז זי

ליקווידירט געווארן נאך פאר׳ן סוף פון דער מלחמה. די שולע האט אבער אריינגעבראכט דעם בעוואוסטזיין אז מיידלעך דארפן לערנען, און אויב אידישע מיידלעך הויבן אן סיסטעמאטיש צו באזוכן די פוילישע פאלקס־שולע אין שרענסק, מיט דער צושטימונג פון די עלטערן, איז עס צו פארדאנקען די ערשטע אידישע שולע.

כ׳מוז בעמערקן אז די תקופה צווישןביידע וועלט מלחמות האט געבראכט בכלל אן איבערקערעניש אין ענין דערציאונג. אינגלעך האבן אויך אנגעהויבן צו באזוכן די פוילישע אלגעמיינע פאלקס־שולע, זאל מען נישט מיינען אז דאס איז געווען מחמת צוואנג. אידן האבן שטענדיק געפונען מיטלען אויס־צומיידן די גזירות. נאר די עלטערן אליין זענען געווען פאראינטערעסירט אז די קינדער זאלן קענען די פאלקס שפראך פון לאנד.

די חדרים האבן אויך געענדערט זייער שיטה, מלמדים זענען געווען נישט סתם בטלנים, נאר למדנים וואס האבן פארשטאנען ווי צו פארשטיין די נשמה פון קינד, זיי האבן די קינדער געוואלט מגדל זיין לתורה ועבודה, און געוווסט שוין ווי צו מאדערניזירן דאס חדר, וואס זאל באשטיין פון א ריינעם צימער און גוטע לופט א. א. וו.

ד׳ער פראגמענט „דער לעצטער דור״, נעמט ארום אלע פאכן, מסחר, און רכוש און די אינסטיטוציעס צווישן ביידע וועלט מלחמות. דער עקאנאמישער מצב אין דער צייט פון פולנ׳ס זעלבסט־שטענדיקייט איז לא די, וואס ר׳האט זיך נישט פארבעסערט, נאר ר׳האט זיך פארערגערט, דער אנטסימעטיזם איז פארשטארקט געווארן, ס׳האט נישט געהאלפן די הונדערט יאריקע פארוואורצלונג צווישן פוילישע בירגער אין שטעטל, ווען ס׳איז געקומען דער ביטערער יום הדין, איז דער ייד געבליבן פערזאמט אין דער ארומיקער סביבה.

אז איינמעלדן א געבוירן קינד אדער אויסמעלדן אין א טויט פאל, האט מען דאס איבערגעגעבן דעם רב, און דער רב האט געשיקט דעם שמש אין דער גמינע צו דערליידיקן די ענינים, ווי אויך מיט חתונות.

די גמינע האט פארמאגט א באנק, א אידישן בעל־בית אין שווער געווען צו באקומען א הלואה, כ׳געדענק א פאקט, ווען אלס וואיט, איז אויסגעוויילט געווארן א שטאטישער בעל־בית מלאטקאווסקי, האב איך אים געפרעגט פאר וואס די באנק איז נישט אפן פאר אידן, אזוי ווי פאר קריסטן, האט ער געענטפערט; אירך פארלאזן די שטאט, און אייער זענען לויט זיין מיינונג נישט קיין גוטע גוואראנציע אויף א סכום וואס די גמינע בארגט ארויס, ס׳איז דעריבער נישט קיין וואונדער, וואס די אנטיסעמיטישע העצער׳ס האבן געפונען א גוט פעלד פאר זייער טעטיקייט. אידישע הייזער האבן אנגהויבן איבערצוגיין צו קריסטן, מענדעל זימאנס הויז איז ממש מיט כח צוגענומען געווארן, בינעם דוד׳ס הויז, און אברהם מאיר רייכגאט׳ס הויז זענען איבער געגאנגען אין גויאישע הענט, פוילישע געשעפטן זענען אויפגעשטאנען, האבן אנגעווענדעט אלע העך־מיטלן ארויס צו רייסן אלע פרנסות פון די אידישע הענט, איין אידישע אליארניע האט עקזיסטירט, איז עס איבערגעגאנגען צום גוי מלאטקאווסקי, אין אויב אמאל אין א שבת, האט מען קיין גוי נישט אנגעזען אין מארק, נאר געקענט זען ווי אידן גייען פון דאווענען מיט טליתים, אדער די יוגנט שפאצירט און דיסקוטירט איבער פארשידענע טעמעס --- האט מען שוין אין דער לעצטער צייט געקענט טרעפן, ווי גויים קומען שבת מיט זייערע וועגענער איינקויפן אין גויאישע געשעפטן.

ס׳איז ווערט צו דערמאנען אז פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען אין שטאט דריי גארבערייען, פון משפחה טאראווסקי־גרינבוים, פון דוד שערפסקי ז״ל, אין פון מענדעל ראזענבוים ז״ל. ס׳איז אויך געווען א קאפעלוש־פאבריק אנגעפירט דורך א ווארשעווער איד לאנדא, ס׳איז געפירט געווארן גרויסע געשעפטן מיט גענז. אין שטאט זענען געווען צוויי־סקאלדעס מיט בוי־מאטעריאל און דאס אלעס איז געווארן חרוב מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ס׳האט זיך געשאפן נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה א פאברייק פון פוסטאקעס (בלוקען פון צימאנט) וו ס׳האבן געארבעט אונזערע חלוצים וועלכע האבן זיך געגרייט עולה צו זיין, אבער אויך דאס האט זיך שנעל ליקווידירט, אזוי זענען איינגעשרומפן געווארן די אידישע פרנסות.

די לעצטע אידישע קהלה — פארוואלטונג

פרעזעס, אסטאן יעקב אהרן.

מיטגלידער

אייזנשטיין מנחם, זימאן אהרן זעליג, ליפשיץ פנחס, ליפשיץ פייוול, מאנוס מתתיה, גיבארסקי איסער.

די קהלה באאמטע

סעקרעטאר גדליה גיבארסקי,

אליעזר ביעלאווסקי (זון פון חיים ביעלאווסקי) חזן און שוחט.

שמש יעקב משה סאלדאנער.

מקוה׳ניק יעקב ליכטמאן.

דער רכוש פון די קהלה

דער בנין פון די שוהל, דער בית המדרש, (אין בנין פון בית המדר״ש איז געוועזן א דירה פארן רב אבד״ק), די מקוה, (אין בנין פון דער מקוה, א דירה פארן מקוה׳ניק). 2 בית הקברות, דאס אלטע, און דאס נייע.

די שוהל, דער בית הכנסת

די שוהל — א שיינער בנין, אריינגייענדיק אין שוהל פון דער רעכטער זייט, איז געוועזן א צימער פאר זיצונגען פון דער קהלה און פאר אנדערע אינסטי־טוציעס, צ. ב. ש., די באנק און גמילות חסד, אויינקומענדיק אין דער שוהל האט מען באדארפט אראפצוגיין 3 טרעפלעך, אזוי ווי אין אַלע שוהלען — מקיים צו זיין דעם „ממעמקים קראתיך יה״. די שוהל אינעווייניק האט דערוועקט א געפיהל פון הייליקייט ביי יעדן (באזוכער) מתפלל, דער ארון־הקודש מיט די כרובים, די הויכע גלאטע ווענט האבן אנגעזאגט יעדן איינעם אז ער געפינט זיך אין א הייליק ארט (מקום קדוש).

ביים אריינגאנג אין דער ווייבער־שוהל, האט יעדער אויסגעמיטן צו ווארפן דעם בליק לינקס, ווייל דארטן איז געשטאנען דאס טהרה ברעט, און דער קאסטען פאר אַ בר מינן.

די יונגע בעלי הבתים פלעגן דאווענען שבת און יום־טובים אין שוהל — אַ גאנצע וואך האט מען אין שוהל נישט געדאוונט — דער גבאי איז געוועזן שמואל מאיר באניסלאווסקי, דער שמש יעקב משה סאלדאנער, דער בעל קורא אברהם זלמן גיבארסקי, דער חזן אליעזר ביעלאווסקי, וועלכער האט שבת און יום־טוב געדאוונט אין שוהל.

דער בעל מתחיל אין ימים נוראים איז געוועזן דער בעל־קורא א. ז.

ניבארסקי, ימים־טובים האט זיך געהערט א שטים ווי פון אָרגלען פון דער מזרח־ווענט זייט שוהל, נאכן בעל מוסף ״המלך״...

משה־הערש גורינבוים מיט זיינע זין משוררים, מרדכי יוסף, אשר, האבן געדאוונט שחרית, ער האט פארמאגט א איידעלע צארטע שטימע וואס האט געמאכט ציטערן יעדעס הארץ.

דאס בית המדרש די צווייטע היים פון שרענסקער אידן

אם יש את נפשך לדעת את המעיין

ממנו שאבו אחיך המומתים

לעלות על המוקד

— — — —

ו״באחד״ למות מות קדושים

— — — — — —

אל בית המדרש סור, הישן הנושן

(משירי ביאליק ז״ל)

לינקס אין בית המדרש איז געהאנגען א כיור־נחשת פול מיט וואסער, ווו מענטשן וואשן זיך די הענט, אריינקומענדיק אין בית המדרש. צייטנווייז פלעגט זיך באווייזן א האנט־טוך, אבער דאס איז גלייך פערשווונדן געווארן. אין דער רעכטער זייט איז געשטאנען דער גרויסער קאפלאנע־אויון וואס פלעגט ווינטער ווארעמען דאס בית המדרש, איבערהויפט פאר די בחורים וואס זענען געזעסן גאנצע טעג ביז שפעט אין אווגט און געלערענט. ארום אויון זענען געווען בענק ווו עלטערע אידן פלעגן זיצן און הנאה האבן אויסצובריען די פלייצעס. די בחורים לערנער׳ס פלעגן צו ריקען די בענק צום אויון ס׳זאל זיין ווארעם צו זיצן ביים לערנען.

נישט ווייט פון אויון זענען געשטאנען שענק מיט ש״ס און אנדערע ספרים. הערציק דעם גמרא־ניגון אין בית המדרש האט מען געפיהלט ווי מען וואלט געהערט דאס געזאנג פון דורות (דאס בית המדרש ווערט דערמאנט אין פערשידענע ערטער אין בוך).

דאס בית המדרש האט געהאט באשטימטע בעלי־תפילות; יחיאל אליעזר רייספערער און שלמה אסמאן. דער שטענדיקער בעל קורא איז געווען אליהו יצחק ליפשיץ.

די מקוה

משה ניבארסקי שרייבט; אלע יארן זינט כ׳בין געווען א קליין אינגל איז

דער מקוה'ניק געווען „איצל" דער רבי, ער האט געלערנט מיט אינגלען. דאס „הדר" איז געווען אין דעם זעלבן אינציקן צימער, מיט די בעטען און די קיך — אלעס צוזאמען. דער ר'בי האט געהאט אסאך קליינוואַרג און שטענדיק זענען דארט ארומגעגאנגען עטליכע היגער מיט אפגעזענגטע ווידלען.

די לעצטע יארן פאר דער מלחמה איז יעקב ליכטמאן געווארן דער מקוה'ניק. ווען די דייטשען ימ"ש האבן ארויסגעפירט די אידן פון שרענסק האבן זיי גלייך פונאדערגענומען די שוהל, בית המדרש און מיקוה. אויפן שטח פון שוהל האבן זיי אויפגעשטעלט אַ תליה, אבער ווען איך בין געקומען „צוריק" קיין שרענסק איז אויך די תליה געווען צעפאלן, די גויים פלעגן ציטערן פאר אימה און זאגן: משין קרעוו ניע כצע שיע טשימאטש (הינטיש בלוט, עס וויל זיך נישט האלטן) ; מיינענדיג אז צוליב דעם מקום קדוש ווו די שוהל איז געשטאנען וויל זיך קיין בנין נישט האלטן. געבליבן איז נאר אַ טרעפל פון שוהל, וואס איז איינגעזונקען געווען אין דער ערד.

2 בתי קברות

ווען דאס אלטע בית הקברות איז געווארן פארפולט האט מען געקויפט אַ נייעם פלאץ פאר אַ בית הקברות. צום באדויערן האט קיינער נישט געליינט די אלטע מצבות, אין וועלכע ס'איז געווען אסאך היסטארישן מאטעריאל. ווי מען האט איבערגעגעבן, זענען דארט געשטאנען מצבות 100־טער יארען און אלץ איז געווען אפגעמעקט.

דער שומר פון בית־הקברות איז געווען אַ דייטש. ביי די היטלעריסטישע סמאים זענען זיי געווארן פאלק'ס דייטשן.

פאר אַ נייעם בית הקברות איז אנגעקומען געווען שווער איסקלויבן א פלאץ, מחמת דער געלט פראגע, נאך פיל מיה און אנשטרענגונג, איז געלינגען צו קויפן אַ פאסנדיקן פלאץ אויף אַ בית הקברות, פון די לעצטע באריכטן וואס מיר האבן דערהאלטן, איז דאס בית הקברות געווארן פאראקערט, ס'איז געבליבן בלויז דער אהל.

די חברה קדישא גחו"א (גמילות חסד של אמת)

אין אלע ציטן, אין דער גאנצער וועלט, ווו אידן האבן זיך נאר באזעצט, איז דאס ערשטע געשאפן געווארן די „חברה קדישא", אַ מאכט פאר זיך, מיט שטרענגע תקנות פאר די חברים אינוועניק. די אידישע באפעלקערונג אין שטאט האט זיך באצויגן צו איר מיט כבוד אין גלייכצייטיק מיט מורא און קיינער האט

נישט געוואגט צו רעדן א שלעכט ווארט אויף די חברה קדישא. ווער האט געקענט זיין א מיטגליד אין דער חברה? לויט די תקנות פון די חברה־קדישא, ווען א קינד איז געבוירן געווארן ביי א חברה־קדישא־מאן איז ער פארעכנט געווען ווי א קדוש מרחם און אז ר׳איז געווארן מבוגר — האט ער געקענט אן שוועריקייטן אריינטרעטן אין דער חברה און גלייך ווערן גלייכבארעכטיקט מיט אלע מיטגלידער. גאנץ אנדערע בעדינגונגען האבן בעהערשט ווען ס׳איז געווארן אנגענומען א נייער מיטגליד. עטלעכע יאר איז ער געווען א „מלאדש" א איבגערער, אזוי ווי א רעקרוט אין מיליטער, האט ער געמוזט דערפילן אלע שווערע ארבעטן, ברענגען דאס טהרה־ברעט פון פרוזדור אין הייבער שוהל, שלעפן וואסער א. א. וויטער.

ביי יעדע געלעגנהייט האט מען איינגעארדענט א סעודה׳לה, יעדן חודש, יום כפור קטן, איז געפראוועט געווארן א קליין סעודה׳לה. ביים בר־מינן פלעגט מען מאכן א גוטן שנאפס מיט פארבייסעכץ, אבער די הויפט סעודות זענען געווען 2 מאל אין יאר, ז׳ אדר, אין טאג פון משה רבינו׳ס פטירה און שמחת תורה, צו די 2 סעודות האט מען זיך געגרייט מערערע וואכן, ס׳האבן זיך ביים גרייטן באשעפטיקט עטלעכע מענטשן, און דאס איז צוגעגרייט געווארן מיט א גרויסן פארנעם.

צו דער חברה קדישא. האט מען זיך געמוזט בעציהען מיט דורך ארץ, אלע יארן וואס מיר געדענקען איז דער גבאי פון חברה קדישא געווען ר׳ הערצקע גראנאט, ווען ר׳ הערצקע איז נפטר געווארן האט דאס גבאות איבערגענומען וועלוול דאדזאגאווסקי, אדער ווי מ׳האט אים גערופן „וועלוול מלאך".

ווען וועלוועל מלאך איז געשטארבן האט דאס גבאות איבערגענומען שלמה אטמאן, די חברה איז באשטאנען פון יעקב משה סאלדאגער, אברהם זלמן ניבארסקי, אלחנן קודזבארסקי, יצחק קודזבארסקי, מנוח אייזענשטיין, היניך סטאוויסקי, פיוול ליפשיץ, אליהו נחמן גרודע, יהודה בער שערפסקי, די חברה קדישה האט רעגירט מיט א שטארקע האנט; איז מסתלק געווארן א ארימאן אויף יענער וועלט, האט מען אים אינגט אין צווי געטאן זיין רעכט אן ס׳איז געווען שא שטיל, איז אבער געשטארבן א איד א נגיד, אדער איבערגעלאזן רייכע קינדער, האט זיך אפגעטאן געפערלעכע זאכן; די חברה האט געפאדערט געלט און די קינדער האבן נישט געוואלט באצאלן. נישט איינמאל האט זיך דער רב זצ״ל, געמוזט אריינמישן און זען דער בר מינן זאל קומען צו קבורה.

ביקור חולים — לינת הצדק

אמאל זענען דאס געווען 2 קערפערשאפטן, מיט דער צייט, האט זיך דאס פאראייניקט און געווארן איין אינסטיטוציע, אן אחים און אחיות. די היטער׳ס

ביינאכט זענען געווען אידן, מיטגלידער פון בקור־חולים, זיי האבן אויך געזארגט צו שאפן געלד ווען דער קראנקער איז געווען נישט פארמעגלין, אלץ איז געטון געווארן לשמה, לשם מצוה. אין שפיץ פון בקור חולים איז געשטאנען ר׳ יעקב משה סאלדאנער הי״ד.

די גמילות־חסד־קאסע

אין אלע צייטן האבן אידן זיך באמת מקיים צו זיין די מצוה פון גמילות־חסד, מען מוז בעצייכענען, אז צום מערסטן האבן דאס געטון די פערד־הענדלער׳ס אין שרענסק, מען פלעגט אמאהל זאגען, אז ר׳ ישראל מאיר מארינאוויץ, און ר׳ ישראל גוז, אדער ישראל דזשעזשינגער, פלעגן טוען פיל גמילות־חסד. נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געגרינדעט געווארן, מיט דער הילף פון „דזשאינט״, אן אלגעמיינע גמילות־חסד קאסע, וואס האט ארויס געהאלפן אלע אן אויסנאם.

אויך פערניעגלעכע אידן האבן זיך באנוצט מיט דער גמילות־חסד קאסע, יעדן זוגטאק איז אין געצאלט געווארן 10% פון סכום וואס מען האט געבארגט. כ׳געדענק נאך דעם בעריכט פון יאר 1932. דעמאלט האט די קאסע פערמאגט 800 זל׳ אייגענע, אויך פון דז׳שאינט 800 זל׳, און פון „אורט״ 400 זל׳. צוזאמען — 2000 זל׳ אבשפארונגען. ס׳האט זיך אויך געטראפן וואס פריוואט מענטשן האבן אריינגעבארגט, פאר אזא קליין שטעטל איז עס געווען א גוטע שטיצע פאר די בעפעלקערונג. די לעצטע פארוואלטונג אין 1939 איז באשטאנען פון 3 מיטגלידער; אייזענשטיין מנחם (משה גראנאט׳ס איידעם) ליפשיץ פייוול, פריידענבוג אליהו משה.

די אידישע פאלקס־באנק

די פאלקס־באנק איז געשאפן געווארן אין יאר 1931 לויט דער איניציאטיוו פון יוסף גראנאט (רמון). אין לעצטן יאר 1939, פאר דער וועלט־מלחמה, איז געשטאנען בראש פון דער באנק: איסער ניבארסקי, אייזענשטיין מנחם, ליפשיץ פייוול, ליפשיץ פנחס, בוכהאלטער גדליה ניבארסקי.

אין פוילן זענען געווען 2 רעוויזיאנס־פערבאנדן וועלכע זענען געווען פעראנטווארטלעך פאר דער פוילישער רעגירונג אין אלעס וואס איז נוגע די אידישע קאאפעראטיוו־בענק אין פוילן. די פארבאנדען פלעגן קאנטראלירן די נייע געשאפענע בענק, און באשליסן אויף זייער עקזיסטענץ, דעצידירן וועגן זייער מיטגלידערשאפט. די צוויי פערבאנדען זענען איינגעשטאנען אין ווארשע און אין לעמבערג, די גרעסטע צאל בענק האבן אנגעהערט צום ווארשעווער רעוויזיאנס

פאַרבאַנד". אין יאָר 1931 איז פאָרגעקומען די גרינדונגס־פערזאַמלונג אין זאַל פון בית־משפט, אונטערן פאָרזיץ פון יוסף גוראַנאַט. די גרעסטע מעהרהייט אידן פון שטעטל האָבן זיך באַטייליקט.

ס'איז געוויילט געוואָרן א פאַרוואַלטונג. פּרעזעס פון באַנק איז געוויילט געוואָרן ר' מענדעל זימאַן ז"ל, אלס בוכהאַלטער ניבאַרסקי גדליה הי"ד. דער וואַרשעווער "רעוויזיאָנס־פאַרבאַנד" האָט נישט מסכים געווען אנצונעמען א באַנק פון אזא קליין שטעטל, און די פאַרוואַלטונג האָט אונטערגעהאַנדלט מיט לעמבערג. נישט קוקנדיק אויף דער ווייטער שטרעקע איז געקומען א דעלעגאַט קאָנטראָלירן די טעטיקייט, און די באַנק איז געוואָרן מיטגליד אין לעמבערגער רעוויזיאָנס־פאַרבאַנד".

די פאַרוואַלטונג און דער ראַט פון דער באַנק מיט'ן גאַסט פון אמעריקא ליב מאַנדרי:
פון רעכטס אויף לינקס די ערשטע רייע: איסר ניבאַרסקי, ליב מאַנדרי פון אמעריקע, עזריאל האַמבורגער. די צווייטע רייע: הירצקא הילער, מנחם אייזנשטיין, א. מ. גרייעדנבערג, ח. ב. שערעסקי, גדליה ניבאַרסקי, מנדל לגדזי, י. א. אטמן, ז. פּיטעל, מנשה קאַלקאָווסקי, פּ. ליפשיץ. פייבל ליפשיץ.

די באַנק איז געוואָרן געשטיצט דורכן "דזשאָינט" און "אָרט". ס'איז כמעט נישט געווען קיין אידיש הויז וואָס זאָל נישט אנקומען צו דער באַנק, ווער ווענן א הלואה, אדער א וועקסל צו צאָלן, א גאַראַנציע פאַר סחורות. עס איז כדאי צו פאַרצייכנען, אז דער וואַרשעווער פאַרבאַנד, אָראַבשיקנדיק א דעלעגאַט,

צו קאנטראלירן די טעטיקייט האט זי פארגעשלאגן אז די באנק זאל איבערגיין צו זיי.

זונטיק איז געווען דער אקטיווסטער טאג, אין דער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט, אלע זיצונגען פון אלע געזעלשאפטן זענען פארגעקומען אין דעם טאג: דאזאזין־זיצונגען, באנק, גמילות־חסד א. א. וו. אין די זונטיק׳ס פלעגן אלע געזעלשאפטלעכע סוחרים פארלאזן זייערע געשעפטן, אדער ווערקשטעלן און לויפן אין צימער פון קהלישער טעטיקייט, אדער ווי מען האט דאס גערופן, דער „גזור־חיי״ צימער, וואס האט זיך געפונען אין בנין פון דער שוהל.

האט ווער געדארפט צאלן אַ וועקסל איז ער געלאפן צו איטר׳ן בעטן אפצולייגן דעם טערמין. דאס גאנצע קהילה לעבן האט זיך קאנצענטרירט אין דער באנק, און ס׳איז נישט געווען קיין אין מינוט ס׳זאל ווער נישט אריינקומען מיט עפעס א סכסוך, אבער יעדער סכסוך אדער מחלוקת איז געווארן דער׳ליידיקט צופרידנשטעלענדיק פאר ביידע צדדים.

זיי שרענסקער אסאטיימי אין אמעריקא און אירע הילף פאר די פאלקס באנק אין די גמילות חסד קאסע

מיט צופרידענהייט שטעל איך פעסט די גרויסע זארג פון שרענסקער לאנדסלייט אין אמעריקע, פאר זייער געבורט־שטעטל.

זיי האבן זיך נישט בענוגנד מיט די יערליכע הילף אין פארם פון „מעות־חטין״ וואס פלעגט איבערגעשיקט ווערן גרויסע סכומען געלטער אויפן אדרעס פון שרענסקער רב פאר נויטבעדערפטיגע איף פסח, נאר פלעגט סיסטעמאטיש שיקן הילף (געלט) צו די ביידע פינאנס־אינסטיטוציעס, וואס האבן געהאלפן ליגדערן דעם געלט־מאנגל אין שטעטל, ווייל די פוילישע רעגירונג האט נישט געפונען פאר נויטווענדיק קומען צו הילף דעם אידישן סוחר, אדער דעם אידישן בעל מלאכה, מיט געלט־קרעדיט, זיי זאלן קענען אנטוויקלען זייערע געשעפטן און ווארשטאטן.

דער „ערן־דיפלאם״ פון די שרענסקער־באנק, צייגט די דאנקבארקייט פון שרענסקער אידן פאר די אמעריקאנער לאנדסלייט פאר זייער מיט הילף, צו פארבעסערן דעם מצב פון דער באנק און גמ״ח קאסע.

דער ערן־דיפלאם פאר ה׳ לייב ניאנדרי אלס וויצע פארזיצער פון דעם פאריין פון שרענסקער לאנדסלייט, איז ווירקלעך געווידמעט דעם גאנצן פאראיין.

פאלקס-באנק
אין שרענסק

ערן־דיפלאם

אויף דער פייערלעכער זיצונג פון דער באַנק־לייטונג, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 24 מאַי 1934, געווידמעט דעם געערטן גאסט פון אַמעריקא, וויצע פרעזידענט פון פאַריין פון שרענסקער לאַנדס לייט

ה׳ לייב מאנדרי

איז געווארן באשטימט אים צו פאַרשרייבן אַלס

ערן-מיטגליד

פון אונזער פאַלקס־באַנק און צום אנדענק ווערט דעם ה׳ לייב מאַנדרי אַרויסגעגעבן דער דאָזיקער דיפלאָם.

שרענסק, ד. 15 יוני 1934

פרעזעס פון דער פארוואלטונג: איסר גיבאָרסקי

קאסירער: מנחם אייזנשטיין

וויצע פר.: יעקב אָסמאן

פרעזעס פון אויפזיכטס ראט: פיוול ליפשיץ

וויצע: עזריאל האַמבורגער

מיטגליד: א. מ. פריידנבערג

בוכהאלטער: גדליהו גיבאָרסקי

דער האנטווערקער — און קליין הענדלער פאריין

די צוויי עקאנאמישע ארג. וועלכע האבן די לעצטע יארן פארן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, נישט געהאט קיין גרויסע באדייטונג אין אידישן שרענסקער לעבן, קענען נישט דערציילן פון גרויסער טעטיקייט. אין די ערשטע יארן פון פוילישער זעלבסטשטענדיקייט, ביי גראבסקי׳ס שטייערן־סיסטעם, וואס האט רואינירט דעם אידישן האנטווערקער אין קליין־הענדלער האט גורם געווען צו שאפן אין אלע שטעטלעך די צוויי אויבגעדערמאנטע אינסטיטוציעס. די געזעצן וועגן האנדווערקעריי און האנדעל זענען געווען דירעקט קעגן די אידישע האנט־ווערקער אין הענדלער.

בכדי צו האבן א באגריף וועגן די געזעצן וואס האבן פערשאפט צרות די בעלי־מלאכות און הענדלער, וועל איך ברענגען אלס ביישפיל 2 געזעצן.

1. דער געזעץ פון די עקזאמענס פאר די האנטווערקער, איז געווען דער עיקר צו קענען די פוילישע שפראך, אין שריפט און ווארט. אזא שטעטעלע ווי שרענסק מיט בעלי־מלאכה׳ס פון די רוסישע צייטן, האבן געמוזט ליקווידירן די ווערקשטאטן, און געצילט האט מען זיכער דעם איד, ווייל נישט דער פאך איז געווען וויכטיג ביי די עקזאמענס.

2. דער געזעץ פון „צענניקעס״ און רעכנונגען פארן קליין הענדלער. דאס האט געגעבן די געלעגנהייט יעדן פאליציאנט און בעאמטן צו נישטערן און געפינען חטאים בכדי אויס צו פרעסן געלט, אדער און אנדער פערגיניקונג, ווייל דער „צענניק״ איז געווארן ארויסגעגעבן איין מאל אין מאנאט. אבער די פויי־ון־ענדערונג איז געווען א אפטע דערשיינונג. א דאנק די צוויי ארגאניזאציעס מיט די 2 פרעזעסן, איסער ניבארסקי און פייוול ליפשיץ, און דער סעקרעטאר גדליה ניבארסקי, וועלכע האבן געארבייט אומדערמידלעך, געשטאנען איז קאנטאקט מיט דער צענטראלע אין ווארשע, וווּ ס׳זענען געזעסן גרויסע אדוואקאטן, איז געלונגען צו דערהאלטן דעם מצב. נעמענדיק אין באטראכט גראבסקי׳ס שטייערן־גזרות, קען מען שוין פערשטיין וואס די ארגאניזאציעס האבן אויפגעטון אין שטעטל שרענסק.

די קרן קיימת לישראל־קאמיסיע

דער קרן קיימת איז שטענדיק געווען דער בארמעטער פון ציוניסטישער

טעטיקייט. אין די יארען פאר דער וועלט־מלחמה, ווען דער אנטיסעמיטיזם און דער קאמף פאר'ן קיום האט אטאך אפגעשוואכט די ציוניסטישע טעטיקייט, איבערהויפט אין די קליינע שטעטלעך, איז גראד די קרן קיימת־ארבעט געווארן פארשטארקט ס'איז איינגעפירט געווארן א „קרן קיימת באזאר", וועלכער האט געבראַנגט א שיינע הכנסה פאר'ן פאנד. ס'איז ווערט צו דערמאנען, אז די גאנצע ארבעט פארן קרן־קיימת, איז צו פארדאנקען איין מענטשן, יהודה גרשון רוזנבוים הי"ד, נישט בלויז די ליבע זיינע צום „קרן־קיימת" האט געהאלפן די אנטוויקלונג פון דער קאמיסיע, נאר אויך זיין שטארקער אידעאליזם, און אומדערמידלעכע עקשנותדיקע ארבעט, וואס האט נישט געגעבן קיין רו דער יוגנט, נאר געפאדערט ארבעט, אדאנק אים האט זיך צעבליט די ארבעט פון קרן קיימת אין שרענסק.

ועד'ת ק. ק. לישראל
מימין משמאל שורה ראשונה יושבים: ד. ל. אקס, י. ג. רוזנבוים, דבורה שפירא. שורה שניה עומדים: דבורה ליפשיץ, משה ניבארסקי, רבקה עליישער, משה גאי, רבקה קורלציק.

די אלגעמיינע ציוניסטישע ארגאניזאציע

אין דער ארגאניזאציע זענען געווען פארייניקט די עלטערע ציוניסטן, פאקטיש דער בעל בית־ישער קרייז, דער פארזיצנדער, ד. ה. אנפירער פון דער ארגאניזאציע, איז געווען דער גרויסער כלל־טוער איסר ניבארסקי, נישט קוקענדיג וואס ער איז געווען אן אקטיווער מיטליד אין אלע געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס, ווי אין באנק, דאזאר א. א. וו האט ער געפונען צייט פאר ציוניסט־

טישע טעטיקייט, ס'איז געווען צו בעווונד'ערן פון וואנעט ער האט גענומען צייט צו זיין טעטיק אין אלע ציוניסטישע קעמפער'שאפטן, אין אלע ציוניסטישע געזעלשאפטלעכע פייערלעכקייטן צו זיין ד'ער הויפט-רעדנער. ווען דער החלוץ האט שוין אויפגעהערט צו עקזיסטירן, גאענט פארן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, האט ער זיך באמיהט צו שיקן חברים אויף הכשרה דורך דער אלגעמיינער ציוניסטישער ארגאניזאציע, זיין פריוואט־ווינונג פלעגט ער מקדיש זיין פאר ציוניסטישע טעטיקייט, און פערזענלעך פלעגט ער העלפן אלע ציוניסטישע פינאנץ־אינסטיטוציעס. כ'ווילי בעצייכענען אז די ציוניסטישע ארגאניזאציע אין שרעגסק האט שטענדיק אדורכגעפירט אלע נאציאנאלע און ציוניסטישע אקציעס, ווי וואהלען און א. ז. וו. דאס האט אנגעהאלטן ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

דער קן פון „השומר הצעיר"

דאס איז די איינציגע יוגנט־ארגאניזאציע, וואס האט עקזיסטירט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווי זי האט מקיים געווען דעם „עוד נמשכת השרשרת" און אריינגעבראכט פיל ליכטיקע מאמענטן אין טרויעריקן לעבן פון דער אידישער יוגנט, פאר די צווייטע וועלט־מלחמה.

קבוצת הצופים מתנועת השומר הצעיר
מימין לשמאל שורה ראשונה: דוד זימן, חייציה גוז, אברהם גורדנברג. שורה שניה: יעקב המבורגר, מנשה ליפשיץ, דבורה שפירא, פייגא שרפסקי, חיציה לנדוי, משה מאי, אשר גרינבוים, רבקה קורלציק.

כמעט די גאנצע יוגנט האט זיך קאנצענטרירט אין „השומר הצעיר", די ווירזע זייערע האט זיך געפונען אין איין צימער, ביי ר' יוסף ליב פעפער ז"ל, נאך זיין אוועקפארן קיין אמעריקא. ס'איז אינטערעסאנט, אז ביים אויסברוך פון דער מלחמה האט דער „השומר הצעיר" איינגעפאקט דעם מאטעריאל מיט די סטעמפלען אין א קאסטן און בעהאלטן ביים גוי לענדשין אין דער סטאדאלע.

הסתדרות „המזרחי" — ואגודת ישראל

דאס זענען געווען 2 רעליגיעזע ארגאניזאציעס, וואס די צענטראלע האט געהאט פארצייכנט עטלעכע נאמען פון פרומע בעלי בתים אין שטעטל. אין דער צייט פון וואלן (אלגעמיינע אדער ארטיקע) פלעגן זיי ווערן טעטיק, לויט די אינסטרוקציעס פון דער צענטראלע, צייטנווייז אויך שיקען א געוויסן אפצאהל.

די „מזרחי" פלעגט מיטהעלפן אלע ציוניסטישע קרנות און נעמען אן אנטייל אין ציוניסטישע ארבעט.

דאס איז דער עקאנאמישער צוזאמענשטעל פון די פרנסות:

דער רב אבד"ק
א חזן־שוחט
1 קהלישער פקיד (סעקרעטער)
1 מקוה'ניק
1 שמש
3 מלמדים
4 תבואה־סוחרים
3 שניט געשעפטן
6 קאלאניאל־געשעפטן
3 גאלאנטעריע־געוועלבער
2 האלץ־סקלאדעס
2 צוקערלעך־געוועלבער
1 אייזן־געשעפט
1 שפילעטער
2 לעדער־סוחרים
1 קאשע־מאכער
4 פערדס־הענדלער
3 דארפס־הענדלער
2 אויבס סוחרים

3 בעלי עגלות
1 מלעצארניע און אייער פוטער האנדל
2 באשטעלטע שניידער
7 טאנדייט־שניידער
1 גרויסער שניידעריי־ווערקשטעל פאר הורט פערקויף
1 שניידערין
2 בעשטעלטע שוסטער
4 טאנדייט־שוסטער
2 קאמאשן־מאכער'ס
2 וואלקער'ס
1 שטריק־מאכער, וואס האט זיך אויך באשעפטיקט מיט פיש־פערקויף
1 גלעזער
2 היטל־מאכער'ס
3 בעקערייען
4 קצבים
2 העמדער־נייער'ס
1 שלאסעריי־ווארשטאט

שניידערס

דאס שניידער־פאך האט זיך געטיילט אין 2 טארטן:

1) בעשטעלטע שניידער, דאס הייסט, גוטע שניידער, זיי האבן געמאכט דעם אנצוג לויט דער לעצטער מאדע, צו זיי פלעגט דער קליענט קומען אין ווארשטאט אריין און באשטעלן דעם אנצוג, לרוב מיט דעם שניידער'ס סחורה;

2) טאנדייט־שניידער. די טאנדעטניקעס האבן געהאט געשטעלן אין מארק, זיי האבן א גאנצע וואך געארבייט שווער, בכדי דאנערשטיק — אין א מארק־טאג ארויסצוטראגן די סחורה אין מארק אריין, אויפהענגען די קורטקעס, צייגעגע הויזן אין רעקלעך, ד. ה. די ביליקע אויסארבעטונג, דאס אלץ צו פערקויפן דעם גוי.

ביז מען איז דערגאנגען צו א מקח האבן זיי זיך אויסגעריסן דאס הארץ, ס'איז צו געגאנגען א דינגעניש און א פאטשעניש אין די הענט, אזש דאס ווייכע הענטל ביים בעל מלאכה איז געשוואלן געווארן פון די פעטש. דער גרעסטער טאנדייט־שניידער איז געווען שלמה אסמאן ז"ל.

שלמה אסמאן הי"ד

פון די ערשטע דאוונער'ס אין בית המדרש, ווען ס'איז נאך געווען פינסטער, ווינטער אין די גרויסע פרעסט, איז ער געלאפען אין בית המדרש דאוונען מיט דעם ערשטן מנין. 3 פוטערנע וועסטן און 4 ווארעמע „קאשולקעס", האבן איהם געווארעמט ווינטער־צייט. צו דעם אלעמען האט ער געמורמלט אז ס'איז איהם קאלט. אלץ איז ביי איהם צו געגאנגען שנעל, ווי נאר ער האט איבערגעטרעטן די שוועל פון בית המדרש, פלעגט ער שנעל זאגן „גוט מארגן" און גלייך אנהויבן זאגן תהלים, ביז ס'איז צוזאמען געקומען דער ערשטער מנין, איז ער גלייך צוגעטרעטן צום עמוד, אנגעהויבן אויפן קול זאגן די ברכות, אבגעדאוונט, ביים אראפנעמען די תפילין און טלית פלעגט ער קרעכצן, וואס ער האט נישט קיין צייט צו לערנען א פרק משניות, געענדיקט, לויפט ער שנעל אהיים אין דעם טאנדייט־ווארשטאט. אלע קינדער אין שטוב — און קינדער האבן נישט געפעלט — האבן איהם ארויס־געהאלפן, גיטל האט געשמירט קלייסטער אויף די „פשאדקעס" און געבאקן מיטן אייזן, אזש די קורטקע איז געווארן שטייף ווי א ברעט,ביילע איז געזעסן ביים מאשין און „געפלויגן", זי איז געווען זייער א שנעלע, און נישט אומזיסט האבן מיר זי גערופן, „ביילע קאזאק". יוסף הערש, דער איינציקער לעבן געבליבענער פון דער גרויסער משפחה — יעצט אין מדינת ישראל — איז געזעסן ביי א צווייטע מאשין, און יצחק האט אויך געארבעט. יעדן מאנטיג פארטאג האט שלמה אסמאן איינגעפאקט די סחורה אויף א וואגן און געפארן קיין סטשעגאווע אויפן „טארג".

שלמה, ביים אנבייך די קנעפּ צו די קורטקעס, האָט געבעטן ביי די געזעלן, אַז די קנעפּ זאָלן אַנהאַלטן ביז ליבראַדז ד. ה. ביז צו דעם „באַטשנע וועג" ווי די פור שאַקלט זיך ווייניקער, ווי אויפן שאָסיי, ווייל פון צופיל שאָקלען, קענען נאָך די קנעפּ אָראָפּפאַלן, אַרויספאַרנדיק פון שרענסק אויפן טאַרג באַגינען, האָט ער מיטגענומען טליות און תפילין, געדאַווענט אויפן וועג ביז ליבראַדז, פאַרטיק געוואָרן מיטן דאַווענען, געקרעכצט, וואָס ער האָט נישט געקענט דאַווענען מיט מנין.

יעקב אהרן אסמאן ז"ל, אויך אַ טאַנדייטער

לײדער איז נישט מקויים געוואָרן זיין פאַרלאַנג, אַלס קינד האָט ער שוין געבעטן, ער זאָל נישט זיין קיין שניידער (ווי זיינגט אַ חבר האָט מיר איבערגעגעבן, אַ חבר פון די קינדער יאָרן, אַז זיי האָבן ביידע צוזאַמען געלערענט אין חדר, ביי לייביש הויזמאַן. ווינטער פלעגן די קינדער קומען פריה, אַז ער האָט געזען, אַז יעקב אהרן פעלט, איז ער געלאָפן אהיים זען די סיבה, ער האָט אים געטראָפן העלפן דעם פאָטער ר' דוד אסמאן ז"ל — אויך געווען אַ טאַנדייטער — ביים פּאַקן די סחורות אויפ'ן וואָגן, גייענדיק אין חדר אריין, זאָגט ער אים „דו ווייסט נישט ווי אין האָב דאָס פיינט, בעט גאָט צו זאַמען מיט מיר, כ'זאָל נישט זיין קיין שניידער, בפרט אַ טאַנדייט־שניידער). אַ געוויסע צייט איז ער געווען אַ בעל עגלה, געווען מער צופרידן, ווי צו זיין אַ שניידער, לײדער איז נישט ווי מען וויל, דאָס לעבן האָט אים געצוואונגען זיך צו נעמען צוריק צו שניידעריי. ער האָט באַשעפטיקט געזעלן ביז לעצטנס. אַז זיינע טעכטער זענען אויסגעוואַקסן, האָט פריידע אַרויסגעהאָלפן. אין אַ דאָנערשטיק האָט מען געשלעפּט אויפן אַקסל ציינענע אַנציגער, אַז מ'האָט געמיינט ס'וועט זיך איבערברעכן. יעדער פון די שניידער האָט זיך געהאַט זיינע „שניידער־ישע שטיקלעך" און ווערטלעך. איינמאָל ווען אַ גוי האָט געוואָרט אין הויז, מ'זאָל אים אויפנייען אַ פאָר דרעליך־הויזן, איז אַריינגעקומען יעקב אהרן, איבערגעקוקט די אַרבעט אין גענומען זידלען און שרייען — כ'האָב דאָך דיר אָנגעזאָגט, זאָלסט נייען „שווה געבסטאַ, אַ מייל אַ שטאַן!!!" דער גוי פאַרשטייט זיך איז געווען זייער צופרידן אַז דער מייסטער פאָדערט פון מיר גוטע אַרבעט פאַר אים און ער האָט באַצאָלט נאָך אַ פאָר גראָשן...

שאול אלטוס ז"ל אויך אַ טאַנדייטער

די גוים פלעגן אים רופן „שאוא קאַבילקאַ". דאָס גאַנצע לעבן שווער געאַרבעט, אָבער שטענדיק געווען אין אַ גוטן הומאָר, געווען אַמאָל פון די גרעסטע טאַנדייטער, אין דער צייט ווען ער האָט נאָך געווינט ביים גוי מגיעשאַגעק, אָבער

די לעצטע יארן איז ער בלויז פארבליבן ביים גרויסן טיש מיט עטלעכע קורטקעס. ביי אים האט משה ניבארסקי באקומען זיין ערשטע לערע, דורכגעגאנגען אלערליי שפיצלעך, ווי זיצען אויף א גאדל, טאפן דעם שטערן מיט א פינגערהוט א. א. וו. שאול, זייענדיק א וויצלער, פלעגט נאכן אויפגייען עטלעכע פאר הויזן, האט זיי צוגויפגעלייגט אויף א בענקעל און א געשריי געגעבן: חברה, זעצט זיך ארויף און ס'וועט זיין אויסגעפרעסט!

עקיבא איידליץ אויך א טאנדייטער (שלמה'ס בארילקעס איידעס)

נאך א שניידער, א ייד, איז געווען אין שרענסק, עקיבא איידליץ (שלמה בארילקעס איידעס) ער האט אליין געגייט אפאר שטיק ארבעט, אוועקגעפירט זיי קיין סטשעגאווע און באלד געקויפט אביסל סחורה פאר דער קומענדיקער וואך. אויך ביי אים האט מען געארבעט א יאר צייט פאר דריי זל' אוואך, פארשטייט זיך אז ביי די אלע שניידערס איז נאך געווען שווער איינצופירן „פון שעה צו שעה" ארבעט און ס'איז כדאי צו דערמאנען א פאקט פון ניבארסקי'ס קאמף וועגן דעם. אזוי ווי קיין זייגערל האב איך נישט געהאט (ווייניק ווער אין שרענסק האט געהאט) האב איך נישט געוואוסט ווען אהיים צו גיין, אז כ'האב געארבעט ביי „קיווען" האב איך אפגעמאכט מיט אברהם איצקאוויטש (אברהמ'ל) אז 8 אזייגער אין אונט זאל ער אריינקומען צו מיר וועל איך שוין וויסן, אז איך דארף גיין אהיים. בפרט ווען מיר, ד.ה. דער „השומר הצעיר" האט געהאט דעם „קן" אין יוסף לייה פעפער'ס הויז די קיך מיטן קליינעם צימערל, דאס איז אנגעגאנגען אזוי א לאנגע צייט, ביז איינמאל האט זיך אברהמ'לען פארגלוסט צו זאגן מיר אין עברית, אז ס' איז צייט צו גיין אהיים, כבר שמונה. דאס האט געדארפט הערן אברהם יוסף עקיבא'ס זון, וועלכער איז געווען אין מיין קבוצה, זאגט ער צו אברהמ'לען, ס'איז נאך נישט שמונה, און מיין מייסטער, מיט די מייסטראווע זענען אים באפאלן און געזידלט, אזוי אז מיין „זייגער" איז קאליע געווארן.

יעקב שאפט ז"ל א שניידער

ער האט געארבעט האלב טאנדייט, האלב בעשטעלט. קורץ פאר דער מלחמה איז יעקב שאפט מאביליזירט געווארן אין פולישן מיליטער, און אוועק אין דער מלחמה אריין.

דער גרויסער ווארקשטעל ביי דער משפחה גרינבוים אין הויז

די משפחת גרינבוים האט זיך פריער באשעפטיקט מיט דער גארבעריי.

ר' משה הערש, א זיידענער יונגערמאנטשיק, האט געהאלפן דעם שווער ביי דער ארבעט און בכבוד געצויגן פון דעם זייער פרנסה, זיי האבן נאך אפגעשפארט אויף צובויען דאס הויז, וווּ זיי האבן געוווינט. ווען פון דער גארבעריי האט מען קיין פרנסה נישט געקענט ציהען, האבן זיי געעפענט א גרויסן שניידער־ווערקשטעל, וואס וואָלט אפילו אין א גרויסער שטאט אויך פערדרעכענט געווען צווישען די גרויסע ווערקשטאטן.

מרדכי יוסף איז געוועזן מייסטער, זיין ברודער אשר האט אויך געארבייט. זיי האבן באשעפטיקט אסאך געזעלן, סחורות האבן זיי געברענגט פון דער פאבריק־שטאט לאדז, זיי האבן גענייט פאלטענעס, קורטקעס פאר מלאווער הורטאווע שניידער, מיט קיין איינצל־פארקויף האבן זיי זיך נישט פארנומען, אלע געזעלן זענען געווען באַשעפטיקט א גאנץ יאר, געארבייט אין ווערקשטעל האבן:

שמחה רוזנבוים, זלמן בעקער, אסתר ליכטמאן.

יהודה גאלאבוראדא — אסתר ליכטמאן, הי״ד

נאך זייער חתונה, האט דאס פאר פאלק, געארבעט פאר מלאווער טאנדייט שניידערס.

איסר ניבארסקי הי״ד דער בעשטעלטער שניידער

די לעצטע יארן פאר דער מלחמה איז אין שרענסק פארבליבן איין באשטעל־טער שניידער, דער אומפארגעטלעכער איסר ז״ל, וועלכער איז געווען א מומחה אין זיין פאך, ער האט פארמאגט זיין אייגענע סחורה און גענייט אנצוגער, פוטערס, פאלטאס, בכלל אלץ וואס האט צו טאן מיט קליידונג. ער איז געווען באוואוסט אין דער גאנצער געגענט, אפילו אויך אין ווייטערע מקומות, ווי פאמערן.

ער האט ארויסגעגעבן פון זיין לער פיל שניידער, אבער די לעצטע יארן פאר דער מלחמה האבן געארבעט ביי אים, אברהם זשעלאזקא ציביעס (יצקאוויטש) מאן ,שלמה זלמן פליישער, און איטה פליישער, נח פליישער און הערצל שפירא. חוץ פון שניידעריי איז זיין הויז געווען דאס צענטראלע פונקט פון גאנצן קהילה'שן, קולטורעלן און געזעלשאפטליכן לעבן, דאס איז געווען א הויז ווו מענטשן זענען אריין און ארויס, ווו נאר א קהילישער ענין איז מען באלד געגאנגען צו איסר'ן, ווו נאר א ענין וואס בעהאט צו טון מיט די פוילישע אנגעלעגנהייטן, שטייערן, פאליציי וכדומה, איז ער געווען דער איינציקער משתדל אין ערליידיקט דאס צום גונסטן פאר דעם געליטענעם. ער איז געשטאנען אין צענטער פון לעבן אין יעדן פרט, חוץ מזה אין ער געווען פון די איינציקע וואס האט געהאט א ראדיא

און אלע זענען זיך צוזאמענגעקומען ביי אים אין הויז הערן נייעס. איך האף אז עמיצער וועט זיך בעמיען און באשרייבן ברייטער וועגן איסר ז"ל וועלכער האט זיך דאס ערלעך פארדינט.

שמואל מרדכי בעקער הי"ד, א בשטעלטער שניידער

א צוויטער שניידער פון די באשטעלטע איז געווען שמואל מרדכי בעקער, באירס, פון קידזבארג, א זוהן, ער האט גענייט פאר די פראסטע גויים פון די דערפער אויך ביי אים האב איך געארבעט א געוויסע צייט, ער האט באשעפטיקט זיין ברודער לייב אין שטענדיק געהאט עטלעכע לערן־יונגלעך, ווען א גוי האט אים געפרעגט, מאסקא, ווער נייט בעסער דו, אדער ניבארסקי האט ער געענטפערט; „בא, טאטש ניבארסקי טיש דאבושע ראבי", ער האט חתונה געהאט אין 1936 און געהאט צוויי קינדערלעך, זיין פרוי פון טשעכאנאווע, איז אין מלאווער געטא דער שאסן געווארן, וויל מ'האט ביי איהר געפונען 5 מארק.

שוסטער

דאס שוסטער־פאך האט זיך אויך געטיילט אין בעשטעלטע־שוסטער און מאגדייט־שוסטער.

אין שרענסק זענען לעצטנס געווען 2 באשטעלטע שוסטער, יעקב יזראל און אליהו משה פריידברג, אדער ווי די פויערים האבן זיי גערופן „יאסעק און מענדעל". „יאסעק" איז געווען יעקב יזרעאל, און „מענדעל" אין געווען אליהו משה, אויפן נאמען פון פאטער מענדעל פריידענבערג.

יעקב יזרעאל ז"ל א בשטעלטער שוסטער

ער איז געווען זייער א גוטער בעל מלאכה, געמאכט א פאר גוטע שטיוול, געהאט מערסטענס קליענטן ביי דער אידישער באפעלקערונג ווי אויך ביי די בעסע־רע גויים, ער האט באשעפטיקט זיינע זין, דוד (יעצט אין ישראל) און שלמה, וועלכן מ'האט גערופן „פראפעסאר שוסטער". ביי יעקל שוסטער האבן שטענדיק געארבעט פיל לערן־יונגליך און געזעלן, ספעציעל לעצטענס ווען די זין זענען זיך צעפארן. נח האט חתונה געהאט אין סטשעגאווע, שלמה איז אוועק אויף הכשרה, יעקב איזרעאל ז"ל, איז געשטארבן אין שרענסק אין יאהר 1940, געלאזט זיין ווייב דבורה (זוהן מלכה'ס) אין 2 טעכטער פיגה, און איטה.

אליהו משה פריידענבערג ז"ל, א בשטעלטער שוסטער

האט פערנומען די דירה פון זיינע עלטערן, נאכדעם ווי די מוטער איז

געשטארבן, און דער פאטער האט עולה געווען נאך מדינת ישראל.

אין א צימער האט ער איינגעארדנט דעם ווארשטאט, נישט קוקנדיק וואס ער איז געווען א גוטער פאכמאן, געהאט א גוטן נאמען, אליין א אנשטענדיקער מענטש, האט ער שטענדיק געלעבט אין זייער שווערע מאטעריעלע באדינגונגען, די צווייטע פרוי וואס ער האט געהייראט, קינדערגעבוים, איז געשטארבן עטלעכע וואכן נאכן פארנעמען טיילן דורך די דייטשן.

טאגדייט שוסטער'ס זענען געווען צוויי, זיי האבן געקלאפט מיט די האמערס טאג און נאכט.

נחום אלטוס

נחום אלטוס (יעצט אין פולין) א זון פון שאול אלטוס, דער שניידער־טאגדייטניק, וועלכער האט געוווינט אין זעלבן הויז מיט אונז, איז געווען פול מיט לעבן. ער האט ליב געהאט די ארבעט, זיין געזאנג האט זיך הילכיק צעטראגן איבער די גאס, ער האט באשעפטיקט קריסטלעכע ארבעטער, אנפאנגער און געזעלן.

גדליה הירש שושנפקאסקי ז"ל

האט געוווינט אין מיטן מארק, דארט ווו יצחק עבערט האט אמאל געהאט זיין שניידער־ווארשטאט. גדליה הערש, א זשוראמינער, האט חתונה געהאט מיט מלכה, משה פייקעס. ער האט בעשעפטיקט זיינע צוויי קינדער יחיאל יוסף, און יעקב, און אויך עטלעכע קריסטלעכע געזעלן, זיינע צוויי זין זענען דערשאסן געווארן אין מלאווער געטא. און גדליה הערש איז פון דעם אראפ פון זינען.

יצחק ציכוביץ (שוסטער) א אבגעקומענער שוסטער

אויפן שוסטער־בענקל האט ער קיינמאל נישט געקענט איינזיצן, ער האט שטענדיק געזוכט זייטיקע געשעפטן, אביסל צוגעהאנדלט, געדונגען א סעדל, מאשע די פרוי זיינע, האט פערקויפט א ביסעל מילך, קעז א. א. וו. און פרוכט. געווען ביי זיי א פול הויז מיט קליינוואר"ג, בלויז מיידלעך, און קוים געהאט איין זון, אברהם, א קדיש.

משה קורזבורסקי ז"ל א שוסטער

יוסף קודזבארקי'ס א זון, געארבעט אביסל בעשטעלט, אביסל אויף

טאנדייט אין אויך געמאכט תקונים, ד. ה. צורעכט געמאכט.

די טאנדייט שוסטער זענען אין די טארג־טעג ארויס אין מארק אריין, אויס געהאנגען די שטיוול אויף די „סטאלינגעס" און פארקויפט צו די ארומיקע גויים. מאגטיק פארטאג זענען די שוסטערס אזוי ווי די שניידערס געפארן קיין סטשעגאוויץ אויפן טארג.

לעצטנס איז שרענסק געווען פארפלייצט מיט פוילישע שוסטער, וועלכע האבן בהות געוואלט ארויסרייסן דעם גראשן פרנסה פון די אידן, אבער דער דארפישער גוי האט ליבער געהאט צו קויפן ביים איד.

קאמאשען מאכערס

אין שרענסק זענען געווען צוויי קאמאשען־מאכער'ס מתתיהו ניטוס, און ליב רוזנבוים.

ליב רוזנבוים הי"ד

א אידעם פון חנה קודזשבארסקי, וואס האט געהאט א לעדער־געשעפט, געקומען א פוילישען גדן, אליין א ענערגישער בחור, קריגנדיק א דירה פון וועלכער האט ער איינגעארדנט א ווערקשטעל אין א גרעסערן מאסשטאב, אין ר'איז אבגעגאנגען אלס רייכער קאמאשען־מאכער.

לעצטנס האט ער באשעפטיקט זיין ברודער שלמה, בונם גרינבערג, יחיאל בונם, דוד משה קודז'שבאסקי א. א. דער שווער האט געהאט א שפייכלער האט ער עס איבערגעבויט אויף א בית מלאכה און דארט האט מען געארבעט.

מתתיהו מטוס הי"ד

א אמתר פאלקס־מענש, מעורב בין הבריות פלעגט זינגען ביי דער ארבעט, דאס לידל „אט אזוי נייט א שניידער".

האט אמאל באשעפטיקט זייטיקע ארבעטער, ווי יעקל האמבורגער, דוד שאפט (יעצט אין ישראל) ביז דיגע זין זענען אונטערגעוואקסן, הערשל, און זיין ברודער, אהרן־ארטשע. האבן געארבעט שווער און פון דער גאנצער הארעוואניע קוים זיך דערנערט.

א יאר פאר דער מלחמה איז צוריקגעקומען קיין שרענסק אברהם קודזבארסקי מיט זיין ווייב זלאטקע און האט אויך געארבעט קאמאשנמאכעריי, זלמן שערפסקי, יהודה בערס זון (נפטר געווארן אין ישראל), און ישעיהו שערפסקי, חיה שוריקה'ס זון, האבן אויך געארבעט קאמאשנמאכעריי פאר זיך.

וואלקער׳ס

אמאל זענען אין דעם פאך געווען באשעפטיקט עטלעכע משפחות און האבן געצויגן זיונה בכבוד און זענען אויך ריין געווארן צב״ש דוד שרפסקי, אין משפחה טורובסקי, מגדל רויזנבוים, נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז דער פאך כמעט אין גאנצן אונטערגעגאנגען, דאס לעצטע יאר פאר דער צווייטע וועלט־מלחמה איז געבליבן נאר 1 וואלקער.

יהודה דב שרפסקי הי״ד

קיין פרנסה האט יהודה בער שערפסקי פון וואלקעריי נישט געהאט. בעווען א צייט, ווען דער פאך האט יהודה בער׳ן דערמעגלעכט צו פירן א שיין לעבען, און מפרנס צו זיין א גרויסע משפחה, אבער לעצטנס האבן אים די קינדער געמוזט איינהאלטן. זלמן, און אליהו מרדכי, האבן אים אסאך ארויסגעהאלפן.

די לעצטע צייט איז צוגעקומען נאך א וואלקער אין שרענסק, חיה שרקה׳ס, שערפסקי׳ס א איידעם פון מלאווע, ער איז געבליבן לעבן (יעצט אין ישראל).

היטל־מאכער׳ס

געווען איז אין שרענסק 3 היטל־מאכער׳ס, שלמה דוד מיצענמאכער, און יצחק קודזבארסקי, און אברהם זלמן ניבארסקי הי״ד.

שלמה דוד מיצנמאכער ז״ל

שטאמט פון א משפחה היטל־מאכער׳ס, זיין פאטער משה, האט געפירט א גרויסן ווארשטאט, עטלעכע זין האבן אים ארויסגעהאלפן, ער האט געפירט א אנשטענדיק לעבן. אלע זיינע קינדער האבן פערלאזט שרענסק און אויסגעוואנ־דערט קיין אמעריקע, ר׳ משה איז נפטר געווארן, און דער ווארשטאט איז איבער־געגאנגען צום זון, שלמה דוד, געארבעט זייער שווער, א גרויסער ארימאן געווען. עטלעכע יאר פאר דער וועלט־מלחמה איז ער געשטארבן, אין די בליענדיקע יארן. אין שרענסק זענען געבליבן 2 היטל־מאכערס, יצחק קודזבארסקי, זיין שוואגער, און א. ז. ניבארסקי.ביידע האבן געפירט א שווערן קאמף פארן עקזיסטענץ.

לויט דער צאל פון דער באפעלקערונג אין שרענסק וואלט אין היטל־מאכער געקענט האבן פרנסה, אבער פאר 2 איז געווען ווייניק, ב׳ווען זיך אביסל אפשטעלן אויף די היטל־מאכער׳ס וואס ווערט אויך אפשפיגלען דעם רוב בעל מלאכות אין שרענסק. פרנסה ווי איך געדענק, איז געווען בדוחק, נישט איינמאל האבן

די קלייגע קינדער געווינט פאר א שטיקל ברויט און קליינוואַרג האט נישט געפעלט. אויך קעלט אין ווינטער איז געווען זייער שטענדיקער באַגלייטער, מיט אויסגעלאַטעטע אויגן האבן זיי געוואַרט אויפן „טאָרג״ ארויס־צוטראָגן די „שטעל״ מיטן „קאסטן״ פאר די פויערים, ווען א קונה איז שוין צוגעקומען און צוגעפּאַסט זיך א היטל, האט זיך ערשט אנגעהויבן א דינגעריש, איינקלאַפּן דעם מקח, אראָפּלאָזן א „צענער״, און צוגעבן א„פּיגוועז״, ביז מיט גרויס מי, געשרייען, געוואַלדן איז געלונגען ארויסצוציען ביז א זלאָטע. און „אַגי האַגדעל שעט״, פון דעם אלעס איז קיין פּרנסה נישט געווען, די אויגן אין תפילות זענען שטענדיק געווען געוואַנדן מעבר לים, צו אמריקע, צו דערוואַרטן הילף פון די משפּחה. דאס זעלבע איז אויך געווען מיט דער מערהייט פון שטעטל, אין משה גיבאָרסקי דערצעלט זייער מצב: אלס זיטל־מאַכער אין מיין זכרון זע איך אַ'מאל די קינדער אונזערע אין צו גרויסע מל־בושים, גרויסע שיך, איך, זייענדיק שוין א בחור פון 15 יאר האב געטראָגן צו גרויסע שיך, אנגעשטאָפּט מיט פּאַפּיר בכדי אויסצופּילן די ליידיקייט. די דירה וואו מיר זאָבן געווינט איז זומער געווען נאַס פון „ווילגאָטש״ און שימל איז געוואַקסן אויף די ווענט, ווינטער איז די פּייכטקייט פאַרפרוירן געוואָרן און דער „זאַמרוז״ האט געשיינט ווי דימענטן, די שויבן זענען געווען פאַרקאַזוועט מיט פראָסט א גאַנצע ווינטער. פאַר פורים־צייט האט „אויפגעדייעט״ פון זיך און האבן מיר אראָפּגעקראַצט דעם פראָסט מיט א שויפעלע פון אש.

ווי לאַנג מען האט געקאַכט דאס געקעכטס איז נאך געווען אביסל וואַרעמ־קייט אבער מערסטנס איז דער טאָרף געווען פייכט און נישט געוואָלט ברענען.

מיין עלטער ברודער אליהו ז״ל, איז געשטאָרבן אין שרענסק נאך מיין פאַרלאָזן די היים, מיין צווייטן ברודער איסר האבן די דייטשן דערשאָסן אין מלאווער געטאָ, מיין מוטער איז אומגעקומען צוזאַמען מיט די קינדער שרה־הינדע, רבקה'ן־בילה זיסה לאה'ן אין ישראל־מאיר'ן אין אוישוויץ, באַלד ווי זי איז דאָרט אנגעקומען, מיין טייערן פאָטער האבען די רוצחים אומגעבראַכט צוזאַמען מיט זיין ברודער, גדליה ניבאָרסקי (פאַרברענט לעבעדיקערהייט דאס איז דער טרויע־ריגער סך הכל פון אונזער גרויסע משפּחה).

בעקער'ס

3 אידישע „פּיעקאַרניעס״ און 1 גוישע איז געווען אין שטעטל, וואס האט בעדינט די פּוילישע באַפעלקערונג, די אידישע בעקערייען האבן געאַרבעט בייטאָג, שווער געאַרבט, און צוגעגרייט פרישע ברויט פאר דער באַפעלקערונג.

טוביה בעקער ז״ל

איז צוריקגעקומען פון אמעריקע, געברענגט אביסל געלט און איינגעארדנט א גרויסע בעקעריי, געהאלטן א בעקער, א גוי, און אלע אין שטוב האבן מיטגעהאלפן.

טוביה איז געשטארבן אין מיטן מארק אין „יעשענבע״ יאריד, שלעפנדיק א קויש מיט זעמל, די בעקעריי האט איבערגענומען זיין איידעם, עליאש פון זשוראמין.

וואלף קאראלציק ז״ל

אליין א חסידישער איד, האט ער געהאלטן דאס בעקער־פאך פאר א מצוה — מען שפייזט די שטאט. ער פלעגט בעטן די קינדער, זיי זאלן נישט פארגעסן אים אויף צוזעקן, ער פלעגט אפט זאגן: מען מוז צו גרייטן שפייז פאר דער שטאט.

און דער „פיעקארניע״, איז געווען דער גייסטיקער צוזאמענטרעף־פונקט פאר דער ציוניסטישער חלוצישער יוגנט, שטענדיק אין אוונט האט מען געקענט הערן וכוחים איבערן ציוניזם און חלוציזם, אין ווירקלעך זענען אלע קינדער פון וואלף קאראלטשיק — אויסער די עלטסטע איטא — אין לאנד.

ווען וואלף קאראלטשיק איז געשטארבן האט די בעקעריי אפגעדונגען א בעקער פון זשעלין, שלמה פלאצקי.

פייגא יעקב נסלוס׳ם ז״ל

געווען איז דאס א היימישע בעקעריי, געבאקן ביי נאכט, דאס ברויט האט מען גערופן „היימיש ברויט״, ווייל דאס ברויט איז געווען געשמאק אין בעטעמט, שפעטער האט די בעקעריי אויפגעהערט צו באקן.

דאס באקן מצות אויף פסח.

מצות פלעגט מען באקן נאר אין טוביה׳ס בעקעריי, יעדער אידישער איינוווינער פלעגט קויפן מעהל, בצאלן דעם בעקער, דעם רעדלער די וועלגערינ׳ס — און אליין אכטונג געבן אויף די מצות, געגאנגען איז דאס לויט די רייע. ערב פסח פלעגן די חסידים אליין בראש מיט דעם רב באקן מצה־שמורה.

מצבי׳ס

באלד נאך פילסודסקיס טויט האבן זיך א שאט געטאן אויף אידישע

קעפ פארשידענע גזירות אין צרות, ספעציעל האט זיך אנגעהויבן א קאמפף ארויסצווייסן דעם האגדל פון די אידיישע העגט, די אנטיסעמיטישע רעגירונג האט ארויסגעגעבן א לאזונג, „סוואי דא סוואיעגא״ ד. ה. קויפן נאר ביי פאלאקן. א פארבאט אויף ריטועלער שחיטה. ס׳איז געפאלן א קלאפ אויף א קלאפ, צוערשט האבן זיי געגומען רודפן בלומרשט אוליב היגיענישע טעמים, די קצבים זאגן געמוזט בויען גייע יאטקעס, מאלעווען די אלטע, באלד אבער האבן די גזירות דערפירט צו דעם — אז די גרעסטע צאל קצבים אין שרענסק האבן געמוזט פארמאכן די יאטקעס. געבליבן זענען: שלמה אנשעלעוויש, דוד הערש ליכטמאן, אלטער איצקאוויטש און אפרים איצקאוויטש, פאקטיש זענען נאר געווען 2 קצבים, דוד הערש, וועלכער האט געהאט די יאטקע אין „מעיער׳ס״ סינדיקאט אין מענדל קרוק׳ס הויז, און שלמה (פוקס) אין נתן דאבראשקלאנקעס הויז, ווו זיין מוטער פיגה ז״ל״ האט געהאט דאס שניט קרעמל... די איבעריקע קצבים האבן זיך פארנומען מיטן האגדל פון בהמות. צוליב דעם זענען לעצטנס אויפגעקומען „מקר׳ס״ וועלכע האבן געטרייבערט די „זאדיקעס״ בכדי אידן זאלן מעגן עסן, אזוי ארום האבן מיר געהאט מער פלייש. די קצבים האבן באלאנגט צום רייכערן קלאס, בלויז דערפאר וואס זיי האבן געהאט א שטיקל פלייש אפצועסן. ביי די מערסטע אידן אין שרענסק איז עס געווען א זעלטנהייט.

איין קצב איז געווען א פערמעגלעכער, דאס איז שלמה אנשעלאוויטש.

קרעמער

דער רייכסטער קלאס אין שרענסק זענען געווען די קרעמער. אין דער ערשטער ריי זענען געווען אליעק (אליהו יצחק ליפשיץ ז״ל) און זיין ברודער פנחס ליפשיץ, צוויי סוחרים איינגעפונדעוועטע מיט גרויסע פארצווייגטע משפחות. אליהו יצחקן האבן די קריסטן, זיינע קונים, גערופן „סטאָרי האפשמייער״ און פנחס איז געווען ביי זיי „מלאדי האפשמייער״. און מנשה (אלי׳ איצעק׳ס זוהן — יעצט אין ישראל) האט געפירט דאס געשעפט.

פנחס׳עס געשעפט האט געפירט אברהמ׳ל, וועלכער איז געווען א פייער־דיקער סוחר, אין זייער א אינטעליגענטער יונגערמאן. פון די גרויסע משפחות זענען נאר איבערגעבליבן 4 נפשות 2 זין פון אליהו יצחקן, מנשה און יעקב שמשון (אין רוסלאנד) און פון פנחס׳ן 2 טעכטער וועלכע זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל, אדעלע און טאדזשיע.

א קלענער געוועלב איז געווען ביי שמואל מאיר באגיסלאווסקי (פעריליעס זוהן). נאך א קרעמל האט זיך געראנגלט מיטן עקזיסטענץ, דאס איז געווען הערצקע

הילער וועלכער האָט זיך אנגעכאַפּט אין יעדער פּרנסה, ווי צו פאַרקויפן „גראָשן ביבלאָטעק״־ביכלעך, אָדער אויסבאַרגן איבערצולייגן פאַר 5 גראָשן. פון ־דעם אַלעם האָט זיין ווייב דבורה מיט 2 טעכטער און איין זון נישט געהאַט וואָס צום עסן.

איינער פון די וויכטיקסטע קרעמער איז געווען דער געלער איטשע־מאיר וועלכער האָט אויך געהאַט אין זיין געוועלב שול־אַרטיקלען און בכלל וואָס האָט געהאַט א שייכות מיט דער שרענסקער „פּאָווּשעכנע שקאָלע״. געבן דעם געלן איטשע־מאיר איז געווען א גאַלאַנטעריע־געוועלב פון פייוול ליפּשיץ (עטקיעס) ער האָט פאַרקויפט שניידער צוּדאַטן, וואָל און סוועדערס. קיינמאָל איז ער נישט געווען אין געוועלב, אלעמאָל ערגעץ געלאָפן וועגן קהילה׳שע געשעפטן. א צווייט געוועלב פון גאַלאַנטעריע האָט אנגעהערט צו גדליהו הילער, נאָך זיין עולה זיין קיין ארץ ישראל איז עס איבערגעגאַנגען צו זיין שוועסטער איטה־גאָלדע מיט איר זאַראַמיגער מאַן ישעיהו קליינמאַן.

א גאַלאַנטעריע־געוועלב האָט אויך אנגעהערט צו ר׳ מענדל לאַנדאַ, א גיט איינגעאָרדענט געשעפט אגיטע קליענטעלע, און פערמאָגט א שיין בעל הבתיש הויז ווו מיר האָבן געוווינט אלס לאָקאַטאָרן, געווען זעהר א פאַרצווייגטע משפחה אָבער אלע זענען אומגעקומען, געבליבן איז בלויז איין טאָכטער, וועלכע איז עולה געווען קיין ארץ ישראל, יעצט אין מרחביה, און א אייניקל פון די טאָכטער חנה.

ס׳איז כדאי צו דערמאָנען, א קליינטשיקע געוועלבל, אָבער וואָס האָט געשפּילט א וויכטיקע ראָלע פאַר אונז קינדער. יעדעס קינד האָט געחלומט צו לויפן אין „בודקע״ אריין, קויפן א צוקערל, אָדער א לעקעכעל. באַלד איבערדערפריי האָט מען שוין געוואוסט ער זאָל עפנען, ווען ס׳האָט זיך אנגעשמעקט עמעצן א גוט זויערע אוגעריקע, איז מען געגאַנגען צום „כאַרקאָווער״. אינטערעסאַנט, אז די בודקע האָט עקזיסטירט ביז ל׳עצטנס, דאָס הייסט ביז דעם גירוש פון די שרענסקער אידן אין מלאַווער געטאָ. (זיין זוהן, אברהמ׳ל סטאַוויסקי, איז אין ישראל, פון די טעטיגסטע חברים אין אונזער אירגון).

שניט געוועלבער

חיים ברוך שעפּסקי ז״ל

האָט געהאַלטן די סחורה אין שטוב, דאָנערשטיק אין מאַרק טאָג פלעגט ער זיך לאָזן אין גאַס אריין, פאָהרן אין דער אַרומיקער סביבה אויף „טערגער״, און אזוי ציען די חיונה. נאָך זיין טויט האָט זיין פרוי שיינדל געפיהרט דאָס געשעפט ווייטער, זי האָט צום צווייטן מאָל חתונה געהאַט, מיט א וואַרשעווער בחור, יאַסטשעמבסקי, ד׳האָט מיטגעהאָלפן אין געשעפט.

מנחם איינשטיין הי״ד (משה גראבאַט׳ס איידעם)

ער איז פאַקטיש געווען דער רייכסטער איד אין שרענסק, זייענדיג אַ לאָדזשער, פלעגט ער ברענגען סחורה גלייך פון לאָדזש. ער האָט געהאַט אַ גרויסן אויסוואַל, און גרויסע קליענטעלע צווישן די גויים אין דער סביבה, און אויך פון אידן, טראָץ דעם וואָס ער איז געווען אַ רייכער איד, האָבן זיי געלעבט אויסגערעכנט.

ער, זיין פרוי חנה ז״ה, און די צוויי טעכטער העניא און פאַלע, זענען אַלע אומגעקומען.

מנחם איז קיינמאָל נישט געווען אין דערהיים, זייענדיג פון דער נאַטור אַ עסקן צבורי, איז ער שטענדיק אַרומגעלאָפן מיט קהלישע געשעפטן.

האָלץ־געשעפטן־סקלאַדעס.

דער האָלץ־האַנדל איז שטענדיק איינגעשטאַנען אין די הענט פון בני תורה׳ס. אַ האָלץ־סוחר האָט געמוזט קענען גוט רעכנען, און זיין אַ גוטער האָלץ־פאַכמאַן. אַרום שרענסק זענען געווען וועלדער, און וועלדלעך (זעה די פוילישע וועלדער פון אָפּאַטאָשאַן וויא ער בעשרייבט מאַסטאַוועץ) אָבער דאָס האָלץ איז נישט געווען אויף קיין בוי־מאַטעריאַל, די פויערן פון דער סביבה פלעגען קויפן אין די וועלדער גאַנצע בוימער און אַליין בעאַרבעטן, מאַכן קלעצער. ברעטער האָבן זיי געמוזט קויפן אין אַ סקלאַד. דעריבער זענען די הויפּט־געשעפטן באַשטאַנען פון ברעטער, אויך דער סטאָלאַר האָט געמוזט אָנקומען צום סקלאַד פון ברעטער.

ברוך שטיינער הי״ד (ר׳ מנדל קרוק׳ס איידעם)

זיין פרוי אסתר, און דער זון אהרן אַלע 3 זענען געווען באַשעפטיקט אין האָלץ־סקלאַד, אסתר קרוק־שטייער זייענדיק אַ פאַך־ספּעציאַליסטין און געהאַלטן די פעדער אין האַנט האָט זי אָנגעפירט מיטן געשעפט.

די לעצטע צייט האָבן זיי ליידער קיין פרנסה נישט געהאַט, ווייל דער אַנטיסעמיטיזם האָט געהערשט. זיי זענען געפאָרן קויפן ברעטער אין גויאשן טאַרטאַק, און געבליבן בעלי חובות זענען די סטאָלאַרזשעס יאַנישעווסקי, און פּיבישעווסקי, וועלכע האָבן גענומען „נאַ־בורג״.

יחיאל קרוק הי״ד (ר׳ מענדל קרוק׳ס זון)

יחיאל קרוק און זיין פרוי האָבן געאַרבעט אין געשעפט, אָבער יחיאל איז

עטלעכע יאר פאר דער מלחמה אוועק פון שרענסק, געבליבן איז ברוך (בירד) מיט אסתרן.

פערדס הענדלער

געווען אמאל אין שרענסק א סאך פערד־הענדלער, רייכע, אבער לעצטנס איז דער צווייג פון אידישער פרנסה אינגאנצן אונטערגעגאנגען. דער לעצטער אין געווען מנשה אליהו מרדכי׳ס, וועלכער איז אוועק פון שרענסק קיין ציעכאנאווע. געבליבן זענען פאקטיש עטלעכע אפגעקומענע „יורדים". יעקב ליכטמאן ריגה מלכה׳ס, האט נאך פון צייט צו צייט געהאט שטיין א שקאפע אין שטאל הינטער דער מקוה, אבער די לעצטע פאר יאר פאר דער מלחמה איז ער געבליבן יעקב „דער מיקוה׳ניק". א צווייטער יורד איז געווען יוסף פליישער, „יוסקא", וועלכער איז זונטיק פארטאג ארויס בעגאנגען צופוס קיין טשעגאווע, ווו ס׳האבן זיך געשטעלט לעצטנס גרויסע פערד־מערק, צו כאפן א פאר גראשן ביי מעקלעריי, מערסטנס איז ער צוריקגעקומען מיטן זעלבן, מיט וואס ר׳איז אוועק, קיין גראשן פרנסה איז נישט געווען, ער האט אבער געהאט טייערע קינדער, גוטע און זייער אידישע וועלכע האבן אויסגעהאלטן דאס הויז. און ס׳איז געווען א גרויסע דערגרייכונג פאר אונז אין שרענסק, וואס רבקה ז״ל זיין טאכטער האט געלערנט אידישע רעליגיע מיט די אידישע קינדער אין שרענסקער שקאלע. זי האט געענדיקט אין ווארשע דעם סעמינאר און געווארן אפיציעל די לערערין פון אידישער געשיכטע. זי איז געווען זייער געבילדעט און האט פיל בייגעשטייערט צום וויסן פון תנ״ך. מיר אינגלעך האבן געלערנט אין חדרים, אבער מיידלעך האבן נישט געוואוסט וועגן אידישער געשיכטע. א דאנק רבקה׳ן האבן די אידישע קינדער אין שרענסק געלערנט און געהאט א ידיעה אין חומש און פסוק. אין לעצטן יאר פאר דער מלחמה איז זי קראנק געווארן, און פונקט ווען ס׳איז אויפן מלאווער פראנט געפאלן דער ערשטער שאס, פארטאג דעם 1־טן סעפטעמבער 1939 איז איר לויטערע נשמה אויסגעגאנגען, זאל איר אנדענק און נאמען פון א טייערע אידישע טאכטער, פאראייביקט ווערן אין דעם בוך.

אין שרענסק זענען געווען א גרופע הענדלער, אדער ווי מ׳האט זיי גערופן דארפס־גייער, זיי האבן געהאנדלט מיט וואס ס׳האט זיך געלאזט, א קעלבל, א פעלעכל פון א האז, א טכויערש, א פאר אלטע כאלעוועס אויף אונטער נייען — ביז צום קלענסטן וואס א גוי האט געפילט אז ער קען קריגן א פאר גראשן. פון די אמאליקע דארפגייערס איז געווען אברהם אהרן קארנשין בוראלאק, וועלכער קומענדיק אין דארף אריין האט זיך צעשריגן: „אומעטעדיראטא נא כאנדעל"

מאטא״... פנחס מרדכי און זיין ברודער הירש זענען געווען פון די גרעסערע הענדלער אויפן דארף געהאט א אייגן פערד און וואגן. הערש האט זיך אליין גענומען דאס לעבן אויף די עלעקטישע דראטן אין אוישוויץ, נישט קענענדיק מער צוזען דאס שוידער און די טראגעדיע פון זיינע ברידער און שוועסטער ד׳אכט זיך אז כ׳האב פארגעסן אין 2 געוועלבער פון שטייפע לעדער־זוילן אדער פאדעשוועס: יעקב משה שערפסקי און אלחנן קודזשבארסקי, יעקב משה אין פריצייטיק געשטארבן אין אנהייב פון די 30־גער יארן, און חיה שרו׳קה האט געפירט דאס געשעפט און אויך א שיינע בעל הביתישע הויז. געפאורן אליין קיין ווארשע נאך סחורה, אלע זענען אומגעקומען, געבליבן איין טאכטער לעבן על פי נס (געווען אין רוסלאנד) יוכבד, יעצט אין מדינת ישראל. א 10 יאר פאר דער מלחמה איז געקומען קיין שרענסק א״פריזיער״ זלמן פיטעל און געעפנט א ״רעזוח־ע״ אין מיטן מארק, אין פשיבישעסקעס הויז, נעבן ״חנה הערצקעס״. אבער מער ווי א פריזירער איז זלמן געווען דער שטאטישער דאקטאר, ווארום ער האט געהאט א דערלויבעניש צו געבן ערשטע הילף און איז אויך געווען א מומחה אין דאקטאריע. ערשטנס האט ער געריסן ציינער, ווי נאר א צאן האט ווי געטאן האט פיטעל גענומען די צוואנג און איידער מהאט א קרעכץ געטאן איז ער שוין געווען אין דרויסן, כל ערליי איינשפריצונגען איז געווען פיטעל. ער האט נישט איינעם אין שרענסק געראטעוועט דאס לעבן מיט זיין הילף, אין מערסטע פאלן איז זיין שכר געווען א יישר כח, בייטאג צו אפילו אינמיטן נאכט טאמער איז עמעצער אוועק־געפאלן — איז מען געלאפן נאך פיטלען, זלמן פיטעל מיט זיין גוטהארציקייט האט איסגעלערנט אברהם קודזשבארסקי, יצחק׳ס זון, בחינם דאס פאך און דערנאך געהאט א קאנקורענט פון וועלכן ער איז אויסגעשטאנען פיל רדיפות און צרות, די גאנצע משפחה זיינע איז אומגעקומען אין אוישוויץ. פיטעל אליין איז געווען אין אוישוויץ אין ז׳ער ״זאנדער קאמאנדא״. געריסן די גאלדענע צייך פון די טויטע, געריסן און געווארפן אין א פאס אריין... ער איז אויך געווען צווישן די אויפשטענדלער און לאגער, וועגן דעם וועל איך באזונדער באשרייבן ער האט זיך זייער ערליך פארדינט אלעס איינער פון די וויכטיקסטע אידן אין שרענסק, ער זאל פארבלייבן אלס אנדענק אין אונזערע הערצער.

בעל עגלות

אין אנהויב פון די 30־קער יארן און נאך פריער, כ׳בין נאך דעמאלט געווען א קליין קינד, געדענק איך דעם ערשטן בעל עגלה אין מיין צייט שמואל מאנדרא, ער האט געהאט א גרויסן אמניבוס מיט גוטע פערד און געפירט

פאסאושירן קיין מלאווע, דערנאך האט ער בשותפות מיט שמואל איצעקן געקויפט א אויטאבוס „יאסקולקא״. פאר שרענסק איז דאס געווען א גרויסע זאך. דערנאך זענען צוגעשטאנען צום געשעפט יחיאל גריינבערג (בינם דוד'ס) און דניאל נאָרדענבערג. דאס איז אנגאנגען עטלעכע יאר מיט גרויסע מחלוקות און אפילו געשלעגן, ביז דאס האט זיך צעפאלן. אויך צוליב א צווייטע סיבה: די גוים האבן ביסלעכווייז ארויסגענומען די פרנסה פון די אידישע הענט, פון די אויטאס איז צוריק געווארן פערד. יחיאל האט זיך געקויפט א קארעטע און געפארן פון שרענסק קיין מלאווע, דניאל איז געווארן א בעל עגלה, געפירט סחורות פון מלאווער הורטאווע געשעפטן פאר די שרענסקער געוועלבער. אבער דער וויכטיקסטער בעל עגלה איז געווען יוסף אוסמאן, „יושא קאליקע״, ער איז געווען דער שטענדיקער פורמאן אין שרענסק, געהאט א לאנגן וואגן וואס האט זיך שטענדיק געבראכן פון צופיל לאדונג. ווען ער איז אנגעקומען אין אוונט פון מלאווע האט מען שוין פון ווייטן געקענט הערן זיין שרייען אויף די פערד, מערסטנס נאר איין פערד, געפארן פון קראם צו קראם און יעדן געגעבן זיין סחורה.

איין פערזאן האט אים אפגעווארט מער פון אלעמען, דאס איז געווען הערש מאיר ליפשיץ, אדער ווי מהאט אים גערופן הערש מאיר זאנעס, ער איז געווען דער טרעגער, אפגעלאדנט די סחורה פאר שעפטעלען אביסל אייזנווארג, פאר פנחס'ן 2 זעק צוקער, 1 זאק זאלץ, א פאר פעטער הערינג, פאר אליצעקן א קאסטן קאלך אין עטלעכע זעק מעהל, אויך פאר מרדכי יוספן א וואל מיט סחורה אויף יעשענקעס א. א. וו.

יעדן ערב יום כיפור איז אים א פערד געפייגערט, ווי נאר א יום כיפור האט מען שוין געהערט יושען שרייען און רייסן זיך די האר פון קאפ, דאס פערד׳ האט זיך אים אויס געצויגן... איז מען געלאפן, געריסן שטיקער פון דער משפחה אין שרענסק און אין אמעריקע ביי זיינע ברידער, צונויפגעשלעפט א פאר זלאטעס און געקויפט א קארע פערד און יוסף האט ווידער געשפאנט אין געפארן.

דניאל נאָרדענבערג האט אמאל געהאט א קאלאניאל־געוועלב, ס'איז אבער איינגעשרומפן פון יאר צו יאר. לעצטנס האט ער געהאט א מין צוקערניע, ווי מהאט געקענט אויסטרינקען א גלאז ביר, סאדע, קוואס, לעמאניאדע און פארשידענע נאשערייען. מיר די יוגנט פלעגן אריינגיין צו דניאל'ן נאך א גלאז קוואס מיט כאלווע. פון די קרעמלעך האב איך פארגעסן מלכה די „קאשע מאכערין״. מלכה משה לייבס, אמאל האבן זיי געהאט א געוועלב מיט פארשידענע פראדוקטן, אבער זינט משה לייב ז״ל איז געשטארבן איז געווארן ווייניקער און ווייניקער.

געבליבן איז מלכה מיזז איר קאשע גילעכל, געמאלן קאשקע פאר זיי פוילישע קיילערס אויף קאשאנקע און פאר די קראמען פארשידענערליי קאשעס. הערש מאיר האט געדרייט די מאשין. געבליבן פון דער משפחה איז א זון יצחק (אברהם) עבערט, יעצט אין חיפה, געווען אין שרנסק א גרויסע צאל איינוואוינער וואס האבן נישט געהאט קיין פאכן, אזער קראמען, און זענען נישט דערמאנט געוואוין ביי מיר, די אלע מענטשן האבן געלעבט מערסטנס פון שטיצע פון זייער'ע קינדער, געווען אין שרענסק אסאך אלמנות אבער יעדע איינע האט זיך געלעבט בכבוד און בלויז געדארפט אנקומען צו קינדער. אמעריקע איז געווען א גרויסער קוואל פון שרענסקער פרנסה. א קליינער סוחר איז געווען פון אויבסט און גרינסן, מאיר שצעפקאווסקי, אדער בעסער פייגע־מאיר׳ס — זיי האבן אויפגעקויפט אייניסוז ביי סעדערס און פארקויפט — און דערפון געצויגן חיונה. מעגלעך אז איך האב פארגעסן געוויסע מענטשן, בעט איך ביי זיי מחילה פאר נישט דערמאנען זיי.

שרענסק האט געהאט א מלעציארניע אויף „זאודעס" וועלכע האט באלאנגט צו גוים, אבער די לעצטע צייט האט זי איבערגענומען אהרן זליג זימאן מיט זיין ברודער דוד „דאווטשיא". זיי האבן אויסגעארבעט, פוטער, קעזן, סמעטענע, א.א.וו. נאכן אריינמארש פון די דייטשן איז די מלעטשארניע געווען פארמאכט, די דייטשן האבן פעראָרדנעט צו לאזן אין גאנג און גערופן די בעלי בתים, אהרן זליג מיטן ברודער זענען געקומע צולויפן און דער דייטש האט זיי זייער צעשלאגן ווייל ר׳האט געדארפט ווארטן אויף זיי צו לאנג...

אהרן זעליג מיט דוד׳ן האבן זיך פערנומען, אויך מיט אייער און פוטער־האנדעל אין שטעטל. אהרן זעליג פלעגט אויך ברענגען סחורה, פאר די שרענסקער סוחרים, פון ווארשע, ד. ה. שפיעלעטעריי.

תבואה סוחרים

דער תבואה־האנדל איז אמאל געווען א גרויסער צווייג פון די אידישע פרנסות אין שרענסק. ווען ס׳איז געקומען דער סארג־טאג, דאנערשטיק, האט מען געקענט זעהן א גרויסע טייל פון די שרענסקער איינוואוינער, דרייען זיך צווישען די פויערישע פורען, אין טאפען די זעק, פירן אינטערהאנדלונגען מיט די פויערן, וועגן די פרייזן, נאך צייט ס׳איז געווארן אויפגעבויט די דאמפמיל, (ווינט־מילן זענען געווען עטלעכע אין שרענסק) אין ס׳איז געמאכט געווארן א שאסיי — נאך מלאווע, האט זיך די לאגע ראדיקאל געענדערט.

אין שרענסק זענען געבליבן 4 תבואה סוחרים: 1. אברהם אהרן שערפסקי; 2. הירש מאיר ליפשיץ; 3. פרץ שפירא; 4. יוסל ליפשיץ.

ס'איז געווען נאך איין תבואה־סוחר, א גוי בשאשאווסקי, אויסגעמישט מיט אידן, געשטאנען ווייט פון אנטיסעמיטיזם. ווי מען גיט איבער איז ער געווארן דערשאסן דורך די היטלעריסטן ווייל ר'האט געהאלפן אידן אין דער געטא.

אברהם אהרן שערפסקי הי״ד, א תבואה סוחר.

ער איז געווען דער גרעסטער תבואה־סוחר, נאכדעם ווי ער איז צוריקגע־קומען פון אמעריקע, געבראכט געלט, האט ער זיך אריינגעווארפן מיט דער גאנצער ענערגיע (בלב ונפש) אין תבואה האנדל, אז ער האט דערטאפט א זאק קארן, איז איהם נישט געווען צו דערקענען, ער האט שוין דעם פויער, נישט אפגעלאזט. ער איז געווארן דער קאנקורענט פון אלע תבואה־סוחרים. אין א קורצע צייט איז אים געלונגען צו מאכען א גרויס פערמעגן. און אנגעהויבן פירן געשעפטן מיט די אורומיקע פריצים, אפקויפנדיק ביי זיי די גרינע תבואה, נאך שטייענדיק אויפן פעלד.

צייטנווייז ווערט ער אשותף צו דער דאמף־מיהל.

הירש מאיר ליפשיץ הי״ד. א תבואה סוחר.

א גרויסער תבואה־סוחר, געהאנדלט מיט פריצים, אפגעקויפט די גרינע תבואה, וואס איז נאך געווען אויפן פעלד.

אויפגעבויט א שפייכלער ביים פאטער אויפן הויף. אין אנפאנג האבן אים געהאלפן די ברידער, עפעס מער געצאלט אויפן זאק די פויערן זיי זאלן וויסן גלייך צו פערפארן אין שפייכלער. ביידע גרויסע תבואה סוחרים — האבן אפגעקויפט דאס הויז פון ר' מענדל קויק ז״ל ווען ער האט עולה געווען נאך ארץ־ישראל.

פרץ שפירא הי״ד, א תבואה־סוחר.

איז אויך געווען אין אמעריקע, צוריק קומענדיק האט ער געפירט א קאלאניאל־געוועלב. און צוגעהאנדלט מיט תבואה, מיט דער צייט איז דאס געוועלב ליקווידירט געווארן און זיך פערנומען בלויז מיט תבואה־האנדל, דער הויפט־האנדל־טאג, איז ביים אים געווען דער מארק אין דאנערשטיק, ווו ער פלעגט אויפקויפן די תבואה ביי די פויערן אין מארק, ער איז געווען א אנשטענדיקר סוחר, ער האט נישט פארלוירן דעם צורת־אלקים ווען ער האט דערטאפט א זאק קארן און געליטן פון זיער קאנקורענץ מיט איבגעריע אין רייכערע פון אים. ווען זיין זון האט עולה געווען, איז אים געוואר'ן שווער'ער, ס'האט זיך ביי אים דער מצב אסאך פערערגערט, און געזאגט האט ער אלעמאל א גוטן וויץ — כאטש ער האט

קיינמאל קיין שמייכל נישט געטאן — און אריינגעברענגט יעדן איינעם אין א גוטע שטימונג.

יוסל ליפשיץ הי״ד, א תבואה סוחר.

יוסל ליפשיץ איז פערהייראט געווען מיט מענדל פריידענבערג׳ס טאכטער, שרה, און ביים שווער אויפן הויף אויסגעבויט א שפייכלער, געהאנדלט מיט תבואה, דער טאטע האט געהאלפן, האבן פאר זיך געהאט א גרויסע צוקונפט, זיי וואלטן מיט דער צייט עולה געווען אין אונזער לאנד, דער אכזריותדיקער גורל האט אנדערש געוואלט זיי זענען אומגעקומען, מיטן גאנצן שרענסקער אידנטום.

א שלאסעריי־ווארשטאט

שעפסל אקס הי״ד

אין ווארשטאט האבן געארבעט בלויז זיינע קינדער, פאקטיש איז דאס געווען א טעכנישער ווארשטאט. דער זון הערשל, וועלכער איז היינט אין תל־אביב, האט אין שרענסק זיך פערנומען מיטן טעכנישן אפטייל, דער נאמען זיינער איז געווען בעוווסט, אין דער גאנצער סביבה, די משפחה האט געצויגן זייער חיונה בכבוד.

די ארבעט אין ווארשטאט; האט געפירט שעפסל מיט זיינע קינדער. מיטן ברענגען סחורה, האט זיך פערנומען די איידעלע פרוי חנה.

א אייזן־געשעפט

עזריאל האמבורגער הי״ד.

אמאל איז דאס געווען א גרויס אייזן־געשעפט געהאט דערביי גוט פרנסה, דער מצב איז געווארן ערגער פון טאג צו טאג, ער איז געווען אמאל א גרויסער עסקן צבורי, ער אליין האט געארבעט אין געשעפט. דאס געשעפט איז געוואקסן, ער האט כסדר געברענגט טראנספארטן סחורות. נאענט פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז דאס געשעפט אין גאנצן אראפ. אים איז געווען זייער שווער ארויס צו ציען פרנסה פון אייזן־געוועלב.

באשע גרינבערג הי״ד.

ארומגעפארן מיט א טישל אויף טערגער אין ארומיקע שטעטלעך מיט גריקאטאזש העמדער אייגענע אויסארבעטונג. זי איז געווען די שנור פון בונם דוד גרינבערג ז״ל. דער מאן יעקב גרינבערג איז געשטארבן אין די יונגע יאהרן,

און זי אליין האט געמוזט שווער ארבעטן צו דערציען די יתומים. אן זייטיקע הילף איז איר געלונגען צו דערציען די יתומים און פירן א שיין בכבודיקן לעבן, אבער דאס פאר׳ן אויף די טעריגער האט איר געשעדיקט דאס געזונט.

דאמען קאנפעקציע
יהודה גרשון ראזענבוים הי״ד.

טריקאטאזש און גאלאנטעריע האט ער געברענגט פון װארשע, העמדער און נאך פערשידענע ארטיקלען האט ער אליין אויסגעארבעט. זיין פרוי אלס ביינערין האט אים ארויסגעהאלפן אין געשעפט, די אויסגעארבעטע סחורה פלעגן זיי פערקויפן צו די פויערן אין דער ארומיקער סביבה.

מאנטיק פלעגט מען פאר׳ן אויפן טארג נאך זשוראמין אדער סטשעגאווע, צייכענוויז איז מען געפארן מיטוואך נאך ראדזאנאוו. דאנערשטיק איז געווען אין שרענסק דער טארג, אין די טעג וואס ער איז נישט געפארן אויף די טערגער, האט ער געיאגט מיט דער ארבייט, צוגעגרייט סחורה, שווער געארבעט, שווער פארדינט און געפירט א שיין בכבודיקן לעבן. די לעצטע צייט פאר דער מלחמה האט ער זיך געגרייט עולה צו זיין, ליידער האט ער פערשפעטיגט.

מלמדים אין שרענסק. קינדערלעך הייבן אן צו לערנען תורה.

די מערהייט פון די אידישע איינוואוינער, האבן געקענט לערנען א בלאט גמרא, פערשטעהט זיך, אז דער מלמד האט געמוזט זיין א גרויסער למדן. פאר קינדערלעך וואס האבן נאר אנגעהויבן צו לעגען דעם אלף בית זענען אמאל געווען צוויי מלמדים, מענדל וויינמאכער, און מרדכי ליפעס. ביי זיי האבן די גוטע מלאכים געברענגט מתנות פאר די קינדערלעך, אבער ווען דאס קינד איז גרעסער געווארן, האט שוין אנגעהויבן צו פילן דעם עול פון מצוות. האט דער פאטער געגומען קלערן וועגן די מעלות פון די צוויי מלמדים למדנים ר׳ לייביע הרוזמן, און ר׳ וואלף חיים׳ס.

די ביידע מלמדים האבן געלערענט חומש און רש״י, גמרא און תוספות, ביידע האבן געקענט גוט לערנען, די גרעסערע קינדער פלעגן לערנען ביי די אויבנדערמאנטע מלמדים. פאר די קינדער און פאר די מלמדים, איז דער שווערסטער טאג געווען דאנערשטיק, ווייל שבת פלעגן די מלמדים גיין צו די בעלי־בתים פארהערן די קינדער. אין יענע צייטן איז אין פראגראם פון די מלמדים געווען צו שלאגן די קינדער, אבער ס׳איז נישט געווען אזוי שרעקלעך. ר׳ ליביע הרוזמאן, זייער א נערוועאישער, האט מער געשריגן ווי געשלאגן, אבער מען מוז צו געבן, אז די יוגנט האט אסאך צו פערדאנקען די מלמדים.

גרויסע אריםע לייט זענען געווען ביידע מלמדים. וואלף גיבארסקי איז אויך געוועזן אן איינבינדער, און ליביע הויזמן איז אויך געווען א לערער פאר מיידלעך.

דער מצב האט זיך געענדערט פאר דער מלחמה, ווען אידישע קינדער האבן געמוזט גיין אין די פוילישע אלגעמיינע שולן.

דער דורדקי מלמד ד.ה. דער רבי פאר אנפאנגער קינדער איז געווען איצל דער מקוה'ניק, און פאר די גרויסע: א. יחיאל אליעזר רייספעדער; ב. דוד יום טוב לעוונאן.

יחיאל אליעזר רייספעדער, א הארציגער איד, געווען איבערגעגעבן זיין ארבייט בלב ונפש. ער האט געוואלט אז די קינדער זאלן קענען לערנען, און זאלן זיין גוטע אידן. ער האט געלערנט מיט די קינדער תורה לשמה.

דוד יום טוב לויטאן, ר' יעקב שלום'ס איידעם, איז געווען א פעאיקער א מלמד איז ער געווארן בעל כרחו, ווייל ער האט געברויכט פרנסה, זיך באמיהט אריינצוברענגען אביסל מאדערניזאציע בכדי צו פארשנערן דאס מלמדות.

אשוג'ס געשעלב זורך געלאזט.

פייגע נארדענבורג — און דער איידעם רפאל נאדולניק הי"ד

פייגע נארדענבורג'ס טאכטער, צירל, האט חתונה געהאט מיט רפאל נאדולניק פון ביעזשון און דער איידעם האט מיטגעארבעט אין שניט־געוועלב. זיי פלעגן פאהרן אויף טערגער אין די ארומיקע שטעטלעך, און מארק־טאג דאנערשטיק פלעגן זיי פארקויפן די סחורה אין געוועלב, און נישט שטעהן אויף דער גאס.

אין שרענסק האבן געלעבט עטלעכע אלמנות, אויך עטלעכע משפחות, וואס האבן געלעבט בכבוד פון שטיצע פון זייערע קינדער. דער רוב האט באקומען שטיצע פון אמעריקע עס זענען זאגאר געווען פאמיליעס, וואס האבן בעקומען שטיצע פון זייערע קינדער אין ארץ־ישראל.

דר טן הכל — דער טזלוס.

אין דעם קאפיטל ווערט איבערגעגעבן דאס לעבן פון לעצטן דור אין שרענסק, ערלעך און געוויסנהאפט, אומפארטייאיש, ס'ווערט איבערגעגעבן דאס בילד פון זייערע ראנגלעניש פאר קיום, פארן עקזיסטענץ, איבערהויפט אין די לעצטע יארן פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען דער אנטיסעמיטיזם האט זיך פארפעסטיגט, אין יעדן קליינצעם שטעטל. דער קאמף פאר רעכט צו לעבן, אדער דער קאמף פאר ברויט, איז געוועזן זייער א שווערער.

די קייט פון דורות איז איבערגעריסן געווארן.

יוסף רמון (גרבט)

העיירה בה נולדנו

על עיר מולדתי הקטנה שרבסק, שנמצאה בקונגרס פולין, ועל הקהלה היהודית שהיתה קימת בעיירה הזאת — ונשארה ממנה רק אגדה — אני רוצה לספר לכם;

אם אתה נוסע ברכבת היוצאת מבירת פולין, ורשה, לפומרן — חלק בפולין שהיה שייך לגרמניה לפני מלחמת העולם הראשונה — ואתה מגיע לתחנת הרכבת מלבה; אם אתה רוצה לנסוע לשרבסק, להוי ידוע לך שבתחנת מלבה עליך לרדת ולהמשיך בעגלה. בזמנים הראשונים, כלומר לפני מלחמת העולם הראשונה, נאלצת לנסוע לשרבסק עם ר׳ ישעיה ז״ל, יהודי גבוה וטוב לב, שעל שלשה דברים הוא היה אחראי ושמר עליהם: 1) שהסוסים לא יתאמצו יותר על המידה; 2) על הסחורה שהעביר ממלבה לשרבסק בשביל הסוחרים; 3) ועל הנוסעים שיהיו מוכנים לרדת מן העגלה, בעת הצורך. בזמנים ההם, כלומר לפני מלחמת העולם הראשונה, הדרכים היו משובשות, לא היה כביש, והנסיעה התנהלה בכבדות. אם קרה שר׳ ישעיה ז״ל התרגז, סלחנו לו, כי ידענו שמטבעו הוא טוב לב. בזמנים האחרונים ז.א. ממלחמת העולם הראשונה, לאחר שהגרמנים סללו כביש, חולקו התפקידים. הובלת הסחורה הופרדה ממרכבת הנוסעים. ובעל העגלה יוסף אוסמן ז״ל עסק בהובלת סחורה. הסוחרים נסעו באוטומובילים, שהיו שייכים לחברה יהודית־נוצרית־פולנית, בדרך שהיה נקרא „שרענסקער וועג״.

כשנסעו בשביל „שרענסקער וועג״ היו עוברים כפרים פולניים רבים. היו זמנים שבכפרים אלה, התגוררו משפחות יהודיות רבות. בכפר גדול גרו משפחות אחדות. אבל ממלחמת העולם הראשונה, כשבעיני הרוסים נעשה דם יהודי הפקר, עזבו התושבים היהודים את הכפרים ועברו לגור בעיר.

אחרי נסיעה של שעה וחצי בערך, אתה מגיע ליער־פשעכוד (דאס פשעכאדער וועלדל). מן הוועלדעל אתה משקיף על העיירה והנך מבחין בכנסיה, ולהבדיל בית הכנסת. הנך מרגיש באווירה דשרבסק.

לפעמים פוגשים זוגות המטיילים ומדברים עברית. הם מתווכחים ביניהם. מסביב מבחינים באכרים העוסקים בעבודות חרישה בשדות. הלאה, משתפך הנהר המקיף את העיירה משני צדדיו בצורת „ר״. על שפת הנהר עומדות נשי־אכרים ונשי פועלים — גויות ועוסקות בכביסה. מימין הכביש נמצא ה„זמק״ (השלוס) בו גר הפריץ, משמאל הכביש נמצאים שני בתי־הקברות היהודיים, הישן והחדש.

בעברך את שני הגשרים, הנך בכניסה לעיירה, אותה עיירה בה ראינו אור לראשונה. עיירה בה נולדנו, בה עברו שנות נעורינו. היתה זו עיירה קטנה בפנה נדחת, רחוקה מתחנת הרכבת ונחשבה לחלק מרוסיה הצארית. מלחמת העולם הראשונה — שפרצה לפתע — והביאה עצמאות לעמים קטנים, ביניהם גם לפולניה, גררה שנויים נכרים בחיי האוכלוסיה השרנסקאית בכלל, ובחיי היהודים בפרט.

העיירה עצמה היתה בנויה באותו הסגנון כמו כל העיירות הקטנות. במרכז היה ידוע השוק. ממנו נסתעפו רחובות וסמטאות קטנים לכל עברי העיירה. השוק שהיה מרכז העיר, הווה גם המרכז היהודי. כי בו בשוק התרכזו רוב התושבים היהודיים. אפילו הבנין הגדול שעמד באמצע השוק והיה שייך לגוי אלשבסקי, היה תפוס 99 אחוז ע״י דיירים יהודיים.

כל חצר וחצר־יהודית בשוק היה עולם קטן בפני עצמו. מי לא זוכר החצר של מושקה, כלומר השטח ההפקר של העיירה ששמש מרכז הבילוים לשקאים העירוניים. במקום זה שחקו בכל יום ראשון משחק „פלנט". השטח שמש גם מקום בילויים לילדי ישראל בכל ימות השבוע. היו זמנים שבבנין אחד שעמד בחצר, שוכנו שני השטיבלך של חסידי „דגור" וחסידי „דאלכסנדר". או החצר מצד הדרום, החצר של ארבע סוכות. בעיירה היה מקובל שבחצר היתה רק סוכה אחת, וכל תושבי היהודים שבחצר השתתפו בבניתה והיו עורכים בה סעודת החג באוותא. אבל בחצר של ארבע סוכות שרר מנהג אחר: ארבע משפחות קבעו ארבע סוכות. לחצר הזאת היה עוד יתרון אחד: מרכז לוכוחים ספרותיים וציוניים. בשעות מאוחרות בלילה, אפשר היה לפגוש בחורים ובחורות המתוכחים על דברים העומדים ברומו של העולם. מכאן לשוק הכלתי מרוצף המשמש למסחר בסוסים וחזירים. כאן נוכחת לראות בכאב, שהפולנים קבעו את השוק לסוסים דוקא ע״י בית־הכנסת הגדול, פאר יהודי שרנסק. אוירה אחרת היתה שוררת בחצר של בית הכנסת. בחצר זאת הורגשה אוירה דחג בכל ימות השבוע. כאן היה גר הרב דמתא; כאן נמצא בית המדרש הישן נושן; פה היתה המקוה. יותר מאוחר הועבר השוק לסוסים ולבהמות לדשאה ע״י הככר, לשביעת רצונה של האוכלוסיה היהודית.

כשעוברים השוק ונכנסים לרחוב „המקום", בו ילדי ישראל פחדו לעבור, כי תושביו היו כולם נוצריים, מגיעים לגן דומברובסקו ע״י הכביש המוביל לביעזשון. בגן זה אהב הנוער היהודי לבלות במיוחד. בשבתות התקיימו במקום זה שיחות רעים או וכוחים על נושאים שונים. לפעמים התקיימו בו פגישות שנקבעו מראש.

משנת 1890 החלה הגירה יהודית. התושבים היהודים החלו לעזוב את שרנסק והגרו לאמריקה ולאנגליה. אחי, יצחק מאיר ז״ל, החסיד והלמדן הגדול,

היה בין הראשונים שיצאו לאמריקה, בכדי להשתחרר משורות הצבא הרוסי, בהסכמתו ובברכתו של הרב מגור בעל „שפת אמת" זצ"ל. אין פלא איפוא, שעד מלחמת העולם הראשונה, היו גרים באמריקה שרנסקאים במספר יותר גדול מבשרנסק גופא.

כדאי לציין, שלמרות העובדה שהעיירה היתה קרובה לגבול הרוסי, לא השפיעה קרבת הגבול על סדרי חייהם של יהודי העיירה, הן במובן הגשמי והן במובן הרוחני־תרבותי. ראוי להזכיר שהדליקה הגדולה שפרצה במלחמת העולם הראשונה, לא פגעה ביהודי העיר והרבע בו גרו יהודים לא ניזוק כלל. ויוחזה השמועה שר' יהושע טרונק, הידוע בשם ר' יהושע מקוטנה, ברך את יהודי העיר לפני העברתו לעיר אחרת. הכל האמינו שברכת הרב מגינה על התושבים היהודיים.

כשאני הוגה וחושב על העיירה בה נולדנו ואני מעלה על דל שפתי השם „שרנסק", על החיים הפשוטים והצנועים והישרים האלה, שנחרבו ואינם, מתיצבות לעיני דיוקני המשפחות היהודיות הקדושות על כל דאגותיהן ופרנסותיהן, המלמדים והרוכלים, הסנדלרים והחייטים, סוחרי־תבואה והקצבים, כל אחד ואחד עם הצרות שלו, כולם ביחד יהודים יקרים ופשוטים, טובים ואהובים.

בית הכנסת — ובית המדרש.

הבית הכנסת בשרנסק לא תכננו ארכיטקטים ולא ארדיכלים אמנים. רק בעלי מלאכה עממיים טפלו בו באהבה והקפידו על כל פרט ופרט. הבנין עצמו היה בנוי מעץ, הגובה הפנימי של הקירות היה בערך 13 מטר, פרוזדור־הכניסה היה גבוה יותר מרצפת־אולם בית הכנסת במדרגות אחדות, כדי לקיים מה שכתוב „ממעמקים קראתיך ה'". במאה השש עשרה למדו היהודים אמנות זו. בפולניה שהיתה עשירה בעצים, התפתחה במאה הנ"ל בנית בתי־תפלת מעץ, אשר השוו לה סגנון מיוחד. בית הכנסת בשרנסק, אעפ"י שהיה בנוי בסגנון פרימיטיבי, בכל זאת עורר רטט מיסטי בין הבאים לשחרו. הקירות מבפנים בכלל לא קושטו. עיקר תשומת לבם נתנה לארון־הקדש. הצורה בה קישטו את הארון הקודש גלמה בתוכה צניעות רוחנית והשרתה הנאה עילאית למתפללים.

מ־1648—1656, בימי פורעניות של חמלניצקי ימ"ש נהרסו ונחרבו בערך 1800 בתי־כנסת, במלחמת העולם השניה, עלה הכורת על כולם, גם על בית הכנסת של העיירה שלנו.

בית המדרש

אם־יש את־נפשך לדעת את־המעין
ממנו שאבו אחיך המומתים
— — — — — — —
אם־יש את־נפשך לדעת את־המעין
ממנו שאבו אחיך המדכאים.
— — — — — — —
אל בית המדרש סור, הישן והנושן,
— — — — — — —
אז יגדך לבך
כי רגלך על מפתן בית חיינו תדרוך
ועיניך תראה אוצר נשמתנו.

ח. נ. ביאליק.

לא קל לכתוב על המעין ממנו שאבנו ועל אוצר הרוחני של נשמתנו. בית המדרש של העיירה, היה ביתו המשנה של כל יהודי שרנסק, בלי הבדל גיל; היו זמנים שלא פסקה ממנו תורה יומם ולילה. בבית המדרש הישן, ישבו פשוטי העם ושוחחו על המתרחש בעולם. למדנים גדולים, חסידים ומתנגדים, עניים ועשירים — כולם נמשכו לבית המדרש וראו בו את מרכז חייהם. בבית המדרש התרכזו החיים הרוחניים, ממנו ספגנו וקלטנו תורת הנביאים, בו זכינו לינוק גם תרבות עברית. מקום קדוש זה היה ראשית נעורינו, בו ראינו חזות הכל. הבית המדרש היה אוצר נשמתנו.

בית המדרש העצמי לא היה מרהיב עין. היה זה בנין עץ ישן נושן, לא גבוה, בפנים היה אולם אחד גדול. ארון הקודש היה פשוט, לא מקושט, כמו־כ היו שם ארבעה שולחנות ארוכים וספסלים ארוכים. בבית המדרש התפללו כל ראשי העדה עם הרב בראש. המקום היה לא רק בית תפלה ולימוד, אלא שמש גם מקום לאספות בעניני הקהלה והציבור. אם אירע מקרה יוצא מן הכלל, עכבו את הקריאה בשבת, עד שהובטח שהענין יסודר. אח״כ המשיכו בתפלה. יום יום לאחר תפלת מנחה, ישב ר׳ משה ליב, ז״ל הגבאי, בראש השולחן שעמד בצד הדרום, ולמד משניות עם פשוטי העם. סביב השולחנות שעמדו בצד הצפון, עסקו בלימודי התורה, ר׳ אברהם מאיר, ר׳ יעקב משה, הירצקא ועוד; משעה שמונה בערך, הגיד הרב דמתא (עיר) שעור בתלמוד לפני בחורים אחדים. כל ליל חמישי היה ליל שמורים ללימוד התורה. יזכר לטוב ר׳ יחיאל אליעזר ז״ל, בנו של החזן חיים ברוך ז״ל, תלמיד חכם גדול, בעל קול ערב, וחוש מוסיקאלי מפותח. לפי מה שאביו

מסר, חבר גם ניגוני תפלה. ביחד עם חברנו נתן, שיבדל לחיים ארוכים, ארגן מקהלה מבחורי בית המדרש, והעמיד הרבה תלמידים כמו האחים מגגישעווער, נחמן קורן, כותב השורות ועוד, ששמותיהם נעלמו מזכרוני. בגיל צעיר התחתן מרטשונה. חלה במחלת השחפת ונפטר בשרנסק.

במלחמת העולם הראשונה נעשה בית המדרש מרכז של כל יהודי (גברים) שרנסק, לרבות הנוער. על הכל התוכחו בבית המדרש. פעם קרה שביהמ״ד הוחרם ע״י הגרמנים. לא נחו אנשי שרנסק עד שהחיילים הגרמניים הוצאו ממקום הקודש והחיים בבית המדרש חזרו למסלולם.

השטיבלך

בשורנסק היו 2 „שטיבלך״, של חסידי־דאלכסנדר וחסידי דגור. קהל החסידים בעיירה היה מורכב כמעט רק משתי השושלות שהיו בפולין: „גור״ ו„אלכסנדר״. היו ביניהם גדולי תורה וגם יחידי סגולה, בעלי ידיעה עמוקה בנגלה ובנסתר. החסידים הראשונים קמו מדי לילה ולילה לערוך תקון חצות, לקונן על חורבן הבית ועל גלות השכינה. בזמנים הראשונים, כשמספרם היו 6 מנינים בערך, התפללו החסידים בצותא, כל אחד בשטיבל שלו, לא רק בשבתות כי אם בכל ימות השבוע. כשהתחילה עזובה מן העיירה והתושבים היהודיים יצאו לחפש פרנסה בערים הגדולות, וקהל החסידים פחת, סודרו התפלות רק בשבתות. חסידי אלכסנדר עברו אז להתפלל בבית המדרש, אולם חסידי גור לא ותרו על השטיבל. שני חסידים נלהבים ומסורים לחסידות בעירנו, ר׳ מגדל זימן ז״ל ור׳ הירצקה גראנאַט ז״ל, שמרו על „שטיבל״ וטענה צודקת היתה בפיהם: השטיבל הוא החסידות. נוסח־התפילה הספרדי בצותא מביא לידי התרוממות הרוח. השטיבל החזיק מעמד במשך מלחמת העולם הראשונה. לבסוף נכנעו גם חסידי גור והם עברו להתפלל בבית המדרש. למען הדיוק, התחילו להתפלל בבית המדרש בשבתות לפי נוסח ספרד.

בעלי־תפלה בבית הכנסת ובבית המדרש בימים נוראים.

ראש השנה

בעלי מתחיל בבית הכנסת, היה ר׳ הניך סטביצקי ז״ל; בבית המדרש — ר׳ משה גראנאט ז״ל; בעלי שחרית בבית הכנסת היה ר׳ משה הירש גרינבוים; בבית המדרש — ר׳ שמואל מרדכי בורנשטיין, אחרי פטירתו התפלל ר׳ מגדל לנדוי. בעלי־מוסף בבית הכנסת היה החזן בילווסקי; בבית המדרש — ר׳ משה ליב עבערט ז״ל; בעל תוקע בבית הכנסת היה ר׳ הניך סטביסקי. כשעבר לבית המדרש

התקבל בתיר בעל תוקע ר׳ וולף גיבורסקי הי״ד. בעל תוקע בבית המדרש היה ר׳ מנדל רוזנבוים ז״ל; אחרי פטירתו המשיך במשרה זו ר׳ הניך סטביסקי; המקריא בבית הכנסת היה הרב; בבית המדרש היה המקריא ר׳ משה גראנאט; אחרי פטירתו, המשיך במסורת זו ר׳ הניך סטביסקי.

יום כפור

„אור זרוע לצדיק״ בבית הכנסת היה הרב ז״ל; בבית המדרש — ר׳ משה גראנאט, אחרי פטירתו, המשיך ר׳ משה ליב עבערט ז״ל.

בעלי־מתחיל בבית הכנסת, היה ר׳ הניך סטוביסקי ז״ל; כשעבר לבית המדרש המשיך במקומו ר׳ שלמה אוסמן הי״ד.

על בעלי „שחרית״ בבית הכנסת, נמנה ר׳ משה הירש גרינהוייז עם הילדים; בבית המדרש ש. מ. בורנשטיין; אחרי פטירתו, המשיך ר׳ מנדל לנדוי.

בעלי „מוסף״ בבית הכנסת, היה החזן בילווסקי; בבית המדרש — ר׳ משה ליב עבערט; תפילת מנחה בבית הכנסת, ערך ר׳ שלמה אוסמן; בבית המדרש, אליהו יצחק ליפשיץ, היה גם בעל חזקה על מפטיר יונה.

„נעילה״ בבית הכנסת נשמעה מפי החזן בילווסקי; בבית המדרש, מפי ר׳ מנדל רוזנבוים, אחרי פטירתו — המשיך ר׳ מנדל לנדוי.

מי הטביע את חותמו על העיירה?

במחרוזת של בני הישיבות והרבנים, העלויים והחסידים הגדולים; בין הדמויות והאישים הנזכרים בספר, שהטביעו את חותמם על חיה של העיירה והפיצו את שמה הטוב גם מחוץ לגבולותיה, בין אלה יזכר לטוב ר׳ שמואל מרדכי בירנשטיין ז״ל, יהודי ארוך ודל בשר, חסיד ולמדן גדול, שגרם פעם לאיחור התפלה ביום טוב שני של החג בשטיבל דגור. מאחר ואשתו לא הספיקה להכין סעודת החג. אנחנו — הילדים דאז — שלחנו שליח מיוחד לאשתו שתמהר להכין את הסעודה.

על שמחת החג והחגיגות הגדולות שנערכו בימי מועד ע״י חסידים ואנשי מעשה, שמעתי הרבה ספורים. לדוגמא אביא אחד; לפני הקמת הבנין הגדול במרכז השוק, עמד צריף עץ. בצריף זה פותח ר׳ אהרן ליב ז״ל, חתנו של ר׳ פנחס פיטרקובסקי ז״ל, חנות משקאות. החגיגות שנערכו אצלו — כמובן בלי תשלום — גרמו לו הפסד גדול בכסף.

הדמויות המזהירות שהביאו את רעיון הציוני וחזון הגאולה לחוג חיי צעירינו בעיירה, עוררו בהם תסיסה גדולה ורצון עז לעבוד ולעזור לטובת העם.

הן הטביעו את חותמן על החיים בתקופה ההיא. והשרנסקאי עומד כיום בעיניים עצומות ומהרהר על הכל, על מה שהיה ואיננו עוד.

סיכום

שרנסק חינכה וגידלה הרבה לומדי תורה. מבודוליה וילדיה יצאו מלומדים גדולים, רבנים מפורסמים ואנשי שם, אשר שמשו בכתר התורה בחלקים רבים בעולם.

הגיע יום המר והנמהר ושרנסק היהודית חוסלה. האוכלוסיה היהודית הוכנסה בדי אמותיו של גיטו מלבה, כולה הוסגרה לכפות השטן־המשחית. ושירת חייה של שרנסק היהודית נפסקה.

שבקה חיים עיירה יהודית שוקקת, מלאת עוז ותהלה. קיללת נצח תחול על משמידי העיירה וזכרם ימחק מספר תולדות האדם.

התנועה הציונית בשרנסק

ציונות פירושה: לפתור בעיית הגלות ע״י שיבת המוני־יהודים לארצם ההיסטורית. תנועה ציונית משמעותה: התנועה ההרצלאית שקמה לאחר הקונגרס הציוני הראשון שהתקיים ביום 31/8/97 (ג. אלול תרנ״ז).

למעשה לא היה בדעתי כלל לכתוב מאמר מיוחד על השתלשלותה ההיסטורית של התנועה הציונית בעירנו. כי בפרק הראשון מראשיתה עד חורבנה של עיירה, מסופר הרבה על הציונות בעירנו. אולם, באתי לידי מסקנה שהתקופה הציונית שהיתה קצרה בחיי היהודים בעיירה (חלק שביעי משנות קיומה משנת 1600 עד שנת 1939) הכניסה לא רק תפיסת חיים חדשה כי אם גם מהפכה רוחנית וחמרית, שבעקבותיה נוצרו מושגים חדשים, שהולידו רצון־עז לשנות הכל ולהתחיל מבראשית.

עם חורבנה של הקהלה־היהודית בעיירה, אנו חייבים למסור לדורות הבאים את ההיסטוריה של החזון הגדול שהציל חלק גדול מיהודי העיירה. כדאי להוסיף שאפילו חלק מן הנוער שלא הלך שבי אחרי החזון הציוני הגדול, הבין את מהותה של הקריאה הציונית ודרישתה להתחיל בעבודת שיקום העם, כי נוכחו לדעת שעזרה לקיומו העם היא חובת כל יחיד ויחיד מישראל.

ההתעוררות:

העיירה הקטנה שרנסק, היתה מבצר החסידות. למרבותה ובפרט אדיקותה המסורתית, גרמו שמהלך החיים במקום, לא השתנה במשך מאות שנים. אין פלא

איפוא כי נמצאו משכילים צעירים שחפשו דרכים חדשות ואפיקים רחבים יותר. הם חכו וציפו לתופעה בלתי רגילה, שתפרוץ את החומה הדתית שהקיפה את יהודי העיירה.

ההתעוררות הכללית שקמה בין יהודי התפוצות לאחר הקונגרס הציוני הראשון, שתפקידו העיקרי היה ליצור את המגע עם העם היהודי בפזוריו, התעוררות זו הגיעה גם עד הפינה הנדחת של עיירה שלנו, שרנסק, (אם כי באחור זמן).

משתי קבוצות יריבות היה מורכב הנוער בשרנסק בתקופה הנ״ל: א) קבוצה אחת של צעירים נלהבים, ביניהם בחורי בית המדרש ואנשי מעשה, שנענו לקריאה הגדולה והתמסרו לעבודה הציונית, כמו יענקלה, בנו של השוחט ר׳ משה דוד טאוב ז״ל ואחרים ששרו שירים עבריים, „זה קוטף וזה רומס״ מן השיר „שושנה״, או „התקוה״ שהתוים קבלו מן החזן ר׳ שלום ליס ז״ל.

ב) קבוצה שניה, עם אברהם ויעקב ובנימין גרובר ז״ל בראש, ששרו שירים באידיש „שענקט די טויט אויף תכריכים״ „אין די לעבעדיגע אויף ברויט״ של המשורר פרוג ז״ל, (והבחורות לאת ביאליסטוק והיגדה טאוב התכוננו לתפור דגל אדום עם הסיסמא „שויון אחוה וחרות״).

באותה התקופה הגיע לשרנסק ר׳ יוסף ליב פעפער ז״ל. הוא מטיב לספר על הימים הראשונים של הציונות בשרנסק.

בשנת 1902/3 נוסדה אגודת „בני־ציון״ בעזרתו ובעזרת בחורי בית המדרש. נמכרו 25 שקלים וגם נאספו כמה רו״כ בשביל הקרן־הקימת לישראל, מאחר שבאותה השנה נוסדה הק.ק.ל. כמו כן הוא מספר על מלחמה קשה מצד הקנאים נגד אגודת „בני־ציון״. בסוף שנת 1905 כשזרם היציאה של הצעירים גבר, חלק התחתן ואחרים לא באו במקומם, נתפרדה החבילה. האגודה פורקה והעבודה הציונית שותקה. זאת היתה התקופה הציונית הראשונה בעיירה.

שליחי קודש שעמדו על הגחלת הציונית בשנות 1905 — 1915

קרוב למלחמת העולם הראשונה, התעוררו שנים מחובשי בית המדרש, שהיו חדורים חזון לאומי והתחילו בפעולה ציונית. אחד מהם היה שלמה זלמן ברונשטיין (כעת בארץ) והשני — הצעיר המוכשר נתן דוברושקלנקה (בן מנחם) (כעת בארץ). אם מש. ז. בורנשטיין, רבו של נתן, שכולו היה להט ציוני נבצר להתמסר לפעולה ציונית, כי היה עסוק בחנותו, התמסר הצעיר נתן — שעלה על רבו — בלב ונפש לפעולה לאומית. באהבתו לתורה ובידיעותיו הרחבות בתלמוד ובפוסקים, בטוהר מדות ללא רבב שהצטיין, ובכל ישותו שאמרה כבוד, השפיע על כל איש שבא אתו במגע.

הוא למד אצל הרב דמתא שעור בתלמוד. אולם, לא הסתפק בזה, אלא משך אליו תלמידים יותר צעירים ממנו ולמד אתם תלמוד ופוסקים. הוא נטע בלבם את האידיאל של תחית העם, הארץ והשפה. באותו זמן צעד פסיעה קדימה, ארגן קבוצת צעירים ונתן להם שעורים בעברית בדירה של הירשיה היללר ז״ל. אם נקח בחשבון שבזמן שלטון הצאר, פעולה כזאת היתה אסורה בהחלט, אפשר להוכח עד כמה החבר נתן לא נסוג מן הקשיים שעמדו בדרכו, ע״מ להגשים את החזון הגדול.

בעצת לאה וייכגאט־מגד, התחיל ללחוץ על ש. ז. בורנשטיין ועל ר׳ יוסף ליב פעפער שחזר באותו זמן מאמריקה, שיפתחו בפעולה תרבותית וחנוכית אצל המבוגרים. ואמנם בעזרתם אורגנו שעורים בעברית בשביל קבוצת מבוגרים, בדירתו של ר׳ ברוך קורן ז״ל.

כבר בזמן התנהלה פעולה תרבותית גם אצל המין השני, שמבחינת השפה העברית היה המצב קשה יותר, כי הצעירות היו נאלצות להתאמץ יותר בכדי לרכוש השפה העברית. מה שאין כן בני הישיבות, שידעו את השפה מתוך לימודי יום־יום. שלש בחורות עסקו בתפקיד זה: לאה וצריקה קורן, ורלה דוברוטקלנקה ז״ל. זוכרני, פעם אחת הלכתי עם גדליה ניבארטקי הי״ד (אבדל לחיים) לדואר המקומי ע״מ לקנות בולים. כשחזרנו, פגשנו בשתי בחורות שדיברו ביניהן עברית. חזרנו על עקבותינו ע״מ להוכח אם אמנם אנחנו לא טועים. זה היה סמוך למלחמת העולם הראשונה. כשבאנו לחגים הביתה והופענו בבית המדרש, ספרנו לנתן ששמענו „צוזיי ווייבער״ מדברות בשפת התורה לשון הקודש. אחת היתה בטח בתו של ר׳ ברוך קורן, כי ראינו שנכנסה לחנות של קורן, והשניה היתה יותר גבוהה ממנה. הוא הצטחק והסביר לנו שבטח היתה זאת בת של ר׳ אברהם מאיר, כי היא דוגמה לדבורה הנביאה; מעוררת את העם למעשים. והיא לא יחידה בשטח זה. בכל עיר ועיר קמות אחדות ומעוררות את העם. „תרבינה כמותן בישראל״.

על התקופה הזאת מספר לנו נתן בן מנחם, בפרק הזכרונות:

„כשחזרתי מישיבת מלבה, למדתי שעור בתלמוד אצל הרב ליכטיג. באותו זמן בא לבית המדרש ללמוד דף גמרא אברך צעיר, למדן, ר׳ שלמה ז. בורנשטיין, חותנו של ר׳ אליהו גולדשטיין ז״ל. הוא היה המנוי היחיד בעיירה על העתון העברי „הצפירה״, ויחיד שידע פרק בציונות. מפאת מצבו החמרי שלא היה ביכלתו להחזיק לבד בעתון, שתף גם אותי ולמדני לקרוא בעתון. הוא הסביר לי כל המאמרים על הציונות; מי היה ד״ר הרצל ומה הוא רצה. הוא הכניס אותי בעולם הציונות. להתלהבותי לא היה גבול. החלטתי להתמסר לרעיון הציוני. אספתי כסף בשביל קרן קיימת לישראל והתחלתי להפיץ „שקלים״. יש לציין שלפני מכירת השקל

הוסבר לקונה תפקידו של השקל ותפקידה של הציונות בכלל. את השקל מכר רק למי שהבין את הרעיון הציוני. את רעיון התחיה הפיץ לא רק בין בחורי בית המדרש, כי אם גם בין הפועלים. הוא מצא אוזן קשבת לדבריו, בפרט בין הנוער. הוא הצליח להחדיר את הציונות בין כל השכבות בעיירה. הפעולה הזאת נמשכה עד שפרצה מלחמת העולם הראשונה".

שנות 1915 — 1917 תקופת מלחמת העולם הראשונה

עיירת שרנסק נכבשה ע"י חילות גרמניה, והפעולות התרבותיות והלאומיות היו יכולות להמשך בגלוי. הפחד מפני השוטר הרוסי (הסטרזשניק) פג. הראשונים שהופיעו והלהיבו את הדמיון של הנוער, היו נתן דוברושקלנקא ולאה רייכגאט־מגד (שניהם בארץ). הם דרשו תוכן חדש בחיי הנוער. נתן דיבר ללב כל יחיד ויחיד, ובעיקר ללבות הנוער. הוא הוסיף להתחיל בפעולה צבורית מידית, ע"מ להניח את היסוד לחיי החברה. הצעד הראשון היה ייסוד הספריה באידיש ובעברית בחול המועד סוכות באותה שנה, שאף נוהלה ע"י מר נתן דוברושקלנקא (הן מנחם). הספריה נוסדה בעזרת הועד שנבחר על ידי האסיפה־הכללית. על חברי הועד נמנו רלה דוברושקלנקה אחותו, צבי אקס, יצחק יעקב אנשילביץ, ב. ווירוסקי, מ. ג. סוטקי, חיה פ. פריידנברג־פדרו, קורן צרקה, קורן נחמן, קרוק אברהם, קירשנבוים אברהם ושמשון קרוק.

לועדת בקרת נכנסו החברים: שלמה זימאן, חיים יצחק מאנדרי ומתתיהו מסום.

ועדת התרבות

ועדת התרבות היתה מורכבת מהחברים לאה רייכגאט־מגד, יושבת ראש, הסטודנט קלצקין בתור „מצנזר" על הנאומים, ורלה דוברשקלנקה, ווירוסקי בינם קורלציק־זימאן יוטא, קורן צרקה, קרוק אברהם וכותב טורים אלה. כמו כן צורף לועדה יו"ר הספריה, נתן. תפקידה העיקרי של הועדה היה, להקנות בלב הנוער ידיעה עמוקה בציונות ובהסטוריה היהודית, לערוך הקראות ושעורים בעברית ובתנ"ך, והעיקר לקרב ענין ארץ־ישראל ללב הנוער ע"י הפצת השפה העברית, ולהיכון לאחר המלחמה לאותו יום שכל העם היהודי בתפוצות יתאחד למען פעולה ציונית.

על עבודתה של יושבת־ראש הועדה דאז, לאה, אני רוצה להקדיש השורות הבאות:

„מותר לספר לשרנסקאים על עבודתה התרבותית בתקופה ההיא בין יהודי

העיירה. אני מעלה בזכרוני פרט מפגישה הראשונה אתה ועל הרושם העז שעשתה עלי. הוטל עלי להיות נוכח באותה שבת בהרצאה בה היא השתתפה. הייתי אחד ממחפשי בית המדרש והשתתפותי בספריה היתה בגדר סוד. אחר ששמתי ערוב על הגמרא לפי המנהג, עליתי בדרך צדדית לספריה. האולם היה מלא וגדוש. ע"י השולחן הנאומים עמדה לאה ונאמה באידיש נאום שהיה נועד לנוער. פניה היו משולהבים וזיו השכינה היה נסוך עליה, כל מלה היתה שקולה ומחושבת. משפטים אחדים נשארו בזכרוני: „מה אנו ומה חיינו", „אידישע יוגענד, טויזענדער יארן שלעפן מיר דעם גלות־מאנטעל, מיר מוזן ארופווארפן פון זיך נישט בלויז דעם גלות מאנטעל נאר דעם גאנצען גלות שמוץ. אין זיך גרייטן צום גרויסן טאג ווען מיר וועלן ווערן פרייע מענטשן... ווען כ'בעטראכט די פולישע גויעשע קינדער, און איך בעטראכט אייגענע שלמהלך, און רבקה'לך, קום איך א היים אדערשיטערטע...

כשנגמרה האסיפה המשכנו בשיחה.

הועדה התרבותית מלאה תפקידה באמונה. היא הכינה את הנוער לקראת היום, שכל חלקי העם יתאחדו למטרה אחת: „ארץ ישראל"!

הונועה הציונית בתקופת פולין העצמאית —
תור הזהב של העבודה הציונות

אחרי מלחמת פולין־ורוסיה הסובייטית כששוחררו מן הצבא הפולני גרינבוים, י. מ., יוסף רימון (גרנט), רוזנבוים שמואל רויטקופף יצחק ז"ל ושפירא יוסף ושבו לבתיהם, חזרה עמהם הפעולה הציונית. גל חדש מלא מרץ והתעורר לפעולה צבורית ציונית. התחילה תקופה חדשה בעבודה הציונית בעיירה.

דאגתנו הראשונה היתה נתונה לספריה. שכרנו חדר גדול אצל משפחת ר' ראובן צוקר ז"ל ונגשנו לעבודה. במשך זמן קצר הצלחנו לארגן את הספריה המחודשת בשם הסתדרות ה„תרבות", שמרכזה היה בורשה, ותפסה מקום חשוב בחיי־העיר. מסביבה התרכז הנוער הציוני, כי הספריה היתה בחסותה של הסתדרות הציונית, שבראשה עמד כותב הטורים. כמוכיר שמש י. מ. גרינבוים, וכיו"ר ועדת הבקרת כיהן ש. רוזנבוים (כולם בארץ). כאן יש להזכיר את העבודה והעקשנות של החברים הנ"ל; כולם היו טרודים ובהולים לדאגת הפרנסה, בכל זאת לא התחשבו במצבם הפרטי ודאגו לעתיד העם.

עם התפתחות הפעולה הציונית לאחר שהרעיון הציוני החלוצי חדר ללבות החברים הצעירים, נגשנו לארגן הסתדרות „החלוץ", במטרה להכשיר לבות צעירים למען ארץ ישראל, (ראה המאמר הסתדרות „החלוץ"). בזמן יסודה עמדו בראש: רימון יוסף (גרנט), ש. רוזנבוים, רחל (ריקל) פריידנברג־אפשטיין, צביה א. פפר,

מימין לשמאל עומדים: הילר גדליה, הילר גולדה, אקס שמשון, כהן חוה, לימשיץ יוסף, ניבורסקי זיסא לאה, גריגבוים מרדכי יוסף. יושבים: קורלציק אברהם, פפר פייגא, פפר צביה, קורלציק שרה, רוזנבוים שמואל, קורלציק פועה, קרוק סובה, גרינבוים יצחק מאיר. שורה שלישית: פריידנברג שרה, שרפסקי הירש יצחק, אקס אברהם, פריידנברג ריקל.

מרדכי קורלציק ז"ל אשר ריכזו סביבם את מיטב הנוער, לפי הדרכה שנתקבלה מן המרכז בורשה.

יש לציין, שבמשך הזמן נוסדה הסתדרות „החלוץ־הצעיר", בת להסתדרות „החלוץ", ופיתחה פעולה תרבותית ציונית חנוכית; למדו ולימדו; התקיימו שיחות חברים ע"י מבוגרים בשאלות ארץ־ישראל.

באותו זמן התעוררו חברים אחדים, ונגשו להקים מחדש את הועדה למען קרן־קימת־לישראל. הם לקחו בחשבון שלק.ק.ל. יש קשר הדוק עם יהודים חרדים, בתי מדרשים ובתי כנסת, ויש מקום להפצת הקופסה הכחולה בבתים יהודיים, והעמדת קערות בעיוהכ"פ.

נוסדה ועדה שהיתה מורכבת ברובה מיהודים שומרי־מצוות, עם ר' יוסף ליב פעפער ז"ל בראש. הובאו מרצים מן המרכז בורשה, שדברו בבית הכנסת על תפקידי הקרן הקימת לישראל.

מחובתי פה להזכיר החברים היקרים שהתמסרו בקנאות לעבודת קרן הקימת; ניבורסקי איסר ויהודה גרשון רוזנבוים. זוכרני ישיבת הועדה בדירתו של יהודה גרשון, שבה השתתף נציג מן המרכז. בעל הדירה הפסיק את עבודתו למשך שעות אחדות, אעפ"י שלמחרתו היה יום השוק. היוז זה ביום הו'ביע'. בכל

הסתדרות החלוץ הצעיר

מימין לשמאל עומדים: שאפט, צ. שרפסקי (זורין) פלאט, רוזנבוים שמואל, גלדשטיין שרה, אקס רחל לאה, אלטוס בעקער, גרנט חייה (לוין). יושבים: פרייער, אדל ליטשיץ (יערי), דבורה שפירא (רויטקאפ), רייקל פריידנבורג (אפשטיין), צביה פעפער, ש. קודלציק, פועה קורלציק, רבקה קודלציק (שטיין), שרפסקי פייגלה, זוייסשה גאאן, גארדענבערג צירל. בשכיבה: המבורגר יעקב, קירשנבוים ליב, נורינבורג, צביה כהן.

ועדת קרן קימת לישראל

מימין לשמאל יושבים: ג. בן מנחם (זוברישקלנקא), אליהו ג. גרודא, יוסף ל. פעפער, א. מ. סעגאל, ענוס ליטשיץ. עומדים: ש. מלובנציק, יוסף שפירא, י. מ. גריינבוים, מתתיהו מטוס, הירצקה הייללער, יחיאל מגנישעווער, איטר גיבורטקי.

זאת ויתר על עבודתו. נציג המרכז התרשם מאוד, ואמר לי: יש לגו גוער...

בשנת 1921 חזר מגרמניה חברנו נתן דוברושקלנקא עם משפחתו, והשתקע בעיירה, נבחר ליושב ראש של ועד הקהלה והשתתף בכל עבודות הצבוריות. הפעולה הציונית הוגברה ביתר שאת.

הבחירות לסיים הפולני

פעולה צבורית גדולה נעשתה ע"י ההסתדרות הציונית בזמן הבחירות לסיים הפולני כשהוקם גוש המיעוטים ע"י יצחק גרינבוים. באותה פעולה הצטיינו החברים ש. רוזנבוים, יצחק גרינבוים ואיסר גיבארסקי ז"ל.

„השומר הצעיר"

הקן של השומר הצעיר בשרנסק נוסד בשנת 1925 ע"י חיציה נאאך — (כעת באמריקה) ח. לנדוי־איזנברג (כעת בקבוץ מרחביה) צ. שפירא, (בקרית־חיים) אברהם ליפשיץ הי"ד ודוד זימאן הי"ד ובתמיכת הקן במלוה. גם הרשיון הושג בעזרת הקן ממלוה. הפעולות בקן התחלקו בין קבוצות צעירים, מבוגרים וקשישים. הנהגה המקומית היתה מורכבת מן החברים: ראש הקן חיציה נאאך ואברהם ליפשיץ הי"ד, ששמש כמזכיר.

בשנת 1925, בראשית הוסדו, היה מספר החברים דל. במשך זמן קצר הגיע מספר החברים ל־60 ומעלה. כדאי לציין שכל הפעולות התנהלו על טהרת השפה העברית.

חברי הקן השתתפו באופן פעיל בכל עבודות הציונות בעיירה, הן באיסוף כספים בשביל הקרן קימת לישראל והן בפעולות ציוניות אחרות.

קבוצת „בני־מדבר" בתנועת השומר הצעיר

לא זה המקום (בספר יזכור) לדבר על תנועת השומר־הצעיר בכללה. אביא רק אפיזודה, זוכרני, פעם אחת נאמתי בקן של השומר־הצעיר שהשתכן בביתו של אהרן שאפט הי״ד. — נגעתי בשאלה שלא היתה לפי רוחה של התנועה, והתכוננתי לוכוחים. נדהמתי שבמקום וכוחים, פרצו בשירה „עוד לא נותקה השלשלת״.

בשנים האחרונות היתה זו תנועת הנוער היחידה בעיר, שריכזה סביבה מיטב הנוער בעיירה והחזיקה מעמד עד הסוף. כמי שמוסרים, הוטמנו באסם של הגוי לגורשין כל הזומר והחותמות.

כשפרצה מלחמת העולם השניה, הכל תם ונשלם...

הסתיימה גם הפרשה ששמה ציונות.

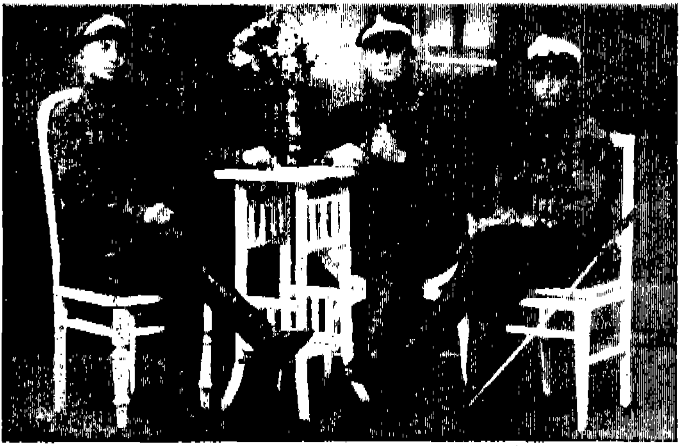

מימין לשמאל: יוסף שפירא, מרדכי קורלציק ז״ל, ה. ג. רוזנבוים הי״ד.

מימין לשמאל: יצחק מ. גרינבוים, יוסף ליפשיץ, צבי גראנאט.

פרק שני

א

המקובל הגדול

ר׳ זליג משרענסק ושושלתו

ב.

רבנים בשרענסק

פ ר ק ש נ י

שושלת העלויים משרגסק

מאת הרב י. ל. אבידע (זלוטניק)

היה היתה קהלה יהודית קטנה בעיירה שרענצק (או, שרענסק) הסמוכה לעיר מלאווא, בפלך פלאצק, אשר בפולניה, והיתה קהלה קטנה זו נודעת בתור שכוו המגדלת „עילויי"ם", ו„עילויי שרענסק" יצא שמעם ושבחם בכל רחבי המדינה. ראש השושלת היה ר' חיים זליג, בנו של הגה"צ ר' מיכל (ונוהגים מק"ק ראדזין, שהיה נקרא ר' מיכל חריף, נכד הרה"ג ר' יחיאל סג"ל מראדזין ואבי ר' ישכר בערוש סג"ל דיין דק' ראדזין, החתום על פסקים בספר גבעת שאול סימ' ט"ו, ל' ק"ח. וקבלה היתה בידי בני משפחת ר' חיים זליג שהם מגזע הגאון המקובל ר' יחיאל מיכל שמסר נפשו בין קדושי נעמירוב בשנת ת"ח. (והיה לו כתב יחוס ממנו הוא מפורסם ע"י הקינה שעשה עליו הש"ך ז"ל בכ' סיון).

הוא היה „מחסידי קשישאי" של פולין, והיה מגדולי החסידים. היה יכול להחשב כאדמו"ר, אבל הוא בחר כנראה ללכת מרבי לרבי, להסתופף בחצרותיהם ללמוד מכל אחד ואחד, ולהביא דברי רבותיו וחבריו הראשונים לצעירים ממנו שלא זכו לראות ולשמוע בעצמם את גדולי הדורות הראשונים.

הוא היה אומר : תיתי לי שזכיתי להסתופף בצל קדושת „ששים צדיקים" בזמני ולהתבשם מריח תורתם. במחרוזת גדולי צדיקים אלה יש לציין את הגאון הקדוש בעל „סידורו של שבת" (ו„באר מים חיים" על התורה), ותלמידי הרב הקדוש ר' ברוך זצ"ל ממעזבוז, נכד הבעל שם טוב ז"ל, הרה"ק מלובלין והיהודי הקדוש מפשיסחא, הרב המגיד מקאזניץ והרה"ק ר' שמואל מקארוב ומאקלוב ז"ל הרה"ק ר' דוד מלעלוב ז"ל. לשני האחרונים הללו, היה תלמיד מובהק, והיה מאד חשוב אצלם. לאחר פטירת מוהר"ש מקארוב התאספו רבים אליו וחפצו להכתירו כרב לראשם, אבל הוא בעצמו מנעם מזה, הוא נסע לרבי ר' בונים מפשיסחא.

וכאמור, היה גם תלמיד של ר' דוד לעלאווער. הוא נסע אליו ביחד עם הרה"ק ר' יצחק מווארקי ז"ל. דרכו היה להזכיר בכל יום ויום את ר' דוד ולאמר דברי תורה בשמו. דבר פלא : יום פטירתו חל גם כן ביום היאר־צייט של רבו זה ביום ז' שבט.

אחר פטירתו של ר' בונם מפשיסחא, נסע לקוצק. הוא היה אומר בדרך צחות כדרכו : „אמת מארץ תצמח", אר"ץ בגימטריא קאצ"ק. והצדיק מקאצק

קירבו וגדלו ביותר. כשבא אליו בפעם הראשונה, בשעה שנתן לו הרב שלום, הניח ב׳ ידיו על ב׳ כתפיו של ר׳ זעליג זצ״ל, הושיבו על כסא ואמר לו בזה״ל; למה הוא מטריח עצמו כ״כ מדרך רחוקה כזו לבוא אלי, יאמין לי כי יהודים כמוהו אינם יוצאים ממחשבותי אפילו רגע אחד. ילך־נא אל האכסניא לנוח ולרגוע מעט מדרכו, ואשלח אחריו אח״כ, כי צריך אני לדבר סוד עמו, עכ״ל. וכן היה. לאחר מספר שעות, בא משמשו בקודש, הרב ר׳ פייבול ז״ל ואמר, כי הוא נקרא פנימה לרבינו ז״ל, ביחוד מוצנע לערך ב׳ שעות. נוסף על גודל חסידותו ושימושו גדולי צדיקי דורו, היה מעין נובע בחידושי תורה מרוח מבינתו, ותרב חכמתו בחסידות מאד על כל חבריו. בילדותו היה עילוי גדול. סיפר לי חסיד א׳, ישיש, ששמע מפיו זצלה״ה בעצמו, שאמר בזה״ל; אני אומר בכל יום תהלים, ובכל פעם אני חושב פירוש אחר חדש, לא כפירוש שחשבתי בפעם הקודמת. אמר לי א״א שליט״א, נכדו, שידוע בבירור שהיה בדעתו לכתוב פירוש על תהלים, ולא עלתה בידו, כי קרבו ימיו. רוב תורותיו וצחות אמרותיו היו על הרוב בספר תהלים. לעת זקנתו שאלו רבים ממנו עצה ותושיה, ותורה בקשו מפיהו, וכל העם ענה אחריו מקודש, כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות גדולות ונפלאות. והכל בהצנע לכת ובחכמה גדולה. ורבו הענינים והסיפורים ששמעתי ממנו ומפי אנשים נאמנים ומתוקנים ומקובלים. אך אין רצוני להאריך בסיפורי מופתים. ומה אעידהו ומה אדמהו, די לי אשר שמעו אזני מפ״ק מו״ר זצ״ל מגאסטאנין בשבחי זקנו זללה״ה, ואמר לי פעמים מספר חידושי תורה מפיו הק׳ ז״ל. ופ״א אמר לי בזה״ל; מה לנו לדבר מזקני, ידוע כי בבוא זקני הנה, היה יום טוב ממש, לא אכלנו, לא שתינו, לא ישנו ולא למדנו. כי היתה ישיבתנו אצלו נעים לנו ומתוק. בשמענו צחות אמרותיו הטהורים וסיפוריו הנעימים מצדיקי דורו רבנן קשישאי, כאלו אכלנו מטעמים. והנה פ״א אשר בא עיף מאד, מעונה ומורעב מן הדרך, אנכי הייתי עוד קודם התפלה, וחטתי עליו שלא ימתין בסעודתו כי עלינו לסעוד יחד. והפצתי שיסעוד לבבו באוכל, לבדו. והוא רצה רק להמתין והפצרתי בו לאכול, והיה מוכרח למלאות רצוני, כי כל מה שיאמר לך בעה״ב — עשה. אנכי נכנסתי במשך זמן סעודתו לחדר השני, להתפלל. בבואי חזרה אליו, אמר לי בזה״ל; אומר לך רוה״ק, שלא התפללת היום בישוב הדעת ולא ידעת מה שדברת כלל. ונפלאתי מאד על דבריו: כי ידעתי שכיון לאמת. ושאלתיו מנין יודע זאת. הוא השיב לי ואמר; לך דאיתא בחז״ל שכשמתפלל (להקב״ה) בלא כוונה. הוא דומה למי שנותן לחבירו לאכול והוא אינו אוכל עמו. ועתה, אם נתת לי לאכול ולא אכלת עמדי. בל״ס שהתפללת שלא בכוונה. ואמר עוד דרך צחות, בפסוק אל תלחם וגו׳ אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמו. כלשון העולם; דאס הארץ איז איהם

אוועק. כי כשאינו אוכל עמו הלא הוא רעב עדיין, וא"כ לבו בל עמו, ואני אומר לו, עוד תורה מזקני ז"ל. אמרו ז"ל: ג"ד מרחיבין דעתו של אדם, ואלו הן דירה נאה כו' [והיא כתובה להלן בין חידושי דבריו מפיו ז"ל] עכ"ל מו"ר מגאסטאנין זצ"ל אלי. בזמן אחר אמר לי, ששמע מחסידים שבעיר משעבאנאווי, שבהיות זקנו זצ"ל בטשעבאנאווי, נכנס אל הרב הצדיק הגאבדק"ק שם זצללה"ה. בתחלת ימיו כשהיה עדיין נחשב צעיר לימים, לעומת זקנו זצ"ל, נסתחר עמו איזו שעות בחדרו ואחרי צאתו, אמר הרה"צ הגאב"ד ז"ל לאנשי עירו החשובים, אני לומד אצל היהודי הזה חכמה. ע"כ.

בשעת פטירתו הראה ענינים נפלאים, ודיבר דיבורים גדולים בנחרות, אשר לא הבינו מאומה. נשמתו יצאה בטהרה, יום ז' שבט, ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים, יום שנפטר בו צדיק, רבו המובהק הה"ק מוהר"ד מלעלוב ז"ל. שמעתי מא"א שליט"א דבר פלא, מה שאירע בקאצק לאחר פטירתו: מוה"ר הה"ק זצללה"ה הופיע פתאום בבהמ"ד ושאל מן האנשים שהיו שם, אם לא נמצא מישהו בקאצק היודע את היאר"צ של ר' זעליג שרענצקער. נזכרו שיש בקאצק איש חסיד, שמו ר' חיים מ"ס מעיר מלאווא שהיא סמוכה לשרענסק. ידעו לספר שהחסיד ר"ח הנ"ל, הוא ממחזיקים בימין צדקתו של מר זקנינו ז"ל ולוקחי לקחו, שלחו אחריו לחפשו, אולי ממנו יתמלא רצון רבינו ז"ל, וכן היה. הוא ידע יום היא"צ והודיעו ע"ב לרבינו ז"ל.

נצוצי זוהר

סיפורים נפלאים מאת הה"צ בוצינא קדישא מו"ה זעליג ז"ל מק"ק שרענצק המוזכר בס' מרום הרים שחיבר נכדו הרה"ג החסיד בנש"ק מו"ה יח"ז אבדק"ק לובארנץ נ"י.

בבוא הרב הק' מו"ה זעליג ז"ל משרענצק פעם ראשונה לרבו הקדוש, הרבי ר' שמחה בונם ז"ל לפשיסחא, אחר הסתלקות רבו מובהק הקדוש ר' שמואל מקארוב ז"ל, התבונן הרבי רש"ב ז"ל מביאתו של הרב מוהר"ז אליו, זנח נפשי' דהרב מוהר"ש ז"ל מקארוב. ליום המחרת שלח הרבי ר"ש בונם לקרוא לו את הה"ק מוהר"ז אליו פנימה, ואמר לו בזה"ל: דעו כי רבכם ר' שמואל היה אצלי בזה הלילה, ואמר לי שאראה לקרב את החסידים שלו. והנני מבין שכוונתו עליך. עוד סיפר הרה"ק מוהר"ז ז"ל שהתנצל לפני הה"ק רבו ר' בונם ז"ל, שברצונו לעזוב עיר שרענצק, לפי שלא היה לו אז מנוחה מאנשים שרדפוהו על עניני חסידות שלו ולהעתיק דירתו למקום אחר, ולא השיב לו תיכף. אך ליום מחרת, שלח אחריו ואמר לו בזה"ל: תדע שבזה הלילה נתישבתי ע"ד עניגך ורצונך לעקור

דירהָן משרענצק, ובהרותי כ״כ עד שנתבררו אצלי הדבר על בוריו, כמו שמרקדים ומבררים מחט מבין עגלה מלאה שחת שקורין (הייא). ראיתי שלא נכון שתעזוב עיר שרענצק, לפי שבך תלוים ב׳ נשמות, עד שאינך רשאי מוזמנים לעזוב מקומך שם. וסיים הה״ק מוהר״ז אח״ז בזה״ל, נשמה אחת אני יודע איזו היא, אך את השניה איני יודע עדיין.

אדמו״ר הה״ק מוהר״מ מענדל ז״ל מקאצק חיבבו מאד, וישב עמו יחד בחדרו הפנימי בסתר כמה שעות בהמתקת סודותם בהררי קודש, ואמר עליו דיבורים גדולים. בס׳ „מרום הרים״ שחבר נכדו הרב מלבראנץ הג״ל מביא שהיה פ״א אצל הרה״ג הצדיק חסידא קדישא מוהר״ר אלעזר הכהן ז״ל בעברו דרך עירו ק״ק סאכאטשוב, ושמח מאד בזכרו את זקנו הה״ק מוהר״ז ז״ל, כי היה מכירו היטב ואמר לו בזה״ל: גוטע יודין אמרו על זקנך ר׳ זעליג ז״ל שיש לו רה״ק, ואמר לו ג״כ דברי תורה בשמו.

עוד סיפור נפלא מהה״ק ר׳ זעליג ז״ל משרענצק

סיפרו אנשים נאמנים, חסידים ואנשי מעשה, מה דבדידהו הוה עובדא, בישבם יחד עם הה״ק ר׳ זעליג ז״ל במסבה לסעוד יחד עין בעין, ראו מחזה נורא ממנו שראה עתידות ממש. מעשה שהיה כך היה: כשהסבו יחד והתחלו לשתות יי״ש קודם הסעודה ואמרו לחיים. היה ביניהם אברך א׳, וכשהגיעה הכוס אליה, אמר „לחיים״ להרב מ׳ זעליג שישב בראשם, ענה לו כמנהג, הוסיף לו עוד בזה״ל: לך מכאן לביתך, ותעתיק את העריסה ממקומה. והיה הדבר לפלא בעיני האברך, כי לא הבין כלל פירוש הדברים, אם כוונתו בפשיטות, או דרך צחות ומליצה כדרכו בקודש, ולהוכיחו בשבט שפתיו על איזהו ענין אחר שמרגיש בו. כי הי׳ דרכו של הרה״ק מוהר״ז לדבר בלשון חכמה ודרך חידה, ולכן לא שת לבו להבין דבריו, כמשמען ופשוטן, רק דרך חכמה ורמז לענין אחר כדרכו. והנה אחרי איזה מינוטין ששהו בינתיים, ועסק מוהר״ז זצ״ל בדיבורים אחרים, הלכו ליטול ידיהם לסעודה, ואחרי הבציעה של כאו״א שתו עוד הפעם כמנהג, וכשהגיע הכוס להאברך הנ״ל, אמר עוד הפעם „לחיים״ למוהר״ז ז״ל, וענה לו ג״כ הנ״ל עם הדיבורים הנ״ל שהוסיף לו. והיו הדיבורים קצת כאזהרה יותר ובלשון שאלה ותמי׳ בזה״ל: הלא כבר אמרתי לך פ״א שתלך לביתך מהרה ותעתיק את העריסה ממקומה. ובשמעם האנשים שאצלו הפצירו בו שיעשה כן בפשטות, בלי שום חכמה, באמרם, הלא דבר הוא. ומה לנו לחקור חכמות, מוטב שתעשה ותקיים דבריו כפשוטן. אבל הוא לא שת לבו גם לזאת, באמרו א״א שכוון ר׳ זעליג בפשוטו בזה, כי מה נ״מ לו בזה שהעריסה שבביתי עומדת כאן או כאן. והנה אחרי שאכלו כ״א זתי׳ דג

מלוח, קודם שסעד מאכלי בשר, היו מוכרחים לשתות עוד הפעם כ"א מעט יי"ש ואמרו עוד הפעם „לחיים". וכשהגיע האברך הנ"ל לומר אליו לחיים, ענה לו בהקפדה בזה"ל: זנב אתה שאינך שומע. הלא אמרתי לך שתלך להעתיק העריסה ממקומה. ואתה מתמהמה. לך לך מהרה ואל תאחר. כששמע כך, לא אחר האברך הנ"ל מלעשות כן תומ"י ורץ לביתו ולא ידע מה לעשות יותר. הוא לקח את העריסה ממקום שעמדה והעתיקה למקום אחר באותו החדר כפי שאמר' לו מוהר"ז ז"ל. אח"כ שב לסעודתו אצל מוהר"ז ז"ל. ולא ידע על מה ולמה רומזים הדברים. אך מפני חשיבותו של מוהר"ז ז"ל בעיניהם שהחזיקוהו לבעל מדריגה, הי' מוכרח לקיים מצותו. עבר זמן קצר, כרבע שעה בערך, בא המבשר מביתו של האברך הנ"ל אליו לבשרו כי הצלחה גדולה ונס גדול היה מן השמים, שלא עמדה העריסה עם התינוק במקומה הראשון, כי פתאום נתקה המנורה של נחושת קלל ממוסרותי' שהיתה תלוי' למעלה ממעל להעריסה ונפלה ארצה. כן יעשה השי"ת אתנו נסים ונפלאות סלה.

עוד בספר נד"ה הנ"ל דבר פלא מהה"ק הנ"ל עם הה"ק הרבי ר' יצחק מווארקי ז"ל והה"ק רא"מ ז"ל מפשיסחא, ז"ל

פ"א באו הה"ק המפורסם מוה"ר יצחק ז"ל מווארקי, והה"ק ר' אברהם משה ז"ל בנו של הה"ק המפורסם הרבי ר' בונם ז"ל מפשיסחא, פתאום לעיר שרעגסק שהיה דר שם הה"ק ר' זעליג ז"ל הנ"ל, והוציאו קול שבאו אל הירידי לסחור שם פשתן, ששם היתה שכיחה סחורה זו מאד באותם הימים. והיו יריד־ים מיוחדים לזה. ופנו בבואם רק לבית מוהר"ז ז"ל הנ"ל. ונועדו יחדיו בשעשועין דאורייתא בענינים נסתרים שלא הבינו השומעים, ובתוך הענינים ראו שמוהר"ז ז"ל לקח גמרא מסכת תענית ופתחה והראה לפניהם (בדף י"ב ע"ב) שכתוב שם רמי ב"ר יוד. כתוב שם בפירש"י ז"ל חכם ששמו יוד. וענה מו"ר הה"ק מוהרי"צ מווארקי ז"ל דרך תמי' ופלא בזה"ל כבר סיימתי הש"ס י"ח פעמים ועוד לא עלה על דעתי להעמיד עצמי ע"ז, והבינו העומדים בהם ובדיבורם שכוונתם בזה לאיזה סוד הרמוז בדברי רש"י ז"ל.

א. שמו המלא היה חיים זעליג (עיין „אמרי אמת" עמ' ד' הערה ו) איני יודע אם נקרא בשם חיים מלידה, או נתוסף לו שם זה בעת מחלה לאריכות ימים.

ב. נראה כי נולד בעיר ראדזין, הוא נשא אשה משרעגסק כי כל משפחתו היתה בראדזין. הוא היה בנו של הגה"צ ר' מיכל סענגבוים (שהי' נקרא ר' מיכל חריף) בק' הנ"ל. ונכדו של הרה"ג ר' יחיאל סג"ל משם. ואבי הג"מ ישכר בערוש זיין משם (החתום על פסקים בספר

גבעת שאול ט״ה, ל, וקי״ח). הם היו מצאצאיו של הגאון המקובל, ר׳ יחיאל מיכל הקדוש מנעמירוב בגזירות ת״ח. לכן השמות האלה היו שכיחים במשפחה.

ג. בתו של ר׳ חיים זעליג מ׳ חוה לאה נישאה לר׳ אברהם בנו של הרה״ג הצדיק מ׳ יעקב מו״ץ דק׳ דראבנין, וחתנו של הגה״צ ר׳ יעקב גאשליצער הכהן בהרה״צ ר׳ אשר לעמיל כ״ץ נכד בעל הש״ך ז״ל.

יש להעיר, כי פה מצינו כי שם החתן והחותן שוים (יעקב). אפשר כי המחותן כבר לא היה בחיים בשעת השדוך.

בכל אופן — נראה כי המשפחות משני הצדדים היו מיוחסות ואנשי שם, אם נשמר זכרם של אבות כמה דורות.

ד. לבת חוה לאה הנ״ל, נולד בן ונקרא שמו בישראל יחיאל מיכל. הוא היה עילוי מפורסם מילדותו. וזה מה שכותב עליו בנו יחידו, הרב מלובראניץ ר׳ יעקב חיים זעליג וקרא לו אביו יעקב על שם זקנו מצד אביו, וחיים זליג ע״ש זקנו מצד אמו הנ״ל.

בהקדמתו לספרו של אביו בשם „אמרי אמת״ (פיטטריקוב תרפ״א) מובא כי נולד י״ב בטבת תקצ״א בקהלת שרענצק.

בהיותו בן חמש שנים כתב אגרת בעצמו בצחות לשון־הקודש, חידושי תורה להגאון רבי עקיבא איגר ז״ל לפוזנא, על ידי דודו ר׳ אהרן משרענצק, שבשובו מפוזנא סיפר, כי נתרגש הגאון מאד, בשמעו על גילו של הילד הכותב וברכו, ואמר שהופיע אור גדול וכמעין המתגבר יהיה וצוה לשמרו מעין הרע.

במשך ימי ילדותו באו לשם רבנים מובהקים לראותו, ביניהם הרה״ג החסיד וצדיק מ״ו שמואל שינאווער ז״ל אבד״ק נאשעלסק ולוביטש בעל „רמתים צופים״. גם נפגש לפני הרה״ג הצדיק המפורסם מו״ה שרגא פייבולי ז״ל אבד״ק גריצא בילדותו בעיר ביזוין בעת שעבר דרך שם הגה״צ הנ״ל, ורב מאד אריכות הסיפור שהי׳ אז בין הגה״צ הנ״ל ובין הילד, ויבוא אי״ה במקום אחר. כי השתעשע עמו בתב״ת, וגם שאלו אם יכול לכתוב בכתב את הדב״ת שאמר לפניו, והשיב הן, כתב הכל על הנייר. הגה״צ לקח את הנייר והצניעו אתו באמתחות בגדו וברכו, ואמר לו בשעת פרידה שיזכה להביאו למתנה לפני רבו, (הוא הי׳ הה״ק מוהרי״צ מווארקי ז״ל) וכן הי׳. אחרי שנה הי׳ עמו בפה ווארשא, בעת שהי׳ הה״ק הנ״ל פה, והגישו הרהגה״צ הנ״ל לפני רבו הנ״ל ואמר לפניו בזה״ל „רבי הנה הבאתי לכם מתנה״. והשתעשע עמו הרה״ק הנ״ל הרבה בדב״ת, ושיחות אחרות, ומפני אריכות הסיפור הנני עוזב מלספר הכל. רק קיצורי דברים מעטים. בהיותו בן שמונה שני׳ היו עמו בפה ווארשא, ותהום העיר מפליאות חריפו וכחו בידיעות. כאשר סיפר לי הגאון בעל תפארת יעקב מוהרי״ע בעזונגרהייט ז״ל אבדפ״ק בהיותי אצלו בשי׳ תרל״ה, וגם הרה״ג החסיד מו״ה משה דוד ז״ל אבד״ק קאלושין ועוד הרבה לומדים וישישים שנכרוהו מאז באותו פרק היו עמו גם אצל מרן הגה״ק בעל חדושי הרי״ם ז״ל והשתעשע עמו הרבה בד״ת, עד שהגיע לעניני קה״ת, וראו כי יש לו ידיעה גדולה גם

בה׳ קה״ח להרמב״ם ומגי אז לא זז הגה״ק מזכבו והיו דבריו עמו בהלכות חמיר גע״מ והכוה כאשר נמצאים אתי עמי במחיצתי כמה חילופי מכתבים שביניהם יבואו אי״ה בין השו״ת, וגם במיו ובשפתיו הק׳ לא הכליא לאיזור עליו בזה״ל, „מיכל שלגר הוא יותר עילוי מכל העילויים שבזמנינו״.

בשנת תר״ח, בהיותו בן שבע עשרה שנה ומחצה, נתקבל לרב בעיר קיקל אזווי שהוסמך להוראה מר׳ יהושע׳לה קוטנער (אז היה עוד „הרב מק״ק גומבין״). כתבו עליו גדולות, הרב נפתלי הירש האלבערשטאם חופ״ק מתלאצק, ר׳ יהושע׳לע היה אז הס״ה בן כ״ח והרב מתלאצק כותב: כבר העיד עליו — על הרב הצעיר ר׳ יחיאל מיכל בן הי״ז — כבוד ידידי הרב הגדול המפורסם מ׳ ישראל יהושע נ״י (בן כ״ח) אבד״ק גומבין יצ״ו ודבריו נאמנות לי מאוד.

גם סמך ידו עליו הרב מזארשא ר׳ חיים דוידזאהן והוא כותב עליו: כד עתיקנא בי׳ באורייתא מצאתיו מלא דבר ה׳ ההלכה, ידיו רב לו למשקל ולמטרי, ונחית לעומקא דדינא, והרבה קרא, הרבה שנה ושימש תלמידי חכמים, ובמעט זמן יגע ומצא כדי מדתו מדת זקנים בזוגה.

ובעל „חידושי הרי״ם״ ז״ל כתב אז על האברך הצעיר: להבוד אהובי ידידי... אב בחכמה ורך בשנים... זאת אוכל להודיע לבני עירו כי ידיו רב לו בפלפול ומגרא ובקיאות ככל הרבנים שבמדינתנו.

הוא האריך ימים ונפטר בן פ״ח שנים (כ״א שבט, תרע״ח). שימש ברבנות בקהלות קיקל, שרענסק (עיר מולדתו) פאזעמביץ, אסטראלענקא ונ״ג שנה מלך בק״ק שעפס (בס״ה שמש בכתר הרבנות במשך של שבעים שנה). ועמד בחליפת מכתבים בחידושי תורה ושאלות ותשובות בעניני הלכה עם כל גדולי פולין וגם עם ר׳ ישראל ועוד כאשר פרט בנו הנ״ל בהקדמה התשובה הנ״ל.

הוא חיבר הרבה חיבורים ופירושים על ספרים בתנ״ך, ביאורים על מדרש רבה, אגדות חז״ל, חידושים ופלפולים, שאלות ותשובות על ד׳ חלקי השו״ע דרושים על סדר זמני השנה, אבל לא כולם ראו אור הדפוס. (בס״ה י״ח חיבורים). אבל מעניינים חיבורים אחרים שכתב עוד בהיותו צעיר לימים. והם יוצאים מגדר הרגיל בספרות הרבנים בפולין בימים ההם, ומראים שהכשרון והנטיה לענייני מליצה ולשון היו נחלת המשפחה. ואלו הם חבוריו מסוג זה:

א. ספר כתר תורה. חרוזי תרי״ג מצות וכו׳.

ב. אבן־יקרה, פרקי אבות מועתק בלשון המקרא במסוקים מעין בן־סירא וס׳ משלי חכמים ל„מבחר־הפנינים״ (ז) לר״ש בן גבירול.

ג. ס׳ משל הקדמוני. מליצה צחה כל ענין האדם וחוה והסתת הנחש ומראת כבוד אלקים והוויכוחים שביניהם בחרוזים דרך שאלה ותשובה ומעוטסים בם כל דברי המדרשים, דוגמת ס׳ לישרים תהלה מרמח״ל זצ״ל.

ד. קונטרס תפלת הממיין, דוגמת בקשת הממיין שבסוף ספר בחינת עולם ובצירוף מליצות חידות ושירים.

ה. קונטרס אות לטובה, מפתחות לזה״ק ותקונים, מכל פסוקי תנ״ך שבו זה״ק ות״ז הוא יודך (ישעיה לח יט).

ז. באורים על ספר קהלת, נקראו „עינים לראות״ ו„לב לדעת״ (נדפס בשנת תרמ״ג).

ח. באורים על ספר שיר השירים, נקראו „עינים לראות״ ו„אזנים לשמוע״.

ו. באורים על ספר תהלים, נקראו „ציון״ ו„ירושלים״ (נדפס בשנת תרמ״ג).

ט. באור על מגילת איכה, נקרא „לחם דמעה״.

י. באור על תמניא אפי, נקרא „שמונה בגדים״.

י. באור על תמניא אפי, נקרא „שמונה בגדים״.

יא. ספר האורות, כולל ז׳ חלקים:

א) בשם „יצוא ושוב״, מחבר כל התרי״ג מצוות באחד.

ב) בשם „מאור הגדול״ מחבר כל מצוות עשה כאחד.

ג) בשם „מאור הקטן״ מחבר כל מצוות ל״ת כאחד.

ד) „אור כשלמה״ חבור כל המצוות במצות ציצית.

ו) „אור מן החשך״ כנ״ל במצות אסור עכו״ם.

ז) „אור צדיקים ועולם״ כנ״ל במצות מילה.

ח) „אור ששבת״ כנ״ל במצות שבת.

יב. באור על מדרש רבה, נקרא „סוד קדושים רבה״.

יג. באור אגדות הש״ס.

יד. חידושים ופלפולים וחלוקים ארוכים בסוגיות הש״ס.

טו. דרושים ארוכים באגדות על סדר זמני השנה.

טז. שאלות ותשובות על סדר ד׳ חלקי השולחן ערוך.

יז. „אמרות טהורות״, ציונים לספר הקדוש „שברי לוחות״ (נדפס שנת תרע״א).

יח. ספר „אמרי אמת״ הנוכחי, כולל שני חלקים, חלק אחד קובץ החידושים השונים שנעתקו ונקבצו מעל חלקת העלים שבראש ובסוף הספרים המכורכים שבבית־עקד שלו, וחלק שני קובץ ההגהות וההערות שנעתקו ונקבצו מעל גליוני הספרים הנ״ל על הצד מבפנים.

כאמור, כתב כל הספרים הנ״ל בעיקר בילדותו. אחר־כך עלתה בלבו מחשבה, כי לא נכון הדבר, שאדם ישב במחשבה תחילה לכתוב ספר. כי אז הוא מתאמץ לחדש ולהראות כחו לדורות באים, ונוהי תורה שלא לשמה. והנה מה שכתב לבנו הנ״ל על ענין זה, עת בקשהו הלז לכתוב לו חידושים בדברים שחפץ לפרסמם בדפוס, וחשב שזה יהיה לו לתפארת, אם יוסיף זה דברי אביו. ענה לו אביו: אגיד לך את אשר ברעיוני: כי מוזר בעיני לעמול להשאיר זכרים לדורות עולם „הנולדים מעשתנות מהולות בסעיפי עקלקלות לא מטוהרות אך פששים וחדושים הבאים מאליהם על הלב „מתאם לדעתי זה הוא מה״ש וכו׳, נמצא עמדי על הדפים

החלקים של הספרית שלי מלפניהם ומאחריהם „חדושים שבאו על רעיוני כמו מציאה בהיסח הדעת, והם קרובים מעט אל האמת זולת אלה גם השו״ת והמצאות אתי גם הם כתובות לא ברעיונות פנויות ומצודדות כ״א לצרכן לדינא אולי ראוים להשאירם לזכרון טוב, עוד מלים בלבבי עצמו הרבה אודות הענין הזה, ודי, עכ״ל.

ספרו „אמרי אמת״ הוא כלו לקוטים האלה שרשם על גליונות הספרית דברים מעלי במחשבתו פתאם בלי כחנת הכתן, וידינן דם הענות במקרא בהלכות והאגדות, באמונות ודעות, במצוות, ברכות ותפלות בתקנות ובמנהגים.

הרה״ק ר׳ זליג משרנצק
נדפס ב„המודיע״

נכדו של קדוש

בשנת ת״ח נהרג על קידוש השם רבי יחיאל מיכל מנימירוב, מקובל וגאון וצדיק, כשהכנופיות המתקוממות של חמילניצקו עטו על ערי ישראל בפולין המזרחית. עמו עלו על המוקד מרבית בני משפחתו. האודים הבודדים המוצלים מאש המשיכו בדרכי אביהם הגדול, שמרו אמונים לאבי ענף זה בישראל. כשביקר רבי זעליג משרנצק לראשונה אצל הרבי ר׳ ברוך ממזביזש, הציג עצמו כנינו של רבי יחיאל מיכל מקדש השם.

צעיר ולהב היה אז רבי זעליג, מחפש לעצמו מורה, ורבי להדריכו בעבודת השם. רוצה להתחמם לאורם של צדיקים. רבים היו הצדיקים בדור ההוא: בצ׳רנוביץ הפיץ תורה הקדוש רבי חיים; במשבורסק מתבודד בקדושה ובטהרה רבי משה סופר, באניפולי מראה נפלאות הרבי ר׳ זישא ואידו של הרב מברדיטשוב בוקע למרחקים. הרב מאפטה קבע מושבו ביאסי, בנסביז׳ קבעו חצרם צדיקים מפורסמים וללובלין זורמים גדולי הדור ומתרכזים בבית מדרשו של החוזה.

רבי זעליג איננו פוסח על צדיק אחד. חותנו הבטיח להחזיקו על שולחנו שנים מספר. רבי זעליג עסוק, עליו להכיר את צדיקי הדור ולהתאבק בעפר רגלם, ואין לך דבר העומד בפני הרצון.

הימים חולפים ועוברים, עתה עליו לרדת משולחן חותנו המזרבנו כי יקבל משרה של שו״ב. רב אין רבי זעליג רוצה להיות. לסחור אין הוא מסוגל. אין איפוא כל ברירה אחרת, פרנסת ביתו מוטלת עליו.

יראתו קודמת לחכמתו. שמו ידוע לרבים. לא קשה לו להשיג משרה כזאת בשרגסק העירה; כשנה הוא מכהן כשו״ב ולבו בל עמו. מלאכת השחיטה — מלאכת הקודש היא, אבל מה יהיה בסופו של דבר? בערב כל חג יעמוד שעות על גבי שעות, ללא תורה וללא עבודה, וירבה לשחוט עופות? ובערב יום הפור, ללא רהי

והמנהיג. בבית השחיטה, עם קצבים יכין עצמו ליום הקדוש ? לצאת את העירה, לנסוע לצדיקים אין הוא יכול. וכי לכך נולד ונוצר ? כשהוא מגיע ללובלין, לבית מדרשו של החוזה, אין הוא מוצא מנוח לעצמו. כאן שואבים קדושה בחביות ממש, קונים שלימות, והוא יטפל בקצבי שרנצק. אמרו : בתורה אתה עמל כי לכך נוצרת, — אבל כלום כתוב : בשחיטה תעמל, כי לכך נוצרת ? וכי לא שמע בעצמו מפי הרבי ר׳ ברוך : „קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. מה קריעת ים סוף בנס, בידי שמים, כך מזונותיו של אדם בנס ובידי שמים". והוא, מתום אין בו, זקוק לצדיק כי יכניסו תחת כנפי השכינה יותר מכל אותם בני החבריא הקדושה. והם יחסו בצל הקדושה והוא יחסה בצל קצבי העיירה.

לבו בל עמו. מדבר הוא בקול — לעצמו. מתהלך אנה ואנה בבית המדרש של החוזה ואינו מרגיש כי הרה"ק רבי דוד מלעלוב פוסע אחריו, מקשיב לדבריו ומתערב לבסוף, אומר :

— אדם שיראת ה׳ בלבו ומטהר עצמו בכל יום ראוי להיות שוחט...

ורבי זעליג מתפטר ממשרתו, מוסרה לאחר, משליך על ה׳ יהבו. אין זה עסק בשבילו, יעסקו בשחיטה אלה שיראת ה׳ בלבם...

בבית מדרשו של החוזה

עתה הוא חפשי לעצמו. אדם מנוטל דאגות. איכשהוא מוצאת אשתו פרנסה המאפשרת לה לחיות ולרעוב. ורבי זעליג מרבה לבלות בלובלין, בבית מדרשו של החוזה.

וחסידים מחפשים קרבתו. אוצר בלום האיש. הרבה קלט מרבותיו, הצדיקים הראשונים. רבי זעליג חושב אפילו לחבר ספר על תהלים, מתורתו ומתורת מוריו, לא איסתייעא מילתא אבל כשהחסידים רוצים לדובבו, הם מציגים לו שאלה ורבי זעליג משיב ברצון, וכשנפתח המעין זורמים מימיו הזכים התוצה...

ללובלין נוסע רבי שמואל מקארוב, לראשונה מתלמידי הרה"ק ר"א מליזנסק. לו חבריא מובחרת של אנשי שם, רבי נח מקארוב, רבי נתן ממאקוות רבי יחזקאל מקוזמיר, רבי יצחק מווענגרוב ואחרים. כולם מרבים לחסות בצלו של החוזה ורואים את רבי שמואל כמדריכם. רבי זעליג מצטרף לחבריא זו, של יחידי סגולה.

שנים מספר אחרי הסתלקותו של החוזה מלובלין הסתלק לשמי רום הרה"ק רבי שמואל מקארוב. רבים מתלמידיו מתחילים לנהל עדת של חסידים. גם ברבי זעליג דובקים רבים, רוצים להכתירו כרבי. אבל החסיד הותיק מסרב. לוקח מקלו ותרמילו, הלך ובא לו לפשיסחה, להרה"ק רבי שמחה בונם.

אין חסיד זקן — אמרו חסידי קוצק. יש חסיד בא בימים המכיל שני או שלושה צעירים בלבו הרענן. רבי זעליג נשאר צעיר ברוחו ובנפשו הקדושה למרות שיבתו וזולשתו. נסיעה מיגעת לטומשוב הרחוקה אינה מפחידה אותו כלל.

רבים נוהרים אחריו. בכל מקום, בואו חג לחסידים. מקיפים אותו ואינם מרפים ממנו. חסידות אפשר לשאוב ממנו מלוא חפניים והרי־הו כמעין המתגבר, כנהר שאין לו סוף.

שמו מתפרסם למרחקים. „רבי זעליג משרנצק" הופך לשם דבר, למושג של חסידות צרופה נעלה. רעיו מלובלין ומקארוב הפכו מזמן לצדיקים מפורסמים, המונים משכימים לפתחם. הם מרבים לדרוש בשלומו, לספר בשבחו. „אצל היהודי הזה למזוני חכמה" — אומר הרה"ק רבי אברהם מצ׳כנוב. „צדיקים אמרו עליו כי בעל רוח הקודש הוא" — מסביר רבי אלעזר מפולטוסק. „עת בו נסע רבי זעליג למורו בקארוב זורח כשמש בצהרים" — מספר רבי יחזקאל מקוזמיר. אנשים רצים אחריו, מגישים לו פתקאות, שופכים לפניו את מרי שיחם, מתחננים כי יקבלם ורבי זעליג מגרשם מפניו.

— אינני רבי, וכי חסרים צדיקים — הוא טוען וחוזר וטוען...

וכשאילצו בו: — כל חבריו הפכו לאדמורי"ם מדוע רק הוא מסרב ?

מחזיר רבי זעליג בשנינותו הרבה :

— אם כולם הפכו לאדמורי"ם, הרי שמוכרח להשאר חסיד אחד...

יושב הוא בין החסידים, כולו לוהט מלא שמחה ולהט נפשי. אין הוא מגלה את עצמו, אבל אינו מונע הדרכה מחסיד צעיר או זקן.

יום טוב לחסידים

כשבא רבי זעליג לעירנו היה יו"ט לחסידים. לא אכלנו ולא שתינו, לא למדנו ולא ישנו. די היה מבט אחד להווכח לדעת לאן מסוגל חסיד להגיע, לאיזו מדרגות. הוא סיפר, דיבר, ואנחנו הקשבנו.

רבי זעליג שנא רחבות ושררה. כששאלוהו :

— הלא אמרו חז"ל ג׳ דברים מרחיבין דעתו של אדם ?

החזיר רבי זעליג :

— הם אמרו כדי לדעת שיש לברוח משלושת הדברים הללו...

חריפות ושנינות

אימרותיו של רבי זעליג שנונות, קולעות. נוסח קוצק, מליאות חריפות ושאיפה להגיע לאמת, לנקודת האמת. זקן האיש ומלא חכמה, תלמידם של קדושי

עליון, מלאכי מעלה, בכל זאת מוצא תמיד מלה מתאימה לכל.

לאברך צעיר שתורתו אומנתו, כי נתקל בדרכו הוא מסביר:

— שנינו: בכה רבי ואמר, יש קונה עולמו בשעה אחת, אתה יודע למה בכה? בוא ואסביר לך, כי אם אפשר לקנות בשעה אחת, הרי שיתכן לאבד בחצי שעה...

מעולם לא יצא רבי זעליג מארבע אמות של קדושה וטהרה, של תורה וחסידות. אבל כאריות של החסידות הבין לנפשו של כל אדם, כחסיד וכמתנגד. כעובד ירא שמים וכצבוע, המעמיד פנים.

לטומשוב הוא נוסע לעתים תכופות, לקוצק לעתים נדירות יותר. זקן מופלג האיש, חלש ומלא יסורים וכאב. וכשבא בפעם האחרונה לרבו הגדול, פונה אליו האדמו״ר ושאלו:

— כל אחד צריך להיות בקי במסכת אחת בעל פה. יש ואדם זקוק לזה.

ורבי זעליג מבין לרמז. לומד הוא מסכת תענית עם רש״י ותוספות והמפורשים מלה במלה בעל פה. חלף זמן מה וכבר היה רגיל ללמוד במסכת זו לפי הזכרון כמו שלמד כשהגמרא פתוחה לפניו. והנה כהו עיניו, חדל לראות. והתמרמר רבי זעליג הרבה, אמר:

— חבל שבחרתי לי את מסכת תענית מעטת הדפים, ולא בחרתי לי מסכת כמו בבא בתרא, מרובת הדפים, כי או והייתי בטח רואה עד אשר הייתי גומר ללמוד בעל פה את המסכת הזאת, דבר שהיה מעניק לי ראיה חדשים רבים...

כשהגיע יום כפור, השתנה רבי זעליג עד מבלי להכירו. שלא כדרכו הרבה בבכיות. בלילה אחרי התפלות התישב ללמוד זוהר, כדרכו, אבל שוב תוך בכיות רבות. סיים את שיעוריו לליל יום כפור והתחיל להשמיע באזני החסידים שהקפוהו מכל עבר את אשר עבר עליו מאז עמד לראשונה על דעתו. כל אותו לילה לא הפסיק מלספר, עד כי הגיעה שעת שחרית ושוב חזר רבי זעליג לבכיות ותפלות שלא הפסיקו כל אותו יום.

מקורביו הרגישו כי מתכונן הוא לדרכו האחרונה. ביום ז׳ בשבט באותה שנה, יום בו נסתלק אחד ממוריו, הרה״ק ר״ד מללוב, הורע מצבו מאד. אנשים לא הרפו ממטתו, ורבי זעליג הרבה לדבר בהתלהבות, אבל איש לא הבינו. פסק מלדבר ונשמתו יצאה בקדושה ובטהרה.

זכרו של הותיק בין החבריא, של אחד האריות שבחבורה, אשר הפך לסמל של חסידות צרופה, שלימה, של קדושה וטהרה, של עבודה נאמנה, לא מש מבין חסידי פולין. מעטים מאד כמוהו קלטו מתורת רבם וידעו לשמור על האוצר הזה, להפיק ממנו את התועלת המליאה.

בין האריות שבחבורת קיצק הקדושה תפס לו מקום מיוחד רבי זעליג משרנצק, דומה לריעיו ענקי הרוח ושונה מהם. קוצקאי בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו ויחד עם זה שומר בנאמנות על התורה שקלט מלמעלה משש‍ים צדיקים, אותם הכיר ומהם למד בשנות חייו הארוכים.

יששכר בריש גרויבארט

שרנסק (פלך פלוצק), תר״ז (1847)

— בנדין, כ״ה מרחשון תרע״ד (1913).

אביו, ר' בנימין, היה יהודי תלמיד חכם וגם אמו היתה, לדבריו „מלומדת להפליא״ ושניהם השקיעו הרבה מאמצים בחינוכו.

בעודנו צעיר לימים נתפרסם בשם „העילוי משרנסק״ ועל התמדתו הגדולה סיפרו נפלאות. הוא למד בישיבה המפורסמת שבעיירתו מפי הרב וראש הישיבה רבי יהושע טרונק. סיגל לעצמו דרך לימוד של הלכה למעשה ונעשה אחד מגדולי ההוראה, הצטיין גם כדרשן.

בשל ידענותו הרבה יצאו לו מוניטין בכל רחבי פולין וגם מעבר לגבולותיה. אחיו הצעיר, רבי יהודה לייב, שהיה גם תלמידו, העיד עליו ב„ספר זכרון״ שלו, כי היה „איש אשכולות, אישיות דו־גוגית, גדול בתורה, חריף ובקי, מטיף מצויין, סופר ומשורר, יודע כמה שפות, הוגה דעות״.

שנים רבות הרביץ תורה ברבים בפלוצק. בשנת תרל״ח נתמנה רב בעיירה ראציונז (פלך פלוצק). בשנת תרמ״א נתמנה רב בעיר המחוז פרושניץ ומשם עבר לשמש ברבנות בעיר הפלך שדליץ. שבע שנים לאחר מכן, בהיותו בן 48, נתמנה רב ומנהיג רוחני בעיר בנדין, בה כיהן עד יומו האחרון. בכל ערי כהונתו התבלט כעסקן ציבורי רב פעלים. לא אחת התייצב בפני שרי המדינה להשתדל בדבר ביטול גזירות ומאמציו הוכתרו בהצלחה. כן רכש לעצמו בנועם הליכותיו אהדת הציבור בכל מקום.

בבנדין גדל עומס תפקידיו. מוסדות החינוך והחסד של הקהילה היו נתונים לפיקוחו. לא היה מפעל תורני, חינוכי או ציבורי בעיר, שלא לקח חלק פעיל בו. השתתף בכל הדיונים וההתיעצויות של פרנסי העיר ונכבדיה. נוסף על כל אלה הרביץ תורה ברבים בדרשותיו בבית הכנסת, ובעיקר בשיעורים הקבועים, שהיה נותן לאברכי העדה, ושלהם הקדיש חלק חשוב מזמנו.

בשנת תר״ע השתתף בוועידת הרבנים בפטרבורג, שנועדה לדיון על בעיות שעמדו על הפרק בעולם הרבנים ולהרמת קרן הדת בחיי הציבור.

באותה שנה הוציא את ספרו „דברי יששכר״ (פיעטרקוב תר״ע), שאלות

ותשובות בענייני איסור והיתר על כל השולחן ערוך. בספר הוא נושא ונותן בהלכה עם גדולי הרבנים והפוסקים בזמנו, כרבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, רבי יוסף אנגל מקראקא ואחרים. עמד בקשר גם עם רבנים מהונגאריה, גרמניה ועוד. הספר מצטיין בהיקף הענינים ובמספרם הרב של הפונים אליו. השאיר אחריו בכתובים חידושים על כל הש״ס וספר בשם „חזקת היד״ על הרמב״ם.

היה מאוהדי תנועת חיבת ציון. בהסכמתו שכתב בתרנ״ט לספר „גאולת הארץ״ לרבי מרדכי אשכנזי מווארשא (הופיע תרס״ד) הוא מחווה דעתו, כי יש לשתף פעולה עם כל הגורמים הציוניים למען ארץ־ישראל. בדבריו בולטת אהבתו העמוקה לארץ־ישראל.

בשנת תרע״ב התקיימה בקאטוביץ ועידת רבנים מן הארצות גרמניה, אוסטריה, אנגליה ופולין, ובה הונח היסוד ל„אגודת ישראל״, שבהיווסדה לא היתה אנטי־לאומית, אך לא אהדה את הציונות. הרב ג׳ השתתף בוועידה, אך דעתו לא היתה נוהה מהשקפת העומדים בראשה. כתב מאמרים שבהם נתן ביטוי לקירבתו הנפשית אל רעיון יישוב ארץ־ישראל ומגשימיו. אמנם, לא היה תמים דעים עם כל מה שנעשה על־ידי מנהיגי התנועה הציונית והוא מותח ביקורת על מה שלא היה לפי רוחו. בשיחותיו גילה את התמרמרותו על שהציונות עוסקת בעבודה תרבותית ומקימה בתי ספר חילוניים בארץ־ישראל (בימי „מלחמת התרבות״ בקונגרסים הציוניים).

בהלווייתו ההמונית בבנדין השתתפו משלחות מטעם כל קהילות פולין ונציגי השלטונות.

נ. סוקולוב, הצפירה 13.12.1914
(במדור „משבת לשבת״) ;
הרב י״ל גרויבארט, ספר זכרון
(טורונטו) מ. ש. ג.

רבי יששכר דב גרויברט אב״ד בנדין

נולד ה׳ תר״ן — נפטר כ״ה במרחשון תרע״ד.

רב ושתדלן. עוד בצעירותו נתפרסם לגדול בתורה ואיש המעשה. גדולי התורה בשעתו השתעשעו אתו בדברי הלכה, והכתירוהו בשם „העילוי משרנסק״ על שם עיר מולדתו. בשנת תרל״ח נתקבל לרב בעיר רציונז׳ ומשם עבר לכהן פאר בעיר הגדולות שדליץ. קהילת בנדין הגדולה שמה בו עין ומינוהו לרב בעירם. נוסף על גדולתו בתורה, חונן בכשרון השתדלנות. היה ער לכל דבר יהודי, וגם בעניני הכלל טיפל ולא החמיץ שום הזדמנות להטיב לעמו ולקהילתו. מכל ערי

פולין ורוסיה פנו אליו בשאלות תורניות והלכתיות, וכולם נענו על ידו כיד ה׳ הטובה עליו. גם בעיני הגויים נתן ה׳ חינו ופעל גדולות אצל שרי המלוכה.

מתוך הספר חכמי ישראל ־אנציקלופדיה
לגדולי ישראל״ להרב דוד הלחמי.

א. ל. שוורץ
תורגם מגרמנית ע״י
נתן בן־מנחם (דוברושקלנקא)

לזכרון פרופ. דוד גרויבארט.

בעתוני וינה לא נזכר בימים אלה אפילו בשורה אחת דבר פטירתו של המורה לדת הפרופסור דוד גראובארט. גם בחייו לא אהב את הרעש. לבית העלמין בזימריגג ליוו את ארונו ביום ראשון לדצמבר השנה מורים ותלמידים של המוסד בו הוא פעל, כמו״כ ידידים אישיים וכמה מחבריו למקצוע. בהגיענו ליד הקבר היה הדבר בעינינו כעין סמל לחיי המתבודד כולם נשארו עומדים מרחוק, בדד, בלי קרוב ומודע כשאף אחד מהנוכחים בהלויה לא ידע הרבה על אישיותו וגדלותו של הנפטר, הורדה גוויתו לקבר.

גראובארט נולד ביום 13 לח׳ מאי 1856 בשרנצק, עיירה קטנה בפלך פלוצק, שאין למצוא אותה אפילו על המפה הגיאוגרפית. בימי נעוריו, אשר עליהם דיבר לפעמים נדירות, רכש לעצמו הרבה ידיעות על היהדות. יחד עם יתר תכונותיו, ציינו אותו כל ימי חייו כבקי גדול בתלמוד ובפוסקים. בשבילו לא היה מקום אז במזרח אירופה.

בחודש יולי 1880 עמד בבחינות בגרות בעיר גיקולסבורג. כפי שמסר ראשון מספידיו, אשר ידע זאת היטב, התכונן המגוח להן רק במשך שנתיים. הוא עבר את הבחינות בהצטיינות. עד קיץ 1883 למד באוניברסיטה בווינה. אחרי כן, עד שנת 1885, השתלם בסמינר התיאולוגי בברסלאו. בשנת 1886 נתמנה כפרופיסור ללמודי דת.

בשנה האחרונה הרגיש את עצמו לא טוב ונבצר ממנו להמשיך בתפקידו כמורה. הוא לא הרגיש כנראה שמצבו כל כך רציני וביום 28 לנובמבר 1918 נפטר פתאום.

המנוח פרסם מאמרים:

1. בהוצאת „בית תלמוד״ של המלומד המפורסם א. ה. ווייס על מזמורי תהלים

120—134 ועל משנה נדרים פרק שני משנה ב׳.

2. כל המאמרים הנ״ל נדפסו בחובור מיוחד בשם „מקרא ומשנה״.

3. בעתון הצרפתי (1896) 32 „ריוויו דעס עטודעס״. נדפסו כמה מאמרים, אשר כפי שהוא בעצמו התבטא, היו אלה מיצירותיו הספרותיות הטובות ביותר.

4. בהוצאה (1898) „עסטרייכישע איזראעליטשע אוניון״. נדפסה הרצאתו של הפרופ׳ גראובארט: „המלוכה בישראל״.

5. בשני מאמרי בקורת על המלומד הגראץ בצייטשריפט פור די עסטרייכישע גימנזיון נומ. 40, 1898 295—289. מראה הפרופיסור גראובארט בקיאות בפילולוגיה קלאסית, לא פחות מאשר בקיאותו בספרות העברית.

6. בעתון עסטרייכישע מיטעלשולע VII, 1893. נדפס מאמרו החשוב על למודי דת בבתי ספר תיכון.

7. הרצאה על המתודה בהוראת השפה העברית והשמוש בספרי תרגום.

8. לבסוף פרסם חבור בשם „לחנוכת הדת״ שיצא לאור בעיר פראג.

בדרך כלל לא פרסם הפרופסור גראובארט הרבה יצירות ספרותיות. אם נצרף כל מה שנדפס יגיע היבול לכדי 100 עמודים פוליו, אולם עבודות מדעיות אין למודד לפי כמות הגיר שהשתמשו בו. מי שעושה ככה מחליף בתמימות או בזילנטם את המושגים מדע ותורה. איש מדע אומר הרבה יותר מאשר איש מלומד. לפי מושג ישן אמנם, אבל קולע ונכון עד היום, מדע זהו סכום אמיתיות שמשיגים אותן בשכל ובמוח. בה בשעה כשמדברים על ״איש מלומד״ מתכוונים על דברים הקשורים בזכרונו של האיש. להיות איש מלומד מבלי להיות איש מדע, יתכן הדבר. אבל להיות איש מדע מבלי להיות איש מלומד זהו בלתי אפשרי.

בנוגע להיקף ופיתוח הרעיונות בכתב, זהו כבר ענין של תועלתיות. הדבר תלוי גם באופיו של האיש המלומד. זאת אפשר היה להכיר ביחס לפרופיסור גראובארט, אשר לא היה מעונין לעשות ספרים הרבה, ועוד יותר יכול להבין זאת מי שהכיר אותו באופן אישי.

מיותר להוסיף שהוא היה קודם כל מלומד גדול. מי שדבר אתו על עניני מחקר, התרשם מאד משפע של פרטים, תאריכים, שמות ומראה מקומות שהיה מלא וגדוש בהם לפי זכרונו. אבל הוא היה יותר מזה: כאיש מדע ומומחה לפילולוגיה בשלל שפות, הצליח תמיד לשכנע באמיתיותיו לא ע״י ויכוחים קולניים ורעשניים, כי אם בשקט הסביר את הרעיון שהגה, בצורה כזו שהשערות היו לאמיתיות מוסכמות.

ידיעותיו הרבות והשתלמותו הבלתי פוסקת בלימודי הדת והיהדות,

יחד עם הופעתו החיצונית הנאה, כבשו את לבות טובי תלמידיו. אפשר להאמין לתלמידים אלה. ולא רק לתלמידים צעירים שלפעמים מגזימים ומפריזים, כי אם לאלה שכעת הם כבר אנשים מלומדים. אפשר להאמין להם, כאשר הם אומרים שהיה כל כך חביב עליהם ובלתי נשכח. יחד עם זאת יודעים אנו שהוא מילא את תפקידו בהוראה כקפדן ודרש הרבה מתלמידיו. אבל אף אחד מתלמידיו לא חשב לו זאת לרע ולא חדל להעריצו. התלמידים ידעו כי הוא מתכוון רק לטובתם, להתפתחותם ולהתקדמותם. מה שהפרופיסור גראובארט כתב לפני שנים על לימודי דת ועל יחסי המורה לתלמידיו, אלה הם רעיונות אקטואליים עד היום.

אני מתנגד לשמועות שהוא כאילו לא היה מרוצה מתפקידו כמורה לדת, או שבכלל הסס בעניני אמונה, ובגלל זה כביכול לא היה לו רצון לכתוב הרבה. סיבת אי פוריותו בספרות ועוד כמה תכונות שציינו אותו, היו תוצאות של עצבות ואי סיפוק בחייו הפרטיים. אוי לו לזה שאין לו בית ומולדת! איש שקט ומראגי, הוא היה איש חשוב ונערץ.

מה שנאמר כאן לכבודו ולזכרו של הפרופיסור גראובארט אינם דברים של הפרזה, אם נשוה לפנינו את דמותו של האיש הזה שהלך מאתנו ואיננו!
ווין 10 דצמבר 1918

(נדפס בעתון פרייע אידישע לערערשטימע).

ר' נחום סוקולוב ז"ל

על פרופ. דוד גרוברט ז"ל

באישים, חלק ב', כותב סוקולוב:

האקסטרנים טרם היו בארץ, וכבר היה כמעט כל אחד מאתנו במדה ידועה אקסטרן: מי לקלסיקום, מי לידיעות־הטבע, מי להנדסה, מי ללשונות. העבודה המצומצמת הזאת התפתחה והלכה על כל הקו. הענין השתנה באופן ההתמדה, עומק העיון ותאות הלמוד, תאוה לוהטת דתית, כמעט קנאית גמארו הלילות שהיו מכבר קודש למסכתות „ראש־השנה" „יומא" „סוכה" שצריך היה להתחיל, ולסיים עם תוספות ומהרש"א. מחמש־עשרה באב עד סוכות, נהגו לדקדוק שפת רומא, לטציטוס, ולציצרו מבני דורו ומולדתו וחברו מביהמ"ד, היה דוד גרוברט מעלויי שרנסק פורש מסביבתו, ומבקיע לו דרך לסימנריון שבוינה.

יהודה לייב גרויבארט

שרנסק (פלך פלוצק) תרכ״ב (1862) —
טורונטו, יב מרחשון תרצ״ח (1937).

בן למשפחת רבנים וסופרים. אביו, ר׳ בנימין, שהיה למדן מופלג וממקורביו של בעל „חידושי הרי״מ״ מגור, סירב לקבל רבנות ועסק במסחר. גם אמו היתה למדנית ונהגה לבחון את בניה בתורה. מצד שניהם היה פיקוח חמור על לימודיו, שלא יתבטל אפילו שעה קלה מתורה. ראשית תורתו קיבל מאביו, שדאג גם לחנכו על דרך החסידות והביאו בעודנו נער אל האדמו״ר רבי זאב וואלף מסטריקוב. הרבה למד גם מאחיו הבכיר רבי יששכר בריש. כשזה האחרון ישב בפלוצק שהה אצלו שנתיים ולמד מפיו יחד עם גאון סוקלוב ש״ס ופוסקים. הוא העריץ מאוד את אחיו והזכירו בכתביו כאיש מופת „מלא רוח חכמה וקדושה״.

מנעוריו ניבאו לו כמה מרבני דורו, כי עתיד הוא להאיר פני העולם היהודי בתורתו וחכמתו. בן עשרים (תרמ״ב) נסמך להוראה על־ידי רבי חיים אלעזר וואקס מקאליש. שנתיים לאחר מכן, נסמך גם על־ידי רבי נתן לייפציגר משרנסק ורבנים אחרים. מלבד ידיעותיו בתורה רכש לעצמו ידיעות מעמיקות בפילוסופיה יהודית, בחכמת ישראל ובספרות עברית עתיקה וחדשה.

נשא לאשה את בת רבי אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ, אב בית־דין בארורקוב. בסוף תרמ״ד הוזמן לכהן כרב בעיירה יאנוב — והוא אז בן כ״ב — בתנאי של התחייבות לשהות במקום לא פחות משלוש שנים. בשנת תרמ״ח קיבל

הרב יהודה ליב גרובורט ז״ל

את הרבנות במאקוב (פלך לומזה), בה כיהן כעשרים שנה. שם יסד ישיבה גדולה, שנתפרסמה בכל רחבי פולין. היה פעיל ביותר בחיים הציבוריים המקומיים, הועיל

תופש מקום גם בחיה הרוחניים של יהדות פולין בכללה כמנהיג בעל שאר רוח.

ממאקוב עבר בשנת תרס״א לשמש רב בסטאשוב (פלך ראדום) ושימש ברבנות זו כעשרים וחמש שנה. מאז הוצמד לו הכינוי „הרב מסטאשוב״. שם נסתעפו מאוד תפקידיו הרבניים ומכל קצות רוסיה התחילו פונים אליו בשאלות. ביחוד נתפרסם בכוח זכרונו הבלתי מצוי. באותן השנים יזם מפעלים ובניית שונים. עמד בראש „אסיפת הרבניים״ בווארשה (תרס״ט), נסע מפעם לפעם בערי פולין ורוסיה לארגן את הרבנים והיהדות החרדית ונעשה כוח מרכזי בחוגים אלה. עם כל זאת לא פסק מלימוד התורה והקדיש לו מרבית זמנו, כפי שהעיד על עצמו סמוך לפטירתו: „עבד אנכי, תמיד אעמולה, לא אבלה עתותי לבטלה — — אלמד, אהגה, אחקור, אעמיק שאלה, ואכתוב בספר הגיוני, שאלתי ותשובתי — — אהבתי את עבודתי, לא אצא חפשי״.

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה (תרע״ד) נעצר מטעם הממשלה הרוסית יחד עם רבנים אחרים כבני ערובה מחשש „ריגול״ מצד יהודי פולין לטובת אוייבי רוסיה. הוא הגיע למוסקבה ושם התחיל פרק חדש ועשיר־מעשים בחייו. ב„ספר זכרון״ שפירסם, תיאר בפרוטרוט את קורותיהן של ארבע שנות המלחמה שהיו מלוות מהפכות, מהומות, מגיפות, רעב ועוני, בחיי יהדות רוסיה. באותן השנים השקיע עצמו כולו במשימה האחת לעזור לאחיו בחומר וברוח. פעל בכל שטחי החיים היהודיים: הקים בתי תפילה ובתי ספר, מוסדות דת ועזרה. נסע ברוסיה לאורכה ולרוחבה, עמד בקשר עם כל הרבנים וגדולי התורה ועם אלי ההון היהודיים, ואחר עמל רב הצליח לארגן חברת סעד למחוסרי בית, שהיו מפוזרים לרבבות על פני המדינה כולה. במסעיו עמד על חיי היהודים בערים ובעיירות ברוסיה, על העזובה הדתית והרוחנית במקומות רבים והשתדל לעזור על־ידי פתיחת מוסדות חינוך וגם בכוח השפעה אישית. הקים רשת של בתי־ספר ודאג להחזקתם. החזקת המוסדות שהקים עלתה לעשרות אלפי רובלים לחודש והעומס הוטל על שכמו. נשא מאות דרשות על חינוך יהודי ושמירת שבת. היידישיסטים והמתבוללים ניסו להפריעו והוא נלחם בהם בחירוף נפש. בכל עיר הקים ועדת חינוך, עם אישיות מקומית בראשה, להפצת לימוד התורה ותרבות יהודית ודאג למרצים ולמדריכים. הוא משך לעבודתו החינוכית רבנים ואישים כמו: ה„חפץ חיים״, רבי חיים עוזר גרודזינסקי, הרב מזא״ה ואחרים. בערב פסח תרע״ו הוציא כרוז ליהדות החרדית ברוסיה לטובת החינוך הדתי, שעשה רושם עז ועורר לפעולה.

בימי המהפכה הראשונה פברואר (1917) אירגן את תנועת „מסורת וחרות״, אליה הצטרפו כמעט כל רבני רוסיה ואישים חשובים. בחורף תרע״ז פרסם כרוז ראשון בחתימת רבנים ועסקנים ידועים. לאסיפה הראשונה באו עשרות צירים,

בתוכם רבנים מקובלים: מוסקבה, סמולנסק, מינסק, אודיסה, ניזני־נובגורוד, בוברויסק, ויילאדימיר ועוד. תקוות רבות תלה הרב ג׳ בשלטון קרנסקי, שיתן אבטונומיה לאומית ודתית לכל המיעוטים ויאפשר הרחבת החינוך היהודי בקנה מידה רחב. עם עליית הבולשביקים לשלטון (אוקטובר 1917) נתבדו כל התקוות הטובות, נסגרו בתי תלמוד התורה ובתי הספר העבריים ודוכא כל גילוי של תרבות יהודית. הרב ג. הצליח להימלט ברגע האחרון מרוסיה וחזר לעיר רבנותו סמאשוב. השתתף בועידה של „אגודת ישראל" וגם הוצעה לו משרה ב„מועצת גדולי התורה". הוא סירב לקבלה בגלל יחסה השלילי של ה„אגודה" לציונות. תחת זאת נעשה פעיל בתנועת המזרחי והפך לאחד ממנהיגיה. חובב ציון היה מעודו והיה חבר לאגודת הציונות הדתית וראשוני המזרחי. בשלהי מלחמת העולם הראשונה, עם התארגנותו מחדש של המזרחי בפולין, הגיש לו מלוא עזרתו, בייחוד בשטח התרבות ותחיית הלשון העברית. בכל מאודו ביקש להפעיל את היהדות הדתית לשם בנין הארץ, הופיע כנואם בכינוסים ובאסיפות, כינס עצרות עם בערי פולין הגדולות וגם בליטא ובגאליציה ופרסם עשרות מאמרים על בעיות שעמדו על הפרק. הוא נעשה מנהיגם של המוני נוער דתיים, שמהם צמחה תנועת צעירי מזרחי.

היה חבר הנשיאות של הועידה הארצית השניה של המזרחי בווארשה (אייר תרע"ט) וחבר ועדת החינוך שלה. הירצה באותה ועידה על בעיות החינוך והציע תכנית לימודים משולבת של תורה וידיעות כלליות בבתי הספר של המזרחי בפולין. שימש מנהל השבועון העברי „המזרחי", שיצא בווארשה, ופרסם בו מאמרים על נושאים שונים, פובליציסטיים ומדעיים.

בניסן תר"ם הוזמן על ידי הקהילה היהודית בטורונטו לכהן במשרת רב־הכולל. באותו קיץ השתתף בכינוס הציוני העולמי בלונדון, בו הירצה עברית בשם התנועה העולמית של המזרחי. בינתיים פרצה מלחמה בין פולין ורוסיה הסובייטית ומחוסר אפשרות לחזור לפולין נענה להזמנה מטורונטו והגיע לשם בד׳ באלול תר"ם.

החיים בקאנאדה לא הניחו את דעתו. הוא דאג על ירידת הדת וחילול השבת ובניסן תרפ"ב יצא ב„מכתב גלוי" ביידיש ובאנגלית למעבידים ולעובדים על חילול מצוות השבת. המכתב מסתיים בפנייה לכל בתי הכנסיות, שלא ליתן למחלל שבת תפקיד בקודש או נשיאות בבית הכנסת. זמן קצר אחר מכן יצא בכרוז שני „לעשות את השבת" ובו הצעות מעשיות לשמירת השבת, כמו פנייה לממשלה בתביעה להתיר את העבודה בראשון בשבוע לאלה שאינם עובדים בשבת, או להגדיל את מספר שעות העבודה בימות החול תמורת השבת. גם כאן עסק בענייני חינוך והקים „תלמוד תורה". בשנת תרפ"ב יסד ישיבה בשם „שערי תורה", ודאג

להחזקתה ופיתוחה. פעולה חשובה במלחמתו על שמירת השבת והכשרות היתה התקנת עירוב בעיר, דבר שנחשב כחידוש באמריקה ושימש דוגמה לרבים. פעל רבות לשם היתר עגונות והחליף מכתבים בנידון עם רבני הדור הנודעים בגולה ובארץ־ישראל ובתוכם עם הרב קוק.

חיבר ספרים אחדים בהלכה. הוציא ספר גדול בן חמישה חלקים בשם „חבלים בנעימים" (חלק א, פיעטרקוב תרס"א; חלק ב, ווארשא ונר"ע; חלק ג, לודז׳ ותרפ"ח; חלק ד, לודז׳ תרצ"ד; חלק ה, תרצ"ט, לאחר פטירת המחבר). החלק הראשון, המכיל שאלות ותשובות על סוגיות קשות בתלמוד, הופיע בעודו רב במאקוב וזכה להסכמות מצד רבנים גדולים, ביניהם רבי חיים חזקיה מדיני בעל „שדי חמד". החלק השני יצא בהיותו רב בסטאשוב, ושאר החלקים נתפרסמו כבר בהיותו בקאנאדה. בחלקים האחרונים מופיעות גם שאלות מעשיות, כמו על מכונת גילוח חשמלית וכדומה. במקומות רבים הוא דן על עניינים הקשורים בארץ־ישראל, בתוכם על בעיות הלכיות אקטואליות, כמו שאלת הכותל המערבי בקשר לוויכוח בין היהודים והערבים לפני ועדת החקירה הבריטית.

ספריו האחרים הם: „ספר זכרון" (לודז׳ תרפ"ו) על עבודתו ברוסיה בימי מלחמת העולם הראשונה; „ימין ושמאל" (לודז׳ תר"צ), מאמרים בשאלות החיים והזמן; „יביע אומר" (לודז׳ תרצ"ו), דרשות על התורה למועדים; „דברים הכתבם" (ס"ט לואיס תרצ"ב), דרשות. כמה מספריו מכילים חומר אוטוביוגראפי. בין המאמרים הרבים שפרסם כתב גם על „בעיות סוציאליות בתורה ובתלמוד" („די יידישע שטימע" ווארשא כסלו תרצ"ח); השפעת נ"ך ותלמוד על העושר והעשירים; משפט הפועלים; דוחי המסחר ועוד. הטיף לסוציאליזם נבואי ומוסרי. בצוואתו, שערך שנתיים לפני פטירתו, ביקש לקברו ליד יהודי עני וישר, שהתפרנס מיגיע כפיו.

נחמן שמן, ספר יובל הכ"ה של ת"ת „עץ חיים"
טורונטו תש"ג. נ. ש. ג.

יוסף רמון (גרינט)

הרב מנחם מנדל גרוברט ז"ל ומשפחתו שגרו בשרנסק.

משפחת גרוברט היא נצר של שושלת חסידים מפוארת שגרה בשרנסק ואח"כ התפשטה במרחבי העולם. בעיירה שרנסק בשארו לגור האחות פרידה והאח ר' מנדל גרוברט.

ר' מנחם מנדל גרוברט ז"ל

חברי וידידי א. קירשנבוים כותב על היהודי הלמדן הזה במאמרו: „אן אבשאצונג איבער שרענסקער־אידן, און זייער כאראקטער". לי נשאר רק להקדיש סקירה קטנה על חייו של הרב הנכבד הזה.

שני האחים ר' מנדל ור' אברהם גמרו אומר לא לעשות תורתם קרדום לחפור בה, כלומר לא תהא התורה מקור פרנסתם, אבל בזמן שהאח ר' אברהם, הצליח

למצוא את פרנסתו מבית המסחר שלה, הגיעו מים עד נפש אצל ר' מגדל. בדלית ברירה, הסכים לקבל את המשרה של שליח מטעם אחת הישיבות הגדולות בירושלים, ישיבת „חיי־עולם".

ר' מגדל קבל על עצמו תפקיד של מגיד או דרשן. כנראה שהמשרה הזאת קסמה לו, כי היה דרשן מצוין ומופלג בחכמת ובאמנות הדרשנות. כדאי לקרוא המאמר של קירשנבוים על דרשותיו של ר' מגדל לפני הקהל השורנסקאי ועל הרושם העמוק שעשו על השומעים.

ביום בהיר אחד עזב עם כל משפחתו את שרנסק ועבר לגור בפלוצק. גם במקום החדש לא האיר לו המזל פנים ובעל כרחו הסכים לקבל כהונת רב בניו־יורק, „בעזרת ישראל". הוא כהן שם במשרת הרבנות עד שנקרא אל על. יהי זכרו ברוך.

הילדים

בנוגע לבני משפחת גרוברט, להלן מאמרו של ש. קרוק ב„פלאצקער בלעטלעך" ביידיש, בשנויים קלים:

די פאמיליע האט געלעבט אין שרענסק — אפערצוזאגנדע פאמיליע וואס האט ארויסגעגעבן פון זיך אינטערעסאנטע מענטשן. איינער פון זיינע עלטערע ברידער איז דער באקאנטער ראבעריטס אהרהם (פירער פון די נוי־יארקער קעפמעוקער יוניאן, און אנגעזעענער טוער אין ארבעטער רינג). א צווייטער, — ד"ר בנימין גרובארט איז אבאוווסטער לערער פון די ארבעטער רינג שולן און מחבר פון באקאנטן בוך „א פערטל יאהר הונדערט ליטעראריש שאפונג אין אמעריקא". ס'איז פאראן גאך א דריטער, א לאנג יאריקער טוער אין ארבעטער רינג.

און יעצט אויספירלעך וועגן די צוויי יינגסטע ברידער אין דער משפחה גרוברט.

דער עלטערער פון די צוויי אינגלעך, איז אוועק אין דער גרויסער אידישער מעטאל־פאבריק פון די מארגוליעסעס און געווארן א מעטאל־ארבעטער. געראטן אין פיל היגזיכטן אין טאטן אריין, איז דער דאזיקער בחור (מיר ריידען וועגן וואלפן) געווען קלוג און ערנסט, באלעזן און וויליק צו טון געזעלשאפטלעכע ארבעט. הויך און ברייטפלייציק, פלעגט ער נאך דער שווערער פאבריקס־ארבעט, (איינער פון די געציילטע אידישע פאבריק־ארבעטער אין שטאט) פארברענגען די אוונטן מיט א גרופע יונגע ארבעטער און גימנאזיסטן, מיט וועלכע ער האט צוזאמען געגרינדעט א„אידישן יוגנט קולטור־פארין", וואס איז שפעטער פארוואנדלט געווארן אין אסאציאליסטישער יוגנט ארגאניזאציע. זיינע חברים, כאטש זיי זיינען געווען

גייסטנס „פריווילעגירטע" גימנאזיסטן האבן זיי געהאלטן פאר א כבוד צו זיין חברים מיט וואלפן.

שפעטער איז אויסגעבראכן געווארן דער פויליש־סאוויעטישער קריג אין 1920 און וואלף איז בענומען געווארן צום מיליטער. ביי גראדנע איז ער אריינגעפאלן אין סאוויעטישער געפאנגענשאפט און ער האט באשלאסן צו בלייבן אין סאוויעט־רוסלאנד. ער האט טאקע אפגעגעבן דעם דאזיקן לאנד אלע זיינע כוחות און פעיקייטן. ער איז צוזאמענגעוואקסן געווארן מיטן דאזיקן לאנד, וואס האט אים געגעבן אלע מעגליכקייטן צו וואקסן און זיך צו אנטוויקלען.

קיין גענויע ידיעות וועגן וואלף גרויבארט'ס קאריערע אין סאוויעט־רוסלאנד באזיצן מיר נישט. לויט די אפגעריסענע אינפארמאציעס פון זיין פאמיליע אין אמעריקע, איז וואלף אוועק אויפן וועג פון א מיליטערישער קאריערע, נאך מער, — ער האט זיך געווידמעט דעם סאוויעטישן פלאט, ער האט פאר די העכער 20 יאר פארנומען פארשידענע וויכטיקע אמטן: פון סובמארין־קאמאנדיר ביז אן אדמיראל. ער האט אין רוסלאנד חתונה געהאט מיט א רוסישער פרוי און געהאט מיט איר א פאר קינדער. וואס עס איז מיט אים שפעטער געשען איז נישט באוווסט. וועד עס האט געקענט זיין אינערלעכן פייער און זיין טיפן אידעאליזם, דער צווייפלט נישט, אז אדמיראל וואלף גרויבארט איז געווען אין די פאדערשטע רייען פון יענע סאוויעטישע קעמפער, וואס האבן אלץ געטון כדי צו פארניכטן היטלערס מיליטערישע ממשלה.

איצט — וועגן יונגערן פון די צוויי דערמאנטע ברידער, וועגן משה גרויבארט.

אין אלטער פון 17 יאר, האט משה גרויבארט פארלאזן צוזאמען מיט זיין פאמיליע, די שטאט פלאצק און אפגעפארן קיין אמעריקע. פארן אפפאר פון פלאצק, האט משה גרויבארט געהער'ט צו דער בונדישער יוגנט־ארגאניזאציע „צוקונפט". גאר האר'ט פארן אפפאר קיין אמעריקע, האט ער צוזאמען מיט א גרויסע טייל מיטגלידער פון דער „צוקונפט" געגרינדעט א נייע יוגנט ארגאניזאציע, וועלכע האט זיך א נאמען געגעבן „פרייהייט". איר פראגראם איז געווען אומפאר־טייאישקייט, אבער אינגיכן האבן די „פרייהייט" ארגאניזאציעס זיך פאראייניקט מיט דער קאמוניסטישער יוגנט־ארגאניזאציע (סך־הכל זיינען געווען אין גאנץ פוילן דעמאלט דריי אזעלכע ארגאניזאציעס: אין וולאצלאוועק, פלאצק און ווארשע).

אין אמעריקע האט משה גרויבארט דורכגעמאכט א שווערע יוגנט, עס האט אים געצויגן צו א וויסנשאפטלעכער קאריערע, און כדי זי צו דערגרייכן האט ער געמוזט בייטאג ארבעטן און ביינאכט זיך לערנען.

פון 1922 ביז 1930 האט משה גרויבארט ענערגיש שטודירט, אין 1930 באקומט ער זיין דאקטאראט, שטודירט פילאזאפיע אינם ניו־יארקער בארימטן קאלאמביא־אוניווערזיטעט. דער דאקטאראט פון קאלאמביער אוניווערזיטעט איז זיין צווייטער אוניווערזיטעט דיפלאם), זיין געביט איז, — ביא־כעמיע, ער האט שטודירט ביא־כעמיע אין אויסלאנד אלס סטיפענדיאנט פון פארשידענע וויכטיקע אמעריקאנער וויסנשאפטלעכע אינסטיטוציעס, איצט איז ער אין אמעריקע האקאנט אלס דער מחבר פון א רייע ביכער אויפן געביט פון ביא כעמיע, שפייז פראבלעמען, גענעטיק, פיזיאלאגיע, א. א. פארן באקומען זיין דיפלאם פון דאקטאר פילאזאפיע אין קאלומביע אוניווערזיטעט (פריהער האט ער שטודירט פיזיאלאגיע). אין דאזיקן אוניווערזיטעט איז ער געווען אינסטרוקטאר פון זאאלאגיע און גענעטיק (1928 — 1931), שפעטער, פון 1938 ביז 1941, איז ער געווען געהילף־דירעקטאר פון דער פארשונגס־לאבאראטאריע פון פיזיאלאגיע אין קלארק־אוניווערזיטעט. זינט 1941 פארנעמט ער אזויכן אמט אין אגו־יקולטור דעפארטאמענט פון די פאראייניקטע שטאטן אין וואשינגטאן, ער פירט אן מיטן אפטייל פון ארבעטער איינקלערונג פאר באשפייזונג ביים „וואר־פוד־אדמיניסטרעשאן".

ווי געזאגט, האט משה גרויבארט פאר דער צייט אויך שטודירט אין אויסלאנד, ער פלעגט געשיקט ווערן אויף פארשידענע שטודיר־רייזעס אין פארשידענע עקן וועלט. צווישן אנדערע האט ער דורכגעמאכט א רייזע צו שטודירן די שפייז־מנהגים פון ווילדע פעלקער. אלס שליח פון פארשידענע אמעריקאנער וויסנשאפטלעכע אינסטיטוציעס, האט ער באזוכט דייטשלאנד, פראנקרייך, שווייצאריע, סאוויעט־רוסלאנד און אנדערע לענדער. זינט 15 יאר איז ער אויך באקאנט אלס מחבר פון פארשידענע וויסנשאפטלעכע און אלגמיינע אמעריקאנער זשורנאלן.

א צייט האט גרויבארט אויך געהאט אין אמעריקע געוויסע סימפאטיעס פאר דער קאמוניסטישער באוועגונג, היינט איז ער נישט נאר א קעגנער פון דער קאמוניסטישער פארטיי נאר אויך פון מארקסיזם בכלל, זיין איינציקע פאראינטערעסירונג איז איצט די וויסנשאפט, זיין הויפט־אינטערעס אין דער וויסנשאפט איז מענטשלעכע שפייז, מזונות.

רבנים בשרנסק

יוסף רימון (גרבט)

מוקדש,
לאמא גולדה
ולאחיותי, וזהר־חיה.
פייגא, הי״ד.

מבוא קצר

במשך מאות בשנים שמש רב העיירה לא רק מנהיג רוחני של כל העדה, אלא גם עמד בראש כל פעולה צבורית והסברתית בעיירה. כל עניני הקהלה, לא רק בשאלות הדת, שהן הכרעות הלכתיות, אלא אפילו שאלות הקשורות בפעולה צבורית, נחתכו על פי הרב. כל דבר קשה, כל שאלה חמורה הביאו בפני רב הקהלה והחלטתו (או פסק דינו) או הכרעתו נתקבלה ע״י כל הצבור. כמעט שלא קרה מקרה שמישהו יסרב לקבל את דעת הרב.

קשה לכתוב מאמר מקיף על הרבנים בשרנסק, מחמת העדרם של מסמכים שאפשר להיעזר בהם. ידוע כי בהתחלת המאה השבע עשרה היו יהודים בשרנסק, אבל אין לדעת בכוונה מתי נוסדה הקהלה ומי היה רבה הראשון. אי אפשר היה להשיג ע״כ פרטים. ידוע גם שבאמצע המאה השמונה עשרה, שרתו בקודש רבנים גדולים ומפורסמים. הנוער התורני נהר לשמוע תורה מפיהם. הישיבות שנוסדו משכו הרבה בחורים. הקהלה דאגה למקומות לינה ומקומות אוכל עבורם. הרוב אכל „ימים״, כל יום אצל בעל בית אחר. וחלק גדול מהם התחתן בשרנסק. אלה נשארו אורחים שרנסקאים. אני נזכר בזקן ר׳ שמחה אלשעווער ז״ל, שנכנס פעם לביהמ״ד, בשעה שלמדתי מסכת ראש־השנה. הוא נכנס אתי בשיחה והתלהב עד כדי כך, שהרים את הידים ואמר לי, אתם הצעירים, מה הנכם יודעים על החסידות ועל הישיבות בשרנסק; מה אתם יודעים בכלל על למוד התורה ביומם ולילה, הרי קול התורה לא נדם כאן משך עשרים וארבע שעות ביממה.

אחרי עיון בספרים ואחרי שיחות שקיימתי עם שרידי זקני העיירה, החיים אתנו כיום, הצלחתי לאסוף פרטים על שבעה הרבנים, ועל המו״צ ר׳ מוטיל הדיין ז״ל.

1. ר׳ ישראל איטשא זצ״ל אב״ד שרענסק והסביבה
2. ר׳ יהושע טרונק מקוטנא זצ״ל
3. ר׳ יחיאל מיכאל גולדשלג (העלוי משרנסק) זצ״ל
4. ר׳ משה לוין זצ״ל

5. ר׳ נוסקה ליפציגר זצ״ל
6. ר׳ יונה מרדכי זלוטניק זצ״ל
7. ר׳ יהודה שרגא ליבטיג הי״ו, רבה האחרון של שרנסק
8. ר׳ מוטיל הדיין זצ״ל.

עיירה ששמה יצא לתהלה

היו זמנים שהקהלה היהודית במדינת פולין נמדדה לפי מנהיגה הרוחני. ויחס הערצה וההוקרה לקהלה השתקף במידת גדולי־תורה שהוציאה מתוכה, וגם לפי גדולי התורה ששכנו בתוכה.

שרנסק, עיירה קטנה בכמות המספרית של האוכלוסיה, אבל גדולה באיכות שהוציאה, גידלה עליים בעלי שם ורבנים מפורסמים שתרמו הרבה לביסוסה של הספרות הרבנית. הרבנים הגדולים ששרתו בה, הוציאו לה מוניטין לעיירה שרנסק.

החומר על הרבנים בשרנסק, אספתי ממקורות שונים; מאנצקלופדיות, מהספר „אמרי אמת" ומתוך הקדמה לספר „דברי יששכר"; מספרי הזכרונות של הרב מסטאשוב. כמו״כ שאבתי פרטים מהשרידים הזקנים שמסרו לי בע״פ ובכתב.

חסרים לי פרטים על תולדות חייהם של מספר רבנים מהמאה ה־18 עד תקופת הרב יצחק איטשא. על אף העמל שהשקעתי לא הצלחתי להשיג ידיעות עליהם.

הרב ר׳ יצחק איטשא, רב אבד״ק שרנסק

על הרב הגאון הנ״ל שעבר משרנסק — לעיר הגדולה פלוצק, ספרו הרבה מעשיות. לא ידוע התאריך בו התקבל לרב בשרנסק. לפי כל החישובים נמצא שהוא עזב את שרנסק בשנת 1836. לא הצלחתי לגלות את הספר „מלחמת הד׳" שחבר. בת בתו, כלומר, נכדתו, נישאה לבנו של ר׳ בנימין גרוברד ז״ל משרנסק, ר׳ יששכר בריש, שהיה רב בבנדין. בהקדמה לספר „דברי יששכר" של הרב גראברד מבנדין מצאתי מזכר שמו של הרב יצחק איטשא, שהיה רב אב״ד בשרנסק. וזה לשונו:

„עתה שפתי לא אכלא מהכיר טובה לאלה אשר היו בתומכי־נפשי, להיותו אמון בחיק התושיה, ועתה נפשם בצל שדי יתלוננו.

כבוד אבי החריף, המצוין בבקיאות, ועניו וירא ד׳ נאמן מפורסם מ. בנימין ז״ל, ואמי מורתי הצדקת המלומדת להפליא, מרת דבורה רכיל ז״ל, שהיתת נכדת הרב הצדיק וחסיד וכו׳ מ. זליג ז״ל משרנסק, והוא היה נכד הגאון הקדוש

מ. יחיאל מיכל ז״ל מנמירוב אשר נהרג על קידוש השם, בשנת ת״ח הי״ד אשר לא עזבו עינם ולבם ממני וכבר נדפס מקצת שבחם בהקדמת ספרו של אחי הגאון שיחיה בספר „זובחים בנעימים״.

כן אזכור חסד חותני, המנוח אשר החזקני וסיפק צרכי שנים רבות הה״ה הרבני המופלג גביר וירא ד׳ מוקיר רבנן וכו׳ מ. משה צבי ז״ל, וחמותי הצדקת ז״ל שהיותה בת הרב הגאון הצדיק וכו׳ מ. יצחק איטשא ז״ל שהיה אבד״ק שרנסק ואח״כ ראב״ד בפלוצק. תנצב״ה .

עד כאן דברי ר׳ יששכר ז״ל. כדאי להזכיר דברי הרב אבידע על בתו של הרב והותנת של הרב גרודגרד. הרבה שנים לא השתמש הרב ר׳ יששכר במכתב הרבנות בפלוצק. בתו, החותנת של הרב מגבנדיק, פרנסה אותו הרבה שנים. והוא היה מרביץ תורה בישראל לא בשכר אלא במתן (לפי הבטוי של הרב הנכבד אבידע). לפי דברי הרב, אמר פעם אחיו, שהיה רב בפלוצק, בהתלהבות בלתי רגילה, שהודות לאשה הזאת, נמצאים בפולין כמאה מורי־הוראה, וגם ידיעותיו הרבות ושל כל האחים באו מהאשה הזו.

כשעזב את שרנסק, מילא את מקומו הגאון הצעיר, ר׳ יהושע טרונק ז״ל.

הרב ר׳ יהושע׳לי מקוטנא

לפני 120 שנה, כלומר בשנת ת״ר, נתמנה לרב קהלת שרנסק הגאון הצעיר ר׳ ישראל יהושע טרונק. בן כ׳ היה שנתקבל לרב, ושמו יצא כבר לתהילה בכל הסביבה.

בן 14 נשא אשה. שש שנים ישב אצל חותנתו ועסק בתורה בהתמדה ובשקידה. שמו יצא לתהילה ולתפארת בין כל גדולי התורה.

תולדותיו : אמו היתה יתומה גלמודה בעיר פלוצק, וחסכה פרוטה לפרוטה. ביום בהיר אחד, בהיותה בחורה די מבוגרת לאחר שצברה סכום כסף לנדוניא נכנסה לאב״ד מפלוצק, ר׳ ליביש חריף ז״ל והראתה לו את הסכום שחסכה במשך שנות עבודה. היא בקשה מן הרבי, שישיג עבורה בן זוג תלמיד חכם. ר׳ ליביש חריף לא חשב הרבה וענה לה, שהוא מכיר מלמד עני ואביון ואשר לו ילדים מאשתו הראשונה. אבל הוא גדול בתורה, מגדולי תלמידי־חכמים ודוד שמו. היא הסכימה. מזיווג זה נולד ר׳ יהושע.

מגיל שלש עד להתמנותו לרב בקהלת שרנסק, היה ילד (בחור) השעשועים של היהדות התורנית בפולניה. מספרים עליו, שאביו, ר׳ דוד, היה מלמד בבית העשיר, הלמדן הידוע ר׳ זלמן פבזנר ז״ל, בעל אחוזת קובאר. פעם בשבת הביא אליו את בנו הילד ע״מ להיות סמוך לשלחנו של העשיר. ר׳ זלמן פבזנר היה

רגיל לומר חדוש או פלפול ע״י השלחן בסעודת שבת. הילד יהושע לא השלים עם חדושו וסתר כל פלפולו. ר׳ זלמן יצא באותה מוצאי שבת קודש לורשה. באמצע הדרך, מצא שהילד טעה. הוא האיץ בנהג שיחזור לביתו, העיר את הילד ור׳ זלמן העמיד אותו על טעותו והביא לו הוכחותיו. הילד לא נותן לו לסיים ואמר לו לא זת הדרך כי ההסבר וההוכחות אינם נכונים כלל, ובגלל זה לא היה כדאי לחזור מן הדרך. ר׳ זלמן נשק ואמר לו: נצחתני בני, ר׳ יהושע בן דוד...

שבע שנים שמש ר׳ יהושעלי כרב בשרנסק. מספרים עליו שאמר פעם כי אלה היו השנים היותר טובות בחייו. היו אלו שנות שלוה ושגשוג. הוא הרביץ תורה ברבים. עוד בהיותו בגיל צעיר הספיק כבר להעמיד הרבה תלמידים. רבים מבין תלמידיו זכו לתהלה בדורם.

בכל הזדמנות דבר בשבח אנשי הקהלה בשרנסק, שהחזיקו אותו בכבוד.

בשרנסק גם קבל את פני כבוד הגאון הקדוש ר׳ אברהם מטשעכאנאו זצ״ל. כפי שמוסרים התענין תמיד מה שמתהווה בשרנסק. ספורים רבים שמעתי בשטח זה, אבל אינני בטוח באמיתותם.

ידוע לנו על סכסוך שפרץ בינו לבין ר׳ מוטיל דיין בשרנסק. אומרים שרקע הסכסוך היה כי ר׳ יהושע׳לי לא היה חסיד, ור׳ מוטל היה „א פערברענטער קאצקער חסיד״ (חסיד קוצקאי), קשה להאמין שזה היה אמנם סלע המחלוקת. ידוע שלפני התמנותו לרב בשרנסק, ישב אצל הר׳ מנדל מקוצק 14 שבועות, עד שמכר כל מלבושיו למען מזונות. סוף כל סוף הכריח אותו ר׳ מנדל לנסוע הביתה. הוא אמר לו שעליו לעסוק בתורה ולראות מה יצמח ממנו. כמו כן התידד עם כל האדמורי״ם. אבי ז״ל התריך את השמועה ע״ד המריבה. הוא מסר לי, שר׳ מוטיל אמר לו, כי הרבנית הצדקת השתדלה לטשטש כל אי־הבנת בין הלומדים לבין בעלה.

לבסוף ברצוני לציין מקרה אחד. ידוע, שהרב ר׳ יהושע׳לי, בקש מהרב ישׂשכר גרובארד השרנסקאי, שיכין את ספרו לדפוס. הרב גרובארד השתמט מזה. אחי, מנדל גראנאט ז״ל, שגם הוא היה שרנסקאי, נתבקש ע״י הרב להכין את ספרו לדפוס. אחי שהיה צעיר לימים הסס. לפי מה שאבי מסר לי, חשש אחי שלא יוכל לעמוד במשימה זו, כי לדבריו, מדבר הגאון במהירות רבה ויש צורך במאמץ מיוחד ע״מ לתפוס למה הוא מתכוון. אחי הסכים לבסוף לגשת

הישיבה הגדולה חיי־עולם בירושלים, נוסדה לפני 70 שנה בערך ע״י הרב ר׳ יהושע טרונק, וגם בבנית השכונה בתי ורשה השתתף בעזרה ממשית.

לעבודת ההכנה. יתכן שהיה מקרה שהם היו שרנסקאים. בכל זאת כל זה אומר דרשני.

בשנת תר״ז עזב ר׳ יהושע׳לי את שרנסק ועבר לגומבין. במקומו נתמנה לרב ר׳ יחיאל מיכל גולדשלק.

הרב ר׳ יחיאל מיכל גולדשלג

הידוע בשם העילוי משרנצק

הרב יחיאל מיכל ז״ל, שהיה ידוע בכינוי העילוי משרנצק (ראה מאמרו של הסופר אופטושו ז״ל „העלוי משרנצק״) נצר לגזע הקדוש ר׳ יחיאל מיכל שנהרג בשנת ת״ח, נתקבל לרב בעיר מולדתו שרנסק, בערך בשנת 1850. לשרנסק הגיע מהעיירה קוקל. בהיותו בן שבע־עשרת ומחצה, בשנת תר״ח, הוסמך להוראה ע״י הרב הגדול ר׳ יהושע מקוטנא ז״ל וע״י גאונים אחרים ידועי שם. הוא נתקבל לרב בעיר קוקל. בהיותו עוד צעיר לימים עבר מקוקל לעיר מולדתו.

מספרים על אביו ר׳ אברהם ז״ל, בעת שהבן קיבל את כתב־הרבנות מועד־הקהלה, רץ ברחובות העיירה דרך השוק והסמטאות כשבידיו כתב־הרבנות וקרא למתנגדים שהילד הוא עילוי. „בעל כרחכם עליכם להסכים לכך. זכותי היא שבני יושב על כס הרבנות בעיר אבותיו״. הסירוב של ועד הקהלה לא בא עקב התנגדותם לגאון הצעיר, שדוקא התגאה בו, אלא רק מסבה כספית. כי ועד הקהלה היה חייב לשלם סכום מסוים לרבי יהושע מקוטנא ז״ל, ומצבו היה דחוק. אבל כנראה, בהשפעת הקהלה וגם תחת לחץ הצבור השרנסקאי, השלים ועד הקהלה עם העובדא והחליט לקבלו, מבלי להתחשב עם העומס הכספי.

על העלוי הנ״ל שהביא כבוד ופרסום לעיירה, עלי לציין שלש נקודות:

1. הוא נולד בשרנסק;

2. שמש במשרת רבנות בשרנסק. היה זה מקרה נדיר שבן עיר יתקבל לרב בעירו. מעולם לא קרה שאנשי העדה, יסכימו למנות עליהם אחד מקרב העדה לרב ונשיא, כי למעשה היה הרב גם מנהיג העדה;

3. שמו של העילוי הזה יצא לתהילה גם מחוץ לגבולות פולין. הוא היה חסיד גדול, והעיירה התגאה בו.

צמצמתי את הרשימה המוקדשת לזכר הרב גולדשלג מאחר והובטח לי ע״י הרב אגידע, הסופר החשוב, שבפרק על־השושלת המקובל ר׳ זעליג משרנסק, יקדיש חלק על העלוי הזה. אסתפק הפעם בציטטאות של בנו היחיד ר׳ יעקב חיים

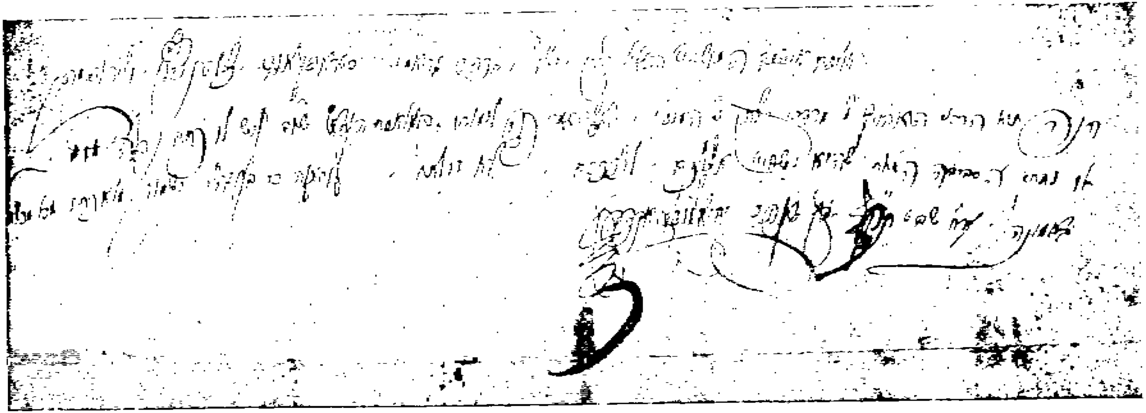

כתב ידו של הגלוי משרנסק הרב ר' יחיאל מיכל גולדשלג ז"ל (נכתב בשנת תר"ל 1870)

(ראה מאמר של הסופר אופטושו)

זעליג ז"ל, רב מלוברנס, מתוך הקדמה לספרו של אביו „אמרי־אמת": „זכה אבא בילדותו להתבשם מזיו אורם של תלמידי חכמים גדולים וצדיקים, ומשוש דורם אשר השתעשו עמו. ונתרגשו מאד עליו ושכלו וחושיו הנפלאים, ושמו הלך לפניו והיה נקרא בשם העילוי משורנצק, נולד בשנת תקצ"א י"ב ימים לחודש טבת להורים אברהם וחוה לאה גולדשלג ז"ל מצד אמו היחס לר' זעליג המקובל, ומצד אביו הוא מתיחס לרבינו הגאון בעל הש"ך זצ"ל, בגיל חמש כתב בצחות לה"ק מכתב מלא חידושי תורה, להגאון מאור הגולה ר' עקיבא איגר ז"ל לפוזנא ע"י דודו ר' אהרן, והגאון נתרגש מאוד. בהיותו עוד צעיר לימים, עלה על רבותיו, וחפשו בשבילו מקום תורה לפי כשרונו, רבנים וגדולי תורה הסכימו לקבלו תחת השגחתם, ולמד תורה אצל הגדול בתורה ר' יהושע מקוטנא, ולמד תורה מפי הרב דוידזון אבד"ק ווארשא, ואחרון אחרון, עמד תחת השגחתו של הגאון והקדוש חידושי הרי"מ מגור".

התחיל לכתוב בגיל צעיר בהיותו עוד רב בשורנסק.

במאמר של הרב החשוב אבידע ימצא הקורא גם רשימת הספרים שהעלוי השאיר אחריו.

בספר קהלת שרפץ מספר ח. סדרוני (סנדרוביץ) את הכבוד שעשתה הקהלה במותו של העלוי משרנסק.

„כבוד גדול עשתה לו קהלת שעפס במותו. ביום ההלויה עבר השמש בעיר וקרא את כל הקהל להלוית הרב, ואכן היתה ההלויה ברוב עם. ההספדים נערכו בבית המדרש החדש ובבית הכנסת. בשעת ההספדים היו בתי התפילות — גם עזרות הנשים — מלאים מפה אל פה וקהל רב צבא בחוץ. המספידים היו רבנים מערי הסביבה שבאו להלוית הרב. בדברים נרגשים, מתובלים בדברי תורה, תיארו המספידים את הנפטר ואת מעלותיו התרומיות, דיברו על גדלותו בתורה ובחכמה והעריכו את גודל האבידה לעיר ולכל הסביבה. לבקשת ה„חברה קדישא" הוסקה המקוה ביום ההלויה וכל אנשי ה„חברה" טבלה בה לפני ה„טהרה". כן הזמינה ה„חברה קדישא" „מטה" חדשה לכבוד הנפטר, שהשתמשו בה רק לכבודו ומיד אחרי הקבורה שרפוה.

בשנים מאוחרות הקים בנדו, הרב יהושע השיל דוד, הרב בשעפס, אוהל על קברו של סבו".

בעתון „היינט" שהופיע בוארשה, בגליון מסוף חודש שבט שנת תרע"ח (פברואר 1918) נדפסה הרשימה דלהלן:

הרה"ג ר' יחיאל מיכל גאלדשלאג זצ"ל אבד"ק שערפץ

מיט עטליכע טעג צוריק איז גפטר געווארען דער בעקאנטער גאון ר' יחיאל מיכל גאלדשלאג וועלכער איז געווען 53 יאר רב אין שערפץ (פלאצקער גוב').

„דער נפטר איז געווען דער עלטסטער רב אין גאנץ פויל'ען און האט גע'שמ"ט אין גאנצען לאנד פאר א גדול אין תורה און מעשים טובים. געבוירען אין שרענצק אין יאר תקצ"א 1831, האט ער נאך אלס קינד כמעט שוין געפיהרט א לומדישע קארעספאנדענץ מיט ר' עקיבא איגר ז"ל, וועלכער איז נתפעל געווארען פון דעם קליינעם עלוי און האט איהם שטארק געשעצט.

„אין דער עלטער פון 17½ יאר איז דער נפטר שוין אויפגענומען געווארען פאר א רב אין קוקל לויט דער הסכמה פון די ווארשאווער גדולים און בעזונדער פון חידושי הרי"ם ז"ל, שפעטער איז ער געווען רב אין שרענצק, פאז'עמביצא און אסטראלענקא, פון וואנען ער איז איבערגעפארען קיין שערפץ אין יאר תרכ"ה 1865 אין די אלע שטעדט האט דער נפטר געפיהרט גרויסע ישיבות, פון וועלכע עס זענען ארויס אסך גדולים און רבנים.

„אויסער זיין גדלות אין לערנען, איז דער נפטר געווען אויך א מצוין במעלות ומדות טובות. ער איז געווען בעריהמט אויך אלס בעל לשון און צווישען די מאסען חיבורים, וואס ער האט איבערגעלאזען איבער הלכה און אגדה, געפינען זיך אויך עטליכע העברעאישע ספרים לויט'ן מוסטער פון „בחינת עולם", פון „ספר בן סירא" און פון לוצאטוס „לישרים תהלה. תנצב"ה.

כשעזב את שרנסק ועבר לעיר יותר גדולה, נתמנה במקומו הרב ר' נוסקה לייפציגר ז"ל.

הרב ר' משה לוין — והרב ר' נוסקה לייפציגר

יגעת־ומצאת־תאמין, יגעת ולא מצאת אל תאמין. הרבה יגעתי והרבה מרץ השקעתי בחיפושים במטרה לגלות חומר מספיק שיפיץ אור על הרבנים ר' נוסקה ור' משה לוין ז"ל, על זמנם ועל עבודתם בתקופת כהונתם בתור רבנים ואבד"ק בק"ק שרנסק. לצערי, כל החיפושים עלו בתהו. אני נאלץ להסתפק ולמסור את המעט שהצלחתי לגלות, ומה שכתבו לי שרידי זקני העיירה. אני יכול לקבוע

בוודאות כי שני הרבנים ישבו על כס הרבנות בשרנסק בתקופה משנת 1860 — עד 1884 בערך.

כשהעלוי משרנסק ר׳ יחיאל מיכל גולדשלג ז״ל, עזב את כסא־הרבנות בעיר מולדתו שרנסק, ועבר לעיר גדולה אחרת, השאיר במקומו חלל ריק. הצבור השרנסקאי שלח לו את ברכתו הכנה והנאמנה לעלייתו המהירה, לרגל העברתו לעיר גדולה יותר. ידוע ידעה העדה היהודית, כי גאון־אדיר זה לא ישב זמן ארוך על כסא־רבנות בעיירה קטנה, והצבור התגאה בבן עירם.

ר׳ מוטיל הדיין והפעקח (לפי הבטוי של הרב י. ל. גרובערד מסטשוב בספר הזכרונות) מלא את מקום הרב ושירת את העדה באורח זמני, כי לא היה מעונין במשרת כסא רבנות.

ר׳ משה לוין ז״ל

על הרב הזה ידוע לי מעט. הרב ר׳ יהודה ליב מסטשוב, כותב בזכרונותיו שבחגיגת הבר־מצוה שלו שחל בשנת 1875, היה נוכח מרא־דאתרא ר׳ משה לוין, אחיו של הרב נח לוין ממוסקבה.

מספרים כי באותה תקופה השתדל הלמדן והחסיד ר׳ בנימין גרובערד ז״ל, גיסו של העלוי משרנסק ואביו של הרב מבנדין, לטובת בנו, ר׳ יששכר (בריש) הידוע בשם הרב מבנדין, שיתקבל בתור רב בשרנסק. לועד הקהלה היתה כנראה דעה אחרת. כשנתקבל בנו של ר׳ בנימין ז״ל לרב בעיר גדולה, עכב בשבת בזמן התפלה את הקריאה בספר, והקריא את כתב הרבנות של בנו, שהשאיר רשם גדול על המתפללים.

כשעזב הרב משה לוין ז״ל את שרנסק, הוכתר בכתר הרבנות ר׳ נוסקה לייפציגר ז״ל.

ר׳ נוסקה לייפציגר ז״ל

כפי שמוסרים, נבחר ר׳ נוסקה לייפציגר ז״ל ע״י ועד הקהלה, בהשפעתו ובהשתדלותו של ר׳ מוטיל הדיין לכהן כרב בעיירה זו.

יהודי זקן מפרשניץ מסר לי שידוע לו, שבזמן היותו בשרנסק, כתב ספר שאלות־ותשובות על מסכת חולין, והעשיר את הספרות התורנית. לצערי, לא מצאתי את הספר. גם שם הספר לא ידוע לי.

ספר לי מר שלמה בורנשטיין, שבהיותו ילד, מצא במגהה של אביו פסק דין חתום ע״י ר׳ נוסקה, כפוסק־יחיד בדין־תורה ידוע בענין חלוקת הירושה בין

אביו לבין משפחת ביאליסטוק, שנמשך זמן רב. לפסק־דין זה היה הד רב בעולם הרבנות.

ר׳ גוסקה הניח ילדים שגרו בעיר קליש. כפי שנמסר, היו הילדים גאים בעובדה שאביהם היה רב בעיר של לומדי תורה ושל גדולי החסידים. בעיקר התגאו בכך, שאביהם נתקבל לרב בשרנסק אחרי כהונתו של העלוי הגדול, ששמו יצא לתהלה בכל ערי פולניה.

התקופה בה שמש ר׳ גוסקה במשרת הרבנות בשרנסק לא ידועה לנו. כשנתפנה כסא הרבנות בפרשניץ, לאחר שהרב יששכר גרוברד ז״ל, יליד שרנסק, עבר מפרשניץ לשוליץ, נתקבל ר׳ גוסקה למשרה זו. הוא עבר משרנסק לפרשניץ ובמקומו נתקבל לרב, ר׳ יונה מרדכי זלוטניק ז״ל.

הרב ר׳ יונה מרדכי ז״ל.

סופר מהיר, א״ש ישר וטהור־לב, לא הסתיר דעותיו מיראת אנשי־לשון, ועשה הודה לטובת בנין הארץ.

(הרב י. ל. גרוברד מטמשוב בספר הזכרונות).

כשנתקבל הרב ר׳ יונה מרדכי לכהונת רב ואב״ד ק״ק שרנסק, ידעו הכל שהוא ספרא־רבא. אעפ״י שתפס בעיירה זו מקום ראשון (משרת הרבנות) והיה צעיר לימים, הוכיח במעשים שהוא מוכשר להיות רב ומנהיג בקהלת ישראל.

עליתו למשרת הרבנות הרמה חלה, בזמן ש„המלחמה״ שהתנהלה במשך דורות בין החסידים והמתנגדים — דעכה.

משרנסק העיירה הקטנה הזו, שהיתה גדולה באיכות התפשטה תורת החסידות לכל הסביבה. היא הצליחה להפיץ את רעיון הבעש״טי החסידי בכל הפנות הנדחות שבסביבה.

העבודה האמיצה של גדולי החסידים בשרנסק, הקימה נגדם כח חזק של מתנגדים. די להזכיר את העובדה, המבוססת על ספורי גדולים, שהמקובל ר׳ זליג רצה לעזוב את שרנסק, בגלל הרדיפות נגדו מצד הכת הנ״ל.

במשך עשרות בשנים נמשכה המלחמה בין חסידים ומתנגדים. היא הגיעה לקיצה בתקופת כהונתו של הרב החשוב הנ״ל.

תקון בד"ק בית

בדיני־ממונות לא הזדקקו היהודים בעיירה לבתי משפט נכריים הם פנו לרב דימתא ובקשו לפסוק לפי דיני התורה. פסק דין שהוצא חייב את שני הצדדים. שנים אחדות לפני התמנותו לרב בשרנסק, נפרץ סדק בשטח חשוב זה. יהודים החלו לזלזל בפסקי־דין הלכתיים ולא צייתו להם. הדבר השפיע לרעה על כל תושבי העיירה.

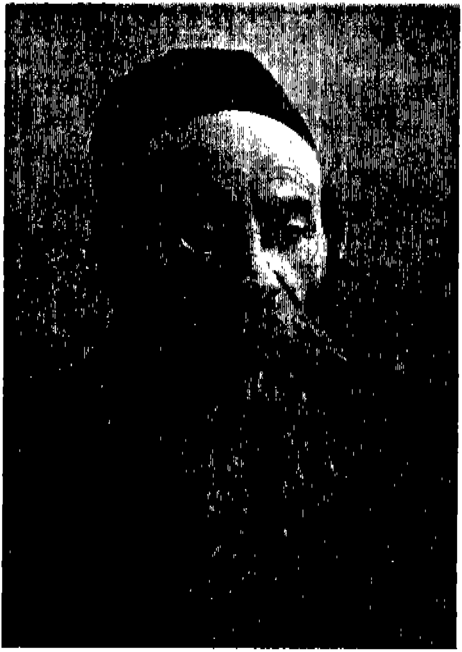

ר' יונה מרדכי נגש לתקן את המצב ולחזק את יסודות הפיסוק ההלכתי. בהשפעתו ובהתאמצותו ובמרצו החזק, תיקן את הפרוץ שגרם למרירות בין האזרחים היהודיים.

מעשה ביהודי שהוזמן ע"י נוצרי מקומי לדין תורה לפני הרב. לאחר ששמע את טענותיהם, קרא הרב את הגוי לחדר מיוחד, והודיע לו שלפי דיני־ישראל הפסיד את המשפט. הרשות בידו לפנות לבית הדין של עכו"ם. הרב הופתע לשמוע תשובת

הגוי בשפה האידיש: „רבי גיט ארויס דעם פסק כ׳וועל איהם מקיים זיין״.

שני שנויים עיקריים — לפי המושג דאז — הכניס הרב ר׳ יונה מרדכי בחיים הצבוריים בקהלתו:

א. הכנסת בחורים מקומיים לישיבתו.

ב. למוד תהלים לפני הצבור השרנסקאי.

א) ההורים בשרנסק נהגו לשלוח את ילדיהם לישיבות הנמצאות במקומות רחוקים, העומדות תחת השגחת אנשי שם. לעומת זאת באו לישיבת שרנסק בחורים מן הסביבה. הרב ניצל את השפעתו וכח השכנוע שלו ע״מ להסביר לנכבדי שרנסק, שבמסירת ילדיהם לישיבתו, לא רק חוסכים כסף ומונעים סבל מן הילדים, אלא הם יווכחו לראות במהרה התקדמות והתפתחות בתורה ובלמדנות. ההורים האמינו לדבריו והפקידו את ילדיהם להשגחתו הישירה של הרב הצעיר, הם לא התחרטו.

עלי להזכיר שנים מבני ישיבה אלה, גדולי תורה, שהוסמכו להוראה: ר׳ מנדל גרינברג, בנו של ר׳ בונם דוד ז״ל, חסיד האלכסנדר הידוע, שהתחתן מזשוראמין, ונשאר לגור בזשורומין. הוא היה בעל עסק גדול, קבע עתים לתורה, וקול תורה בקע מחדרו יום ולילה. כשהילדים גדלו ונכנסו לעסק, התרחק האב מהעסקים והקדיש כל זמנו לתורה. השני היה ר׳ חיים ליפשיץ ז״ל, בנו של ר׳ יעקב שמשון ז״ל, שהוסמך להוראה והיה ידוע לגדול בתורה. כדאי להזכיר דבריו של ר׳ משה ליב ז״ל, האדוק והחרד לדבר הד׳, לפיו הרב זלוטניק שהיה ידוע כציוני־מזרחי, העמיד תלמידי חכמים ויראי שמים, בזמן כהונתו כרב בשרנסק.

ב. למוד תהלים בכל יום לפני הצבור השרנסקאי. אמרו עליו, על ר׳ יונה מרדכי שידע פרק בחכמת הדרוש. בכל יום ויום בין מנחה למעריב, ידע כל יהודי בשרנסק לאן פניו מועדות. החושבים היו מקדימים לבוא לבית המדרש ע״מ לתפוס מקומות נוחים בקרבתו של הרב, בכדי לשמוע את הסברו ופירושו על התהלים.

אחד מזקני שרנסק מסר, שבית המדרש היה מלא כל יום מפה לפה, כלומר, מלא וגדוש. הרב הלך מחיל לחיל, תיקן מה שהיה לתקן וחיזק מה שהיה לחזק.

פרט מענין מזמן כהונתו: חלק גדול מן החסידים שהיו רגילים לאכול שלש־סעודות בשטיבלך בצוותא עם חסידים ותרו על הסעודה המשותפת, ובכרו ללכת לשלש־סעודות בבית הרב. שבילי־החסידות היו נהירין לו ובעת הסעודה השמיע שיחות על החסידות, כנראה, בכדי שהחסידים יהנו מן השיחות, ויבואו על סיפוקם.

החסידות באה לרב בירושה. מספרים שהסבא שלו, ר׳ אברהם יצחק ז״ל, מת כתוצאה ממכת אגרוף חזקה שקבל בזמן הגנתו על הרבי שלו בשעת וכוח סוער. אביו נולד לאחר פטירת סבו והוא נקרא על שמו אברהם יצחק.

קהלת שרנסק

קהלת שרנסק היתה הראשונה ששמה עטרת הכהונה על ראשו. הוא היה למדן גדול בעל תפיסה חריפה, מושלם בתורה ובחסידות, ידע פרק בהליכות־עולם, התמסר כולו לעבודה־צבורית, השתתף בכל החברות, שפעלו בזמן ההוא בעיירה, השתתף ושיכלל אותן, דאג דאגותיהן ושמח בשמחותיהן. ביסס את התלמוד תורה בישיבתו והצליח בזמן כהונתו להתחבב על כל האוכלוסיה. הרב הנכבד הזכיר תמיד בהתפעלות את אנשי שרנסק וקהלתו (לפי דברי אחיו).

בשנת 1894 עזב את שרנסק ועבר לפלוצק. במקומו נתקבל הרב יהודה שרגא ליבוש ליכטיג הי״ד.

הרב יהודה שרגא לייבוש ליכטיג הי״ד

רבה האחרון של קהלת שרנסק

בשנת 1895, כלומר בסוף המאה ה־19, נתקבל לרב בקהלת שרנסק הרה יהודה שרגא ליבוש ליכטיג ז״ל. שנות סוף המאה הנ״ל היו סוערות. באותה תקופה הופיע הספר „מדינת היהודים״. שנתים מהפכניים נתהוו אז בחיים הצבוריים בכלל ובחיי הצבור היהודי בפרט. הופעתו של החוזה הציוני הגדול, ד״ר בנימין זאב הרצל, על הבמה היהודית גרמה שהאינטלגנציה המתבוללת היהודית החלה לחזור למקור מחצבתה, ועל בחורי ישיבה עבר משבר גדול. רבים מן הצעירים פרשו מאוהלה של תורה ועברו להיכל ההשכלה. מאידך גיסא, קמו צעירים עזי נפש, נאמנים למורשת התורה ולרוח ישראל סבא, והביאו שמחת התורה לילדי ישראל, הם הרביצו תורת בין הנוער. בתקופה סוערת זו נתמנה הרב הנ״ל למנהיג קהלת שרנסק.

בכדי להעלות זיו אורו של רבה האחרון של קהלת שרנסק, הייתי צריך להמצא בקרבתו, רק איש כזה יכול להעריך ולמצות את המאור של איש עדין ואציל נפש, שכולו אמר כבוד. אולם לא הייתי בין תלמידיו, כי למדתי בישיבות ולא קל לי לספר על אישיות, שכל ימיו ובכל התנאים, השתדל להגדיל כבוד התורה ולהאדירה. אשתדל ואתאמץ להעלות בזכרוני מה שידוע לי עליו, מה שאבא ז״ל שהיה ידידו — ספר לי. אני מנסה להחיות את דמותו בעיני רוחי.

תקופת ילדותו לוטה בערפל. ידוע רק שנולד בניישטט, בסביבת קלץ, בגיל צעיר מתו עליו ההורים. בכוחות עצמו ובלי עורה, עלה בסולם התורה, עד שהוסמך להוראה, כעבור זמן קצר, אחרי קבלת כתב ההוראה קבל משרה, באחוזתו של עשיר גדול ובעל אחוזות ר׳ אליעזר בליאס ז״ל בכפר רוזואשין, על יד זשורזאמין. הוא חינך את ילדיו וחתניו.

בשנת 1894 עזב הרב ר׳ יונה מרדכי זלוטניק את משרת הרבנות בשרנסק ועבר לפלוצק. על כסא הרבנות הפנוי התחרו 2 מועמדים: א) הרבי מבילסק (כך קראו לו), ב) הרב יהודה שרגא ליכטיג.

כת החסידים עמדה לצידו של הרבי מבילסק. בשבילם הספיקה העובדה שהוא רבי. אבל הצבור הרחב ביחד עם הקהלה, בפרט ראש־הקהלה, ר׳ אברהם מגשה״ס, דרשו בתוקף למנות את העלוי הצעיר למשרת רב. דרישתם אושרה והרב ליכטיג נתקבל בכבוד גדול ע״י כל יהודי העיירה, כי למעשה גם החסידים היו מרוצים לקבל רב צעיר ששמו הולך לפניו. גם חסידי גור נדרשו להוריד התנגדותם ממועמדתו של הרב יהודה שרגא ליכטיג.

צעדו הראשון היה לסדר שיעורים קבועים לבחורי שרנסק והסביבה, ללמד אותם גמרא ש״ס ופוסקים. אופן לימודו — כפי שמסרו לי — היה דומה לשיטת

ישיבת ליטא: התעמקות, ישרנות, הגיון, וחדירה לתוך כוונת דברי חז״ל, הקיפה לכל הצדדים, וחדירה לבעיה הנדונה במטרה לבירור והסברת הסוגיא.

מנהיג הקהלה

בתקופת הנ״ל היה מקובל, כי רב המתמנה למשרת־הרבנות, ממלא גם תפקיד של מנהיג הקהלה ודואג לצרכיה ולצרכי העניים. כמו כל רב בישראל, עסק גם הוא בשני תפקידים עיקריים: א) פסקענען שאלות, ב) פוסק דיני־תורה בין איש לחברו. בזמן ההוא היה מקובל, אם ליהודי היה דין ודברים עם רעהו, לא הלך לערכאות, אלא הוזקק לרב דמתא. שני תפקידים אלה מירוו את זויו של כל רב בישראל, במיוחד בשעה שהתקבלותו לרב נפגשת בהתנגדות.

הרב ליכטיג ז״ל אשר כעלוי צעיר היה מוקף הערצה, כמו כל הלמדנים הצעירים, הבין יפה את המציאות של החיים, ובעניניִם של דיני־תורה או בשאלות כשר וטרפה, ניגש בדחילו ובדחימו ובמלוא המרץ שהצטיין בו, לא בכדי נתחבב על האוכלוסיה היהודית.

כל יהודי בשרנסק ידע שהרב הנ״ל מסתגר תמיד באהלי־תורה, בכל זאת העלו תמיד בחורי בית המדרש על נס פקחותו והבנתו בעניני דעלמא. כדאי למסור העובדה: בשנת 1916, בעת מלחמת העולם הראשונה, חטפו הגרמנים, צעירים לעבודה, בלי הבדל לאום. המפקד הגרמני דאז — אם אינני טועה, פולני מסביבת פוזן (אנטישמי) פקד על הרב להופיע ביחד עם הצעירים של עדתו למקום עבודה, ווראלבעווא, בענין עבודה. כשהופיע הרב עם הצעירים והמשא ומתן עם הרב החל, הפליט המפקד את המלים „היהודים הם עצלנים". עמדתי לא רחוק מן הרב. המלים האלה שנאמרו ע״י הקצין זעזעו את הרב ופניו החוירו. מיניה וביה העיר למפקד, שהוא בא בענין הסדר עבודה ולא להאזין לדברים שאינם לפי רוחו. אחרי רגע שתיקה, בקש הקצין הגרמני סליחה מכבוד הרב. התשובה עשתה רושם כביר על הפולנים שהיו נוכחים במקום.

הרב הישיש רואה בחורבן קהלתו

46 שנה בערך כיהן הרב ליכטיג במשרת הרבנות בשרנסק, עד שהנאצים הטמאים נכנסו לעיירה. לאחר מכן החלה הסתה פרועה ובלתי מרוסנת שגרה גזירות רעות וכל אותם החוקים האכזריים שהשפילו כבוד יהודי שרנסק. אעפ״י שהנאצים לא נגעו ברב לרעה, הרגיש בסכנה האיומה הנשקפת לעדתו. בזמן שסגרו את בית המדרש, בשמת עיירה, במשך דורות, גורש הרב מדירתו, מאוהל התורה שלו. באותו זמן נחטפו עשרת יהודים במטרה לדרוש פדיון שבויים. הרב ראה את

המתורחש והבין את האמת המרה, את הסכנה האיומה המרחפת על אנשי העדה שלו. מרוב כאב ויגון נפל למשכב.

באוקטובר 1941 יצאה הפקודה האכזרית לגרש כל יהודי שרנסק. הכינו עגלות בשביל כל יהודי העיירה. כל השיירה האלמת עם הרב בראש, הוכנסו לגיטו מלבה. בגיטו מלבה נתמנה הרב משרנסק, ע״י ועד הקהלה המקומי לרב. בטרנספורט הראשון של יהודי גיטו למחנה טרבלינקה, נמצא הר״ב עם משפחתו יחד עם בעלי בתים אחדים משרנסק, כמו ר׳ וואלף ניבארסקי ומשפחתו, ר׳ משה הירש גרינבוים ומשפחתו ור׳ מנחם אייזנשטיין ומשפחתו.

ככה נסתם הגולל על הרב וקהלתו. השרשרת בת מאות בשנים נותקה. העיירה היהודית נפלה לפני צר ואויב. ארץ אל תכסי דמם.

הרב ר׳ מוטל הדיין (האמבורגער)

אני זוכר עוד את ר׳ מוטל הדיין, יהודי גמוך קומה, עטור זקן לבן. אמי ז״ל קראה אותו „דער פעטער ר׳ מוטל״, כנראה שהיה קרוב משפחתי.

בכל מוצאי־שבת־קודש, היה בא לביתנו לסעוד סעודת מלוה מלכה. העיקר היה אצלו לשוחח עם אבא על החסידות בכלל, ולספר מעשיות על צדיקים גדולים בפרט. הוא הרבה לדבר על הרבי ר׳ מנדל מקאצק. היה מכונה בפי כל „פערברענטער קאצער חסיד״. אינני זוכר בדיוק את הספורים שספר, אבל אימרה אחת שלו על קוצק נחרתה בזכרוני: „בקוצק הרגשתי מה זה ,כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך׳״.
ר׳ מוטל בעצמו למד בקוצק והכיר כל גדולי התורה ויוצרי שיטת החסידות הקוצקאית החדשה. הוא התידד עם ר׳ חנוך העניך מאלכסנדר ועם ר׳ מאיר יחיאל מגוסטנין. נוסף לידידותו עם גדולי התורה, היה הוא בעצמו למדן גדול מופלג בהלכה. ידע ש״ס ופוסקים בעל פה. בערוב ימיו, כשראיתו היתה לקויה כרוב זקנה, למד בעצמו, ולפעמים אמר שעור בעל פה.

בין הזמנים, כלומר בין משמרת למשמרת כשכסא הרבנות בשרנסק היה פנוי עד מנויו של רב חדש — לפעמים הדבר ארך שנים אחדות — שמש ר׳ מוטל ממלא מקום הרב ודאג לצורכי הקהלה. בכל שבת לימד והסביר בפני הקהלה השרנסקאית „פרק״: דרש מעגינא־דיומא ומשך לב המונים. גם למדנים וחסידים באו לשמוע אותו, כי היה דרשן מצוין, חוצב להבות אש. הכניס רוח של שמחת ז. א. רוח של חסידות בלב השומעים.

שני למדנים גדולים בתורה ובחסידות, היו ידועים בשם קאצקער חסידים: ר׳ מוטיל הדיין ור׳ יעקב שלום וירוסקי. מלים אחדות על שיטת החסידות בקוצק: מזמן פטירת הרבי מקוצק עד היום עברו למעלה מ־90 שנה וחידת קוצק, חידת־ענק זו, טרם נפתרה, על קאצק כתבו בשפות שונות ובהרבה ארצות. והשאלה בעינה

עומדת: במה זכה הרבי מקוצק והחסידים שלו שכונו בשם קאצקער חסידים לעורר יחס כה רב של חבה ודרך ארץ לעצמם.

כדאי למסור דברי הרב י. ל. גרויבורט, רב בעיר סטאשוב, יליד שרנסק במאמרו „והצדיקו את הצדיק": „ואלה הם עיקרי קוצק: א) יסוד היסודות היה תלמוד־תורה (או כפי בטוי הרבי מאלכסנדר ר' העניך במכתבו קשר עליון דאורייתא) למוד תורה נביאים וכתובים תלמוד ופוסקים. כל חסידי קוצק שקדו על למודם יומם ולילה או יותר מדויק לילה ויום, כי עיקר למודם היה בשעה שבני אדם ישנים, למען לא יודע לאיש. ב) כונה ומחשבה, כל ערום יעשה בדעת בהשכל, ובמה בהתבוננות ועיון, טוב מעט בכונה, עזיבת החצוניות, ושאיפה אל התוך והפנימיות, לדעת מה עיקר, ומה טפל. ג) למעט בפטפוטי מלים, בתחינות פיוטים, ויוצרות. ד) בקרת תהיה להבחין בין תכלת לקלא־אילן, לא לחקות מעשי־אחרים בלי חשבון, ולא לקבל את המוסכם, באמונה תפלה כחסיד שוטה. ה) להתרחק מן ההמון הגס — בני קוצק לא השתדלו להיות מרוצים לקהל, וגם אם האמינו בהם, ובוז יבוזו להם.

ר' מוטל הדיין ור' יעקב שלום ויראסקי למדו בקוצק. כל למדן בשרנסק, ידע והכיר שבעיירה שלו נמצאים שני גדולי תורה, בקיאים בש"ס ובפוסקים, והם שקועים בלמודם יומם ולילה בנגלה ובנסתר.

אחזור לר' מוטיל ז"ל. במשך 70 שנה ז. א. במשך שלשה דורות, כיהן במשרת מו"צ בקהלת שרנסק. הגיע לגיל אשר מעטים האנשים הזוכים לו. במשך כל שנות כהונתו, לא קרה מקרה אחד של אי הבנה בינו לבין קהלתו. חוט של אהבה איחד אותו עם יהודי שרנסק.

כבר הזכרתי למעלה שהיה מופלג־בהלכה. רבנים מן הסביבה פנו אליו בשאלות ותשובות שונות. לא ידוע אם נשארו כתבי יד אחריו. יכול להיות שבתור קוצקר־חסיד לא השאיר כתבים, כי הקוצקאים לא החשיבו את מלאכת הכתיבה. ידוע רק, שמסר הכל לחתנו שנפטר בגיל צעיר. כל המכתבים עם השאלות והתשובות נמסרו לנכדו.

המשפחה מספרת שבאחד מימי מרחשון, (השנה לא ידועה) ירד ר' מוטיל מהמטה ע"מ להתפלל מנחה. הוא נפרד מן כל אחד ואחד, מסר כל הספרים והמכתבים לחתנו וחזר למטתו. במלים „אני עובר לעולם הנצח" עצם עיניו והסתלק מהעולם. בן 99 היה במותו. שם משפחתו היה המבורגר. שם משפחתו כמעט לא היה ידוע לאנשי־שרנסק, רק השם ר' מוטיל היה מפורסם. היה בנו של ר' עזריאל האמבורגער, הנודע בשם ר' עזריאל השליח, אחד מן השליחים שהוטל עליהם להפיץ רעיון החסידות בפולין.

הוא זכה להגיע לגיל מופלג ולהיות בעל־מחשבה צרופה. יהי זכרו ברוך.

פרק שלישי

זכרונות

עדה ולדמן־ליפשיץ

גלויי אנטישמיות בעירתנו שרנסק.

האנטישמיות היתה בדרך כלל סמויה מן העין. לא תמיד היא נתגלתה, אך היתה קימת. מפעם לפעם היא הופיעה בצורות שונות בחיינו הצבוריים, החברתיים, במסחר ובחיי ילדינו בבית הספר. היהודים היו זהירים בהבודם של השכנים הגויים ואף נכנעים. על אף זאת, היה בכחו וביכלתו של מסית אחד ללבות את רגשי האיבה החבויים בלבות הגויים ולהציף אותם על גדותיהם.

במפתיע החלה תעמולה זדונית לנשל את היהודי ממעמדו הכלכלי, אשר כביכול היה איתן לפי ראות עיניהם.

1.

ביום בהיר הופיעו משמרות צוררי־ישראל בפתחי־חנויות היהודים, והיה אם נסה גוי אדיש, לתומו, מתוך הרגל, לעבור את מפתן חנותו של יהודי, נתקל במבטי זעם ומשטמה, חמה שפוכה ושנאה עצורה מצד אנשי המשמרות. הגוי נכנס במבוכה, הרכין את ראשו, החיש את צעדיו בכוון ההפוך.

התעמולה השפלה נשאה פרי, הגויים הדירו את רגליהם מחנויות היהודים.

2.

שנים על שנים היו ילדינו מבוטלים מלמודים. בית־ספר לא הוקם למענם, ובבית הספר הפולני הקיים לא היתה להם דריסת־רגל, מחמת האנטישמיות הקימת. סו"ס, אחרי השתדלויות רבות ומאמצים גדולים, נתקבלו ילדי היהודים לבית־הספר הפולני הכללי.

לא גמגיתי בין מבקרי בית־הספר (לא רציתי בכך והמשכתי את למודי באופן פרטי).

אך עקב עקבתי אחרי המתרחש שם. לא מעטות היו הפגיעות מצד הפולנים ביהודים. השם יהודי" היה להם לגנאי. באחד השעורים לגיאוגרפיה ספר המורה לילדי כתה ז' על הארצות השוכנות בחוף הים התיכון. בין היתר הזכיר את ארץ ישראל, והכריז: פלשתינה היא רצועת אדמה צרה, שרופה וחרוכה מלהט קרני השמש. הדברים שנאמרו בטון מלא זלזול ובנימה פוגעת הגדישו את הסאה.

ילדינו התרגלו להיות נפגעים ולעבור על הכל בשתיקה והיו ממשיכים לשקוד על למודיהם. אך באותו זמן קנאו את קנאת העם, הארץ וכבודם.

מה נכספה הנפש לאותה רצועת אדמה. כל חגיגיהם היו נתונים בה. תלמידת אחות כתבה חבור, לא עצרה כח שלא להפליג בשבחה של ארצנו. גם בטאה את געגועיה וכסופיה לארץ הזאת, אשר כה קסמה לכל נפש יהודי.

כתגובה לכך הזמין המנהל את הורי התלמידה (זאת היתה אחותי ז"ל) הטיף להם מוסר ובין דבריו אמר: „בתכם הפגינה רגשות איבה למולדת הפולנית, עליכם לדאוג כי לא ישנו דברים אלה". עלי לציין, כי תעודתה אז הוכתרה בציונים רעים.

3.

לאות החגיגות העצמאות לפולין ב־1927, הוזמנו הסתדרויות נוער היהודיות המקומיות.

אנו הס. נוער „השומר הצעיר" בימים ההם, נענינו להזמנה. הופענו לבושים חגיגית ברחבת בית־המשטרה ובידינו החזקנו דגל תכלת לבן והדגל הפולני.

רבה היתה הפתענו ולא פחות מזה התמרמרנו כשלפתע נשמע קולו של הכומר הקורא אלינו: „הורידו את דגלכם הלאומי, אין זה חגכם". לא עצרנו כח הבלגה.

כל ישותנו התקוממה בנו. כתשובה לבזויי אדם אלה נתנה פקודה: „אחורה פנה". כשדגלנו הלאומי מתנוסס למרומים, עזבנו את מקום החגיגה.

אלה הם מקרים בודדים מני רבים אשר אירעו ונשנו בחריפות יתר. אך אנו על אף צוררינו שמרנו בקרבנו כשרונות רוח נעלים.

חיצ׳ה לנדוי־אייזנברג
קבוץ מרחביה

עיירה הקטנה שלי — זכרונות ורשומות ●

שרנסק העיירה הקטנה שמספר המשפחות היהודיות בה לא עלה הרבה משבעים — בפלך מלוה שהוא עיר המחוז. מלוה היתה מספקת סחורות לכל הסביבה, מלוה זו נחשבת ל„כרך" שמספר יהודיה הגיע לרבבה.

למעשה, ביליתי בעיירה זו — בה ראיתי אור עולם, — רק את שנות ילדותי. בשנתי השתים עשרה עזבתיה ועברתי למלוה. אולם הביקורים התכופים בעיירה והקשר של שנות ילדות הראשונות, המהוות תקופות האושר בחיי כל אדם. שנות חיי היפות ביותר וההוויות מהשנים ההן נחרתו עמוק בלבי והשפיעו מקרנן למשך כל החיים, לכן כה יקרים לי הזכרונות מהימים ההם.

ומי לא יזכר את העירה זו, שרנסק, עם הבית הגדול המרובע במרכז, „השוק" וסביבו, במרובע 4 צדדים של בתים. באחת הפינות של המרובע בין צפון ומערב — היתה כנסיה שעוררה פחד בלב ילד ונער, לעבור בסביבה זו. ביחוד בימי חג ומועד, בעת שהתאספו הגויים מכל הסביבה לכנסיה, וקבוצות כפריים (גויי הכפר) הצטופפו בשני צדי המדרכה מצפון וממערב, היה חשש פן יפרשו איזו שהיא תנועת של נער יהודי כלעג ולגלוג לקדושים שלהם, ומזה יכול לצמוח ריב, ואף מכות, וההורים שמרו על ילדיהם לא להתקרב יתר על המידה לכנסיה.

ומעבר לכנסיה — רובע פולני ש„אהבתם" ליהודים לא הצטינה במיוחד — ההיפך מזה נכון — אבל כילדים, אהבנו וחבבנו דוקא את הפינות האלה, שבקרבתם היה גן יפה עם פירות טעימים. התחשק מאוד ללכת לשם. אולם, דרך זו היתה כרוכה בסכנה בשביל הילדים, מפחד „השקצים" וכלביהם הרעים שעזרו לבעליהם במלאכה. לא פעם אחת שיסו בנו את הכלבים במתכוון להזיק לנו ולא נשארה לנו ברירה אחרת, אלא להפסיק הטיולים והביקורים בפינות אלה. המקום היחידי לבילוי בערבים ולטיולים היה הכביש המלואי, — כמו במלוה נקרא הכביש השרנסקאי — והטיולים שהתחילו מן הכנסיה עד לגשר הראשון, אם רצינו להמשיך, עברנו גם הגשר השני והגענו עד ליער פשחוד.

על השטח הזה השתלטנו ושם נתקיימו פגישות וטיולים. האויר צהל מקולות הנוער. ובטיולים בשטח זה בא לידי בטוי הגעגועים למרחקים ולחברה יהודית אחרת גדולה ועדי... ארץ ישראל.

יש לציין בשבחו של הנוער השרנסקאי, שהיה ידוע בסביבה כער ותוסס. הדבר התבטא בספריה־מאורגנת ובהופעה של להקה דרמתית שידעה להציג הצגות

קלסיות באידיש. אפשר היה לא פעם לשמוע את השפה העברית, בהרצאות או בשיחה, וכמובן בקריאה. גם תנועת־נוער של השומר הצעיר' חדרה לעיירה זו.

אמנם מספר חבריה לא היה גדול, אבל מסור ומקיים כל מצוות השומר הצעיר; ועד מאוחר בלילה הדהד קול שירה במועדון קטון ונשמעו שירים ישראליים, שעוררו געגועים לארץ. אין פלא שעולי שרנסק נמנים עם ראשוני העליה הרביעית שהצליחו להגיע ארצה ויצרו מרכזם בקרית חיים. הם בה מראשוני מתישביה.

יש להזכיר את המקום ששימש מפגש מיוחד והוא: המאפיה של הקורלציקים, שבלילות חורף הקרים בהסך התנור המחומם — גם לחימום ולקירוב הלבבות של הנוער.

לזכר היקרים

הורי גרו בראשונה במרכז הריבוע בבית הגדול של אלשבסקי, באמצע העיירה. בשנים האחרונות לפני עליתי ארצה, הצליחו להגיע לנחלה ועברו לגור בביתם שנקנה ממשפחת קורן שעזבה את העיירה. שמחת כל המשפחה היתה גדולה עם שנוי המקום.

במרוצת השנים התחילו אחיותי לעזוב את עיירה, אחת אחת ועברו לגור לערים אחרות — למלוה ללודזש ולורשה. היה זה צעדן הראשון לצאת למרחב, בתקוה להמריא למרחקים. אבל הצעד הבא לא נעשה, אם כי הרצון היה עז. לולא המלחמה הארורה שחסמה את כל הדרכים, ודאי היו מוצאות להן דרך ארצה. כי לב יהודי החם פעם בכול, ואף ההורים, במכתבים שהספיקו להגיע ארצה לפני פרוץ המלחמה, הביעו את משאלתם היחידה, להתראות ולחיות כאן בארץ כלנו יחד. בשעות דמדומים שהתיחדתי עם עצמי האמנתי וקויתי שלא רחוק היום, ויפתחו הדלתות והם יופיעו. אבל הגורל התאכזר. — התאכזר בהם — והתאכזר בי — בהם שלא הצליחו למלא את רצונם העז, שהתחזק יותר ויותר בשנים האחרונות, עת שהחבל התהדק יותר, וידעו שפתרון יחידי לכל יהודי הוא העליה. אבל לא הספיק הזמן. ובי התאכזר הגורל, שממשפחתי הענפה והמסועפת שהיותה קשורה לעם, באהבת העם ובארץ והעריצה כל־ערך לאומי הקשור בעם — נעלמה ואיננה. נשארתי כמעט יחידה. לבי דוי על כל היהודים שנטשו בשואה. הלב בוכה על חורבן בית אבא ועל ההורים האהובים, על אחיותי, גיסים, הילדים, הדודים והדודות.

דואב הלב שיקירי ואהובי הישרים נעקרו מבתיהם ונרצחו באכזריות, ע״י פראים וטמאים, והדבר היחידי שנשאר לי לשמור על זכרונם בקדושה ובטהרה.

יהי זכרם ברוך. ארץ אל תכסי דמם. תנצב״ה.

לאה מגד (ווייכגאט)

זכרונותי

אעלה מעט קורות עירתי וקורות עצמי שחייתי בה עד יום נשואי בשנת 1919.

בשנת מלחמת העולם הראשונה 1914, הצלתי עלמה סיבירית נוצריה מציפורני פריצים נוצרים בשם Korezewscy בעיירתי שרנסק, שבאה אל ביתם ללמוד משק־בית וחקלאות. כאשר פרצה המלחמה, לא קבלה מאת הוריה לסלק שכר לימוד שהתחייבה לבעליה, בעטיה של מצוקות העתים. תוך מצוקתה שמעה העלמה הנ"ל מפי מאן דהוא, — כי אני יודעת גרמנית לכתוב. היא בקשה ממני לפנות בלשון זו למטה צבא הכיבוש, בדבר רשיון לנסיעה הביתה. נעניתי לבקשתה, כתבתי למטה מטות צבא במחוזנו בענין זה ולאחר זמן ממושך קבלתי עבורה מכתב המלצה לידי הצבא הרוסי, אויב הגרמנים, להעביר את העלמה לגבול הרוסי ומשם לביתה סיבירה. בבוא העלמה הנוצרית למחוז חפצה קבלתי הרבה מכתבי תודה והוקרה מאת הוריה.

פעם קרה שהעלמה הזו ששמה היה Jrdorowicz הועלפה על מטתי בחדרי מרוב עגמ"נ. התעלפותה של נוצריה בבית יהודי, העמידתני בסכנת נפשות, משום שתושבי המקום בני דתה ועדתה היו עלולים להעליל עלי עלילת דם. אך הודות לכך שקראתי תיכף ומיד לרופא המקום, והוא בהיותו איש ישר, הבין לטיב המקרה ולטוהר מעשי, והוא מנע ממני את הסכנה הזו.

העלמה הזו רצתה להעניק לי מיטב חפציה ותכשיטיה היקרים לאות תודת והוקרה על כל היזוב שגמלתי לה (היא התגוררה ממש בביתני חצי שנה). כל חפציה היו אצלי משום שהיתה נאלצה להוציאם מבית הפריצים אשר גרשו אותה מביתם. ואני קימתי מה שאמרו חכמינו: „כל יהודי הגומל חסדים לגויים מקדש את שם עמו". בעד כל חסדי לא רציתי לקבל כל גמול, כי לא על מנת לקבל פרס עשיתי זאת, כי אם לקדש את השם אמורתי.

בימי המנדט של הגרמנים במלחמת העולם הראשונה, גזר השלטון שבכל עיר וכפר ולכל עדה צריך להיות בי"ס משלהם. פניתי לוועד החנוך הגרמני בבקשת רשות לפתוח בי"ס עברי למען העדה היהודית. ואמנם ניתנה לי הרשות. אך בתנאי שעלי לעמוד בבחינות. הכשרתי את עצמי לכך, עמדתי בבחינות בגרמנית לפני דירקטוריון ההשכלה, ויכולתי.

היות ולא היתה לי כל אפשרות כספית לשכירת מעון ורכישת אינבנטר לפתיחת בית ספר, הייתי נאלצה להוציא חלק מאינבנטר הבי"ס הפולני בו למדו

ילדי עיירתי שרנסק דורות על דורות. אספתי 52 ילד בני עירתי שבכל ימות קיומה, היינו: 3 מאות שנה לא ידעה בית ספר יהודי מהו. שחררתי אותם מהביה"ס הפולני ויסדתי בית ספר עברי. הלימוד עברית היה עברית בעברית. הרשיון ניתן רק על שמי, אך צרפתי אלי עוד שתי מורות חברותי, אחת בשם רלת דוברושקלנקה ואחת צלה קורן. שחררנו את ההורים משכר לימוד, אע"פ שייסוד הבי"ס הזה עלה לי בממון רב ובדמים מרובים.

את הממון סחבתי מאת הורי שהבינו לרוחי ותמכו במפעלי. הורי הילדים לא הכירו בזה שילדיהם צריכים וחייבים ללמוד עברית וזקוקים לבי"ס עברי. לכן עלה לי פתיחת הבי"ס גם בדמים, כי לא רק אותי העליבו ההורים על הוציאי את ילדיהם משווי משקלם בהעלותים על דרך חדשה, בפלסי להם נתיב יהודי וציוני ובהורותי את הלשון העברית, כי אם גם את פני אבי ז"ל הלבינו והתנפלו עליו בקללות בבית המדרש, על שבתו הטותה את בניהם ואת בנותיהם מהדרך הישרה.

אנו, שלש המורות, אשר ניגשנו בכל להט נפשנו והכרתנו שזאת היא הדרך בשביל בני ישראל למען עתידם היותר טוב, ובכדי שילמדו דעת לשלול את הגלות, עליהם איפוא ללמוד תורת עמם שהיתה זרה למו, — לא נרתענו מהשקפתנו זו עקב הרדיפות שנרדפנו, אלא המשכנו תוות לחץ קנאי ללמד בהתמדה ולטעת בלב הנפשות התמימות והרכות, את האהבה והשאיפה לציון, לעם וללשונו ההיסטורית, אשר ניצני התחיה צצו כבר בשדה חיי הגולה.

הילדים למדו בשקידה ובהתלהבות. גילינו לפניהם עולמות חדשים. פתחנו לפניהם אופקים רחבים והכנסנום להיכלי הקודש שראו בהם אור שחר גדול. הילדים עשו חייל בלימודים ואחרי שלש שנות לימוד בבית הספר שלנו בשרנסק, נתקבלו אחדות מתלמידותי לסמינר העברי בעיר וילנה שנקראה אז „ירושלים דליטה".

באותה התקופה ואחריה גם אחרי נשואי, נתתי שעורים בעברית גם לגדולים והמשכתי את פעולתי התרבותית בעיר ולוצלוק (עירו של אישי) בה התגוררתי אחרי נשואי ודקלמתי על הבמה לפני ארבע מאות איש בנשף ביאליק את השיר: „מתי מדבר האחרונים".

הילדים גדלו והלכו. הבי"ס הזה הנחיל את הקנינים הרוחניים של היהדות לילדי הדור הצעיר אשר הקדישו את זמנם ואונם לפעולה ציונית נרחבת. כעת נמצאים צאצאיהם ותלמידותי עמדי כאן בארץ מכורתי, על אדמתנו ארץ הקדושה.

העלותי על הגיר שורות ספורות לזכר קדושי עירוני, עיירה של עלויים ושוחרי תרבות בכל הדורות שנספו בידיו הטמאות של היטלר, ימש"ו, צר ואויב.

יום שנת עצמאותנו האחת עשרה, רעננה.

ש. סולדנר

יום השוק והיריד בשרנסק

היינו רגילים להגיד שביריד שורצים הרבה שכורים. (או כמו שאמהות שלנו היו רגילות להגיד, נאך אפאר שכורים). ביום השוק נראים פחות שכורים. ביום השוק היינו מכירים את השכורים כי היו תושבים משרנסק, או מסביבה קרובה. ביריד לא הכרנום, כי הם באו ממקומות רחוקים. אינני מתכוון חס וחלילה להפחית את ערכם של השכורים הקבועים בכל ימות השבוע, כמו גאוויצקי וזשולטובסקי וכדומה...

יום החמישי היה יום השוק; יהודי העיירה התכוננו ליום זה, במיוחד בעלי החנויות. כי בעלי־מלאכה נסעו לעיירות שבסביבה והסוחרים חכו לפדיון גדול בכדי שיוכלו לעמוד בהתחייבויותיהם הכספיות, ולהשיג גם סחורה חדשה. ארבע פעמים בשנה התקיים יריד, אליו היו באים אכרים ואכרות ובעלי מלאכה ממקומות רחוקים, ז. א. ממחוזות אחרים. הירידים חלו בעונות מסויימות, או אחרי יום אזכרה לקדושים־ות נוצרים.

ביום השוק היתה כל העיירה מלאה גויים וגויות, כמו״כ עגלות. מהבוקר התחילה זרימת אנשי הסביבה העירה. הם נהרו מהכפרים, מי ברכב מי ברגל, מי בעגלה עם תוצרת עצמית מקורית, בכדי למכור אותה לאנשי העיירה, לרוב ליהודים. כשנגמר היריד והסתיימה המכירה, נפרדה החבילה; מי שתפנה לבית מרזח (לשנק); ומי שפנה לחנות יהודית לקנות צרכי בית. אעפ״י שהתלוצצנו שישנן חנויות יותר מקונים, בכל זאת לא שמענו על קטטות בין בעלי החנויות.

טיול קצר בשוק

נתחיל ממסחר ביצים וחמאה. בקרבת הפרוזדור בכניסה למשה׳קס חצר, חכו כבר האחים זימאן עם ארגזים ריקים גדולים בכדי לקבל מן האכרות הגויות את הביצים והחמאה.

אחד מן האחים היה עסוק בריצה לבנק להשגת כסף ולפרוט אותו למצלצלים. אותו דבר היה על יד הבית של הירצקא גראנאט. האחים גראנאט קנו מן הגויות ביצים וחמאה, רכזו אותן במרכז אחד. מול הסחר־מכר של ביצים וחמאה, תפסו מקומותיהם הכובענים (היטל־מאכערס) עם תוצרתם; הם היו שקועים בדאגותיהם, ונוצר רושם שכל אחד מדבר אל עצמו; כשהופיע הקונה נתעוררו מתרדמתם. לא רחוק מהם, הציעו סנדלרים נעלים למכירה. יהודים וגויים עסקו ביחד; הופיעו קונים והיה למי למכור. מעניין היה לראות את המסחר אצל חייטים „א פאטשעגיש״

והעמידה על המקח. שקט יחסי שרר אצל סוחרי תבואה וזאת בכלל כמה סבות: ראשית, המחיר הקבוע, ושנית, חלק מן הגויים נסעו ישר למחסן. לכל סוחר תבואה היה מחסן משלו. קראו לזה שפייכלר. שקלו התבואה ושלמו לפי המחיר הקבוע מראש. והמעט שרצו מחיר יותר גדול לא הביאו לשפייכלר. אותו מצב שרר בחנויות, לכל חנות היו לקוחות משלה, כל גוי שמכר תוצרתו נכנס ישר לחנות שלו; לא היה קיים הבדל אם זאת היא חנות לצרכי אוכל או חנות לבדים או מצרכים אחרים. אבל המקום בו עלה הרעש הגדול ביותר, היה השוק של בהמות וסוסים. מוכרים וקונים, מתווכים וסתם אנשים ממשתתפי היריד שרצו בשוק. קיים היה מנהג, לאחר הגמר נכנסים למוזג ושותים לחיים, וגם הם היו בין השותים. הכל ביחד רעשו, צעקו ומחאו כף. הרעש היה כה גדול שאחד לא שמע את דברי חברו, רעש ומהומה עד לחרישת אזנים ממש.

וכשהשמש התחילה לשקוע, מהרו היהודים לבית המדרש להתפלל מנחה.

טיול קצר ביריד. ל״ל גוטמן־יוז

לכל ענף הוקצה מקום קבוע. כל הלילה שמרו האנשים על המקומות. בעלי מלאכות ממקומות רחוקים הבטיחו לעצמם דוכנים למכירת תוצרתם ע״י שהיו שוכרים אנשים לשמור עבורם מקום טוב. היו גם משתמשים למטרה זו בקרובים מן העיירה. במשך כל הלילה פרצו קטטות על דבר של מה בכך.

בשעות הבקר המוקדמות, החלה זרימת הכפריים־ות או גויים־ות מכל הדרכים והסמטאות, ומסביבות שונות. המונים המונים באו. ברעש מחריש אזנים, בצעקות ובצווחות הגיעו העיירה.

אעפ״י שהיו מקומות קבועים לגויות המוכרות בצים חמאה ועופות, יצאו לקראתן עקרות־בית ע״מ לזכות אותן במציאה או מפני חשש עין הרע.

ביריד כזה לא היה מחסור בגנבים ושכורים. המשטרה היתה טרודה ביותר. זכורני מקרה שפעם הופיעו ביריד בחורים עם סחורות־בד למכירה. כל יהודי שנגש אליהם נכווה בצעקה לעומתו — „ליהודים אין מוכרים". הקונים הנוצרים קנו את המציאות. התברר לבסוף, שכל חברי הכנופיה הזאת היו יהודים.

כשהשמש התחילה לשקוע, היה קשה להשיג מנין למנחה, כל אחד התפלל ביחידות, כי אחרי יום עמל קשה כזה היו צריכים להכניס הכל בחזרה.

במוצש״ק נסע אהרן זעליג זימן, ז״ל, עם הסחורה — ביצים וחמאת — שקנה, ביום השוק — או ביריד — לורשה, ביום ד׳ חזר עם כל טוב מתוצרת העיר הגדולה לשרנסק, בכדי להפיצה לחנויות.

ש. רוזנבוים

חברת בקור חולים והגבאים — והלפנים משורת הדין

איתא בגמרא: לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו לפנים משורת הדין. (ב"מ, ל).

מטרת החברה היתה ברורה: לעזור למשפחה בה נמצא החולה, לא רק בכסף כי אם בנפש, כלומר לשרת את החולה, ללון אצלו וכו'. בעיירה לא היה קיים בית חולים מאז הדליקה מלפני מלחמת העולם הראשונה. בית החולים הכי קרוב במלווה, לא הסכים תמיד לקבל חולים מחוץ למקום.

במלחמת העולם הראשונה, בזמן שמגפת „טפוס" התפשטה בעיירה ובסביבה ועשתה שמות באוכלוסייה, הכריח השלטון הגרמני את הבית החולים לקבל חולים מחוץ למקום, אבל במקרים רבים לא הסכימו תמיד בני המשפחה למסור את החולה לבית־חולים, כי המשטר היה של כובש, (זה היה בזמן מלחמת העולם הראשונה) והגרמנים התנהגו בכל החומרא: אי אפשר היה לבקר אצל החולה ובני המשפחה הושמו בהסגר. חברת בקור חולים מלאה אז תפקיד בעזרה שהגישה לבני המשפחה בזה ששלחה את חבריה ללון אצל החולה, ושחררה אותם ע"מ להחליף כח בכדי להמשיך בטפול בחולה.

במיוחד יש לציין את תפקידו של הגבאי בתקופה הזאת. ר' שלמה איצקוביץ (לפי הכנוי „ברלקה") מלא תפקיד גבאי החברה. אם קרה שמישהוא חלה, אפשר היה לראות את היהודי הנמוך קומה יוצא מביתו הקטן, ובצעדים מהירים נחפז לחולה.

בזמן שהעיר היתה עוד שקועה בתרדמה נראה הגבאי ר' שלמה יוצא עייף מהחולה בדרך לביתו. לא אחת קרה, בזמן שר' שלמה ישב בחוץ על יד פתח ביתו והודיעו לו על מקרה מחלה, קם ממקומו ולא נכנס הביתה, אלא מודיע לאשתו שעליו ללכת.

ר' שלמה איצקוביץ, יהודי פשוט, הקפיד לשמור על המסורת ללכת פעמיים ביום לבית הכנסת, לתפילת שחרית וערבית, ולהגיד פרק תהלים. הוא היה הגבאי והשליח. הכל שלא על מנת־לקבל פרס. תמיד היה שגור בפיהם של יהודים אלה, הפסוק „כל מי שעוסק בצרכי צבור באמונה, הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם". והוא דאג שהעזרה תגיע בזמן. ולזכותם של אנשי החברה יש לציין, שלמרות שרוב אנשי העיירה היו אנשי עבודה, רובם בעלי מלאכה, שהתקיימו מעמל כפיהם,

ולמרות עייפותם, מלאו את המוטל עליהם באהבה, הם הלכו לפי התור ללון אצל החולה, כאמור.

לא אצא ידי חובתי אם לא אזכיר במיוחד את ר׳ הרצקה גרנט ז״ל, למרות שהוא כבר נזכר בספר. יהודי למדן, אדוק, גברתן, היה מסור בעזרתו לזולת. זכורני, בזמן שפרצה מחלת החולי־רע בעיירה, התמסר היהודי הזה כולו לעזרה. כל העזרה הראשונה במקרים אלה התבטאה בעשיית מסז׳ים. ר׳ הרצקה הלך מחולה לחולה והגיש את עזרתו. היו מקרים שחזר מאוחר בלילה מבקור אצל חולה ואך הספיק לנמנם קצת, נקרא שוב לעזרה לחולה אחר. הוא קם בלי תרעומת והלך לזקוקים לעזרתו, למרות שידע שהמחלה מדבקת. תמיד היתה שגורה בפיו הפסוק: שליחי מצוה אינן נזוקין.

אבל לאנשי החברה היה גם ספוק אחר.

זה היה בליל שמחת־תורה. כל אנשי החברה התכנסו לסעודה אצל הגבאי. אחרי כן יצאו בתהלוכה עם ספר תורה, דרך השוק, בשירה ורקודים. בדרך נפגשו עם תהלוכה שניה של חברה קדישה, וכך הגיעו לבית המדרש ובהתלהבות עד לשכחה עצמית ערכו את ההקפות. כאלה היו אנשי העיירה הזאת. העיקר היתה קרבת הנפש מיהודי ליהודי שני בעיירה. כולם שמרו על קדושת החיים, ועקרון העזרה לזולת. יהודים אלה מלאו את תפקידם לפנים משורת הדין.

לפיכך נברא האדם יחידי בעולם — ללמדך — — — כל המקים נפש אחת, מעלה עליו הכתוב כאלו קיים עולם מלא
(סנהד, ל״ז)

כשבא רב דימי אמר: כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה.
(נדרי, ל״ט, מ׳)

מרים שפירא־ויס

זכרונות תלמידת בית ספר פולני עממי

לזכרון הורי היקרים ז״ל: חנה שפירא נזבית גרינברג ופרץ שפירא משרנסק שנהרגו בימי מלחמת־העולם השניה בפו־לניה, ע״י כובשים נאציים — מוקדשים הדברים הבאים.

אכן, ראויה היא עירת שרנסק שבגליל מלוה — בפולניה המרכזית, שהיתה ציונית, לשזרה לתוך ההיסטוריה של עמנו בגלות. היא הוסיפה והעשירה לא מעט את קורות חיית היום־יומיים של אזרחיה היהודיים. ובמה זה התבטא? החוט שנשזר ונמשך אלפי שנים של עם בגולה — נטוה במרץ ובכח פנימי גם בתוכנו, בחלק הדתי בעיירה שהתפלל בכל עת: לשנה הבאה בירושלים. על ידי כך לא נתן להשכיח מלבו זכר הארץ, המהווה יסוד לכל עם, הרוצה בקיומו הממשי.

הנני נזכרת במקרה מיוחד, שאירע בעירתנו: בזמן שהמשטר הפולני האנטישמי התיר סו״ס לילדים יהודיים להנות מחנוך הממשלתי העממי, ופקודה יצאה מטעם הרשות המקומית להורים לרשום את בניהם לבית הספר, זכיתי אני להיות בין הראשונים שנרשמו. אחרי זמן קצר התבשרנו שעלינו להופיע ללמודים גם בשבת. ביום ששי אחד, כאשר מחוסר מקום למדה כתתנו אחרי צהרים, החזיקו אותנו עד שעה מאוחרת אחרי הדלקת נרות שבת. כשראו ההורים שהילדים לא חזרו בזמן, התיצבה משלחת בפני הרב ליבטיג ז״ל. הרב לא הסס והוגה והופיע בפני מנהלת בית הספר. היא היתה אגב, אשה פרוגרסיבית ואהודה על התניכיה היהודיים. אחרי משא ומתן קצר, שחררו אותנו מיד וגם בטלו גזירת הלמודים בשבת בכלל.

זוכרת אני היטב, למרות שהרבה ילדים השתחררו מזמן מהקלריקליזם הדוגמטי, כי השתיכו כבר אז לתנועות נוער — היינו כולנו מאוחדים בדעה לא להפר את השבת המסורתית, והוחלט שאף ילד לא יבקר בשבת בבית הספר. הנני זוכרת היטב איזו גאוה פעמת בלבי אז, בהיותי בת 12, שהיה נראה לי שנאחנו. ההכרה הלאומית פעמה בי כבר בחזקה. אמנם היו מספר מורים שהעבירו בכונה רעה ביום שבת את הנושאים הקשים ביותר, אבל היו גם אחרים (אמנם מעטים) שבבואנו ביום שני לבית־הספר — הסכימו אפילו לחזור על כמה דברים קשים. אני זוכרת עוד, שבהפסקות בין שעור לשעור, לא רציתי לדבר פולנית וזכורתי

ריק אידיש. פעם נגשה אלי אותה המנהלת ושאלה אותי, למה אינני מדברת בשפה הפולנית, דבר זה יקשה עלי בלמודים. (וזה היה נכון). אח"כ הוסיפה „לבטח היית רוצה שהשפה העברית תהיה שפתך" (היא כבר הכירה אותי בשטח זה). אמרתי לה בתמימות: „הייתי באמת רוצה בזה, אבל אין לי אפשרות לכך". מאז היא לא שאלה אותי, למרות שפטפטתי כל הזמן אידיש. לאמי ז"ל, אנחנו חייבים להודות על חנוכנו הרב־צדדי, כי דאגה להקנות לנו ידיעה בעברית, ע"י שעורים שקבלנו פעמים בשבוע אצל מורינו גדליהו ביבורסקי ז"ל, שממנו ינקנו הרבה תורה והוא הקנה לנו את היסודות של השפה העברית. לא תמיד הרשה לנו מצבנו הכלכלי לשלם בעד השעורים החדשיים. אמי היתה אז חוסכת מהוצאותיה היום־יומיות, אוספת פרוטה לפרוטה ובסוף החודש היתה מוציאה את הצרור האסוף ומסלקת בשמחה ובעצב גם יחד, שכר למוד למורה, שאגב שכר זה היה מקור מחיתו העיקרי.

משגדלתי קצת ושלטתי כנגד „כביכול" בשפה העברית, כסיתי בעצמי את הוצאותי, ע"י שעורים בעברית לילדים קטנים ועזרה לילדים, שפגרו בלימודים בבית הספר הפולני. מכאן, מספסל הלמודים — אל תנועות־נוער, שהשפעתה היתה חזקה על הנוער בעירתנו, החל מהמועדון „תרבות" עם הספריה הקטנה שבו. במועדון זה נהגו הציונים הכלליים להתאסף בערבים, ביחוד בערבי־שבת וימי חג לאומיים, היו משמיעים הרצאות על נושאים ציוניים שונים, חברינו הנכבדים: נותן דוברושקלנקה ויוסף גרנט (אז), שהגשימו את מאויהם ועלו ארצה. כמו כן השמיעו דבוריהם שליחי המרכז שבורשה, שגרמו הנאה והביאו לנו, לנוער, תועלת רבה. הם חנכו אותנו לקראת העתיד והיינו בולעים כל מלה ומלה העשויה להעשיר את ידיעותינו הדלות. המועדון „תרבות" היה כאלו השורש שעליו גדל העץ, אשר ענפיו היו תנועות נוער כמו: החלוץ הכללי, פועלי־ציון, השומר הצעיר וביתר. אני זוכרת תקופה ארוכה של פעולה משותפת במועדון זה: לכל תנועה הוקצבה פנה מיוחדת עם קשוטים וסיסמאות. המועדון עמד לרשות כל תנועה, ימים מסוימים בשבוע, כי לא היה לאל ידנו להחזיק לכל התנועות מועדונים נפרדים. אבל במשך הזמן, לאחר שהתרחבנו, לבשו התנועות צורות רציניות בממדים יותר גדולים. ביחוד תנועת „השומר הצעיר" אשר התפתחותה הצופיות, מבצעיה ותוכנה הלאומי המתקדם ביותר, משכו את הנוער לשורותיה. אז הוזילונו לדאג לעצמנו ורכשנו מועדון מיוחד, שעלה לנו במאמצים כספיים גדולים. אגב: לא כל בעל־בית רצה להכניס אותנו, מסיבות ידועות לכל...

יחד עם ההפרדה הזאת, התחילה גם מלחמה פנימית בין התנועות השונות. לא פעם הסתיימו הוכוחים בקטטות ובהתנגשויות הדדיות. אבל הופעה שלילית זו קוממה אותנו, כי דוקא הריב הפנימי הטיל עלינו אחריות־יתר לקיום התנועה

ושגשוגה. חלוקי הדעות לא הפריעו מלשתף־פעולה לטובת הקרנות הלאומיות, כמו ק.ק.ל. וקרן היסוד. להיפך, זה דרבן לפעולה מאומצת ולהתחרות בהכנסות של כל תנועה לקרנות. כתוצאה מכך הגענו לא פעם בעירתנו לשיא ארצי של הכנסות לקרן קיימת. הבקורים הדחופים מטעם הלשכה ודברי השבח ששמענו, הוסיפו לנו מרץ רב. כשאני רושמת דברי אלה על קרן הקיימת, ראוי מכל הבחינות להזכיר את שמו של מורשנו האחרון של הקרן הקיימת בשרנסק, יהודה גרשון רוזנבוים ז"ל, שלא זכה לעלות ארצה, למרות רצונו העז. הוא הקריב ממש את עצמו במשך הרבה שנים לפעולה זו, והודות לו ועל חשבונו יש לזקוף חלק הארי של הצלחתנו בהכנסות הקרן.

בשנים האחרונות לפעולתי, בעת ששמשתי מזכירה, כמעט שלא היה בית יהודי בשרנסק בו לא הזדקרה מהקיר קופסת קרן קיימת ואשר היתה מזכירה לבעליה כי חובה לאומית מוטלת עליו לשלשל, אם לא בכל יום, לפחות בכל יום ששי לפני הדלקת נרות שבת, פרוטות לקופסה. במו עיני ראיתי שאמי נהגה לעשות זאת בכל יום ששי. ביד אחת שלשלה פרוטות לקופסת קרן הקיימת, וביד שניה לקופסת ר' מאיר בעל הנס. לא קרה שבתקופת החודש להרקת הקופסה לא היה נמצא בה הסכום המינימלי. כשהשתייכנו ל„השומר הצעיר" — מעולם לא הפריעו לנו ההורים, למרות שליבותיהם חרדו לא מעט מאמונתנו באלהי ישראל. היו הרבה הורים, שסגרו את ילדיהם בבתיהם, בכדי למנוע מהם לבקר באספות ובמועדונים למיניהם, או שהיו מוצאים אותם בכח לאחר שמצאו אותם שם. אני זוכרת היטב שאמי, אשר באדיקותה הרבה לא עברה על אף אחת מהתרי"ג המצוות, היתה באה לא פעם אותנו אלינו ל„קן", כאשר היינו מאחרים בנשף, ע"מ להזכיר לנו שטרם אכלנו ארוחת הערב. פעם, כשחבר הנהגת־הגליל ערך ביקור אצלנו, שומשתי ראש־הקן — הכינה אמא בשבילנו ארוחת ערב.

פעם אחת שאלה אותי אמא בתמימות, האם נכונה השמועה האומרת כי הנכם מדליקים מנורת נפט בליל שבת, האם נכון הדבר? הלא אפשר לעשות זאת לפנות ערב. כאשר הבטחתי לה להקפיד להבא על כך, נרגעה והאוירה בילדיה, כי היא הרגישה, שאנחנו לא עושים זאת להכעיס. תמיד השתדלנו בבית לא לצאת מהגדר הרגילה של בית יהודי דתי, שמרנו על הכשרות ועל השבת במדה האפשרית. רצינו למלא חובתנו כילדים החייבים תודה להורים טובים. הורי גם נכחו לדעת כי לנו, כנוער יהודי תוסס, נועדו תפקידים למען העם, הרוצה בחדוש חייו במולדתו הישנה־חדישה. אמי גם נוכחה ברגש האנושי הפועם בקרבנו. היא היתה שולחת אותנו בכל יום ששי ובשאר ימי השבוע לשכנגו העניים להביא להם כמה ממצרכי שבת או תבשיל. אף פעם לא סרבנו. ברצון גדול עשיתי זאת,

כי הייתי נוכחת עד כמה היו אסירי תודה לנו בעד העזרה המינימלית המאפשרת להם לקיים את נפשם. בהגיע תורנו לצאת להכשרה, כמה דאבו הורינו לשלוח אותי ואחי הרצל מהבית למקום, שעלינו יהיה לדאוג ביגיעת־כפנו לקיים את עצמנו ולהמצא יחד בחברת בחורים ובחורות. בדמעות בעינים עמדה אמי וארזה את החפצים שלנו. כשקראה פעם ב„היינט" מאת יאושזאהן (איצעלע) על ההכשרה שלנו בולוצלבק, ובתוך השאר ציין שבמחנה התפשטה מחלת גרדת (קרעץ), לא מיהרה אמא להוציא אותי מההכשרה, כפי שעשו זאת הורים אחרים. (אכן נכון היה, המחלה פרצה עקב חסר שומנים בתפריטנו הדל לפי קביעת הרופא ואמא כתבה לי מיד על כך, כי חששה שמשהו רציני אירע).

אף פעם בחיי־לא אשכח את התמונה בעת עלותי ארצה ; הייתי האחרונה מהילדים שעליתי. אבי ז"ל עם היותו מטבעו גבר במלא מובן המלה, וגם לא פעם קשה — עמד מרחוק ובכה. הוא לא היה מסוגל לגשת לאוטו, בו הצטרכתי לנסוע. במהירות נגשתי אליו ונפרדתי בלי להוציא כמעט מלה מפי. קשה לבטא במלים את הפרידה. אמא כאלו הרגישה שזאת היא פרידתנו האחרונה, יותר לא נתראה. ואמנם כך היה. אניתנו — אנית מעפילים „טיגרהיל", האחרונה שיצאה מאירופה לפני מלחמת עולם השניה, עגנה בנמל תל אביב, אחרי טילטולים בים במשך 6 שבועות, לאחר שחזרה כמה פעמים מהחוף הנכסף, בראשון בספטמבר 1939, לפנות בוקר, יום פרוץ המלחמה בפולין. אני שוב נזכרת כעת כמה דמעות הזילו הורי — בקראם את עתון ה„היינט" בשנת 1932, שהיטלר הגיע לשלטון, ועל הפרעות שנערכו ביהודי גרמניה. הם בעצמם חזו זאת על בשרם בצורה טרגית. דלה היא הלשון האנושית כדי לתאר את השואה הטרגית הזו. אפשר היה למנוע הרבה, לכל הפחות מהנוער שלנו, לו לא היו קופאים על שמריהם וברצון עז מגעורים את חוצניהם מעליהם והיו קמים כמוני, שלא התחשבנו אפילו בצער גדול של הורים יקרים לנו מאד, ועוזבים אותם בכח. אכן, גם בתכניתנו היה להעלות את ההורים, אבל אחרנו את המועד. תכננתי כי כאשר אגיע ארצה, אעשה את הכל ע"מ להעלותם, לאפשר להם להיות יחד עם ילדיהם, שלא השלימו מעולם עם חיי הגלות ונצלו מהשואה, ומוסיפים נדבכים לבנין הגדול ששמו ; עם ישראל בארץ־ישראל הקדושה. לבטח היו לבותיהם גאים על כך שילדיהם היו בין הבונים הראשונים של קרית־חיים, קרית פועלים הראשונה בארץ. אחד מהם חי באקלים הקשה של עמק־הירדן ומוסיף נדבך לחיים קולקטיביים נועזים. השניה בגבול המשולש בקבוץ „השומר הצעיר", מגשימה את מאויי חלומותיה מימי הנעורים. וממשיכה לטוות את החוט שראשיתו היה בעיירה הנדחת. בהשתרשנו כבר באדמת המולדת, שאף סערה לא תוכל לעקרנו לעולם, והתקוה שלא יקום עוד צורר כזה שיוכל להשמידנו, נעלה את זכרכם — הורינו היקרים!

צום הייליקן אנדענק פון
מיין מאמען, פייגע דאבראשקלאנקא
און מיין שוועסטער זוזח־אסתר,
דאס זענען אומגעקומען פון
נאצישע מערדער.
ונקיתי דמם לא נקיתי!

מיינע זכרונות פון שרענסק

פון נתן בן מנחם (דאבראשקלאנקא)

אינהאלט:

1. אברהם משה היללער און זיינע 4 טעכטער;
2. שלמה און אסתר שפירא און פאמיליע
3. דאס הויז פון פייגע דאבראשקלאנקא
4. מיינע אינגלישע יאהרען
5. הרב ליכטיג ז"ל און זיין איינפלוס אויף מיין כאראקטער;
6. ר' יוסף ליב פעפער ז"ל און יבדל לחיים ר' שלמה זלמן בארנשטיין;
7. זעלבסט־מארד פון דאס יונגע מיידל רבקה ארביטער;
8. די השכלה באוועגונג און מיין „קרע בלב";
9. דער ערשטער וועלט־קריעג און דער דראנג פון דער יוגנט צו בילדונג;
10. מיין הייראט מיט די קוזינע חנטשע און אונזער רייזע קיין בערלין;
11. דער געבורט פון אונזער זין מענדעלע אין בערלין;
12. אונזער צוריקרייזע קיין שרענסק;
13. די תקופה ווען איך בין געוועזן ראש הקהל;
14. די אימפאזאנטע פייערונג ביי דער דערעפנונג פון דער העברעאישער אוניווערזיטעט אין ירושלים;
15. מיין פערלאזן שרענסק און מיין אבשיד מיט דער יוגנט.

זכרונות פון מיין קינדהייט

איך וועל אנהייבן מיינע זכרונות ווען איך בין נאך א קינד געווען, דער איבערגאנג פון ניינצנטן אין צוואנציקסטן יאר־הונדערט.

צו יענער צייט איז אין שרענסק איינגעשטאנען א פולק מיליטער (רוסיש). איך דערמאן זיך ווי דאס מיליטער איז בעריטן מיט די פערד צום טייך און די אידישע אינגלעך האבן נאכגערופן אייניקע נעמען פון סאלדאטן — אידן וואס זיי האבן געקענט.

מיטן אוועקנעמען דאס מיליטער פון שרענסק (אין יאר 1998) איז די עקאנאמישע לאגע פון די אידישע איינוואינער געווארן זייער שווער. די אזויגערופנע „מדינה־גייערס" (הענדלער, וועלכע האבן באקומען סחורות פון די גרעסערע סוחרים אויף קרעדיט און זענען ארומגעגאנגען אין די דערפער פארקויפן די סחורות צו די ארטיקע פויערן אויך אויף קרעדיט) האבן דערפילט אז זייער עקזיסטענץ וואקלט זיך, האבן זיי אין געהיים זיך געגרייט אוועקצופארן קיין אמעריקע, נישט באצאלנדיק זייערע חובות די סוחרים. דאס האט געבראכט צו דער ליקווידירונג פון גרעסערע סוחרים, ווי מיין זיידע אברהם־משה הילער וועלכער האט געהאט א גרויסן שניט־האנדל, און זיין איידעם שלמה שפירא, מיט זיין גרויס קאלאניאל־גאלאנטעריע געשעפט. דערמאנענדיק די צוויי נעמען מוז איך צוגעבן, אז דאס זענען געווען צוויי פעסטע זיילן אין אידישן שרענסק.

דאס הויז פון ר׳ אברהם משה הילער

אברהם משה בן נאסקע (נתן) הילער האט געשטאמט פון מאקאוו; ער האט געהייראט פאר גאלדע בת גדליה וחנה ביצקין פון שרענסק.

דער זיידע איז געווען א איד א למדן, אויך וועלטלעכע קענטענישן זענען אים נישט פרעמד געווען. דאס באקאנטע ספר חכמת־היד (ווו דער מחבר וויל באווייזן אז דעם כאראקטער פון מענטש קאן מען דערקענען לויט די צייכנס אויף דער האנט), וואס ס׳איז געווען א יקר־המציאות, האט דער זיידע אלס 14 יעריק אינגל אויף א קינסטלעכן ארט איבער געשריבן מיט דער פען. אויפן שער בלאט פון ספר, געדענק איך, איז געווען אויסגעמאלט א שיינע האנט מיט פארשידענע ערקלערונגען. דער זיידע אברהם משה מיט דער באבע גאלדע האבן געהאט 8 קינדער 4 טעכטער און 4 זין. אויב די זין פון אברהם־משה הילער האבן זיך נישט אויסגעצייכנט מיט ספעציעלע איינגענשאפטן, האבן דערפאר אלע 4 טעכטער געגעבן פיל מאטעריאל פאר ביאגראפישע נאטיצן.

אסתר

די עלטסטע טאכטער אסתר האט פארמאגט א שארפן קאפ, זי האט געהייראט פאר שלמה שתירא און האט אנגעפירט מיט די קאלאניאל און גאלאנטעריע געשעפטן. ווען איר מאן שלמה שפירא איז געשטארבן איז געבליבן א גרויס פארמעגן. אסתר איז זאס „די סוחר׳טע פון שרענסק״, וועלכע זער באַרימטער שריפטשטעלער אפאטאשו דערמאנט אין זיינע נאוועלן, שילדערנדיק ווי זי פלעגט פארן נאך מלאווע איינקויפן קאלאניאל־סחורות ביי דער פירמע קאנעצקי־פראנק. איינמאל פרייטיק, ווינטער, ווען זי איז צוריקגעפארן פון מלאווע און עס איז געווארן שפעט איז זי ארויסגעטער פון שליטן, און געצונדן שבת־ליכט אין שניי...

אסתר איז באקאנט געווען אין דער גאנצער סביבה אלס טיכטיקע און קלוגע פרוי, איר גוטער נאמען איז דערגאנגען ביז פלאצק פון וואנען זי האט געהיראט דעם צווייטען מאן, ר׳ הירש ניימאן (מ׳האט אים אויך גערופן הירש „קוילער״, ווייל ער האט געשטאמט פון דער שטאדט קויל).

די צווייטע טאכטער מרים־רויזע:

מרים־רויזע, דאס איז געווען דאס שיינדעל אין דער משפחה, זי האט געשמ׳ט אלס יפת־תואר און געבילדעטע; תורה וגדולה במקום אחד!

מרים־רויזע האט זיך ווייניק באשעפטיקט אין שניט־געשעפט, זי האט מער געשטרעבט צו לערנע און בילדונג. דער עלטער־זיידע גדליה ניאקין, וועלכער איז געווען אויף דער עלטער א סגי־נהור און האט אלעס געלערנט אויף אויס־ווייניק, האט גערן געלערנט מיט מרים־רויזן חומש, נ״ך און זאגאר תלמוד, אויסער די למודי קודש האט מרים־רויזע אויך געלערנט פויליש, רוסיש און פראנצויזיש.

דער רייכער איד פון ציכאנאוו, ר׳ בער בירמאן, וועלכער האט געזוכט פאר זיינע קינדער גאר יחוס־שדוכים (פאר איין טאכטער האט ער גענומען א זון פון בארימטן מלאוער רב קלינגער. פאר א צווייטע טאכטער האט ער גענומען א זון פון די באקאנטע און בארימטע פאמיליע ראקאווסקי פון פלאצק) האט געזוכט פאר זיין זון אשדוך ער האט געהערט פון א יקר־המציאות אין שרענסק, איז ער געקומען צו פארען קיין שרענסק, מ׳האט דעם רייכען ציעכאנאווער סוחר פיין אויפגענומען און איינגעלאדן צום מיטאג. נאכן מיטאג האט מען אוועק־געשטעלט דברי־מתיקה, האט דער גאסט באמערקט אז ער איז שוין זאט און קאן מער נישט געניסן פון די זיסקייטן. מרים־רויזע איז אויפגעשפרונגען אין אויס־גערופען דעם באקאנטען תלמודישען אפאריזם: „רווחא לבסימא שכיחא״! (ד. ה.

— פאר דעסערט איז שטענדיק פארהאן פלאץ). דער גאסט איז דערשטוינט געבליבן, צוגעגאנגען צום מיידל און געזאגט אז ער האלט דאס פאר א גרויסע זכיה זי צו האבן פאר א שנור.

אין ציעכאנאוו איז די פאמיליע פון מרים־רויזע און הירש בירמאן געווען איינע פון די אנגעזעענסטע פאמיליעס, מיט איין טאכטער, מיין קוזינע הגטשע, האב איך געהייראט אין יאר 1920, די אינגסטע טאכטער חיה'לע האט געהייראט פאר ה' לאחאווער, א גאהלער און א שרייבשטעלער.

אלס צייכן פון בילדונג און אינטעליגענץ קאן דינען פאלגענדער פאל; אין ערשטען וועלט־קריג, אין יאר 1914, איז אנגעקומען קיין ציעכאנאוו פיל רוסיש מיליטער, די מיליטער־מאכט האט אנגעהויבען איינקווארטירן דאס מיליטער אין פריוואטע הייזער און פאר די העכערע אפיצירן האט מען זעלבסטפארשטענדלעך אויסגעזוכט די שענערע וווינונגען. ווי באקאנט האבן די רוסען געמאכט דאן בלבולים אויף אידן, אז זיי זענען שפיאנען און האלטן מיט'ן דייטש. אנגעזעענע אידן פון שטעט און שטעטלעך האט מען ארעסטירט און פארשיקט קיין טיף רוסלאנד. מיין אנקעל איז ארויסגעפארן פון ציעכאנאוו מורא'האבנדיק מען זאל אים נישט ארעסטירן, אין דער וווינונג איז געבליבן די טאנטע מרים־רויזע מיט די קינדער. אין דער שיינער וווינונג האט מען איינקווארטירט אייניקע הויכע אפיצירן, די אפיצירן האבן זיך אנגעהויבן אויספרעגן ווו עס איז דער בעל־הבית פון דער וווינונג, דערביי האבן זיי דערציילט פארשידענע מעשיות און פאלשע בלבולים פון אידישע שפיאנען און געטענה'ט אז דער מאן איז געוויס אויך א שפיאן. די לאגע אין הויז איז געווען זעהר ערנסט, עס איז געפאלן א פחד אויף אלע אין שטוב. דאן איז דער טאנטע מרים־רויזע איינגעפאלן א געניאלער געדאנק; זי איז צו צום ספרים־שראנק, ארויסגענומען א סדור, אויפגעמישט די תפלה „הנותן תשועה", וועלכע ווערט יעדען שבת געבעטען אין די אידישע שוהלן פארן געזונט און וואל פון צאר און פאר די גאנצע דינאסטיע, זי האט די גאנצע תפלה איבערגעזעצט אויף רוסיש מיט אזא באגייסטערונג, אז די אפיצירן האבן באקומען גרויס רעספעקט פאר איר, האבן זיך אנטשולדיקט און געזאגט אז זיי האבן אין גאנצן נישט געוואוסט דערפון, פאר זיי איז דאס א נייעס און א איבערראשונג. די גאנצע פאר מאנאטן וואס די אפיצירן זענען געבליבן ווינען האבן זיי אפגעהיט דאס הויז, עס זאל קיין שום אונאנגענעמלעכקייט נישט געשען מצד דער מיליטער־מאכט.

די טאנטע מרים־רויזע האט געלעבט ביז צום אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג. פון אלע קינדער האבן זיך געראטעוועט פאמיליע לאכאווער און איך מיט

מיין פאמיליע. מיין שוואגער לאכאווער, אלס בעאמטער פון ארץ־ישראל־אמט אין ווארשע, איז ארויסגעפאז׳ערט געווארן פון דער אידישער אגענץ דורך דער פארמיטלונג פון דער איטאליענישער רעגירונג, אויף וועלכע ז׳י היטלער־מאכט אין ווארשע האט געגעבען די דערלויבעניש. קומענדיק קיין טריעסט, ענד׳ע 1939, האט מיין שוואגער אלעס אנגעוואנדן בכדי צו שיקן סערטיפיקאטן פאר מיין פאמיליע, אד׳אנק דעם זענען מיר געראטעוועט געווארן אין ד׳ער צוועלפטער שטונדע.

ביים אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג איז די טאנטע מרים־רוזע געווען אין ציעכאנאוו. מיט אונזער אפפארן פון פוילן איז אונזער קאנטאקט מיט איר איבערגעריסן געווארן, ווארשיינלעך איז זי מיט אלע ציעכאנאווער אידן אומגעקומען אין אשוויענטשים. איר אנדענק וועט אימער זיין ביי אונז הייליק!

ד׳י זעריווע מאכטער פייגע (מיין מוטער)

מיין מוטער האט זיך פון שטענדיק אן אויסגעצייכנט מיט איר פלייסיקייט ;

ביים זיידן אין הויז האט זי זיך אינטערעסירט אין דער הויז־ווירטשאפט און אויך מיט־געהאלפן אין שניט־האנדל. נאך אלס יונג מיידל האט מען איר פארגעלייגט א שידוך מיט מענדל זאבראשקלאנקא פון שבנות׳דיקן שטעטל ראדזאנאוו. מיין פאטער איז דאן בס״ה אלט געווען 15 יאר, און האט געשמ׳ט אין דער גאנצער סביבה אלס עילוי. צו יענער צייט איז אויסגעבראכן אין ראדזאנאוו א גרויסע שריפה, דאס גאנצע שטעטל איז כמעט אפגעברענט געווארן, מ׳האט דעם חתן געבראכט קיין שרענסק, ווי ער האט אייניקע מאנאטן ווייטער פארגעזעצט זיין לערנען ביים ר׳ יונה מרדכי זלאטניק, וועלכער איז דאן געווען רב אין שרענסק.

נאך דער חתונה האבן די עלטערן געעפענט א גאלאנטעריע געשעפט, אבער מיטן אוועקנעמען דאס מיליטער פון שרענסק איז זיי פרנסה זייער שוואך געווארן. דער פאטער ז״ל האט אויך נאך דער חתונה מער געווידמעט זיין צייט אויף לערנען תורה, און דער עול הפרנסה איז געלעגן נאר אויף די מוטער. נאכן טויט פון זיידן האבן די עלטערן ליקווידירט דאס גאלאנטעריע־געשעפט און איבערגענומען דעם שניט־האנדל פון זיידן.

פון 1883 ביז 1896 האט מיין מוטער געבוירען 6 קינדער. אין דעם יאר האט אין שרענסק גראסירט א שווערע טיפוס־עפידעמיע, פון וועלכער מיין פאטער איז געשטארבן, נאך נישט אלט־זייענדיק קיין 30 יאר.

מיין מוטער איז אלזא געבליבן א יונגע אלמנה מיט 6 קליינע קינדערלעך, אן א מאטעריעלן פונדאמענט, זי האט העלדיש געפירט דעם לעבנס־קאמף און זיך נישט צוזאמענגעבראכן.

די פינפטע טאכטער בלומע

בלומע איז געווען די איינגסטע פון די טעכטער, מ׳האט זי גערופן: „די געלע״. ווייל זי איז געווען א בלאנדע. בלומע איז געווען א שלאנקע, נישט געהאט קיין אויסדויער צו לערנען און זיך צו באשעפטיקן אין הויז אדער אין האנדל. (זי האט זיך ליב געהאט צו פוצן און אפט שפאצירן).

דאס הויז פון פייגא זאבראשקלאנקא, אדער פייגא גאלדעס

ביטער איז געווען דער גורל פון מיין מאמע ווען זי איז געבליבן א יונגע אלמנה מיט 6 קליינע קינדערלעך. א דאנק איר ענערגיע און פלייס האט זי זיך נישט פארלוירן און מיט׳ן באוואוסטזיין אז אין אירע הענט ליגט אויך דער גורל און צוקונפט פון אירע קינדער האט זי זיך אין א קורצע צייט נאכן אומגליק באהערשט, געזונגען א פרייש געוועלב און אויפגעפרישט דעם שניט־

האנדל.

די מער פארמעגליכע בעלי־בתים פון שטעטל האבען, א דאנק איר ער'לעכן און גוטן נאמען וואס זי האט געהאט, אויסגעבארגט גמילת־חסדים יעדעס מאל ווען זי האט געדארפט פארען קיין ווארשע נאך סחורה. אלס 8־9 יעריק אינגל פלעגט מיך מיין מוטער שיקן אפט אפטראגן אדער באקומען א פריש גמילת־חסד. עס האט קיין איינציק מאל נישט פאסירט מען זאל מיר אפזאגן, די מענטשן האבן עס געהאלטן פאר א גרויסע מצוה און זכיה, אז מיט זייער גמילת־חסד העלפן זיי דערהאלטן אן אלמנה מיט קליינע יתומים. איך געפין דא פאר מיין חוב צו דערמאנען איניקע נעמען פון די בעלי־בתים, וועלכע זענען מיר געבליבן אין זכרון: דאס זענען געווען ר' מענדל זימאן, ר' שמחה בארנשטיין, ר' ישראל באאך, ר' ישראל מאיר מארינאוויטש, ר' דניאל ליכטמאן און ר' מענדל קרוק, אלע דערמאנטע זענען נאך פאר דעם צווייטן וועלט־קריג געשטארבען.

זאל זיי דער זכות ביישטייהן אויף תמיד.

(ר' מענדל קרוק איז נפטר געווארן אין ישראל אין יאר 1949).

ווען די קינדער האבן אנגעהויבן אונטערוואקסן האט די מאמא גענומען א ניי געוועלב אין צענטער פון מארק, פון דאמאלס אן איז פארגעקומען אן ענדערונג צום גוטן אין אונזער עקאנאמישער לאגע, דאס האט נישט אפגעהאלטן מיינע צוויי עלטערע ברידער, גדליה און אליה יוסף פארטצוזעצן זיך לער'נען א פאך.

עס איז געווען אין דער תקופה 1903־5, ווען עס האבען געבלאזן אין רוסלאנד רעוואלוציאנערע ווינטן און די לאזונג איז דאן געווען: „פראלעטאריער פון אלע לענדער פעראייניקט אייך!" צו זיין אן ארבעטער, איז אלזא געווען א אידעאל. קורץ דערנאך האבן מיינע ברידער עמיגרירט קיין אמעריקא און ביי דער מאמע זענען מיר געבליבן 3 קינדער: מיין עלטסטע שוועסטער חנה, איך און מיין אינגסטע שוועסטער רעלא.

מיין שוועסטער חנה אחוד

ווען דער טאטע איז געשטארבן איז מיין שוועסטער חנה אלט געווען 10 יאר, זי האט אין איר קינדהייט געפילט דאס אומגליק וואס האט געטראפן אין דער פאמיליע. זי האט אייך דורכגעלעבט איניקע שווערע יארן פון מאטעריעלער נויט ביז אונזער עקאנאמישע לאגע האט זיך אנגעהויבן פארבעסערן.

אין יאר 1911 האט מיין שוועסטער געהייראט מיט ברוך ליפשיץ פון שערפץ, נאך דער חתונה זענען זיי פארבליבן מיט דער מאמען אין געשעפט

וואס האט כסדר זיך פארבעטערט און געוואקסן.

עס איז אויסגעבראכן דער ערשטער וועלט־קריג, (1914) מיין שוועסטער האט נישט געבארן קיין קינדער, דאס האט אויף איר געווירקט דערדריקנדיק.

ערשט אין יאר 1921, 10 יאר נאך איר חתונה, האט זי דורכמאכנדיק א גינעקאלאגישע אפעראציע באלד דערנאך ארייך אין שוואנגערשאפט זי האט געבארען א מיידעלע. קורץ נאכן געבורט איז מיין שוועסטער געווארן קראנק און דערנאך איז דאס פארוואנדלט געווארן אין א כראנישע קראנקהייט. עס איז נישט באשערט געווען זי זאל געניסן פון איר גליק. פון דער קראנקהייט איז זי שוין מער נישט אויסגעהיילט געווארן. דאס קינד האט מיין מאמע גענומען אונטער איר השגחה, שפעטער, אין יאר 1935, ווען דער פאטער איז עולה געווען קיין ישראל, האט ער מיטגענומען די טאכטער, וואו זי לעבט אין תל־אביב, פארהייראט, עקאנאמיש גוט איינגעארדנט און האט 3 קינדערלעך.

מיין שוועסטער האט געלעבט ביזן אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, 2 טאג פאר דעם קריג בין איך ארייגעפארן אין שרענסק און מיטגענומען דער מאמען מיט די קראנקע שוועסטער צו מיר קיין ווארשע, דארט זענען זיי אומ־געקומען צוזאמען מיט דעם ווארשעווער אידנטום דורך די היטלער־מערדער הי״ד.

מיין ברודער יצחק ע״ה

פון אונז 4 ברידער איז יצחק געווען דער עלטסטער, ער איז געווען א שיינער און פעאיקער בחור, אין די שווערע יארען נאכן פאטערס טויט האט יצחק געטראגן די גאנצע לאסט פון דערהאלטן די פאמיליע, דאס האט אים גאר נישט געשטערט אין זיין תלמודישער בילדונג. פאר דער ליידנדיקער מאמען איז ער געווען א טרייסט און דערמוטיקונג אין אירע שווערע יארן. דער ברוטאלער גורל האט אבער אנדערש געוואלט; יצחק איז פלוצלונג קראנק געווארן אויף א געהירן־אנטציגדונג און אין פארלויף פון איניקע טעג איז ער געשטארבן, דאס האט גראד פאסירט אין דער איבערגאנגס־צייט ווען די מאמע האט גענומען א ניי געוועלב אין צענטער פון שטאט. און עס האט זיך פארבעסערט צום גוטן אונזער עקאנאמישע לאגע. איך געדענק ווען איך בין אהיים געקומען אויף יו״ט פון מלאווער ישיבה, ווי יצחק האט מיך פארהערט אין לערנען און צופרידען געווען פון מייך פארשרים. זיין שיין געזיכט מיט די געקרייזלטע לאקן שטייט לעבעדיק פאר מיינע אויגן; יהי זכרו ברוך!!!

מיינע ברידער גדליה און אליה יוסף

ווי איך האב שוין דערמאנט זענען מיינע ברידער אלס פראלעטאריער אוועק אין „גאלדענעם לאנד". זיי האבן אלס ארבעטער־אידעאליסטן קיינמאל גישט געטראכט וועגן זעלבסטשטענדיק. אין דער אמעריקאנער ארבעטער־באוועגונג זענען זיי ביזן היינטיקן טאג פארבליבן ארבעטער. אלע יארן זענען זיי שטארק איבערגעגעבן אונזער פאמיליע און ווען זיי האבן נאר דערהערט אז עס זענען פאראן אויסזיכטן איך זאל מיט מיין פאמיליע עולה זיין האבן זיי געשיקט א גרעסערע געלט־סומע, איבער זייערע כחות, אין דערמעגלעכט אונזער עליה.

מיין אינגסטע שוועסטער רעלא ז"ל

ווי א שיינע בלום האט זיך אנטוויקלט מיין שוועסטער רעלא, צארט און

סענטימענטאל, האט זי זיך שוין פון אירע קינדער־יארן געריסן צו בילדונג,

אלס אויטא־דידאקט האט זי באהערשט פויליש, דייטש און העברעאיש, פארן ערשטן וועלט־קריג האט זי געלערנט אין ווארשע אין אלטערמאנס פרעבעל־קורסן, אין יאר 1915/16, בעת דער דייטשישער אקופאציע האט זי צוזאמען מיט לאה ווייבגאט (די מוטער פון די 2 בארימטע שריפטשטעללער אהרן און מתי מגד) און צערקא קארן געגרינדעט א אידישע שול אין שורנסק. רעלא האט זיך נישט באגוגנט מיט איר וויסן, איר נשמה האט געשטרעבט צו העכערע בילדונג, טאג און נאכט איז זי געזעסן איבער ביכער, זיך פארטיפט און געשריבן איבער פערשידענע פראבלעמען, מיר האבן דאמאלס נאך נישט געוווסט וועגן דעם שפריך־ווארט: „א געזונטע נשמה אין א געזונטן קערפער" און אויך נישט געוווסט פון קאלאריעס און וויטאמינען וואס זענען נויטיק פארן דערהאלטן דאס געזונט. רעלא איז לאנגזאם פערשוואכט געווארן, איר קערפער האט נישט אויסגעהאלטן איר הויכן גייסט.

זי איז געשטארבן אין יאר 1928, יונג און אלט האבן זי באגלייט צו איר אייביקער רו. אלע האבן געפילט ווי א ליכטיקער שטערן איז אויסגעלאשן געווארן.

משמתה רעלא נסתלק האור מביתנו, דער אויפשוואונג פון מיין מוטערס הויז וואס האט אנגעהאלטן מער ווי 10 יאר האט אנגעהויבן ווידער זינקען און שאטנס האבן פארטונקלט דעם ליכטיקן הימל פון מיין שווער־געפריוועטער מאמען, וואס האט אזוי העלדיש געפירט דעם לעבנס־קאמף פאר דער משפחה. אין דער פינסטערקייט האט די מאמע געפונען א טרייסט און דערמוטיקונג ווען איך האב נאך מיין חתונה זיך בעזעצט אין שרעבסק, און דאס הויז האט פון יעצט אן געטראגן דעם נאמען: דאס הויז פון נתן דאבראווקלאנקא.

ווען איך בין אלט געווען 9 יאר האט מיך די מאמע געשיקט קיין מלאווע לערנען אין דער ישיבה. ווי עס איז געווען דאמאלס איינגעפירט האבן ישיבה־בחורים „געגעסן טעג". אויף יעדן יום־טוב בין איך אהיים געקומען צו דער מאמען, ווו איך האב געהאט דאס אנגענעמע געפיל אלס גאסט. וווינענדיק אין שכנות מיטן חזן ר' שלום ליס ז"ל (אן איידעם פון ר' בנימין גראבארט ז"ל) האב איך געהאט די געלעגנהייט אפט צו הערן זינגען. ר' שלום חזן ז"ל האט געהאט א אנגענעמע שטימע און האט אליין פערפאסט קאמפאזיציעס. ער האט איינשטודירט אויף יעדן יו"ט א באר, אזאנק וועלכען ס'האט זיך ביי מיר ענטוויקלט דער חוש פאר געזאנג און מוזיק. די חזנישע קאמפאזיציעס האב איך נאכגעזונגען פינקטלעך און קומענדיק צוריק קיין מלאווע, ווו איך בין איבערגעגאנגען לערנען פון די ישיבה אין אלעקסאנדער שטיבל, האב איך זיי געזונגען פאר די בחורים און פאר

חסידי־מנגנים. (אזוי זענען איניקע קאמפאזיציעס ווי: „למנצח" או „מכלכל־חיים" א. א. דערגאנגען ביז אלעקסאנדער צום רבינ׳ס בית־מדרש, וועלכע עס האט זיי אהין געבראכט דער זון פון יענקל פראגער (דער רבינ׳ס בעל־תפלה) וואס האט זיי ביי מיר אויסגעלערנט אין מלאווע). אדאנק מיין שיינע אלט־שטימע און שיינס געזאנג (מען האט מיר גערופען „שרענסקער זינגער") האבן רייכע חסידים געוואלט איך זאל ביי זיי עסען שבת. ביי ר׳ יוסל פערעלמוטער ז״ל האב איך געגעסן א לענגערע צייט.

אלס פעאיק אינגל האב איך צוגעצויגן די אויפמערקזאמקייט פון איניקע בחורים משכילים פון שטיבל, דאס זענען געווען: מאנעס באניסלאווסקי, יעקב לאסק און משה אלטער. זיי האבן מיר פארגעלייגט מיך צו לערנען העברעאיש און רוסיש, דערביי האבן זיי מיר געזאגט, אז דאס מוז זיין אין געהיים, כדי די פאנאטיקער זאלן דערפון נישט וויסן. איך האב דארויף איינגעשטימט און מיט נאך א ישיבה בחור האבן מיר 2 מאל וועכענטלעך געהאט אן אונטעררריכט אין דער וווינונג פון מאנעס באניסלאווסקי.

מיין נאמען אלס „שרענסקער זינגער" האט זיך פערשפרייט איבער דער שטאט און ביי אן אויפרופן פון א שטיבל־בחור האט מען מיך איינגעלאדן צו בעשיינען די שמחה מיט מיין הערלעך געזאנג. עס איז געווען א מאל ווען א חזן פון שטעטל גלאווגא ביי לאדזש, וואס האט געהאט אנגענומען זיין ערשטע שטעלע האט געדארפט האבען אינגלעך מנגנים צו זיין כאר. ער האט געשריבן צו זיינע קרובים אין מלאווע וועגן דעם. מען איז אלזא געקומען צו מיר און פארגעלייגט צו פארן צום חזן. מיך האט זער געלאקט זייער פארשלאג, טראץ דעם וואס איך האב געוווסט אז די מאמע וועט נישט זיין צופרידן פון דעם. איך האב אלזא געמאכט אין געהיים מייגע פארברייטונגן צו דער רייזע און מיט א שפיליטער האט מען מיך אוועקגעשיקט צום חזן. די מאמע איז געקומען צו פארן און מיך גישט דערזען איז זי אוועק צו די קרובים פון חזן און געשריגן: גיט מיר אפ מיין קינד! די מענשען האבן זי בארוהיקט, אז איך געפין זיך אין גוטע הענט און איך וועל דארט ווערן אמענטש. איך האב אויך גלייך געשריבן דער מאמען אז איך געפין זיך ביי אנשטענדיקע מענטשן, אז זי זאל נישט איבער־קלערן. איך וועל לערנען שחיטות, אויך נאטן. אין גאנצען רוהיק איז אבער די מאמע נישט געווען, פאנאטיקער האבן איר איינגערעדט, עס פאסט נישט פאר אונזער משפחה אז איך זאל זיין א משורר ביי א חזן (לויט דאמאלסדיקע פאנאטישע באגריפען איז דאס געווען אומפאסיק פאר א אנשטענדיק אינגל). ביים חזן האב איך אנטוויקלט מיין שטימע און האב געלערנט נאטן, לײדער האט עס לאנג

נישט אנגעהאלטן, די מאמע איז צו יענער צייט געפארן צום אלעקסאנדער רבין אין מיך באשטעלט מיט צו פארן (גלאוונא איז נישט ווייט געווען פון לאדזש־אלעקסאנדער). אנפרעגענדיק דעם רבין אן עצה וועגן מיר, האט דער רבי געהייסן צוריקפארן קיין מלאווע אין שטיבל, אזוי איז צו נישט געווארן דער פלאן וועגן לערנען שחיטות און באטן.

בס״ה בין איך געווען ביים חזן א האלב יאר, עס זענען מיר אבער פון דאמאלס פארבליבן אייניקע זייער שיינע חזנישע קאמפאזיציעס, וועלכע איך זינג נאך ביזן היינטיקן טאג.

בס״ה האב איך געלערנט אין מלאווע אין דער ישיבה און אין אלעקסאנדער שטיבל 5 יאר, פון 1902 ביז 1907, אין פערלויף פון די יארן האט זיך די עקאנאמישע לאגע פון מיין מוטער פיל געבעסערט, דאס שניט־געוועלב האט זיך שיין ענטוויקעלט. אלס בחור פון 14 יאר האב איך שוין געקאנט העלפן אין געוועלב, מיר האבן באשלאסן אז איך בלייב אין דער היים, איך האב אנגעהויבן לערנען ביים שרענסקער רב.

הרב ר׳ יהודה ליב ליכטיג ז״ל

ווען הרב ליכטיג האט איבערגענומען דאס רבנות אין שרענסק, אין יאר 1894 איז דאס פאר אים געווען א גרויסער כבוד. ערשטנס איז ער דאן געווען א יונגער מאן, און דאס איז געווען זיין ערשטע רבנות שטעלע. צווייטנס האט שרענסק געשמ׳ט מיט איהרע פריערדיקע בארימטע רבנים ווי ר׳ יהושע׳לע קוטנער, שפעטער הרב יונה מרדכי זלאטניק, וואס איז פון שרענסק אריבער קיין פלאצק אלס ר״ב א. א. דריטנס איז נאך דאמאלס די שרענסקער קהלה געווען א היפשע, פרנסה ביי די בעלי בתים איז געווען בשפע, איז במילא אויך די פרנסה פון רב געווען בכבוד. מיט דער עקאנאמישער ירידה פון דער שטאט האט זיך אלעס געענדערט, פיל בעלי־בתים האבן פערלאזט שרענסק און די קלענערע קהלה האט נישט געקאנט געבן גענוג פרנסה דעם רב. טראץ דאם וואס די פרנסה פון רב איז געווען בצמצום, האט דער רב זיך באמיט צו באררייכערן זיין ביבליאטעק מיט די בעסטע ספרים פון דער רבנישער וועלט. הרב ליכטיג ז״ל האט זיך אויסגעצייכנט מיט מעלות און מדות טובות, ווי אן אמתר תלמיד־חכם איז ער אימער געווען זויבער און ציכטיק געקליידעט (ווי די חז״ל זאגען: תלמיד חכם אסור שיהיה רבב על בגדו). ער האט געהאט א זין פאר עסטעטיק. דער לולב און אתרוג פון רב איז אימער געווען דער שענסטער. דער רב האט אויך געזארגט פאר די ארעמע מענטשען אין שטאט. אין דער יערלעכער אקציע פון „קמחא־

דפסחא" האט ער זיך פערזענלעך באטייליקט, באזוכט די וווינונגען פון די בעלי־בתים און אז דער רב בכבודו ובעצמו קומט אין הויז האט יעדערער געגעבן די שענסטע תרומה.

בערך איינמאל אין יאר איז דער רב געפארען צום רבין קיין גער, ווו ער האט במשך פון 2 וואכן זיך אויפגעהאלטן אין ווארשע ביי זיין ידיד, דעם באריהמטער ווארשעווער גביר און למדן, ר' זבולון ליכטענבערג (דאס הויז פון ר' זבולון ליכטענבערג ווערט באריכות געשילדערט דורך דעם באריהמטן שריפטשטעלער י. י. טרונק אין זיין ווערק „פוילן"). און זיין פרייע צייט האט דער רב עוסק געווען אין תורה און ער האט געהאט א גייסטיקן פארגעניגן צו לערנען מיט בחורים.

טראץ דעם וואס דער רב, ווי די מערהייט רבנים אין פוילן, האט געהערט צו דער אגודת־ישראל, וועלכע האט זיך געהאלטן אין רעזערוו צום בנין ארץ־ישראל, האט הרב ליכטיג איגערלעך סימפאטיזירט מיטן רעיון פון שיבת־ציון; ער האט געהאלטן פאר א גרויסע זכיה וואס זיינע 2 קינדער געפינען זיך אין ארץ־ישראל.

אין פארלויף פון 50 יאר האט הרב ליכטיג ז"ל אמטירט בכהונת הרבנות אין שרעגסק. ער האט דאס שטעטל באגלייט אין ליידן און אין פריידן, אנהויבנדיק אין דער תקופה ווען די צארישע מאכט האט רעגירט אין פוילן, דורכגעמאכט דעם פוילישן אויפשטאנד אין 1905, דאן דעם ערשטן וועלט־קריג אין 1914, די דאמאלסדיקע דייטשישע אקופאציע, די באפרייאונג פון פוילן אין 1918, ביז דעם אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג און אויך דעם חורבן פון פוילישן יודנטום. צוזאמען מיט דער גאנצער קהלה האט ער דורכגעמאכט דעם גירוש אין מלאווער געטא און פון דארט איז ער מיט דער רבנית רויזע ז"ל געשיקט געווארן מיט די טראנספארטן פון געטא קיין טרעבלינקא.

הרב ליכטיג ז"ל שטייט יעצט פאר מיינע אויגן לעבעדיק ווי אמאל שבת אין שוהל, ביי דער תפלה „אב הרחמים" ווען גאנץ קהל האט געזונגען מיט דעם שבת'דיקן נוסח „החסידים והישרים והתמימים קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדוש השם, הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו.

אין שרענסק האט הרב ליכטיג ז"ל געבויט זיין לעבן, דארט האט ער אויפגעשטעלט זיין פאמיליע, געלעבט זיין גאנץ לעבן מיט דער קהלה און אומגעקומען על קדוש־השם מיט דער קהלה, פאר אונז לעבן־געבליבענע בלייבט נאך פארטצוזעצן די דערמאנטע תפלה:

ויִנקום דם עבדיו השפוך!

מדות טובות

איך האב געהאט די מעגלעכקייט זיך אפצולערנען מדות טובות און והצנע לכת. מיין לערנען ביים רב איז געווען א פארטזעצונג פון מלאווער ישיבה. פון הרב ליבטיג ז״ל האב איך איבערגענומען די מדה פון „והעמידו תלמידים הרבה״ ווען איך בין געווארן זעלבסשטענדיק אין לערנען האב איך תמיד צו זיך גענומען א איינגערן בחור און מיט אים געלערנט. צווישן מיינע תלמידים זענען געווען: נחמן קארן, יוסף רמון (גראנאט), אברהם קרוק, אברהם קירשענבוים, מרדכי זימאן, א. א.

ווען איך בין צוריקגעקומען פון מלאווער „ישיבה״ און אנגעהויבן לערנען ביים רב זענען מיר געווען 3 בחורים; איך, הירש־מענדל, א זון פון רב, און בנימין פאגעלמאן פון גאבעטן דאוויד דאמבראווא. מיר זענען געווען אין עלטער פון 15—16 יאר, איין אייציקער בחור אין פארבליבן פון דער פריערדיקער יוגנט, דאס איז געווען שלמה־זלמן בארענשטיין, וועלכער האט זיך פארדרעבענט אלס „משכיל״.

ער האט געהייראט און געפיהרט א קאלאניאל־געוועלב אויפן מקום, וואס ער האט באקומען אלס נדן פון ר׳ אלתר גאלדשטיין ז״ל. (ר׳ אלתר איז שפעטער מיט זיין פרוי דערמארדעט געווארן אין זייער וווינונג) שלמה זלמן האט זיך גישט געקאנט דערלויבן אליין צו אבאגירן די העברעאישע צייטונג „הצפירה״ און האט מיך צוגענומען פאר א שותף, לעזענדיק מיט מיר אין אנפאנג די שווערערע ארטיקלען. איך דערמאן לשבח אונזער חבר שלמה זלמן, וועלכער איז דא מיט אונז אין ישראל דער זקן שבחבורה, אז ער האט א אנטייל אין מיין אנטוויקלונג און אין מיין ציוניסטישער איינשטעלונג. איך דערמאן זיך אין א כ׳ תמוז ווען עס איז אנגעקומען די צייטונג און שלמה זלמן האט מיט מיר געלעזן די ארטיקלען וואס זענען געווען געווידמעט דעם אנדעקען פון ד״ר הערצל ז״ל. שלמה זלמן האט מיך ארייגעפירט אין דער ציוניסטישער טעטיקייט. מיר האבן אנגעהויבן זאמלען פארן קרן־קימת און אויסגעשרייבן דעם ציוניסטישן שקל. איך האב מיט מיין יוגנטלעכער התלהבות איגגאנצן איבערגעגעבן דעם ציוניסטישן אידעאל. איך האב אנגעהויבן פירן אן אויפקלערונגס־ארבעט צווישן אייניקע בחורים, ארבעטער. איך האב פריער נישט פארקויפט א שקל און נישט געפאדערט פארן קרן־קימת, איידער איך האב נישט אויפגעקלערט וואס עס איז ציוניזם.

איך האב זיך נישט באנוגנט מיט די תלמידים וואס איך האב מיט זיי געלערנט אין בית־המדרש, איך האב ארגאניזירט א גרופע פון 10 איינגלעך און געפירט מיט זיי א קורס פון דער העברעאישער שפראך, דאס האט לאנג נישט אנגעהאלטן, ווייל אייגמאל אין מיטן דער לעקציע איז דערשינען דער רוסישער פאליציאנט פון שטעטל און געמאכט קעגן מיר א פראטאקאל. אזאנק ר׳ משה

גראנאט ז"ל וועלכער איז דאמאלס געווען „דאזאר", איז דער פראקטיקאל אגולירט געווארן, געהיים אבער האב איך ווייטער געפירט מיין טעטיקייט פארן ציוניזם און פאר דער העברעאישער שפראך.

איינער פון מיינע תלמידים איז געווען אונזער חבר דא אין ישראל, נחמן קארן, וועמענס פאטער ר' ברוך קארן ז"ל איז געווען א איד א משכיל און האט געוואלט אז זיין זון זאל באקומען א אידיש־משכילישע דערציאונג. די פאנאטישע מענטשען פון שטעטל האבן מיך שוין געהאלטן פאר איינעם וואס איז אוועק פון דרך־הישר, פאר ר' ברוך קארן אבער איז געווען א כבוד איך זאל זיין דער דערציער פון זיין זון. צו דער בר־מצוה האב איך נחמנען אויסגעלערנט א משעטל און ר' ברוך קארן האט איינגעארדנט א גרויסע בר־מצוה־פייערונג, וואס דאס אליין איז געווען א זעלטענהייט אין שטעטל.

ר' יוסף־לייב פעפער ז"ל צוריקקומענדיק פון אמעריקע האט צו זיין איבער־ראשונג אין צופריזנהייט אנגעטראפן א ברויזענדיקע יוגנט־באוועגונג פארן ציוניזם און פאר העברעאיש. איך, שלמה־זלמן און יוסף־לייב האבן אויסגעארבעט א פלאן פון ארגאניזירן העברעאישע אווענט־קורסן פאר דערוואקסענע אין דער וואוינונג פון ר' ברוך קארן. די גאנצע דערמאנטע טעטיקייט איז געפירט געווארן בלויז צווישן די מענלעכער יוגנט. איינמאל איז געמאכט געווארן א פרווו פון א קליינע פארזאמלונג מיט בחורים און מיידלעך. אלס רעדנער איז ארויסגעטרעטן ר' יוסף־לייב. פון אט דער פארזאמלונג האבן זיך דערוווסט די פאנאטיקער, באלד צומארגנס זענען זיי אריין צום רב און געמאכט א רעש אז זייגס א תלמיד איז זיך צוזאמענגעקומען מיט מיידן. דער רב האט מיך גערופן און אויסגעמוסרט, אז עס פאסט נישט פאר מיר אזעלכע זאכען, אינסטינקטיוו האט ער אבער געפילט אז מיין אידעאליזם וועט באזיגן דעם פאנאטיזם פון עלטערן דור. עס איז אויך געלייגט געווארן א יסוד פאר גרינדן א העברעאישע ביבליאטעק, ארום וועלכער עס האבן זיך קאנצענטרירט בחורים און אינגלעך, וואס האבן געלעכצט און דורשטיק געשלונגען די שיינע העברעאישע דערציילונגען וואס מיר האבן געקויפט פאר דער ביבליאטעק.

פון מיידלעך האבן זיך צו יענער צייט ארויסגערוקט אלס צוקונפטיקע קולטור־טרעגער: לאה רייכגאט, מיין שוועסטער רעלא און צערקא קארן. בכלל אבער האבן די מיידלעך נישט געהאט די מעגלעכקייט קולטורעל זיך צו אנטוויק־לען, די בחורים האבן יעדן שמחת־תורה ארגאניזירט גרויסע פארוויילונגען, געהאט ספעציעלע יוגנט „מגינים" און א גאנצן יו"ט פארבראכט מיט געזאנג און טענץ. די מיידלעך האבן אזעלכע געלעגנהייטן נישט געהאט, נאר ווייניק

און עלנט איז טאקע געווען דאס לעבען פון דער פּרוויען־יוגנט (דאס עלנטקייט האט געבראכט צום אויסדרוק דער בארימטער העברעאישער דיכטער צו יענער צייט, י. ל. גארדאן אין זיין שיר „בת־ישראל") און אט אין א געוויסן טאג איז דאס שטעטל אויפגעציטערט געווארן פון זעלבסט־מארד וואס איז בעגאנגען דאס שיינע 18 יעריקע מיידל רבקה ארביטער. אזעלכע מיידלעך־בלומען האבן זיך געריסן צום לעבן און ליכט, זייער עלנטקייט האבן זיי געטראגן אין זיך פארשלאסן, בישט האבנדיק פאר וועמען זיך פון הארצן אראפצורעדן.

קרע שבלב

צו יענער צייט האב איך דורכגעמאכט א איגעלעכען קאמף מיט זיך, דער קאמף וואס איז באקאנט אין דער משכילישער ליטעראטור אונטערן נאמען „קרע בלב" א קאמף צווישן צוויי וועלטן, די אלטע און די נייע. זייענדיק פון די יוגנט־יארן דערצויגן אין אן אטמאספער פון גלויבן און טראדיציע, שטויסט מען זיך פלוצים אן אין פראבלעמען העומדים ברומו של עולם!

די השכלה אזוי ווי דער עץ־הדעת ביי אדם הראשון האט געעפנט די אויגן פון דעם בחור־משכיל, וועלכער האט אנגעהויבן שטעלן פראגן וואס האבן געעגבערט אין מוח. דער אלטער חנוך וואס האט פערטושט דעם איינגלישן פארשטאנד און אלעס איז פאר אים פארגעקומען אבסטראקט, איז פאר דעם בחור־משכיל געווארן רעאל אוןווירקלעך. שוין דעם תנ"ך האט ער אנגעהויבן אנדערש און רעאלער פערשטיין. ער האט געזוכט א סינטעז צווישען די אלטע און די נייע וועלט. דער בחור־משכיל איז דערצויגן געווארן אויף אידישער טראדיציע, ער האט נישט געקאנט מיט איינמאל איבערייסען מיט אט טראדיציע, נישט געקאנט וועלן ביי זיך צו מאכען אן אונטערשייד צווישן אמונה צרופה, ריינע רעליגיעזיטעט און רעליגיעזע דאגמען, צווישן גרונט־רעליגיעזע געבאטן פון תורת משה און סייגים וואס זענען געשאפן געווארן שפעטער — ווען מיר האבן שוין געהאט פערלארן אונזער זעלבסטשטענדיקייט, און די סייגים זענען שוין געווען מער א פראדוקט פון גלות. אט דער אינערלעכער קאמף, דער קרע שבלב, האט ביי מיר אנגעהאלטן אייניקע יאר, און איך דערמאן זיך אין יענעם טאג ווען עס איז פאר מיר מיט אמאל קלאר געווארן דער זין פון רעליגיע, אז זי איז נישט געשאפן געווארן בכדי צו בינדען דעם מענטש, נאר זי איז באשאפן געווארן אויפצוהויבן דעם מענטשן העכער, אים געבן א אינהאלט אין לעבן, א אידעאל וואס זאל אים מאכן פאר „מותר האדם מן הבהמה".

עס איז מיר ליכטיק געווארן אין די אויגן פון דאן אן איז אוועקגעגומען

געוואָרן די מחיצה וואָס האָט ביז יעצט פונאַנדערגעטיילט צווישן מענטש און מענטש, צווישן פרומען איד און גישט פרומען. און עס איז איינגעטראָטן א ווענדע־פונקט אין מיין לעבען. מיין אידעאַל איז געוואָרן: ותחית העם, האָרץ והשפה. איך האָב מיין לב ונפש איבערגעגעבן אַט דעם אידעאַל וואָס איז פאַר מיר פאַררעכענט געוועזן אלס חיי־עולם, חוץ אַט דעם איז פאַר מיר אַלץ געוועזן גאָר חיי שעה.

דער ערשטער וועלט־קריג

ווען עס איז אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלט־קריג אין יאָר 1914, בין איך דאַן אַלט געוועזן 20 יאָר. אונזער געגנד איז באַלד דעם ערשטען מאָנאַט באַזעצט געוואָרן דורך די דייטשען. די יוגנט וואָס האָט זיך געריסן צו קולטור און פאָרטשריט האָט געפונען יעצט א מעגלעכקייט קולטורעל זיך צו אַנטוויקלען. די צאַרישע מאַכט וואָס האָט געשטערט יעדע קולטור־טעטיקייט איז פאַרשוואונדן געוואָרן און אויף איר אָרט זענען געקומען די דייטשען, וועלכע זענען פאַר דער יוגנט פון יענער צייט געוועזן א סימבאָל פון קולטור און ציוויליזאַציע. די יוגנט האָט געגרינדעט א „תרבות" ביבליאָטעק, אַרום וועלכער עס האָט זיך גרופּירט כמעט די גאַנצע יוגנט פון שטעטל. צווישן אונזערע חברים האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט א שטאַרקן רעדנער־טאַלענט בוגים ווידאַסקע (אומגעקומען דורך די נאַציס אין פּוילן) וועמענס רעפעראַטן אויף ליטעראַרישע טעמעס האָבן געהאַט גרויס דערפאָלג ווי אויך די חברים יוסף רמון־גראַגאַט (יעצט אין ישראל) און הירש־לייב גאָאָן (יעצט אין אַמעריקאַ). עס האָט זיך געשאַפן אן אַמאַטאָרן־גרופּע וועלכע האָט אויסגעפירט טעאַטער־פאָרשטעלונגען, עס איז געגרינדעט געוואָרן א כאָר. מיט איין וואָרט: די קולטור־טעטיקייט איז געפירט געוואָרן אויף אַלע געביטן. אין יענער צייט האָט מען ביי אונז נישט געוואוסט פון קיין פּאַרטיי־קאַמפן, אַלץ איז געווען באַהויכט מיט א הייליקן אידעאַל אויפצולעבן די יוגנט, איר צו קולטיווירן און באַוואוסטזיניק מאַכן. עס איז געפירט געוואָרן אויך א ברייטע ציוניסטישע טעטיקייט. די אונטערן־אַקסנדיקע קינדער זענען דערצויגן געוואָרן אין ציוניסטישן גייסט און ליבע צום פאָלק, ארץ־ישראל און העברעאישע שפּראַך. אונזער שטעטל האָט געשמ'ט אין דער גאַנצער סביבה ווי אן אַקטיווער כוח אויף אַלע ציוניסטישע געביטן. עס איז פאַרשוואונדן געוואָרן ביי אונז דער קלאַסן־אונטערשייד פון אַרבעטער־קינדער און סוחרישע קינדער: אַלע זענען געווען פאַראייניקט. אַדאַנק דער פרידלעכער אַטמאָספער איז ביי אונז די קולטור־טעטיקייט און די ציוניסטישע אַרבעט געפירט געוואָרן פערהעלטניס מעסיג שטאַרקער ווי אין אַנדערע שטעט, וואָס האָבן א טייל פון זייער ענערגיע פאַרווענדעט אויף פּאַרטיי־רייסערייען.

דער מצב האט אנגעהאלטן איניגע יאר ביז עס האט זיך געענדיקט די וועלט־מלחמה, מיט דער מפלה פון דייטשלאנד־עסטרייך, און מיט דער רעוואלוציע אין רוסלאנד און מיט א זעלבסטשטענדיקע באפרייטע פוילען. די ארבעטער ארגאניזאציע „בונד" האט זיך שטארק צעוואקסען אין פוילן, ארייגעדרונגען אין אלע שטעט און שטעטלעך, אויך אין שרענסק האט משה־ניטן טאסקי ארגאניזירט א בונד־אפטיילונג. דער בונד, וועלכער האט געבראכט פאזיטיווע נוצען פאר די ארבייטער־מאסן, פארשפרייטנדיק צווישן זיי קלאסן־באוואוסטזיין און פארבעסערנדיק זייער עקאנאמישע לאגע, איז אבער געווען נעגאטיוו און פיינדלעך צום ציוניזם. משה ניטן'ס פאטער איז מיט איניקע יאר פריער דערמארדעט געווארן דורך א פוילישן מערדער. דער „בונד" אין שרענסק האט עקזיסטירט איניקע יאר ביז משה ניטן האט זיך איבערגעצויגן קיין מלאווע.

אין יאר 1920 האב איך געהייראט מיט מיין קוזינע הענטשע בירמאן פון ציעכאנאוו, (איינע פון די 5 טעכטער פון מיין מומע מרים־רויזע). גלייך נאך דער חתונה האבן מיר געמאכט א רייזע קיין בערלין, ווו עס האט געוווינט א שוועסטער פון מיין פרוי. אין צווישן צייט איז אויסגעבראכן דער פויליש־רוסישער קריג און מיר האבן זיך פארהאלטן אין בערלין אגאנץ יאר. אין פארלויף פון דעם יאר האב איך זיך באשעפטיקט מיט העברעאיש לעקציעס. איך האב אויך געגעבן תלמוד־קורסן דעם באקאנטן ד"ר ראבינער זינגערמאן.

דעם 14 יאנואר 1921 האט מיין פרוי געבוירן אין אידישן שפיטאל אויף עליזאבעט־שטראסע אונזער זון מנחם ב"ל, אין צווישן צייט האט מיין מוטער אונז אלארמירט מיט בריף מיר זאלן צוריק קומען קיין שרענסק (די הויפט סיבה איז געווען די קראנקהייט פון מיין שוועסטער רעלא), קיין באזונדערע זאכן האט אונז נישט פארבונדן מיט בערלין, האבן מיר באשלאסן צוריק צו פארן קיין פוילן. אין מאי 1921 זענען מיר אנגעקומען אין שרענסק, מיר האבן זיך איינגעארדנט צוזאמען מיט מיין מוטער. איך האב אנגעהויבן אויפריכטן דאס געוועלב, וואס איז ביי דער באלשעוויסטישער אינוואזיע צעראבירט געווארן, און בין ווידער אריינגעצויגן געווארן אין געזעלשאפטלעכער־ציוניסטישער טעטיקייט. די יוגנט אין שרענסק, וועלכע האט געהאט א ציוניסטישן יסוד איז ווייטער געגאנגען אין דעם וועג, עס איז געגרינדעט געווארן א חלוציש̇ע ארגאניזאציע און א גרויסער טייל יוגנטלעכע איז ארויסגעפארן אויף הכשרה־פונקטן.

תקופת עליה לארץ־ישראל

עס האט זיך אנגעהויבן א תקופה פון עולה זיין קיין ארץ־ישראל, צוערשט

איז עולה געווען שמעון קרוק מיט זיין פאמיליע, וועלכע זענען ארויסגעפאדערט געווארן דורך דער פרוי׳ס פאטער פאמפער, וואס האט געוווינט אין תל־אביב. דאן האבן מיר באקומען 2 סערטיפיקאטן דורכן „מזרחי" און עס זענען עולה געווען אהרן בארענשטיין און מנשה ליפשיק, די צענטראלע פון דער אלגעמיינער חלוץ־צישער ארגאניזאציע האט אינז פארשפראכן גרעסערע עליה־מעגליכקייטן; מיר האבן אבער געדארפט זיך באשטייערן מיט א גרעסערע געלט־סומע פארן קרן־עליה. דאן זענען מיר איניגע חברים איך, יוסף רמון גרנט און שמואל ראזענבוים ארויסגעפארן אין שכנות׳דיקען זשוראמין, ווי עס איז פארגעקומען א גרויסע פארזאמלונג אין דער ארטיקער שוהל. טראץ די באמיאונגען פון ארטיקן „בונד" צו פארקלענערן דעם רושם וואס מיר האבן געמאכט מיט אונזערע רעדעס, האט די ארטיקע אידישע באפעלקערונג פרייגיביג געשפענדעט פארן קרן־עליה. מיר האבן דאן באקומען 4 סערטפיקאטן מיט איינמאל און עס זענען עולה געווען 4 חברים פון החלוץ. די באגייסטערונג פון די אידן אין שטעטל איז געווען אומגעהויער, כמעט די גאנצע אידישע באפעלקערונג האט באגלייט די עולים, די יוגנט האט געזונגען ציוניסטישע לידער און די עלטערן האבן זיך געוווּנטשן אז אויך זייערע קינדער זאלן זוכה זיין צו עליה.

מיין וואהל אלס ראש־הקהל

אין יאר 1924 בין איך ביי די דאזאר־וואלן אויסגעקליבן געווארן אלס דאזאר, צוזאמען מיט ר׳ מענדל זיטאן, עזריאל האמבורגער, אברהם קאהן. ביי דער ערשטער זיצונג בין איך איינשטימיק אויסגעוויילט געווארן אלס ראש־הקהל.

דער בודזשעט איז געווען זייער א באגרענעצטער, קוים אויף אויסצוהאלטן דעם רב, שוחט און סעקרעטאר. דאך אלס ראש־הקהל האב איך געהאט מער מעגלעכקייטן אויפצוטרעטן עפענטלעך אין שוהל, אין בית־המדרש און פירן א אויפ־קלערונג צווישען דער אידישער באפעלקערונג. עס דערמאנט זיך מיר א פאל, ווען איך האב אין א יו״ט פארן עולם אין דער ארטיקער שוהל אויפגעקלערט די באדייטונג פון די אידישע ימים־טובים; דערביי האב איך ארויס געזאגט מיין געדאנק, אז די חלוצים אין ארץ־ישראל, הגם זיי זענען נישט מקיים די מצוות פון דער תורה, איז אבער זייער בויען דאס לאנד אזוי חשוב ווי זיי וואלטן מקיים געווען אלע מצוות (אויך אין תלמוד איז פאראן א ענלעכער רעיון וועגן די גרויסקייט פון מצוות ישוב ארץ־ישראל). דאס איז אפנים נישט געפעלן געווארן איניקע אנוועזענ־דיקע און זיי זענען אריין צום רב און געמאכט אן אלארם, אז איך פרעדיק אין שוהל אפיקורסות. דעם צווייטן שבת האב איך געהייסן פארשליסן די בתי־תפלה

און געדרופען אלמען אין שוהל, ווו איך וועל דערקלערן מיין שטאנדפונקט אין שייכות צו די חלוצים. פאר קריאת־התורה בין איך ארויף אויפן בעלעמער און דער־קלערט אז מיינע געדאנקען וועגען די חלוצים באזירן זיך אויף דברי חז״ל. דער גאנצער עולם האט אויפגענומען מיין דערקלערונג מיט צופרידנהייט והכל על מקומו בא בשלום. אין דעם מאמענט איז מיר געקומען דער געדאנק וועגן דעם דורש וואס די רבנים האבן אין זייער צייט ארויסגערופן אויף שפינאזא. מיר האט אויך געדראט אזא ענלעכע זאך ווען איך וואלט נישט גלייך רעאגירט און געלאזט די פאנאטיקער פירען זייערע העצערייען.

אויסער די מעגלעכקייט צו פירען מיין אויפקלערונגס־ארבייט האט מיר מיין ראנג אויך געעפנט די טירען צו דער פרעסע. עס איז אויפגעשווומען אין אידישען לעבען אין פוילען אקטועלע פראבלעמען, מיינע ארטיקלען, טראגענדיק אויף זיך דעם שטעמפעל פון ראש־הקהל זענען גערן געדרוקט געווארן. עס זענען דערשינען אין די יארען 1924/5 מיינע ארטיקלען אין דער העברעאישער צייטונג „היום" — „מכתב גלוי להסתדרות המזרחי", ווו איך האב רעאגירט אויף דעם קאמפף וואס דער מזרחי האט געפירט געגן די ארבעטער־פארטייען אין ארץ־ישראל. און א צווייט ארטיקל „למרנן ורבנן", האב איך באריררט פראבלעמען וואס דארפן באהאנדלט ווערן אויף א רבנים־צוזאמענפאר וואס איז צו יענער צייט פארגעקומען. אין דער צייטונג „היינט" איז דערשינען מיין רוף „א צוזאמענפאר פון די אידישער קהלות איז א געבאט פון דער שעה" און א „בריף אין דער רעדאקציע", אין צוזאמענהאנג מיט א ארטיקל פון אדוואקאט הארטגלאס וועגן די וואלען צום סיים.

מיינע ארטיקלען אין דער פרעסע, וועלכע זענען שטענדיק געווען אויף אקטועלע פראבלעמען האבן געהאט א שטארקען אפקלאנג אין דער עפנטלעכער מיינונג. זיי האבן ארויסגערופן א דיסקוסיע אין דער פרעסע, און איך האב אויך באקומען פריוואטע דאנק־בריף פאר מיינע טרעפלעכע ארויסגעזאגטע געדאנקען.

מיין טאכטער זהבה (גאלדעלע)

אין אפריל 1924 האט מיין פרוי געבוירען אונזער צווייט קינד, א טעכטערל, וועמען מיר האבן געגעבען א נאמען נאך דער באבע גאלדע.

אונזער פייערונג ביי דער דערעפנונג פון דער
העברעאישער אוניווערזיטעט אין ירושלים אין יאר 1925

אויב שרענסק האט געשמעקט אין דער גאנצער סביבה אלס ציוניסטיש

געשטימטע שטעטל, האט זי דעם נאמען ערלעך פארדינט אין אט דעם היסטארישן טאג. נאך א געהעריקער פארברייטונג האבן די אידישע איינוואוינער שוין פון גאנץ פרי אנגעהויבן צו דעקארירן די הייזער און באלקאנען מיט דיוואנען, בילדער פון ציוניסטישע מנהיגים און פארשידענע אויפשריפטן, אזוי אז דער מארק וואס איז געווען באוווינט כמעט אויסשליסלעך פון אידן האט אנגענומען זייער א פייערלעכן אויסזען. 11 אזייגער פארמיטאג זענען אלע געשעפטן געשלאסן געווארן און די אידישע באפעלקערונג האט אנגעהויבן שטראמען אין שוהל אריין. איניקע רעדנער האבן דערקלערט די באדייטונג פון דעם היסטארישן אקט. נאכדעם ווי איך האב געמאכט די ברכת „שהחיינו״ האב איך אנגעהויבן מיין רעדע מיטן פסוק: „והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת״ ז. א ספעציעל צוגעגרייטער כאר האט געזונגען „מזמור שיר חנכת״ און אנדערע שירי ציון, די באגייסטערונג איז געווען אין לשער, ווי עס איז געקומען צום אויסדרוק אין אוונט ווען אלע אידישע פענסטער זענען שטארק געווען אילומינירט מיט פארשידנפארביקע באלויכטונגען מען קאן מיט רעכט זאגן: „מי שלא ראה התלהבות זאת לא ראה התלהבות מימיו״!

תקופת גראבסקי

אין די יארען 1924־26 איז אין פוילן געווען פינאנץ־מיניסטער דער בארימטער סטאניסלאוו גראבסקי. ער האט זיך בארימט געמאכט מיט זיינע שטייער־אויספרעסונגען פון דער אידישער באפעלקערונג; דאס האט שטארק זיך אפגערופן אויף דער עקאנאמישער לאגע פון די פוילישע אידן. נאך דער קראנקהייט פון מיינע שוועסטער איז די מאטעריעלע לאגע ביי מיר געווארן וואס אמאל ערגסטער, עס האט זיך ביי מיר דערוועקט דער געדאנק פון עמיגראציע, קרובים אין מעקסיקא האבן מיך צוגערעדט איך זאל זיך לערנען שחיטות, דארט וועל איך אלס חזן־שוחט זיך קאנען גוט איינארדנען, דאס איז געווען גישט אזוי איינפאך, ווייל די שוחטים אין פוילן זענען געווען ארגאניזירט אין א פראפעסיאנעלן פאראיין, און די צענטראלע האט גישט דערלויבט צו לערנען אן איר הסכמה. איך בין געווען צו מאדערן און באקאנט אלס ציוניסטישער עסקן, איך וואלט די הסכמה פון דער צענטראלע נישט באקומען, דאך האב איך אין שכנות'דיקן שטעטל ראדזאנאוו געלערנט שחיטות און באקומען סמיכות פון ארטיגען רב. 2 יאר האט געדויערט ביז איך האב דערלערנט שחיטות; דער פלאן אבער פון עמיגרירן קיין מעקסיקא איז צונישט געווארן, ווייל די קרובים אליין האבן געטראכט צו פארלאזען מעקסיקא, אין צווישען בין איך איינגעלאדן געווארן אין א שטאט

וועלמנא — פאמערן ביי טהארן, די אידישע באפעלקערונג איז דארט געווען א קליינע; פון דאָרט איז אבער עקספּאָרטירט געווארן געשחטענע עופות קיין דאנציג. איך האב געדארפט האבן די סמיכות און הסכמה פון דאנציגער רב, הרב סעגאלאוויטש, איך בין ארייגעפארן קיין דאנציג צום הרב סעגאלאוויטש וועלכער האט מיך עגזאמינירט און מיר געגעבן סמיכות.

גיין פּעולאָזן שרענסק

אין יאר 1932 האב איך מיט מיין פאמיליע פארלאזט שרענסק. פאר דעם אפפארן פון שרענסק האט מיר די יוגנט איינגעארדנט א באנקעט ווו עס זענען געקומען צום אויסדרוק מיינע לייסטונגען פאר דער שרענסקער יוגנט, וואס האט שוין צו יענער צייט געהאט ביי 30 חברים אין ארץ־ישראל. די יוגנט האט מיך באשאנקען מיט א תעודת־כבוד, האנט־ארבעט פון עדזה ליפשיץ (יעצט אין ארץ־ישראל).

„על חגיגת פרידה שנערכה ביום כ״ז טבת תרצ״ב לכבוד חברנו נתן דאבו אשקלאנקא החלט לכבדו בתור נשיא הכבוד של המוסדות הלאומיים, הציוניים והתרבותיים שבעירנו בעד עבודתו החרוצה והמסורה לטובת המוסדות האלה״.

די תעודה איז מיט פאלגענדיקע סטעמפלען; „אגודת הציונים״ — א. ניבורסקי; „תרבות״ — י. מ. גרינבוים; „החלוץ״ — א. קורלציק; קרן קימת — י. רוזנבוים; „השומר הצעיר״ — א. ליפשיץ.

פון יענער צייט זענען שוין אדורך 25 יאר; די תעודה איז אלע יארן ביי מיר געווען הייליק, אין מיין שפעטערדיקן וואנדער־וועג, בין איך פון פאמערן איינגעלאדען געווארן נאך ווארשא איבערצונעמען דעם הויכן אמט אלס סעקרעטאר אין דער צענטראלע פון „החלוץ בעלי־מלאכה״. שפעטער ביים אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, וואס האט געבראכט דעם חורבן פון פוילישן אידענטום, בין איך מיט מיין פאמיליע דורך א נס געראטעוועט געווארן און בשלום אנגעקומען קיין ארץ־ישראל, קיין ספר האט מען נישט געקאנט מיטנעמען, קיין בילד האט מען נישט געטארט האבן ביי זיך. אבער די תעודה איז מיר זאך געלונגען אפצו־ראטעווען און אויסצובעהאלטן אין מיין באגאזש און זי צו ברענגען קיין ארץ־ישראל, ווו זי באצירט מיין וואוינונג; אויף דער תעודת בין איך שטאלץ!!!

בעצם היום הזה

כ״ח טבת תרצ״ב, ווען איך בין אלט געווען 38 יאר, האב איך מיט מיין פאמיליע פארלאזט שרענסק מיט׳ן באוואוסטזיין אז איך האב מיין שליחות דערפילט

ערלעך און כ'האב די יוגנט געפירט אין ריכטיקן וועג, האב עוסק געווען באר'כי צבור באמונה און האב געקאנט זאגען ווי שמואל הנביא אין זיין צייטן הנני, ענו בי נגד ה' ונגד משיחו, את שור מי לקחתי, את מי עשקתי וכולי... ירושלים...

תעודת כבוד

על חגיגת פרידה שנערכה ביום כ"ז טבת תרצ"ב

לכבוד חברנו

נתן דוברושקלקנה

הוחלט לכבדו בתור

נשיא הכבוד

של המוסדות הלאומיים הציוניים והתרבותיים שבעירנו, בעד עבודתו החרוצה והמסורה לטובת המוסדות האלה

בשם הקרן קימת לישראל י. ג. רוזנבוים

בשם ההסתדרות „תרבות" י. מ. גרינבוים

" " הציונית איסר גיבוה־סקי

" " „החלוץ" א. קורלציק

" " השומר הצעיר א. ליפשיץ

שרנסק כ"ז טבת תרצ"ב

זכרונות און פאקטן פון די קינדער יארן.

פון ז׳ק רובערטס — יעקב גראבארד

מיר גיבן דעם בריוו פון יעקב גרובארד, דער זון פון ר׳ מנדל גראבארד אין שום ענ״עריונג.

חשובער פריינד יוסף רימון!

איך האף אז איר וועט פארשטיין, אז פאר א שרענסקער איד וואס איז שוין אוועק פון דארט 53 יאר, איז ניט אזוי לייכט צו גריבלען זיך אין זכרונות וואס זאלן האבן א ממשות׳דיקן ווערט פאר א „יזכור״ בוך.

ספעציעל, ווען די 18 יאר וואס איך בין געווען אפיציעל א שרענסקער, האב איך מער ווי א העלפט פון די יארן פארברענגט אין מאקאווע, ווארשע, מלאווע, לאדזש, און דאטשוינז. אבער גלויבט מיר באמת, אז ביז היינטיקן טאג אטעם איך נאך אליך, און חלום אפט פון מיין געבורט־שטעטל שרענסק. איך שוידער אויף יעדעס מאל, ווען איך דערמאן זיך אז צוזאמען מיט די זעקס מיליאן קדושים וואס היטלער ימח שמו האט אומגעבראכט, און די צענדליקער ספעציפיש אידישע שטעט, דערפער און געמיינדעס, וואס זיינען אזוי טראגיש חרוב געווארן האט זיך אויך געפינען מיין ליב שטעטעלע שרענסק.

גלויבט מיר, אז אויב איך האב מיט מיינע ארימע כוחות, עפעס בייגע־שטייערט צום אויפבוי פון דער אידישער ארבעטער־באוועגונג דא אין אמעריקא, און בין אויך דא אקטיוו אין אלע קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס, וואס קעמפן אין לעבן אנצוהאלטן דעם אידישן קיום און אידישע טראדיציעס, איז דאס זיכער אין א גרויסער מאס די יניקה פון די קינדער יארן מיינע, אינעם שטעטל שרענסק.

וואלט איר מיר ניט געשריבן, אז דער „יזכור״־בוך איז שוין גרייט צום דרוק, און איבערהויפט דאס וואס איך ווייס ניט דעם אינהאלט און מאטעריאלן וועלכע דאס בוך אנטהאלט, וואלט איך זיך זיכער באמיט דורכגיין מיינע ארכיוון און קארעספאנדענצן וואס איך האב פון די ערשטע יארן מיינע אין אמעריקא.

אבער דערלויבט מיר איך געבן עטלעכע קורצע פונקטן פון זכרונות. וואס איך דענק אז זיי זיינען ווערט פארצייכנט צו ווערן לזכרון.

דאס איז געווען אין די יארן פון 1902 — 1903. ווען די ערשטע שטראלן

פון השכלה האבן זיך אריינגעריסן דורך שמאלע שפּאַרונעס צו אונז אינם שטעטל שרענסק.

איך געדענק, ווי עטלעכע אונזערע יינגלעך האבן זיך אריינגעגנבעט אין דער שוהל, פרייטאג ביי נאכט, און אונטערן גלאז פונעם עמוד אריינגעקלעפּט אן ערשטן־מאי פּראקלאַמאציע, וואס מיר האבן געקריגן צוגעשיקט פון מלאווע. שטעלט אייך פאר וואס סהאט זיך אפּגעטון א גאנצן טאג שבת אינעם שטעטל.

איך געדענק, ווען אין שטעטל איז עפּעס אנגעגאנגען אן אפּידעמיע פון א קינדער־קראנקהייט, און מען האט גענומען זוכן חטאים צווישן דער יוגנט. אין א געוויסן שבת פארנאכט האבן זיך באוויזן אין „פּשובעראָווסקיס" גאָרטן אדער סאד, אויפן בעזוינער וועג, דריי פרומע אידן האבן געכאפּט צוויי בחורים און צוויי מיידלעך זיך הוידענדיק אויף א הוידעלקע אינם גארטן.

איך געדענק, ווי מיר יונגוואַרג האבן אמאל אין א יום טוב, ווען די כהנים האבן געדוכנט, און אלע אידן האבן געהאט די טליתים איבער די קאפּ, האבן מיר צוזאמען געבונדן אלע ציצות, און פון אלע טליתים מיט די אידן איז געווארן איין קנויל פון וועלכן זיי האבן זיך ניט געקענט אויספּלאנטערן.

איך געדענק, ווען מען האט פּרובירט אין שרענסק איינשטעלן א שטיקל ישיבה אינם בית המדרש. און א באדזענאָווער יינגל איז דאָרט אנגעקומען לערנען ער האט מיטגעבראכט אביסל טריפה׳ענע ליטעראטור, און גענומען עטלעכע אונזערע יינגלעך שבת נאכמיטאג צום „וויאטראַק" אויפן ראדזיגאווער וועג און פאר אונז דאס פארגעלעזן. צומארגנס האט מען אפּגעהאלטן א אסיפה ביי אברהם ביאלאסטאק אין הויז, און אויס ישיבה.

איך געדענק, ווי מען האט געוואלט אוייינלייגן אין חרם, הערש משה ניכעס דעם וואסער טרעגער, ווייל ער איז ניט געווען קיין מקפיד אין הלכות נדה.

איך געדענק, ווי דאס שטעטל איז געגאנגען כאדראם, ווען חיים קאמיאנערס עלטערער זון האט באגנבעט זיין טאטן, און איז אין מיטן נאכט אנטלאפן. אבער ער איז נעלם געווארן. און מען האט קיינמאל ניט אויסגעפונען ווו זיין געביין איז אהינגעקומען.

איך געדענק, אדער ווער קען פארגעסן, א שמחת־תורה אין שרענסק, ווי מען האט געטאנצט אין די גאסן, און ביי חסידים איז געווען א מצוה אריינכאפּן זיך אין די הייזער, און ארויסכאפּען פון די טעפּ די „געפילטע מעגעלעך" און זיי קיען אין מיטן מארק.

איך געדענק, ווי מיר בית המדרש־בחורים האבן זיך פערגנבעט אויף דער

לאנקע קעגען איבער דעם בית עולם, און איבערשרעקן די מיידלעך וואס האבן זיך געבאדן אין דער זשיקא.

איך געדענק, ווען איך בין געקומען אהיים פון ראטשווינז, ווו מיר האבן שוין געהאט אן ארגאניזאציע „אחדות", און זיי האבן מיר מיטגעגעבן א „פיסטאלעט" וואס מיין טאטע האט דאס ביי מיר געשונען, און דאס האט פארחתמעט מיין גורל, אז איך מוז אוועק אין מעריקא.

יא, מיין חשובער פריינד רימון, איך וואלט געקענט אנגיין שרייבן מיינע זכרונות גאנצע שעהען, איך ווייס אבער ניט וויפל דאס איז אינטערעסאנט פאר אזא פנקס.

איך וויל אבער יא, אז איר זאלט וויסן, אז הגם שרענסק איז געווען א קליין שטעטל מיט א באשרענקטע צאל אידן, איז דאס אבער געווען אן אינטערעסאנט שטעטל, א תורה־קוואל פון וועלכן איך האב אסאך געגאסן. שרענסק האט ארויס־געגעבן אסאך גרויסע מענטשן, הגם קומענדיק דא אין אמעריקא האבן זיך אסאך געשעמט צו בלייבן שרענסקער און זיי האבן זיך צוגעשריבן צו פלאצק, אדער כאטש צו מלאווע.

איך בין זיכער, אז ניט איינער פון זיי שטאלצירן מיט אונזער געבורטס־שטעטל, איך האב דארט פארברענגט אן אינטערעסאנטע יוגנט און איך האב אסאך צו דאנקען שרענסק פאר מיין „גרסא־דינקותא"!

איך ווייס ניט צי מיין בריוול קען אייך נוצן ברענגען, איך האב אבער געפילט אז עפעס מוז איך שרייבן. אויב ט'געפעלט אייך ניט, האט איר מן הסתם א קערבעלע.

אייער, מיט דרך ארץ,

יעקב ראבערטס — גראבורד

זושא גראנאט

צו די עלטערן, ברידער, שוועסטער

כ'פערשטיי ווי איר האט זיך געפרייט ווען איך בין געבוירן געווארן, צו

---

*) זושא גראנאט, בנו של משה גראנאט ז"ל נפטר בגיל צעיר בן שלש עשרה והיה במותו מן היומן שהשאיר על חייו בחרתי את הנ"ל שמתאים לספר על שרענצק. ת.נ.צ.ב.ה.

געקומען נאך א מיטגליד אין דער משפחה, ווען כ׳קלער אריין שטעלט זיך מיר פאר, ווי 2 ארימע הרידער געפינען א ברילאנט ביי נאכט, א גאנצע נאכט פרייען זיי זיך ס׳איז א עוזדע צו זייערע צרות, אבער ווי שלעכט ווערט זיי ווען זיי ווערן געוואר אין דער פרי אז ס׳איז נאר א גלאנציקער שטיין, לײדער איז עס מיט מיר אזוי געשען.

איך בין געבוירן געווארן אין חודש חשון, ווען די נאטור איז זייער גרוויזאם, ווען אלעס וועלקט אין פוילט.

מיין ערשטער רבי, דוד יום־טוב. צו 3 יאר האט מיך מיין פאטער געבראכט אין חדר, דער רבי עפענט דעם גראבן סידור, איך קוק אריין אין סידור, און פלוצלונג פאלט א צווייער, דער רבי זאגט מיר, דאס ווארפט דער גוטער מלאך כען זאל לערנען תורה, און אז איך וועל לערנען, וועט מיר דער גוטער מלאך ווארפן ראזשינקעס און מאנדלען. גלייך הער איך א קלונג פון דער קלאמקע און מיין גוטער טאטע פארלאזט דאס חדר.

ליבער פאטער און ליבע מוטער

מיין פאטער ברענגט מיר פרייד, ער קומט פון בית המדרש פון דאווענען מיט א שמייכל און דערציילט מעשיות פון גוטע אידן, און אז גאסט הילף קען קומען יעדע מינוט, די הויפטזאך איז אמונה. די חכמי התלמוד זאגן אז מען מוז לויבן דעם רבונו של עולם סיי אויפן שלעכטן, סיי אויפן גוטן. מיין פאטער א איד א למדן לערנט מיט מיר אלעס וואס גיט מיר פרייד, נאך יעדן געשפרעך מיט מיין פאטער ווער איך פריילעכער און שטארקער.

מיין־ליבע מוטער רעד געבעך נישט, זי העלפט מיר אמאן, זיצט אויפן בעט און גלעט מיין איבערן קאפ. איך פיל ווי זי לייד, נאכן באזוך ביי ד״ר סאלאווייטשיק אין ווארשע איז זי פאר׳זארגט, איך וויס נישט די סיבה.

דער שרענסקער רב (מיין לעצטער רבי)

אין מיינע קינדערישע אויגן איז ער געוועזן משכמו ולמעלה גבוה מכל העם. איך האב מיר פארגעשטעלט אז שאול המלך האט אזוי אויסגעזען, לײדער האב איך ביי אים לאנג נישט געלערנט, נאר א קורצע צייט, כ׳האב מיר געטראכט, א איד וואס קען אזוי פיל לערנען איז גליקלעך.

די רבצ׳ן איז אמאל אריינגעקומען אין בית המדרש אין מיטן לערנען און האט מיטן רב גערעדט, דעם געשפרעך האב איך נישט געהערט, וואס כ׳האב געהערט איז, ווי דער רב האט געזאגט צו די רביצן מיט א שמייכל, אז אלע אידן זענען צדיקים, אז כ׳האב עס דערציילט מיין פאטער האט ער געזאגט, כ׳האב שוין לאנג געזאגט אז ס׳איז א איד א צדיק.

יצחק מאיר גרינבוים

די שרענסקער קאמוניקאציע

פארטאג ווען אידן למדנים זענען בעגאנגען לערנען אין בית המדרש, און אידן בעלי־מלאכות זענען געגאנגען מיטן טלית און תפילין אונטערן ארעם צום ערשטן מנין, האט זיך שוין ביי ר׳ ישעיה׳ן אין שטוב געלויכטן מיט א לאמטער אין דער האנט האט ער זיך שוין ארום געדרייט און בודק געווען דעם לאנגן און גרויסן וואגן, געקוקט צו ער איז פעאיק צו גיין אין וועג אריין. געשמירט די אקסן, אריינגעקלאפט דעם דישעל, פארפעסטיקט דיא קלאגיצעס, אריין אין שטאל צו די פערד זען צו זיי האבן אויפגעפרעסן דעם אברעק, אויפגעהויבן דיא פיס פון יעדן פערד מיט א הויכן געשריי „נאגא״, קאנטראלירט צו די פאדקאוועס זענען אין ארדנונג. ארופגענומען דאס געשפאן פון דער וואנט אנגעטון די פערד, אונטערגעלייגט זעק אנשטאט קישעלעך, אויף דעם ארט ווי דיא פעל איז געווען אפגעריבן, אלץ גרייט געמאכט איינצושפאנען. אריין אין שטוב, גענומען טלית און תפילין, אפגעדאווענט בחפזונדיק, אפגעגעסן דוקא נישט קיין שלעכט פרישטיק, איינגעשפאנט די פערד אין וואגן און געווארט ביז די פאסאזשירן וועלן זיך צוזאמענקומען. דערווייל האבן זיך פארזאמלט ארום וואגן אידן פערד־מעקלערס, הענדלער׳ס דארפ׳ס גייער, און נאך אזעלכע, זיי פלעגן יעדן אין דער פרי פארן אוועקפארן, זאגן מבינות אויף די פערד, געבן א שאקל דעם וואגן, גלייכמאכן דאס געשפאן, די געזעסן אויפן וואגן פלעגן באשטיין פון ברעטלעך פון אויבן איבערגעדעקט מיט א זאק. פאר חשובע פאסאזשירן איז געווען א געזעס מיט ספרענזשינעס, ווי יעדע איינע איז געווען א יוצא דופן פאר זיך, די מיטפארערס זענען זיך צו זאמענגעקומען נישט פונקטליך, איינער א האלבע שעה פריער, איינער א האלבע שעה שפעטער. אמלענגסטן האט מען געמוזט ווארטן אויף די יחסנים די אידן גבירים, אדער אידן בטלנים וואס נקיות און דאווענען, האט ביי זיי געדויערט שעהען. פארשידענארטיק איז אויך געווען זייער קליידונג, איינער אין א בוטע בירקע, דער צווייטער א כאלאטל נאך א כאלאטל א צוריסן טוך, מער לעכער ווי סחורה, און אויף דעם אלעם א בירקע, ווו ער האט געשטעקט די האנט האט ער געהאט אנ״ארבל, דערווייל זענען געקומען אינטערעסאנטן צו ערליידיקן בריוולעך, איינער צו א מחותן וועגן א שידוך, דער צווייטער א רעצעפט אין די אפטייק ווייל אין שרענסק האט געקאסט טייערער, אדער מ׳האט איבערהויפט נישט באקומען, איינער געלד צום מלאווער סוחר מיט א באשטעלונג וואס צו ברענגען,

און א מאמע מיט א פעקל קיכלעך פארן זון אין דער ישיבה, און נאך פארשידענע עניים.

מיט מזל האט זיך ר׳ ישעיה אויפגעזעצט אויפן וואגן, גענומען די לייזשן מיט דער בייטש אין די האנד אריין, מיט א באפעלערישן „וויא״! געהיימן די פערד ריר׳ען פון ארט. זיינו געזונד, פארט געזינטערהייט, זייט מצליח — האט אפגעהילכט אין דער לופט, דערווייל זעט מען פון דערווייטנס א איד לופט פארסאפעט, פארשפעטיקט דעם וואגן, אנגעטון מיט אזוי פיל שמאטעס און לאכעס, אנשטאט גיין, קאלערט ער זיך, פשוט מער שמאטעס ווי מענטש, די שטענדיקע באגלייטער הויבן אן נאכצולויפן און שרייען: ר׳ ישעיה — שטייט, מיט מזל האט ער זיך אפגעשטעלט ביי די צווייטע בריק און דאס ביגטל שמאטעס האט זיך צו געקוילערט צום וואגן און זיך אויפגעזעצט, אדורכפארנדיק די דערפער פלעגן שקצים באווארפן מיט שטיינער, אדער אראפנעמען דעם הוט אין ארייגצילן וויפיל אידן ס׳פארן, בכדי סזאל שולט זיין אן עין הרע, ס׳זענען געווען ערטער ווו אלע פאסאזשירן, האבן געמוזט אראפגיין און נאכשטופן דעם ליידיקן וואגן, נאך שעהן פארן איז מען מיט מזל אריינגעקומען קיין מלאווע, פארפארן צו ר׳ ישעיה מאנדרי אין הויף אויסגעשפאנט די פערד געגעבן זיי אן אבר׳עק, און דער עולם איז זיך פאנאנדערגעגאנגען ערליידיקן די געשעפטן, פארנאכט, ווען דער גרויסער וואגן איז שוין געווען אנגעלאדענט מיט פעסלעך, זעק אין קאסטנס, האבן זיך פאסאזשירן אנגעהויבן צוזאמענצוקומען, יעדערער האט מיט זיך געהאט עפעס

אין דער האנט, א קיישל מיט פלעשער, א בלעכל מיט איל, א בוזל׳ע מיט עפעס אפליסיקייט, ווו אוועק צו שטעלן איז שוין קיין פלאץ אין וואגן גיווען געווען, דער עולם האט זיך אנגעטון די בגדי־חורף, אוועקגעזעצט זיך ווער אויף א קאסטן, זאק אדער פאס, גענומען דעם האנט באגאזש און מיט מזל געפיירט פון מלאווע צוריק נאך שרענסק, דער וועג איז געווען בלאטיג, זאמדיק און בערגיק, און יעדע פאר מינוט איז געקומען א באפעל פון ר׳ ישעיהו, אראפ די פערד שטייען אפ! מדארף נאכשטופן, שיינע אידן האבן יוצא געווען מיט א קר׳עכץ, עמך האבן צו געלייגט כוחות, ביז ארום 12 - 1 ביינאכט איז מען בשלום אהיים געקומען

אזוי האט אויסגעזען א נארמאלע נסיעה, פון א גאנץ יאר.

פאר פסח און פאר די קריסטלעכע חגאות — ווען די קרעמער האבן באדארפט מער סחורה ווי געווינלעך — האט זיך די נסיעה געשלעפט לענגער, די שנייען זענען צעגאנגען, דאס אייז האט געלאזט, דאס וואסער האט פארפלייצט די וועגן, איז ר׳ ישעיה שוין נישט געפארן ווי געווינלעך, די פערד זענען אפגעשטאנען און מהאט געמוזט גיין אין א גאנצן דארף אריין בעטן א באקאנטן פויער ער זאל

זיינע פערד׳ צו שפאנען און ארויס שלעפן דעם וואגן, אין אזא פאל האט ר׳ ישעיה מיט זיינע פאסאזשירן געגעכטיקט אויפן פרייען פעלד און געווארט ביז ס׳וועט ליכטיק ווערן בכדי צו דערקענען די סימנים וון דער וועג איז.

די פרייען מיט די קינדער פון די פאסאזשירן וועלכע זענען יענעם טאג מיטגעפארן מיט ר׳ ישעיה׳ן, זענען שוין די גאנצע נישט געשלאפן, זיי פלעגן לויפן איינע צו די צווייטע און צוזאמען גיין צו די בריק און וועלן הערן צו ס׳פארט נישט עפעס א וואגן, זיי פלעגן צוריק גיין פארדאגהטע און פארזארגטע, נישט הערנדיק דעם הויכן „וויא״.

ווען דאס איז איז צוגאנגען, און די גרויסע שטיקער פלעגן זיך שטורמיש רייסן אין דער ריכטונג פון די האלצערנע בריקן, פלעגט די גמינע האבן א טוא־דיציע צו דינגען גויים מיט שארפע צוגען, בעלי דעות פון שטעטל, האלבע אונטערוועלט מענטשן, טרינקערס וואס זייער פרנסה איז באשטאנען פון ליידיק גיין, און נעמען מעקל־געלד פון די פויערן און סוחרים אויף די מערק, פון פערד, בהמות, חזירים און סתם פרעטערס נעמער׳ס, פון וואס סהאט זיך געלאזט זיי זענען געשטאנען מיט לאמטערן און באטאקעס מיט לאנגע דרענגער צו אפשטופן די גרויסע שטיקער אייז פון די בריק, זיי פלעגן זיך וויצלען אויף די קאנטע פון די אויסגעוואקסע פארזארגטע ווייבער און אויסטראכטן שלעכטע בשורות. אזא נאכט פלעגט זיין שלאפלאז פאר א האלב שטעטל אידן. צו מארגנס ארום מיטאג צייט איז ר׳ ישעיה אנגעקומען אין שטעטל אריין, אלע זענען ארויסגעגאנגען מקבל פנים זיין דעם וואגן. ברוך, די געלע חיה שרה׳ס, און יוסל משה טייקעס, די צוויי ברייטפלייציקע טרעגערס פלעגן אין אזא פאל שוין איבערנעמען די פערד און וואגן צו פארן צו יעדן סוחר אראפטראגן וועמען א פאס נאפט, א זאק קאלך, א פאס הערינג, א זאק צוקער, א באל מאנופאקטור, לאנג אייזן, הארטע לעדער, און נאך פארשידענע ארטיקלען, אין אזא צייט האבן זיך די סוחרס׳ס נישט געדונגען מיט די טרעגערס און זיי געגעבן א גראשן מער ווי בעווינלעך, די טעמע אין שטעטל פלעגט זיין: א בלאטיקער וועג, סוועט די וואך קיין מארק נישט זיין די פויערן וועלן נישט קומען, דער וועג איז צולייגט.

דער שאסיי

תשעה באב 1914 האט אויסגעבראכן די ערשטע וועלט מלחמה, א מהומה אין שטעטל, גענומען צום רוסישן מיליטער אלע אויסגעדינטע סאלדאטן ביז 44 יאר, טאטעס פון קליינע קינדער, אידן מיט לאנגע בערד, שוין אויסגעזען ווי זיידעס, דארפן גיין אין דער מלחמה און דינען פאניען, אבער פארפאלן גוירות

המלכות, פרויען און קינדער וויינען, די פרנסות האבן זיך אפגעשטעלט, פוירן ברענגען נישט קיין עסנווארג צום מארקפּלאַץ, אידישע קרעמער פארבאהאלטן אויך טיילוויז זייער ביסל סחורה — אדער ווי מהאט׳ס געררופן זייער ביסל ארעמ־קייט — טיילוויז צוליב פארזיכערונגסצוועקן פון זיין קאפיטאל משטייגס־געזאגט, גאר מערסטן־טייל צוליב די רויבערייען פון די אייגענע... רוסישע קאזאקישע ארמיי, אנגעוויזן דורך שכינס׳דיקע פאלאקן און אונטערגעהעצט צום ראבירן און הרגענען. ווען די רוסישע ארמיי האט אנגעפאנגען צו מארשירן נאך מזרח דייטש־לאנד, דאן איז אין שטעטל געווארן דער אמת׳ר תשעה באב: מ׳האט ראבירט און געשלאגן, גענומען אידן אלס זאקלאדניקעס, אידישע מיידלעך און פרויען האבן זיך געמוזט אויסבאהאלטן אין די קעלער׳ס אדער בוידעמס, בכדי נישט ארייִן צו פאלן אין די הענט פון די בעסטיעס און אויסמיידן א שענדונג. אזוי זענען אין יענע צייטן די רוסן געווען אונזערע שונאים, דאקעגן האט מען געהאפט ס׳זאלן שוין ארייִנקומען די דייטשן, אונז אויסצולייזן פון דער שרעקלעכער פיין און ליידן, דער דייטשישער משיח... איז ארייִנגעקומען, מיר אידן האבן אים באמת אויפגענומען מיט צופרידנהייט, מיר האבן אנגעהויבן פרייער אפצואטעמען, און זיך פילן אין אנפאנג אלס פריווילעגירטע לגבי דעם פאלאק ערשטנס צוליב די שפראך און צווייטנס זיי האבן געהייסן „אונזערע״, מיט דער באפרייאונג פון די רוסן, האבן זיי אויך באפרייט פון די בלוטיקע ווענן, אנגעהויבן מאכן א שאסיי פון שרענסק נאך מלאווע, הונדערטער גוים פון דער געגנט האבן געארבעט אויפן וועג, געהאקט שטיינער, צוגעגרייט מאטעריאל, און פאכלייט האבן דעם שאסיי אנגעשיט, א פרעס־מאשין וועלכע איז אליין געגאנגען האבן די שטיינער צוגע־פרעסט, און מיר האבן מיט שטוינונג געקוקט אויף דעם גרויס וואונדער.

פארן אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה איז געווען די פּוגסה פון א טייל אידען אין שטעטל מוליכעריי, שמוגלער, צווישען די, האט מען געפונען שיינע־אידען בעל־בתישע אידן, און אויך א ביסל ווילע יונגען... זיי האבן געהייסן לייכטע פארדינער, וויבער פלעגן זאגן, אז מדארף זיי נישט מקנא זיין, און צוגעזאגט דעם שפרוך „סוף גנב לתליה״, און „סוף מוליכער לפליטה״, נאכן אויסברוך פון דער מלחמה זענען די פרנסה׳ס פון פירען קאנטראבאנדע פון דייטש־לאנד נאך רוסיש־פוילן געווארן צו נישט, און די אידן האבן אנגעהויבן זוכען נייע קוועלן פון פרנסה, צווישן זיי איז אויך געוועזן דער גרויסער ר׳ שמואל, א איד א ברייט בייניקער, מיט דערוואקסענע טעכטער און זון פעסט געבויטע, א איד מיט א ערלעכן שם אין שטעטל, און ליב געהאט אין די מוליכעריי צייטן נאך צו האלטן פערד און וואגן, זיך געקויפט א נייעם וואגן, געלאזט ספּעציעל קאוון ביים בעסטן

האבן זיך אידן געווונטשן א גוט יאר. ידידים און נישט ידידים האבן נישט מקפיד געווען דאן אויף ברכות. מהאט זיך געדריקט די הענט און געווונטשן אלעס גוטעס.

אריינקומענדיק אין שול האבן הונדערטער גרויסע זייקע ליכט שוין געברענט, אריינגעזעצט אין די קאסטנס מיט זאמד, בכדי צו פארהיטן פון א שרפה. אויף דער פאדלאגע איז געווען אויסגעשפרייט היי. דער עולם האט שנעל אנגעטון טליתים און אטייל אויך קיטלען, און מיט התלהבות געזאגט תפילת זכה. ביים ענדיקן די תפילה, נאכן אויסגיסן דאס גאנצע הארץ פון חרטה פאר אלע עבירות בין אדם למקום ובין אדם לחברו, האבן זיי זיך אויפגעשטעלט, געגעבן זיך די הענט, די מתפללים האבן געווונטשן יעדן יחיד און כל בית ישראל א גוט יאר און א כתיבה וחתימה טובה.

צו דער העכסטער מדרגה פון קדושה האט דער עולם דערגרייכט ווען דער משמש האט געגעבן א קלאפ אין בלעמער אריין, אלס צייכן אז דער רב איז אריינגעקומען אין שול דאווענען כל נדרי. די הונדערטער ליכט און לאמפן וואס האבן געלויכטן אין שול פאר די הייליקע נשמות פון די אבות הקדושים, איז זייער ליכט פיל פאכיק פארשטארקט געווארן פאר דער אנוועזנהייט פון ליכטיקן געשטאלט פון שרענסקער רב ר׳ שרגא ליכטיג ז״ל. עפעס א געפיל פון חרטה און תשובה אויף מעשים רעים, האט זיין אנוועזנהייט דערוועקט ביי יעדן מתפלל, איבערהויפט ווען ער האט זיך באוויזן אויפן בלעמער, אנגעטון אין ווייסן קיטל, איינגעהילט מיטן טלית און עטרה. זיין שיין איידעלער געזיכט האט אויסגעזען הימליש מלאכמדיק. מיט א ציטערדיקע פרומע שטימע האט ער געדרשנט מעניני דיומא, א מוסר דרשה פאר כל־נדרי, דאס זענען געווען ווערטער וואס גייען ארויס פון א לב טהור, און ריינקן מיט זייער ערלעכן כח אלע זינדיקע און פארשטאפטע הערצער, א געפיל פון תשובה און חרטה. נאכן פארענדיקן די מוסר־דרשה איז זיין הויכקייט, דער שרענסקער רב צוגעגאנגען צום ארון הקודש, געעפנט און ארויס גענומען א ספר תורה. דאס בית דין וואס איז באשטאנען פון חזן ר׳ לייזר בילאווסקי און בעל תפילה משה צבי גרינבוים, האבן באקומען אין זייערע הענט ספרי תורות, און מיט א פארכטיקע שטימע אנגעהויבן זאגן, „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה״. און נאך דעם האט דער חזן געזונגען כל־נדרי. אין יענעם מאמענט האט זיך נישט געפילט קיין שמץ פון חטא ביי די שרענסקער קהלה, ריין ווי א טרער אין אויג זענען די הערצער פון די מתפללים געווען, און אזוי האט זיך איבער־געחזרט יאר יערלעך דער כל־נדרי אין שטעטל.

חיים יעקב מזאריוזאוויטש
ניו־יורק 1957

דער משעכאנאווער צדיק ז״ל — מיין פאטער ז״ל, און איך

אין יאר 1906 האט שרענסק פארמאגט א גרויסע אידישע באפעלקערונג. אידן האבן זיך געווינלעך פארנומען מיט מסחר און מיט כל ערליי מלאכות. א סאך סוחרים האבן געהאנדלט מיט פערד, מען האט געקויפט פערד אין רוסלאנד און געפירט זיי קיין דייטשלאנד, „געמוגלעכט״ איבער דער גרענעץ קיין ניי זשעלין. מיין פאטער ישראל מאיר ז״ל איז געווען איינער פון די גרעסטע פערד־סוחרים

היושבים: ר׳ ישראל מאיר ז״ל אשתו אסתר רחל ז״ל
עומדים הילדים: יהושע, חיה הודעס, דוד

אין שרענסק, יעדן פרייטיק פלעגט א יונגערמאן פון ווארשע ברענגען צו פירן פערד פאר אונז. דער יונגערמאן איז געווען אין די זעלבע יארן ווי איך, ער פלעגט זיין איבער שבת ביי אונז און זונטיק פרי אוועק פארן מיט ישעיהו האמבורגער צו דער באן. צו יענער צייט איז די באציאונג צווישן אידן און גויים געווען נישט קיין שלעכטע. מען האט זיך געלעבט רואיג און בשלום, ספעציעל נאך

ווען דער איד איז געווען ערלעך. אזוי איז געווען מיין פאטער. ער איז געווען א שטילער בכבודיקער איד, נישט געטשעפעט קיינעם און דערפאר ארויסגערופן כבוד צו זיך סיי ביי אידן, סיי ביי קריסטן, ער האט אלעמאל ארויסגעהאלפן דעם גויטבאזערפטיקן, געהאט אן אפענע האנט פאר צדקה און גמילות חסדים. ער פלעגט באורגן באדייטנדע סומעס געלד פאר קליינע קרעמערס, ווי עטקיע, שלמה וויגדער און פייגע דאבראשקלאנקע. און אזוי איז זיך דאס לעבן אנגעגאנגען שטיל, ביז איינמאל א שבת ווען מיין טאטע ע״ה איז געגאנגען פון דאווענען צוזאמען מיט דעם יונגעבמאן פון ווארשע, געוווינט האבן מיר אויפן מקום, ביי סציפיארסקען אויף בעזוינער וועג, אין מיטן פלאץ אויפן „מקום״ איז געשטאנען א צלם, מיין פאטער פארבייגייענדיק דארט האט באמערקט א שיינענדיקע זאך אויף דער ערד, האט ער דאס מיטן פוס א שאר געטאן צי זען וואס דאס איז. דערזעענדיק א צלמל האט ער עס געלאזט ליגן און זיך ווייטער געגאנגען אהיים, מיט א גוטן שבתדיק געמיט, אויסגעטאן פון אלע דאגות יום יום, אין זיין שבתדיקע קאפעטע מיט די שיינענדיקע שטיבלעטן, וואס האבן געסקשיפיעט ביים גיין. אנטקעגן דעם צלם איז געשטאנען דראפצינסקעס הויז, און דער גוי איז דארט געזעסן און באמערקט ווי מיין פאטער שארט עפעס מיטן פוס. אבער אנשטאט דעם יונגבמאן פון ווארשע, האט ער געמיינט אז דאס בין איך ער האט צוגעשיקט א שייגעצל זען וואס דארט ליגט, מיינענדיק עס מוז זיין געלט, ווייל א איד טאר דאך נישט טראגן קיין געלד אין שבת. דאס שייגעצל האט געפונען דאס צלמל און עס געברענגט צום גוי. דער גוי האט דער פון געמאכט א גרויסן בלבול און זיין גאנצע גויאישע רציחה איז געפאלן אויף מיין קאפ. ער האט איבעראל פארשפרייט די ידיעה, אז א „זשיד״ האט געטראטן און געשפיגן אויף א „קאטאליצקן״ צלם. דעם זעלבן מוצאי שבת ווען מיר זענען אהיימגעקומען פון הבדלה, איז אריין צו אונז אין הויז לעאן קאלאדזענסקי מיט א גרויס מעסער אין האנט, און געוואלט מיך דערשטעכן. אויף די געוואלדן און געשרייען איז אריין צו אונז א שכן, ביעזשונסקי, און קוים איינגעהאלטן לעאנען, די ערשטע זאך וואס אונזער שכן האט מיך געראטן צו טאן איז אנטלויפן פון שרעבסק ביז דער שטורעם וועט זיך איינשטילן. מיין פאטער איז געווען א שטענדיקער באזוכער ביים טשעכאנאווער רבי, וועלכן ער האט געצאלט ח״י קאפיקעס פון יעדן פערד וואס ר׳האט פארקויפט. אין אזא עת צרה ווען עס האט געדראט א פאגראם אין שטעטל, האבן אידן מורא געהאט אין אוונט ארויסצוגיין פון הויז, האט זיך מיין טאטע געלאזט צום טשעכאנאווער פרעגן א עצה. דער רבי האט אויסגעהערט די געשיכטע אין בארואיקט מיין טאטן אז אלעס וועט בשלום אדורך און ער זאל זיך נישט זארגן.

דער בלבול איז אנגעקומען אין געריכט אריין מיט אן אנקלאגע אויפן טאטן. איך ווידער, נאך אויסבאהאלטן זיך 6 חדשים אין דייטשלאנד, בין איך געקומען צוריק אהיים און אלעס איז געווען שטיל. די אנקלאגע האט זיך געשלעפט 2 יאר, אין צווישנצייט בין איך אוועק קיין אמעריקע. א האלב יאר שפעטער האט געזאלט פארקומען דער משפט, אבער א חודש פארן משפט איז דער אנקלאגער פלוצלונג געשטארבן און אזוי ארום איז דער משפט בטל געווארן. דאן האבן זיך אריינגעמישט עטלעכע גוים, מיין טאטנס גוטע פריינד, די נאוויצקעס, דער שרענסקער גלח און זיי האבן באשטימט אז דער טאטע זאל באצאלן 50 רובל קנס פאר דער תיפלה. דאס געלד איז באצאלט געווארן און דאס שטעטל איז אויסגעלייזט געווארן פון א שרעק. פון די אידן איז אראפ א גרויסער שטיין פון הארץ, און דער גאנצער זכות איז צוגעשריבן געווארן דעם טשעכאנאווער רבי. דאס האט דער רבי געמאכט, אז דער גוי איז געשטארבן און אזוי ארום אויסגעלייזט די באפעלקערונג פון א גרויסע צרה.

יהושע (צ׳רלי) מרינוביץ בנו של ר׳ ישראל מאיר
יו״ר של הארגון אנשי שרנסק באמריקה

אני יליד שרנסק, בעיירה הקטנה הזו למדתי שבן אדם צריך לאהוב את הזולת, לכן:

„אני מעדיף להיות בונה במקום הורס"

הייתי בונה מושלם
הייתי בונה מנעים.
ייעודי למלא תפקיד
לעזור ולא להחריב.
בנינו נאבקים ונלחמים
הם נהרגים למען החיים,
הבה נעזור להם בעבודתם,

נעמוד אתם יחד מאוחדים
ונעזרם במאבק עד נצחונם.
אינני תר אחר כבוד
אינני מצפה לתודת־אות.
הנני כאן להשלים תפקיד,
למען חופש ודרור מתמיד.

יהושע מרינוביין (תורגם מאנגלית)

משה גיבאָרסקי

מיין דינסט אין דער רויטע ארמע

ווען לנדיק זיך ארויסקריגן פון מיטל אזיע האב איך געבעטן מיך אריינצונעמען אין דער רויטער ארמיי.

אנפאנג 1944, נאך עטלעכע מאנאט דינסט בין איך אפגעשיקט געווארן אויפן פראנט.

אונזער אפטיילונג האט באקומען א באפעל צו ברענגען א „צייג" (א לעבעדיקן דייטש). מיר רוקן זיך לאנגזאם פאראויס, ס'איז האלבע נאכט, די דייטשן פאר שרעק האלטן אין איין שיסן אין אונזער ריכטונג, אבער מיר רוקן זיך פאראויס. מיר זענען 3 סאלדאטן, אט האבן מיר שוין דערגרייכט די דייטשישע שטעכדראט, און דא רוק איך זיך אליין פאראויס קריכנדיק אויפן בויך, איך בין שוין אין דייטשישן גראבן, מיינע אויגן דרינגען דורך די געדיכטע פינסטערניש און איך דערזע...

א 10 מעטער פון מיר זיצט ער, דער דייטש, א זיכערער נישט אוועקנעמדיק די הענט פון מאשין־געווער. פאר מיינע אויגן דערשיינען געשטאלטן אייגענע, טאטע מאמע, שוועסטער און ברודער, אבער עפעס אינגאנצן פארענדערטע, איך דערקען זיי נישט. קיין לעבעדיקן וועל איך דעם דייטש נישט ארויסלאזן פון מיינע הענט! — דאס איז געווען מיין שבועה. איך גיב א פארצווייפלטן שפרונג און מיינע 10 פינגער קלאמערן זיך קראמפהאפט אין זיין הייסן האלדז... די לינקע פויסט גיט אים א צעשמעטערנדיקן קלאפ אונטער די ציין — און זיין קערפער בלייבט אנמעכטיק אין מיינע הענט. די צייט שפילט דא די וויכטיגסטע ראָל, יעדע רגע דעצידירט. איך פארשטופ אים דאס מויל און הייב אים אן ארויסשלעפן פון גראבן, קוים אים דערשלעפט ביז די דראטן וווּ מיינע 2 חברים סאלדאטן ווארטן אומגעדולדיק אויף מיר, — דא פיל איך זיך שוין ווי אין דער היים.

דער שוויס פארגיסט מיר די אויגן אבער נישטא קיין צייט אפילו אפצווישן. דא נעמט „אים" שוין איבער מיין חבר לאָביא, א יונגער אוקראינער, וועלכער הייבט אים אן מונטערן מיט דער קאלבע פון אויטאמאט. ביז מיר האבן זיך דערשלעפט צו אונזערע גראבנס איז שוין דער דייטש געווען געענדיקט, די צייט לויפט פאראויס, די רויטע ארמיי יאגט דעם שונא, רוסלאנד, רומעניען, ליטע, לעטלאנד, עסטלאנד, אט גייט מען שוין דורך די פוילישע גרענעץ. ס'ווערט פריילעכער אויפן הארצן — אפשר, אפשר וועט מען נאך אפראטעווען וועמען? די קוימענס פון אוישוויץ ברענען אן אויפהער, מיר באוועגן זיך אלץ פאראויס! אט גיב איך א שטעל אין

גאנג דעם לינקן פוס אביסל אן א זייט און עס דערהערט זיך א שרעקלעכער איפריס, סווערט מיר פינסטער אין די אויגן, און דאס גאנצע פנים ברענט מיר. ווען כהאב ווידער דערזען די שיין האב איך זיך געכאפט וואס דא האט פאסירט. שטייענדיק אויף איין פוס, האב איך פון צווייטן פוס געזען בלויז צעריסענע שטיקער, דער שטיוול איז אינגאנצן פארשוואונדן געווארן. מייגע מיט באגלייטער זענען פארלוירן, זיי הויבן מיך אן צו בארואיקן, איך בין אזוי פארטויבט, אז זייער קול איז צו מיר דערגאנגען ווי דורך א דיקע וואנט, איך האב זיך פארזיכטיק אוועקגעזעצט אויף דער ערד, אויף אפרייען פלאץ, ווייסנדיק אז אויב עס האט איפגעריסן איין מינע, זענען זיכער נאך מער מינעס דא אויסבאהאלטן. איך האב געפונען ביי זיך באנדאזשן, אנגעהויבן זיך געבן די ערשטע הילף, ווי עס איז האב איך ארומגעבונדן די קריעות פון מיין פוס, און אונטען האלטנדיק זיך אין מייגע באגלייטער, האב איך לאנגזאם געשפרונגען ווייטער, וועלנדיק זיך דערווייטערן וואס ווייטער פון דעם געפערלעכן ארט. ערשט איצט האב איך דערפילט דעם שארפן ווייטיק, איך האב געהאט דעם געדאנק אז עגדלעך וועל איך שוין פטור פון דעם פראנט, פאר מייגע אויגן זע איך שוין דאס בילד פון האספיטאל, אלץ אין ווייסן, איך וועל זיך ענדלעך קענען אויסשלאפן פאר דער גאנצער צייט, שלאפן וויפל עס וועט זיך מיר גלוסטן. דער געדאנק האט מיר געמאכט דערוויל פארגעסן אין וואס ס'איז מיט מיר געשען. איך האב וועגן קיין זאך מער נישט געטראכט, בעסער געזאגט נישט געוואלט טראכטן, מיין האט געצויגן נאר צום בעט. מיר ליגן אין א קוסטארניק, ווייטער באוועגן זיך איז אוממעגלעך, די זון שיינט שוין העל, דעם שונא'ס גראבנס זעען זיך שוין אן פון א מרחק 200—300 מעטער און דער ווייטיק פון מיין פוס איז שוין נישט איבערצוהאלטן, פון שפרינגען אויף איין פוס האט מיר נישט נאר די וווגד נאר דער גאנצער קערפער געווייטיקט, און דא קענען מיר צו יעדער מינוט באמערקט ווערן. מיר ליגן געשפאנט אין פולער קאמפ-גרייטקייט. ווי עס זאל נישט זיין קיין לעבעדיקע וועלן מיר צו די נישט אריינפאלן, מיר זענען גוט פארמאסקירט. איך מוז מיט די לעצטע כוחות זיך באהערשן, נישט ארויסלאזן דעם מינדסטן קרעכץ. מיר זעען געגוי די גאנצע סביבה ארום, באלד באמערקן מיר א באוועגונג אויפן שונא'ס שטח, די דייטשן הייבן אן דעם ריקצוג. די שרעקלעכע אויפרייסן וועלכע האבן פארהילכט די געגנט, האבן דער-פרייט אונזערע הערצער, די אפטרעטנדיקע דייטשן האבן זיך אנגעשטויסן אויף אינזערע מינעס, נישט פאר-שטעלנדיק זיך, אז זייער הינטערלאנד זאלן מיר האבן מינירט.

דא האבן מיר זיך שוין נישט געקאנט באהערשן, מיר זענען אויפגעשפרונגען,

פאר אונזער׳ע אויגן האט זיך אנטפלעקט א בילד, וואס האט אונז באגייסטערט ביז ווילדקייט.

די גרעסטע צאל דייטשן זענען געהרגעט און פארוואונדעט געווארן. אין גיכן האבן מיר געהאט א אפענעם וועג פאר זיך, איך האב באשלאסן גלייך זיך ווירן פון ארט, צו אונזער ריכטונג, מורא האבענדיק פאר א בלוט־פארגיסונג. מיר האבן זיך באוועגט פאריוס און נאך גרויס מי און שמערצן האבן מיר זיך דערשלעפט צו אונזער׳ע ערשטע פאזיציעס, ווו כ׳האב באקומען מיין הילף, איך בין געשיקט געווארן אין שפיטאל אין ווייטן אוראל.

כ׳פאר אהיים נאך שרענסק

שרענסק אפריל 1945.

אדורך 6 יאר, יארן פון וואנדערן איבער לענדער, גרענעצן, יארן פון קאמף. דער טאג פון 11־טן אפריל איז ביי מיר געווארן א סימבאלישער, אין דעם טאג האב איך זיך אומגעקערט נאך 6 יאר וואנדערן, נאכן דורכגיין דעם קאמפס־וועג פון לעניגראד ביז דווינסק, נאך 9 חדשים שפיטעלער, נאך אט דעם אלעם, האט מיך דערווארט דאס שרעקלעכע די ווירקלעכקייט, מיין געבורטס־שטעטעלע ווו איך בין אויפגעוואקסן, ווו איך האב איבערגעלעבט די שענסטע תקופות פון מיין לעבן, די קינדהייט און יוגנט.

איך האב מיר אלעס ערגסטע פארגעשטעלט, אבער דאס וואס כ׳האב געטראפן האט איבערגעשטיגן אלע מיינע שווארצסטע וויזיעס.

נאך אין ווייטן אוראל אין האספיטאל האב איך זיך דערוואוסט וועגן די מאסן־פארניכטונגען פון אייראפעאישן אידנטום, זעענדיק דעם פילם „אשוויענצים־מיידאנעק״, די צוויי בארימטע טויטן לאגערן. אבער טראץ דעם אלעם האב איך מיר דאך פארגעשטעלט עמעצן צו טרעפן.

איינשטייגנדיק אין צוג אין ווארשע, בין איך געווארן אלץ נענטער צו מיינע היימישע ערטער, איך בין שוין אין ציעכאנאוו. די באן פליט גיך דורך די פוסטע צעהאקטע סטאציעס און אומזיסט זוכן מיינע אויגן וואס זאל מיר דערמאנען א איד.

מיינע געדאנקען ווערן פארצווייפלטער, וואס נענטער די באן טראגט מיך צו מיין שטעטל, אלס שווערער ווערט מיר אויפן הארץ.

דאס קלאפערייי פון די רעדער פון שווערן מיליטערישן לאסט־צוג וויגט מיך איין און איך ווער איינגאנצן פארזונקען אין תהום פון מיינע מחשבות. פון איין זייט וויל איך וואס גיכער שוין זיך דערוויסן דעם אמת ווי ער זאל נאר נישט

זיין, פון דער צווייטער זייט אבער האב איך אלץ מער מורא פאר דעם זין דער־גענטערנדיקן אמת. אויפוואכנדיק זיך פון מיינע געדאנקען דעריזע איך שוין די סטאציע וואולקע, איך שפרינג אויף גיך אראפ פון וואגאן, מיין רוקזאק אויף די פלייצעס, די הענט באוואפנט מיט קולעס, אנגעטון אין א מיליטעריישן מונדיר לאז איך זיך לאנגזאם גיין קיין מלאווע.

אויפן וועג האט מיך אנגעיאגט א פור. דער פויער האט נייגעריק זיך איינגעקוקט אין מיר, איך האב זיך צו אים געווענדן ער זאל מיך צופירן א ביסל, „יא" האט מיר דער קריסט געענטפערט „ניעך פאן שיאדא" איך גיי צו צו דער פור, האט מיך דער פויער נייגעריק געפרעגט: א„גדזיע פאן כצע יעכאטש?". האב איך אים געענטפערט; „דא שרענסקא". דא איז שוין דער פויער איינגאנצן צעטראגן געווארן, ווייל זעענדיק מיך פון ווייטן האט ער עפעס דערקענט א היימישן פנים אבער געצווייפלט, הערנדיק אבער אז איך וויל פארן קיין שרענסק האט ער זיך אויש ביים קאפ אנגעכאפט, דא ש..רי..נ..סקא, יעזוס מאריא!!! אויף זיין געשריי האב איך אויפגעהויבן דעם קאפ און ערשט דאן האב איך אים דערקענט, דאס איז געווען א שרענסקער גוי, לעשצינסקי קסאווער„ דער קארקאזש. מיר האבן זיך ביידע ארומגעכאפט, זיך צעוויינט, צעקושט, און... אויסגעווישט די אויגן. פרעגן — האב איך מורא געהאט. ער שווייגט אויך, אבער דער נישט ווינזן באשווערט נאך מער, און איך נאך א צווייטן טרערן־אויסברוך האב אים געפרעגט; צי וועמען פאר איך? „ניקאגא ניעמא" איז געווען זיין ענטפער. מיינע אויגן זענען ווי אויסגעטריקנט געווארן, איך בין געווארן צוריק הארט אזוי ווי אין די גרובנס אויפן פראנט, איך האב געוואוסט, אז כמוז יעצט גרייט זיין אויף דעם שטארקסטן קלאפ וואס קען דערשיטערן דעם מח. דער קריסט האט מיט געוויין דערציילט געניי, ראשית כל פון מיין משפחה, ער אליין האט פונקט ארויס געפירט זיי קיין מלאווע אין געטא. איך האב מיט פארקריצטע ציין און פארביסענע ליפן אויס־געהערט די טרויעריגע געשיכטע פון ארויספירן די שרענסקער אידן אין מלאווער געטא אריין. די פערד טראגן אונז אלס נענטער צום שטעטל צו.

איך זע ארום פעלדער שוין באדעקט מיט א גריגעם טוך פון יונגע תבואה, איך דערקען יעדן בוים, יעדן שטיין, אלץ איז מיר אזוי נאנט. יעדע זאך אטעמט דאך מיט מיין קינדהייט, מיט מיין יוגנט. אנטקעגן לויפט מיר דער ריח פון יונגן וואלד, אונזער שרענסקער וואלד וועלכער געדענקט אזוי פיל טיולים, ל״ג בעומר, אסיפות... איך לאז זיך פארגעסן כאטש אויף איין ווילעטשקע און מיר דוכט זיך אז אונזער יוגענט לויפט נאך לוסטיג ארום און ס׳הילכט אפ דער עכא פון זייערע געשרייען, אבער דער ווייטערדיקער בילד ברענגט מיך ארויס פון דעם דמיון.

איך זוך מיט די אויגן דעם בית עולם, מצבות, אבער אונזער אונטערערדישער שורענסק האט אויך נישט איבערגעלאזט קיין שום סימנים, דאס פעלד צעאקערט, אינמיטן בית עולם שטייט איינזאם א שייער און קוקט צום וועג, ווארטנדיק אויף באזוכער וועלכע וועלן דורכגיין דורך אים, ווי א אוהל. איך זע שוין פון ווייטן די נידעריקע דעכער פון די שורענסקער הייזעלעך פון צווישן וועלכע ס'רייסט זיך צום הימל דער שפיץ פון דער קירכע, דער צלם בלאנקט א באגאטענער מיט זונען־שטראלן. איך זוך מיט די אויגן דעם צווייטן גאטס טעמפל וועלכער האט זיך אויך געזארפט זען פון ווייטן, אבער איך קען אים נישט געפינען...

מיר פארן דורכן „שלאס" אין שטעטל אריין פארביי דער קירכע, און אט זענען מיר שוין אין מארק. דער זעלבער מארק, נאר עפעס קלענער געווארן, איינגעשרומפן. פון אנטקעגן גיט מיר א שלאג אין פנים אריין א ביי בילד, איך זע דאס פוסטע פעלד, דעם וואלד. איך האב זיך גלייך נישט געקענט אריענטירן ווו כ'געפין זיך, ערשט דערנאך האב איך דערזען ליידיקע פלעצער פון צעבראכענע אידישע הייזער. דער מארק האט אויף מיר געמאכט דעם איינדרוק פון אט דעם בית עולם, וואס כ'האב געזוכט נעבן וואלד. א קעלט איז מיר דורך די ביינער, אנקוקנדיק דאס טרויעריקע בילד פון דעם יידישן מארק.

מיינע אויגן, געווייגט צו דעם אלטן מארק, זוכן אומזיסט דעם „געלן אַרטשע מאיר" אין „ראג", פנחס ליפשיץ פאר זיין קראם, די רעדלעך אידן אינמיטן גאס ארייגעמווענע אין פאליטיק. מיינע אויגן זוכן דעם פעטער איסר און די גרויסע פענסטער פון ראטהויז, אבער פון דארט קוקט צו מיר אראפ א פרעמד קריסטלעך פנים. איך מאך די אויגן צו איך קען מער נישט קוקן, ס'איז מיר אלץ אזוי באנגט — אבער פרעמד... די קריסטן קוקן מיט נייגער אויף דעם פרישן פאטאושיר אין א רוסישן מונדיר, אבער וועהין פאר איך, צו וועמען, ווו זיך אפשטעלן? דער פורמאן, אזוי ווי פילנדיק מיינע געדאנקען, פירט מיך צו צי מיין געוועזענעם בעל הבית, די פור שטעלט זיך אפ, מיט א טראסקעריי און פון אלע זייטן שטראמען צו מיר מענטשן אלע באקאנטע פנימער, יעדער באטראכט מיך מיט נייגער, אבער די פנימער וואס איך זוך — באווייזן זיך נישט.

גאך דעם ווי כ'האב אראפגענומען מיין מיליטער־היטל, האבן מיך ערשט אלע דערקענט און די ערשטע מקבל־פנים־ווערטער זענען געווען: פון וואנען האסטו זיך גענומען? דו לעבסט? איך לאז זיך גיין צו מיר אין שטוב און עס דוכט מיר, אז איך הער די שטים וואס רופט מיך, מוישעלע, קום אהער... איך גיי ארומגערינגלט פון א כאפטע קינדער וואס יעדער איינער שטופט זיך צו זיין וואס נענטער צו מיר, און אט דער פארבילדונג גיי איך אין שטוב, ווו אלעס איז

געבליבן דאס זעלבע, דער זעלבער קרומער גאניקל, די זעלבע טרעפלעך, מיר איז קאנטיק דאס קול פון טיר־קלאפ... איך גיי אזוי אויין פונקט ווי כוואלט ערשט מיט א קורצע צייט צוריק אוועק, און באלד וועלן צו מיר א שטראם טון די מוזעריס ווארעמע פראגן, ווו ביכטו געווען? ווו האסטו פארברענגט א. א. ו. דער טונקעלער קארידאר האט אפגעקלונגען מיט מיינע נישט זיכערע טריט און מיט חשד אויפ־גענומען דאס באגלייטנדיקע קלאפן פון מיין שטעקעלע. דער זעלבער געדיכטער ריח פון צעשעקעטע קארטאפל פאר חזירים האט זיך אפגעשלאגן פון אונטער דער טיר. איך בין שווייגנדיק פארביי די צוויי קארידארן און מיט קעצישע אויגן געבליבן שטיין פאר דער לעצטער טיר, וואקלענדיק זיך איר גלייך צו עפנען.

ענדלעך האב איך די טיר געעפנט און מיין אויסגעלאשענער בליק האט זיך געטראפן מיט די צום טויט־דערשראקענע און דערשטוינטע בליקן פון מיינע בעלי־בתים — „פאן מויזשעס״!!! א„יעזוס מאריא״... מער האבן זיי קיין ווארט נישט געקענט אויס־רעדן. וואס נאך האבן זיי מיר געקאגט אויסדריקן...

עס האט א היפשע ווילע געדויערט ביז דער ווארגענדיקער קנויל אין האלז האט זיך מיר אויפגעפלאנטערט ארויסרעדנדיק דאס איינציקע ווארט: פאני לענדזיאגאוו! נאך א לאנגע פויזע פון שווייגן האבן די שטוביקע געגומען באשיטן מיך מיט פראגן אויף וועלכע כ'האב מעלאנכאליש געענטפערט. מיר האבן זיך געריסן אגד'ער'ע פראגן, ווו זענען מיינע עלטערן, ווו האט איר אהינגעטון מיינע שוועסטער און ברידער? מיינע ליפן האבן אבער געשוויגן. נאכן ערשטן שטראם פון פראגן, האט מען מיך צורו געלאזט. איך האב זיך באהערשט אין מוט, אין מיין וויטיק. איך האב זיך אליין געמוזט שטארקן און טרייסטן. אבער וואס טוט מען, אין איך צווישן גויים? נאך דעם גאנצן קאשמאר, נאך די אלע פראגן, ווען אלע האבן מיך צורוה געלאזט, האב איך אנגעהויבן קומען צו זיך. כ'האב קוים באוויזן אפצועסן, ווי ס'האבן אנגעהויבן שטראמען מענטשן צו מיר, אנקוקן דאס וונדער, א„איד״. יעדערער האט נייגעריק א קוק געטאן אויף מיר. געפרעגט א פראגע, אויסגעדריקט מיטגעפיל, א„גדויע אויציען, מאטקא״? די פראגן האט מיך יעדערער געפרעגט, איך האב שוין נישט קיין כח געהאט פון דעם, איך בין ארויס פון געדולד און זיך צעשריען: „איר, זאגט מיר בעסער ווו האט איר זיי אהינגעטון? איך פרעג עס ביי אייך״.

— בא, מיין ליבער, האבן זיי מיר געענטפערט, וואס ווייסן מיר, וואס האבן מיר זיי געקאנט העלפן...

און אזוי האב איך אויך אנגעהויבן טראכטן אויף ווייטער. די אורטיקע באפעלקערונג האט זיך צו מיר באצויגן מיט פיל גוטסקייט און אויך מיט גרויסן

רעספעקט פאר מיר, ווייל כ'האב געקעמפט און געווארן א אינוואליד. איך האב זיך צייטווייליק איינגעארדנט ביי מיין בעל הבית, ווו עס האט מיר קיין זאך נישט געפעלט, אויך א גרויסע הילף האט ארויסגעוויזן דער שרענסקער מיליטערישער קאמענדאנט, א רוסישער אפיציר, וועלכער האט מיך אונטערשטיצט מיט אלעס.

אין עטלעכע טעג ארום הערנדיק אז אין מלאווע געפינען זיך עטלעכע אידן, צווישן זיי אויך א שרענסקער, ראובן סאלדאנער, בין איך געפארן זיי זוכן. איך האב טאקע באגעגנט א איד וועלכער האט מיך אנגענומען פאר א קרייסט, און מיר פארגעשלאגן פארשידענע געשעפטן. דא האב איך געזען די רעשטלעך אידן, די „נישט דערברענטע". א טרויעריק בילד איז עס געווען. אין עטלעכע טאג ארום האב איך זיך באגעגנט מיט א מלאווער בחור, מיין געוועזענער מדריך, יואל ראזנבערג, וועלכער האט מיר דערציילט די טרויעריקע געשיכטע פון פארניכטן די אידן פון מלאווער געטא, בתוכם אויך די שרענסקער און פון די אומגעגנט. אויף מיין פראגע ווו זיינען אהינגעקומען אלע אידן? האב איך באקומען איין ענטפער: אוישוויץ, אלעס אוישוויץ.

ס'איז מיר נאך געלונגען זיך צו דערוויסן פרטים וועגן מיין משפחה, וועלכע זענען זייער טעטיק געווען אין געטא. מיין אנקל, איסר ניבארסקי, איז עטלעכע מאל ארויסגעטרעטן אין געטא מיט רעדעס, פול מיט דערמוטיקונג, וואס האבן א שטארקן רושם געמאכט אויף אלע. איך האב זיך אומגעקערט קיין שרענסק און אנגעהויבן קלערן וועגן א תכלית. איך האב אנגעהויבן ארבעטן דערווייל ביי יעדן וואס האט מיר צו זיך איינגעלאדן. איך האב מיר פארדינגט ביטלעכווייז און אזוי איז אנגעקומען דער 8־טער מאי, צו מיר זענען כמעט קיין שום נייעס נישט דערגאנגען, איך האב נאר געוואוסט אז דער פראנט שטייט אונטער פויזן, ביינאכט דעם 8־טן מאי האבן מיך פלוצלונג אויפגעוועקט גרויסע געוואלדן און שאסן. דער ערשטער געדאנק מיינער איז געווען אז די באוואסטע באנדעס די א. ג. א. קא. זענען באפאלן דאס שטעטל. איך בין אויף גיך ארויס אין גאס און ערשט דא האב איך געהערט די פריילעכע ידיעה, אז די מלחמה איז פארענדיק, מיר האבן פרייער אפגעאטעמט, די שמחה איז געווען עד אין לשער, און א שטיקל האפענונג איז מיר אריין אין הארץ, אפשר פארט איז ווער געבליבן?

איך האב נאכדעם גאנצע טעג אויסגעקוקט אויף עמעצן, ס'זאל זיך באווייזן. אין עטלעכע מאנאט ארום האט מיר א שרענסקער גוי געברענגט א גרוס פון מלאווע, פון יעקב אהרן אסמאן, און גלייכצייטיק האט ער אים דערציילט אז איך געפין זיך דער איינציקער איד אין שרענסק. איך האב מיינע אויערן נישט געגלויבט הערנדיק אזא איבערראשנדיקע ידיעה. דער פויער האט מיר איבער־

געגעבן אז יעקב אהרן וועט גלייך צו מיר קומען.

איך האב אים אנגעהויבן אפווארטן, יעדע מינוט איז מיר אויסגעקומען א יאר איך האב פשוט מורא געהאט פאר דער באגעגעניש. איך האב נישט געוואוסט ווי אזוי כ׳וועל אים אויפנעמען, כ׳האב זייער מורא געהאט, עס האט אויסגעזען ווי עפעס א מענטש וועלכער איז אויפגעשטאנען תחית המתים. איך בין געזעסן ביים פענסטער און געווארט. ענדלעך קומט צו לויפן א קריסט און זאגט מיר אז יעקב אהרן גייט... דאס הארץ האט מיר געקומען שטארק קלאפן, איך ד׳ערזע אים פארבייגיין ביים פענסטער... אוי משה׳לע.. זענען זיינע ערשטע ווער׳טער געווען. איך בין אים אנטקעגנגעגאנגען, מיר זענען זיך געפאלן אין די אר׳עמס. ער האט זיך שטארק צעווינט... מיר האבן זיך אייגער דעם אנדערן בארואיקט און געטרייסט. פון אים האב איך געהערט וועגן נאך איינצעלנע שרענסקער אידן וואס זענען לעבן געבליבן, 2 אידן אין שטעטל, אביסל פריילעכער אויפן האר׳צן. מיר דרייען זיך ביידע ארום ווי פארבלאנדזעטע אויף די חורבות און קבר׳ים, דער פרעזעס פון דער קהילה, מיט דער קהילה פון איין פערזאן...

משה גיבארסקי

מרים צפרה מאנדרי — געזעגנט זיך מיטן יונגסטן זון

שרענסק אלס שטעטל האט זיך נישט פיל אונטערשיידעט פון פיל אנדערע פוילישע שטעטלעך. דאס לעבן איז זיך אנגעגאנגען רואיק. יעדע אידישע משפחה איז געווען פארצווייגט. אסאך קינדער כמעט אין יעדן אידישן הויז, און די מאמעס אויג האט ווארעם ארומגענומען יעדעס קינד, געזארגט, געצערטלט, געווען געגעבן ליבע פאר יעדן אייגעם. און קינדער וואקסן אונטער, ס׳ווערט ענגער אין שטוב, קינדער ארומגעכאפט פון „די דרויסנדיקע ווינטן" הייבן זיך אויף אין גייען אוועק אין דער וועלט אריין.

איינציקוויז הייבן אן די זין זיך אוועק לאזן קיין אמעריקע — לייב, עסיע, פסח. ביים טיש ווערט לייריקער, דער גרויסער שמואל, פרייטאגצונאכט ביים קידוש, זיפצט אפ און זיינע געדאנקען שוועבן ערגעץ ווייט אין אמעריקע. אהער, איינער ציט דעם צווייטן, אויך יוסף מאכט צו זיין קאמאשנמאכעריי און וואנדערט אויס קיין קובא. נאך אים — אברהם. און חנה די יונגסטע מאכטער קיין אמעריקע.

דאס הויז ווערט נאך פוסטער. געווען ביים טיש א גאנצער מנין — און יעצט בלויז די אלטע לייט מיט זייער בן־זקונים ישעיהו וואלף, פון אלע זין — אליין געבליבן. צו האבן קינדער זיך געקענט פארשטעלן דעם צער פון עלטערן, דעם חלל אין זייערע הערצער?

א מאמע ווייבט שטילערהייט אן טרערן, איר בענקשאפט איז גרויס...

ישעיהו וואלף לערנט זיך א פאך ביי יהודה גרשנען, נייען וועש, אבער אויך ישעיהו וואלף ווערט עפעס אומרואיק, עפעס נאגט אים און ציט. ער טרעט אריין אין „החלוץ" און פארלאזט דאס הויז — גייט אויף הכשרה. עס לויפן דורך עטלעכע יאר און ישעיהו וואלף ווערט „באשטעטיקט". אין דערזעלבער צייט זיינען אין שרענסק געווען 8 באשטעטיקטע עולים קיין ארץ ישראל, נח יזרעאל, דאן זייענדיק אין שרענסק האט זיך איסגעדריקט ביי דער מסיבה לכבוד די עולים:

„גאלד וואלגערט זיך ארום אין די גאסן" דאס איז טאקע געווען די גאלדענע יוגנט פון שרענסק. ישעיהו וואלף זינגט: איך פאר אוועק — קודא ניע זנאיו, אויף מיין הארצן איז באלבע וואס איר וועט בלייבן אליין...

די עולים פארלאזן שרענסק איינציקווייז, דער אויטא שטעלט זיך אפ אויף דער צווייטער בריק' מען געזעגנט זיך, מען זינגט, ולפאתי מזרח קדימה — עין לציון צופיה, עריגסטע פנימער, טרערן פינקלען ווי פערל, יעדער באמיט זיך צו האלטן. עס איז אנגעקומען ישעיהו וואלפס ריי, און אט דירט דער אויטאבוס ארויס פון מארק, פארט פאמעלעך ביז דער צווייטער בריק. מיר די יוגנט־ארגא־ניזאציעס שטעלן זיך אין שורות, מבאמיט זיך צי מונטערן דעם עולם מיט פרייר־לעכע לידער, און אט קומט אן דער מאמענט פון צעשיידן זיך. מרים צפרה שטייט א שווייגענדיקע, באטראכטנדיק איר יונגסטן און לעצטן זון וועלכער פארלאזט זי אויף אייביק און זי וועט אים שוין מער נישט זען... זי כאפט אים ארום, און הייסע מוטערלעכע קושן באדעקן זיין פנים, עס דערהערט זיך א שטילער „הקשב"! ותחזקנה! די מאמע וויינט נישט, אירע אויגן זענען טרוקן, זי באמיט זיך מיט די לעצטע כוחות צו „פאסן".

„אל יפול רוחכם, עלינים מתרוגגים"... אבער זי קען שוין נישט מער. איר הארץ ווערט איבערפולט און דער קוואל עפנט זיך. זי קען שוין מער נישט דערשן איבער זיך. אלע קינדער זענען אוועק, און יעצט דער יונגסטער און לעצטער. איך שטיי אנטקעגן און באטראכט די עלנדע מאמע. מיינע געדינקען שוועבן אוועק צי דער יידישער געשיכטע ווי חנה גיט אוועק דעם זיבעטן און לעצטן זון.

אט שטייט פאר מיר מרים צפרה (חנה) אם של שבעת בנית און גיט אוועק איר לעצטן זון פאר ארץ ישראל.

דער אויטא רירט פון ארט, דערוויטערט זיך, ווערט קלענער און קלענער, ביז ער פארשווינדט צווישן די הויכעביימער פון מלאווער שאסיי, באגלייט פון א מאמעס בענקנדיקן בליק.

מ. משה ניבארסקי

אלישבע זימאן און „השומר הצעיר"

ווען דער השומר הצעיר איז געגרינדעט געווארן אין שרענסק האט די יוגנט אויפגעלעבט. מהאט דערזען אינגלעך און מיידלעך אין גריגע בלוזעס מיט קאלירטע בינדעס, זיי גייען מושטירט און אין די גאסן הערן זיך העברעאישע קאמאנדעס, אחת, שתים, שלש, ארבע... אבער נישט נאר די יוגנטלעכע אין דער שורה האבן הגאה געהאט, מארשירענדיק מיט געזאנג, „טוב לחיות, טוב לחיות, בעד ארצנו"... נאר אויך מיר קינדער נאכלויפנדיק און מקנא זייענדיק די גרויסע...

חיימושע נאאן, אדעלע ליפשיץ, חייטשע לאנדוי, יעקל האמבורגער, משה ליפשיץ, אברהם דוד נארדענבערג, דוד זימאן און פיל פיל אנדערע... האבן מארשירט מיטן הילכיקן געזאנג. דער „קן" איז געווען ביי מענדל לאנדא אין הויף, ווו אויך איך האב דאן געוווינט.

איינמאל א חול המועד פסח איז דער מלאווער „השומר" געקומען קיין שרענסק אויף א „ביקור" צום שרענסקער קן. איך געדענק נאך ווי אסתר לאנדוי האט געקאכט טעפ מיט קארטאפל אין בארשט פאר די מלאווער געסט, און אלע קינדער פון שטעטל זענען געקומען צו לויפן אויפן „פאדווערש" און מיט שטאלץ באטראכט די אידישע שומרים.

אין אווגוסט האבן די שומרים איינגעארדנט א טיול מיט שטולקאצן מארשירט איבערן שטעטל. הינטערן שטעטל אויפן מלאווער וועג האט דער מדריך אויסגעשאסן עטלעכע מאל, און באלד זענען אנגעקומען צו לויפן די שרענסקער פאליציאנטן, אפגעשטעלט די שורה און אויסגעפארשט דעם ענין. געפינענדיק אז דער מדריך האט געהאט א דערלויבעניש צו טראגן געווער האט ער סאלוטירט פאר זיי און איז אוועק. די שורה גלייכט זיך אויס, הקשיבו — קדימה מורש! מיר קליינווארג נישט קענענדיק אנהאלטן טריט, פארלויפן דעם וועג, לויפן פאראויס.

און וואַרטן ביז די מושטירטע קומען אָן. די שורה גייט אַריין אין געסל ביי דער תּפילה, אַראָפּ צום שלאָס צו, ווי ס׳איז געווען אַ גרעסערער טלאַץ אין פּראַנט פון מענדל זימאַנס הויז. די שומרים שטייען און זינגען העברעאישע לידער, אַ פייערלעכקייט איז אויסגעגאָסן אויף אַלעמענס פּנימער.

יעדער פון אונז געדענקט דאָך די הייליקייט פון שבתדיקע ליכט געצונדן אין די זילבערנע לייכטערס, אלישבע זימאַן שטייט אויפן גאַנעק און קוקט זיך צו צו די ״קינדער״ אין אַ שבת׳דיקייט איז אויסגעגאָסן אויף איר פּנים, זי פילט אין דעם געזאַנג ווי עפּעס גרויס און וויכטיקס וועט געשען...

זי זעט די צוקונפט פון יידישן פאָלק און פילט ווי אַט די אינגלעך און מיידלעך וועלן אויפבויען דאָס יידישע לאַנד. אירע ליפּן באַוועגן זיך ווי אין אַ תּפילה, אָבער באַלד גיט זי זיך אַ כאַפּ אויף פון איר זיסן חלום, לויפט אַריין אין שטוב און קומט אַרויס אויפן גאַנעק מיט די שבת׳דיקע לייכטערס, שטעלט זיי אַוועק אויפן פענסטער, זי פאַרשטעלט זיך די אויגן מאַכט אַ ברכה און צינדט אָן די ליכט.

עס דערהערט זיך אַ הויכע קאָמאַנדע, הקשב! ימינה פנה! די שורה שטייט אין אַטעמער שטילקייט און אַנטקעגן זיי שטייט אלישבע מיט ציטערנדיקע הענט אַ שיינענדיקע און פרעגט זיך שטומערהייט: דאָס גיט מען מיר אַזאַ גרויסן כּבוד?...

הייסע טרערן קייקלען זיך אַראָפּ אויף איר צעקנייטשטן פּנים, זי זאָגט עפּעס אַ תּפילה און בענטשט די יידישע יוגנטלייט. אַ שטיל פרילינג־ווינטל טראָגט זיך פון די שטולקאַצן וועלכע קנאַקן לוסטיק, און אַנטקעגן אויפן גאַנעק ברענען מאַיעסטעטיש 2 שבת׳דיקע ליכט און די קליינע שטילע פלעמעלעך זאָגן אָן וועגן אַ שענערע צוקונפט, אַ בעסערע און ליכטיקערע, וועגן דעם אַז עס וועט קומען אַ צייט ווען שבת, הייליקייט וועט הערשן אויף דער וועלט...

צבי ליב נח
נוי־יורק

פינקען ניצוצות

זכרונות פון די קינדער־יאָרן

וועלוועל דער שוסטער, אָדער וועלוועל דער מלאך

דעם פאַמיליען נאָמען האָבען מיר, קינדער, נישט געוווסט, אין שטעטל

איז ער געוועזן באקאנט מיטן נאמען וועלוועל דער מלאך, אויסער זיין פראפעסיע שוסטעריי, האט ער געהאט אן אויוון, ווו שרעקער משפחות פלעגן שטעלן טשאלנט אויף שבת, אויף פסח פלעגט מען בי אים באקן מצות, א גאנצע וואך האט ער אויסגעגאסן זיין תפלה פאר גאט אין בית המדרש. שבת — אין דער שוהל, ווי ער האט געהאט זיין אפגעזונדערטן ווינקל, ביים דאווענען פלעגט ער אריינקומען אין אזא התלהבות, אין אזא עקסטאז, אז ער האט אזש געקלאפט מיטן פויסט דעם שטערן, און ביי „קדושה" פלעגט אים דאס פנים אויף לייכטען, און אונטערשפרינגען קדוש, קדוש. מיר קליינע זשוליקעס פלעגן חוזקן און געבען א געשריי מלאך — און אנטלויפן.

משה שלמה דער משוגענער

משה שלמה מיט די לאנגע גראער בארד, א רוהיגער, פלעגט קיינעם נישט טשעפען און מיר קינדער האבען אים אויך געלאזט צו רוה. אין בית המדרש אונטערן אויוון פלעגט ער פירען געשפרעכן מיט זיך אליין, און שטענדיק דערמאנען איינעם מיטן נאמען אהרן (א לעגענדארישע פיגור). ליכטלעך האט דער שמש אין בית המדרש געמוזט פערשליסן, ווייל ער האט ליב געהאט צו אינדען ליכטלעך און זאגען „אהרן".

שבת פארנאכט

דאס שטעטל איז פול מיט שפאצירענדע. דער ראדזאנאווער וועג איז שווארץ פון מענטשן, בחורים און מיידלעך. אויף די טרעפלעך פאר דיא הייזלעך זיצען פרומע פרויען אין ליינען „צאנה וראנה", און מיר קליינוואַרג ד. ה. די קליינע אינגלעך, פלעגן גיין ווייט ביז צום הויז פון דער משוגענע דאראצינסקי מיטן גרויסן קאפעלוש, און זיך רייצען מיט איר.

בינעם ווראסקי הי"ד

שבת בייטאג, אין מארק איז שטיל און רואיק, אלץ איז מקיים „שינה בשבת תענוג". און פלוצלונג ווערט געשטערט די שטילקייט, דיא יוגנט גייט, ווו אהין? אין דער ביבלאטעק, וואס געפינט זיך אין קרוקס הויז. בינם ווראסקי וועט פארלעזען פרצן אדער מענדעלע מוכר ספרים. דער זאל איז פול געפאקט, אין א ווינקעל ביים פענסטער, שטעהט א טישעל, בים טישעל לעזט פאר דער גלענצנדער רעדנער בינעם.

דער פארזיצער נתן דאבראשקלאנקא גיט דאס ווארט בינעמען, אין זאל

הערשט א שטילקייט, דאס זשומיען פון א פליג דערהערט מען, פערל שיטן זיך פון זיין מויל, דער עולם איז בעצויבערט, ביבעם ענדיקט, אלץ כאפט זיך אויף, און באשענקט אים מיט לאנגע דויערנדיקע אפלאדיסמענטען, ער איז געווען דער ליבלינג פון דער יוגנט.

שבת, און די מאמע ז״ל

מיין פאטער ז״ל האט געדאוונט אין בית המדרש, וווּ ס׳האבן זיך גרופירט די אויבערשטע־לייט. מיין פאטער ז״ל, פלעגט זיך פעריזיכערן מיט א ארימאן צום עסן, און דאך פלעגט ער זיין דער לעצטער ביים פערלאזן דאס בית המדרש, און מיטנעמען נאך א ארימאן אויב ס׳איז ווער געבליבן.

יעדן פרייטיק די זעלבע פראגע, מיין גוטע מאמע פרעגט מיין פאטער, ישראל! וויפל אנגרייטען? דער ענטפער איז געווען — וואס מער!

יעדן שבת גייענדיק אהיים מיט אורחים, פלעג איך — אלס קינד, אריינקומענדיק אין שטוב אנקוקען מיין ליבע מוטער, כ׳האב געפרווט אראפליינען פון איר פנים, צו מ׳האט גענוג אנגעגרייט עסן, מען האט זיך געטיילט. זיצענדיק שבת אין דער פריה ביים עסן, באווייזט זיך משה שלמה, ער קומט צו ר׳ ישראל׳ן מאכען קידוש.

יוסף רימון (גורבט)

גאטיצן
א ביגטל פאקטן

1914 דער אויסברוך פון די ערשטע וועלט מלחמה

באלד נאכן אויסברוך פון דער מלחמה, ווערן ארעסטירט 2 אידישע בירגער, שמשון קריק און לייב שמוקלער. זיי ווערן אוועק געפירט נאך ראדזאנאוו. נאך גרויס מי ווערן זיי באפרייט. ווי מען האט איבערגעגעבן זענען זיי ארעסטירט געווארען צוליב די אונטערהעצונגען פון די פאליאקען. מען האט געזען ווי דער הונט בלאזט. די אידישע באפעלקערונג הויבט אן לעבן אין שרעק.

הענגען דער שפיליטער (בראנשטיין)

הענגען א זיידענער יונגערמאנטשיק, א יודע ספר, באליבט ביי אלעפארט

נאך פלאנסק צו ברענגען סחורה. אויפ׳ן וועג ווערט ער דערמארדעט, און ס׳איז געבליבן א סוד דורך וועמען ; דאס שטעטל האט אויפגעציטערט.

דער שווארצער דאנגערשטיק

שוין דריי טעג ווי דאס רומישע מיליטער שטראמט אן אויפהער, די אידישע הערצער קלאפן, בסדרדיקע געשרייען פון ראבירמזע אידן טראגן זיך אין דער לופט. עס פארשפרייט זיך א קלאנג, אז דאנערשטיק וועלן ווערן ראבירט די אידישע געשעפטן. די לופט שמעקט מיט פאגראם־שטימונג, די געשעפטן ווערן נישט געפענט, די אידישע באפעלקערונג באהאלט זיך, איבערהויפט די פרויען. אין מארק, ווו עס קאנצענטרירט זיך כמעט דאס גאנצע אידישע לעבן, זעט מען נישט קיין אידיש נפש. אידן האבן נישט צווישן זיך קיין קאנטאקט, יעדע גרופע אידן געפינט איר באהעלטעניש, אונזער גרופע פון אונזערע הייזער, האבן צווי באהעלטענישן, אין דער מקוה און אונטערן בית המדרש, ביים וואסער. וואלף ניבארסקי הי״ד, הויבט אן צי זאגן אויפן קול תהלים אשרי האיש... די מענטשן שטילן אים איין.

די רוסישע קאמענדע גאשליסט ארויס צוציען דאס מיליטער פון שטעטל, און ס׳לעבן ווערט נארמאל.

זער סך הכל ; צעראבירטע אידישע געשעפטן.

רבקה רויזנבוים הי״ד זאגט גם זו לטובה

די רוסן פארלאזן דאס שטעטל, און פלוצלונג דערהערט זיך שווארקע קלעפ, די פענסטער און די הייזער ציטערן אזש. ס׳פארשפרייט זיך א קלאנג, אז צווי וועגט פון ראזענבוים׳ס הויז זענען איינגעפאלן, ביים אויפרייסן די בריק פון שלאס. מיר לויפען צום הויז פון רבקה ראזענבוים, זייער א רעליגיעזע פרוי, שטייט אין א ווינקל און זאגט, ד. ה. זי איז מתפלל, מיר ווארטען ביז זי ענדיקט. דאן זאגט זי מיט א שמייכל ; קינדער „גם זו לטובה״.

די ערשטע ציוניסטישע פייערונג אין כ׳ תמוז

אין יאר 1915 ווערט געפייערט די ערשטע כ׳ תמוז פייערונג אין דער וואינונג פון פנחס ליפשיץ. עס רעט חבר דאבראשקלאנקא. מיר בית המדרש בחורים שטייען פארקלערט — נייע ווערטער, נייע געדאנקען. דער בעל בית פנחס ליפשיץ הי״ד טיילט כבוד, מיטן געזאנג פון „התקוה״ ווערט די פארזאמלונג געשלאסן.

דעם חזן־שוחט חיים ברוך ז״ל פריִערט די שטאָדט

אין שטעטל קאָכט זיך, ס׳שאַפט זיך א מועצה (א ראַט) מיטן פרעזעס ר׳ מענדעל קרוק ז״ל בראש, מיטן צוועק מעביר צו זיין פון שחיטה דעם חזן־שוחט חיים ברוך ז״ל. נאָכן אויסהערען דיא עדות, באשליסט דיא מועצה צו באַזייטיקן פון שרעֶנסק דעם חזן־שוחט. ווען ר׳ חיים ברוך ז״ל באקומט אלס פארגיטיקונג א גרויסע סומע, ווערט מען געוואָר, אז ער האָט אנגענומען די שטעלע פון חזן־שוחט אין אגרעסערע שטאָדט, אין פראסניש. די גוטע פריינד זיינע לאַכן, און די קעגנערס גייען ארום מיט אראפגעלאזטע נעז.

די פייערונג פון א יום הולדת ווערט אין שרענסק א מנהג

אין שטעטל באווייזן זיך איינלאדונגען פון משפחת דאבראשקלאנקא, דעם ראש הקהלה, אנטייל צו נעמען אין די יום־הולדת־פייערונג פון זייער 4 יעריקן זון מנחם. אין שטעטל פרעגט מען, „מה לשמחה זו עושה״?. אין אוונט פארזאמלען זיך ידידים, באקאנטע, דעם חתן היובל באזעצט מען אויף א הויך בענקל, און דער פאטער גיט אפ א באריכט פון דער שפראך־אנטוויקלונג ביים קליינעם יאט. פון דעם דאטום אן האבן אלע נייע פארמעלקער איינגעארדנט א יום הולדת פייערונג. (דער פאטער און זיין זון געפינען זיך אין לאנד).

עקסצעסן בוער־אנפין — אין א קליינעם פארם

אין יאר 1920, זענען אידישע דורכגייערס באפאלען געווארען דורך קריסטלעכע שקצים. דער הויפט פונקט פון די קריסטלעכע לאבוסעס איז אין מארק, ווו זיי פלעגן באוואַרפן יעדען איד מיט גרויסע שטיינער, בדרך נס איז נישט געוועזן קיין קרבנות, דאס איז פארגעקומען אין דער זעלבסשטענדיקער מדינת פוילן, אין די אויגען פון דער פאליציי.

ס׳ווילט זיך דערמאנען דעם פאקט, ווייל אין יענער צייט זענען ביי דער פאמיליע רייכבאט פארזאמלט געווען עטלעכע בחורים און מיידלעך, צו בעגריסן די טאכטער דבורה. הערנדיק די געשרייען פון די באפאלענע האבן די פארזאמעלטע זיך פונאנדערגעגאנגען, יונה קרוק און דער שרייבער פון די שורות זענען דורכגעגאנגען צווישן די לאבוטעס, און קיינער האט זיך נישט געוואגט צו ווארפן א שטיין, אין וועמענס זכות איז א פראגע?. די עקסצעסן אין שרענסק זענען באשריבען געווען אין דער לאנדענער פרעסע.

מען קען אין קליינע פאקטן אפט געפינען שטיקער היסטאריע, און ס׳איז כדאי צו באמערקען, אז אידען זענען פארפאלגט געווארן ביי יעדן רעושים.

אברהם קירשנבוים

שרענסק, אירע מענטשן און זייער ספעציפישקייט

עס איז א באוווסטער כלל אז יעדעס לאנד לייגט ארויף דעם חותם אויף זיינע מענטשן מיט זייער אויסערלעכקייט און אויסזען, אט די אנדערשקייט לייגט זיך ווי א חותם, נישט נאר אויף די איינגעבארענע אין לאנד, נאר אויך אויף די צוגערייזטע.

איך וויל דא צוגעבן, אז נישט בלויז לענדער ווירקן אויפן מענטשן פאר זייער אנדערשקייט, נאר אפילו שטעט און שטעטלעך שטעמפלען אפ אויף זייערע איינוווינער אן אייגענארטיקן כאראקטער, און מערקווירדיק איז אז דער אידישער פאלקלאר האט געשאפן א צונאמען פאר יעדן שטעטל פאר זייער אנדערשקייט און כאראקטער. איך וועל דא דערמאנען וואס פארשידענע שטעטלעך האבן געהאט, אויף וויפיל מיין זכרון וועט מיר דינען, צ.ב.ש. פליאדערס, קורפיעס, קריכער, דענקערס, איך וויל דא באשרייבן אונזער שטעטל שרענסק, וואס איז אזוי טראגיש אפגעמעקט געווארן מיט זיינע אידישע איינוווינער צוזאמען מיטן (כמעט) גאנצן אייראפעאישן אידענטום. אונזער שטעטל איז געווען באצייכענט אלס א שטעטל פון „עלויים" איך וועל זיך באמיען אין דעם ארטיקעל צו באווייזן אז שרענסק האט פארדינט דעם נאמען.

דאס שטעטעלע שרענסק, האט פארמאגט די אלע אינסטיטוציעס ווי אלע פוילישע שטעטלעך, ווי א שטייגער: א שוהל, א בית המדרש, א מקוה, מ'וואלט אפשר געקענט האבן א קלארער בילד, ווען מיר וואלטן געהאט אין באזיץ דעם פנקס, וואס פלעגט ליגן אין שוהל, און אין וועלכן עס זיינען געווען פארשריבן די נעמען פון די פארשטארבענע פון פיל דורות. איך צווייפל אבער צו דער פנקס איז אין ווער עמעס באזיץ, ער איז געוויס פארניכטעט געווארן צוזאמען מיטן אידישן האב אין גוטס, מיט דעם גאנצן כלי קדש און אלע קדושים אין דער שרעקלעכער קאטאסטראפע בימי חורבן הנאצים ימח שמם.

איך וועל אבער פרובירן אין דער ארטיקל צוזאמענעמען די שטיקלעך און ברעקלעך פון דעם, וואס כ'האב געפונען באשריבן אין ספרים, פון דעם וואס כ'האב געהערט פון עלטערע מענטשן, און פון דעם וואס איך געדענק אליין אלס קינד, פון דעם אלעמען וועל איך זיך באמיהען צו געבן אן אלגעמיין בילד פון אונזער שטעטל שרענסק, און דאס וועט אויך באלויכטן, ווי אזוי און פאר וואס, אונזער שטעטל האט געקראגן דעם צונאמען „שרענסקער עלויים".

איך וויל דא באשטעטיקן א באוואוסטן פאקט אז אלע רבנים, וואס אונזער שטעטיל האט געהאט די זכיה, אז זיי זאלן פארנעמען דעם אמט פון כסא הרבנות, ביז אונזער לעצטן רב, מורנו הרב ר׳ שרגא פייוויל ליכטיג זצ״ל, זיינען אלע געווען באוואוסטע לומדים, גדולי תורה והוראה, צווישן וועלכע איינער איז געווען דער גרויסער גאון ר׳ יהושע׳לע קוטנער, און דאס איז שוין א באווייז, אז די שרענסקער זיינען געווען גרויסע מבינים אויף לומדות, און טאקע אויך למדנים. זיי האבן געקליבן א רב, ער זאל זיין ראוי צו זיין זייער רבי ומורה.

איך וויל דא איבערגעבן די ביאגראפיע, ווי זי איז באשריבן אין ספרים, פון ר׳ זעליג שרענסקער, מחבר פונם ספר „בצוצי זהר״ א גרויסער בעל מקובל, א צדיק א חסיד, פון די ערשטע צדיקים ובעלי מופת פון זיין צייט ווען דאס חסידות האט זיך אנגעפאנגען צו אנטוויקלען. ר׳ זעליג שרענסקער זאל זיך האבן אויסגעדריקט: „זאל מיר בייסטיין דער זכות, וואס איך האב זוכה געווען צו זיצן אינם שאטן פון די הייליקע זעכציק צדיקים אין מיין דור, און הנאה האבן פון זייער רוח התורה״. צווישן זיי ווערט דערמאנט ר׳ ברוך מעזשבושער, דער חוזה פון לובלין, דער איד הקדוש, דער פשיסחער רבי. דער קאזשניצער מגיד, הקדוש ר׳ שמואל מקרוב, ר׳ דוד׳ל לעלעווער, און אנדערע.

עס דערציילט זיינ׳ס אן אייניקעל, יעקב חיים זעליג פון ליבארנע, אז ר׳ זעליג שרענסקער איז געווען א תלמיד מובהק פון ר׳ דוד׳ל לעלעווער און ר׳ שמואל מקרוב. און נאך דער פטירה פון ר׳ שמואל מקרוב, האבן די חסידים זיך פארזאמלט ארום ר׳ זעליג שרענסקער און געוואלט אים מאכן פאר זייער רבי און פירער, ער האט זיך אבער פון דעם אפגעזאגט צוליב זיין גרויס ענוות, און ער איז אוועק צום רבין ר׳ בינם פון פשיסחא.

ר׳ זעליג שרענסקער איז געווען אן אייניקל פונם גרויסן גאון ר׳ יחיאל מיכל פון נעמיראוו זצ״ל, וועלכער איז געהרגעט געווארן אויף קדוש השם אין יאר ת״ח. אויך האט ר׳ זעליג זיך געיחוסט מיט׳ן חדושי הרי״ם זצ״ל. דער טאג פון זיין פטירה ווערט פארצייכנט ז׳ שבט, וועלכעס יאר ווערט נישט דערמאנט.

איך וויל איצטער איבער גיין צו א נענטערע צייט, וואס פיל פון אונז געדענקען און באשרייבן די חשובע משפחה גראבארט, פון וועלכע עס זיינען ארויסגעקומען גרויסע רבנים, פראפעסארען, דאקטוירים און זיי זיינען באוווסט פאר שארפע קעפ. אין דער גראבארט־משפחה זיינען געווען פיל וואס האבן געהאט דעם נאמען „זעליג״ די גראבארט משפחה שטאמט ארויס פון ר׳ זעליג שרענסקער, מיט די עלטערע מענטשן וואס איך האב גערעדט, געדענקען זיי בלויז ר׳ בנימין קאלעקטאר, האט געהאט פינף זין און צוויי טעכטער, איין טאכטער

איז געווען אונזער ר' שלום חזנ'ס ווייב, ער איז געווען אין אונזער שטעטל חזן־שוחט, און דער צונאמען איז געווען ליפ. ער איז געשטארבן אין זייגע בליענדע יארען.

ר' בנימין קאלעקטארס פינף זין זייגען אלע געווען גדולים אין גאנצען אין דער וועלט. איינער איז געווען בענדינער רב, איינער סטאשעווער רב, אייגער איז געווארן פראפעסאר אין ווין און זיך גערופען דוד גרעי, און דער אינגסטער איז דאך, אונזער אלעמענס באקאנטער, ר' מענדל גראבארד, וועלכער האט דעם גרעסטן טייל פון זיין לעבען געוווינט אין שרענסק, גאכהער אין פלאצק, און ג'ים ענדע געווען רב אין אמעריקע.

ר' מענדל גראבארט איז געווען א משולח פון ישיבת „חיי עולם" אין ירושלים, ער איז געווען א גרויסער למדן און אן אויסגעצייכנטער דרשן, אין שרענסק האט ער אבער נישט געוואלט דרשנען. איך געדענק ווען איך בין נאך געווען כמעט א קינד — מיר האבן געוווינט אין שכנות מיט דער משפחה גראבארט, א טיר קעגן א טיר, געדענק איך ווי איינמאל האט מען געפועלט ביי ר' מענדל גראבארט אין ער האט צגעזאגט צו דרשנען א געוויסן זומערדיקן שבת אין דער שוהל. דאס שטעטל איז ממש געווארן געווארן ווי פון א שטורעם. דאס גאנצע שטעטל האט זיך דעם שבת פארזאמלט אין שוהל, מענער און פרויען, קינד און קייט, און פאר אן ערך פיר שעה צייט איז יעדער געשטאנען ווי צוגעשמידט צו זיין פלאץ און קיין ריר זיך נישט געגעבן דורך דער גאנצער צייט פון זיין דרשה. איך בין נאך גאר יונג געווען און כאטש איך האב שוין דאן געהייסן א גמרא־בחור, ווייל איך האב שוין דאן געלערנט גמרא, ווייל איך אבער זיך נישט איינגרעדן, אז איך האב עפעס פארשטאנען פון זיין דרוש. עס האט זיך אבער איינגעקריצט אין מיין זכרון דער רושם וואס זיין דרשה האט געמאכט אויף אלעמען און יעדער האט געשלונגען זיינע ווערטער מיט א פארכאפטן אטעם.

עס איז אמת אז לומדים זייגען צווישן אידן אין פוילען נישט געווען קיין יקר המציאות, איך וויל אבער דא באשטעטיקן א פאקט, אז דער פראצענט פון לערנער, די צאל לומדים אין פארגלייך מיט די פראסטע אידן, זענען אין שרענסק געווען פיעל גרעסער אין ערך פון אנדערע שטעטלעך אין פוילן. לאמיר אויסרעכענען די למדנים פון אונזער דור, אויפן ערשטען פלאץ געוועגליך איז דאך אונזער רב, הרב שרגא פייוויל ליכטיג, א מלא וגדוש, וועלכער איז אומגעקומען דורך די נאצים, ימח שמם, ר' מאטיל דיין, א גרויסער למדן ובקי, ר' משה דוד שוחט, ר' משה גראנאט, ר' ברוך קורן, ר' לייבל הויזמאן, ר' מנדל סארנאווער מיין זיידע, ביידע הירשל הילערס, ר' יעקב משה סאלדאנער, זענען געווען תלמידי־חכמים־

למדנים, ר׳ אברהם טאאב, ר׳ מענדל קרוק, ר׳ מענדל זימאן, ר׳ מענדל שאפיראָ, וואָלף ניבאַרסקי, משה ליב עבערט, אברהם מאיר רייכגאָט, חיים קאַמיאָנער, משה הירש גרינבוים, הערצקע גראָנאָט, וואָלף קאַראָלציק, מיין פאָטער מיכל, יואל ליב טאָטקי, ברוך שער, יוסף ליב פעפער, אברהם קאָהן. איך דענק אז איך לאָז אַדורך פיעל וואָס איך געדענק נישט זייערע נעמען. בייטאָג האָבן דאָס בית המדרש פאַרנומען די גבית המדרש־בחורים און עוסק געווען אין תורה, ווי אליעזר דעם רב׳ס לייזער ביעלאָבסקי, שלמה זלמן בארענשטיין, ברוך ליפשיץ, יעקל ליס, הירש־ליב באַגיסלאַבסקי, דוד טאאב, פרץ שלמה אביגדורס, יחיאל קרוק, שלמה אסמאַן, פנחס ליפשיץ וועגן א זעלכע חדרים פון דרדקי, ווי מרדכי ליפאָ׳ס חדר פאַר אנפאַנגער, נחמי׳ס חדר און מענדעלע ווייגמאַכערס פאַר חומש און רש״י, האָבן אין ערגעץ נישט אויסגעפעלט, אָבער ניבאַרסקי׳ס חדר, לייבעל הויזמאַנס חדר, און מיין זיידנס חדר, ווו מהאָט געלערנט מיט די קינדער גמרא מיט תוספות, האָבן שוין געטראָגן דעם כאַראַקטער פון ישיבות, און אָט פון די חדרים זיינען טאַקע אַרויס געקומען די בית המדרש־בחורים. וויל איך טאַקע אויסרעכענען די אונטערגעוואַקסענע בחורים, ווי למשל, מנחם מענדל ליכטיג, שמואל ראָזענבוים, אברהם משה ביעלאָבסקי, שלמה און י. מאיר גרינבוים, יוסף שפּיראָ, עקיבא קאָרן, יצחק עבערט, אונזער בית המדרש איז חלילה נישט געשטאַנען ליידיק. אַז אונזער שטעטל שרענסק האָט געשמט פאַר א מקום תורה קען באַווייזן דער פאַקט, אַז פון שטעטל זיינען אַוועק געפאָרן אין דער פּרעמדער לערנען אין אזא צאָל, וואָס קיין שום שטעטל אין דערזעלבער גרויס קען זיך צו איר נישט גלייכן ; שמואל זיינוויל רחל בינע׳ס אין רוסישע ישיבות, נתן דאַב־רעשקלאַנקע, נאָך האָרושיל, גדלי׳ ניבאַרסקי, נאָך ראַדזימין, יוסף גראָנאָט, נאָך מאַקאָווע, יוסף מרדכי זימאן, און דער שרייבער פון דעם אַרטיקל, נאָך גור, יחיאל גרינבערג נאָך שעדליץ, און אַנדערע זיינען אַוועק לערנען למודי חול, ווי נחמן קאָרן, נחום ויראַטקי, הירש ליב נאָן, אברהם קרוק, און דער דראַנג צווישן מיידלעך בכלל צו בילדונג און העברעאיש בפרט איז אין שרענסק געווען פּראָפּאָרציאָנעל אויף דער העכסטער מדרגה, זענען געווען פון די ערשטע צו דער תחיה, צו דער אויפלעבונג. אויפן ערשטן פּלאַץ שטיין געוויס די דריי מלומדות רעלה דאַבראַש־קלאַנקע ע״ה, צירלה קאָרן, לאה רייכגאָט, און פון א איינגערע גענעראַציע, איטה קאָראָלציק, חנה פיגה פריידענבערג, זיסא שפּיראָ, דבורה רייכגאָט, מניה בורנשטיין, און ווייטער, העניע גרינבוים, שרה קאַראָלטשיק, איטה מאַנדרע, מרים ליכטיג, פועה קאָראָלטשיק, רחל פריידנבערג, צביה פעפער, צפורה פעפער, א. א. וו.

לאָמיר טאַקע האַלטן הייליק דעם אָנדענק פון אונזער שטעטל שרענסק.

פרק רביעי

א

ד מ ו י ו ת

ב

אודים מוצלים מאש

ג

ארבעה גבורים משרגסק

דודי ר׳ משה גרנט ז״ל

מאת המשורר י. צ. רמון

אבי אבא, ר׳ יוסף צבי גרנט זצ״ל מביז׳ון, פלך פלוצק, בפולניה, היה מחסידי ר׳ ישראל מריזין זצ״ל, מהמקורבים אליו ביותר, והיה נחשב לאיש קדוש, וכמה דברים מסופרים עליו, שמעמידים אותו המדרגת צדיקים, שנחשבים לבעלי רוח הקודש.

לאבי זקני זה היו ארבעה בנים ושתי בנות. הבן הבכור היה ר׳ יוחמיאל ז״ל איש אדוק בדתו, שאחרי מותו שמו אנשים „פתקאות" על קברו. והאח השני ר׳ משה גרנט ז״ל, היה עליו שפוך חן טוב של בן תורה ובעל מדות תרומיות. האח השלישי היה ר׳ שלמה ליב ז״ל, שומר מצוה, אשר שם בטחונו תמיד בה׳. והאח הרביעי היה אבי מורי ר׳ אפרים אליעזר ז״ל, שנולד להוריו לעת זקנותם, בהיות אמו, הסבתא שלי, מרת חנה חי׳ ע״ה, בת חמשים ושלוש שנה, והיה הדבר לפלא.

בן שמונה שנה היה אבא, כשמת עליו אביו ר׳ יוסף צבי גרנט זצ״ל. באותה שנה אמר עליו, שיהיה אור בעולם. הסופר אליעזר שטינמן פרסם „ספר המעלות" בו הכניס דברים של גדולי ישראל בענין צואות וכדומה, והכניס שם כמה מאמרים של אבא מספרו „נחלת אפרים".

אבא היה מספר לי עוד בילדותי, על אחיו ר׳ משה גרנט, כי הוא אוהב אותו, ויצא לפי דברו, שהם אוהבים זה את זה. כשאני לעצמי, סיפרה לי אמי ז״ל, כשהייתי ילד, בחן אותי דודי ר׳משה גרנט זה בלמודי, ושבח אותי.

בבחרותי למדתי בישיבת לידא. הייתי כמובן מקבל מכתבים מאבא, והנה פעם אני מקבל גלויה מאת דודי ר׳ משה גרנט זה, הכותב לי שאזהר מן הספרות האפיקורסית, כי על ידה בא טמטום המוח. הדבר היה לפלא בעיני. מהיכן נודע לו, שאני בלידא.

אחרי חתונתי, גרתי בורשה זמן מה. פעם אחת בעברי את הרחוב פגש אותי דודי ר׳ משה גרנט. הוא היה גבה־קומה והחן הטוב שפוך תמיד על פניו. דודי שמח בי, ותקע רובל של כסף לתוך ידי. הוא הגיע לורשה בעניני מסחר במגמה לתקן את כל מהותי, לקח אותי אל בית־מלונו, שם היה חם. אולי היה זה עוד בתחלת הסתיו. במלון היו אותה שעה מספר כמה אנשים ושוחחו ביניהם.

שהיתי במלון כשעה. הרגשתי היותה כאלו טעמתי טעם גן עדן. אח״כ הלכתי לי.

לדודי ר׳ משה גרבט, יש בן בארץ ושמו כשמי, כי נקראנו על שם אותו סבא — הצדיק ר׳ יוסף צבי גרבט, והוא אוד מוצל מאש. כי הוא הקדים לבוא לארץ, ועי״ב הציל עצמו משיני הנאצים. מאוחר ואומרים להוציא ספר־זכרון לשרנסק, היינו לאותם יהודים יקרים שנשמדו ע״י הנאצים, בקש אותי לכתוב מאמר על אביו ר׳ משה גרבט. אני ממלא רצונו בזה, שהוא גם רצוני, מפני יקר־רוחו של דודי זה.

זקני ר׳ יוסף צבי גרבט, היה מהדינסטיה של ריזין והיה מכונה בעיר ביזון בשם ר׳ יוסף דייק. הוא היה מבלה אצל ר׳ ישראל מריזין שבועות וגם חדשים. כשחזר לביתו היה אותו יום חג אצל חסידי העיר.

דודי ר׳ משה גרבט, היה ילד בן שמונה שנים, כשבא פעם זקני ר׳ יוסף גרבט מריזין, נכנס אליו בשעת־הכושר, ושאל אותו מה יעשה עתה בלמודו, כיון שהיה נחשב לחריף, ולא היה מלמד ראוי לו בעיר. הסבא צייד אותו במכתב אל הר״ב מדובזין ע״נ דורבנץ הרב טשכנובר, בו בקש אותו שהוא ילמד אתו וגם ידאג לו. הרב טשכנוב היה אחר כך רב בזורומין, וידע פרק בקבלה ושמו יצא לחסיד גדול ועניו. בימיו היו למדנים מופלגים בבית־המדרש דהתם.

בהיות דודי ר׳ משה גרבט בן עשר, שאל את הסבא אביו, אם הוא יכול לנסוע אל חדושי־הרי״ם. חדושי הרי״ם היה בידוע תורני מופלג והיה מחדש חדושים במלפולי דאורייתא באופן המיוחד לו, כנראה, נמשך לב דודי אליו, כי שמע אודותיו מפי רבו, ואולי גלה לפניו מחדושי תורתו. הילד בן העשר חושש היה משום כבוד הורים, כי איך יוכל הוא לנסוע אל אדמו״ר בשעה שאביו טרם נסע אליו. הסבא ענה לו, שהוא עדיין צעיר, ועליו לשבת וללמוד גם אם אמנם חדושי־הרי״ם מושך אליו את כל בעלי הכשרונות היפים. אבל מוטב שהוא ישב וילמוד ואחרי כן יסע לגור אצל חדושי־הרי״ם.

בהיות דודי בן 13 שנה, נשא אשה משרנסק, אכל על שולחן חותנו ולמד תורה. כשהיה צריך לעמול בעצמו לפרנסתו, לא היה יכול לנסוע אל חדושי־הרי״ם, כי הדבר היה כרוך בהוצאות רבות. אם כי כל ימיו היה נוהג לנסוע לגור, נסע באותו זמן אל הצדיק ר׳ אברהם מטשכנוב זצ״ל, ובמשך הזמן היה נמנה על ידידו של הצדיק הזה. פעם ביום ה׳ בשבוע, בהיות בשרנסק יום־שוק, בא אל דודי „פריץ" זקן, מהשכבה הנמוכה של ה„פריצים" בפולין, והעלה זכרונות מהעת ששניהם נפגשו אצל הצדיק מטשכנוב. כנראה, היו רגילים לבוא אל הצדיק מטשכנוב יהודים וגם לא יהודים.

בימי הצאר ברוסיה, עד ימי המלחמה העולמית הראשונה, היה דודי יושב

ראש של הקהלה היהודית בשרנסק. הקהלה היהודית היתה אז מוגבלת בזכויותיה ועליה היה לממן הוצאות עבור „כלי הקודש" שלה, כמו הרב, השוחט והשמש ולקיים מוסדות־דתיים.

בן דודי מספר שבהיותו ילד הקשיב לשיחה שהתקיימה בין אבי לבין מזכיר הקהלה ר' אברהם כהן ז"ל. בשיחה זו נמסר כי מתו־עמית בעיר על ההוספה שנתנו לרב על שכרו. דודי הניח את דעת המזכיר, באמרו, כי אי אפשר לדכא את חיי הרב ויש לזאוג גם מבחינת מה יאמרו הבריות, כי אצל הממשלה ידועים כבר סדרי החיים של היהודים.

כאמור, היה דודי נוסע כל ימיו לגור. על אותו הזמן מוסר בן דודי על מאורע כזה: פעם היה משחק עם ילדים ברחבה של עיר שרנסק. פתאום ראה מרכבה, וממנה ירדו שני רבנים ושאלו למקום מגוריו של ר' משה גרנט. הילדים התחילו לקרוא לבן דודי: „יוסל! יוסל! הרבנים שואלים למעון אביך". שתי שעות בילו הרבנים עם דודי בחדר מיוחד, אחרי כן עזבו את שרנסק. לשאלת בן דודי, מה היה רצון הרבנים, ענה לו דודי, כי בהיותו בגור אצל רבו, ישב שם ר' מגדיל זימן — כנראה מחסידי גור המפורסמים, עם שני הרבנים האלה, והתפלפלו באחד התוספות במסכת בבא בתרא. דודי שישב ולמד אצל השולחן ההוא, אמר להם, כי אם יעיינו הרבה בהגהות הגר"א שם, יראו שהוא מישר את ההדורים למישור. עתה בעברם את שרנסק, נזכרו בדודי, ובאו לדבר עוד בנדון ה„תוספות".

משמו של המגיד מקוזניץ זצ"ל מוסרים, כי אמר מראש, כי הפולנים יהיו עוד עם חפשי לעצמם. נבואה זו עשתה רושם על החסידים, בחשבם שדברי הצדיק בודאי יקוימו. על דודי מסופר גם כן, שבימיו, בשנת 1863, באו אחרים פולנים ומקליהם בידיהם, שכבו בתעלות והיו מוכנים להלחם בממשלה. כשבאו הקוזקים אל העיר התפזרו לכל עבר. אבל אות היה במעשיהם, כי הם רוצים להיות עם חפשי.

רושם בל ימחה נשאר אצל בן דודי בית האבא במוצאי שבת. בערב זה הפך הבית להיות קן של קדש. נהג לבוא אליהם ר' מוטל דיין, אחיו של בן דודי ז"ל, הרצקה, שהיה נשוי כבר. לפעמים באו גם ר' וואלף ניבורסקי ומרדכי ליפה. במסיבה זו מספרים מעשיות על צדיקים, כמו למשל, על ר' מנחם מנדל מקוצק, ר' בונם מפשיסחא, ומחדושי־הרי"ם. אם כי דודי לא היה מעשן, אבל בערבים אלה היה מעשן „לולקה" ארוכה, והאם היתה מביאה „כבוד". כדאי גם להזכיר, כי בשרנסק היו שני בעלי־עגלות ר' ישעי' ור' מנדל פידלוביטש, בכל מוצאי שבת היו הולכים לגבות חובותיהם. הם באו גם אל דודי לגבות כספם — בעד סחורות שהביאו לו. ר' מנדל שהיה יודע ספר, ונהנה מספורי המעשיות, לא חפץ ללכת

ולהמשיך בגבית־הכתובות, אלא העדיף להשאר ולהשתתף בשיחות על החסידות. וייסוגו ומתאוו של שותפו על שהותו במקום אחד זמן רב לא הועילה, ולא פעם נשאר גם ר׳ ישעי׳ אתו מרצונו הטוב.

דודי שהיה למדן מופלג וארוק בדעתו, היה אוהב את כל הנברא בצלם. אהבת ישראל היתה תקועה בלבבו, ולא הרחיק איש גם אם לא הקפיד בהלכות הדת והמסורה. בשביל לעזור ליהודי, היה מסכן את נפשו. פעם ביום־כפור, עמד אחד ממכירי בן דודי ושוחח עם חברות צעירות. באותו זמן עבר דודי, המכיר חשש כי בהיות דודי חרד יחר לו אולי, כי ביום הקדוש הזה הוא עומד בחברת נערות ומשוחח אתן. דודי הרגיש כנראה בכך. הוא הרים את כפיו ואמר „ותהיו מבורכים מאת ה׳ ״. מדותיו הנרומיות וכבודו על יהודים ולא יהודים. מספרים עליו, כי גם בשעת גלויי שנאה מצד הגויים ליהודי, כשאמרו לפלות בו חמתם, היו נרתעים לבצע זממם מפני כבוד דודי.

מעשה שהיה בימי המהפכה ברוסיה. הרבולוציונרים היו מכריחים אנשים לשבות מעבודה ולהשתתף ברבולוציה. אחד בשם ליבל נאוואגרודצקי, שכנראה שמע שעורי תורה אצל דודי, נכנס לבית־המדרש, וירה משם החוצה. דודי ניגש אליו וסטר לו על לחיו שתי פעמים. אז התחילו יהודים להתנפל על הרבולוציונרים, אבל הם התקוממו נגדם, והכו אותם בקתות של האקדוחים. אז צעק אליהם ליבל נאוואגרודצקי, אתם רוצים להזדמות לר׳ משה? הרי הוא יהודי קדוש. אצלו למדתי תורה. בהיותי ילד ארוק, כשהתאוננתי על יהודים שאינם ארוקים למדי, ואינם זהירים בכבוד השבת, העיר לי שאסור לדבר על יהודים. אין אחד יודע מה מתרחש אצל חברו. יש טוב בכל יהודי, וגם אצל כל איש.

בשנת 1914, בתחלת המלחמה העולמית הראשונה, נאסר בשרנסק אחד מבעלי־הבתים הנכבדים בעיר, ר׳ ברוך קורן. עשן עב נראה יוצא מארובת־תנורו. חשדו בו כי עי״ב נתן אות לגרמנים שנלחמו אז עם הרוסים, כי הם יכולים להכנס לעיר. עוד באותו ערב באה משלחת של שלושה בעלי־בתים, ר׳ מגדל קרוק ר׳ מגדל זימן ודודי אל מפקד העיר. הם קבלו מכות מאנשי המשמר וחזרו הביתה. למחרת בבוקר בא קצין והודיע, שדודי נקרא אל המפקד. דודי הלך אליו והמפקד אמר לו, אם במשך שלוש שעות לא ייראו גרמנים המתקרבים אל העיר, ישחררו את ר׳ ברוך קורן. המפקד הכיר את דודי כי היה חתנו של אחד מבני עדתו, אשר הכיר את דודי מלפני הרבה זמן. ואמנם שוחרר אז ר׳ ברוך קורן.

דודי מת מתוך זקנה מופלגה, וקנה לו שם טוב. ת.נ.צ.ב.ה.

רחל דבורה זלמנס־גרגט

לכבוד אבא

שני תפקידים מילא אבא ז״ל, ר׳ נפתלי הירצקא גרואנא, בקהלת שוּנסק. הוא היה גבאי דחברא קדישא, וגבאי דחברת בקור חולים, להם הקדיש חלק גדול מחייו, כי הוא מילא תפקידיו בשלמות. זוכרת אני את חגיגת ז׳ באדר, יום הולדתו ופטירתו של משה רבינו. זה יומה דחברא קדישא. ביום זה נהגו חבריו לצום ולהתפלל, לאמר סליחות ולבקר בבתי הקברות. במוצאי אותו יום נהגו לסדר חגיגה גדולה, כמנהג החברא קדישא. משנכנס אדר מרבין בשמחה. אולם אבא היה מודאג קצת לקראת החגיגה וההכנות לז׳ אדר; הוא השתדל שהכל יהי כמו הדרוש. ואפשר היה להכיר בו באותם הימים אי מנוחה. לא הועילו ההסברות שאי״ה הכל יהיה נסדר. גם אמא ע״ה, מלאת מרץ, היתה לו עזר כנגדו. בכל זאת לא נרגע עד שערכו השולחנות בטעם רב. אחרי שהרב דמתא גמר דרשתו החשובה מענינא דיומא והתחילה החגיגה, אז קרנו פניו של אבא מרוב שמחה. הרגשנו שיש בו להט נפשי רב.

בתור גבאי חברת בקור חולים נורח בעצמו בהצלת נפשות והיה עסוק יומם ולילה בדאגתו לחולה. זכורני, בזמן מלחמת העולם הראשונה, בעת שהתפשטו המחלות ר״ל, הלך מחולה לחולה, ועשה בעצמו העבודה השחורה עד לעייפות מוחלטת. פעם נכנס למבא ר׳ משה ז״ל, ישב על הכסא ונרדם תיכף. פתאום הופיעו אנשים בריצה ובצעקות. הם הודיעו כי אנשים נפלו למשכב ונחוצה עזרה לחולים. אבא התאמץ לקום, אולם היה חסר אונים מחוסר כח. פתאום הוא התחיל לקרוא בקול רם „התגבר כארי״ וקם למלא את תפקידו. הוא נהג לומר כי חייו הם קודש לעזרה, הן לפרט והן לצבור. הוא קיים זאת באהבה ובמסירות. ברטט של קדושה נזכרת אני בשמחת תורה בביתנו. ברוב עם ובאוירה חגיגית מרוממת, חגגה חברה קדישא את שמחת התורה. מי מן השרנסקאים מהתקופה ההיא אינו זוכר את התהלוכה המפוארת בשמחת תורה, עם ספרי תורה בראש שנמשכה מהבית בשוק עד לבית הכנסת. בשירה ובזמרה לוו חברי חברת קדישא את התהלוכה למקום הקודש. אע״פ שאז טרם היה חשמל בעירנו, אולם הנרות והפנסים שנוצאו בתהלוכה, הפיצו אור גדול, עד שכל אחד הרגיש את קדושת החג ושמחת התורה.

כשבאים להעריך ולהוכח אם מלא אדם הכל מה שהגורל הועיד לו, אפשר להגיד שאבי המנוח פעל גדולות ונצורות בתקופת חייו. אני רוצה להזכיר לבסוף עובדה שלא היתה ידועה ברבים. משה המבורגר בנו של אלם, מחוסרי אמצעים,

היה נבצר ממנו לשלם לרבי עבור הוראת בנו. כשאמא של משה התחילה לבכות לפני אבי, על המצב בבית ועל חוסר אפשרות לתת חנוך לילד שלא יהיה איש הפקר, לקח על עצמו ללמד אותו. הוא למדוהו וחנכוהו עד החתונה. בזה שימש מופת לרבים.

זכרו יהיה ברוך. תנצב״ה.

יוסף דרימון (גראגאס)

האחים יצחק מאיר — ומנדל גרנט ז״ל

תורה וחסידות — תורה והשכלה

שניהם גדולי תורה. שניהם מצאו את סיפוקם בתורת הנגלה בלימוד הגפ״ת. בו בזמן שיצחק מאיר שהפך להיות עמוד התוך של היהדות החרדית באמריקה, שוהה בינה האוקיינוס וחזר לעולם החסידות והתעמק בו והיה מתנגד לכל שנוי במסורת החיים הדתיים, סבר אחיו ר׳ מנדל שיש למזג תורה עם השכלה.

ר׳ יצחק מאיר ז״ל

ר׳ יצחק מאיר, בנו הבכור של ר׳ משה ז״ל, נולד בשרנסק בשנת תרל״ב. למד בחדר, עבר ללמוד בישיבות מפורסמות והוסמך להוראה. בשנת תר״נד יצא

לאמריקה ותלמודו בידו; מלא וגדוש בש״ס ובפוסקים. הוא נסע לעבר לים ע״מ להשתחרר משרות הצבאי הרוסי. מוסרים, שבעל „שפת־אמת״, ר׳ יהודה אריה ליב זצ״ל, נכדו של חדושי הרי״ם מגור, סמך את ידיו על נסיעתו זו. הררכתו ציין הצדיק הגדול שהוא בטוח שיעזור ליהודים היוצאים להמשיך בקיום מצוות־התורה ומנהגי־הדת. ברכת הצדיק לוותה אותו לארץ החדשה, אמריקה.

בהגיעו לארץ הזהב, זכר את ברכת הרבי והתמסר לעבודה רוחנית ודתית. בתחילה החל לפעול בסביבתו החדשה בין היהודים החרדים. בשנת תרט״א הצליח ליסד הישיבה הראשונה, בשם „בית ועד לחכמים״. הוא עמד בקשר תמידי עם הרביים בפולניה, ועם „אגודת ישראל״ האורתודוקסית.

זכורני, בעת שהותי בורשה, קראתי כרוז חתום על ידו שחולק בין הצבור ע״י מפלגת „אגודת־ישראל״ בו קרא לנוער להתקרב לתורת ישראל. מדוע מתרחק הנוער מקודשי ישראל, בזמן שהגויים מתעניינים בתורת ישראל! — שאל. על יחס העדה החרדית ליצחק מאיר די לציין את העובדה, שבזמן שהותו של מר לידזוברסקי — גיסו של ר׳ שמואל יצחק נח ז״ל במלבה, כתב לאבי ז״ל שיהודים דתיים מחלקים כבוד גדול לבנך באמריקה.

בגיל 78 ושיבה טובה בר״ח כסלו תש״י, החזיר את נשמתו לבורא העולם. בישיבה שהוא יסד קבעו הרבנים עתים לתורה לזכרו.

יהיה זכרו ברוך. תנצב״ה.

ר׳ מנדל ז״ל

ילד פלא היה מנדל. התפתחותו הרוחנית ורוחב בינתו בגילו הצעיר, הפליאו למדני העיירה. הוא לא למד בחדר זמן רב. עבר להמשיך לימודו בישיבות ונחשב להעלויים־שבעיירה. שקדנותו והתמדתו לא ידעו גבול. היה שקוע בראשו ורובו בלמוד ש״ס ופוסקים. ביחוד הצטיין בידיעת התנ״ך ובפרושיו. את הרד״ק ידע בעל פה ואהב לצטט בכל הזדמנות את הפירוש של אבן־עזרא. אבי ז״ל אהב להגיד שמנדל כרת ברית עם הרד״ק. מענין, אבי השתמש במלים „מובהק״ מושלם „הוא תלמוד חכם מובהק״, כששמע שמישהו עוסק בלמוד הדקדוק, היה רגיל לומר „מנדל שלי הוא דקדקן מובהק״. כל פעם שקבל מכתב שהכיל עמודים אחדים הסתגר בחדר לקרוא אותו. כשבאתי מן הישיבה הביתה לחגים, נתן לי לקרוא אותם, הם היו מלאים חדושים על מסכת „ראש־השנה״.

עז היה רצוני לכתוב עליו הרבה, בס״ה ראיתיו פעמיים בהיותי עוד ילד רך, ספוריו של אבא עליו הלהיב את דמיוני, וכל ישותו לא משה מנגד עיני. קומתו הגבוהה, זקנו השחור־הארוך, קווי פניו העדינים וחיוכו הלבבי שהיה נסוך תמיד

על פניו, השאירו עלי רושם בל ימחה. דמותו נשארה חרותה בלבי ובמוחי.

איש נחבא אל הכלים, מצניע לכת, הרוקם את מסכת חייו באהל הרוח. מקומו היהודית היתה שם דבר בעיירתו ובסביבה. רבים, רבים הכירוהו והוקירוהו. הם ידעו להוקיר את האיש יקר הרוח ובעל המידות המצוינות. זכורני שאחרי החתונה בקרתי עם רעיתי בעיר רצונו׳ אצל קרובי אשתי, כשנודע לו שאני אחיו של מגדל, אמר בזה״ל: הוא היה איש גדול אשר שמר בהקפדה על הקניינים הרוחניים של האומה, אנחנו הדתיים הלאומיים תלינו בו הרבה תקוות. חבל שפתיל חייו נותק...

במשך תקופה ארוכה נמנע מלגלות מצב בריאותו, מאז ומתמיד מצא מפלט מתלאותיו בספרים. כשמצב בריאותו החמיר והרגיש שהאסון מתקרב, הודיע לאבי על רצונו לראותו. אבי ז״ל, אחי הירצקא ואני נסענו לעיר רצונו׳ לבקרו. כשנכנסנו — התרומם מהמטה כדי לקבל אותנו. פניו היו חורים וכחושים. בשגינות ובבהירות־דעת שוחח עם אבא. בדרך חזרה שתקנו כולנו. משפט בודד של אבי הפסיק את השתיקה: „פה מפיק מרגליות״.

נל״ג בעומר תרע״ב בהיותו בגיל 44, עצם עיניו לנצח. מותו הדהים את כל יודעיו ומעריציו. המשפחה והמכירים דאבו על חייו הצעירים שקופדו ללא עון. עודייך מצלצלת באזני קריאת האמונה שפרצה מאבי ז״ל: „הד׳ נתן הד׳ לקח״ יהי זכרו ברוך. הפצע לא הוגלד. הוא ציין כי מקובל שבן צריך ללוות את אביו למנוחות, ולא להיפך. תנצב״ה.

ר׳ משה צבי גרינבוים הי״ד

שליח צבור בשרנסק — אות הטהר ונקיון כפיים

ר׳ משה הירש נולד בניישטאט ונישא לבתו של אברהם טורובסקי ז״ל. הוא הי״ד. יחד בנו את קן משפחתם בשרנסק.

ר׳ משה הירש היה צנוע ועניו במהלך חייו. כשראיתיו בזמן הילוכו בשוק, עשה רושם כאילו הוא מונה וסופר את האבנים, כי פסע והלך בצדי־הדרכים בצנעה, היה שקוע בעולם שלו.

פרשת חייו למעשה איננה קלה כל עיקר: המשפחה היתה גדולה ומלחמת הקיום הוותה מאבק מתמיד בשבילו. כלפי חוץ היה שוקט ורוגע (כך ראה אותו כל אחד וככה העריך אותו). אבל במציאות היה אחר. סגור היה בדאגותיו בפנים.

תמיד חשבתי שצניעותו נובעת מן הרצון לפרוש מן החברה, ע״מ להשתחרר לקבל תפקידי צבורי. עד מהרה נוכחתי לדעת, שצניעות זו מהווה חלק מאפיו.

ר׳ משה צבי ז״ל לא היה חזן ולא משורר. אבל לבו ופיו רחשו דברי שירה ותפלות. בזמן הופעתו כשליח צבור, עטוף בטלית ותפלין, התפלל כחזן מנוסה. בניגתו הכניס ניטט של קדושה בלב השומעים. יהודי, שומר־מצוה־מחמיר, אמר שתפילתו של ר׳ משה צבי היא שירה של הנשמה יתירה, השוכנת בנפשו.

עלי לציין את התרשמותי החזקה המלוה אותי כל ימי, בזוכרי את תפלתו כשליח צבור. עוד מהדהדות באזני המילים ב„סליחות״ שנאמרו ברגש ובעצבות: „כל עיר על תילה בנויה ועיר אלקים, מושפלת עד שאול תחתיה״.

חשתי שהשליח צבור מרגיש את הכאב הנורא של תקופת החורבן.

ר׳ משה צבי! אני רואה אותך הולך לבית־המדרש להתפלל. אתה צועד בצעדי הדו׳כים, הרושם הוא שאינך נוגע באדמה. אני רואה אותך מטייל עם החזן המקח ר׳ חיים ברוך. הוא מתכופף אליך, ולוחש משהו באזניך ואתה מחייך. כנראה שספר בדיחה יפה. אני רואה אותך עטוף בטלית ותפלין ע״י העמוד כשליח־צבור. אני רואה אותך בתפקידך כשליח צבור בתפלת ימים נוראים ואתה... שתית כל כוס התרעלה! ראית בעיניך את חורבן כל משפחתך העגופה והאהובה עליך. בין בני עדתך האומללים וביחד אתם מצאת את מותך, מות קדושים.

ונקיתי דמם לא נקיתי!

ת.נ.צ.ב.ה.

ר׳ מנדל זימן ז״ל

החסיד־מגור

באחד הערבים בשנת 1932, בילינו במסיבת רעים בביתו של חהרי גדליה ניבאו׳סקי הי״ד. השיחה נסובה על החסידות. ליתר דיוק, על החסידים הגדולים של העיירה הקטנה שרגסק, שחיו בדור האחרון והלכו כבר לעולמם, כמו ר׳ יעקב שלום ז״ל, ר׳ אברהם קוזמיר, ר׳ שמחה אלשעוור, ר׳ שמואל מרדכי בורנשטיין, ר׳ ליב הערץ, ר׳ משה גראנאט ז״ל וכו׳... לא שוחחנו על נושא מיוחד, ר״ק שחזרנו מעשיות שהיו. הפלגנו בדברי שבח על אורח חייהם של חסידי שרגסק הגלבבים הישרים והתמימים, שאהבתם לזולת לכל יהודי של ימות השבוע, היתה ידועה ומפורסמת. גם יחסם לכל הבריות שנוצרו בצלם אלהים, הועלה על נס. ראש המדברים במסיבה זו, מר גדליה מבארסקי הי״ד, העיר שעדיין נמצא אצלנו שריד מן החסידים הגדולים, הלא הוא ר׳ מענדלע זימאן.

בחרתי הפעם לשרטט את דמות החסיד הגלבב ר׳ מנדל, שהכרתיו היטב. גם אבא ספר לי עליו הרבה ונטה לו חבה יתרה.

ר׳ מנדל זימן ז״ל אשתו אלישבע זימן

כנראה שהוא הכיר אותו עוד מלפני נשואיו עם אלישבע, בתו של החסיד ר׳ אברהם קוזמיר ז״ל.

ר׳ מנדל היה בנו של החסיד מגור הידוע, ר׳ שאול מונקטובר ז״ל. לא ידוע לי אם אביו ר׳ שאול היה עשיר גדול. אבל ברור לי שהיה חסיד גדול ושמש מופת לחסידות הטהורה. הרבי מגור היה נוהג להתארח אצלו. דבר זה נחשב לכבוד גדול בעיני החסידים, והיה מפאר ומרומם את המשפחה שזכתה לכך.

אחרי נשואיו קבע ר׳ מנדל מקום מגוריו בשרנסק והתנהג כמו כל אברך חסידי אחר, לאחר נשואיו נסע לרבי מגור ושהה שמה חדשים אחדים. הוא עסק בתורה ובחסידות. כשחזר אח״כ לביתו ולאשתו, התחיל לדאוג לפרנסת ביתו.

זוג שמחת תורה

שמחת יום טוב שני של שמיני־עצרת בחוץ לארץ, נועדה לכבוד סיום הקריאה בצבור של חמשה חמשי תורה, ותחילת הקריאה בתורה בספר בראשית. לכבוד שמחת סיום התורה, מצווים לשיר ולרקוד ולהרבות בסעודות ובמשתאות. ר׳ מנדל זימן קיים את חג שמחת־תורה בלב ונפש. הריקוד שלו בשידיו מלפפות את התורה בזמן ההקפות בשטיבל־דגור, עורר גל התלהבות בין הצעירים. בזכרוני נותרת הריקוד שלו שבמשך מהשטיבל עד לדירתו של ר׳ שמחה בורנשטיין ז״ל, כשהוא שר „אורייתא־וישראל־חד־היא״. המתפללים יצאו אף הם מן השטיבל אחרי ההקפות

בשירה ובזמרה לביתו של חתן „הבראשית" ר' ש. גורנשטיין ז"ל, לקייח מצות „קידוש". במרכז השמחה היה כמובן ר' מנדל זיגמן ז"ל. השמחה הגיעה לשיאה, במעונו של חתן הבראשית, כאשר החסיד הגדול דגור, יצא ממש מכליו מרוב חדווה. זוכר אני כשחזרתי הביתה לאחר הקידוש סיפרתי לאבא שר' מנדל השתכר. אבא ענה לי בחיוך; בני דע שר' מנדל הוא יהודי עצוב. זאת אפשר להבחין בעיניים שלו אפילו בחיוכו הרגיל. אבא המשיך באידיש; ר' מנדל איז א איד וואס איז געזעסען אין די יונגע יארן על התורה ועל העבודה. אין דאס לעבען האט איהם געצווינגען זיך ארייננצווארפען אין לעבען צוליב פרנסה, געפינט ער אין יום טוב שמחת תורה אוריק זיין פלאץ. ר' מנדל ישב בצעירותו על התורה ועל העבודה. אם שאלת הקיום מכריחה אותו להרתם בעול, מנצל הוא את שמחת תורה להתפשטות הגשמיות. אבא הוסיף, ששניהם למדו יחד בגור, אצל הרבי, כשהם התגוררו שם, אעפ"י שאבא היה מבוגר ממנו בהרבה שנים.

ר' מנדל היה שמרני־קיצוני מבין חסידי גור, שומרי המשולש. די להזכיר מלחמתו נגד חיסול השטיבל דחסידי גור. היה מוכן לכסות מכיסו הפרטי כל ההוצאות להחזקת השטיבל.

בשנת 1931 נוסד הבנק העממי. האספה הכללית בחרה בר' מנדל ליו"ר הבנק על אף התנגדותו מחמת גילו המופלג. האסיפה נתנה בו אימון מלא.

עיירות שרנסק היתה קטנה והחסידים בה היו גדולים. לדורות הבאים כדאי לספר שהחסידים ותמימים אלה ידעו להחדיר בלבו של הדור הצעיר את ההכרה, כי החסידות הטהורה מטיפה לאהבת ישראל ולגאולת ישראל. מגמות אלו הן דאגתם ושאיפתם העיקרית. תודות להטפה מתמדת נאחזו בלב העם הרעיונות של אחדות ואהבת ישראל. על החסידים הגדולים של העיירה הזעירה, נמנה ר' מנדל זימן ז"ל. תנצב"ה.

דמות מופלאה

הקדושה יוטא זימן לבית קורלציק הי"ד

מות קדושית וטהורית
מרעיש עולמות עליונים
ומביא את הגאולה

אגדה ישנה

צדיקים במיתתם נקראים חיים, פסקו חז"ל (ברכות י"ח ע"א). צדקת היתה יוטא. לא בתנחומים גרידא לזולת הסתפקה, רק בעזרה ממשית לנצרך, כלומר בכסף.

והעזרה לכל דכפין, עשתה בצנעה. כי נתבאה אל הכלים היתה. אנשי שרגסק לא ידעו שבכל יום רביעי באו משפחות עניות אחדות לביתה לקבל סיוע לצרכי שבת. אפשר להרבות בעובדות לשבחה. מה שאני רוצה לציין, שבכלל לא היתה עשירה, רק אשה טובת לב היתה. הייתי מבאי ביתה ואני יכול להעיד, שהן בקבלת אורחים, והן בעזרתה לזולת היא שמשה סמל. קבלה הכל על עצמה בשמחה, וכל אחד קידמה בלבביות ובאהבה.

היתה רחוקה מקנאה ומשנאת חנם. ובפרט משנאת אחים. לא הבינה שנאה מה היא. בעיירה קטנה כמו שרגסק שהגויים מוכנים לבלוע אותנו, תפקידנו העיקרי הוא דאגה לקירוב הלבבות, צייננו.

מעזרה לזולת — לתפקידה לטובת העם הנוער והשפה. בלב האשה הצנועה הזאת בערה אהבה גדולה לעמה. היא העמידה את עצמה לשרות העם ולעזרת־העם.

ראיתי אותה בעבודתה בספריה, במבצע לאומי אחר, ראיתיה בעת שביקרה יחד עם חברותה היה טייגא מבית לבית, לאסוף כסף לטובת קרן קימת לישראל.

בשעליתי ארצה בשנת 1934, הגיעונו שמועות, שהיא כולה מסורה לעבודה ציונית וצבוריית. להלן המלים שנכתבו עליה ע״י שלמה טולדנו:

„ביתה שימש בית ועד לכל העוסקים בצרכי צבור ולכל עסקנים ציוניים שבאו מחוץ לשרגסק. יוטא, שעזרה רבות לצעירים לעלות ולמורות שערגה כל ימיה לעלות ארצה, לא זכתה להיות פה. השואה שפקדה את יהדות שרגסק, לא פסחה גם עליה. אני במיוחד חייב לה הרבה. בהשפעתה נסעתי להכשרה ועליתי ארצה. דבר אחד היא בקשה ממני, שאכתוב לה. לדאבוני לא זכיתי לקבל ממנה יותר משני מכתבים. במכתב הראשון כתבתי לה, בין יתר הדברים, כי רוחי כבר השתרשה בארץ, אבל הגוף טרם התאקלם והוא סובל מפגעי החום. היא עונה לי במאמר חז״ל „ארץ ישראל אינה נקנית, אלא ביסורים". „בכל ארץ חדשה לא קל להכות שרשים, אבל בארץ שלנו, בזמן שעם חוזר למולדתו, הכל כדאי, בפרט בשביל בן אדם צעיר כמוך. אני אוהבת את עמי וארצי, והד׳ יעזור לי להגיע אליה בהקדם". במכתב השני היא כותבת לי שעוסקת בארגון ויצ״ו ושוב היא משקיעה את כל מרצה בעניני צבור ועזרה. אני מתפלל שזכרונה לא ימוש. חבל על דאבדין ולא משתכחין".

מגינו מלוה נשלחה לאושויץ, ביחד עם כל הקדושים והטהורים. תנצב״ה.

אריה רחום

לזכר אחיתי דוד ז״ל

מדוע הסבא ר׳ משה דוד ז״ל לא עלה לארץ־ישראל?

בין כל חסידי קוזמיר היה הסבא ז״ל כמעט היחיד שהיה חובב ארץ־ישראל בלב ונפש. הסבא ר׳ משה דוד ז״ל נולד להורים אדוקים ביראת ה׳. אביו ר׳ ישראל מאיר טוב ז״ל היה בן־אחיו של הרבי מקוזמיר, ר׳ יחזקאל טוב ז״ל. הסבא ר׳ משה דוד התחתן בגיל צעיר מאד ואכל „קסט״ על שלחנו של חותנו והתכונן להיות ר״ב בישראל. היות והוא היה גדול בתורה ומגזע מיוחס של צדיקים וחסידים, קל היה לו לקבל משרת רב. פעם קרה שחותנו בא הביתה ומצא שהחותנת בשלה עבור החתן, הר״ב לעתיד, אטריות מקמח לבן ולא מקמח פשוט, כפי שהיו רגילים לאכול אצל כל בעלי הבתים בעירה. קמה שערורייה ולא הועילו הדיבורים והדמעות של החותנת ושל האשה הצעירה. כך גרשו את הר״ב בעתיד מבית החותן.

אז נשבע הסבא ר׳ משה דוד ז״ל כי לחותן אכזר כזה לא יהיה חתן ר״ב בישראל. היות והסבא ז״ל נשאר בלי פרנסה החליט למרות התנגדות של כל החסידים, ללמוד שחיטה. אחרי טלטולים ושנים של רעב ממש, נתקבל לשוחט בעיר שרעגסק, שימש כשו״ב ומוהל יותר מ־30 שנה, וחי בנוחות ובשלום. בין כל אורכי אבות שעסק בהם, היה גם גזאי של קופת ר׳ מאיר בעל הנס. כמו״כ כל הכסף שנאסף בעירו עבור מוסדות דתיים בארץ־ישראל, נאסף רק ע״י סבא ז״ל. בהגיעו לגיל 60 התפטר מכל העסקים הנ״ל, מסר את זכות השחיטה בעיר, ובהון של 1500 רובל החליט לעלות לארץ־ישראל.

הוא בא עם אשתו לעיר מולדתי רצ׳ונז והתכונן לעליה לארץ־ישראל. אנחנו הבחורים, לומדי בית החסידים שהיינו גם חובבי־ציון, שמחנו על כך שחסיד מגזע הצדיקים, מתכונן לעלות ארצה והחלטנו לנצל את עליתו לצרכי תעמולה ציונית. חכינו בכליון עינים למאורע זה. אחרי צפיה של שבועות, ראינו פתאום שנוי בפניו של הסבא ז״ל. בזמן האחרון היינו רגילים לראות את הסבא ז״ל, בפנים צוחקות ולפתע הבחנו בו שהולך קודר, נאנח וצל של דאגה מכסה את פניו. הוא הפסיק לדבר על הנסיעה ורק נאנח. כששאלו אותו מה נשמע אודות העליה ענה: השם ירחם, אני זקוק לסיעתא דשמיא.

אחרי זמן של צפיה מצדנו החלטנו לשאול אותו מה הסיבה לעצבות. היות ואני הייתי חתן בכדתו, הוטל עלי לשאול אותו בנוגע לעליה. וזאת התשובה שקבלתי

ממנו על שאלתי: „דע לך בני שאנחנו העובדים את ה׳ ביראה, הננו בבחינת חיילים לה׳ צבאות. כידוע לך, אם חיל נמצא בעיר של שר צבא המחוז, אינו חייב להיות זהיר כל כך בעבודתו, כי הוא נמצא במרחק מקום מעיר הבירה בה יושב המלך. לא כן חיל הנמצא בעיר הבירה במקום שהמלך נמצא. בעיר זו שולחים רק חילים מנוסים ויפה תאר. הם חייבים להיות זהירים מאד בעבודתם, כי על כל צעד ושעל נמצאים שרי המדינה וכל רגע אפשר לראות את המלך. על כן, לא כל חיל מסוגל להיות חיל בעיר הבירה.

דע לך שארץ־ישראל היא ארץ הבחירה שה׳ בחר לשכן את שמו שם, וירושלים היא עיר הבירה של ה׳ שר צבאות, לשם צריכים לשלוח רק חילים מנוסים גבורי־לב ורוח ה׳ בקרבם. אני מלא פחד ורעדה שלא אוכל לעמוד במבחן זה והחלטתי להשאר כאן בגולה, פה אוכל בקלות למלא מה שמוטל עלי בעבודת ה׳. אבל אתם צעירים, בחורי חמד, מסוגלים לעמוד בזה, וה׳ יהיה בעזרתכם. לכו ועלו״.

אני מקדיש את השורות האלה לזכר קרובי, אמיתי דוד לסק, נכד לר׳ יוסף חיים וחוה לסק טובה, שהקריב את חיו ועלה כקרבן עולה על מזבח המולדת. יהי זכרו ברוך.

זעליג פעפער

שרה איטה ואפרים יצקוביץ הי״ד

איש צנוע ונחבא אל הכלים, היה חיים אפרים איצקוביץ. לא בכותל־המזרח שבבית המדרש היה מקומו. בין נשואי פנים, בין עסקנים, יעדר מקומו. כי לא לכבוד תשאף נפשו. לחיים פשוטים ושקטים עורג הוא. האם יש משהוא יותר נעלה מחיים שקטים? ומה עוד אם הוא יכול לחוש לעזרת חבר, וחבר משמעתו כל יהודי, כי הרי כתוב „כל ישראל חברים וערבים זה לזה״. אם מישהוא נזקק להלואה, בטוח־הוא כי חיים אפרים איצקוביץ לא ישיב את פניו ריקם. אפילו באם אין ברשותו הכסף, ילך וישיגנו. לא פעם לא חכה עד שיפנו אליו, „תחזיר לי מתי שיהיה לך״ היה נוהג להגיד. באם לא החזירו לו, הרי בודאי שאין להם. חלילה לו, איפוא, להיות רוגז על כגון דא. היה עמל קשה לפרנסתו. בעוד שהחושך שולט עדיין מלוא שליטתו בעולמו של הקדוש ברוך הוא, היה חיים אפרים קם.

הן הכרח להכין את הסוס לפני הנסיעה. פרנסתו על אטליז, אבל את הבשר צריך להשיג אצל אכרי הסביבה. גם לבית המטבחיים יש צורך למהר, כי בבוקר עם פתיחות האיטליז, צריך שיהיה בו בשר למכירה. גם בין העומדים בתפילה בצבור לא יעדר מקומו. כי המצוות היה זהיר, ובאמונה שלמה שלא ידעה סיג, מלא כל המצוות. אם כי בעצמו נשמר מכל חטא, לא התערב בעניניהם של אחרים ולא באורח חייהם.

מסירות ללא גבול ואהבה ללא חשבון היו לו, לחיים אפרים לקרוביו. חשוך ילדים היה. הוא אמץ את בן אחיו שנרצח, ולמעשה כל יתר בני המשפחה היו אמוצים ללבו ודאג להם כדאגת אב אוהב. אשתו שרה איטה נחשבה כדודתם של כל בני המשפחה. הידידים של בני המשפחה יודעים כבר כי הולכים לדודה שרה־איטה. כל זה לא עמד להם בבוא השואה. הם הובלו בדרך היגון.

חיים צנועים היו מנת חלקם. לא הסבו לשלחן בשבת, מבלי שיהיו אורחים מוזמנים. כמה שמחים היו הדוד חיים אפרים ואשתו שרה איטה, לעשות מעשה טוב. תמיד היו דרוכים למצווה זו.

יהי זכרם ברוך.

ר׳ דוד יום טוב הי״ד
והחדר המתוקן

לא ככל הגויים היהודים בגולה. אצל כל עם נורמלי ההוראה היא מקצוע מכובד והעוסק בו תופס למעשה מקום מכובד בחברה ומתחשבים בו ובדעתו. אצל היהודים בעיירות פולין לאחר שהמלמד לא הצליח בכל התעסקות אחרת פנה להיות מלמד דרדקי. מקצוע זה נחשב לדרגה שפלה מבחינה כלכלית וגחותה בחברה, כי למי המאת לו הדעה. היו כאלה שהשלימו עם הגורל, וראו בכך גזירה משמים. הם השלימו עם חיים מתגונים אלה, כגזירה שאין להרהר אחריה. הם נכנעו לרצונם של הורים בעלי יכולת, שהסכימו למסור לידם את בניהם ללימוד „עברי״. במיוחד לרתום אותם בעול מצוות שלא יהפכו ח״ו כילדי כל הגויים. היו גם מלמדי תינוקות, שלא בנקל השלימו עם מר גורלם ובהשפלה הכלכלית והחברתית. נפשם כלתה להפטר מהתפקיד ולנטוש את מקצועם השנוא עליהם, ע״מ לתפוס מקום ראוי בחברה. אחד מאלה שנאבק, נלחם והוכרע לבסוף, היה גם דוד יום־טוב לויטן. כרוב יהודי עיירתנו, נאבק גם הוא קשה על קיומו הכלכלי והמזל לא האיר לו פניו. כמו רבים בדורו, הציץ דוד יום־טוב לפרדס ההשכלה ונפגע. הוא העיז לקרא את סופרי החולין: ביאליק, פרץ, ברדיצבסקי, וכו׳, ונתפס לתנועה הציונית.

את הציונות קישר עם הדת והדרי לפניכם תורה ועבודה, כי ציונות פירושה התחדשות, וזה יתכן רק ע״י מיזוג ההלכה והמעשה. כך נוצרת הסינטזה המובילה לרעיון המזרחי. בשעתו היתה זאת מהפכה ותגובה גדולה. פרוש הדבר, לסור מדרך בה הלך האב, להיות מנודה ונרדף ע״י פרנסי העיירה הקנאים, שלא סבלו סטיה הכי קלה.

דוד יום־טוב לויטן, כרוב יהודי העיירה, מנסה את מזלו בכל פרנסה המזדמנת לידו. מחוסר מקצוע הוא נעשה בעל כורחו סוחר. אבל המזל ממנו והלאה. הוא איננו מצליח, והדוחק והעוני, הם מנת חלקו. בדלית ברירה הוא מועמד להפך למלמד דרדקי. אבל גם כאן הדבר איננו הולך בשביל סלול. אם כבר נגזר לנהל „חדר״, יהיה זה לפחות „חדר מתוקן״. ואמנם הוא מנסה בכוחות עצמו בלגד להעלות את ה„חדר״ לדרגה שיתאים למאוייו. הוא מנסה לחקות את בית ספר „יבנה״. עיירת שרגסק אין בכוחה לקיים בית ספר מודרני יהודי, אפילו דתי. ב„חדר המתוקן״ שלו כבר לומדים נביאים וכתובים, ואפילו עברית (כמובן בהברה אשכנזית).

שיחות על נושאים כלליים ושיחות בעניני דיוג׳א משתלבות בשעורי הלמודים. נפש תוססת היתה לו לדוד יום־טוב. טרוד היה מאד. נערים בני גילים שונים לומדים בחדר שלו. הוא משתלט על כולם. לא נהירים לו דרכי ההתרפסות בפני הורים המשננים כל העת, כי הודות לתמיכתם מתקיימים המלמדים. אכן שורדה אוירה עויגת, פרנסה זו נהפכת לבזויה, ולא בנקל ישלים אדם בעל נפש יפה. דוד יום־טוב לויטן לא רוצה להנתק מהחברה ונפשו היתה תוססת. הוא לא החמיץ הזדמנויות להפגש עם אנשים, אבל זמנו היה קצוב. לכן לא קשה היה לפגוש את דוד יום־טוב משוחח עם אנשים. לפעמים אפשר היה לראות כשהוא מקשיב לשיחה ולפתע רוקק ונעלם כלעומת שבא. איש אינו מרגיש איך ומתי נעלם. כבר היו רגילים בכך, כי זמנו אינו מאפשר לו להשאר במקום זמן ממושך.

גם „פרנסה״ זו השתמטה מידיו, ומספר התלמידים הלך וקטן, כי האוכלוסיה היהודית בשרגסק הלכה והצטמצמה באופן הדרגתי. דוד יום־טוב לקח מחדש את מקל הנדודים ואחרי שמונה שנות עבודה מפרכת ונסיון להקים „חדר מתוקן״, יצא לחפש מקור מחיה חדש. הפעם כבר לא בשרגסק, כי בעיירה זו לא נשקף כל עתיד ליהודי „יורד״. במקומו החדש משיגתו יד הצורר הגרמני ומובל ככלב „בדרך היסורים״ להשמדה.

אנו הדור שעברנו את „החדר המתוקן״ שלו, יכולים להעריך את מפעלו ואת רצונו: לחדש ולהאיר את הפנה האפילה שנקרא „חדר״ וכל הכרוך בו.

יהי זכרו ברוך.

י. רימון (גורגנז)

ר׳ שלום ליפ ז״ל
חזן־שוחט בשרנסק

ר׳ שלום בן חנה רייזיל ומנחם, נשא את פריידה בת ר׳ בנימין גרובר׳נז ז״ל לאשה. בעיר היה ידוע בשמו הפרטי ר׳ שלום־חזן, בלשון חבה. עוד לפני הזווגה, הלך שמו לפניו, וגם קבל אז היתר לעסוק בשחיטה. לכן אין פלא, שמיד אחרי הנשואים, נקרא לכהן בתור חזן ושו״ב באחת מן העיירות ע״י ווארשה, פיסאצנא. משם עבר לעיר מולדתה של אשתו, שרנסק.

החזן היה אחד מכלי־קודש שסומנו בשם רח״ש (רבנים חזנים שוחטים). החזן נתקבל בקהלה באשור ועד הקהלה ושל הרב דמתא.

ר׳ שלום ז״ל היה מחונן בכשרון נגינה, והיה גם תלמיד חכם גדול בתלמוד וחסיד אדוק. מזמן לזמן נסע לבית הרבי דגור, מסב ע״י שולחן הרבי, ונכלל בין הזמרים בחצר הרבי. הניגונים שלו היו נפוצים בין החסידים, ולאו כל חזן זכה לכבוד כזה.

החזן הצטיין בשני דברים:

א. היה חזן־ושליח צבור, וידע לקרוא תווי־נגינה.

ב. היה מוסמך לעסוק בשחיטה.

ר׳ שלום ידע פרק בנגינה ושר עם המקהלה שהקים. רוב החזנים, במפרט בעיירות הקטנות, לא ידעו לקרוא תווי נגינה. לרוב הם נגנו וידעו פרקי שירה בקול, אך כמעט בלי הרגשה דתית. היו מקומות שהגבאים קבעו מה הם הניגונים שמותר לחזן לשיר בשבת. השירה וניגוני התפלה עברו בירושה, כמסורת מדור דור. יוצא מן הכלל היה החזן בשרנסק, הוא ידע פרק בתווי נגינה. תפילתו היתה השתפכות הנפש. קולו הנעים משך לבבות השומעים. נוסף לזה היה גם שוחט מוסמך. היו חזנים שתפקידם היה נגינה ותפילה, גרידא, בלי שמלאו בו בזמן גם תפקיד של שוחט.

ביחוד יש לציין לשבח עזרתו לנוער על כל זרמיו. בעצות שעוריו בנגינה, במעולתו ללמד את הנוער שירים עממיים, שהיו מקובלים באותה תקופה והנגינה לפי תוים שלימד אותם, הפיץ את השירה והנגינה בין חוגי הנוער והצבור היהודי.

ביתו היה מן הראשונים בעיירה שלמדו בו עברית והסטוריה יהודית. ראיתי אצל בתו חוה צייטאק בתל־אביב, קורות העברים מההסטריון דובנוב, מעובד ע״י ליבושיצקי שהודפס בשנת תרע״ג, שהביא מוורשה בשביל הילדים.

לא אצא ידי חובתי, אם לא אזכיר את בעל הקול „בס" במקהלה, ר' אברהם פרייער ז"ל שאמרו עליו, לוא היה משתלם היה נחשב לזמר מצויין.
נפטר בגיל צעיר. בן 41 היה במותו. תנצב"ה.

אברהם זלמן ניבארסקי הי"ד
בעל־קריאה קבוע בבית־הכנסת בשרנסק

קריאת התורה, ז. א. הקריאה בפרשת השבוע בפני צבור־המתפללים, בשבת ובימים טובים בנגינה מיוחדת, מנהג קדום הוא. בתקופה שלפני חורבן בית־שני כבר נחשבה הקריאה בתורה לפני הצבור כמנהג קדום. בימי שבת חוגים נהרו בני העם לשמוע דברי אלהים חיים מתוך ספר־התורה, ובדורות הראשונים (עד מאה הששית והשביעית לספירה הרגילה) היו ספרי מקרא נכתבים גם בלי נקודות. אופן הקריאה היה נמסר מפה לפה. הקריאה עצמה היתה נחלת יחידים מומחים, שהיו קוראים בתורה ברבים. ובכדי להמנע משבושים, הומצא הנקוד המורה את אופן הקריאה (בדפוס ב„מולדתי").

אברהם זלמן ניבארסקי הי"ד

כל נער שלמד בחדר — ומי לא למד? ניסה את כוחו והתכונן להיות בעל קורא, כי בחדר למדו הנקוד בשירה ובנגינה המיוחדת לו. אבל לא כל אחד זכה. אברהם זלמן הי"ד, עוד בהיותו ילד וידע רק להתפלל, עבר שנים מקרא ואחד תרגום. הוא למד היטב את הטעמים והנגינה, והתכונן להיות בעל־קורא (קריאה). היה זה גם רצונו של אביו, ר' וולף הי"ד.

ר' אברהם זלמן ז"ל, כדרך כל הצעירים בתקופה ההיא, נשלח לבית המדרש ללמוד תורה.

ר' וולף אביו, למדן ופקח, שאהב את בנו בכורו, שמר גם על האמרה הידועה: „חושך שבטו שונא בנו".

בבית לא החזיק א.ז. מעמד. כי ראה את פרנסתו העלובה של אביו שעסק הרבה מקצועות, כגון מלמד־ילדים, כורך ספרים, ספר, ולפני החגים קבל משוה של שליח בתשלום. מכל העבודות האלו הפרוטה לא היתה מצילם מצויה בבית. לכן החליט לנטוש דרכי הבחורים באותה תקופה, שנהגו לשבת בבית ולחיות חיי בטלה. הוא עזב בגיל צעיר את הוריו ועיר מולדתו שרגסק, ועבר לדזובריזשין על דרבנץ ע״מ ללמוד מקצוע, לעבוד ולהרויח לחמו מיגיעת כפיו. לא בלב קל התחיל ללחום את מלחמת־החיים בעודו צעיר לימים.

אברהם זלמן חוזר לעיר מולדתו

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה והצעירים שהשתלמו, או עבדו מחוץ לשרגסק, הוחזרו לעיירה, בא גם אברהם זלמן עם תלמודו בידו. כלומר, בעל קריאה מוסמך, כי בתפקיד זה שמש גם בבית־התפלה בדזובריזשין.

בשרגסק שיחק לו המזל. הוא מצא את בת זוגו, חיה הודס, בוג ר׳ ישראל מאיר ז״ל והתחתנו. הוא התחיל לבנות את חייו המשפחתיים.

מבית הכנסת באה ההצעה לקבל על עצמו המשרה הקדושה, בעל־קורא קבוע. אברהם זלמן הסכים. הוא שמש בתפקיד עד חסול העיירה היהודית.

יהי זכרו ברוך.

האחים גדליה ואיסר ניבארסקי הי״ד

תורה ועבודה מה עדיף?

התורה היתה אומנתו, ממנה הוציא לחמו ופרנס את משפחתו. היה רגיל להתלוצץ: „לוא הייתי עשיר, לא הייתי צריך לעשותה קרדום לחפור בו״.

אחרי מלחמת־העולם הראשונה, כשפולין קמה לתחיה, ונלחמה ברוסית הסוביטית הופקרו ילדי ישראל בשרגסק. לא היה לא חדר, לא ביוג ספר ולא תורה. הילדים התרוצצו באפס מעשה. הודות לצעירים אחדים, עם גדליה בראש, אורגן חדר מתוקן, אשר גדליה שמש כמורה ומחנך. הוא חינך אותם ברוח התורה והשכלה ביחד. כשנגמרה המלחמה והמצב חזר למסלולו, עבר לפנקסנות, ולבסוף עבד בתור מזכיר בועד־ הקהלה ומנהל חשבונות בבנק־עממי בע״מ.

ברצוני להעלות מנבכי הזכרונות את הזמן שלמוד התורה היה מטרה עקרית, ולשרטט בקוים קצרים את החריף הזה, איש ההגיון, למדן גדול ובקי בכל חדרי התורה, או כמו שהיו רגילים לקרוא לו א„שארפער־גמרא־קאפ״. למעשה היה מרדן מטבע בריותו אע״פ שהיה חלש אופי. היה רגיל לבטל בתנועת יד מה שאחרים

שמו"ר כבבבת עין. שלמה מיימון ז"ל בזעיר אנפין.

שניגו למדנו יחד בישיבת מלוה, ושניגו נתקבלנו לישיבת הרבי מראדזאמין. הוא היה מבוגר ממני בשנתיים. אחרי השעור הראשון שאל חוות דעתי על השעור שקבלנו . תשובתי היתה שעלי לעבור קודם על השעור, ואח"כ אוכל לחוות דעה. הוא עשה תנועת־בטול. זוהי לא תורה, כי אם חסידות. ואני הלוא באתי להמשיך באוצרי־הטוב, למוד התורה והתלמוד החביבים עלי; הוא המשיך ללמוד ביחידות ובהתמדה בבית המדרש הגדול של הרבי מראדזאמין ולא זז מלמודו, עד כשהגיע הזמן לסעוד.

שנתיים בערך ישב בראדזאמין על התורה והעבודה. כשחזר הביתה לחגים, בא עם תלמודו בידו, ונחשב לתלמיד חכם.

בגיל צעיר נתארס עם שרה, בתו היחידה והעדינה, של ר' משה ליב עבערט ז"ל שהאמין וקווה, שחתנו יהיה רב גדול בישראל.

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, חזר מישיבת ראדזאמין לשרנסק. הוא המשיך ללמוד בבית המדרש דשרנסק. כשהגרמנים נכנסו לעיירה, צץ רעיון במוחו לנסוע ברליגה ולהשתלם במדע היהדות.

למודי־חול לא משכו את לבו. כל מטרתו היתה מדע היהדות. לבצוע מטרה זו, היה עליו לקבל הסכמתה של ארוסתו וחפש דרכים לפגשה. וכשהפגישה נתקיימה, מסר לי אח"כ שהיא אינה מסכימה לעזוב את ההורים, לא לפני החתונה ולא אחרי החתונה. דרכו היא דרך כל צעיר בישראל, להתחתן ולהכנס בעול הפרנסה.

זוהי תורה וזוהי שכרה.

ידוע לי שניסה לכתוב ספר נגד המחבר של „זה דור ודורשיו" ר' א. ה. וויס ז"ל. כמו כן ניסה לרכז החוקים הרומאים הנמצאות בתלמוד. התוצאות לא ידועות.

בכ"ב טבת תשי"ג, 9.1.43, חלה במחנה אושביץ, נכנס לבית חולים, ומשם נשלח לקרמטוריום.

אלה הם קוים קצרים לדמותו של החריף, שהרבה תקוות תלינו בו.

איסר הי"ד

שני דברים ציינו את החיים של איסר : עבודה ופעולה־צבורית. בשניהם הצטיין. במצב ששרר בחיים הצבוריים בעיירות הקטנות בפולין, מצא כר נרחב לפעולתו הצבורית.

רבות נכתב עליו בספר. בשורות מעטות ברצוני לציין לידיעת הקוראים, המקומות בהם הוא נזכר, בכדי שידעו להעריך את היהודי היקר הזה, שהקריב כל כך הרבה בשביל הצבור היהודי.

ואלה הם: בפרק דער לעצטער עקאנאמישער דור.

1) במוסדות

2) במקצועות

3) באלפא (אלף בית) באות נון.

בכדי להבין מסירותו לחבר, הנני מביא עובדה אחת: נודע לו על גוי נוצרי שהיה חייב לכותב שורות אלה סכום כסף, שמכר את רכושו ועזב הכפר. איסר לא ספר לי מאומה, רק נסע ישר לאותו גוי (לכפרו) שהיה מכירו, וגבה הכסף בשבילי. כל הסברות מיותרות וד״ל.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. תנצב״ה.

ר׳ יוסף ליב פעפער ז״ל

(קוים קצרים לדמותו)

המחזור הראשון

בכל עיר ועיירה היו אחדים, ולפעמים אחד יחיד שקבל על עצמו להחדיר בלבות הנער הרגש הלאומי, אהבה לשפה העברית ובשורת החזון הציוני הגדול. עלה בגורלו של ר׳ יוסף ליב פעפער ז״ל להביא את הרעיון הגאולה, ולהיות

[illegible] (רחל) פפר, פ״ל איצקוביץ, צביה רבקה מיכאלוביץ, צביה פפר, צביה איצקוביץ, מתתיהו מאטוס. שורת היושבים באמצע: שרה איטה איצקוביץ, אפרים איצקוביץ, ליבה מיכאלובין, יוסף ליב פפר, רש״י מאטוס, בידיה בתה הצעירה דאז הינדה׳לע, ועל ידה צבי איצקוביץ עומד. שורה אחרונה ילדיה: ע״י אפרים איצקוביץ עומד צבי מאטוס, דבורה פפר, זליג פפר, אהרצי מאטוס.

המבשר הראשון של החזון הציוני בעיירה שרנסק. הוא היה כמעט הלוחם היחידי בעיירה שלנו. ביזמתו נוסדה אגודה הראשונה הציונית בשרנסק. לא סגר את עצמו באהלי־תורה אחרי העבודה, — כי פרנס את המשפחה מיגיעת כפיו — אלא יצא לרחוב וקרא למשכילי העיירה ולבחורי בית המדרש שיתאזרו עוז וידאגו לצרכי העם. סביבו התחילו להתרכז אנשי מעשה וצעירים ברי־לבב שקבלו על עצמם לעזור לו במשימותיו. אעפ״י שרק מעטים מן הצעירים הצטרפו אליו, יצא ללחום את רעיון הציוני בקנאות ובאמונה. בהתלהבות נוסדה אגודה הראשונה „בני ציון״. לא ידענו הבדלי־מעמד וריב מפלגתי. ר׳ יוסף ליב דגל בייעוד אחד: לבנות את העם וארצו. הוא היה אחד מן החברים הצעירים של אגודת בני משה, מיסודו של אחד העם ז״ל. היה נוהג להשתמש באימרה הידועה של אחד העם „עם כי יחרב, מי יבוא לבנות העם״. הייתי נוכח בישיבת ועדת קרן הקיימת שהתקיימה בביתו פעם בשבת. אחרי הישיבה, כשהנאספים התפזרו ונשארתי יחידי התחיל לדבר אתי. וכה היו דבריו: העולם שלי הוא רחב־אופק, ואני מוכרח לשבת פה ולהתנהג. אני חייב להרגיש על כל צעד ושעל שיהודי אני. אתם לא מבינים אותי, אתם לא יודעים מה זה חיי חופש; הייתי בהרבה ארצות, ולא מצאתי בהן חופש ליהודים. אני מאמין באמונה שלמה בזה, שאחד העם קורא „עבדות בתוך חרות״. הם אפילו לא מרגישים שאין להם חופש. אתה תקרא לחיים שלי פה חיים? לא ולא! אינני חסיד, אלא מתנגד. אבל לפעמים בלילה, אני חושב על הרבי מקוצק שהכריז כי נחוצים לו 10 חסידים שיעלו אתו ביחד על הר גבוה, ולצעוק בכל כוחם „ה׳ הוא אלהים״. אנחנו חייבים להכין ערך החופש, אז נוכל להביא את הגאולה״.

הוא היה עסקן צבורי. לפעמים נטש את עבודתו ונרתם בכל ישותו בעול של עבודה צבורית. עסקנותו לא היתה מהשפה לחוץ. בכל עבודתו הצבורית, חשב על המטרה הציונית. המעניין שבדבר הוא, שבזמן הישיבות דבר בטון שקט ואיטי, הסביר ודרש בעקביות שלא תנותק השרשרת, אלא להמשיכה. דבריו נאמרו ברגש ונבעו מעומק הלב. תמיד גמר באותה הבקשה החוזרת: לעזור!!! לא להתחבא מאחורי הקלעים, רק להיות בין החיילים העומדים מוכנים לשרות העם.

אלה שהכירוהו וידעוהו, לא חשבו אותו לאי טוער או בעל טמפרמנט, שמוכן ללכת על קידוש השם בשביל רעיון ואידיאה. אבל כשהתמסר לרעיון הציוני, היה סוער וחזק ומלא מרץ. הוא נצל כל ההזדמנויות בכדי להגשים את מטרתו.

כשפגשתי אותו בפעם הראשונה בארץ, חזר על הפסוק: „ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם״ ורגעים אחדים עמד שקוע בהרהורים, זה אמר לי הרבה.

נפטר ב״ח׳ תשרי תשי״ד ג׳ דחול־המועד סוכות בקרית חיים בדירתו הפרטית בארץ.

לשורת השמות המפוארים בספר הזכרון של הקהילה העתיקה בשרנסק, בתוסף שמו של ר׳ יוסף ליב פעפער.

יהי זכרו ברוך. תנצב״ה.

צביה

לכבוד אבא: ר׳ יוסף ליב!

האם יש לי אפשרות נפשית, לדבר ולכתוב על אבי? הלא כל פעם שאני הוגה באבא, אני חשה מחנק בגרוני ואני שוקעת ברעיונות. נעלם, נותק פתיל חייו, ומה ערך לכל הדבורים. הלא רבים לא זכו למה שהוא זכה: שיבה טובה ונחת מן הילדים. הוא זכה לראות בהתגשמות חלומותיו, בהקמת המדינה העברית, „אי הצלה״ — לפי הבטוי המוצלח שלו. אבל עבורי שכל כך אהבתיו, קשה להשלים. בכל זאת אנסה לשלוט על עצמי ולשרטט קוים אחדים לדמותו הזוהרת:

אבא עלה ארצה מאמריקה לארץ חלומותיו, עבורה הקדיש כל חייו, כי האמין באמונה שלמה, שהאומה הישראלית תחדש את חייה הממלכתיים. זה היה חזונו כל הימים וזכה שצאצאיו יהיו בין החולמים ובין הבונים, ובשמחה בא לארצו ולעמו ולמשפחתו.

זכורני הלילה הזה, ליל 29/11/47 בזמן הכרזת המדינה ע״י האו״מ. דמעות הגיל שלו ושלי התערבבו בשעה שהתנשקנו ברחוב, בקרבת הרוקדים בכביש הראשי. הוא זכה גם בתשעת־שנותיו האחרונות לחיות בקרבת ובחברת ילדיו, שכמעט כלם נצלו מגלות ומות.

ובכל זאת נשאר בלבו משהו בלתי נשכח שכרסמו: שלא הצליח להציל גם שארית משפחתו ובתוכה — בת. לא יכול היה לסלוח לעצמו. כתוצאה מזה נשאר בודד ביגונו, אף בין ילדיו.

תמיד ראיתי את הנעשה בלבו, כשרק הסתכלתי בו הבחנתי בצערו. על אף נטיותיו לעסקנות צבורית וארגונית, לא מצא כאן כר נרחב לעסוק בו. המרגדיה העוברת כאן בארץ על הרבה עסקנים, שמרגישים עצמם מיותרים ובלתי מועילים, דבקה גם בו. רק קומץ קטן של מעריצים, ריכז סביבו בקריה. לא מעט היה זה

באשמתו, כי לא מצא ענין בבני גילו, שרובם היו למטה מהתפתחותו ולמטה מכבודו היה להתידד אתם. משום כך התחבר רק עם יחידים, שמצא אתם שפה משותפת. גם אלה לא עניינו אותו תמיד, אלא בהזדמנויות מקריות, כמו למשל בשבתות וחגים בבית הכנסת בלבד. דבר זה הדאיג אותי, כי רציתי שימצא ענין בחברה מתאימה לו.

אבא שמסוגל היה לעניין צבור חברים רחב בשנינותו, בפקחותו, בהלצותיו, האם הסתפק רק בחברת ילדיו? קשה לי להגיח שכן. אבל לא יכולתי להציל מפיו דבר על זה, אף על פי שנגעתי בשאלה זו לא פעם. מחי יד אחת הפסיקה תמיד את השיחה הזאת. מזה למדתי את מחשבותיו. בהיותו נתון בסגולות של מדריך, רצה לראות תכונה זו גם בין ילדיו המבוגרים. כל מקרה של אי־הצלחה גורם לו הרבה כאב, שאפשר היה לנחשו בעיניו. כמה חרטה וכאב גורם לי עוד היום כל מקרה כזה מדי זכרי בו. והאם זה לא טבעי — אני מנסה לנחם את עצמי — הן לא יתכן הבנה ושלמות בין שתי משמרות בדור, בכל זאת אינני יכולה לסלוח לעצמי ולנו על שגרמנו לו סבל.

זכורני בימי ילדותי כשהתבגרתי, כמה הייתי גאה באבא שלי; הרגשתי שלא רבים זכו לאבא כזה, ומה גדולה היתה גאותי עליו.

אהבתי והערצתי תמיד היתה נתונה לו. בהיותי רגישה מטבעי, הבלטתי זאת עוד משחר ילדותי. משום כך היתה אמי ז"ל מכנה אותי (דעם טאטנס־טאכטער) „בתו של אבא". תמיד ראיתי בו את הרוך,האהבה וההתמסרות לילדים. הרגשתי את מסירותו למשפחה, ביחוד אחרי שפקדנו האסון והאמא נפטרה. לילה לילה היה עובר ממטה למטה, משגיח על הכסוי ומכסנו בנשיקות. לא פעם העירו אותי נשיקותיו מטובלות בדמעה רטובה. אמנם לא פעם הבחנתי שלמרות החיוך שהעלה תכופות בפני, הוא מדוכא ועמוס דאגה ומועקה. לא קלים היו דרכי חייו. נסיעתו לאמריקה אחר כך, היתה עדות לאי־הצלחה בחיים הפרטיים. בשואה אבד חלק מהמשפחה. נבצר היה ממנו להתאחד אתה יותר מוקדם, אלא חכה להפגש כאן בארץ. הוא אחר את המועד.

מלים אחדות על עסקנותו הצבורית

בשנת 1900 בא לשרנסק מעיר דרוביץ. אמא ז"ל ספרה לי, שהביא אתו ספריה פרטית גדולה. זאת היתה אפתעה בשביל משכילי שרנסק, שבכלל לא קראו ספרים כאלה. מי שקרא, עשה זאת בצנעה. היה ידוע שיהודי חרדי הנזהר במצוות, יפחד להציץ בספרים חיצוניים. הוא נעשה גם למורה. היה לו כח הסברה והתחיל להטיף לרעיון הציוני. אחרי הקונגרס הציוני הראשון, התמסר בלב ונפש

להפיץ הרעיון הציוני. הוא רכז סביבו הרבה צעירים שסייעו לו בעבודתו. הוא היה נוח לבריות וקבל כל אדם בפנים שוחקות. יחד ובעזרת הצעירים הצליח לארגן קבוצת ציונים, ששמו להם למטרה להחדיר הרעיון של תחית העם ותחית המדינה לכל בית ובית. עליו אפשר להגיד שלא הסתפק בקטנות.

אל חברנו הנכבד
מר י. פעפער נ״י

חבר מאד יקר!

חפצים אנו להמציא לך בזה „צדה לדרך״, צדה רוחנית לרגל נסיעתך למדינת־הים. אתה שהיית מהמצוינים שבתושבים היהודים בעירנו, שלבך היה ער לכל עניני כלל היהודים ולכל השאלות היהודיות שבקהלתנו, שעסקת ועבדת באמונה במשך הרבה שנים בתור פרנס הקהלה בשנות־החרום של המלחמה, השנים הכי נוראות לקהלות היהודיות בפולניה — עוזב אותנו עכשיו, ומי יודע אם נתראה עוד בזמן מן הזמנים. בשעה קשה זו של פרידה אנו נזכרים בכל המעשים והפעולות שפעלת אצלנו, במשך העשיריות השנים שישבת בינינו; אתה הנך החלוץ הראשון שהפיח רוח חיים בקהלתנו מאז רק באת אלינו.

הקהלות היהודיות הקטנות בפולניה לפני עשרות בשנים — מצד אחד, הרוכלים — בעלי־החנויות — „תלמידי החכמים״ — עם קנאותם ושמרנותם הנוראה הנכונים להחרים את כל מי שיהין להכניס איזה זיק של תחיה והתעוררות; מצד השני בעלי המלאכה עם עם־ארציותם ובערותם; הצד השוה שבהם: שכלם שמו אז „אור לחושך וחושך לאור״. אתה שמת לך מיד למטרה להרחיק את החלאה והזוהמה שנצטברו במשך הרבה שנים. בנאומיך מלאי־התלהבות עוררת את זיקי־התחיה שעממו בהרבה לבבות, אתה הכשרת את הקרקע לרעיון של „חבת ציון״ שיקלט בתוך יהודי עירנו. נאומיך מלאי רגש וחבה ליהדות ולכל קדשיה, מלאי רוח תחיה — תחית העם, תחית ארץ ישראל ותחית שפת קדשים לא ישכחו מאתנו. חרותים הם על לוח לבנו. נספר זאת לבנינו אחרינו, שאיש גדול היה בתוכנו שעמל להחזיר את עטרת היהדות ליושנה, שעורר בנו את השאיפה לשוב לחיות חיים נורמליים כבשנים קדמוניות!

אחינו וחברנו מר פעפער! אנו מברכים אותך לנסיעתך: צאתך לשלום! — תלמידיך וחבריך שהעמדת ישתדלו להמשיך הלאה את עבודת התחיה ששתלת בתוכנו! יהי רצון שגם בארץ החדשה תזכה להעמיד תלמידים וחברים נאמנים לעמנו ולארצנו!

חזק ואמץ! בשלום ובברכה.

בשם ועד הקהלה: יושב הראש נתן דאבראשקלאנקא

עזריאל המבורגר

ידידי י. פעפר

צר לי מאד פרידתך. בשבתך פה היית פרנס העדה כמה שנים ועסקן צבורי. לבך היה ער לכל דבר טוב ומועיל, ובעזבך עירנו אבדה גדולה היא לעירנו ולי בפרט, כי הנני אובד ידיד נאמן. ואומר לך צאתך לשלום ובואך למטרתך לשלום, הנני מאחל לך ידידי כי ה' יהיה עמך שבכל אשר תפנה תצליח.

יהודה שרגא ליכטיג

רב אבד"ק שרענצק והגליל

יוסף רימון (גרנט)

ר' ליב פליישר (המתנגד) ז"ל

רוב יהודי העיירה היו חסידים או היו נוטים לחסידות. „מתנגדים" — לפי המושג המקובל כל אלה שהראו התנגדות לחסידות והפריעו לנוסח התפלה הספרדי — לא היו. יוצא מן הכלל היה ר' ליב ז"ל, טפוס נדיר שלזכרו מוקדשות השורות הבאות:

היה לו מקום קבוע בביהמ"ד, ע"י שולחן הראשון מן צד דרום. התנגדותו לא היתה מופנית לעיקר רעיון החסידות בכללו. כל כובד מלחמתו הפנה נגד נוסח התפלה הספרדי. ביחוד לא הרשה בביהמ"ד שלו שבעל תפלת יתחיל ב„הודו" במקום „מזמור שיר חנוכת". אותו דבר „נקדישך ונעריצך" במקום „כתר". ומי לא זוכר את עמידתו „על המשמר" בימים ב' וה'. כי הימים האלו תפסו מקום חשוב במערכת התפלות, כגון הקריאה בתורה ועמידת כל הקהל לאמירת „ויהי בנסוע הארון". הוא לא התחשב שביום ה' הוא יום השוק, כי עיקר דאגתו היה שלא יחללו את הנוסח האשכנזי. ואם נסיתי פעם להסביר לו, — למדתי סמוך לו על יד אותו השולחן — שלבעש"ט זצ"ל הצטרפו בהתחלה רק יהודי „עמך", במקום תשובה, הרים את קולו וצעק: אני „מתנגד" ואבא וסבא היו „מתנגדים". דורות על דורות מתפללים בביהמ"ד נוסח אשכנז. גם הרבנים הגדולים התפללו בנוסח זה.

לכן כל הזמן שאני חי לא ישונה נוסח התפלה. ואם היתה בכוונתי לנחותו אם ידועה לו מלחמת המתנגדים בחסידים, התברר כי שמע רק על מלחמת הגאון מוילנה נגד החסידות. אם ניסה פעם ר׳ אליהו מרדכי גורדנברג ז״ל שותפו ויהודי יקר וטוב, להשפיע עליו שיחדל מעקשנותו, כי סוף כל סוף אין שום הבדלים בתפלות — לא השיג דבר.

סיכומו של דבר: ר׳ ליב היה יהודי טוב, זהיר בקלות כבחמורות, כמו שכתוב בשיטת המתנגדים. מכל הזכרונות שנשארו לי מן עיירתי, איני יודע לציין מקרה אחד של ריב בין ר׳ לייב עם מישהו. רק בבהמ״ד הרגיש שהוא המוהקני האחרון הנוצר על הירושה.

יהי זכרו ברוך. תנצב״ה.

ב. קורן

כימי־דור במשך שלשים שנה

אבי ברוך קארן ז״ל הגיע לשרנסק בראשית שנות התשעים למאה שעברה מן העיר פלונסק. פלונסק היתה, כידוע, העיר הראשונה במאזוביה ובסביבות ורשה שהיתה נתונה להשפעתן של ההשכלה והתחיה הלאומית. את ימי ילדותו בילה אבא בכפר מולדתו קוכארי הסמוך לפלונסק. זה היה כפר יהודי שהשתייך לפוזגרים (אחד מבני משפחה זו סטניסלאב פוזגר שימש סינאטור פולני) ושתושביו היהודיים עסקו בחקלאות. אבי ז״ל היה שומע בילדותו מפי סבתו זקנתו, שהגיעה לגיל מופלג של למעלה מ־110 שנים, סיפורים שונים על השתתפות היהודים בהתקוממות הפולנים נגד שלטון הרוסים. חינוכו הדתי, הסביבה החקלאית בקוכארי בילדותו ורוח התחיה הלאומית בפלונסק — כל אלה השפיעו על התגבשות השקפת עולמו של אבי שקיבלה אצלו צורת מזיגה נפלאה של רגשות דתיים עמוקים, חיבה למסורת העברית, לספרות העברית העתיקה והחדשה כאחד וכן גם הבנה לאידי־אלים של פולין המתמרדת נגד הלחץ של רוסיה הצארית.

שרנסק היתה עיר של תורה. עוד בימי נעורי היו ארבעת השולחנות הארוכים העשויים עצי אורן תפוסים בערבים עד אפס מקום על ידי האנשים שישבו סביבם ולמדו דפי הגמרא מתוך ריכוז והתעמקות. קולות המתווכחים על סוגיה קשה היו בוקעים אז מבעד לחלונות הקטנים ומהדהדים רחוק על פני האזור רחב הידים

שהתפשט עד לנחל המקיף את העיר. רוח של למדנות ותורה היתה נחלת עיר זו מני דורות. גאה היתה שרנסק על רבניה ועילוייה מן הדורות הקודמים. וראשית שאיפותיו של יהודי שרנסקאי היתה להנחיל רוח זו לבניו. בשעות שלפני עלות השחר, גם בימי החורף הקשים, היו מביאים את בניהם לבית המדרש, כדי לשנן להם מידיעותיהם הרחבות בים התלמוד. גם אבי היה מקדיש את שעותיו הפנויות ללימודים בבית המדרש. נודעת היתה לו חיבה גדולה לתנ"ך בפירוש המלבי"ם ולפיוט של ימי הביניים, אך בספרים אלה היה מעיין בביתו. דברים אלה היו בעיני הקנאים בימים ההם בחזקת נטיה להשכלה, ובית המדרש בוודאי לא היה המקום המתאים לכך.

עיירה קטנה זו, שהמרחק מגגה עד לתחנת הרכבת במלבה הגיעה ליותר מ־20 ק"מ ושהנסיעה לשם בעגלה רתומה לסוסים בדרך חול וביצות נמשכה שעות על שעות, היתה סגורה שנים רבות מפני הרוח החדשה שקמה בקרב הנוער בתפוצת פולין. הקנאות לדברי תורה בלי שמץ של השפעה חילונית היתה טבעית ליהודי שרנסק, ואלה שבכל זאת הציצו ונפגעו היו על פי רוב עוזבים את העיירה. השרנסקאים התייחסו אל אלה בביטול גמור וראו אותם כאובדי דרך.

אבי הושפע כנראה לא מעט מן הרוח ששררה בעיירה זו, אף הוא קבע עתים לתורה ככל התושבים, אך לא ויתר על האידיאלים שהביא אתו מפלונסק, אף שלא העיז להכריז עליהם בגלוי. מכיון שמטבעו לא היה איש המאבק, נתן את ידו בסתר ליוסף לייב פפר, הציוני הנלהב, ועזר לו בפעולה הציונית. (באחת אסיפות האבל של יוצאי שרנסק בתל־אביב קרא מישהו את אבי בשם „הציוני במחתרת"). הקנאים ליהדות החרדית שידעו על השקפותיו ועל פעולתו לא העיזו בכל זאת להתקיפו על כך, בגלל יחס הכבוד ורגשי החיבה שרחשו אליו רוב התושבים בעיר על יושר לבו ועל דאגתו לעניני העיר.

שנים רבות שימש כפרנס העיר ביחד עם ר' משה גראנאט, הלמדן המופלג ואיש המעלות התרומיות, עם ר' אברהם מנשה'ס ועם אחרים. משרת הפרנס לא היתה מן הקלות, שכן קשה היה על תושבי קהילה קטנה זו לכלכל כל הוצאותיה, כגון: החזקת הרב דמתא, הדיין, השוחט והחזן, וכל החברות כגון לינת צדק, תומכי עניים, הכנסת כלה ודומיהן. בימים ההם היתה כל קהילה בתפוצת פולין כעין רשות בפני עצמה שדאגותיה לעניניה הקודיים היום סוציאליים לא היו פחותים מן הפעילות בשטחים אלה במדינות המודרניות. הפרנסים נתקלו בקשיים רבים במציאת המקורות הכספיים למימון פעולותיהם. הם היו זהירים מאד והקדישו זמן רב לשקלא וטריא על חלוקה צודקת של ההיטלים כדי לא לקפח את מישהו. אבי, לפי אופיו לא היה להוט אחרי האיצטלה של פרנס ציבור ובשעת הבחירות היה

תמיד מסרב לקבל על עצמו את התפקיד. ברם, יש שהיה נכנע לדרישות הקהלה כשהיה צורך בכך.

חינוך הילדים נעשה במשך הזמן אחת הבעיות הקשות בעיירתנו כמו בקהילות רבות אחרות. רוח הקידמה שחדר לישובי היהודים ערער לאט לאט את היסודות שעליהם היה מושתת החינוך התורני. „החדר" על כל שלביו מן הדרדקי עד ללימוד הגמרא על המפרשים ואחריו „הלימוד העצמאי" בבית המדרש היו עד אז המוסדות היחידים בהם הוכשרו הבנים לחיים. את הבנות היו מוסרים לעתים למוסדות החינוך הפולניים, — אחותי הבכורה העניא היתה בין הבנות הראשונות שביקרו בבית־הספר הפולני — אבל ביקור בנים במוסדות החינוך של הגויים ראו כענין אפיקורסי שסופו להוציאם חס־וחלילה לתרבות רעה ולהעבירם על דעתם ודתם. אם זכרוני אינו מטעני היינו אני וחברי הירש לייב גאאך בין הראשונים שיצאנו לדרך מסוכנת זו. על אף מחאתם של רבים מן הקנאים, שסטיה כלשהי מן הדרך המקובלת מני דורות עוררה את חמתם, ואי־רצונו של אבי־אמי ר' שמחה אולשעווער, העיז אבי לקחתני מ„שולחן הגמרא" לכמה שעות ולשלוחני לביה"ס כדי לשמוע שם לימודים חילוניים. ביחד עם זה דאג שלא אתלש מן המקור, ויום יום בין בימי החורף בין בימי הקיץ, היה לוקח אותי, לפני עלות

יושבים: ר' ברוך קורן עם אשתו טובה רשי על ידם נחמן וזלמן.
עומדים משמאל לימין: עקיבה, חנה, מיכאל, העניא עם בעלה אלעזר הנדל וילדיהם.

השחר וגם בשעות הערב אחרי שחזר מעסקיו, לבית המדרש, כדי להמשיך בלימודים התורניים.

אבי ז"ל היה מקדיש זמן רב לחינוך הבנים והבנות. בגדר האפשרות היה מלמד גם את אחיותי עברית ותנ"ך, מה שלא קיבלו בביה"ס הפולני. ימי השבת והחגים היו כולם קודש ללימודים. בין מנה למנה בשעות סעודות השבת והחג היה מלמד אותנו מדרש ופיוט. הסעודות, שהיו נמשכות שעות על שעות ושדברי התורה האמורים בהן היו נפסקים לאכילת המנות בלבד, לא תמיד משכו את לבנו, כי עז היה רצוננו, ביחוד בימי הקיץ, להצטרף אל החברים והחברות במשחקיהם ובטיוליהם בשדות היפים שבסביבה. אך אבינו רצה לנצל כל רגע שהיה חפשי מעסקיו ולהנחיל לנו מידיעותיו הרחבות. בהענקת ידיעות בתחום למודי היהדות לא הבחין בין בנים ובנות. לאחותי צילה שלמדה בקורסים למורים בוורשה ולאחותי חנה שלמדה בשנים שלאחר־מכן בסמינריון למורים בווילנא היו ידיעות אלה לתועלת רבה. ידיעותיו של אבי בלשון העברית היו יסודיות ומבוססות על מקור ראשון. מכתביו בעברית לד"ר טשארני, מנהל הסמינריון למורים בווילנא, בדבר אחותי חנה היו כתובים עברית צחה ובשפה עשירה וזכו לתהילה מפיו. בימי נעוריו ניסה את כוחו גם בכתיבת שירים.

רבים היו החסידים בעירנו וביניהם בעיקר חסידי גור וחסידי אלכסנדר. לאבי לא היתה זיקה מיוחדת לחסידות, ואף שהושפע ממנה מבחינת נפשית היה רחוק מהערצה לאישיותו של איזה „רבי שלי". תפילתו היתה תמיד כעין השתפכות נפש, ונאמרה לפעמים בשברון לב. וכפי שהתרשמתי בשמעי את תפילתו, בין בציבור בין ביחידות שאב ממנה עידוד ב„מלחמת החיים" שלו, שהיתה לא קלה כלל, במיוחד משעת פרוץ מלחמת העולם הראשונה שפגיעותיה הורידו אותו מנכסיו. מזמן לזמן היה מתפלל בבתי התפלה המיוחדים של החסידים — „שטיבלעך". כנראה, עשה זאת לכבוד הסבא ר' שמחה אולשעווער שהיה חסיד גור מושבע, אך הוא סרב בכל־זאת להשתתף בהילולות של החסידים. זכורני עוד מימי ילדותי שפעם אחת בשמחת־תורה ערכו חסידי גור „שתיה" כדת ושימחו את לבם בזמרה וברי־קודים. שלחו אז לקרוא גם את אבי, אך הוא, כרגיל, לא נענה להזמנה. אז באה קבוצה של חסידים ור' מנדל זימן, חסיד עליז ושמח, בראשם, כדי לקחת את אבי בכוח. אבי סגר את הדלת וחסם אותה בחבית מים כבדה. החסידים לא שמו לב, דחפו את הדלת בכוח, החבית נתהפכה, המים נשפכו וגרמו טרחה מיוחדת לאמי. החסידים לא ויתרו ואבי בעל כרחו נצטרף אליהם.

היחסים בין היהודים בעירתנו, שרובם ככולם עסקו במלאכה ובמסחר ובין הפולנים שעסקו על פי רוב בחקלאות היו תקינים למדי. שני חלקי האוכלוסיה היו

משלימים אלה את אלה בענפי משק שונים בעיר ובסביבה. בימי השוק שהתקיימו בכל יום ה׳ בשבוע היו האכרים מן הסביבה מביאים העיירה את תוצרתם החקלאית, ובכסף שקיבלו היו קונים תלבושת ונעליים אצל בעלי־המלאכה היהודיים ותוצרת חרושתית בחנויות ובדוכנים של היהודים. איגני יכול להעלות על זכרוני מימי ילדותי אף קטטה אחת רצינית בין שני חלקי האוכלוסיה, חוץ מאינצידנטים שהיה מעורר שיכור אחד ושמו ז׳ולטובסקי שהיה מפחיד את היהודים בהיותו בגילופין, והיה מנפץ אז את שמשות היהודים באבנים שזרק לתוכן. היה זה אצלו בבחינת „נכנס יין יצא סוד". פעמיים בשבוע היתה העיירה פושטת צורה ולובשת צורה. בליל שבת וביום שבת כולו לבשה העיר צורה יהודית חגיגית, קדושת השבת רחפה אז עליה. לא נראה כמעט נוצרי מתהלך ברחוב, כאילו התביישו בתלבשתם למראה היהודים הלבושים חגיגית, ההולכים לאיטם לבית הכנסת ולבתי תפלה אחרים. לעומת זה ביום ראשון פשטה העיירה את צורתה היהודית. אכרי הסביבה עם נשותיהם וילדיהם נהרו העיירה בתלבשתם הצבעונית ופעמוני הכנסיה הנוצרית קיבלו את פניהם בצליליהם החגיגיים.

כאילו בחלום זוכר אני מימי שחר ילדותי דגל אדמדם, הצבע הלאומי הפולני, שתפרוהו בשנת 1905 בחדר העליה מתחת לגג אצל פרנס העיר ר׳ אברהם מגשה׳ס. בנות יהודיות רקמו עליו את הסיסמות של מרד הפולנים וגם סיסמות של אחוה בין יהודים ופולנים במאבק נגד שלטון הצאר הרוסי.

דומני שאבי ז״ל התיחס באהדה מיוחדת לשאיפותיה הלאומיות של פולין. רגש זה נחל, כמו שהזכרתי לעיל, עוד בימי ילדותו בכפר קוכארי שע״י פלונסק. בחיבתו לציונות היתה שלובה גם הרגשתו לחובה האזרחית של תושב פולין. כמיהתו העזה לגאולת עם ישראל וארץ ישראל ציותה עליו יחס אוהד למאוויו של העם בתוכו ישב, נגד שלטון הדיכוי הרוסי. פטריוטים פולנים בסביבה שוחחו אתו תכופות על נושאים אלה וגילו לפניו את מאווייהם בנידון זה. אחרי דיכוי המרד בשנת 1905 היה אבי לרגל עסקיו בביתו של רוזן פולני מאיער באחוזתו בכפר קובישין הסמוך לשרנסק. מאיער היה חשוד על הרוסים כפעיל בתנועת ההתקוממות של הפולנים. באותו הזמן באו אליו והודיעוהו שז׳נדרמים רוסיים מתקרבים לביתו. פחד תקף את מאיער פן יערכו חיפוש אצלו וימצאו מסמכים שיעידו על פעולותיו. אסף בחפזון את כל התעודות ומסרן לאבי והוא טמנן בחיקו תחת בגדיו. אפשר היה לשער שיהודי בעל זקן בלבוש יהודי לא יהיה חשוד על הז׳נדרמים כמשתתף בתנועת המרי הפולני. הז׳נדרמים אמנם באו, חיפשו שעה ארוכה אבל העלו חרס בידם. ככה סיכן אבי את נפשו והציל את מאיער האציל, ידידו שהיה קשור מאז לביתו ברגשי ידידות כנים. תכופות היה מבקר בביתנו

ושיחותיו עם אבי בעניני עסק שולבו בחילופי דעות בענינים פוליטיים וחברתיים.

הפולנים בסביבה רחשו בדרך כלל כבוד ואמון רב לאבי על יושר הליכותיו בעניני מסחר, זכורני שבאה אליו פעם משלחת של פולנים וביקשו ממנו שיציג את מועמדותו לכהונת סולטיס — משהו כעין מוכתר. — אבי סירב כמובן, אך מרוצה היה מעצם הדבר שמציעים משרה מכובדת כזו ליהודי.

במרוצת הזמן הורעו היחסים בין היהודים והפולנים. תעמולת השנאה הארסית של הלאומנים הפולנים שרצו להיבנות משנאה נגד יהודים הגיעה גם לעיירתנו והשפיעה בעיקר על הדור הצעיר של הפולנים, אשר פתחו ראשית כל במפעלי חרם — בויקאט — על המסחר היהודי. זה שימש כגורם נוסף לתנועה החלוצית ציונית של הנוער היהודי שהחל להתכונן לעליה ולמעשי הגשמה.

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה הורע מאד מעמדה החמרי של משפחתנו. המלבנה על כל הבנינים שבהם עיבדו לבנים לבניה נהרסו כליל, עסקי היערות והתבואה שותקו, דרכי המסחר ההגונים שובשו. לשיטות המיוחדות של מסחר בימי מלחמה לא אבי ולא אמי העדינה, השקטה ואצילת הרוח, לא יכלו להסתגל. בגלל הקרבות שהתחוללו בסביבה בין צבאות גרמניה וצבאות רוסיה נתרוששה העיירה. הקוזקים חשדו ביהודים שהם אוהדים לגרמנים. נשתבשו גם היחסים בין היהודים והפולנים. הסבל המלחמתי, מחלת אמי וגם הנזק שנגרם לנו על־ידי פגז שפגע בדירתנו ופצע את אחותי צילה, כל זה מירר מאד את נפשו של אבי. צרה רדפה צרה ולשיאו הגיע סבל מלחמתי זה כשאבי נאסר על־ידי הקוזקים שחשדו בו כי הוא נתן אותות לגרמנים שנמצאו במרחק כ־8 ק״מ מן העיר. הדבר קרה בערב חג הסוכות שנת תרע״ה. בארובת הגג של אחד הדיירים בביתנו נדלק בשעות הערב הפיח. להבות אש ועשן פרצו מתוכה ועלו השמימה. הרוסים שחשדו כי ניתנו על ידי כך סימנים לצבא הגרמנים, או שחיפשו פשוט עילה כדי להציק ליהודים, אסרו את אבי כאחראי לבית והודיעו שאם ייראה בקרבת העיר גרמני אחד, יחרצו על אבי משפט מות. לא הועילו כל הסברים שזה היה מקרה מעציב בלבד ושהאש כובתה מיד, לא הועילו גם דמעותיה הטהורות ותחנוניה של אמי ובכי הילדים לפני קצין הקוזקים. — מוקף ע״י פלוגה של עשרה רוכבים על סוסים, הובל אבי לכלא. עד כמה שזכורני אינו מטעני לא הביעו פני אבי אז כל בהלה, הם לבשו ארשת של רצינות, כאילו קיבל על עצמו את הדין. אבי לא התאונן כדרכו תמיד. כבעל רגש דתי עמוק ראה אסון שלא יכול היה לעמוד נגדו כגזירה מן השמים. שמחת החג הופרה והעיר כולה עטפה אבל. תחילה בכתה אמי חרש אין אונים וכשהתעודדה קצת התחלנו לפעול. ראשי הקהלה עם הרב ליכטיג ז״ל בראשם התחילו בהשתדלויות, נצטרפו אליהם גם נכבדי האוכלוסיה הפולנית וגם כומרי

העיר לא מזמן את ידו בצלחת ועשו למען שחרורו. לפי בקשתו של אבי נמסר לידו ספר התהלים. אחרי ליל בלהות שוחרר אבי ושב למחרתו בבוקר הביתה בלווית שני קוזקים. לשמחתנו לא היה קץ, גם העיר כולה נשמה לרווחה.

עם גמר המלחמה יצא אבי את שרנסק ועבר עם בני משפחתו לגור במלבה. אבל שם עלה לאבי להתנסות במוראות מלחמתיים חדשים. אחרי תום הקרבות בין וצבא הגרמני וצבא הרוסי פרצה מלחמה חדשה בין פולין שקמה לתחיה ובין רוסיה הבולשביסטית. אני ושני אחי עקיבא ומיכאל גוייסו לצבא, רק אחי זלמן הי״ד שוחרר מן השירות. אחרי נסיגת צבא פילסודסקי מקיוב פלשו הבולשביקים לפולין. אני השתתפתי אז בקרבות בחזית בגליציה המזרחית ע״י לבוב, מיכאל היה במקום אחר ועקיבא בתוך החיילים היהודיים שנסגרו במחנה הסגר ביאבלונגה ע״י ורשה. זה היה המעשה המחפיר הראשון כלפי אזרחיה היהודים, שפולין המשוחררת עשתה.

כשצבא הבולשביקים התקרב למלבה נקראו כל האזרחים לצאת מחוץ לעיר לעבודה בחפירות ההגנה. אבי מילא את חובתו האזרחית ויצא גם הוא לחפירות, ואז בא אסון חדש, היה עליו למצות את כוס המלחמתי עד תומה. הוא נפצע אז קשה מכדור שפלח את זרועו הימנית וקטע שלוש אצבעות מידו השמאלית. זמן רב שכב הבית החולים עד שהבריא, אך מצב בריאותו היה רופף עד יום מותו. הוא נפטר במלבה ביום כ״ה באב תרצ״ד.

יוסף רימון (גרינגוט)

ר׳ וולף קורלציק ז״ל

אחד מחסידי גור

הוא היה גבה־קומה ודל־בשר. פניו היו חורים וכחושים. הבעת פניו היתה רצינית, ממעט בדיבורים. היה לבוש מעיל ארוך שחור, (יש לציין שלפני 50 שנה בערך לא לבשו כבר חסידי העיירה שטריימלך, ולא אבנטים עבים, אפילו בשבת לבוש החג היה קפוטה ארוכה תפורה מאטלס, וכובע של קטיפה). כשראיתי את ר׳ וואלף בשבת בשטיבל בלבוש הזה, עשה עלי רושם של נזיר מתקופת התנ״ך. היה תלמיד חכם וירא שמים ומלא שגיגות, שלא נוצלו מפאת חוסר הזמן. הוא היטיב להסתיר מה שמתרחש בלבו פנימה, כי היה סגור בדאגותיו.

נחרתו בזכרוני משהו משנינותיו: בחגים היו חסידי גור רגילים ללמוד בשטיבל, ותפילת „המעריב״ התאחרה. דבר זה לא מצא חן בעיני האברכים הצעירים. פעם בחג הפסח אירע שנשמעה דפיקה בעמוד ע״י אברך כאילו רצונו לומר שהגיע זמן תפילת „מעריב״. ר׳ וולף שהיה עסוק באותו הזמן בשקלא וטריא תלמודי, קרא לעבר האברך „עוד לא״, והוסיף בטון השקט שלו: „זה חג שלי״. כשחזרנו הביתה

שאלתי את אבא מדוע זה „שלו״? ואבא הסביר לי: כל השנה הוא עסוק במאפיה, ואינו יכול לקיים מצות למוד התורה ברווחה. חג הפסח הנו חג היחיד בשנה שיש לו חופש 8 ימים, אפילו בחול המועד הוא לא עובד. יש לו איפוא, זמן לעסוק בדיברי תורה בישוב הדעת.

ר׳ וולף היה אחרון המתפללים בבית המדרש, יום יום לפני התפלה למד חצי שעה בקול רם. קרה מקרה שנכנסתי בשעה מאוחרת לביהמ״ד לעיין בספר. ר׳ וולף התעורר ואמר: אני רואה שאתה עוד מתגעגע לבית המדרש. לתומי חשבתי שהתרחקת כליל מזה. הוא לא נתן לי לענות והמשיך: האם לא ראוי אבא שבנו יהיה רב, כמו שחשב? על שאלתי, האם מדאיגה אותו העובדא שהנוער עובד למען ארץ־ישראל או למען הציונות? ענה לי בקול רם. — לא לפי טבעו, כי יהודי זה אף פעם לא הרים את קולו. — „לא הציונות מדאיגה אותי, רק העובדה שמחללים את השבת ומתרחקים מן התורה ושוכחים המסורת, היא לבד מדאיגה אותי״. הכאב בהבעת פניו עשה לי הרושם שיש דברים בגו... ככה הרגיש ודאג יהודי ברמ״ח אבריו ששטותו היהודית מלאת את כל ישותו.

כשיצאתי פעם מהמאפיה שלו הבחנתי בחתול השוכב על התנור. עשיתי תנועה עם היד כאילו לגרש החתול מן התנור. ר׳ וולף הסתכל בי ואמר, שכחת כנראה מקיום מצות „צער בעל חיים״. עניתי לעומתו כי בבית שלנו, לא נוהגים לאכול לפני שמכינים אוכל לתרנגולות, משום צער בעל חיים. אבל לא שמעתי שיהודי יגיד שמצות צער בעל חיים חלה גם על חתול וכלב.

לכן אין פלא שבעיירה כזו, עם יהודים כאלו, חונכו ולמדנו לאהוב את עמנו ותורתנו.

יהי זכרו ברוך. תנצב״ה.

ר׳ מנדל קרוק וגיטל אשתו ז״ל

למרן, חסיד וירא שמים היה ר׳ מנדל. בחיצוניותו נראה אדם שקט, כי מעולם לא הגביה את קולו. שתקן היה מטבעו. היה שוקל בדעתו. אפשר להגיד, שבכלל לא הירבה שיחה, נדמה היה, שאי אפשר בשום פנים להוציאו מכליו.

עליו התחלקו הדעות: היו כאלה שחשבוהו לבעל יזמה ובעל מרץ, כי בכוחות עצמו עלה, ובעיירה הקטנה הצליח להתעשר. והיו כאלה, שחשבוהו לאיש קר, שטובת הכלל לא עניין אותו. האמת היא, שהיה בעל מצבים: לפעמים נכנס בעובי־הקורה של עבודה צבורית, ולקח על עצמו את הטפול בכל פרטי הדבר, ודיקדק בקטנות כבגדולות, אז היה עולה על הדוכן בבית המדרש לפני קריאת התורה, ופנה בטון שקט ואיטי, מתאר בעקביות את המצב הטעון תקון. הוא מבטיח

לעשות הכל למען שנוי פני הדברים. ואמנם היה מקיים את דבריו.

במלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 בזמן כבוש העיר ע״י הגרמנים הוטל עליו התפקיד יו״ר המועצה היהודית. הוא מילא את תפקידו באמונה, כי היה עקבי לגבי העקרונות שהאמין בהם, והצטיין במסירותו, בדייקנותו ובשינויות. בזה רכש לב הצבור היהודי בעיירה. תצויין כאן העובדה; בזמן שהנוער התחיל בפעולתו

ר׳ מנדל קרוק ז״ל ואשתו גיסל לבית אלשעחער

תצבורית למען העבודה הציונית, והצבור החסידי לא רק שהתנגד לו כי אם גם לחם נגדו, בית המדרש היה כמרקחה. הנוער חפש אז אולם לספריה, ור׳ מנדל העמיד את הדירה בביתו לרשות הנוער בכדי לפתוח בה ספריה כללית. המקום הזה היה נועד לעבודה תרבותית וציונית. ר׳ מנדל לא התחשב כלל במחאות מצד החוגים האדוקים. תרומתו עזרה לנו לחנך את הדור הצעיר היום בארץ. ר׳ מנדל הבין לרוח הנוער. די להזכיר העובדה, בזמן היותו יו״ר המועצה, היה הכרח למסור לגרמנים אשור שהצגת התיאטרון היא לטובת הנצרכים. ר׳ מנדל, אעפ״י שידע

שכל ההכנסה קודש לטובת הספריה, הוציא לנו האשור הנ״ל.

זוכרני, כשבאתי ארצה, פגשתי בו גרוני׳ אלגבי בעת טיולי בגלוי ראש. הוא הזמנני לבקר אצלו בבית. הבין שלא נעים לי להופיע בביתו בגלוי ראש. הוא הוסיף, שהיה מאושר יותר לו בנו של ר׳ משה גרנט לא היה מטייל בחוצות ארצנו הקדושה בגלוי ראש. בנראה — סיים והוסיף — „כי המצוה הגדולה של קיבוץ גליות מכפרת על הכל״.

אשתו, גיטל אשת נעוריו, בתו של החסיד ר׳ שמחה מאיר אלשעווער ז״ל, שספגה בבית אביה מנהגי חסידות, הבינה לרוחו ולמצבו הנפשי. הלכה אתו בזמנים הרעים והטובים. עזרה לילדים שיבינו את אביהם.

שבע שנים וימים נפטר בתל־אביב והועבר למנוחות לירושלים.

השאיר בארץ בנים ובני בנים. תנצב״ה.

שלשה קנטוניסטים — או שלשה חטופים בשרנסק

ר׳ הירש ברוך ז״ל — ר׳ ראובן רבינוביץ (שנקרא „דער שווארצער ראובן״) ז״ל ור׳ אליהו החובש (פלדשר) ז״ל

קנטוניסטים או חיל ניקולאיבי

זה היה במחצית המאה הראשונה של המאה הי״ט. בימי מלכותו של הקיסר ניקולאי הראשון ברוסיה, הוצא חוק אכזרי כי על ילדי העברים מבני עשר שנים ומעלה, לקבל חנוך צבאי בקסרקטין של הקנטוניסים. הקיסר ויועציו לא ראו שום פתרון לשאלת היהודים מלבד שמד וטמיעה, ועשו כל המאמצים כדי להרחיק את הנוער היהודי ממקורות הדת הישראלית. הם באו לידי מסקנה כי עליהם לחנך בעצמם אחוז מסוים של ילדי ישראל. למטרה זאת היו דרושים מספר ילדים רבים.

תפיסת הילדים למטרת השמד, נמסרה לקהלות העבריות והרשות נתנה לקהלה לבחור לפי ראות עיניה בילדים שהם למטה מגיל 10, אפילו בני שמונה או בני שבע. בכל עיר היו אז יהודים „חוטפים״ שפרנסתם בכך. היו חוטפים ילדי העניים או יתומים עזובים, על מנת לשחרר מעול זה ילדי העשירים. הקטנים הללו, היו ידועים בשם קנטוניסטים שנלקחו בכוח מזרועות הוריהם. כמובן, שלא ההורים ידעו לאן נשלחים ילדיהם, והקטנים לא ידעו מאין באו. כי הם נשלחו למרחקי רוסיה ונמסרו לרוב „לקצפים״ שיחנכם עד גיל 18. בגיל זה נכנסו לצבא רוסי לשרות שנמשך 25 שנה. תפקידם היה להביא ילדי ישראל לידי שמד. הילדים שמאנו להתנצר עונו עד מות. מעטים מהם זכו להשאר בחיים, ולפעמים גם ביהדותם. אם שיחק להם המזל ומחנכיהם הנוצריים לא היו אכזריים.

כאשר גמר הקנטוניסט את שרותו בצבא לאחר עשרים וחמש שנה יתוזר ונשאר לו שם־לואי קנטוניסט, עם זכויות מיוחדות, להתישב בכל רחבי רוסיה. אבל הקנטוניסט על אף העובדא שלא זכר מאין בא, בכל זאת נמשך לבו לסביבה יהודית, בתקוה למצא עקבות משפחתו.

על שלשה קנטוניסטים שנשארו בחיים מן התקופה השחורה הזו והתישבו בשרנסק, אני מוסר לכם.

כנו אותו בשם „דער שווארצער ראובן". זכורני שבתחלת המלחמה הראשונה עסק הקנטוניסט ראובן במכירת ירקות. החיילים הרוסים שזרמו דרך העיירה לגרמניה המזרחית, שדדו ממנו כל הירקות. ר' ראובן נגש לגנרל הרוסי במצב זום, מסר לו שעבד את ניקולאי הצאר־הרוסי במשך 25 שנה, והחיים שלו הם חיי צער ועוני. הוא התלונן על השוד. הגנרל לא עבר בשתיקה. הוא פקד על החיילים להחזיר לו הכל, או שישלמו את התמורה. הוא העמיד חייל על המשמר להשגיח שלא ישנה מקרה השוד.

כולנו זוכרים את היהודי עם הזקן הארוך, שישב בשוק על ארגז קטן ומכר ירקות. בכל יום ויום היה הולך לבית המדרש להתפלל. האידיש שלנו אותו דיברנו בשרנסק, לא היה שגור בפיו. הוא דבר במבטא ליטאי. לא ידענו עליו הרבה. ספרו בשרנסק, שאחרי שנחטף, נשלח לרוסיה ונמסר לאכר. הלה היה לוקח אותו כל יום ראשון לכנסיה הפרובוסלבית. כשגדל, סרב ללכת לכנסיה ונשאר יהודי. אחרי שחזר אמרו עליו, שאינו יודע לברך על הספר ור' מוטל ז"ל (הדיין) למד אותו הברכות. כשחזר לשרנסק, התחתן ובנה את קן משפחתו. נולדו לו בן ובת ופרנס את משפחתו בכבוד. מעולם לא פנה לעזרה. יש לי הרשם שהתיחסו אליו בכבוד, כי העריכו את סבלו.

על ר' הירש ברוך לא ידוע הרבה. ידוע לי רק שאחיו השתתף בקרב על סבסטופול שתואר ע"י הסופר הגאון טולסטוי י. ל. נולדו לו שלש בנות ובן אחד, כולם התחתנו ועזבו את שרנסק לצמיתות. הוא היה מתפאר ששמר על השבת וזכר את יום השבת לקדשו. בזכות שמירת השבת נשאר יהודי ונאמן לעמו.

מת בשרנסק ונקבר בבית הקברות הישן.

ר' אליהו החובש ז"ל

שם משפחתו לא ידוע. היה מקובל על האוכלוסיה היהודית ונוצרית כאחת כחובש טוב, והיה גר בבית עץ ע"י הגשר הראשון שנוסעים למלוה. דבר אידיש עם מלים רוסיות. הוא התפלל בבית המדרש. פרטים נוספים לא יכולתי להשיג.

יהי זכרו ברוך. תנצב"ה.

הקדשתי מלים אחדות על הקנטוניסטים האלה, פשוטי העם, שעמדו בנסיון ונשארו יהודים. כל התקופה הזאת של החטיפות, מעוררת הרבה זכרונות בלבות כל יהודי ויהודי. הלא המה שלשלת ארוכה של צרות ותלאות שעברו על 3 אנשים פשוטים שלא ידעו עוד את המושג של ה„אתה בחרתנו", בכל זאת לחמו קשה ושמרו על יהדותם.

הבעל־קורא בבית המדרש
ר' מנדל רוזנבוים ז"ל

על יד מי הנחל הזורמים מן הנהר מלבקה לנהר סולדובקה, עמד בנין עץ, בו היתה גרה משפחת ר' מנדל רוזנבוים ז"ל.

הנסיון להעלות בזכרוננו דמותיהם של זקני־החסידים בעיירה, שהקשר עם החיים האלה — או הקשר עם חיי אבותינו בעבר נותקו כבר מזמן, מביא אותנו לידי הרהורים עצובים. לא ההוד והתפארת של העבר הזה קוסמים לנו, אלא הגעגועים לדמויות הטהורות שידעו סוד הקיום של ישראל העתיק. על כל אחד ואחד מהם אפשר לייחד הדיבור ולספר על צערן ועל סבלן. על אחת הדמויות הטהורות, ר' מנדל רוזנבוים ז"ל, אני מקדיש את המלים הבאות:

מימין לשמאל יושבים: רבקה, לאה אסתר, מנדל, ליביל, עומדים: שלמה, אשר, שמחה, יהודה גרשון, פסה לבית גרינברג.

פרשת חייו היתה קשה. דאגת הפרנסה לא נתנה לו מנוחה ומצצה ממנו כל כוחותיו. לא פעם השתמש באימרה התלמודית הידועה: „קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף". החיים לא האירו לו פנים. אומרים שבצעירותו ספג בתוכו תורה ויראה. והיה זהיר במצוה קלה כבחמורה. נסיעה לאמריקה היתה אצלו בחזקת פריקת עול. אבל כשיצא מפתח ביתו לדאוג לצרכי בני ביתו ונפגש עם המציאות הנוקשה, התחיל בעצמו לחלום על נסיעה ל„ארץ־הזהב" — (כמו שקרא לאמריקה). בכדי לפרנס את משפחתו הצדיק על עצמו את הדין. כל נסיונותיו בעבודות שונות לפרנס משפחתו, עלו בתהו. ביום בהיר אחד, החליט להפליג מעבר לים, במטרת ברורה להיטיב את מצב משפחתו.

באמריקה חסך דולר לדולר. התאכזר לעצמו ואת הכסף שחסך העביר למשפחתו. הרבה זמן לא שהה באמריקה. זכורני כשחזרתי עם שמלקה (שמואל) לביתם, אחרי משחקים שונים כמו „פלנט" וטפוס על עצים, שנגמרו תמיד עם קריעת המכנסים, דברה אמו רבקה ז"ל לעצמו, שהחנוך ילדים יותר חשוב מן הרוחים. היא כתבה לו שיחזור. אם זכרוני לא מטעה, חזר מאמריקה בשנת 1908 לביתו ולאשתו ולילדים.

פצוי לסבל — חנוי לבעל־קורא בבית המדרש

הוא בא על סיפוקו כשמונה לבעל קורא קבוע בבית המדרש, בפני צבור המתפללים. בשמחה ובחדוה נגש לעבודה הקדושה הזאת.

כדאי היה להסתכל בזיו פניו של בעל־קורא. כשסיים את קריאת התורה בפני הצבור השתקפה מעומק נשמתו, שלוה ומנוחה, שהשאירה רושם. הקריאה בתורה נעשתה מתוך קדושה וטהרה.

זכה ר' מגדל ז"ל שיעבור לעולם־הנצח לפני השואה, ולא ראה בחורבן משפחתו הגדולה.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. תנצב"ה.

ר' אברהם מאיר ופעריל — אשתו — ז"ל

הסבא והסבתא של האחים הסופרים אהרן ומתי מגד

קוים לדמותם

ר' אברהם מאיר נולד בשרנסק למשפחת חסידים וגדולי תורה. נשא לאשה את בתו של החסיד הקוצקאי ר' ליב הרץ ז"ל, פעריל. הנשואים התקיימו בשרנסק. בנעוריו התגורר ולמד בפלוצק. עזב את פלוצק למשך תקופה ידועה ולמד בישיבה.

אחרי התחנות לא הסתגר — דווקא — באהלה של תורה, אלא נמשך למסחר. אולם בזכרוני חרותה דווקא דמותו של ר׳ אברהם מאיר ז״ל כשהוא רץ לבית המדרש. בהיכל הקדוש הזה מצאה הנשמה היתרה שלו את תקונה. הוא השקיע את עצמו כולו בעולם של תפלה ותורה. לא היה מפסיק את תפילתו רק עם גמר אמירת התהילים. לאחר למוד מעגיני דיומא נוהג היה להתעטף בטלית ותפילין ולחכות למנין שיתאסף. תפלתו בקעה מכל רמ״ח אבריו ונאמרה בדביקות. אעפ״י שתפלתו היתה בצבור, עשתה רושם כי כל ימיו הוא עומד בתפלה, כי האריך בה.

ערב ערב בקע קול התורה בבית המדרש. היה זה קולו של ר׳ אברהם מאיר. הוא נהג לקבוע עתים לתורה. לא הרעש של הילדים ולא הוכחים הסוערים על ארץ־ישראל, הפסיקו את למודו. פעם בשעת סערת וכוח על הציונות, הרים את הראש מן הגמרא זרק מלים באויר, ואמר: „הלא כל רצוננו הוא שילדינו ישארו בנים נאמנים לד׳ ולדרכיו״. לאחר מכן המשיך בלמוד.

כשראתיו ביום השוק ביום החמישי, כשהוא מסתובב בין העגלות של האכרים וממשש את השקים עם חטה (כי סוחר קמח היה), חשבתי על המיזוג המופלא בין קמח ותורה.

איש צנוע ושקט היה. עצבות היתה נסוכה תמיד על פניו. היה נזהר והקפיד על כבוד הבריות. אפשר להוסיף, שהיה מן הנעלבים ואינם עולבים.

וזכורני חגיגות שמחת תורה אצל הרב דמותא. אוירה עילאית והשתפכות נפש של חסידים במעגל רוקד, ידים בידים השתלבו. רקדו בשקט, בדביקות ובעינים עצומות. העגול התרחב. כל אחד מתעצם במחשבה העילאית שלו, כאילו מדבר לעצמו. חוזרים פעמים על הפסוק: „התורה היא חיינו״. בנעימה חזקה של שמחה קורא ר׳ אברהם מאיר „אשרינו מה טוב חלקנו״ ובה (בתורה) שמחתנו״.

פעריל אשתו של ר׳ אברהם מאיר ז״ל

פעריל, אשת־נעוריו של ר׳ אברהם מאיר ובתו של החסיד הגדול ר׳ ליב הירץ ז״ל, חונכה וגדלה באוירא חסידות. היתה אנציקלופדיה חיה לכל הנוגע ליהודי שרנסק. היא ידעה לספר על ההיסטוריה של כל מצבה ומצבה עתיקה בבית הקברות. כמו כן ידעה לתבל את ספוריה על שרנסק, שנאמרו בנחת ובשקט, בפתגמי חז״ל.

והנה אחד מספוריה: בזמן המגיפה הגדולה בשנת 1890 בערך שמלאך המות היה משוטט לו חפשי בעיר ועשה שמות בטובי בניה: אברכי משי חלו ומתו לפתע, אסון אשר זעזע את חויה השקטים של העיירה ועורר את התושבים היהודיים לתפלות וזעקות לפני בורא־עולם שהיו מלוות פתיחות הארון־הקודש בבית המדרש, בימים קשים אלה התכונן אבי לנסוע לרבי — הצדיק ולהפיל את תחינתו לפניו

שיתפלל לפני בורא עולם לביטול הגזירה. חסידים ואנשי מעשה באו לחזרו כשישב ועיין בספר, ובקשו להזכיר שירעיש עולמות אצל הרבי. אחרי יום של הכנות נסע לצדיק.

בשובו מן הרבי עגתה בו הכרת פניו שהוא שבע רצון מהנסיעה. הוא קבל את ברכתו והבטחתו של הרבי. אבי שהיה רגיל להתבודד שבעה ימים אחרי נסיעה כזאת, שיגה הפעם מדרכו ונהג אחרת. הוא מסר לחסידים ותוצאות שליחותו. בעת הסעודה בשבת היה רגיל לספר את גדולתו של הרבי. כאן עלי להוסיף כי הרגשתי את אהבתו אלי: — אעפ״י שלא פעם אמר לי „לובסטה״. הסבה היתה פשוטה: אבא, בשובו מן הרבי, היה מלא רשמים. אני הייתי היחידה בבית שישבתי והקשבתי לספוריו על הנסים והנפלאות של הצדיק.

זוכרת אני שפעם שאלתיו, אם הרבי אוכל? ספק ברצינות ספק בחיוך, ענה לי שגם הרבי, כמו כל יהודי, יש לו לברך כל יום מאה ברכות.

החלטתי גם אני להשתדל ולהגיע ל־100 ברכות בכל יום.

כשלא הצלחתי לאסוף מאה ברכות, בקשתי עצה מאבא. בבת צחוק על שפתיו (שהיה נדיר אצלו) הסביר לי שאשה פטורה מן המאה ברכות. הוא הוסיף שקריאת ספורים על הצדיקים שקולה נגד המאה הברכות. כל מה שתעריל סיפרה לגו סיימה בספור חסידי־אפייני.

מסירותה לילדותיה ולכל פרט במשפחתה, עברה כל גבול. היא גם עזרה לבעלה בעסקיו. לא נמנעה מלדאוג לנצרך ולכל קשי־יום, היתה מרבה בצדקה ובמעשים טובים.

זכות גדולה עמדה לר׳ אברהם מאיר ולאשתו. הם הספיקו לעת זקנתם לעלות ארצה עוד לפני מלחמת העולם השניה, בטרם הספיק השטן הנאצי להחריב את העיירה.

מנוחתם בארץ. יהי זכרם ברוך. תנצב״ה.

הסבא של האחים הסופרים אהרן ומתי מגד ר' אברהם מאיר ז"ל.

מאת הנכבד הסופר **אהרן מגד,**

„סבי"

סבי זכר כל פרט ופרט
מימי אברהם עד שנות תח ותרפט
ואני זוכר רק אותו
מיום הולדתי עד יום מותו.

וסבי זכר כל פרט ופרט
והיה כבד־שמיעה ובעל עין אחת
ואני רם קומה ועיני שקוחות
ולא ראיתי מופת ולא ראיתי אות.

עד שלילה אחד, ליל בעותים
קראתי לו לקום מן המתים.
ואמר לו:
סבי סבי,
שבר ישראל ונחרטיו,
ראני שעני. סגני טב,
שאוכל בעינך לראות בעיני
ואשק במוך עפרי ואבני.

והנה ראיתי אותו כבטרם מותו.
יושב על הדרגש עטוף בטליתו
וטובל את פתו בציר של דגי־שמת
והוא מביט בי כאז בעינו האחת
ושניו צהבות וזקנו פרוע
ומצביע בנטוסיו כאזה קרוז.

ויאמר לי סבי:
אהרן־ליב אהרן ליב,
נכדי בר־דעת ובר־לב,
אמר לי מה אתה רואה,
אמרי, נכדי הצעיר.
ועלי השלום ונרך יאיר.

והוא נר בראשו כבימי ילדותי
וכמו אז בו פנת המטה
בשחקי בסער במקלות הפרוחים
מול ביתו ביום השבת.

ואמר לו: סבי,
אני רואה מקל פרות
והוא פורח כשקד
ורואה אני סיר שפות
תלוי על אש יוקד
ואני סביבם מרקד בנחפסות
ויודע כי יש בי חטא.

— ומה עוד, אהרן־ליב, ומה עוד?
שאל וידיו רועדות.

ואמר לו: סבי,
אני רואה ככר של חול
ערבים ואין פה צל
ואני כחם היום הגדול
מצחק עם ישמעאל
והנה מרחוק קולך נשמע:
גרש את בן האמה.
ואבק עלה כקיטור הכבשן
ויודע כי יש בי אשם.

—ומה עוד, אהרן־ליב, ומה עוד?
וידי סבי כבדות.

ואמר לו: סבי,
אז קראת לי, לישב לידך

עַל דַּרְגָּשׁ
וְלִטֵּל אֶת יָדַי וְלוֹמַר בְּרָכָה
וּמוֹסִיף לִלְמֹד חוּמָשׁ.
אַךְ פָּנֶיךָ הָיוּ כִּדְפֵּי קְלָף שֶׁצָּהַב
וּכְתוּבוֹת בּוֹ כָּל תּוֹלְדוֹת
וּבְעֵינֶיךָ הָאֵשׁ בָּרָק אָז חָלַף
כִּבְטַלְלֵי שֶׁל עֲקֵדוֹת
וְנִשְׁבְּרָה מִפָּנֶיךָ וּמִכָּל הַקּוֹרוֹת
מֶרְחָק עַד לְבֵית־הַקְּבָרוֹת.
—וּסְפֹּד עוֹד, אַהֲרֹן־לֵיבּ, וּסְפֹּד עוֹד!
אַךְ לֹא הָיָה בִּי קוֹל לַעֲנוֹת.
וְהִנֵּה כְּמוֹ עָנָן
תָּלוּי עַל הַמִּשְׁכָּן
זֶה בֵּיתוֹ מֵחֲצַר חוֹל
וְקַרְקוּר עוֹף בִּלּוּל
סָב סָב בְּחוֹל
בְּשַׁבַּת חוֹם הַיּוֹם הַגָּדוֹל.

וְסִתּוּךְ הֶעָנָן קוֹל סָבִי כְּמוֹ רוֹז:
הוֹ, אַהֲרֹן־לֵיבּ אַהֲרֹן־לֵיבּ,
הֵן רַק נִסּוֹתְךָ אָמַרְתִּי אָז
וְאַתָּה בָּרַחְתָּ בְּלֹא־עֵת.
וְשֶׂה לְעוֹלָה וְאַיִל נִגְלָה
וְאֵין בְּיָדִי כָּל הַלֵּךְ
וְרַק הֶרְאוּתְךָ אֶת כְּתָב הַמְּגִלָּה
שֶׁל כָּל שֶׁהָיָה וְחָלַף—
וְאֵינֶנִּי וְאוּלַי לֹא יְהִי עוֹד,
לְמַעַן תֵּדַע אֶת קֵץ הַפְּלָאוֹת.
אַךְ עַתָּה, נֶכְדִּי, אֵין קֵץ לַפְּלָאוֹת
וְעַל מִצְחֲךָ הִנֵּה שַׂמְתִּי הָאוֹת:
מִפְּנֵי תִּבְרַח עַד סוֹף הַקּוֹרוֹת
אֵלַי, אֶל בֵּית הַקְּבָרוֹת.
וַיִּגַּע עַל פִּי וָאֱהִי אִלֵּם,
וָאִיקַץ, כִּי הָיִיתִי חוֹלֵם.

לזכר יום הקמת מצבה על קבר אמי פרל ז״ל

ס׳שטייט אהויכער געדיכטעד ציפרים
ביי דער מאמעס קבר בלוים
שפרייט זיין שאטן אויף איר ווי צו שיצן זי
און גיסט פאר איר די תפילות אויס.
צו האט געירשנט ער דעם ניגון
פון דער מאמן אויף די קברים
מיט איר זי האט בעווינט איר עלטער
אדער הערט ער נאך איר וידוי —
זי האט געחזרט אין די ספרים?
איך שטיי צווישן, ביידע פריינד
הער זיך צו צו זייער שמועס
און ס׳לויפט אציטער דורך מיין לייב
דער בוים די מאמע צווי חברים
די מאמע טויט, ער לעבט און גריענט...

רעננה 15.6.54

לאה מגד (רייכגאט)

יוסף רימון (גרנט)

מיין פאטער משה גראנאט ז״ל

(א מצבה אויפן קבר)

מיין פאטער איז געווארן דערצויגן אין א שטרענג חסידישע משפחה אלס א זון פון א באוווסטן רוזשינער חסיד, ווי ער איז געוועזן באקאנט אונטער דעם נאמען: יוסל דיין, ער פלעגט פארברענגען וואכן און חדשים אין רוזשין ביי ר׳ ישראל רוזשינער זצ״ל *).

ווען דער זיידע פלעגט אהיים קומען פון רוזשין נאך ביעזשון איז אין דער שטאט, ביי די חסידים, געוועזן א גאנצער יום טוב.

מיין פאטער איז דאן געוועזן א אינגעל פון 8 יאר, ווען דער זיידע איז געקומען פון רוזשין, האט ער אויסגענוצט די געלעגנהייט, איז צו אים אריין — ווי ער האט מיר איבערגעגעבן בדחילו ורחימו — און אים געפרעגט וואס ער האט ווייטער צו טון, ווייל אין ביעזשון איז שוין פאר אים קיין מלמד נישטא דער זיידע האט אים געגעבן א בריוו צום דאבזשענטקער רב, הרב טשעכאנאווער — דערנאך רב אין ז׳שורומין ער זאל מיט אים לערנען און אויך זארגן פאר אים.

אלט זייענדיק 10 יאר, האט ער געפרעגט א שאלה ביים זיידען, צי ער מעג פארן צום חידושי הרי״ם, צו „כבד אביך ואמך״, איז אויך חל צו פארן צו א רבין ז דער זיידע האט אים געגעבן א תשובה, ער זאל זיצן און לערנען, ער איז נאך יונג, אין דער אמת׳ן ציט דער „חידושי הרי״ם״ צו אלע גוטע־קעפ, ווי ס׳זעט

*) איינער פון דער רוזשינער דינאסטיע האט איבערגעגעבן אז ער האט געזען אין די ביכער פון רוזשינער הויף וועגן ר׳ יוסל דיין פון ביעזשון אלס מיטבאגלייטער פון דער רוזשינער משפחה, ווי מען פלעגט דערציילן זענען זיי געפארן אין א גאלדענע קאטש.

אויס האסטו אויך א גוטן קאפ, און צום גערער מעגסטו פארן, אבער דערווייל זייַ און לערן; צו יענער צייט איז דער טאטע געווארן א גערער חסיד. צו 14 יאר האט ער חתונה געהאט אין שרענסק, געגעסן קעסט און געלערנט. און אז די פראגע, פון „פרנסה" איז געווארן א שווערע, נאך גער פארן האט געקאסט א סאך געלט, איז ער געפארן צי ר' אברהם'ל טשעכאנאווער, און ער איז געווארן זיינס א ידיד. איך געדענק אז אין א געוויסן דאנערשטיק, אין שרענסק אין א טארג־טאג, איז געקומען צו פארן צום טאטן א אלטער שלאכטשיץ און דערמאנט אים, אז ביידע האבן זיך געזהאט געטראפן ביים טשעכאנאווער צדיק. אין די צארישע צייטן ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז מיין פאטער געווען דער פארזיצער פון דער אידישער קהלה אין שרענסק, אין אלגעמיין איז די אידישע קהלה — אין די צארישע צייטן — געווען שטארק באגרענעצט אין אירע רעכט, איהר אויפגאבע איז געווען צוגרייטן דעם בודז'שעט, זארגן פאר די כלי קודש, ווי רב, חזן, שוחט און שמש די מקוה און אנדערע רעליגיעזע אינסטיטוציעס.

נאך זייענדיק א אינגעל געדענק איך א געשפרעך צווישן מיין פאטער און דעם אזוי גערופענעם, סעקרעטער פון דער קהלה, ר' אברהם כהן, ווייל אין דער ווירקלעכקייט האט געפירט דעם סעקרעטאריאט פון די שרענסקער קהלה א גויאיש אדוואקאטל פון מלאווע, (מיין ברודער הערצקע ז"ל איז אויך געווען אנוועזנד) ר' אברהם כהן האט איבערגעגעבן מיין פאטער, אז ס'איז דא א אונצופרידנהייט אין שטעטל פאר וואס מ'האט צו געלייגט דעם רב צו דער פענסיע, אויף דעם האט מיין פאטער געענטפערט, אז דער גוי וואס האט צוזאמענגעשטעלט דעם בודזשעט, האט מיך געפרעגט, ווי קען א קהלה פון פרומע אידן זיין איינשטימיג, אז דער רב זייער זאל באקומען א הונגער־געהאלט, האט אים ר' אברהם כהן געענטפערט, אז מיר פארדינען דאס אויך נישט, מיין פאטער האט האלב אין שמייכעל אים דער־קלערט; „מיר זענען אנגעוויזן אויפן רבונו של עולם, און דער רב, איז אנגעוויזן אויף אונז"...

געוויסע עפיזאדען האבן זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון פון מיין פריסטער קינדהייט; די פאליאקן האבן אין די צארישע צייטן געעפענט א פויליש ביבלינועק אין לעבדזינס הויז. מיר קינדער האבן עס גערופן די „טומאה". א געוויסן טאג זענען אראפ־געקומען פון מלאווע ז'שאנדארמען און האבן געשלאסן די ביבליאטעק. מיר, פרומע קינדער, האבן זיך געפרייט, אין אוונט ווען מיין פאטער איז געקומען פון מלאווע בין איך אים אנטקעגען געלאפן אנזאגן די בשורה אז מען האט פארמאכט די „טומאה", אין מאמענט האט מיר מיין פאטער נישט געענטפערט, נאר ביים עסן אוונט־ברויט האט ער מיר דערקלערט אז דאס איז נישט קיין „טומאה", און עס

איז נישטא וואס זיך צו פרייען, די טאליאקן ווילן זיין א פריי פאלק, אזוי ווי אנדערע פעלקער", און ער האט מיר דאן דערציילט פון יאר 1863, ווי פאליאקן זענען געקומען פון די דערפער מיט קאסעס און געלעגן אין די רינשטאקן, געווען גרייט צו קעמפן, דער אמת איז, ווי נאר ס׳ האבן זיך באוויזן קאזאקן זענען זיי זיך פונאנדער געלאפן, אבער ס׳איז דא ביי זיי א ווילן צו זיין א פריי פאלק.

אויף שטענדיק איז ביי מיר געבליבן איינגעקריצט אין זכרון דער מוצש״ק ביי אונז אין שטוב, עס פלעגט אריינקומען ר׳ מוטל דיין און מיין ברידער הערצקע, און אמאל אויך ר׳ וואלף ניבורסקי און מרדכי ליפא, מען האט דערציילט מעשיות פון די רבי״ס, פון גוטע אידן ווי צב. ש. קאצק, פון ר׳ בינם פון פרשיסחא און פון חדושי־הרי״ם ז״ל. מיין פאטער וועלכער פלעגט נישט רייכערן, האט שבת אוונט געררייכערט א לאנגע לולקע, און די מאמע האט דערלאנגט כיבוד. ס׳איז ווערט צו דערמאנען אז אין שרענסק זענען געווען צוויי בעלי עגלות; ר׳ ישעיה האמבורגער, און ר׳ מענדל פידלאוויטש. אלע שבת־אוונט פלעגן זיי איינקאסירן די געלטער, זענען אויך געקומען צום טאטן אבצונעמען דאס געלט. ר׳ מענדל אליין אויך א איד א יודע ספר, האט ווייטער נישט געוואלט גיין איינקאסירן, נאר בלייבן און רעדן חסידות, די פראטעסטן פון שותף, האבן נישט געהאלפן און אפטמאל איז ר׳ ישעיה אויך געבליבן.

נאכן ענדיקן די מלוה־מלכה פלעג איך דעם זקן ר׳ מאטלען אהיים פירען, אויפן וועג האט ער מיר דערקלערט אז דער מארק איז ברוקירט נישט צו ליב די אידישע הייזער, נאר צוליב דעם גרויסן גויאישן הויז, וואס שטייט אין צענטער פון מאר״ק, א פאקט אז ארום דער שוהל איז נישט ברוקירט.

קוראצדעם וואס ער איז געוועזן א גרויסער למדן, און זער פרום, האט זיך מיין פאטער דאך באצויגען מיט ליבשאפט צו יעדן מענש, צו פרייע ווי צו פרומע, אהבת ישראל איז ביי אים געווען איינס פון די גרעסטע מצוות, העלפן א איד איז ער געווען גרייט צו גיין אויף סכנת נפשות. ער איז געווען די פארקערפערונג פון גוטסקייט אליין. ער האט ליב געהאט אלע מענטשן, אידן און נישט אידן. עס האט מיר איבערגעגעבן מיין פריינד יצחק מאיר גרינבוים, אז אמאל יום כפור בייטאג איז ער געשטאנען מיט מיידלעך און געפירט א געשפרעך, מיין פאטער איז פונקט דורכגעגאנגען, האט זיך מיין חבר נישט געפילט באקוועם, יום כפור א הייליקער טאג אין א קליין שטעטל, אבער מיין פאטער הציבט אויף די הענט און זאגט: איר זאלט אלע זיין געבענטשט פון גאט! איז ער טאקי געווען באליבט און געאכטעט, סיי ביי אידן און סיי ביי קריסטן.

ווען אין א דאנערשטיק, א מארג־טאג, יאגן נאך א הייפל גוים ר׳ שמואל

מרדכי בארענשטיינס אידעם, פון ביעזשון, און ווילן אים שלאגן, מיט דעם אויסרייד, ער האט געשלאגן א גויע, באהאלט ער זיך אויס ביי מיין פאטער אין געוועלב, און מיין פאטער גייט ארויס צו די שרענסקער לאבוזעס און בעט, זיי זאלן זיך פונאנדערגיין, שטעלט קיינער נישט קיין ווידערשטאנד, און גייען זיך פונאנדער.

וועגען אהבת ישראל פון מיין פאטער, די ליבשאפט צו א אידן, וואלט איך געקענט פול שרייבן, איך וויל זיך נאר באנוגנען מיט עטלעכע פאקטן, אין יאר 1905 זענען אריינגעקומען אין בית המדרש צוויי סטרייקערס, (אזוי האט מען זיי גערופן), איינער פון זיי, לייביל נאוואגרוצקי, האט ארויס געשאסן ודרכן פענסטער פון בית המדרש, מיין פאטער איז צו צו נאוואגראצקען און אים געגעבן צוויי פעטש, ווייל ר'האט זיך געוואגט מחלל צו זיין א מקום קודש, אין דעם מאמענט האט ר' אלטער קאצקער (ער האט געוואוינט אויפן מקום, איז מיט יארן שפעטער אומגעקומען דורך גויאישע רוצחים) און נאך אידן, וואס זענען געווען אנוועזנד, האבן זיך געווארפן אויף די סטרייקערס, זיי האבן געשטעלט א שטארקן ווידער־שטיגד און האבן זיך געווארפן מיט די העגטלעך פון די רעוואלווערן אויף ר' אלטערן און אויף די אנדערע אידן, ווען נישטן מיין פאטער וואלט געקענט אויך קומען צו קרבנות, און נאוואגראצקי האט אויסגערופן: איר ווילט זיך פארגלייכן צו ר' משהן, ער איז א איד א חיליקער, איך האב ביי דעם איד געלערנט, אלס פרום איינגעל. אז כ'פלעג אים דערציילן וועגן פערשידענע אידן וואס זענען נישט גענוג פרום און היטן נישט אפ שבת, פלעגט ער מיר מוסרן: מען טאר נישט רעדן אויף א איד, קיינער ווייס נישט די גרויסקייט פון צוויטן, אפילו אויף א גוי טאר מען נישט רעדן, ווייל ער האט געהאלטען אז א גוי וואס היט אפ שבע מצוות, איז ער אויך באליבט ביי גאט.

אין יאר 1914 באלד נאכן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה איז אין שרענסק געווארן ארעסטירט איינער פון די אנגעזעענע בכבודיקע בעל הבתים, ר' ברוך קארן, די סיבה איז געווען וואס דארט האט געברענט סאדזעס, און פון זיין קוימען איז געגאנגען א געדיכטער רויך, די רוסן האבן דאס אנערקענט ווי א סיגנאל צו די דייטשן, ס'איז זעלבסט פארשטענדלעך אז דאס האט ארויסגערופן א פאניק אין שטעטל. אין דעם זעלבן אווגט האט זיך געמאלדן א דעלעגאציע פון דריי בעלי הבתים: ר' מענדעל קרוק, ר' מענדעל זימאן, און מיין פאטער, ביים קאמענדאנט פון שטעטל, נאר ליידער איז דער קבלת פנים פאר דער דעלעגאציע געווען זייער א טרויערקער, נאכן באקומען קלעפ פון דער וואך זענען זיי צוריק אהיים בשלום, אויף צומארגנס פרי איז אריינגעקומען צו אונז א אפיצער און געמאלדן

אז מען רופט מיין פאטער צום קאמענדאנט, ס'איז געווארן ביי אונז א מהומה, איך בין געגאנגען מיט מיין שוועסטער אין בית המדרש און איבערגעגעבן מיין פאטער אז ס'ווארט אויף אים א אפיציר, מען רופט אים צום קאמענדאנט. די אידן אין בית המדרש האבן געהאלטן אז מיין פאטער זאל זיך באהאלטן, אבער ער האט דערקלערט, אויב ס'איז נאר דא דער קלענסטער ספק אז מיין גיין קען העלפן ר' גרונר'ן, איז ער מחוייב צו גיין, אין א שעה ארום איז מיין פאטער צוריק געקומען אין א גוטער שטימונג, ער האט דערקלערט אז דער קאמענדאנט האט אים צוגעזאגט, אז אויב עס וועלן זיך בישט באווייזן קיין דייטשן אין משך פון 3 שעה וועט מען אים באפרייען. דער קאמענדאנט האט געקענט מיין פאטער, ווייל ער איז געווען א איידעם, פון איינעם א פאדארעווסקי, וואס איז געווען דער באטשעלניק פון די שרענסקער פאסט און ער איז ווירקלעך דאן באפרייט געווארן.

כ'האב באשריבן די זעלטענע גוטסקייט פון מיין פאטער און ווי ער איז געווען גרייט זיך צו מוסר נפש זיין פארן צווייטן, אבער מען מוז געדענקען, אז שרענסק האט געשמט פאר א שטאט פון תורה און חסידות, א גאנצע לומדישע וועלט, ווו מיין פאטער איז געווען פארעכנט אלס איינער פון די גרויסע למדנים, ב'ווייל דעריבער דערמאגען נאך אפאקט בכדי צו געבן א באגריף וועגן די שיטה פון זיין לערנען, די הויפט זאך פון צו לערנען פשוט, כ'געדענק ווי מיר קינדער האבן זיך געשפילט אין מארק, פלוצלונג באוויזט זיך א בריטשקע, און ס'געהן אראפ צוויי רבנים, אין פרעגען די קינדער ווו וואוינט דא ר' משה גראגאט, ס'ווערט א געשריי ביי די קינדער : יוסעל, יוסעל! זיי פרעגען זיך אויף דיין טאטן! כ'פיהר די רבנים אהיים צו אונז אין שטוב, נאך 2 שעה בערך, ווען די צוויי רבנים זענען אוועק פון מיין פאטער'ס הויז, פרעג איך אים וואס איז געווען דער ציל פון דעם רבנישען באזוך? דערקלערט מיר מיין פאטער, אז זייענדיק אין גור ביים רבי און בעת לערנען האבען די צוויי רבנים געפירט א וכוח, א פלפול מיט ר' מענדעל זימן וועגן פשט אין א תוספות, ער איז געווען א שרענסקער איד, א גערער חסיד, א למדן, מיין פאטער צוהערנדיק דעם וכוח, ווענדעט ער זיך צו די רבנים, צי זיי האבן געזען דעם „הגהות הגר"א" אדער דעם פשט פון מהר"ם, ווייל דער פשט איז א גאנץ פשוטער, איצט ענדיקט מיין פאטער, האבן די זעלבע רבנים דורכפארענדיק שרענסק אויפן וועג נאך שעפס, זיך דער מאנט דעם שמועס פון לערנען אין גער, האבן זיי באשלאסן פארטצוזעצן דעם שמועס אין לערנען...

מיין פאטער איז געשטארבן אין א טיפן עלטער, איבערלאזענדיק א פארצווייגטע משפחה, א גרויסער טייל איז אומגעקומען צוזאמען מיט מיין מוטער הי"ד אין גרויסען חורבן פון פולישן אידנטום.

ער האט איבער געלאזט א גרויסן שם טוב, ביי אלע יחידים פון דער באפעלקערונג אין דער ארומיקער סביבה, הן ביי אידן און ביי נישט אידן, אויך מיר קינדער האבן געגאסן פון זיין שם טוב, ווי בעוווסט איז עס ביי אונז אידן דער העכסטער כבוד.

זאלן די דאזיקע שורות פון זיין זון דינען אלס מצבה, צום אנדענקען פון דעם זעלטענעם גוטן אידן.

יהי זכרו ברוך. תנצב״ה.

הערשקע נפתלי גראנאט ז״ל

ביי די קינדער אין חדר איז ער נאך בייזם לעבען געווארן א לעגענדע. איך געדענק, ווען כ'האב געלערנט אין חדר, האבן די קינדער צווישן זיך דערציילט פארשידענע מעשיות וועגן זיינע העלדישקייטן. מ'האט אויך גערעדט צווישן זיך אז ער האט דריי ריפן, א סימן אז ער האט א געוואלדיקן כח, און אז ס'זענען אים באפאלן א חבורה גויאישע לאבוזעס האט ער די אלע צעשלאגן. און אז איינמאל ביינאכט, פארענדיק קיין מלאווע, האבן אים באפאלן שדים, גישט גוטע, האט ער געגעבן אזא געשריי „שמע ישראל״, אז גישוט גאר די שדים זענען זיך פונאנדערגעלאפן, נאר אויך די הייזלעך אין דארף האבן געציטערט.

שרייבן וועגן שרעגסק אין דער וועלט־מלחמה און נישט שרייבן וועגן הערשקע גראנאט וואלט יעדער געפילט אז עס פעלט עפעס אין ספר. מען קען זאגן, אז אין יענער עפאכע איז ער געווען דער פאפולערסטער מענטש אין שטעטל, דארט ווו מען האט געברויכט הילף דארט איז ער געווען.

אליין געפירט אייזווער לעבן, געארבעט שווער פאר א גרויסע משפחה, דאך האט מען אים געקענט זעלטן זען סיי זומער סיי ווינטער, ביי־טאג און ביי־נאכט, לויפן צו א קראנקן אים ארויס צוהעלפן. ער האט געארבעט מיט מסירות נפש, זאגאר אין א צייט ווען דער מאטעריעלער מצב איז ביי אים געווען גייט שלעכט, און דאס געשעפט האט געפאדערט איבערגעבנקייט בלב ובנפש. אבער אלץ איז געווארן באדייטיקט, ווען ס'האט זיך נאר געהאנדלט צו העלפן ווערן אין שטעטל. ער איז געווען א מיגזיש מיט א ווארעם אידיש הארץ. ס'ווילט זיך דערמאנען א קליינעם עפיזאד. נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען אין שטעטל א פוילישער דאקטאר, (אויף ריינע היצאית האט ער בעקומען פון „דזשוינט״) בכדי צו באדינען די ארעמע אידישע באפעלקערונג. ס'זענען איינגעפירט געווארן קופאנען, און מיט אזא קופאן, לויט א געוויסן אפצאל, האט זיך דער קראנקער געווענדן צום דאקטאר. מיט געבען די קופאנען האט איך זיך

באשעפטיקט, אייגמאל האט זיך געהאנדלט וועגן א געוויסען קראנקן, שמואל מרדכי אנשעלעוויטש, און אט באווייזט זיך פלוצלונג מיין ברודער און זאגט מיר: איך בין אן עלטערער ברודער פון דיר און כ'בעט מיר דאס רעכט דיר צו זאגן: מאך נישט קיין שוועריקייטן, גיב יעדן איד, אומאפהענגיק פון זיין מצב, א קופאן צום דאקטאר, און אין דעם זכות וועט אונז גאט העלפן.

כ'וויל דערמאנען א פאקט פון מיינע קינדער־יארן, וואס האט זיך מיר איינגעקריצט אין מיין זכרון. זייענדיק פאריאגט און געפלאגט צוליב דער שווערער פרנסה, האט הערצקע נישט פארגעסן צו פירן תורה־געשפרעכן. געווען איז דאס פאר א יום טוב, ווען ישיבה־בחורים פארן א היים צו די עלטערן. כ'האב דאן געלערנט אין מלאווע, כ'בין מיט אים א היים געפארן, ווי דער שטייגער פלעגט ער פארן ביי נאכט (ער האט געהאט א אייגן פערד און וואגן) — פלוצלונג זאגט ער צו זיין שותף ר' יעקב משה סאלדאנער, א איד א למדן, לאז אפ די לייצן פון פערד, זאל עס גיין אליין לאנגזאם, און מיר וועלן פארהערן מיין ברודער אין לערנען. נאך דער פראגע „וואס איך לערן", און דערוויסנדיק זיך אז איך לערן מסכת חולין, און נאך אלע לאנגע שאלות און תשובות, זאגט ער צום שותף: ווי כ'זע קען מיין ברודער לערנען. נישט קלערענדיג א סאך זאג איך צו אים דאס זעלבע זע איך אויך ביי דיר.

נאך א לאנגן שטילשווייגן ווענדט ער זיך צו מיר:

האסט געקלערט אז כ'קען חלילה נישט לערנען? — ניין זאג איך — נאר ליידער זע איך ווי איר זענט פאריאגט און פארפלאגט, איר האט נישט קיין צייט עוסק צו זיין אין תורה, און ממילא פארגעסט מען. מיין פאטער האט מיר איבערגעגעבן אז ער האט געהאט די בעסטע מלמדים פאר דיר.

בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען עפידעמישע קראנקהייטן האבן געבושעוועט אין אלע שטעטלעך אין פוילן, און יעדער איינער האט זיך געהיט פאר אנשטעקונגען, איז מיין ברודער געווען דער איינציקער אין שרענסק, וועלכער איז געגאנגען פון איינעם צום צווייטן, און געטאן אליין אלע שווארצע ארבעט. כ'געדענק אגעוויסן אוונט, ווי ער איז אריינגעקומען צו מיין פאטער א מידער, קוים אויף די פיס זיך געהאלטן און ער איז אוועקגעזעצט זיך אויף דער שטול גלייך אנגעשלאפן געווארן. פלוצלונג קלאפט מען אין פענסטער: הערצקעשו, הרצקא'לע — חנה עלי'ה מרדכי'ס איז אוועק געפאלן, מען מוז האבן גיכע הילף! מיין ברודער כאפט זיך אויף, נעמט לויפן, אין א שעה ארום קומט ער ווידער צום פענצטער, מיין פאטער בעט אים: גיי אהיים שלאפן. ניין, זאגט ער, כ'מוז אויף וועקן וועלוועל ראדזאנובסקי, ווייל אסאך מענטשן זענען אוועק געפאלן די נאכט.

אזוי האט הערצקע גראנאטו, א איד מיט א אידיש ווארעם הארץ, מסירת־נפש־דיק געארבעט צו ראטעווען קראנקע אין דער געפערלעכן צייט.

די ארבעט זיינע ביי די חברה קדישא און אין בקור חולים ווערט באשריבן דורך זיין טאכטער. תנצב״ה.

ווירֹאסקי בונם הי״ד

„דער אוצר"

בונם (נאכן נאמען פון פשיסכער רבין ר׳ בונם) איז געווען דער זון פון ר׳ יעקב שלום ז״ל, א קאצקער חסיד, דער פאמיליען־נאמען פון פאטער איז נישט געווען בעוווסט, ווייל א קאצקער חסיד האט נישט געברויכט קיין פאמיליען־נאמען. דער משפחה־נאמען „ווירֹאסקי" איז אויפגעשווומען מיט׳ן דערשיינען פון זון ביינעם אין געזעלשאפטלעכן לעבן.

אלס אינגל געדענק איך ביגעמען איבערהויפט נישט, ווייל זייענדיק אינגער פון אים האבן מיר זיך קיינמאל נישט געטראפן, און איך נישט געלערענט צוזאמען אין חדר ביי איין רבין, מיר האבן זיך באקענט ביים דאווגען אין גערער שטיבל, קומענדיק פון דער ישיבה, ער האט שוין געקענט גוט העברעאיש, דקדוק, תנ״ך, איך האב אנגעהויבן צו לערנען דקדוק און זיך פיל פארטיפט אין משניות, ער איז שטענדיק געווען קעגן דער מיינונג, אז משניות איז די מאדערנע העבר׳עאישע שפראך, ער פלעגט זאגן אז אין דער גמרא ליגט דער כוח פון אונזער צוקונפטיקער שפראך.

ווירֹאסקי האט געהאט די געלעגנהייט צו לערנען און לייענען ביכער אן שטערונגען, ווייל זייענדיק אן איינציקער זון, (ער האט געהאט בלויז שוועסטער) האט אים די מוטער גאר׳נישט געשטערט, (דער פאטער איז געזעסן ביים רבין), האט ער זיך גייסטיק גוט אנטוויקעלט. צוריק־קומענדיק פון דער גרויסער שוואכט, ווו ער האט זיך ערגעגאט אין בילדונג, איז ער אריין בלב־ונפש אין געזעלשאפט־לעכע קולטור׳עלע ציוניסטישע ארבעט, האבנדיק א שארפן גמרא־קאפ זייענדיק באשאנקען מיט א גרויסן רעדנער־טאלאנט איז ער געווארן דער ליבלינג פון דער יוגנט אין שרעבסק, ס׳איז ווירקלעך געווען א גייסטיקע הנאה איס צו הערן רעדן, איבערהויפט ווען פרצ׳ס חסידישע דערציילונגען. א זון פון א גרויסן חסיד האט ער געקענט שוועבן אין די גייסטרייכע חסידישע דערציילונגען פון פרצ׳ן, כ׳האב נישט געהאט די געלעגנהייט צו הער׳ען זיינע רעפעראטען, ווייל שבת ביימאג, די צייט ווען ער האט רעפערירט אין דער ביבליטעק זאל, האב איך געלערנט

אין בית המדרש. איינמאל ביי א געוויסע פייערונג, האבן מיר ביידע רעפערירט, ווי כ'האב געהאט די געלעגנהייט ביי צו זיין זיינס א רעפעראט, בין איך געווארן באגייסטערט פון זיין רעדן, ס'האט זיך ווירקלעך געשיט פערל פון זיין מויל.

כ'האב געוואגט נישט ווייט פון אים, כ'האב געהאט די געלעגנהייט צו פארפירען מיט אים געשפרעכען אויף פערשיידענע טעמעס, איבערהויפט אויף ציוניסטיש ליטעראַרישע טעמעס. שטענדיק באגייסטערט פון ציוניזם. האט ער דערציילט מיט התלהבות וועגן די אידישע נאציאנאלע ציוניסטישע יוגנט, מיט שטאלץ פלעגט ער איבערגעבען, ווי דער ציוניסטישער באוואוסטזיין דרינגט אריין אין די מוחות פון די אידישע מאסן. מ'האט אין אים געפונען א איבערצייגטן מיטגליד אין דער ציוניסטישער באוועגונג.

לערער אין צ. י. ש. י. א און די אנטוישונג אין ציוניזם

ביינעם ווערט א לערער אין דער "צענטראלער אידישער שול ארגאניזאציע, וואס איז געשטאנען אונטער דער השפעה פון „בונד", ער ווערט פון איר באיינפלוסט, דער שארפער מוח אנאליזירט דעם ציוניזם, ער ווערט נישט קיין קעגנער פון ציוניזם, ווי אסאך דענקען, נאר ס'רייסט זיך אריין א פונק פון אפיקורסות אין זיין גלויבן אין ציוניזם. ער ווערט אנטוישט, און ער געפינט א סיפוק אין דער קעגנווארט־ארבעט פאר דעם אידישען ארבייטער, און דאס ברענגט אים אין די רייען פון די ארבייטער ארגאניזאציע „בונד". ער פארנעמט אן אנגעזעענעם ארט צווישען די טאלאנטפולע רעדנער'ס אין „בונד".

כ'וויל ברענגען אן עפיזאד, וואס זיכער געדענקען דאס פיל שרענסקער; נאך דער באלשעוויסטישער רעוואלוציע פארבורענגט ביינעם אין שרענסק. א טייל פון די יוגנט האט געפאדערט צו דערלויבן אים רעדן אין זאל פון דער ביבליאטעק, די ציוניסטישע יוגנט, קענענדיג זיין אנשויאונג, האט נישט מסכים געווען, ער זאל רעפערירן אין ציוניסטישען זאאל, דער סוף איז געווען, ער האט נישט רעפערירט, הגם ער האט מסכים געווען צו רעדען אויף אליטעראַרישער טעמע. ווען כ'האב זיך מיט אים געטראפען, דערקלערט ער מיר, אז ער איז נישט קיין קעגנער פון ציוניזם, נאר ווען די זון שיינט אויף אין מזרח, ווי קען מען זיך פארנעמען מיט ווייטע פאנטאזיעס? אויף מיין פראגע צו ער גלויבט אז דערמיט ענדיקן זיך די אידישע צרות? באקום איך פון אים א ענטפער; אלענפאלס אויב ס'וועט זיך אין „גלויבן", איז די האפנונג פון דער רוסישער רעוואלוציע מער רעאל פאר אידען, ווי דער ציוניזם.

ס'ווילט זיך דערמאהנען א פאקט; אין יאר 1916 האט מען מיר גערעדט

א שידוך מיט א גרויסן מלאווער חסיד'ס א טאכטער, מען איז זאַנאַר געקומען מיך פאַרהערן אין לערנען. כ'האב גישט מסכים געווען, כ'בין געווען צו יונג, בינעם קומט צו, דערקלערט מיר, אז ער קען דעם פאטער, און ער קען ד'אס מיידל, זייער א שיין מיידל, כ'ענטפער אים מיט א באוווסטן שפּריכוואָרט: מען שיקט גישט די קאַץ נאך פּוטער. דערויף זאגט ער צו מיר — די קענסט ד'אך מיך אלס פרייער, אבער דאס וואס די גמרא זאגט איז הייליק, די גמרא זאגט; לעולם ישא אדם בת תלמיד חכם, דיר טרעפט זיך דאס, מיר האט זיך דאס ביז היינט גישט געטראפן.

זאלן די געציילטע ווערטער געווידמעט זיין א חבר א פריינד, וואס האט פיל געגעבען די שרענסקער יוגנט, פארשאפט אונז גייסטיקע הנאה — אנשטאט א מצבה אויף זיין קבר, תנצב"ה.

עהרע זיין אנדענקען.

משה ניבאַרסקי

ברוקלין דעם 25 מערץ 1957

צום הייליקן אנדענק פון מיין טייערן פאטער אברהם זלמן

נאך אלס קליין קינד האב איך זיך באַציינן צו מיין פאטער מיט גרויס דרך ארץ און כבוד. ספּעציעל יעדן ערב פסח ווען מהאט ארויס געטראגן אלץ פון שטוב פארן קאלעכן, ווען מהאט אראפּגענומען פון דער גרויסער שאנק אלע ספרים מיט צייטונגען און ארויסגעלייגט דאס אין הויף האב איך זיך גלייך געוומען בלעטערן אין יעדן ספר, אין יעדע צייטשריפט, אלץ האט ארויסגערופן א יראת הכבוד ביי מיר, א כבוד און דרך ארץ צו מיין פאטער, ווייל ער איז געווען דער, וואס האט שטענדיק געלייענט און אריינגעקוקט אין זיי. ספּעציעל האט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון דער „קרומער שפּיגל", אבער ווען כהאב געעפנט די בילדער פון ביילישעס פראצעס און בילדער פון ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס, האב איך מקנא געווען מיין טאטן, ווייל ער פארשטייט דאס אלץ. יעדער נאמען, יעדעס בילד, איז פאר מיר געווען א געהיימניס. ווען כ'האב אנגעהויבן גיין אין חדר פלעגט דער רבי, איצל, גיין מיט אלע קינדער שבת. אין שוהל אריין. מיר פלעגן זיצן אויפן בעלעמער און גאכזאגן הויך „אמן", ברוך הוא וברוך שמו... אבער אויפן בעלעמער האב איך זיך געפילט מער בעל הבית, ווי די אנדערע,

וויל מיין פאטער איז געשטאנען נעבן חזן און געלייענט דעם ספר. זיין שטים האט זיך הילכיק צעטראגן איבערן חלל פון שוהל און איך בין שטאלץ געווען וואס מיין „טאטעשי" לייענט, און נישט קיין אנדערער. שפעטער ווען כ'האב אנגעהויבן לערנען ביי ר' מענדל ראזנבוים (מענדל גארבער) פלעגט מיך מיין פאטער פארהערן מעביר סדרה זיין, ווי כ'האב זיך באמיט אויסצוזינגען יעדן דריידל פון שלשלת...

מיין פאטער איז געווען א גרויסער חובב ציון און פון די ערשטע „מזרחי"-מיטגלידער אין שרענסק. ארץ ישראל איז ביי אים געווען טייער און איינגעבאקן אין הארצן. אין די אומרועז פון 1929 אין ארץ ישראל (איך בין דאן 10 יאר אלט געווען) זענען אין שוהל געהאנגען די רשימות פון די קרבנות. די איינציקע צייטונגען (דער „היינט") וואס זענען אנגעקומען קיין שרענסק, זענען צעכאפט געווארן און מ'האט זיי געליינט גרופנווייז. איך געדענק איין גרופע ביי פרצן אין הויף, ווו יוסל שפירא האט פארגעליינט און אלע האבן זיך איינגעהערט מיט א פארכאפטן אטעם. געליינט געמען, און יעדער נאמען איז געווען טייער ביי יעדן פון אונז. יעדן שבת זענען אין שוהל געהאלטן געווארן הספדים לזכר החללים. איין אינצידענט וויל איך דערמאנען וואס האט ארויס געוויזן מיין טאטנס שטארקע ליבע צום ישוב אין ארץ ישראל: ווען אין שוהל איז געמאכט געווארן א הספד לזכר הקרבנות פון 1929 האבן זיך אלע אידן אויפגעשטעלט, איינער פון די מתפללים איז געבליבן זיצן, פארוואס ווייס איך נישט. מיין פאטער זעענדיק דאס האט נישט געקאנט פארטראגן אזא חילול הקודש און א געשריי געטאן, אויפשטעלן זיך! דער מתפלל ווידער האט זיך צעשריגן אויף מיין טאטן, די הייסט מיך אויפשטעלן, דורך ארץ פאר מיין עלטער... מיין טאטע נישט טראכטנדיק לאנג האט אים געענטפערט, כבוד און דרך ארץ פאר די קדושים... שפעטער ווען כ'בין שוין געווען אין „השומר הצעיר" און געגאנגען אויף „הרקה" אויסליידיקן די פושקעס פון ק.ק.ל. האב איך געקאנט זען וועלכע משפחות טראכטן שטענדיק וועגן ארץ ישראל — און ווארפן אריין אפאר גראשן, נישט איינמאל ווען די פאר גראשן האבן אויסגעפעלט אין שטוב (זעהר אפט). האבן זיי אבער קיינמאל נישט געפעלט אין דער פושקע. מיין פאטער ע"ה האט שטענדיג אין זיינען געהאט דעם ק.ק.ל. מיין טאטעשי האט זיך פיל מתעסק געווען מיט קהילה'שע זאכן, געווען בעל קורא אין שוהל, געווען בעל מתחיל אין די ימים נוראים, (געדאווענט פארן עמוד ביז „המלך")... ער איז געווען אין דער חברה קדישה און ביקור חולים.

איך וועל דא איבערגעבן וואס כ'האב געהערט פון מיין פאטער וועגן דער ערשטער וועלט מלחמה. די דייטשן פלעגן נעמען די אידן צו דער ארבעט, אונטער

וואַלבלעווע, אויסצוגראָבן טויטע פערד וועלכע זענען געווען פלאַן באַגראָבן, און באַגראָבן זיי טיפער. די גבלה׳ס האָבן שטאַרק געשמועקעצט, און מיין פעטער יוסקה איז געשטאַנען און אַרויס געשלעפט אַ פערד און געשריגן: קלאָגט קינדער׳ גאָר ענקערע יאָרן וואָס עך האָט דערלעבט... מיין פאָטער איז אַלע מאָל געווען ביי דער אַרבעט, ווייל ער איז געווען פיזיש שטאַרק, ביז ער איז איינמאָל אַריין צום רב ז״ל, מיט אַ געוואַלד: פאַרוואָס מען שיקט אַלעמאָל די זעלבע, זאָל ניט יעדן טאָג אַנדערע! פון דאַן אָן האָט דער רב יעדן טאָג באַשטימט אַנדערע אידן.

מיין פאָטער איז געווען אַ גרויסער יודע ספר, איך געדענק די הייזע וויכוחים זיינע מיט אליעזר דעת חזן׳ס. יעדן פרייטיק צו נאַכטס, גייענדיק פון שוהל, פלעגן זיי זיך שפּאַרן איבער אַ פּשט, אָדער אַ דין פון דער גמרא; איך פלעג גרויס הנאה האָבן. ווען מיר זענען אומגעקומען, מיין עלטסטער ברודער אליהו און איך, האָט זיך דער שבתדיקער טיש פאַרוואַנדלט אין אַ אָרט פון הייסע דיסקוסיעס, ווו מיין ברודערס וויסנשאַפטלעכער שטאַנדפּונקט האָט געוואָלט באַזיגן מיין פאָטערס, אָבער מיין טאַטע איז קיינמאָל ניט געווען דער באַזיגטער ווייל זיין ידיעות אין לערנען זיינען געווען דורכגעזאַפּט מיט וועלטלעכקייט. ער האָט אַלעמאָל געהאַלטן דעם שוואַכערן, מיט זיינע פּלייצעס פאַרשטעלט זיין שוואַכן ברודער גדליהו. אין אוישוויץ דער טויטן־לאַגער האָט ער לאַנג ניט אַנגעהאַלטן. ער איז אַוועק מיט זיין ברודער גדליהו צו דער אַמבולאַטאָריע, ווייל מיין פעטער גדליהו האָט זיך געהאַט צעהאַקט אַ פינגער. און פון דאָרט זענען זיי שוין מער ניט אַרויס. מ׳האָט זיי געשיקט אין „אויוון״ אַריין...

ווי טראַגיש דאָס זאָל ניט זיין פאַר אַ זון צו שרייבן, אָבער אַזוי האָט מען מיר איבערגעגעבן, היה היה איש ואיננו עוד...

געבליבן זענען נאָר זכרונות, געבליבן איז נאָר דער כבוד צו אים, געבליבן איז זיין נאָמען און איך בעט און האָף אַז די שיינע טראַדיציעס פון די משפחה ניבאָרסקי זאָל אָנגיין לעולם ועד.

„נצח ישראל לא ישקר״. עהרע זיין אָנדענק.

א. קירשנבוים

ר׳ מענדיל סארנאווער (קירשענבוים)

מיין זיידע ע״ה, א מלמד אין שרענסק

אין שטעטל שרענסק זיינען אין יענער צייט געווען זיבען מלמדים, זייערע חדרים האט מען געקענט זיך פארשטעלען ווי כיתות אין ישיבות, לויט זייערע מדרגות, אדער ווי קלאסן להבדיל אין שקאלעס; חדרים פאר אנפאנגער, ווי למשל מרדכי ליפא׳ס חדר, און נחמי׳, חזי׳ איידעלס חדר. א העכערער חדר, ווו מהאט שוין געלערנט חומש און אנגעפאנגען רש״י זיינען געווען; מענדל ווייגמאכער׳ס חדר, און לייביע זייענציעס חדר. די חדרים אין וועלכע מ׳האט שוין געלערנט רש״י און אנגעפאנגען גמרא זיינען געווען; לייביע הערזמאנס חדר, וואלף זויהס חדר און מענדיל סארנאווערס חדר, ווו מהאט געלערנט גמרא מיט תוספות און פון דעם חדר איז מען שוין געגאנגען אין בית המדרש אליין לערנען פאר זיך, געווארען א בית המדרש בחור.

מענדל קירשענבוים, א געבוירענער אין פרושניץ און איינער פון די בעסטע בחורים אין יענער שטאט, איז געווארען אן איידעם צו איינע פון די אנגעזעענע משפחות פון קרזבארג, די גאלדרייכס, ווו סאיז געווען תורה וגדולה במקום אחד.

משה ניסן ע״ה, מיין באבע ציריל פאטער, האט בעסער געוואלט זיין א סוחר איידער א רב בישראל, פונקט אזוי האט אויך זיין איידעם, ר׳ מענדיל, נישט געוואלט מאכען די תורה א קרדום לחפור בה, און זיך גענומען צו האנדל. אזוי ארום האט ער מיט נאך עטלעכע אידן זיך באזעצט אין דעם גרויסען דארף סארנאווע און געחלומט דאס ארויף צו ארבעטן אויף א שטעטל, און צוליב דעם דארף איז זיין נאמען געווען מענדל סארנאווער.

אין דעם דארף האט ער אפגעלעבט די גרעסטע העלפט פון זיין לעבען, אלס פשוטער ישובניק, דערווייטערט פון זיין משפחה, אפגעזונדערט פון ווייבס משפחה, און מיט זייער ווייניקען קאנטאקט מיט אידן, בכלל האט ער נישט דערגרייכט צו דער מדרגה, צו וועלכע ער איז געווען באשטימט, און צו דעם וואס זיינע באטעטע האבן דערווארט און געהאפט פון אים צו דערגרייכן. ביי אזא לאגע און סביבה האט ער אפילו נישט געהאט די מעגלעכקייט צו געבן די געהעריקע דערציאונג פאר זיינע קינדער.

ווען סאיז געקומען דער רוסישער דעקרעט אז אידן מוזן ארויס פון די

דערפֿער, האָט מיין זיידע געמיינט פֿאַרלאָזן טאַרגאָוויצע, און דאָן האָט ער זיך באַזעצט אין שטעטל שרענסק. קען זיין דאָס ער האָט געפּילט, אַז דאָס איז אַן עונש אויף די זינד וואָס ער האָט פֿאַרגאַכלעסיקט זיינע קינדער, האָט ער גענומען אויף זיך מקבל־צו זיין תורה ביישראל; ער האָט געפֿינען אַ וואָרט און געוואָרן אַ מלמד.

ר׳ מענדיל האָט געהאַט דריי זין: מאיר איציק, מיכל (מיין פֿאָטער) און לייזער, דער ייִנגסטער פֿון זיי, און איין אַ טאָכטער עטא. פֿאַר דער טאָכטער האָט ער גענומען אַן איידעם אַ בן תורה, יואל ליב סאָסקי. די ערציונג פֿון די זין ווי איך האָב אויבן דערמאָנט, איז געווען פֿאַרנאַכלעסיקט, זיי זיינען געווען שוואַך אין די דיקדוקע אותיות, און מער ווי אין חומש מיט רש״י און אַ שטיקל מדרש זיינען זיי ניט געווען באַוואָוסט.

מיט מיין פֿאָטער ר׳ מיכל, (ר׳ מענדלס מיטעלער זון) איז געשען אַן איינטערעסאַנטער עפּיזאָד, (ער פֿלעגט דאָס תמיד דערציילן) וואָס האָט אים דערפֿירט צו דער מדרגה, אַז ער איז געוואָרן איינער פֿון די לומדים אין שטעטל שרענסק. ווען מהאָט געשדכנט צו מיין פֿאָטער מיכל די שיינע גראַטענע, ר׳ אשר קאַראַלציקס ע״ה טאָכטער, גאָלדע, (מיין מאַמע) האָט מען זיך ווי דער שטייגער געיחוסט מיט די מחותנים — ר׳ מענדל קירשענבוימס זון מיט ר׳ אשר קאַראַלציקס טאָכטער. די חתן כלה זיינען זיך געפֿעלן געוואָרן, די מחותנים האָבן מסכים געווען, און ס׳איז געוואָרן אַ שידוך, און יעדער צד האָט, ווי דער שטייגער איז, אָנגעהויבן טראַכטן וועגן חופּה־כלה׳ס מתנות. ר׳ אשר קאַראַלציק האָט געוואָלט מהנה זיין זיין טאָכטער און געבן איר חתן אַ חשובע מתנה. האָט ער געשיקט אַ דירעקטע פֿראַגע צום חתן מיכל, וואָס זיין פֿאַרלאַנג איז, צו וויל ער אַ גאָלדענעם זייגער צו ער וויל גאָר ש״ס? מיין פֿאָטער איז נבהל ונשתומם געוואָרן, אײב זיי טראַכטן מיר צו געבן ש״ס, האַלטן זיי דאָך מיך פֿאַר אַ למדן. האָט ער זיך איינגעשלאָסן בחדרי חדרים און גענומען לערנען מיט אַגעוואַלדיקע התמדה, און דורכגעוואָרפֿן כמעט גאַנץ ש״ס אין צוויי דריי יאָר. דעם גוטן קאָפּ האָט ער געהאַט, איז ער דורך דער אייט געוואָרן אַ בן־תורה במלוא מובן המלה.

פֿילע בית המדרש בחורים האָבן זיך צו אים געוואַנדן ער זאָל זיי מבאר זיין אַ שטיקל גמרא, איבערהויפּט אין אגדה איז ער געווען אויסגעצייכנט מיט גרויס פֿאַרשטענדעניש. עס איז שווער געווען צו געפֿינען צווישן גרויסע למדנים, וואָס זאָלן קענען אַזוי מבאר זיין אַ שטיקל אגדה ווי מיין פֿאָטער ע״ה פֿלעגט עס מבאר זיין.

א. קירשנבוים

יאָרצייט

(צום אנדענקען פאר מיינע עלטערן מיכאל און גולדה)

אנגעצונדן ליכטלעך צוויי,
זיי שפריצן פונקען, פלאמען.
זכרונות פיל דערמאנען זיי —
פון ליבע טאטע־מאמען.

— — — — — — — —

יא!... דינגי ממונות בשלשה...
זאג מיין קינד, רעד' שארף, הויך
לערן, לערן, די תורה הקדושה,
לייג צו קאפ, לערן מיט מח!
טיף זיך אריין מיט פארשטאנד.
סנהדרין!... איז שכל'דיק, א לעבן —
און מיין פאטער מיט דער האנט
וויל מיר אלעס איבערגעבן.
די אויגן גלאנצן, פארקנייטשט דער שטערן
און ס'קלינגט דער גמרא־נגון.
אין בית־המדרש לאזט זיך הערן
זיין אמת'ער פארגעניגן.
וויפיל האבן מיר שוין מיטגעמאכט
צרות אין אונזער לעבן?
דורכגעלאפן שוין א יאר אכט,
כ'קען דיר פארשטיין געבן,
א שטיקל גמרא אין נזיקין;
דאס מאכט קלוג און שארף,
איך וועל דיך אין ישיבה שיקן
און וועסט זיין א חריף.
מען וועט דיך פאר א רב אויפנעמען;
אז דו וועסט גאר וועלן,

איבעראל וועסטו שמ׳ען,
מאטע־מאמע וועלן קוועלן,
אז דו וועסט נאר וועלן... נו... ווייטער.
— און דער נגון קלינגט אנגענעם — —
ביז אהער גאר, גאר ביז אהער,
און דו וועסט גיין אהיים.
— — — — — — — — — —
א בית־מדרש בחור געוואָרן !!!
קיין בייז־אויג, קינד מיינס, ליגעו׳,
דורכגעלאפן שיינע יארן
מילע צרות שוין אריבער.
— — און צופרידן ווייטנ די מאמע.
אויף פנים קייקלט זיך א טרער.
לייד און פרייד מישן זיך צוזאמען
פרייט זי זיך מיט א זיפץ א שווערן — — —
גא דיר, קינד, זעמל מיט פוטער
עס און לאז דיר וואוילגיין —
וועסטו פאלגן פאטער, מוטער,
וועט דיר גוט זיין, וועט דיר וואויל זיין.
מאטע־מאמע וועלן האבן נחת;
אייביק זיך פרייען, קוויקן
און אין א שעה מוצלחת,
דיך אין ישיבה שיקן.
ס׳וועט זיך בענקען אלע יארן;
סיי אין וואך סיי אין שלאף,
ביז וועסט קומען צוריק צופארן,
און וועסט זיין א גרויסער רב.
זאל די ארעמקייט גאר ניט שטערן
אונזער רצון וואס מיר באגערן!
און אירע אויגן גיסן טרערן.
מיינע לימן ווערן זיס פון אירע קושן.
— — — — — — — — — —

זייערע אייגן בליונס צוזאמען,
שיינען פאר מיר אלע יארן.
די בליקן פון טאטע־מאמע,
לייכטן מיר אין זכרון,
איינגעהילט אין פחד פול,
מיט א הארץ א שווערע;
דער קאפ געבויגן שטיי איך אין שול,
און זאג קדיש מיט גרויס יראה.
די צוויי ליכטלעך אנגעצונדן
זיי שפריצן פונקען פלאמען
מיט זכרונות צוגעבונדן
צו מיין טאטן, צו מיין מאמען.

א פרישער קבר

צום טויט פון מיין אומפארגעסלעכן ברודער לייב, וואס איז אזוי יונג אוועק פון דער וועלט אין עלטער פון צוויי און צוואנציג יאר. כ״ו ניסן ותרצ״ג האט ער אויסגעהויכט זין נשמה. ותנצב״ה.

לייב קירשנבוים ז״ל

דו האסט, שווארצער טייוול,
זיך באזעצט אין אונזער גארטן
און מיט דיינע שארפע נעגל
געמאכט גאנצע חורבות דארטן.
דו האסט מיט דיינע גראבע פליגל,
פון די פענסטער אין אונדזער צעלט,
קיינמאל ביט אפגעטראטן,
אייביק אונדז די שיין פארשטעלט.
ווי אן אבן גנבי דיינע קלעצער־טיס
זיינען בישט אפגעטראטן פון אונזער שוועל,
און מיט דיינע טייוולישע לאפעס,
פון אלעס, אלעס געמאכט א תל.

דיין פרעסער־פּיסק — די גרויסע ציינער,
האט אונזער חיונה פארצוקט,
דיינע רויבערישע אייגן האבן די לופט פאר׳סמ׳ט
ווען זיי האבן די שפּארעס דורכגעקוקט.

* * *

אין א קליינעם ענגן נעסט,
וואו א משפּחה האט אירע בעסטע
יונגע יארן — דארט פארזעצט.
מיט א לעבן אן א ווערט,
געגעסן קרענק, געטרונקען נויט
— ביז דעם סוף — ביז דעם טויט...
אין א קליינעם ענגן צימער,
וואו ס׳זיצן דארט פארומערט
יתומים יונגע, אן כח:
אנשטאט לופט — שטיקט א רויך,
קריכט אין קעל אנשטאט ברויט —
און פארקאפּטשעט די ווייסע הויט.
אין א דירה, דירה קליינע,
האט א נשמה, א נשמה א ריינע,
געגומען שייגען ווי א שטראל;
האט געקעמפט פאר אידעאל,
פון פערשווינדן היינט אוועק,
און געגרייט זיך צו א צוועק.
אויף די קאלאניע חלוצים, שולן;
וואו ס׳אנטוויקלען זיך מוסקולן,
אהין, אהין צו א נייעם לעבן —
— געוואלט פארווירקלעכן זיין שטרעבן,
אנגעשטרענגט ר׳האט יעדן אבר. —
איך באוויין איצט דעם פרישן קבר.

* * *

די האסט, שוואַרצער טייוול,
צעטראַמפּלט אונזער גאַרטן.
— יונגע בוימער — מיטן וואָרצל.
אויסגעריסן האסטו דאָרטן,
די צווייגן צעשפּרייט,
אין וויטן ווייט...
די שפּראָצונגען צעטראַטן,
אויסגעריסן פון די בייטן.
אונדזער זיסן וואַסער־קוואַל,
האסט פאַרסמ׳ט מיט גיפטן־גאַל.
עס קען שוין זיסער מער נישט ווערן,
אַנשטאָט וואַסער — קוועלט דאָרט טרערן.

יוסף רימון (גרינט)

משה ראָזנבערג

דער גרויסער קאָמפּאָזיטאָר און קאָמוניסטישער עסקן

אין דער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט אין מלאווע, איז ער געווען א שם דבר, אין דער קאָמוניסטישער באַוועגונג אין דייטשלאַנד איז ער געווען אַבעקאַנטע פערזענלעכקייט. זיינע קינדער־יאָרן האָט ער פערבערענגט אין שרעפסק. א זון פון גרויסן גערער חסיד, ר׳ שמשון ראָזענבערג ז״ל, איז ער געוואָרן דערצויגן שטרענג רעליגיעז. געלערנט אין חדרים און אין בית המדרש, גמרא און חסידות זיינען געווען ביי אים דער עיקר.

זיינע חברים דערציילן, אַז נאָך אין די קינדער־יאָרן איז משה געווען א רעוואָלוציאָנער, נישט געוואָלט לערנען, און פלעגט אין געהיים קומען צום חזן, ר׳ שלום ליפּ ז״ל, זיך לערנען נאָטן. געשאַפט זיך א פידל און געלערנט שפּילן. ווען דער פאָטער, דער גרויסער גערער חסיד, האָט זיך דערוואוסט פון זיין זונס מעשים פלעגט ער אים צו בינדן צום פוס פון בעט אלס שטראָף, אָבער משה, א יינגל א עקשן האָט דאָס אַלץ איבערגעטראָגן און ווייטער פאָרגעזעצט זיין זעלבסט־בילדונג.

יעקב גראבארט פון אמעריקא, א חבר פון משה'ן, שרייבט, אז ער איז געווען זיין נאנטער חבר. זיי האבן צוזאמען פארברענגט ביי זיי אויפן הויז'עמ־שטיבל, ליינענדיק רעוואלוציאנערע פראקלאמאציעס, וואס ער פלעגט קריגן פון זיינס א חבר פון מלאווע. ער איז געווען זייער א קלוגער בחור, און געווען דאס ערשטע ייגל אין שרענסק, וואס האט געבראכן די אידישע טראדיציע.

דער פנקס מלאווע שרייבט

אין יענע צייטן ענדע 1904, זענען אין מלאווע געווען בעוווסט צוויי ארגאניזאציעס „ציוני ציון" און „חובבי ציון".

פון די צוויי אויבנדערמאנטע ארגאנ. האט זיך אפגעטיילט א גרופע יוגנטליכע, און זיי האבן געגרינדעט דאס ערשטע אידישע ארבעטער קרייזל.

אין יאר 1905 איז די ארגאניזאציע באשטאנען פון דריי קרייזלעך, מיטן צווייטן קרייזל האט אנגעפירט משה ראזענברג. ער איז שפעטער געווען א לעגענדערע צייט מיטגליד פון צענטראל־קאמיטעט פון דער דייטשישער קאמוניסטישער פארטיי. ער איז געווען אמביציעז און אינטעליגענט, ער האט נישט דורכגעלאזט קיין איין פערזאמלונג, אומעטום אכטונג געגעבן אויף דער בעסטער ארדענונג. מהאט אים גערופן „בילדונגס־מיניסטער".

אין מלאווע האט זיך געשאפן א קאמפס־ארגאניזאציע (באיעוואי־אטריאד) אין ארבעטער־קרייזעל פון די „פועלי־ציון" אן דעם קאנטאקט מיט דער צענטראלע, ווו משה ראזענבערג איז אויך געווען א חבר.

אין יאר 1905, אין קאמף מיט די זשוראמינער בעלי־עגלות, זיי זאלן אן א דערלויבעניש נישט אריינפארן אין שטאט, פירט ראזענברג אן מיט דער אקציע.

די ידיעות וועגן באריקאדן אין מאסקווע און פעטערבורג, האבן דאמאלס גערופן צו מעשים. די מלאווער ארגאניזאציע שאפט אן אויספיר־קאמיטעט מיט משה ראזענברג בראש, וועלכער האט דאן געוווינט ביי פישל בלעכארש, (מחמת די רדיפות וואס ער האט געהאט אויסצושטיין אין דערהיים פון זיין טאטן, שמשון דעם גערער חסיד). חבר ראזענבערג פלעגט אנשרייבן און קאפירן מיט טוש אלע אויפרופן, ווי צ. ב. ש. „חברים דער נצחון איז נאנט".

סוף פעברואר 1907, איז פארגעקומען אן איבערפאל איבער דער באנק ספולדז'עלני. אין איבערפאל האט אויך אנטייל גענומען משה ראזענבערג, ווען די גרופע איז אנגעקומען אין באנק האט זיך אויף זיי געעפענט א שיסעריי. משה ראזענבערג אנטלויפט דאן קיין אויסלאנד נאך דייטשלאנד.

ג. קורן

ד״ר בנימין גראבארט ז״ל

עס איז אונז נישט באקאנט דער גאנצער לעבנס־לויף פון ד״ר בנימין גראבארט ז״ל. ער האט פארלאזט אונזער שטעטל אין יאר 1909, און אוועק אין דער ברייטער וועלט מיט אשטארקן ווילן און דראנג צו בילדונג און וויסן. ער איז זוכה זיך געווען דער ערשטער, אלענפאלס איינער פון די ערשטע, פאר וועלכע די ראמען פון בלויז גמרא לערנען און שטרענגער רעליגיעזיטעט זיינען געווען צו ענג, אום זיך קענען אין זיי אויס צו לעבן. ער האט שוין אין זיין פרייער יוגנט, אין די ערשטע יארן פון 20־טן יאר הונדערט, מיט גרויס אייפער און דורשט געלעזן, געלערנט און איינגעזאפט אין זיך יסודות פון וויסנשאפט אויף פארשידענע געביטן.

בנימין גראבארט האט געהערט צו דער יוגנט פון יענער צייט ביי וועלכע דער דראנג צו השכלה איז נאך ניט געווען צוזאמענגעגאסן מיט דער שטרעבונג צו אידיש נאציאנאלער רענעסאנס און זיין פון דער ציוניסטישער אידעאלאגיע. ער איז ווי עס שיינט געווען באאיינפלוסט פון סאציאליסטיש קאסמאפאליטישער וועלט אויפפאסונג. דער קרייז פון וועלכן ער איז באווירקט געווען, איז נאך ניט באקאנט געווען מיט די שוין דאמאלס אויפשטייגענדע נייע העברעאישע ליטעראטור, וואס האט געהאט אן ערשטקלאסיקע באדייטונג ביים אויסבילדן און פארטיפן דעם ציוניסטישן געדאנק. דאגעגן האט בנימין גראבארט געהאט אגרויסן אינטערעס פאר דער אידישער ליטעראטור, געלעזן די קלאסיקער פון יענער צייט אויף וויפיל דאס איז אין אונזער שטעטל מעגליך געווען. איך משך פון זיין גאנץ לעבן האט ער געהאט פיל פיעטעט פאר דער אידישער ליטעראטור און אין אמעריקא שפעטער פיל געשאפן אויף דעם געביט.

ער האט ווארשיינליך אין זיין יוגנט געפירט אשווערן קאמף פאר זיין ציל און פארלאזט דאס שטעטל מיט אביטער געפיל, ווי ער שרייבט אין איינעם פון זיינע בריף: „ווען איך האב פארלאזט דאס שטעטל און אנגעקומען קיין אמעריקא איז מיין ערשטער ווונטש געווען אויסצומעקן פון מיין געדעכעניש אלץ וואס איז געווען פארבונדן מיט שרענסק". ער האט געהאט פארשטענדעניש פאר גרויסע קולטור ווערטן וואס דאס אידישע פאלק האט געשאפן אין משך פון זיין גרויסער לאנגער געשיכטע. דער פאנאטיזם אבער, פון וועלכן ער האט זיך געזען גערודפט האט אין אים געוועקט אנטיפאטיע באציהונג צו שאפונגען וועלכע ער האט געהאלטן פאר בלויז גרויס־גלותדיק און פאנאטיש.

אין דערמאַן זיך ווי פון אַ חלום אין זיינע ווערטער, בשעת מיר זאָך קינדער זייענדיק זיינען מיט אים געשטאַנען פאַר אַבאַרג אַש נאָך אַן אָפּגעברענט דאָרף. ער האָט דאַן געזאָגט, מער אָדער ווייניקער, דאָס יעצטיקע אידישקייט איז ווי אַ באַרג אַש וואָס איז כסדר געוואַקסן און וואָס אַ מאָל מער פאַרדעקט די לעבעדיקע פונקען פון אַמאָליקער גרויסקייט. אפשר וועט אַמאָל דאָס אַש אַראָפּגעבלאָזן ווערן און די פונקען וועלן זיך אויפסניי צעפלאַקערן אין אַגרויס פייער. אין די שפּעטערע יאָרן האָבן מיר, פון אַן אַנדערן אַספּעקט, זיך דערמאָנט אין זיינע ווערטער.

אין אַמעריקאַ האָט ער זיך גענומען לערנען מיט גרויס איפער און אַנטוויקעלט זיינע גרויסע פעאיקייטן וואָס זיינען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער משפחה גראַבאַרט. ער האָט שטודירט דענטיסטיק און באַקומען דעם טיטול ד"ר דענטיסט. אַלענגערע צייט האָט ער פּראַקטיצירט אַלס דענטיסט און געהאַט דערביי גרויס דערפאָלג. דאָס איז אָבער געווען נור פון פּרנסה וועגן. מיט האַרץ אין נשמה איז ער געווען אין אַנדערע וועלטן, ער האָט געטראַכט וועגן ליטעראַרישע שאַפונגען און דערציהונגס אַרבעט. עס איז פאַר אים געשטאַנען דער אידעאַל צו היילן דעם מענטשענס גייסט און אַנטוויקלען אין אים דאָס געפיל פון שיינקייט פאַר ליטעראַרישע שאַפונגען און העכערע אידעען.

אין אַשיינעם פרימאָרגן, ווי עס שרייבט זיין ברודער ראָבערט, האָט ער ליקווידירט זיין דענטיסטן קאַבינעט און אַוועק אַרבעטן אין די אַרבעטער ריינג שולן. ער זאָגט ווייטער שטודירט און באַקומען נאָך אַנדערע אַקאַדעמישע טיטולן. 30 יאָר איז ער געווען טעטיק אַלס לערער און דערציער אין פאָלק און מיטל שולן פון אַרבעטער ריינג און גלייכצייטיק פיל געשריבן אויפן געביט פון ליטעראַטור קריטיק. ער האָט געהערט צו די „אינזיכיסטן" — דאָס איז געווען אַ גרופע יונגע שרייבער וועמענס צוגאַנג צו דער ליטעראַטור איז געווען אַמאָדערניסטישע. צווישן אַנדערע האָט ער אַרויסגעגעבן אַ בוך א. נ. „אַפּערטעל יאָרהונדערט ליטעראַרישע שאַפונגען אין אַמעריקאַ".

ווי דער אידישיזם אין אַלגעמיין האָט אויך ד"ר בנימין גראַבאַרט מיט זיין דערציערישער און ליטעראַרישער טעטיקייט אויסגעפירט ניט קיין קליינע ראָל אין קאַמף קעגן דער אַסימילאַציע וואָס האָט געדראָט די אידן אין אַמעריקאַ ביי די פּאָליטישע און עקאָנאָמישע פרייהייטן פון וועלכע זיי האָבן גענאָסן. דאָס איז געווען אַמין פאַרשאַנצען זיך אין שרץ־גרובענס פון בלויז געגנוואַרטיקע קולטור ווערטן, כדי פון דאָרט צו פירן דעם קאַמף פאַר דער נאַציאָנאַל פאָלקסטימליכער אייגענאַרטיקייט פון די אידישע מאַסן. עס האָט אים ווי זיינע חברים געפעלט דער דראַנג צו פולשטענדיקער גאולה פון אידישן פאָלק, וואָס האָט געצויגן זיין יניקה

פון רעליגיעז־נאציאנאלן משיחישן אידעאל. ביי בנימין גראבארט קאן מען די סיבה דערפון געפינען אין די אומשטענדן פון זיינע פריהע יוגנט יארן, וואס אנשטאט צו דערנענטערן אים צו די אידישע מקורות איז ער פון זיי אפגעשטויסן געווארן.

דער קאטאקליזם פון אייראפעאישן אידנטום און די אידישע גבורה בייס אויפשטעלן די אידישע אומאפהענגיקייט אין דער אלט־בייער היים אין אים דערוועקט געפילן פון בענקעניש צו זיין געבורטס שטעטל און אויך א האפנונג צו באזוכן ישראל. ער האט אויך ווי עס שיינט געמאכט אנגייע אפשאצונג פון די פוילישע אידן־דעמבעס״ ווי ער רופט זיי אן אין זיינעם א בריף — און די גרויסע קולטור ווערטן וואס זיי האבן געשאפן. ליידער, איז זיין האפנונג אויף א באזוך אין ישראל גישט פארווירקליכט געווארן פון קראנקן בעט אויף וועלכן ער איז ארויף נאכן ארופפאלן פון אצאל שטיגן איז ער מער נישט אויפגעשטאנען. ער איז נפטר געווארן דעם 11־טן דעצעמבער 1957.

ד״ר ב. גרובארט רופט צו ווידמען צייט און כוחות פארן „יזכור בוך״

די לעצטע יארן, מיטן אומקום פון די פעסטע, אייגנגעווארצעלטע אידן אין שרענסק, האב איך זיך געפראווט צוריק אויפבויען א שטעטל, מיט נעמען מיט מענטשען און צו ביסלעך אויך זכרונות. א בענקשאפט האט מיך פארפלייצט, צו די דעמבעס־אידן וואס זיינען אויסגעריסען געווארן און בייזאמען מיט זיי, אויך מנהגים טראדיציעס און פאלקלאר.

ס׳איז דא נאר איין געדאנק אויפצולעבן און צו פאראייביקן אונזער שטעטל מיט א „יזכור־בוך״, עס איז א טייל פון דער גרויסער כינוס מיטיע וואס מיר דארפן דערפילן. די ארבייט איז א הייליקע און פארדינט מ׳זאל פאר איר קרבנות ברענגען. מיר האבן דא רוהיג געלעבט, בשעת דארט האבן פייערן געפלאקערט. מיך מאטערט א שולד געפיל: פאר וואס זענען מיר אויף בעטן בעשלאפען, מולציימן געפרעסען ווען אונזערע טייערע האבן אזויפיל פיין און צער און ליידן מיטגעמאכט.

לאמיר אמווינקסטנס זיי פאראייביקן.

הנני, איך בין גרייט אלץ צו טאן.

כוויל הערן מער פרטים פון אייער ארבעט פארן „יזכור־בוך״.

אייער ב. גרובארט

„אודים מוצלים מאש"

שרענסקער אידן, וואס זענען געשטאַנען

על סף המות און זענען ניצול געוואָרן

הלוא זה אוד מוצל מאש (זכריה ג׳ ב׳).

1. אלטוט נחום
2. אוסמאַן י. צ.
3. בן מנחם נתן ומשפחתו (דאַבראַשקלאַנקא)
4. גרינבוים יצחק מאיר ומשפחתו
5. הענדל הענא (מן הבית קורן)
6. הויזמאַן יוסף צבי
7. ברײנה בעקער
8. ליפשיץ מנשה
9. ליפשיץ יעקב שמשון
10. מאַרינאַביץ דוד
11. ניבאַרסקי משה
12. סאַלדאַנער ראובן
13. ספיר חנה (מקודם קורן)
14. קורן עקיבא
15. קורן מיכאל
16. קורן נחמן ואשתו
17. קאַנסקאָוואַלסקי ליב
18. שערפּסקי יוכבד
19. אקס שרה.

מיר געבן די משפחה בילדער פון די ניצולים, דאָס איז דאָס קלענסטע וואָס מיר האָבן געקענט טאָן פאַר זיי — העורך.

יוסף צבי אוסמן
ואשתו פייגא לבית הוכמן

אונזער שווערער לעבענס וועג

16 יאר בין איך אלט געווען ביים אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין יאר 1939.

ביי דעם יודען־ראט, וואס זיין גאנצע טעטיקייט איז בעשטאנען צו פארטיילן אויבעט די אידישע באפעלקערונג, בין איך געווארן פארדעכנט פאר א פאל־שטענדיק דערוואקסענער מענש. איך האב געטון די ארבייט ווי אלע גרויסע, ווי למשל ביים גראבן גריבער אפצוציהען דאס וואסער פון די פעלדער.

צבי אוסמן בישראל באושוויץ

כ׳בין געווארן איבערגעפירט צוזאמען מיט דער גאנצער אידישער באפעל־קערונג אין מלאווער געטא. יעדער אייגער האט זיך געגומען צופאסן צו די נייע באדינגונגען, ד״א איז געשען א פאל וואס האט מיך און גאנצן דערציטערט. אין שרעקלעך זיינען אין משך פון דער גאנצער צייט פון קריג, ביי אלע צרות קיין קרבנות נישט געווען. מען האט געהערט פון אנדערע שטעטלעך וועגן קרבנות, אין מלאווער געטא איז געווען א פאל פון ערשטן שרעקלעכער קרבן. מען האט געהאנגען מענטשן, ווו מיין ליבער פעטער יעקב אהרן ז״ל האט מען געצוואונגען

צו ציען דעם שטריק. דאס האט מיך אזוי דערשיטערט אז כ׳האב בעשלאסען ארויסגיין פון מלאווער געטא, כ׳האב זיך דאן פרייוויליק געמאלדן צום מלאווער יודען־ראט, און כ׳בין געווארן דורך זיי געשיקט נאך צערגין, א דארף ביי פראשניץ, ווו איך האב געארבעט ביי מאכען א שאסיי אין יענעד געגנד.

ווען די דייטשען האבן ליקווידירט דאס מלאווער געטא און אלע עלטערע זיינען געשיקט געווארן מיטן ערשטן טראנספארט, זיינען אלע אידען וואס האבן געארבעט אויסער די געטא צוריקגערופען געווארן אין מלאווער געטא.

זאל מיר דער לעזער אנטשולדיקן, אז כ׳וועל דערמאנען א משפחה עפיזאד, אין מלאווע בין איך געקומען ווי ס׳איז פארגעקומען די חתונה פון מיין שוועסטער מיט נחום אלטוס, ס׳איז געווען א שמועה אז די וואס האבען חתונה וועלען בלייבן ווייטער אין געטא, אדער בלייבן לעבען.

דעם 13 נאוועמבער בין איך געשיקט געווארן מיטן צווייטן טראנספארט קיין אוישווין, כ׳בין דארט אריין אין א מוירער שולע, און געלערנט 6 מאנאטן דאס מויערער־פאך. נאכ׳ן דערלערנען דאס פאך, בין איך געשיקט געווארן צו בויען דעם ציגיינער־לאגער, און פון ציגיינער־לאגער נאך „בירקען־הויז״, אפארבעטנדיק אין בירקן־הויז 6 מאנאט בערך, האט מען מיך איבערגעפירט נאך שטוטהאף — אין פון שטוטהויף נאך דאנציג, צו ארבעטן ביי בוי־שיפן מיטן ציל כ׳זאל דערלערנען דאס שלאסעריי־פאך. אין דאנציג בין איך בעפרייט געווארן צוזאמען מיט א זשוראמינער מאטעק פאפיאל. דארט האבן מיר גענומען א פערד און וואגן און געפארן קיין זשוראמין.

דער מארטירער וועג פון מיין פרוי

פון ביעזשון זיינען אלע אוועק קיין ווארשא, פון ווארשא קיין מיידאנעק, פון מיידאנעק קיין איישוויץ, געארבייט אין א וועבעריי ווארשטאט, פון אושווין נאך דייטשלאנד און דארט באפרייט געווארן.

דאס איז געוועזן אונזער מארטירער וועג.

נחום אלטוס

וויא אזוי בין איך געבליבען לעבען ?

ס'איז נישט אזוי לייכט צו ענטפערן, ווי אזוי בלייבט איבער איינער פון טויזנטער, ווען אויפן יעדן שריט און טריט איז געוועזן פערצייכענט דאס שרעק־לעכע ווארט „טויט". ווען די נאנטסטע מענטשן דיינע ווערן צובראכן גייסטיק, ווערן אוועקגעשיקט אין די אויזוועגס, חברים דיינע שיקט מען אוועק אין די אויזוועגס, אן שום סיבה, און דו מענטש שטייסט, קוקסט זיך צו און קענסט נישט העלפן. צען לאגערן האב איך דורכגעוואנדערט, און געליטען מיט אלע אידען צוזאמען. פון שרענסק בין איך מיט אלע שרענסקער איבער טראנספארטירט געווארן

נחום אלטוס

אין מלאווער געטא, דער הויפט־פירער איז דארט געוועזן פערלמוטער. איך בין געוועזן אין צווייטן טראנספארט וואס איז געווארן אוועקגעשיקט פון מלאווא נאך

אוישוויץ, כ׳האב געוווסט אז אין ערשטן טראנספארט זענען געווען אסאך שרענסקער, ליידער האב איך שוין קיינעם נישט געטראפען *). כ׳האב אלץ פארשטאנען, כ׳האב געוווסט ווו זיי זענען אהינגעקומען. מען האט מיך גענומען צו דער ארבייט. 4 יאר האב איך אויסגעהאלטען דעם גיהנם, פון שטאל האט מען געמוזט זיין, נישט פון פלייש. די נאטור האט מיר געגעבען כח, כ׳זאל דאס אלעס איבערלעבן. גאט האט מיר געהאלפן אז איך בין נישט קראנק געווארן, ווייל א קראנקן האט מען פערברענט. מיין קוזין שמואל בעקער, וואס איז מיר געווען דער גאנצטרייסט, ווייל קיין שרענסקער אין שוין מער נישט געווען צווישן די לעבעדיקע אין אוישוויץ. איך און מיין קוזין שמואל האבן נאך געלעבט, שמואל בעקער שטענדיק אין א גוטע שטימונג מוגטער, כ׳שטעל זיך איין יעדן טאג אויף קידוש השם, פשוט סכנת־נפשות און איך קום באזוכן, כ׳הרענג איהם עסען און צו רויכערן.

אזוי פערברענגען מיר צוזאמען יעדן טאג, במשך 6 חדשים, צוזאמען האבן מיר געזוכט שרענסקער, וועלכע מיר האבן ליידער נישט געפונען. אזוי האבן מיר זיך איינער דעם צווייטן געמוטיקט, נאר ליידער איז געקומען דאס אומגליק, שמואל בעקומט א קלאפ אין פוס ביי דער ארבעט, און ער קען נישט אזוי שנעל לויפן. די אויסוורפן שיקען אים אין קרעמאטאריום און ווערט פארברענט. איך בין געבליבען איינער אליין א פארצווייפלטער.

כ׳וויל פארצייכנען נאך א פאקט וואס האט מיר געהאלפן ניצול צו ווערען, נישט בלויז דער קערפער מייגער איז געווען א שטארקער, און דורך דעם בין איך געראטעוועט געווארן, נאר דאס וואס איך בין פון פאך געווען א שוסטער, האב איך געארבייט א געוויסע צייט אין א שוסטער־ווערקשטעל. דאס אליך האט גורם געווען אז כ׳בין געבליבען לעבן, נאר צום סוף שטעל איך די פראגע: וויאזוי?

דערלויבט מיר צו ברענגען נאך אן עפיזאד, וואס איז געווען פאר מיר די גרעסטע איבעראשונג אין מיין לעבן, און כ׳וועל עס געדענקען מיין גאנץ לעבן. דאס טרעפען מיין טייערן גוטן לערער פון שרענסק נחמן קארן אין זעם לאגער פון אושוויענטשים אנפאנג 1944.

---

*) דער ערשטער טראנספארט פון מלאווער געטא איז אוועק נאך טרעבלינקא. העורך

זכרונות אחת השרידות

יוכבד שרטסקי־גוריון השרידה היחידה מן הבנות והנשים בשרנסק, מספרת איך נצלה מן הגיהנום הנאצי — והרוסי.

כשפרצה מלחמת העולם השניה הייתי בגיל 15. עיירה שרנסק נכבשה אז ע״י הגרמנים הנאצים. ארבעה חדשים בליתי ביחד עם המשפחה בגיהנום הנאצי. כשחלפו ארבעה חדשים אזרה אמא עוז והתחילה ללחוץ על הילדים הצעירים, שיגנבו הגבול ויעברו לרוסיה. היינו קבוצה שלמה, אחי ישעיה בן 20, אחי אברהם בן 18 ואני בת 15 ודובצה ופייגא זימן עם בתה. הצלחנו לעבור את הגבול והתקדמנו לעיירה לומזה. לאחר שנחנו קצת המשכנו לאוקראינא, לעיר קמין־קושירסקי. שהיתי תחת המשטר הרוסי ארבעה חדשים. לצערי לא ראיתי לפני קץ המסע והנדודים, התגעגעתי הביתה. מהבית קבלתי מכתבים בהם הזהירו אותי, שלא אעיז לחזור לעיירה אשר אימת מות דובצת בה, אבל הגעגועים גברו מיום ליום ואני החלטתי לחזור. בצעדים בטוחים נכנסתי למשרד הסובייטי ונרשמתי לחזור הביתה לאמא, לאיזור הגרמני.

הפרידה מן הקבוצה

אחי ודובצה ופייגה זימן הסכימו לקבל דרכונים רוסיים ונשארו במקום. לאחר שנרשמתי לחזור לאיזור הגרמני נענשתי ונשלחתי לסיביר נובי סיבירסק, ששה חדשים הייתי לבדי בסיביר בתנאים הכי גרועים, עד שלבסוף הביאו בחשבון שאני ילדה צעירה והחיים בסיביר הם קשים, החליטו להוציא אותי מסיביר. הועברתי לאורל פלך סברדלוב, נכנסתי לעבוד בבית חרושת של אזבסט. עם התקדמות הגרמנים, נשלחתי לאסיה התיכונה, יחד עם עוד נערות. באמצע הדרך הורידו אותנו מן הרכבת והשאירו אותנו לגפנו. היינו נאלצות לעבוד באיטוני כותנה. מנת חלקי היתה חיי־רעב ובלי קורת גג, עד סוף המלחמה.

עם גמר המלחמה חזרתי לפולניה, ביחד עם אזרחים פולנים. בשנת 1946 הצטרפתי לקבוץ, נדדתי דרך צ׳כיה ואוסטריה, חציתי באורח בלתי חוקי גבולות דרך הרים מושלגים עד שהגעתי לאיטליה.

באפריל שנת 1947, אחרי טלטולים קשים באנית משא „שאר־ישוב״, הגעתי לחופי הארץ. לא זכיתי לעלות על החוף, כי הספינה נתפסה ע״י הצי

המלכותי הבריטי. אחרי התנגדות חזקה וקרב קצר עם חיילי הצי, הועברנו בכח לאניות מעצר בריטיות למחנה מעצר בקפריסין.

ביום 25 .I. 49. ביום הבחירות לכנסת הראשונה הגעתי באנית המעפילים „גלילה" לחופי המולדת המשוחררת. בזה תמה ונשלמה דרך הנדודים מפולניה הכבושה לסיביר, ומרוסיה למחנה המעצר הבריטי בקפריסין.

יוכבד שרפסקי־גוריון ומשפחתה.

כעת אני אשה לבעל שעשה את דרכו כמוני ואם לילד הנקרא משה יעקב על שם אבי, זכרונו לברכה.

נתן בן־מנחם (דובראשקלנקה)

איך ניצלה משפחתי מצפרני הנאצים

כאשר פרצה מלחמת העולם השניה, בראשון לספטמבר 1939, גרתי בוורשה. בשביעי לספטמבר בלילה, הודיע ראש העיר וורשה סטרזינסקי, שהאויב עומד לכבוש את העיר, ועל הגברים לעזוב מיד את העיר ולפנות מזרחה. התיעצתי עם בני המשפחה והחלטנו שאני אשאר יחד אתם בוורשה.

בסוף ספטמבר פלשו חיילי היטלר לוורשה לאחר הפצצות שנמשכו חודש ימים ע"י אוירונים ותותחים. המצב בעיר היה חמור מאד. לא היה מים וחשמל, בחוצות התגוללו חללי חרב וחללי רעב. אזורים שלמים עוד עמדו בלהבות והכל היה נראה כבחלום בלהות.

ועד הקהילה התחיל להקים מטבחי־עם בשביל המוני רעבים שדירותיהם

בחורינו ושנשארו ללא לחם וללא בגד. אשתי ז״ל שהיתה עקרת בית למופת ידעה גם בשעת המחסור הכללי לדאוג שבבית לא יחסר שום דבר.

המצב החמיר מיום ליום. אלפים ורבבות יהודים גורשו מערי השדה וכולם באו לוורשה בעירום ובחוסר כל.

כעבור כמה שבועות נתקבלו ידיעות שהסוכנות היהודית בא״י עושה מאמצים באמצעות הממשלה האיטלקית לאפשר עלייתם של עסקנים ציוניים מפולין לא״י. בין המאושרים האלה היתה גם משפחת גיסי לחובר, שזכתה בחודש דצמבר 1939 לעזוב את וורשה ולהגיע לטריאסט.

נדברנו עם הגיס שבאם תהיה איזו אפשרות להשיג סרטיפיקט בשביל משפחתי, ישתדל להכליל שם גם שמה של עדה, חברת בננו מנחם, אשר עלה לישראל כמעפיל חדשיים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה.

בו ברגע שקבלנו את הידיעה המשמחת, שישנם סיכויים לקבלת הסרטיפיקט המשפחתי, נגשנו לסדר את כל התעודות הדרושות. ביום 28 לח׳ אפריל 1940 עזבנו את וורשה, בכדי להגיע דרך ווינה לטריאסט. אולם בהגיענו לגבול האיטלקי נאמר לנו, שאין מעבר והגבול סגור, כי ביום זה הצטרפה איטליה למלחמה לצידו של היטלר והוחזרנו לווינה.

מימין לשמאל: נתן ואשתו חנה ז״ל, זהבה בתם ועדה ארוסה של בנם מנחם.

בווינה היינו כששים פליטים מפולין והקהלה היהודית דאגה לסידורנו. במשך חודש ימים גרנו במלון מפואר, אח״כ קבלנו סידור במעון ילדים, היות

שגם משפחותי כללה שתי ילדות. המצב הזה נמשך כחודשיים ולא ראינו כל מוצא. פחדנו שהגיסטפו תאל׳ץ אותנו לחזור לורשה.

פתאום קרה הנס שהקינסוליות מארצות הבלקן הסכימו לתת לנו ויזות מעבר לתורכיה. קבלנו ויזות טרנזיט מהקונסול הבולגרי על סמך ויזה טורקית שהצלחנו להשיג בטרדיות מהקונסול התורכי.

בסוף ח׳ אוגוסט 1940 הגענו בשלום דרך סוריה לארץ מולדתנו והנכספת בהביאנו אתנו מתנה יקרה בשביל בננו, את בחירת נפשו, את בת זוגו!

ירושלים 8, יוני, 1959

יצחק מאיר וצפורה גריגבוים

אינזער מארטיער וועג

דעם 8 סעפטעמבער 1939 זענען די היטלעריסטישע חיילות אריינמארשירט נאך לודז׳, און דאן האט זיך פאר די אידן אנגעהויבן אן אמת׳ר גיהינום. עס ווערן ארויסגעגעבן אויסנאמס געזעצן פאר אידן, אז זיי איז דערלויבט צו געפינען זיך אין גאס בלויז פון 8 ביז 4 נאכמיטאג. שפעטער האט מען אין אלגעמיין נישט דערלויבט צו גיין אויף די וויכטיגסטע גאסען. א איד איז נישט דערלויבט צו גיין אויפ׳ן טראטואר, א איד האט געמוזט טראגן א געלע לאטע, אידען איז נישט דערלויבט צו האנדלען מיט מאנופאקטור און לעדער און אויך נישט צו פראדוצירן. אידישער בעל מלאכה טאר נישט ארבייטן קיין נייע שיך, אלע אידישע געשעפטן ווערן קאנפיסקירט. יעדער דייטש אדער פאלקס דייטש האט געהאט דאס רעכט צו כאפן אידן צו דער ארבעט, און פייניקן וויפיעל זיין סאדיסטש הארץ האט געגלוסט. אויך מיך האט מען איינמאל געכאפט צו דער ארבייט צו זאמען מיט חסידישע אידען מיט בערד און פאות. די פייניגונגען פון די אויבן דערמאנטע איז געוועזן אין לשער, געהרגט און געשלאגן, האלבע בערד האט מען זיי אבגעשניטן, מיט א ראזיר מעסער האט מען זיי אבראזירט אויף טריקן אז דאס בלוט האט געשפריצט. די שאנדע אין ווייטיק אין הארצן איז געוועזן גרויס, בלויז אזקוקענדיק וואס מ׳טוט א צווייטן איד. די אלע איבערלעבענישן און נאך דערצו די איובֿ־בשורות פון די פראווינץ שטעטלעך?!?! גירושים און מאסן מארדן, האבן ביי מיר רייף געמאכט דעם געדאנק, מ׳מוז פון דער ווילדער בעסטיע אנטלויפן. די

דייטשישע וועבער, יעדער איינער פון זיי איז געווען דער הערשער איבער דיין לעבן. ביי יעדע קליינע מסירה׳ האט מען גענומען אן דין און משפט און געהאנגען אדער געשאסן. דאן האט נאך קיינער נישט געגלייבט, אז ס׳וועט קומען אזא טאטאלע פארניכטונג פון מענער, פרויען און קינדער. איך האב זיך געזעגנט מיט מיינע שוועסטער הענע און חיה יטא מיט זייערע מענער, מיט מיין ברודער שלמה, זיין פרוי און טייערע קינדערלעך. דאס הארץ איז צוגאנגען פאר ווייטיק, באזונדער ווען איך האב זיך געזעגנט מיט הנה׳ס אינגעל יחיאל מאיר בן יחיאל מאיר, א יתומל, וואס איך האב אים דערצויגן.

איבערלאזנדיק האב און גוטס, פראצע פון אסך יארן, האב איך איינגעפאקט אין אטאבע אייניגע קלייניקייטן און מיט מיין פרוי האבן מיר זיך געלאזט וואנדערן אין סכנות נפשות מיט דער באן קיין ווארשע. ווען מיר זיינען אנגעקומען קיין ווארשע אויפן הויפט וואקזאל איז שוין געווען נאכט. אידן האבן שוין נישט געטארט גיין אין שטאט, האט מען געמוזט נעכטיקן אויפן וואקזאל. דאס נעכטיקן איז נישט געווען אזוי פשוט, א איד האט מען געכאפט אויף ארבעט. ווער ס׳איז נאר עפעס געווען צו א אידן האט מען געשלעפט צו ארבעט. ס׳האט זיך דאן געוואלט אזוי גערן זיין א רואה ואינו נראה, פשוט ווען מ׳קען זיך דאן אויסבאהאלטן אונטער דער ערד, דער כבוד פון איד איז געווארן געטרעטן אויף אברוטאלן אופן. מ׳האט נישט מער געהערט ווי „יודע יודע״ פארפלוכט, דו ביזט איין קריגס־העצער, דער ענגלישער יודע האר בעלישא האט די קריג געמאכט — פונקט ווי דער ענגלישער קריגס־מיניסטער וואלט געווען מיין בעסטער חבר.

יצחק מאיר גרינבוים, אשתו צפורה לבית אלשטיין, בתם רינה.

אונז איז געלונגען אריינצופארן אין שטאט אריין, נישט מיט קיין טראמווי אדער אויטאבוס, נאר פשוט מיט אפערד און וועגלע, ווייל קיין אנדערע קאמוניקאציע איז דאן נישט געווען. די גאסן אין ווארשא זיינען געווען צעהאקט, צעשטערט, די הייזער — איינגעפאלענע רואינעס. מיר וואנדערן ווייטער, אבער ווי אזוי פארט מען זוכן די פראגער־בריק? דארט שטייען דייטשישע סאלדאטן, מען קוקט אין

פנים אריין צו די גיזנו נישט קיין איד. און אויב יא — קומיז גלייך אנזאפעל „ארונטער". צום גליק ז'נען מיר בשלום אדורך געפארען די בריק, אין דאס אדזאנק גיין פרוי וואס האט גערעדט א גוטן פויליש און איר אויסזען איז זיין געוועזן בלאנד, אריש. ס'פנים ביי מיר איז ארומגעבונדן געוועזן און מהאט מיך נישט דערקענט.

דער באן־וועג פון ווארשע נאך לובלין און פון לובלין נאך זאמאשטש האט זיך געצויגן ווי אן אייביגקייט. אויף יעדן טריט, שרעק, פחד. די האסט געוואלט פארוואגדלט ווערן עפעס אין א קליין באשעפעניש, זיך איסבאהאלטן אין יעדן שפאר'ע אדער ווינקל מ'זאל דיך נישט ארויסזען. מיר האבן קיינמאל נישט געהאט קיין צו גרויסע ווערדע אין פוילן, אבער אזא מין טרעטן מיט די פיס ז'עון צלם־אלהים ז. נאך שווערע ליידען האבן מיר דערגרייכט אונזער ציל און געקומען נאך זאמאשטש.

עס זענען אנגעקומען טרויעריקע ידיעות פון די שכנישע שטעט בעלז און כרוביעשאוו, ווו די דייטשן האבן ארויסגעיאגט די גאנצע אידישע באפעלקערונג צים טייך בוג — דארט איז געוועזן די גרענעץ מיט די סאוויעטן, — געצוואונגען זיי אדורך צו גיין דאס וואסער. אויפן וועג האט מען געשאסן אין די שוואכערע מענטשן וועלכע זענען הינטערשטעליק געוועזן אין גאנג. הונדערטער מענער, פרויען און קינדער זיינען דער'הרגט געווארן. די ידיעות האבן אונז געטרייבן צו אנטלויפן, מיר זענען דערפארן צו א גרענעץ־שטעטל, צו א געוויסן איד וואס האט זיך אונטערגענומען אונז אריבער צו שמוגלען די גרענעץ. ווען ס'איז גאר פינצטער געווארן האבן מיר זיך אויפגעזעצט אויף א וועגעלע און מיר האבן זיך דערשלעפט איניקע קילאמעטער פון דער גרענעץ, און אנגעהויבן גיין מיט ז'עם פירער דורך בלאטיקע וועגן, וואסערן ביז די קני. און צווישן זענען אנגעקומען באנדעס, אינסצעניזירט געשלעגן צווישן זיך, בכדי אויסצופרעסן פון אינז געלט. באין ברירה האט מען נאכגעגעבן זייערע פאדערונגען, ביז מיר זענען בשלום דורך דעם טייך בוג ווו אויף דעם ארט איז ער געוועזן זייער שמאל. דאס דארף האט שוין געהערט צום באפרייטן סאוויעטישן געביט. די פרייד אז מיר געפינען זיך שוין מיט מזל אויף דער זייט פון די סאוויעטן איז געוועזן אין לשער. קומענדיק בשלום אריין אין דעם באפרייטן שטעטל טרעפן מיר א איד מיטן טלית און תפילין אונטערן ארעם, מיר הויבן אן אים צו פרעגן איניקע שאלות, ער ענטפערט נישט, דער איד איז ברוגז. מיר האבן נישט געקענט פארשטיין די סיבה, שפעטער האבן מיר זיך דערוווסט, אז מיר זענען אן עלעמענט, וואס מען דארף נישט האבן מיט אונז קיין מגע ומשא, ווייל די נ.ק.וו.ד. ארעסטירט יעדן וואס שמוגל'ט אדורך

די גרענעץ און שיקט אים צוריק צום דייטש. צום גליק האבן מיר געטראפן א איד א בעל־עגלה וואס האט אונז אויסבאהאלטן א גאנצן טאג פון נישט געוואג־שענע אויגן, אונז צו געפירט צו דער באן־סטאציע, ווי אין אייניקע שעה ארום זענען מיר שוין געווען אין לעמבערג.

מיר האבן באשלאסן גיין צום ועד הקהילה. אנשטאט א מקום לינה אדער א טרייסט, האבן מיר געהערט פון קהילה־באאמטען ; ווער האט נאך אייך געשיקט, צו וואס זיינט איר געקומען, איר האט נישט געקענט זיצן דארט? אמת די שטאט איז געווען פארפלייצט מיט פליטים, און קיין גרויסע הילף פון די ארטיקע באפעלקערונג האבן מיר נישט באקומען.

דערווייל זענען געקומען ידיעות פון פראנט וועגן די גרויסע בצחונות פון די היטלעריסטישע ארמיי אויף אלע פראנטן, לחוץ פון דעם וואס מיר האבן דערוואַרט. דער רוסישע ראדיא האט זיך מיט־געפרייט מיט זייער נצחון, דער היטלעריזם איז דאן געווען דער פאר־בינדעטער פון סאוויעטן, און דער שונא נומ׳ 1 איז געווען ענגלאנד. די סאוויעטן, וועלכע זיינען באטראכט געווארן דורך מיליאנען מענשן אלס באפרייער פון דער וועלט, קעמפער פאר גערעכטיקייט און יושר — איז זייער האנדלונג געווארן אומפארשטענדלעך פאר א סתם אידן. אבער זייערע חסידים האבן נאך געזאגט אמן. דער נצחון פון היטלעריזם איז דאן געווען געגן די עקזיסטענץ פון זיין אייגן פאלק, פון זיין משפחה, פון זיין לעבן. עס האבן זיך געצויגן וואכן, חדשים, ביז יולי 1940. עס האבן זיך אנגעהויבן צו באווייזן אין די גאסן פון לעמבערג טויזנטער סאלדאטן אין די מונדירן פון נ.ק.וו.ד., ס׳זיינען ארום געגאנגען קלאנגען אז מ׳וועט אונז שיקן צו די ווייסע בערן, דאס האט געהייסן אויף דער פאלקס־שפראך דער ווייטער און קאלטער סיביר, ווער האט געגלויבט אז די קלאנגען זיינען אמת׳ע? סוף יוני אין א שבת אין דער פריה, זעען מיר ווי מען פאקט ארויף אויף אויטאס און וועגעלעך הונדערטער און טויזנטער פליטים מיט זייער ביסל ארעמקייט און מען שיקט אלע אוועק צו דער באן אונטערן אויפ־זיכט פון די נ.ק.וו.ד. דארט זיינען צוגעגרייט טויזנטער לאסט־וואגאנען, מ׳פאקט אריין די לעבעדיקע סחורה אין די וואגאנען, פאמיליעס מיט קליינע קינדער מיט אלטע לייט. סאלדאטן אין רויטע היטלעך מיט ביקסען אויפגעשפיזט, היטען שוין אז קיינער זאל חלילה נישט אנטלויפן. אט זיי אלע זקנים, קינדער, הארעפאשנע אידן זיינען באטראכט געווארן אלס נישט קיין געוואונשענער עלעמענט, אדער שעדליכער עלעמענט, מ׳דארף זיי פארשיקן אויף די ערטער, ווי ס׳זיצען קאנטער־רעוואלוציאנערן. מיר האבן זיך אויסבאהאלטן אייניקע טעג כדי נישט צו זיין פון די ערשטע, אבער מיר האבן זיך שפעטער גוטוויליק צוגעשטעלט. מיר האבן

באקומען א באפעל זיך צו פארפאקן, דער צוג האט אונז אוועקגעפירט, נישט ווייסנדיק ווו מ׳וועט אונז פאר׳שיקן.

אבפארנדיק אזוי בערך אחודש מיט די באן און שפעטער אויף לאסט־שיפן אדער בארזשעס האט מען אינז דערנאך אראפגעלאזט אויף אפלאץ לעבן גרויסען טייך אב, דאס איז בערך א־300 ק״מ פון שטעטל אסטיאקאוואיגולסק, אדער שפעטער ווי מהאט עס גערופן כאנטימאנסינסק, ווייל דארטן לעבן צוויי שבטים באנטי און מאנטי. געווען איז דאס א דריי טויזנט ק״מ פון אמסק.

אין צוויי באראקן מיט פריטשעס האבן אלע געווינט צוזאמען, געווען זיינען מיר ביי א דריי הינדערט מאן. צווישן אנדערע די באוווסטע משפחה וואוועלבערג פון ווארשע, אן אסימלירטע משפחה, זייער ארנטלעכע מענטשן; גענעראל היראשקוויטש א אלטער גוי מיט לאנגע גרויע וואנסעס, א תלמיד פון ראמאן דמאווסקיס חדר, אן אנטיסעמיט אין זיידענע הענשטקעס; א רבי פון גאליציע, האלבערשטאם, מיט צווי זין און א אייניקל, אן אלטער איד, געווען אן אמתער תלמיד חכם, ס׳איז געווען א נחת נהנה צו זיין פון זייגע שיחות חולין בלויז, און נאך צענדליקער טיפן, ווו יעדער איינער איז געווען א וועלט פאר זיך. דורן׳ דער צייט האט זיך אויסגעפילט אזא מין קליין שטעטעלע, מיט אל׳ע גוטע און שלעכטע אייגענשאפטן. די פרנסה־קוואלן זענען געווען פון עקספלאטירן וועלדער, נישט חלילה פון וואלד סוחרים... גאר פון האלץ־העקער, אין ממשות־דיקן זין פון ווארט די גרופע איז געווארען פאנאנדערגעטיילט אויף בריגאדעס — יעדע בריגאדע האט באקומען א שטיק וואלד, לויט די אויסגעארבעטע נארמע האט מען באקומען באצאלט. ס׳זענען דארט געווען מענטשן וואס אין זייער לעבן האבן זיי נאך נישט קיין האק און זעג געהאלטן אין האנט. דעו׳ ווילן צום לעבן און עקזיסטענץ, האט זיי געצוואונגען צו דער ארבעט, בכדי צו פארדינען אויף חיונה, משטיינס געזאגט, אויף א שטיקל ברויט מיט א ביסל זופ, וגם אני בין היהודים וואס האט שווער געהארועט אין וואלד ביים לייגען בוימער, האקן און זעגען האלץ. מיר האבן געליטן פון קלימאט, די פרעסט האבן דערגרייכט ביז 50 גראד אינטערן 0. אפפרירן אן אבר פון גוף איז געווען פון די לייכטסטע זאכן. מ׳איז געגאנגען צו דער ארבעט אין דער פינצטער, צוריקגעקומענדיק פון ז׳ער ארבעט איז אויך געווען פינצטער. פוילן זיך און נישט שווער ארבעטן, האט מען זיך געהאט צוויי פעלערן; 1) מהאט נישט אויסגעארבעט אויף דעם מינימום צו פארדינען די פיר רובל, אויף אויסקויפן די צוגעטיילטע פארציע ברויט. והשגיח איז מען געפרוירן געווארן שטייענדיק אייניקע מינוטן אן באוועגונגען. זומער איז געווען נאך ערגער, עס האט זיך אנגעפאנגען א פלאג פון קליינע פליגעלעך,

קאַמאַרן, און שפּעטער גרויסע פליגן. די פּלאָג האָט געקענט דערפירן אַ מענטשן צו משוגעת. זיי האָבן געשטעכט אין עסן, נאָך ערגער אין שלאָפן. אַ שוואַרצע געדיכטע מאַסע האָט זיך באַוויזן אַן אויפהער און געביסן אין אַלע ערטער פון מענטשלעכן גוף. די צייט פון אונזער זיין אין סיביר האָט דערגרייכט צו זאַמען מיט די נסיעות ביז 1½ יאָר. נאָך דייטשלאַנדס קריגס־דערקלערונג צו די סאָוויעטן האָט זיך דער רעזשים שטאַרק פאַרערגערט צו אונז, מ׳האָט פאַרקלענערט די ברויט נאָרמע און געפאָדערט מער אַרבעט.

נאָכן אָפּמאַך מיט ענגלאַנד און מיט דער פּוילישער רעגירונג, מיט גענעראַל שיקאָרסקי, האָט מען אָנגעהויבן צו באַפרייען די פּוילישע בירגער פון סיביר, פון לאַגערן און טורמעס. הונדערטער טויזנטער משפחות און יחידים האָבן אָנגעהויבן צו וואַנדערן פון קאַלטן צפון ביז דעם הייסן דרום. דאָס וואַנדערן האָט געדויערט וואָכן און חדשים, די עשאַלאָנען זענען געווען געפּאַקט מיט באַפרייטע פּוילישע בירגער פון סיביר, און פון פּליטים פון די געביטן וווּ די היטלעריסטישע אַרמיי האָט באַזעצט. אומרייניקייט און הונגער האָבן דערברענגט צו קראַנקהייטן ווי טיפוס און דיזענטעריע. דאָס האָט באַרויבט דאָס לעבן פון מאַסן מענטשן. אויף די וואָקזאַלן און גערטנער האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט הונגעריקע מענטשן ווי ביינדלעך שמאַטעס, שמוציקע, פאַרלויזטע, באָרוואַסע און נאַקעטע מענטשן, זיי האָבן געהאַט איין פאַרלאַנג: אַ שטיק ברויט צו די זעט. נור ליידער זענען אַסך באַפרייטע געוואָרען אויך פון דעם פאַרלאַנג...

אונזער רייזע פון סיביר ביז טאַדזשיקסטאַן האָט געדויערט בערך אַ צווייי מאָנאַט. אין אַלע שווערע מאָמענטן האָבן מיר געטראָפן גוטע מענטשן, וואָס האָבן אונז געהאָלפן, אַ דאַנק די ענערגיע פון מיין פרוי צפורה, וואָס האָט פאַרשטאַנען צו דערהאַלטן די ריינקייט לויט די באַדינגונגען און פירן די ווירטשאַפט אויסגערעכנט און פּראַקטיש. אין אַפּריל 1946 זענען מיר צוריק געפאָרען קיין פּוילן, שפּעטער זענען מיר אַוועק נאָך טשעכיע און ווייטער נאָך עסטרייך, פון דאָרט קיין דייטשלאַנד. אין דייטשלאַנד זענען מיר געזעסן צוויי יאָר אין די מחנות. פון דאָרטן זענען מיר געפאָרען נאָך פראַנקרייך. אין מאַרסעל האָבן מיר זיך אויפגעזעצט אויף די שיף „גבהה" און געשווומען צו די ברעגעס פון ישראל. אין דעצעמבער 1948 זענען מיר, איך, מיין פרוי צפורה און טעכטערל רינה, געקומען בשלום נאָך ישראל.

דער וועג פון צרות

פון שרה גלסמן — לבית אקס

כ׳בין געבוירן אין שוינעסק ביי די עלטערן שעפסל און זוגתו ר׳יזי ז״ל, און געהייראט מיט צבי גלסמן פון שעפס. ביים אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה זענען מיר געווען עקאנאמיש גוט אוועקגעשטעלט.

די מלחמה האט אנגעווארפן א שרעק אויף דעם גאנצן אידענטום, מיר׳ האבן געגלויבט באמונה שלמה אז ס׳וועט לאנג נישט אנהאלטן, און מיר וועלן אלעס דערציילן אין פריידן. ליידער באלד נאכ׳ן באזעצן די שטאט שעפס דורך די היטלעריסטישע הארדעס איז דער גלויבן צעריסן געווארן. דער באפעל אז מיר זאלן זיך צוזאמענקומען אויף א געוויסן פונקט, ווייל די אידן פון שעפס מוזן פארלאזן די שטאט, האט אונז צעטומלט. מיר האבן זאנגעמען אין שרעק אונזערע צוויי קליינע קינדערלעך, מאיר און פנינה. יעדע ווערט־זאך און געלט האבן מיר באגראבן אין דער ערד, גלויבנדיק אז מיר וועלן זיך אומקערן, אבער דאס אלץ איז שוין צעריבן געווארן דורך די גויאישע שכנים.

צבי גלסמן ואשתו שרה לבית אקס

מיר ווערן געשיקט נאך גאווידוואר, די אידן ווערן אוועק פון דארט ארויסגעטריבן, אונז געלונגט זיך אויסצובאהאלטן. מיר קלערן א פלאן ווי צו

שמוגלען די גרענעץ נאך רוסלאנד.

עס געליגגט אונז נאך גרויסע אנשטרענגונגען צו גנבנען די גרענעץ און אנצוקומען נאך ביאליסטאק, דארטן האבן מיר אויך געטראפען אונזער ברידער שמשון.

די פראגע פון מה נאכל, צווינגט אונז צו חתמ'ן א קאנטראקט אויף ארבעט אין משך פון א יאר צייט. מיר ווערן געשיקט אין אוראל אויף ארבעט. מיר האבן דאס יאר בישט געענדיקט, אומלעגאל האבן מיר פארלאזט אוראל ד. ה. אנטלאפן פון אוראל צוריק נאך ביאליסטאק.

די נ.ק.וו.ד. האט זיך וועגן דעם דערוווסט און מיר זענען געצוואונגען געווארן צו פארלאזן ביאליסטאק. מיר ווערן פארשיקט אין טיף רוסלאנד, מיט טרערן שיידן מיר זיך מיט באקאנטע, משפחה און מיט אונזער ברידער שמשון. נאך 6 וואכן רייזע קומען מיר אן אין טורקעסטאן. די שטאט איז געווען דער ענדער־פונקט פון אונזער וואנדערונג, דארטן האבן מיר זיך איינגעארדנט און געבליבן ביז ענדע מלחמה. מיר האבן אנגעשטרענגט אלע כוחות צו דערהאלטן די משפחה בכבוד, און געפירט אן אנשטענדיק אידיש משפחה־לעבן.

ווען די מלחמה ענדיקט זיך ווערן מיר געשיקט צוריק נאך פוילן און פון פוילן זענען מיר געקומען אין אונזער לאנד.

משה ניבאָרסקי

ווי אזוי בין איך לעבן געבליבן?

דער וואנדער וועג

אדער דער וועג פון צרות און ליידן

איך בין געווען איינער פון די מתפללים אין מנין, אין ראטהויז, ביי אשרים איצקאוויטש. פון די דאזיגע אידן האט מען געקאנט אראפליינען דעם טיפן טרויער און יאוש. דער קול פון בעל תפילה יעקב אהרן אסמאן איז פארזונקען אין טרערן. אנקוקנדיק דאס אלץ איז ביי מיר געבוירן געווארן א זייער ריזיקאלישער געדאנק — אנטלויפן, אנטלויפן אויף יענער זייט טייך בוג.

ווי באוואוסט האט ס.ס.ס.ר. ערקלערט פוילן קריג דעם 17־טן סעפטעמבער

1939, און פארנומען לויטן אפמאך מיטן דייטשלאנד דעם טייל פוילן ביז צום ביג. האט מען צו יענער צייט געשמועסט אז ס'איז מעגליך איבערצוגיין די גרעניץ אן ספעציעלע שוועריקייטן. איך האב זיך פארגעשטעלט מיט וואס אונז יידיש איז פארבונדן. אבער טראץ אלעם בין איך געבליבן פעסט ביי דעם באשלוס. די הכנות האבן פארנומען פיל צייט. ס'איז נישט געווען קיין לייכטע זאך. איך האב

משה עם משפחתו באמריקה

משה גיבורסקי בגדידה

מימין לשמאל: משה, הילדה אחונה, אשתו איטה (יענטע) על ידו בנו שמואל בן שבע.

געהאט פיל שוועריקייטן צו באזייטיגן, סיי ביי מיינע עלטערן סיי ביי מיינע חברים. אין יענער צייט איז קיין שרעקנס צוריקגעקומען דער ערשטער אידישער זעלנער פון דער פוילישער ארמיי, ליפשיץ חיים. און מיט אים האב איך זיך פארבונדן, ווייסנדיק אז אזא מענטש ווי ער וועט קענען ביישטייך יעזן גאנץ אין וועג. מיינע חברים האבן מיך אויסגעלאכט, אבער זעענדיק אז איך טראכט גאנץ ערנסט האבן זיי מיך גענומען זידלען און מוסרן, אז איך לאז איבער אויף הפקר די עלטערן און אליין גיי איך זיך רעטן. פארשטייט זיך, אז מיר האבן געטראכט גאנץ אנדערש. געשמועסט האט מען אז ווען אייגער קומט קיין רוסלאנד, קען ער דארט באקומען א דערלויבעניש אראפצוברענגען די משפחה קיין רוסלאנד. אזוי האב איך אויך געטראכט. הערנדיק ביי אונז אין שטעטל וואס עס טוט זיך

אין דער סביבה, מ'האלט פאר א גירוש, אזוי ווי אין שערפּצער פּאוויאט, ראציאנז'ער א. א. יעדער איינער האט זיך בעגייט ריקועק צו קענען מיטנעמען מיט זיך זאכן, געבונדן פעק, צו האבן גרייט אין פאל פון אפּלוצימדיקן גירוש. אין אזא שטימונג האבן מיר געלעבט לאנגע וואכן, עטליכע מאל שוין געווען גרייט אין וועג. יעדעס מאל איז די זאך אפּגעגאנגען מיט שרעק בלויז. די אלע קלאנגען האבן אפּגעלייגט דעם טערמין פון מיין אוועקגיין. אויב מ'דארף הייגט־מארגן טרייבן, צו וואס דארף איך זיך אליין אפּרייסן פון אלע, אזוי האט עס געדויערט 2 מאנאט. שבת דעם 20 באוועמבער האב איך געמאכט די לעצטע הכנות. איינגעפּאקט די פּלעצאקעס, צוגעגרייט זיך אביסל שפּייז, ארויסבאקומען אן אויסווייז אין דער דייטשישער שפּראך און זונטיק פרי האבן מיר זיך געזעגנט אין א ים פון טרערן. שווער איז געווען דאס צעשיידן זיך. אין מיינע זכרונות שטייט מיר נאך דאס בילד ווי מיין מוטער באגיסט מיך מיט א ים טרערן און גאר די אויגן רעדן צו מיר; וווּ גייסטו אוועק מיין קינד אין דער וועלט אריין?... אבער דאס מויל האט נישט געקענט ארויסברענגען די אלע געפילן וואס ליגט אין א מוטערס הארץ אין אזא מאמענט. נאך שווערער איז מיר אויסגעקומען דאס צעשיידן זיך מיט מיין ברודער אליהו, וועלכן כ'האב איבערגעלאזט אין א שווערן צושטאנד. דא האב איך שוין געוואוסט, אז כ'וועל אים שוין מער נישט זען. די פור ווארט מיך שוין אפּ ביי דער בריק. אלע שטוביקע באגלייטן מיך. דאס איז געווען א שטילער טרויעריקער גאנג. אזוי באגלייט מען נאר א בר־מינן. איך געזעגן זיך מיט אלע. איך הער דאס געמורמל פון וואסער, אין וועלכן כהאב זיך אלע יארן געבאדן. א טיפער שווייגן הערשט ארום. די מאמע קען נישט איינהאלטן די טרערן, וואס ריגען איר פון די אויגן. פון צייט צו צייט ווישט אויך אויס מיין פאטער א טרער.

איך האלט זיך איין מיט אלע קרעפטן, אבער די טרערן שטיקן מיך. איך וויל זיך גרינגער מאכן דאס געמיט און הויב אן שטיפן, די פור שטייט שוין גרייט צום פארן, איך זיץ אויף מיין פלאץ, ווידער הענט, קושן, טרערן, דעם פאטערס לעצטע ווערטער; „געדענק, פארגעס נישט אן דער היים"...

דאן האב איך זיך נישט פארגעשטעלט אז איך הער מיין פאטער צום לעצטן מאל...

מיינע חברים דריקן מיר שווייגנדיק די האנט, אן ווערטער. די פור לאזט זיך אין וועג. ביסלעכווייז דערווייטערן מיר זיך פון שטעטל. פון דער ווייטנס זע איך נאך מיינע באגלייטער ווי זיי שטייען אויפן בריק און פאכען מיט די טיכלעך. איך כאפּ א בליק אויף צוריק. אונטערשייד נאך די געשטאלטן, אועלכע טייערע געשטאלטן, טאטע, מאמע, שוועסטער, ברידער, חברים, אלעס וואס מיר

איז אזוי טייער בלייבט אין הינטער גרונט, זיי ווערן אלץ קלענער, איך זע זיי שוין ווי אין א נעפל.

אבער באלד פארשווינדן זיי פון מיר אינגאנצן. און אין הארצן ווערט מיר אזוי פוסט און ליידיק.

מיינע געדאנקען שוועבן שוין אוועק ווייט ווייט פון דאנען, אויף יענע פרעמדע, געהיימניספולער גרענעץ וועלכע איז פאר מיר געווארן דער איינציגער ציל.

ראובן סולדאנער׳ס וועג צו דער בעפרייאונג

איבערגעגעבן צום דרוק דורך משה ניבארסקי

נאכן אפזיין אין אושוויץ קוים צוויי וואכן ווו איך האב דורכגעלעבט די גסיסה־אנגסטן, יעדע מינוט מיט אירע טויט געפארן, האב איך דערפילט אז דאס איז מיין ענדע. וואס פארא טעם האט שוין דאס לעבן, אין ליכט פון די כסדרדיגע פלאמען אין די אויוועגס, וואס פארע זין האט שיין מיך לעבן ווען כ׳האב שוין קיינעם נישט אויף דער וועלט. מיין ווילן פארלאזט מיך ביסלעכווייז און כ׳הויב שוין אן ווערן גלייכגילטיג צו אלעס.

ראובן סולדאנער ומשפחתו באמריקה

ראובן באושוויץ

איך מאמענט פון מיין העכסטער פארצווייפלונג איז מיר צו חלום געקומען מיין טאטע יעקב משה ז״ל, און מיר געזאגט אז כ׳זאל פאסטען א טאג וועל איך בלייבען לעבן. צו זען א טויטן און באך אין חלום אין אושוויץ ווו אויף יעדן טריט און שריט האט מען געזען בערגער מיט טויטע, ביינער, פעסער מיט אידען־פעטט (אויף זייף), איז נישט געווען קיין איבערראשונג. מיין טאטנס אויגן האבן געלויכטן מיט טיפן גלויבן און עפעס האט זיך אין מיר געענדערט. איך האב געפאסט א טאג. דער חלום האט מיר צוגעגעבן בטחון, און כ׳האב שטארק אנגעהויבן גלויבן אז כ׳וועל אין מיין טאטנס זכות לעבען בלייבן און קיינמאל נישט פארלירען זעם מוט. מיין טאטנס געשטאלט האט מיר געדינט ווי אן עמוד־אש און באלויכטן מיין פינצטערן וועג.

דער יאר 1943

איך בין געמטרט געווארן אז כ׳האב געוואלט אנטלויפן פון דער ארבעט (איך האב געארבעט אויסערן לאגער) ביי מיינען בלאק. די קאפאס און די פארארבעטערס האבן מיך שטארק באוואכט ביי דער ארבעט און גלייך ווי איך בין צוריק אריין אין לאגער בין איך אריינגעזעצט געווארן אין בונקער. א איד אויסהערענדיק מיין טענה, האט מיך בארוהיגט אז ער וועט מיר העלפען. אין דער צייט פון אויספארשונג, ווען איבערן בונקער זיצען די געסטאפא און ס.ס., האט מיין יעקב קאז׳על׳ציק דער אויפזעער געראטן כ׳זאל מאכן גרויסע געוואלדען, עס זאל הייסען אז איך קריג שטארק געשלאגן, און אזוי איז געשען, איך בין אפגעקומען מיין „שמראק״ און איך בין ארויס פון בונקער...

איך בין איינמאל געכאפט געווארן צווישען א גרופע „מוזעלמאנען״ (זייער אויס געדארטע מענטשן, הויט און ביין) געשיקט צו ווערן אין אויוון אריין. מיר זענען אלע געווען אויסגעטאן נאקעט, די איינציגע זאך וואט די ס.ט. האבען נאך געהאט צו טאהן איז צו פארשרייבן אונזערע נעמען. ווען מיין נאמען ווערט פארשריבען בין איך שוין א פארלארענער. איך נוץ אויס א מאמענט ווען דער געסטאפאווייעץ איז ארויס פון בלאק און איך אנטלויף דורך א פענסטער. איך בין פון קיינעם נישט באמערקט געווארן. טאיז מיר געלונגען צו באקומען עפעס אנצוטאן און כ׳בין צוריק אוועק צו מיין בלאק. און ווידער בין איך ניצל געווארען פון דעם מלאך המות הענט. ווען די רוסן האבן זיך אנגעהויבן צו דערנענטערן צו שלעזיע און אושוויץ, האבן די דייטשען גענומען ליקווידירן די לאגערן און אפווישן די שפורן פון זייערע שרעקלכע מאסן־מארדען. זיי האבען געשיקט טראנספארטן, געטריבן צופוס אויסגעפייניקטע, צעבראכענע סקעלעטן אן עסען און

אן טריגקען. דער וועג איז באזייט געווארן מיט טויזנטער טויטע.

יעדער איינער שלעפט זיך קוים אויף די פיס. ווי נאר אן איינציקלעכער האט דערפילט אז ער קען שוין מער גיט, און וויל שוין מער גישט לעבן, האט ער זיך אנידער געזעצט אויף דער ערד. איבערגעדעקט זיך מיטן קאפ און גאלד האט אן ס. ס. מאן זוכגעשאסן זיין שארבן מיט א קויל און פארענדיקט דעם קרענקם ליידן. דאס האב איך געזען יעדע פאר מינוט. איך שטארק זיך מיט די לעצטע כוחות, שלעפ זיך נאך א פאר טריט, די כוחות פארלאזען זיך צוביסלעך. די רייען ווערן שיטערער. דער וועג איז באלייגט מיט בערגלעך „העפטלינגען", מיט די לעצטע כוחות שפאן איך ווייטער. דאס בלוט האט זיך מיר געלאזט פון נאז, און דאס איז שוין געווען דער סימן פון מיין סוף. איך געזעגן זיך מיט מיינע חברים און זאג זיי אז כ'גיי אנטלויפן. איך בעט מיין פריינד אז אויב איינס וועט באשערט זיין צו בלייבן לעבן, זאל ער לאזן וויסן מיין ברודער שלמה אין ארץ ישראל וועגן מיין סוף. אוועקגיין פון טראנספארט איז געווען א זיכערער טויט. איך דעק זיך איבער מיטן קאפ און איך גיי אוועק אין א זייט. אונטערן קאפ האב איך געטראגן א ציווילען אנצוג, און אלעס ציווילער גיי איך. עס דערהערט זיך א קאמאנדא: שטען בלייבען!!! איך מאך זיך ווי גישט מיך מייגט מען דא, און גיי אין זייער ריכטונג פון א הייזעלע, עס הילכט אפ א שאס. די קויל פליט פארביי מיין אויער און איך מאך זיך גישט וויסענדיג נאר גיב א שפרונג אין א זייט און באהאלט זיך אונטער א שייער, איך רוק זיך צוביסלעך ארויס פון דער צווייטער זייט און זע ווי דער טראנספארט איז אפגעגאנגען א שטיקעל וועג. איך אטעם אפ פרייער און לאז זיך ווייטער גיין און קום צו צו א הויז און וויל שוין אריינגיין איגוויניק. איך דערזע אין פראנט פון הויז 2 ראוועדען אינעווייניק זענען געווען 2 געסטאפאס, איך שלייך זיך אוועק.

דער שניי פארבלענדעט די אויגן. איך געפין זיך לעבן א טאל און קייקל זיך אראפ פון בארג און דער שניי וויקלט זיך אויף מיין קערפער און דעקט מיך אין גאנצן צו. איך בלייב ליגען נעבן א בריקעל איבער א קליין וואסערל, איך קריך אונטער די בריק און ליג אויפן אייז עטלעכע שטונדען. איך ווארט עס זאל ווערן טונקעלער און די נאכט זאל צופאלען. כ'בין שוין שטייף פון קעלט. איך קריך ארויס פון מיין אייזיקן קבר און לאז זיך גיין אין דער ריכטונג פון א הייזקע וואס כהאב דערזען. א פרוי האט מיך דערזען און מיך אפגעשטעלט. איך ווער א פארציטערטער, מ'קען גישט טרויען קיינעם. ווו גייסטו? זאגט זי, דארט איז דאך די אויבערקאמאנדע פון געסטאפא. גאט מוז זיין מיט דיר און דיך באוואכען... קום האב גישט קיין מורא, איך וועל דיר העלפן... זי האט מיך גענומען צו זיך

אין הויז, פארשלאסן אין א צימער, געגעבן עסן און טרינקען, און בין געקומען א ביטל צו זיך. זי, די פרוי, איז געווען זייער א פרומע קאטאליק, זי האט געהאט צוויי ברידער אין דער געסטאפא. גלייך צו מארגנס איז געקומען צו איר אן אנקעל, אויך א געסטאפע, וועלכער האט דעזערטירט פון פראנט. מיין רעטערין איז אוועק אין שטאדט איינטאפען א ביטל זאכן און דערווייל פארגעסן מיך צו פארשליסן. איר אנקעל, דער געסטאפא, האט מיך אנטדעקט און אויסגעפונען ווער איך בין. ער האט אויך גלייך דערקענט אז איך בין א„יודע" און ארויסגעכאפט דעם רעוואלווער מיך צו שיסן. איך בין געווארן פארצווייפעלט און מיט אים אנגעהויבן איינטענען, אז אויך ער וויל זיך ראטעווען דאס לעבן און אויב מען וועט אים כאפן וועט מען אים אויך שיסן אלס דעזערטיר און מיר ביידע געפינען זיך אין דער זעלבע לאגע. אבער ער האט מיר געדראט אז ווי נאר טוועט פינסטער ווערן וועט ער מיך ארויס פירען אין וואלד און דערשיסען. איך ווארט אויף א פאסיגן מאמענט ארויסצורייסען פון אים דעם רעוואלווער. די פרוי האט זיך דערווייל אומגעקערט און איך האב איר דערציילט אז איר אנקל וויל מיך שיסן. זי האט אים גענומען שטארק זידלען און מוסר זאגען, געשריגן ער זאל איר געבן דעם רעוואלווער. נאך לאנגע וואקלעניש האט ער איר אוועק געגעבן. זי ווידער האט דערלאנגט דאס וואפען צו מיר איך האנט און געזאגט אז אויב ער וועט מיך טשעפען זאל איך אים דערשיסען. די רוסען האבן זיך דערנענטערט און מיר געפינען זיך צווישען דעם פייער שוין עטלעכע וואכן. ענדלעך זענען די רוסען אריין און גענומען שמעטערען די דייטשן. איך געפין זיך שוין אויף דער רוסישער זייט. איך בין א פרייער מענטש. עס ווילט זיך מיר נישט גלויבן אז דער גאנצער קאשמאר האט זיך שוין געענדיגט. דער געסטאפא־מאן האט זיך באצייטנס אפגעטראגן. איך הייב אן צו קלערען וואס ווייטער צו טאן, ווו טוט מען זיך אהין, ווו גייט מען... דאס זענען געווען מיינע געדאנקען. ווייזט אויס אז מיין רעטערין, די גויע, האט געהאט אנדערע געדאנקען. אווי ווי מענער זענען געווען ווייניק, אלע זענען אין דער מלחמה, און דא האט זי געזען פאר זיך א געוונטן בחור, (כהאב זיך פאר דער צייט גוט דערהאלט) האט זי געטראכט מיך צו שמדן אויפן קאטוילישען גלויבען, און זי וועט מיט מיר חתונה האבן. זי איז טאקע גלייך ארויסגעקומען מיט דעם: „רובין קאכאני זלאטי", „וועסט ווערן א קאטאליק וועלן מיר חתונה האבן". האב איך געזאגט, זיכער, וואס דען, האסט מיר מיין לעבען געראטעוועט, באלאנג איך צו דיר. ליגנדיק באנאכט אין בעט טראכט איך, אפשר איז עס טאקע א פלאן. מיין לעבן האב איך איר צו פארדאנקען, זי איז יונג און שיין וועל איך מיט איר חתונה האבן. אבער דא האב איך ווידער דערזען מיין טאטער

מיט די אויגן, ער קוקט אויף מיר מיט א פארביסענעם בליק. סאיז מיר קלאר געווארן וועמען איך האב צו פערדאנקען מיין לעבען.

צומארגנס זאג איך צו מיין „באשערטע" אז איך וויל פארן קיין קאטאוויץ זיך איינקויפן קליידער און אנדערע זאכען „דא שליובו" (צו דער חתונה). זי איז מסכים און לאזט מיך גיין. איך גיי ארויס פון הויז און הויב זיך אן דערווייטערן פון מיין רעטונגס־הייזעלע וואס ווערט קלענער און קלענער, איך קוק זיך אום און זע נאך די פרוי שטיין אין פענסטער. מיינע אויגן זענען פול מיט דאנקבאר־קייט צו דער פרוי וועלכער איך האב צו פערדאנקען אזוי פיל, עפעס ציט מיך צוריק, סאיז מיר שווער אוועק צו גיין.

בימלעכוויז דערווייטער איך זיך, דאס הויז פארשווינדט אין טאל, א פרישער פריליגג־ווינטעל כאפט מיך ארום.

איך קום אן קיין קאטאוויץ און פון דארט האב איך זיך אומגעקערט קיין מלאווע.

די צווי ברידער יעקב שמשון און מנשה ליפשיץ

ביידע קינדער פון אליהו יצחק ליפשיץ, ביידע האבן דורך געמאכט בלוטיגע וועגען אין די צווייטע וועלט מלחמה, מנשה האט זיך דעצודירט צו קומען אין לאנד. געהייראט, פירט א בכבודיגע משפחה לעבן און ארבייט אין קופת חולים, און יעקב שמשון איז פערבליבן אין רוסלאנד.

ווען מנשה איז געקומען נאך די מלחמה נאך שרענסק, האט דער גוי מלאטקאווסקי איהם פארגעשלאגן מאכען שותפותדיגע געשעפטן, מנשה׳ס געדאנ־קען זענען געווען ווייט פון פוילן, זיינע געדאנקען זענען שוין געווען אין אונזער לאנד.

דוד מארינאוויץ

ער איז נישט בכח איבערצוגעבן וואס ער און זיין זון האבן דורכגעמאכט אין די גרויזאמע ביטערע טעג. זיין זון געפינט זיך אין קבוץ, דוד וווינט אין תל־אביב.

יוסף וימן (גרנט)

ארבעה גבורים משרנסק

רבות הגבורות בזמן השואה שהראו משפטי־העם
„ידיעות" בית לוחמי הגיטאות

הקדמה

דלה היא שפת אנוש בכדי למסור את המית־לבם והסבל של אלו שנפל בחלקם לעבוד ב„סונדר־קומנדו". רע ומר היה גורלם של כל האסירים היהודים באושוויץ, אבל קשה יותר ואכזרי יותר היה המצב של הבחורים שעבדו בתהום הפשע הנורא, שנקרא „סונדר־קומנדו". אני מביא הדו"ח של „ידיעות" בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנלסון למורשת השואה והמרד, אפריל 1956.

טירור הדמים באושוויץ לא מנע את הקמת הארגון המחתרתי שרישומו היה ניכר בחיי האסירים. הארגון הצליח לא פעם להוציא אנשים מרשימות הנידונים למוות שנערכו בשעת הסלקציות.

קשה ואכזרי היה גורל כל האסירים באושוויץ, אך חמור שבעתיים היה מצב היהודים במחנה. היהודים שהובאו לאושוויץ היו שרידים אחרונים מעיירות פולין, אוקראינה וליטא ומריכוזים יהודיים במערב אירופה. השמים והארץ זעקו שעה שעה „יהודי סוף למות"! כל יהודי באושוויץ היה מועמד טבעי למות. לאסירים בני־אומות אחרות נותר עוד שריד אמונה, שיעלה בידם להיחלץ מאושוויץ.

מתכוננים למרד

יום יום היו מקבלים צרור קטן עם חומר נפץ. חבר־נאמן, נפח, הכין כלי אוכל עם תחתית כפולה, ובמשך שבועות היו מבריחים בכלים אלה את החומר למחנה. אנשי הסונדר לא נרתעו, על אף סכנת ההשמדה המידית שאיימה עליהם, והם החליטו ללחום.

הנאצים היו נוהגים לרצוח את אנשי הסונדר קומנדו ולהחליפם באסירים אחרים. לאחר שהוכרחו לעסוק זמן ממושך בעבודה איומה הזו, הפכו אנשי קומנדו לחבר האנשים המוכן להתמרדות ולמאבק.

הם היו אסירים ותיקים במחנה והכירו את מצבם לאשורו.

בסוף אוקטובר ובהתחלת נובמבר 1944 הופסקו המשלוחים ההמוניים של יהודי הונגריה. האסירים במחנה נשמו לרווחה. אנשי הסונדר הבינו כי ימיהם ספורים. כאשר הנאצים ניסו בדרכי מרמה להוציא את הקומנדו ממחנה מגוריו ולהובילם למקום הטבח, פרץ המרד. והאסירים התכוננו זמן רב. ההתקוממות הקיפה במשך דקות ספורות את כל אנשי הסונדר קומנדו. הקרמאטוריום נמ' 2 פוצץ ונשרף כליל, ה„קפו" הגרמני הידוע באכזריותו הושלך חי לתוך הכבשן, וארבעה אנשי ס.ס. נהרגו בקרב פנים אל פנים. שטח המשרפת הפך לשדה מערכה, האסירים פרצו את הגדר, ושלוש מאות אסירים התפזרו בסביבה. קמה בהלה גדולה בין הנאצים, אלפים קלגסים הוזעקו לפעולה, והוכרז מצב הכן במחנה בירקנאו. במשך ימים נמשכו החיפושים ונשמעו יריות. ההתקוממות של הסונדר נסתיימה בכשלון. שום כוח מבחוץ לא בא לעזרתם, וגם המוני האסירים מהמחנה לא הצטרפו למאבקם. אך יום המרד היה סמל של נקמה ועידוד בשביל האסירים. באותו מקום ששמש במשך שנים גיא־הריגה לרבבות קרבנות, נפלו מידי האסירים הנאצים הראשונים. היו אלה יהודים שלחמו במחנה הגדול, שמנה מעל למאה אלף אסירים, קם קומץ יהודים ונתן האות להתקוממות. אנשי הסונדר הוכיחו לאסירים בני אומות אירופה, שיהודים מסוגלים להילחם ויודעים להגן על חייהם. במרד לקחו חלק פעיל בחורים אמיצים משרנסק.

(התוכן הודפס בחוברת „ידיעות" בית לוחמי גיטאות ע"ש יצחק קאצנלסון).

הגבור הפארטיזן מנדל בורגשטיין הי"ד

בנם של שלמה זלמן ומרים בורגשטיין. נולד בשנת 1917. למד בחדר למודי גפ"ת. האב, שלמה זלמן, עולה לארץ ישראל, שם נמצא בנו הבכור אהרן. הילדים מתחילים לעבוד בגיל צעיר, בכדי לעזור לאמא להחזיק מעמד ולפרנס את המשפחה.

עם פרוץ מלחמת העולם בשנת 1939, הצליח מנדל ביחד עם עוד חברים, דוד זימן ואחרים, לעבור את גבול רוסיה ולהגיע לביאליסטוק. בהיותו בחור בריא וחסון, קבל בלי קושי עבודה במקצוע נגרות. את המקצוע הזה למד מנדל בשאיפתו לעלות לישראל ולהצטרף לאביו ולאחיו, אשר גם הם עבדו בנגרות.

השלטון הסובייטי אסר את היהודים מפולין שעברו את הגבול ושלח אותם לעבודות בעיר אורשא.

באורשא נפוצו שמועות, שכל אזרחי פולין מוכרחים לקבל את הנתינות הסובייטית, ואסור יהיה להם לעזוב את הטריטוריה הסובייטית. מנדל הצליח להתחמק, עזב את אורשא והגיע לוילנה, שם הצטרף לקבוצת פרטיזנים. פ.פ.א.

אביא פה כמה קטעים מהספר „להבות באפר" על השתתפותו של מנדל בקרבות (במאבקים) בגיטו וילנה. (עמוד קי"א, שי"ב).

מנדל בורנשטיין הפארטיזן ואחיו יחזקאל

מנדל בורנשטיין נולד בשרגסק (בטעות כתבו מלבה) בשנת 1917. חבר לתנועת „פרייהייט" „דרור", לוחם הפ.פ.א. (פאראייניקטער פארטיזאנישער אורגא־ניזאציא) פארטיזאן. נפל בקרב. (כל לוחם פ.פ.א. הנהו גם פארטיזאן מושבע המוכשל עצמו לקרב באויב).

בין 40 עובדי יי.וו.א. נמצאים 6 חברי פ.פ.א. אין 40 אלה יודעים שבין המשורר סוצקובר, הנגר מנדל בורנשטיין, חבר „השומר־הצעיר" מיכאל קובנר, הסופר שמרקה קוצ'רגינסקי ורייזל יש קשר מיוחד במינו, הסמוי מן העין. והרי משגיחים הם בבני אדם אלה מדי יום ביומו. דומה שכל מחשבתו של מנדל בורנשטיין נתונה להברחת נייר למכירה.

הנגר מנדל בורנשטיין, שלכאורה אין לו כל קשר עם „האינטליגנציה", התקין לו בתיבת מכשירי הנגרות אשר לו, תחתית כפולה, ותוך תיבה זו, שהמשטרה בודקתה כל יום, מוצנע הנשק, שמנדל נוטלו ביי.וו.א. ומכניסו לתוך הגיטו.

מנדל בורנשטיין ז"ל היה בקבוצה האחרונה של אבא קובנר, שעזבה את גיטו וילנה. בדרך נתקלו בחבורות ליטאים וקבוצות צבא פולניות של הגוורדיה

הלבנה. בקרבות אלו נפלו רוב הפארטיזנים, ביניהם מנדל בורנשטין הי״ד.

יהי זכרו ברוך.

די העלדן מאיר קאנסקאוואלסקי און יעקב שאפט

די צוויי קינדער האבן געלערנט אין חדר און אקליין שטעטל. ז׳ערנאך שווער געארבעט פאר דער עקזיסטענץ, פאר רעכט אויף לעבן, קיינמאל נישט געטרוימט צו אפפערן זיך פאר א געוויסן ציל, אדער צו נעמען נקמה, ביז סכנת נפשות. אבער דאס איז געשען. די היטלעריסטישע חיות זענען אריין אין שרענסק. די צוויי האבן געליטען צוזאמען מיט אלע שרענסקער אידן, געזוכט א וועג ווי צו אנטלויפן — און געבליבן. זיי זיינען איבערגעפירט געווארן אין מלאווער געטא, און געלעבט אזוי ווי אלע אין שרעק און צרות. אין מלאווער געטא האבן זיי זיך ארומגעטראגן מיטן געדאנק פון נקמה. ווי מען גיט איבער האבן זיי בידע שטענדיק גערעדט נאר וועגן נקמה. נאכן דורכפירן א סעלעקציע דורך די נאצים זענען זיי געשיקט געווארן קיין אוישוויץ, דארט זיינען זיי אריין אין דער זאנדער קאמאנדא. זאל דא פארצייכנט ווערן, אז אויב ס׳איז ווען ארגאניזירט געווארן אין אושוויץ אן אויפשטאנד, איז דאס געקומען פון די וואס האבן געארבעט אין דער זאנדערקאמאנדא. די פארביטערסטע מענטשן האבן זיך דארט געפונען. טייל מענטשן אין די אפטיילונג האבן פערלוירען אין גאנצען דעם צלם־אלקים, טייל זיינען פשוט משוגע געווארן, אנדערע זיינען בעגאנגען זעלבסט מארד, אבער ס׳איז אויך געווען א טייל מענטשן וואס זיינען געשטאנען מאראליש הויך, שטארק אין גייסט, די האבן דאס ארגאניזירט דעם אויפשטאנד. צווישן אט די שטארקע מענטשן זיינען געווען די בידע שרענסקער בחורים: מאיר קאנסקאוואלסקי און יעקב שאפט. זייער פארביטערונג האט די דערפירט צו נעמען נקמה, צו זאמען מיט נאך אזעלכע שטארקע האבן זיי ארגאניזירט א ווידערשטאנד. מען האט אונטער געצונדען קרעמטאריעס, געווארפן דייטשן אין אויוון אריין, און אנטלאפן. ווארשיינלעך דורך א מסירה זיינען זיי געכאפט געווארן דורך די דייטשן און געפייניקט געווארן בכדי אויסצוגעבן די אנפירערס. זיי זענען געווארן פארפייניקט צום טויט און נישט אויסגעגעבן קיין שום נאמען, דאס איז די מאראל וואס די צוויי קינדער האבן איינגעזאפט אין זיך. די מאראל האבן זיי באקומען אין קליינעם שטעטל שרענסק, ווו די גאנצע יוגנט אן אויסנאם איז געווארן דערצויגן אין א גייסטיקע קולטורעלע סביבה.

ערע זייער אנדענקען!

דער העלד זלמן פיטעל

צען יאר בערך פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז געקומען קיין שרענסק אפּריזירער און געעפנט א רעזורע אין פּשיבישעווסקעס הויז. ער האט גלייך אראבגעבראַכט זיין פרוי זיך איינגעארדנט, און געווארן א מיטגליד אין דער אידישע קהלה. אין משך פון דער צייט האט ער דורכגעמאכט א פעלטשער־קורס, ער איז געווארן דער שטאט פעלדשער. מען פלעגט וועגן אים דערציילן נאר גוטס, די אידישע באפעלקערונג האט געהאט פון אים גרויס נוצן. מיט דער צייט האט ער אפגעקויפט דאס האלבע הויז פון פּשיבישעווסקין און געפירט א שיין געמיטליך פאמיליען לעבען. די פרוי האט אים געבוירען 2 קינדער, זיי זענען געוועזן א מוסטער פון א שיינע אידישע משפחה.

זלמן פיטעל וגוליה ניבורסקי

אין יאר 1941 ווערן זיי איבערגעפירט צוזאמען מיט אלע שרענסקער אידן אין מלאווער געטא, פון דארט ווערן זיי אפגעשיקט אין אוישוויצער לאגער, און דא געשעט דאס אומגליק ווי מיט אלע אידן. די פרוי מיט די קינדער ווערן פער־ניכטעט, און ער ווערט געצוואונגען אריינצוטרעטען אין דער זאנדערקאמאנדא, צו רייסן די גאלדענע ציין ביי די טויטע פרויען. ער מיט נאך געוואגטע חברים נעמען ארגאניזירען דעם אויפשטאנד. כ׳וועל איבערגבן, ווי ס׳ווערט באשריבן אין טשעכאווער „יזכור בוך".

פיר מיידלעך וואס האבען געארבייט אין אוישוויץ אין די אמוניציע פאבריק „אוניאן" פלעגען ביים אויסשיטן דאס מיסט מיטשיטן צו ביסלעך אויפרייס

מאטריאל, און אויך איזאלאציע־שערן. אויסער דעם פלעגן זיי ארויס גגבענען מאטעריאל אין די קליידער. די פיר מיידלך זיינען געווארען אנדעקט און אויפגעהאנגען דורך די רוצחים. נאכן אויפהענגען די פיר מיידלעך איז געווארן אָרגאניזירט דער אויפשטאנד, זלמן פיטעל דער שרענסקער פעלדשער פריזירער, איז איינער פון די ארגאניזאטארן מיטן צוועק אויפצורייסן די קרעמאטאריעס. גריידע האבן געארבעט אין די זאנדערקאמאנדאס, דער צייכן אנצוהויבן דעם אויפשטאנד איז געווען מיטן איבעררייסן די עלעקטרישע דראטן.

זלמן פיטעל זייענדיק א פעלדשער פלעגט שטענדיק טראגן א קעסטל מיטן רויטן קרייץ. ער פלעגט דעריבער האבן די מעגלעכקייט זיך פרייער צו באוועגן ווי אנדערע חברים, אין געווען איז ער דער פארמיטלער צווישן זיי. אז דער אויפשטאנד איז שוין געווען צוגעגרייט, איז די ערשטע ארבעט געווען אפצורוימען די אונטערשעפס־פירער. אין ווירקלעך, ווי גאר אן אונזער שעפס־פירער האט זיך באוויזן צו קאנטראלירן די אויוונס, האבן די אויפשטענדלער זיי גלייך אריינגעווארפן אין אויוון אריין. זיי האבן מיט אומגעדולד געווארט אויפן לעצטן אונטערשעפס־פירער, ער זאל קומען קאנטראלירען, און אויך אים צו ליקווידירן — אריין ווארפן אים אין אויוון. נאר דא איז געשען דאס אומגעלעסטע וואס מען קען זיך פארשטעלן — א ביאליסטאקער איד, א פראוואקאטאר *) א זאנדערזויץ האט געמאלדן דעם דייטשישן אויבערשעפס־פירער די גאנצע געשיכטע. באלד איז געמאכט געווארן אן אלארם. דער אויפרייס איז געווארן צוגעאיילט מיט עטלעכע שעה. עטלעכע מענער, מיט זלמן פיטל בראש, האבן נישט געוואוסט פון דער פראוואקאציע, און האבן גאך באוויזן אונטערצוצינדן 1 קרעמאטאריע פון די 4 וואס זיינען געווען, און איבערצוהאקן די עלעקטערישע דראטן, אבער אין דעם מאמענט האבען די היטלעריסטישע חיות געלאזט אין גאנג פיל מאשין־געווער, און די העלדען האבען געפונען זייער טויט, דער ערשטער איז געפאלן זלמן פיטעל.

ערע זיין אנדענקען!

---

*) ס׳איז נישט מעסטגעשטעלט אז א אידישער פראוואקאטאר האט געמאלדן די דייטשן, ס׳גיבט א מיינונג אז א דייטשער געהיים אגענט פערשטעלט אלס ארעסטירטער וואס ענטדעקט די צוגרייטונג צום מרד און געמאלדן די דייטשן.

אברהם זלמן ניבארסקי הי״ד

דער שוואכער גדליהו ניבארסקי קען נישט ערפילן די צוגעטיילטע ארבעט אין אושוויץ, אברהם זלמן זיין ברודער מאכט פאר אים די גרעסטע טייל ארבעט און ווען גדליהו ווערט קראנק אין ווערט געשיקט דורך די אויס וורפען אין אויוון אריין, גייט מיט אים מיט אברהם זלמן און ביידע קומען אום ביזאמען.

נחום אלטוס

אין גיהנם פון אושוויץ, פערמאטערט פון דער ארבט שטעלען זיך אין דאס לעבן נחום אלטוס מיט זיין קוזין ש. יעקב בעקער אויף צו זוכן שוצנסקער, אז נחום דערהערט אז משה קודובורדסקי פון שרענסק איז געפרוירן געווארן ביי די ארבעט שלעפט ער אים (פיל קילמטר) פון דער ארבעט צו דער מחנה בכדי אים צוריאטעווען.

נחום אלטוס לעבט אין פוילן.

איסר ניבארסקי הי״ד

די שטימונג אין מלאווער געטא איז א געדריקטע. 50 יונגע אידישע בחורים זענען דערשאסן געווארן אן שום סיבה. מענטשן גיין ארום אין טויט שרעק אומגבאהאלפענע באשעפענישן א יאוש האט אלע ארומגעכאפט. איסר ניבארסקי שטארקט די געטא אידן. דער בית המדרש איז פול געפאקט ווען איסר רעדט נישט פאר לירן דעם צלם אלקים, זיין שטארק מוטיגט ער דעם עולם.

הירש גראנאט הי״ד

הירש באמיט זיך אריבער צוווארפן איבערן גדר פון געטא עסענווארג, פאר די הונגעריגע אין געטא, אזא טאט איז פארבונדן מיט סכנת־נפש, אז מען פאקט אים איז טויט שטראף.

הרב [illegible]

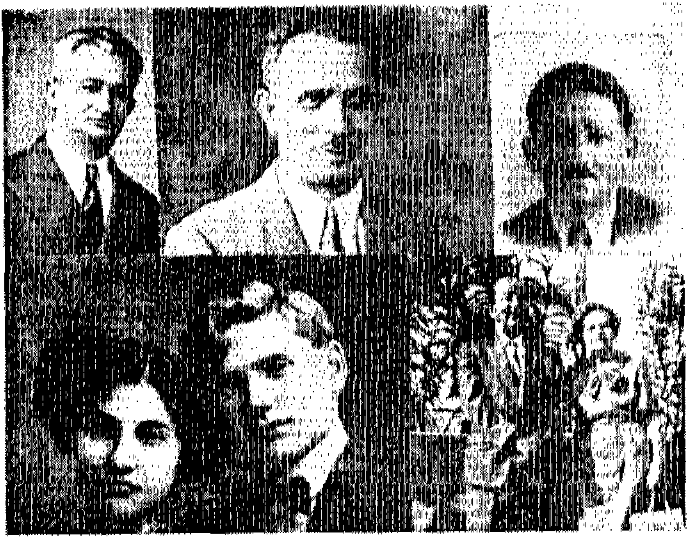

פרק חמישי

א

מדור ספרותי. — אנשי העט כותבים על שרנסק

ב

שרענסקער פאלקלאר אדער סתם גוטע ווערטלעך

מדור ספרותי — אנשי העט כותבים על שרנסק

ר׳ נחום סוקלוב ז״ל

אחד מעלויי שרנסק

זכרונות מימי הילדות — קושיות חמורות
תורת הקדמונים — ותורתנו אנו
ר׳ יוסף לפי השקפתי — מתקופה לתקופה
השעורים אצל „בעריש גרויברד — תכונת אברך בעל תורה
האברך והרב — לכבודו של מת
המציאות והשלימות — שאלה של אומנות
החיים הם האמנות היותר גדולה.

קטנה וכל כך גדולה היא נפש הילד!... הדלה שבאבנים היתה נראית לי כבית המקדש של שלמה, וגלגלת הסוקר, שהיתה תלויה מן הספון בחנות, הבשמים הסמוכה לשכונתי. כמגבעתה הגבוהה של מלכת שבא, כשהיא מהלכת, כפי שצירתי לי אז, בין ששים גבורים... באחד הימים עלה אבא עמי על „הר הארמון״, ששם, במרום ההר, בין „חרבות השוידים״, עיי ארמון ישן, שהחריבו צבאות השוידים, יש בנין קטן, שקוראים לו „גן עדן״. חשבתי כי זהו באמת „שער השמים״. חולם הייתי הרבה פעמים בילדותי על אודות ההר ההוא ועל אודות אליהו הנביא. משם השתרע אופק התכלת הבהירה על פני נהר הוויסיל בווישוגרוד. פעם אחת דרך הלוכנו, הראני אבא סמוך להר ההוא מעין מים נובע מן האבנים, איך יוצאים מים מן האדמה, אבא? — ואיך צומחות שבלים מן האדמה? — השיבני אבא בשאלה — מן גרעיני הזרע — אמרתי, ואוסף לשאל — האמנם יש גרעיני זרעונים גם למים? — יש נטפי גשמים שיורדים מן השמים! הבינותי, ואומר עם לבי; כן, הכל מן השמים.

סמוך לתקופה ההיא אמר לי אבא: יש לך די מיהונתן, כבר יכול אתה ללמוד דף גמרא: בעינא דתיזול לשיעורא ד„בעריש גרויברד״, אז הלכתי לשיעורו של „בעריש״ אך זמן קצר. אבל זכרונות הזמן ההוא התחקו בקרבי עמוק

עמוק. היה זה אדם יפה בעל פנים לבנים כשלג, וזקן שחור מקיף אותם. העינים הגדולות היו מלאות חיים, ולב טוב מאד הציץ מחרכיהן. הוא לא היה לא רב ולא מלמד, אלא אברך סמוך על שלחן חותנו, ולא מצעירי האברכים, כי אם מאלה שכבר נתמחו ונתנסו ושכבר כבשו להם מעמד הגון בעולם התורה. תינוק הייתי, אבל איזה כח כמוס משך אותי אל האברך המובהק הזה. כמוני, היה גם הוא יליד עיירה קטנה בפולין; מוניטין שלו יצאת בעולמנו הקטן בתור אחד מ„עילויי שרענסק", ומוניטין שלי, שרא לי מרא, התחילה גם כן להסתמן ברומו של אותו עולם. אבותינו היו ידידים, ובסקרנות מיוחדת הייתי מסתכל אל אבא, כיצד נהנה מחברתו של אבי בעריש גרויברד, ששמו היה, אם זכרוני לא ישׁשני, בנימין. וכיצד היו שני יהודים פקחים, בני תורה, מחודדי המח ובעלי הומאר, משתעים במילי דעלמא ובמילי דאורייתא, ניצוצות הוו נתזין מן השיחות ההן: רבנים, רביים — עברו כבני מרון: שם, בעיירה יש רב, וריב לו עם העדה, והחסידים קמים עליו: בעיירה אחרת — רבי הירש קם והמציא שיטת חדשה של חסידות: העניינים היו מתחלפים כפרגודי התיאטרון, מילי דבדיחותא ושיחות חולין של ת"ח היו מבריקים. נשכח השוק וריקניותו ובערותו ונבלותו. נשכחו כל פגעי היום ותלאותיו, והתרקם ונברא עולם אחר, מלא אצילות וזיו. ומשנתו של בעריש היה קב ונקי, השיעור הראשון היה „חזקת הבתים", וגם שם — אולי יזכרו החברים? — נכנסתי אל „גוב האריות" כלומר: הרציתי את שאלותי הממשיות לפני בעלי המלים. שאלתי ע"ד לחי וקורה ומבוי. רציתי לגשם לי את הדברים המופשטים „ובעריש" היה מגחך גחוך קל, והיה אומר לי: אין לנו עסק במוחשים שבעולם המציאות והמעשה, אלא בהלכות, אין אנו לומדים חזקת הבתים, כדי לעשות, אלא כדי ללמוד. קפצתי ממקומי כמו נכוה: כיצד? — שאלתי — הן לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה! — כן, השיבני בעריש, אבל אין זה נוגע אל ההלכות האלה, כי אם ל„יורה דעה" ול„אורח חיים". החשן המשפט הוא רק ללמדו בעלמא! — מנין לך זה? האם „החשן משפט" איננו תורה? האם מה שנאמר בסדר משפטים שבתורה גרוע בערכו ממה שנאמר בסדרות אחרות? ובעריש לא הוסיף להשיב לי. הוא היה בעל מזג טוב וזה נצחני, השיעור משך את לבי בזהר קסמו. היה בו שחוק חן, היתה בו תומה ונכוחה, היה בו לחש קול זמר ערב, געגועים וצלילים מאיזה עולם אחר, צח ונקי וקדמון, וכמעט יכול אני לאמר, שהיו בו גם לב מתרחש ונפש פיוטית, אפילו כשהפלפול היה מנקר ומחטט בסעיפי ודוקי"ם, היתה בו מדה גדולה של חזיון ושירה, של דברים שאי אפשר למדדם באופן המדידה הרגיל, או לשקלם במשקל הרגיל. ורוח זו של חזיון נאצלה מאת אדם טוב ויפה. הוי, חלומות נשכחים, תמונות אשר כבו!

עברו שנים רבות, ואותו „בעריש גרויברד" היה לרב בישראל, טירת האידיאלים, נשמה, טירת המציאות נבנתה על חרבותיה, וכבר היה לאברך המעודן הזה מגע ומשא עם עולם „המציאות והמעשה". הוא היה לרב בשעדליץ, פ"א בקרני; היכן אותו אברך קל ונעים עם קולו הבהיר והנאה, רב חשוב, מטופל, מסובך בדאגות, קברניטה של ספינה, שבקמטי מצחו אתה מכיר את כל בדקי הספינה ואת כל עקבות הסערות הגוהמות לנגדה כחיתי טרף... לא מצאתי בו עוד את הרעוא דרעוא של השיעור, את החירות והעידון של תורה לשמה, כבר היה מכווץ בחוג פעולותיו, כבר הגיחה עליו הרבנות את חותמה...

ועברו עוד שנים, ואני ידעתי, כי זה הוא הרב הגאון בבנדין, אמנם רב גאון, דרב חיליה לאורייתא, חרד ותמים, מאמין ואדוק, בעל כובד ראש ומיושב בדעתו, ובוודאי, משום נמוס ושלום, מקורב גם לרביים, אלו היה אדם זה עומד ברשות עצמו, בהתפתחות פנימית, חפשית וטבעית, בלי כל שעבוד וכפיה מצד התנאים החיצוניים, אזי מסוגל היה לעלות למדרגה היותר גבוהה. אילו היתה לבעלי התורה שלנו כמו לבעלי תורה שלהם היכולת להקדיש את עצמו רק לתורה, בלי טפול בקהלות, אזי יכול היה אפיו של כל אחד להקבע ולהתיחד לעצמו, כאותם החכמים שיושבים בקתדרה ומורים בלי הזדקק לעבודת הצבור, אנשי אקדמיה, שמחדשים הלכות ברפואה או בדיני משפטים, ואינם משמשים באומנות זו. אראלי הרוח, השומרים והמעשירים את נכסי התורה, לא כמו שהם כבושים ובלועים, סחופים ומדולדלים בתוך הקהלות והכתות ואמרכלי המסים, כי אם כמו שהם בעצם טהרתם, בעינם ובפנימיותם, — אבל תנאי חיים כאלה עדיין אין לנו, והחיים האלה טוחנים ובוססים כל מה שהוא מעודן יותר ממה שהם יכולים לסבול, ואולם בכל אלה, נשארו באותו אדם המעלה ובקלסתר נפשו חקקי פתוחים דקים של איזו אצילות מיוחדת, שנתנה לו יתרון חשיבות, למדתי ממנו כמה דברים, וחייב אני לקרא לו „רבי", יותר למדתי מחייו, ותהא נא לי הרשות להקדיש לזכרונו פרת עני זה מן הפרחים הצנועים הצומחים תחת גל שלג החורף, עומד ותוהה אני על טרגדיה זו של נגוד בין המלים והמעשים: השאיפה אל המוחש, הכנוס והפזור, הסתירה בין החיים והשלימות הנכספת.

הרב יהודה לייב אבידע (זלוטניק)

שרנסק עיר חסידות ועלויים

קהלה קטנה זו, היתה מלאה תורה וחכמה. מצד אחד, אנו מוצאים בקהלה קטנטונת זו אחד מגדולי תלמידי של החוזה מלובלין וחבר ותלמיד של ר׳ בונם מפשיסחא, ר׳ זליג משרנסק, מחבר ספר „ניצוצי זהר" ומאידך, בית כבית הגרויבארטים, בית זה שהיה מלא תורה ואהבה לשפה העברית נמצאו ארבעה בנים ושתי בנות. נתחיל בבת, שידעה את התנ"ך כמעט על פה. פעם ישבה המשפחה בליל מוצאי שבת קודש, ועמהם קרובים וידידים, מדברים על פרשת השבוע, מקשים ברש"י, מצטטים את אבן־עזרא, רמב"ן, כלי־יקר ועוד. פתאום שואל אחד „חידה": מי היו שני האנשים, האחד יהודי והשני גוי, ששם אחד לשניהם ושניהם נהרגו בידי יהודים? נתקמטו המצחים, נסמכו הסנטרים על אצבעות מקופלות ואין עונה. אין אף אחד מבעלי התורה והמשכילים וה„עילויים" שינסה לנחש. במטבח הסמוך ישבת לה הבת הצעירה ועוסקת בקילוף תפוחי־אדמה וסלק לסעודת דוד מלכא. היא שמעה את החידה, רמזה לאח הקטן שיגש אליה ואמרה לו: הכנס והכרז בקול: חור חור!.

הבן הבכור — ר׳ ישכר בעריש, היה תלמיד מובהק של ר׳ יהושע׳לי. אחרי כן היה לאחד מגדולי רבני פולין וכיהן בעיר בנדין.

זכורני, בעיר פלוצק היתה בימי, אשה זקנה שעשתה (בעצמה, או ע"י פועלים) סיגריות, וסבבה למכור לבעלי־בתים חשובים. אמר לי עליה אחי מו"ר, אשה זו היתה חותנתו של רבי מורי הרב מבנדין. היא פירנסה אותו במשך עשרים ושתים שנה, והוא ישב כל אותן השנים בפלוצק והרביץ תורה בישראל, לא בשכר ולא במתן. מתלמידיו ומתלמידי תלמידיו ישנם בודאי כמאה מורי־הוראה בפולין, ושלי ושל מאיר ושלך הכל מאשה זו הוא. הוא אמר הדברים האלה בהתלהבות בלתי רגילה. עוד עכשיו, כשאני נזכר בזה, אני מרגיש את החיל והרטט שעברו אז בעצמותי.

כשהרב מבנדין פרסם את ספרו הגדול „דברי ישכר" והספר לא עשה בעולם את הרושם המקווה שהיה ראוי לו, סיפר לי אחי כך: כשאמר הרב מקוטנא, ר׳ יהושע׳לי ז"ל, לפרסם את ספרו „ישועות ישראל", וידע בעצמו שאינגו ספרא רבא, גם חסרה לו הסבלגות לסדר דבריו, באופן שיהיו מובנים לסתם לומדים, רמז לתלמידו ר׳ בעריש, שהיה מפורסם למליץ ובעל לשון, שיכיר לו טובה אם יטרח להכין את ספרו לדפוס. אבל ר׳ בעריש שהיה מתמיד ונוהג בישיבה אף

הוא השתמט מזה, כי לא הלך לבו להתעסק בכך. אחרי כן כשיצא הספר „ישועות ישראל" לאור ולא עשה בעולם את הרושם המקווה תלה ר' יהושע'לי הקולר בצווארו של הרב מבנדין, והיתה לו הקפדה בדבר. אחי מו"ר ראה בזה בחוש, כי הרב מבנדין נענש מן השמים על כי לא גמל חסד זה עם רבו הגאון. הוא הוסיף ואמר לי: יודע אתה מה שאמרו (בב"ב ע"ה ה:) : „זקנים שבדור אמרו, פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה, אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה". לכאורה מה בושה היתה בדבר, אם פני יהושע איננו כפני משה, הלא ידוע כי לא קם עוד כמשה? אלא הם ראו תמיד שיהושע היה משרת משה, הוא היה מוציא את הספסלים, מנקה את האוהל ומכניס את הספסלים לכבוד הזקנים — דברים שהם התביישו לעשות, וכי חשבו לאי־כבוד להם. והנה לפתע, הם רואים כי דווקא „יהושע המשרת" יורש את מקומו של משה ופניו כפני לבנה, כי משה אצל מהודו עליו דווקא, ולא על אחד מהזקנים המיוחסים. אז קראו: אוי לאותה בושה, שהתביישנו לשרת את משה בעודו עמנו...

אחיו ותלמידיו מהרי"ל, הרב מסטאשוב, כותב על אחיו הגדול ב„ספר הזכרון" עמ' 174: — אחי ר' ישכר בעריש גרויברט, הרב מבנדין, מחבר „דברי ישכר" — לא אלמן ישראל מאנשים גדולים, כל אחד במקצוע מיוחד, אבל הוא היה אדם הכולל, כל־בו, איש האשכולות, אישיות רבת־גונית: גדול בתורה, חריף ובקי (ידע רוב הש"ס בעל פה) יושב בישיבה מנעוריו עד יום אחרון ומעמיד תלמידים רבנים רבים: חכם מדינה, מטיף מצוין דברן, סופר מהיר ומשורר, יודע כמה שפות, הוגה דעות האציל מרוחו על אחיו, עסקן רב פעלים, תיקן תקנות גדולות בסדר הלמוד בתלמוד תורה ואינו חש לדבת נרגנים (נאסף אל עמיו כ"ה מרחשון תרע"ד).

ואמנם כל מי ששמע את שמעו בפולין, ידע כי לא רק אחיו אלא דעת הקהל מנתה בו כל השבחים הללו. אם כן ישאל הקורא — ובצדק — מה זה מבליע אחיו בכל דבריו במלים: ולא חש לדבת נרגנים? מה ענין נרגנים לגבי איש כזה? והנה כאן אנו מגיעים לפרשה מכאיבה בתולדות רבני פולין.

הרב מבנדין היה מאלה שיצאו לכבוש את העולם. בראותו עצמו מזוין בכל כלי הזין. עד כה וכה מצא, כי כבשו אותו ושעבדוהו. הוא מוכרח לרקוד בקול חליל היוצא מתוך „החצר הפנימית"...

כלפי חוץ נחשב בין גדולי רבני גור, אבל חסידי גור התייחסו אליו תמיד בחשד ועליהם נאמר: כי באפם — בעקימת חוטם — הרגו איש. הם הרגישו כי איש בעל משכילות כמוהו, ושתורתו קודמת לחסידותו, בודאי לבו לא שלם עמהם. עקבו אחריו כל ימיו. כשהרגיש בזה, החל להזהר לבלי לתת פתחון פה

למרגלים שסביב שתו עליו. הם לא חפשו חטאים, וכי טפשים היו לחפש חטאים בר׳ בעריש? אבל הם הרגישו כי לאדם כזה ישנן מצוות שלגביהן, הן גרועות מעבירות. אדם המסלסל במליצות הלשון העברית, בודאי שיבוא לתקן עירובין, כדי שה„ואילע יונגע" יוכלו לשאת את הטלית לבית הכנסת תחת זרועותיהם בשבת, מבלי ללבשם מתחת מעיל הארוך, ועוד מצוות כאלה...

נשבר האיש ונתייאש מלתקן עולם. את רוחו הגאה עצר בלבו ואת נבואתו כבש. לא נספח למחנה הציוני, באמרו, לציונות לא יעזור, רק לעצמו יזיק. באסיפות רבנים לא השתתף ומצא מקלט לנפשו באהל תורתו.

והנה פרשה מעניינת בחיי רב גדול בישראל, גדול משכמו ומעלה, שחפץ למלא חובתו כרב בישראל, והקיפוהו בחבילי קוצים ודרדרים ומררו את חייו בעלי חצים. אין לא אלא לתת את דבריו עצמו במכתב שכתב לאיש שבודאי בטח בו שלא יפרסמהו בחייו. המכתב חשוב מכמה בחינות ולמותר להוסיף עליו כל הסברה שהיא. ז״ל המכתב:

„מכתבו וגם חיבורו היקר קבלתי לנכון, ות״ת (תשואות חן) לו על כל זה... ואשר כתב כ״ת אודות המאשין מצות, אהובי ידידי, הנני מוכרח להודיע למר את צערי בזה, כי מעולם לא חפצתי להתירם, הגם שהפצירו בי כמה פעמים, כי דיבור אחד שיצא מפי אדמו״ר הגה״ק בעלי חידושי הרי״מ ז״ל ושאר גדולים יקר אצלי מאור, ויראתי למרות פיו, מה גם שזכיתי לשאוב מימיו הנאמנים, הגם כי ת״ל אני משגיח בעצמי בעין פקוחה על אפיית המצות... והגם שיודע אני שבכל אלה קשה להזהר בדבר שניתן בידי קלי הדעת, ואעפ״כ לא רציתי להתיר, אך בזמן הפרעות הידוע כשרבו בעלי ה„אחדות" (בונד בלע״ז) ופרצו בחלול־שבת ק׳ בפרהסיא, היו מעליבים בכל קודש והם היו העובדים באפיית המצות והי׳ כמעט ברור לנו שחשודים להאכיל חמץ בפסח במזיד, ולבי עלי דוי שיאכלו ישראל חמץ בפסח, ועוד יברכו עליו על אכילת מצה, נתישבתי ובחרתי להתיר את המאשין מצות, ובאמת אינה אותה המאשין (מכונה) שאסרו רבותינו ז״ל נ״ע, שזו אינה אלא וואלגער־העלצער (גלילי עץ לריקוד בצק) מהירים, שנעשה במהירות נפלאה ובנקיות, והד״פ (והדבר פשוט) שגם האוסרים לא אסרו כזה, ודמיתי אותם כמו שאמרו, לא אמרו אלא בספינה וכמעשה שהיה, ובאמת בקראקא שהיא עיר ואם בישראל רוב המצות נאפים כן, ובודאי גם שם היתה כוונת המתירים לשם שמים, להסיר מכשול, כדי למעט עבודת הריקים ופוחזים המחללי שבתות...

אבל כאן נצחו המציקים לישראל ורבנן את האראלים שנכנסו הרגנים להיכל הקודש ואכלו קורצא בי מלכא עלי, לפני רבן של ישראל הגאון הקדוש וצלה״ה מסאכאטשאב, על מה שהתרתי וידוע שברית כרותה לשפתים ללה״ר (ללשון הרע)

שתתקבל על הלב, ונעשה שם הקפדה גדולה עלי, והדברים שנברא מזה אין להעלות על הכתב, אבל כה יעשה לו ה׳ וכה יוסיף כי כוונתי היתה לשם שמים, ואני מודה בעצמי, אשר בשנה העברה בטלתי המאשין מצות לא מפני האמת, כי יודע אני שהיא כשרה הרבה יותר מכל האפיות שאין הבעלים עומדים על גבן, ואין מועיל שום השגחה, ובעוונותינו הרבים השטן מרקד בינינו וגורם שיאכלו חמץ בפסח, אבל הוכרחתי לבטל את המאשין, בפני שאיני רוצה להיות שימת בפי המלשינים וטפשים, הנכנסים למקומות הגבוהים ה׳ יצילנו מגרמי נזקיהם, ולעת עתה בטל הנס שלא נראה זבוב בבית המטבחים של קודש. הכותב מכאב לב, הרואה האמת נעדרת, וגם ההלכה נשדדת בזרוע במקום איסור כרת ה׳ ירחם עלינו במהרה״.

ישכר בעריש החופ״ק בענדין

אני מוסיף רק שרטוטים אחדים להשלמת ספורי על משפחת העילויים משרנסק.

אחיו הצעיר, ר׳ יהודה ליב, שהיה רב במאקוב ואחרי כן בסטאשוב, היה איש־ארז זריז ועסוק. חיבר חמשה חלקים של ספרו „חבלים בנעימים״. לא נשא פני איש וכשגלה בימי מלחמת העולם הראשונה לרוסיה, התחיל בעבודה רחבה ומפליאה ליסד רשת של בתי־חנוך, בתי כנסיות, מקואות, עם רבנים מלמדים ושוחטים. הוא הצליח להשיג כסף לעבודה ענפה זו מאת וויסוצקי וחתנו גוץ ועוד. (ראה: ספר זכרון שלו) וכן חיבר ספר בשאלות החיים ובבקורת חריפה על הפגמים שמצא במחנה, בשם „ימין ושמאל״.

בשובו מגלותו לפולין, בפרוס הועידה הראשונה של „אגודת האורטודוכסים״ בווארשא, בחרוהו לשבת ראש בוועידה. מיד שינה שמה ל„שלומי אמוני ישראל״, אבל כעבור שבועות אחדים, כשראה עם מי ארח לחברה, פרש מהם ועבר למחנה המזרחי, עד שהזמינוהו בני סטאשוב והסביבה, שארגנו קהלה חשובה לעצמם בטורנטה אשר בקנדה, ע״מ לנהל את עדתם. בהיותו אחד מאלה שהקדים להכיר כי אין עתיד ליהדות וליהודים בפולין העצמאית החדשה, קיבל הזמנה זו.

על האח השלישי דוד — שמעתי רק שהוא פרופיסור בוינה, אבל איני יודע באיזה מקצוע. סיפרו עליו שמרוב עיונו בספרים חשש למאור עיניו, לכן כשבקרוהו אנשים וביטלוהו ממחקריו, היה יושב בעצימת עינים ומשוחח עמהם.

י. אפאטושו
עברית מ. ל.

העילוי משרנסק *)

— סיפור —

בביתו של סוחר־היער העשיר וחסיד מחסידי קוצק, ר׳ יוסל מארמונד, סיידו לכבוד פסח את החדרים, עיטרו בעיטורים את התקרות הלבנות. מוארשה הגיעו רהיטים כבדים, נברשות בזגוגיות לטושות, סלסילות יין.

במעונו של ר׳ יוסל, החסיד הותיק מחסידי קוצק, שמחת גדולה. הוא הזמין לפסח את חתנה של מרימ׳ל. מרימ׳ל בת יחידה היא והחתן, יעק׳לי הוא העילוי משרנסק, שיצא שמו בכל פולין כולה. וכשבא ר׳ יוסל לקוצק, שהרבי יסכים עמו בשידוך, אמר לו ר׳ מנדלי:

— אומר לך את האמת, אף לי משדכים שידוך זה, אלא חוששני, שבביתי יתמיץ. חזקה, שיעסוק בחסידות, יספר עם חסיד זה, יגלגל עם חסיד זה ומה יהא, רבם של חסידים? וזו תהא התכלית?

— ואיך, רבנו, אטיל עלי האחריות וההשגחה על העילוי משרנסק? — אמר ר׳ יוסל ברטט ובזיע.

— בביתך, יוסל, לכשישגיחו עליו, יהא בדול מן הבריות, יעסוק בתורה — נתהרהר הרבי שעה קלה ואמר בקול דם — הרי אף אני סגור ומסוגר! ומה עלתה לי כשאני רבם של חסידים? עשה שידוך זה יוסל! ותיתי לך, שמכניס אתה לביתך כלי יקר כהעילוי משרנסק.

לסדר פסח באו למדני קוצק, באו לשמוע ה„חילוק״, שיאמר העילוי משרנסק.

החתן בן חמש־העשרה, צבט רצופות את שרוולי הקטיפה שבקאפוטה של שיראים, סילסל בחתימת־השיער המופרזת על לסתותיו השקופות. הוא קימט פדחתו, הסיט כיפת הקטיפה לכאן ולכאן.

הכלה בת ארבע־העשרה, לבושה שמלת משי ארוכה, שתהא נראית גדולה משנותיה, ישבה אצל אמה. היא היתה תמירה ונאה נוי שבצניעות.

סבתה, לבושת לבנים, ירדה בפסיעות קטנות פזיזות. סינורה של אטלס מלא גביעי־כסף. סבתה מנתה: „לא אחת, לא שתים, לא שלוש״. ולפי הגביעים ידעה כמה מסובים לשולחן.

---

*) ראה כתב ידו בעמוד 123.

השולחן טבל מאורות. הלהבהבות נשתקפו בכסף המבהיק, בקיטלים הלבנים, ביין האדום, בפנים של יום טוב.

הכלה ראתה עולמה. היא לא זקפה עיניה מתוך ההגדה וכיוונה לבה לשמים, שיעלה החילוק בידי חתנה. אבא, לבלרי היער, האורחים הקבועים — בהם מובטחת מרים׳ל. מתיראת היא מפני ר׳ הרש מטומאשוב, המתארח בביתם זה השבוע השלישי. ר׳ הרש היו לו שתי בנות, שהגיעו לפרקן, בא אצל ר׳ יוסל ליטול שתי נדוניות. ור׳ יוסל לא זו בלבד שהבטיח לו את הנדוניות, אלא הנהיג בו מידת מלכות, עשה כל מה שאמר לו ר׳ הרש.

ערב־פסח עם שחרית נתנה, מרים׳ל לר׳ הרש כלי־לבן רעננים, מגוהצים. לפת־שחרית — כוס יי״ש זו אחר זו. ומנחה דעתו עליו, על ר׳ הרש, מצץ מלוא לוגמיו מן המקטרת, שאל את הכלה:

— נו, מרים׳ל, נראה לך החתן?

מרים׳ל הסמיקה. היא פיזרה על הרצפה כל הגביעים, הפמוטים, המגשים, זו היתה המצוה המסורה לידה. מלאכה זו עשתה כל ערבי פסחים. היא ישבה בין ציבור כלי הכסף ושיפשפה.

השמחה בבית כפולה ומכופלת היתה. השמחה שפעה מתוך השפע, מתוך הברכות, שהניחו עניים אחריהם בפתחים הפתוחים, הניחו ברכות ונטלו מצות, ביצים, יין; נטלו דגים, בשר.

האם נמלכה רצופות בכלה, כאילו גדלה זו בין־לילה. וכשהלכו הגברים לבית־החסידים עמדו כולן — סבתה, אמא, הכלה ואפילו המשרתת — עמדו כולן בחלונות והביטו אחרי החתן ולבן מלא משמחה.

האם גיפפה את הכלה, התחילה מנשקת אותה.

— ולואי ותתקבל תפילתך, בתי, ויהא מזלך מזל טוב.

— אמן, כן יהי רצון — חוטפת ועונה סבתא — הבריות אומרים, שהחתן הוא אבן טובה, כלי יקר כזה אינו בנמצא.

— אמא — מתרפקת מרים׳ל על אמה — דברי עם ר׳ הרש מטומאשוב...

— בענין מה?

— שלא ירבה בקושיות.

— כלומר בשעת ה„חילוק״? שטיא — מושכת האם את בתה — וכי מגיע ר׳ הרש לחתנך? אבא אומר, אין כמותו בכל מלכות פולין.

כשעמד החתן לקדש קידוש היום פרחה נשימתה של מרים׳ל. היא ראתה אלכסונית בצימת עיניו, בניעתו. היתה דמימה. מיד הלך ורם הקול הצעיר וכשסיים התגדרה מרים׳ל בקידוש של חתנה.

אחרי ארבע הקושיות הסיט החתן את הכסא מתחתיו ועמד על רגליו. החסידים הפשילו את הכיפות, התקינו עצמם לא להשמיט דיבור אחד מה„חילוק".

היתה דמימה גמורה. הלהבהבות הבליחו, נשתקפו בכסף, ביין. ר' הרש מטומאשוב נתמתח על גבי מיטת־ההיסב ועצם עינו השמאלית. החתן נתנענע:

...„אמר אביי... כולהו סבירי להו חמץ בפסח אסור בהנאה..."

המלים נתגלגלו מהירות, דחופות ובחולות, קראו בשם מסכתא למסכתא. והמסכתות כבדות־משקל כל כך, נתערמו תלי תלים.

העילוי, שדיבר רהוטות, שהסיט במהירות יתירה כיפתו לכאן ולכאן, גדל בבת־ראש בעיני כל המסובים. הנשים, שלא הבינו כלום, ראו עצמן נחותות, נתכרבלו בסודאי המשי. הכלה בלבד הסמיקה ומתוך הלסתות הלוהטות הבריקו העינים השחורות, הצנועות.

פניהם הכבדות, הקודרות של החסידים בעלי המוחין התחילו מאירות. זה חיזק ידיו של העילוי. הדיבורים דחקו ומתוך בהילות התחיל החתן הולך ובא אצל המחותן.

המחותן, שכבר השמיט את החוט, לא יכול להלך אחר ה„חילוק", נתמתח על גבי מיטת־ההיסב. הוא פילבל בעיניו, זקנו הנאה, השחור, נראה זקן שוטה. ר' יוסל מארמונד, החסיד המובהק, העשיר המופלג, נעשה מבטל לפני העילוי, בן חמש־העשרה.

ר' הרש מטומאשוב הוסיף עצימה לעינו השמאלית. עינו הימנית ארבה, מחוששת להניח לו להחתן. ובבת־ראש הפסיק ר' הרש את החתן, הקשה לו קושיה.

הדיבורים הלוהטים התחילו עוממים. מאות החוטים המתוחים נתעלמו מן העין. רגע אחד, שנים, שלושה. העילוי הסיט כיפתו לכאן ולכאן, ביקש משהו בחלל הריק. לנגדו עמדה קושיתו של ר' הרש מטומאשוב כהר. מה יעשה? מה יעשה? ועל ההר — תירוצים לעשרות, למאות, תירוצים כחרבות פיפיות. העילוי פשט ידו מעשה — להטים, חטף חודי התרבות זה אחר זה. והתירוצים? התירוצים העבירו עליו, נתעלמו מן העין.

ר' הרש מטומאשוב פקח עינו השמאלית וחייך, כלומר:

— נו, העילוי משרנסק? הכל קפצו עליך? הרבי חשש, שכלי יקר כמותך לא יהא נפגם, חס ושלום. היסוד שלך היכן הוא?

גצים פרחו לעינים.

העילוי משרנסק ראה את המחותן מושיבו בחול המועד בעגלה, אינו מניח לו להיפטר ממרימ׳ל. ואבא? הרב משרנסק? אוי לאותה בושה, אוי לאותה כלימה!

ובשעה שהמסובים מנעו עצמם מלהסתכל בפני החתן, זקפה הכלה עיניה, התחננה.

הוקל הצער.

המוח, שחישב להתפקע, נע. באו ביעף דיבורים מפרכסים. העילוי תפס את החוטים זה אחר זה. הוא הסתכל בעיניה של מרימ׳ל, כדרך שהסתכלו ישראל בידי משה. ולא זו בלבד, שתירץ קושיתו של ר׳ הרש מטומאשוב, אלא הקשה לו קושיה חמורה מזו.

ר׳ הרש מטומאשוב נתמלא שמחה. הוא הפך פניו להעשיר:

— שומע אתה, יוסל, גוי הבא להתגייר מודיעים אותו מצוות קלות וחמורות, שצריך הוא לקבל עליו. אף הנידון, יוסל, כך. הכנסת לביתך את העילוי משרנסק, חובה להודיעך לשם מה ירדה נשמה זו לעולם, כדי שתדע איך להשגיח עליו. ועכשיו, חסידי קוצק, נאמר את ההגדה:

„...וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח...״

יוסף רמון (גרנט)

החסידות והחסידים בשרנסק

החסידים הראשונים והחסידים האחרונים

מוקדש להורי אשתי, רבקה ומאיר
קלינסקי שאהבו לשמוע ספורי־חסידים

באמצע המאה השמונה־עשרה בערך, יצאה הקריאה מעיירה מז׳יבוז׳, לצעירים ואנשי־מעשה שיצטרפו לשיטה החדשה בחסידות, המחדירה אור ושמחה בחיים היהודיים. המעורר היה ר׳ ישראל בעש״ט ז״ל, ועיירת מז׳יבוז׳ נעשתה למרכז החסידות.

אחרי פטירת הבעש״ט, הועבר מרכז החסידות הבעשטנית ממז׳יבוז׳ למזריטש. כשהועמד המגיד ממזריטש, הגאון והמקובל בראש החסידות אמר לכבוש את העולם היהודי בסערה. הוא ריכז סביבו צעירים גאונים ומוכשרים, שאש החסידות בערה בקרבם, במגמה שהם יחדירו את אור החסידות לכל פנה ופנה שבמדינת פולין, מקום שיהודים נתכים שם.

והימים היו ימי בראשית של החסידות. צעירים מוכשרים רוכזו מסביב למגיד, הם החלו במלאכת הקודש והניחו יסודות לחסידות, את תפקידם מלאו באמונה, לא קלה היתה משימתם. היה עליהם ללחום עם הרבנים שנמנו על העולם הישן, שידעו להחמיר או להוסיף חוקים וגזרות, סייגים על סייגים, ולהתנשא על העם ולא לרדת אליו. הם שאפו להיות מנהיגים ולשלוט על העם. נגד כל אלה יצאו הצעירים החסידים בסיסמה: לרדת אל העם! כי פוק מה עמא דבר (לראות מה העם מדבר). הרבנים שהתרכזו סביב הגאון הגדול מווילנא, יצאו אף הם ללחום נגד האור החדש הבוקע של החסידות.

שרנסק, עיירה קטנה במחוז פלוצק, היתה אחת העיירות הראשונות, שהאור החדש של החסידות חדר לתוכה וכבש הרבה לבבות וכוחות רעננים. מן העיירה, שרנסק, דרך הכוכב ר׳ זעליג, שהביא והפיץ שמחת החסידות בכל רחבי המדינה. (על ר׳ זעליג עיין בספר ובמאמרו של הרב אבידע).

באותו זמן קמה נגדו כת מתנגדים חזקה. לא ידועים לנו שמות המתנגדים. רק בספרי החסידים מובא שר׳ זעליג פנה לרבו ולחברו ר׳ בונם מפשיסחא, ומסר לו שהוא חושב לעבור לעיר אחרת, מחמת רדיפות מצד קבוצת המתנגדים. ר׳ בונם מפשיסחא לא הסכים לכך. אגדה החסידות יודעת להוסיף כי ר׳ בונם ענה לו, שישנן שתי נשמות בשרנסק שתקונן יכול לבוא ע״י נוכחותו של ר׳ זעליג משרנסק. מספורים אלה יש להסיק שכת המתנגדים היתה די חזקה, אם העיזה לצאת למלחמה נגד ענק החסידות בסביבה זו.

החסידים הראשונים — והחסידים האחרונים

מי היו החסידים הראשונים? כל החסידים הנלהבים, שהיו מלאים וגדושים בנגלה ובנסתר, השתתפו במלחמה הגדולה בין החסידים והמתנגדים. הם עזרו להפיץ את החסידות הבעשטנית בין הלמדנים. (לא ארבה בדברים על ר׳ זליג זצ״ל הידוע) אזכיר שמות אחדים כפי שגליתי אותם בספרים שונים והמה ר׳ אברהם גולדשלג ז״ל, אביו של העלוי הידוע משרנסק, שהיה חוצב להבות אש בדרשות על החסידות גם אשתו, חוה לאה ז״ל, בת ר׳ זליג זצ״ל, למדנית מופלגת, היתה לפי השמועה משתתפת בוכוחים על החסידות, ר׳ בנימין גרוברד ז״ל, הפקח, שסירב לקבל עול הרבנות, אעפ״י שהוסמך להוראה. על החסידות של ר׳ בנימין כותב ר׳ יהודה ליב ז״ל, רב בסטשוב בספר „חבלים בנעימים״: אבי, הרב בנימין גרוברד ז״ל, למד אצל הגה״צ ר׳ יחיאל מאיר מגוסטאנין, והיה מחסידי הרבי מקוצק, ואח״כ מחסידי החידושי הרי״ם מגור, והיה חביב אצלו מאד, ואחריו הסתופף בצל הרבי מטשכנוב והיה אחד מקורבים אצלו, ואחרי עלה הרב לשמים, היה מחסידי בנו הה״ק ר׳

וואלף מסטריקוב, וגם אשתו דבורה רכ׳יל, היתה ידועה בתור למדנית וחסידה מפורסמת. בכלל היה ביתו בית ועד לחכמים ולתורה ולחסידות״.

בספרים נזכר השם ר׳ אהרן מי שעשה נפשות לחסידות. הוא היה קנאי גדול לדת ישראל, נלהב ומסור לחסידות בעירנו. תלמיד חכם ובר אוריין, הלן באהלה של תורה. הוא גם נזכר בשם שליח משרנסק, או הרב אנסיי שנתמנה לרב בסוכוטשין.

ר׳ משה (מושקה) (שם משפחתו סטביסקי) קראו לו ר׳ מושקה, לחצרו קראו משקה׳ס חצר. היה מן החסידים הראשונים וגם מן האחרונים. צעיר מסור וקנאי לחסידות החדשה. השתתף בפועל בעבודת קודש זו. תמונתו נחרתה בזכרוני; קומה למטה ממוצעת, בגיל חמישים, פרש מאשתו ומסר עצמו רק לעבודות אלקים. הוא נחשב לפרוש היחיד בשרנסק. פרוש היה מהבלי חיי העולם הזה. נשמתו הטהורה והקדושה לא מצאה מקום מנוחה לעצמה. ר׳ משה קבל על עצמו לערוך גלות, היה נע ונד וקבל יסוריו מתוך אהבה. כשחזר לשרנסק, ישב כל היום על התורה ועל העבודה. היה מתפלל בשעה מאוחרת ביחידות בנוסח האר״י של המקובלים. התמדתו היתה כל כך גדולה, שלא פסק פומה מגירסה אפילו ברחוב. זכורני וכוח שניהל עם אבא ז״ל בענין זה, אבא היה סבור שבגלות אסור ללמוד ברחוב, אפילו לחשוב על אהבת הבורא. לעומתו טען ר׳ מושקה, שמלא כל הארץ כבודו. בתור ילדים למדנו אצל חתנו, ר׳ ליביה הויזמן ז״ל. מרחוק ידענו כבר על כניסת ר׳ מושקה כשלמוד התורה בפיו, כי הקדיש חדר אחד בבנין עץ שלו לשטיבל בשביל חסידי דאלכסנדר.

ביום בהיר אחד נכנס למטתו שעמדה בשטיבל, מזג „וודקה״ (משקה חריף) בכוסות בכוונה לקבל פני המלאכים. בקריאה שמע ישראל ד׳ אלקינו הד׳ אחד, נפח את נשמתו הקדושה.

יהא זכרו ברוך, תנצב״ה.

ר׳ יעקב שלום ז״ל (ווּיראסקי) דער קוצקער חסיד

את ר׳ יעקב שלום אני מזכיר במאמר שאני כותב על המו״צ, ר׳ מוטיל ז״ל, בכל זאת רוצה אני לייחד מלים אחדות ליהודי חביב זה, חסיד ברמ״ח אבריו, שנאמר עליו שמימיו לא שח שיחה בטלה. „עבדו את הד׳ בשמחה״, קיים בכל לבו. הוא, כמו ר׳ מושק׳ה קבל על עצמו לערוך גלות. הלך לקוצק ברגל. ללמדנותו יצאו הדים והיה לשם דבר. בזמנו היה הוא ור׳ מוטיל נוהגים לערוך תקון חצות, רוב זמנו בילה בקוצק, או אצל ר׳ אברהם מסוכטשוב, שהכיר אותו מן הזמנים של ר׳ מנדלי מקוצק.

כשהגיע הביתה לחגים, נתקבל בשמחה ע״י הגורדיה הישנה. כשנכנס

לשטיבל עם פניו המאירים, הורגשה שמחת החג. היהודי בעל הלב טוב הזה הצטין בפשטות, בתמימות ובישרות. הוא ידע להתרומם בשעה שדבר או היה מספר על צדיקים הדואגים לשלום עם היהודי. היה נוהג להכנס בחגים לשטיבל להתפלל תוך שירה וזימרה. היה גדול בתורה ובקי בש״ס ופוסקים. גדלותו בנסתר היה ידועה רק ליחידי סגולה בשרנסק.

אחרי החגים חזר להיות נע ונד, עד הגיעו לרבו. אז הגיע למנוחה, מסרו שהוא מבלה אצל הרבי יום שלם בתורה ובתפלה.

בזמן שהותו בשרנסק, כשרגליו דרכו על מפתן ביתו, נפל ומת. הוא הספיק ויק להוציא מפיו „הד׳ הוא אלקים״.

יהי זכרו ברוך. תנצב״ה.

זקני־החסידים

חונכתי וגודלתי על ברכי החסידות. הקשבתי לשיחותיהם ולמעשיות על גדולי הדור. שמעתי נסים ונפלאות על חייהם של צדיקים מפורסמים. במוצש״ק התאספו אצל אבא ז״ל זקני החסידים, ודברו בהתלהבות על צדיקים שרצו לקרב את הגאולה; על עולם שלם של החסידות. פעם שמעתי שהם דברו על חסידי־שרנסק שהלכו לעולמם, כמו ר׳ פנחס פיטרקובסקי ור׳ אברהם (מרחיים) קוזמיר (חותנו של ר׳ מנדל זימאן). ור׳ ליב הירץ ז״ל... לצערי אינני זוכר דבר משיחה זו. אז לא ידעתי להעריך שיחות אלו, לא עלה על דעת גדולים ממני, שיבוא זמן והחסידות בשרנסק תכנס להיסטוריה, ותהיה זקוקה לגואל אשר יוציא אותה מתהום הנשיה.

ארבעה שישבו ועסקו בחסידות *)

בכדי שתמונת החסידות תהיה שלמה, אני רוצה למסור על שיחה־חסידית בשטיבל דחסידי גור. היה זה ביום טוב שני לחג הסוכות, בשמחת בית־השואבה מסביב לשולחן ארוך ופשוט בשטיבל (בית התפלה) דחסידי גור, ישבו חסידים אחדים ועסקו בלמוד התורה. ביניהם היו: ר׳ שמואל מרדכי ז״ל, יהודי ארוך וטוב לב, חסיד ותיק ור׳ מנדל זימן ז״ל בנו של החסיד התקנאי דגור ר׳ שאול מונקטובר ז״ל, שהיה לו הכבוד לארח בבית את הרבי דגור, ר׳ יהודה אריה ליב אלתר, („השפת אמת״) זצ״ל, נכדו של חדושי הרי״ם, בזמן שהותו בורשה.

כשחסידים ותיקים יושבים מסביב לשולחן אחד ומבלים שעות בצוותא, אי

---

*) המאמר הזה פורסם ב„הצופה״ בערב חג הסוכות תש״ך.

אפשר שלא ישוחחו ביניהם בעניני חסידות. המתחיל היה ר׳ שמואל מרדכי ז״ל, שהצטיין בידיעותיו על החצרות של הצדיקים ועל הצדיקים עצמם העושים לילות כימים ועוסקים בתורת־אל. לפעמים שונים הם המנהגים של החצרות. לפעמים גם דרכי הצדיקים, שונות הן. אבל הכח המאחד את כל החצרות של הרביים, היא אהבת המקום ואהבת ישראל. ור׳ שמואל מרדכי הוסיף: ר׳ לוי יצחק מברדיצב היה אומר „להיות יהודי טוב זוהי אהבת ישראל". „האב ליב אאיד, האב ליב דאס אידעשקייט" זוהי כל התורה כולה. ר׳ מנדל זימן ז״ל, החסיד דגור, הוסיף לדברי הקודם, שבגור מעמידים הכל על אהבת התורה. גדולתה של החסידות — אמרו בגור — היא בתורת הנגלה, בלימוד הגמרא, בהתעמקות בדברי המפרשים הראשונים והאחרונים. הוא הדגיש, כי חידושי הרי״ם זצ״ל מדגיש, שלמוד התורה מביא למעשים טובים. לשיחה זו הצטרף החסיד ר׳ משה ז״ל, בעל מזיגה של תורה וחסידות שאביו ר׳ יוסיל דיין, היה מגדולי חסידי ר׳ ישראל מרוזין ופמליתו. והוא בעצמו זכה בצעירותו להסתופף בצלו של חידושי הרי״ם. ר׳ משה הטעים שהרבי ר׳ אברהם מציכנוב היה שם הדגש על אהבת־אלקים, כמו שכתוב „אורייתא וישראל והקדוש ברוך הוא חד הוא". האמת הוא שעל שלשה דברים אלה התוכחו תמיד החסידים. בתקופת הזוהר של החסידות בפולניה, ידעו לציין שכל כוונתם ומטרתם הוא להגדיל כבוד התורה ולהאדירה. החסידים ידעו תמיד לציין את התכונות של הרבי. אחד מן החסידים העיר, שר׳ יצחק מוארקי בהיותו מפורסם בין החסידים בשם בעל רחמים, הצטיין באהבת ישראל כמו ר׳ לוי יצחק מברדיצב, לבו היה מלא אהבה וגעגועים לאהבת ישראל. ספרו עליו שנהג לבטל שמחה משפחתית, אם קרה ח״ו אסון לאחד מאנשי העיירה.

באמצע השיחה הופיע החסיד הקוצקאי והיהודי היקר ר׳ יעקב שלום ז״ל, שכל ימיו בילה בקוצק, בקריאה „גוט יום טוב אידן", התישב על יד השולחן של החסידים הותיקים. הופעתו גרמה לגל התרגשות והתלהבות, מסביב התקבצו בחורי ישיבה שהגיעו הביתה לחגים, מתוחים ובקוצר רוח צפו להמשכת השיחה. שתיקה מוחלטת שררה בשעה שר׳ יעקב שלום ציין שהעולם היהודי השלים עם החסידות וכולם מתחממים לאורה, וכמעט שאין התנגדות לחסידות יותר. העולם היהודי בא לידי הכרה כי לימוד התורה ודרכי החסידות הינו הך. וזאת היתה אחת מהצלחותיו של צדיק הדור ואיש אלקים ר׳ מנדל מקוצק זצ״ל, שהצליח להעלות את החסידות לשיא תפארתה, הצית את הלבבות של התלמידים וחסידי המקום ועורר התלהבות לדבר השם ולדרכי החסידות בין אנשי המקום שלשם הגיע. הוא הצליח להשקיט ולהשתיק כל המתנגדים לתנועת החסידות. כשהשיחה עברה לעניני דיומא, הרצין ר׳ יעקב שלום ושקע בהרהורים. הוא המשיך לספר: ישבתי

בבית המדרש של הרבי מקוצק, ליתר דיוק בצריפו, פתאום נפוצה השמועה שהרבי נמצא בבית המדרש. אימה נפלה על הנוכחים, הרבי מסביר את הפירוש על „כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים". הרגשנו בגודל נפשו, בזמן שאמר שהפסוק הזה מרמז על אתחלתא דגאולה וסוד הגאולה. המנהיג הרוחני רב־אנפין, רמז לעסוק בתורה תוך התעמקות. כשהרבי עזב את בית המדרש נשארנו תקועים במקומותינו ונמשכו הוכוחים, הורגש שיש בזה רזא דרזין. ואני אומר לכם, המשיך, שהיה כדאי לעבור ימים ונהרות בכדי לשמוע בליל שבת, כשהרבי שקוע בעולמות עליונים, וקורא בקול רווי אהבת ישראל. „אני רוצה תלמידים וחסידים כשהם משוחררים מצרת עין, שהיא תולדת השטן; חסידים ראשונים ואחרונים, תלמידים ואנשי מעשה, ע"י הרחקת מצרת־עין, ניכנס ביחד להיכל של אהבת ישראל". השיחה הופסקה בדפיקה בעמוד הגיע הזמן לתפילת מעריב.

עלי לציין שהתפלה הזאת נחרתה עמוק בלבי. זכרוני שבזמן למודי בישיבה דמאקוב, התארח מר חילינוביץ, אחד מן העורכים של העתון היהודי בפולין ה„מאמענט" אצל אחיו של מנהל הישיבה. בשיחה אתו שאלתיו אם הוא יודע את הפרוש של התפלה „כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים".

יוסף אפאטושו

דיא שרענסקער סוחר'טע

ס'איז געווען א דאנערשטיק אין שבט. מיטן אוונט האט זיך פאר א וויל באוויזן די נייע לבנה, א רויטע, א געגליווערטע, צווישן די גרויסע שטערן האט דער הימל, א קאלטער, זיך געבלויט, וואו א קער — שניי, גרינלעכער שניי.

ארום פראנקס סקלאד, וואו דער פראסט האט נישט געקענט אויספרירן דעם ריח פון נאפט, דעם ריח פון הערינג, זייענען די שליטנס — אנגעלאדנט מיט סחורה, פון א האלבער גובערניע איז מען פארפארן צו פראנקן, אייגעקויפט ביי אים פעסער נאפט, פעסער הערינג, קאסטנס זייף, קעסטלעך ליכט, זעק צוקער, זעק ניס, טייטלען מאנדלען, פייגן, צוקערווארג און ווינטער אויבס.

בעלי־עגלות געקנאלט מיט די בייטשן, געדופן די פאסאזשירן, גערעדט מיט הארץ, געגוואלדעוועט. און די בעל־עגלהשע דייד, ווי זייערע טרונק־בראנפנס, ווי דער פראסט, האבן געקנופט און געביסן, יעדע וויל איז אפגעפארן א וואגן,

איז אפגעפארן א שליטן. ארום פראנקס סקלאד איז געווארן שטילער, אזוי שטיל, אז מען האט געהערט דאס קראקן פון קראען.

די לעצטע, וואס איז ארויס פון פראנקס סקלאד, איז געווען אסתר, אן אנגעלייגטע סוחרטע פון שרענסק, אירס א טראנספארט סחורה האט באטראפן עטלעכע הונדערטער. פראנק אליין מיט זיינע צווי הויפט „מענטשן" האבן זי ארויסבאגלייט, זי צוגעפירט צום שליטן און אויפן וואונק צווישן זיך אפגמאכט, אז צום מסחר טויג אסתר בעסער פון איר געשטארבענעם מאן.

— ווען וועלן מיר זיך ווידער זען, אסתר? — האט פראנק אליין געהאלפן דער באפעלצטער און באפאטשיילטער יידענע ארייננצוקריכן אין ברייטן לאסט־שליטן, וואו סחורה איז געווען אנגעלאדן אויף א גארן צו הויך.

— אים ירצה השם, אין א חודש ארום — האט אסתר כמעט זיך נישט ארויסגעזען פון צווישן די בערג סחורה.

— פון איין זייט שליטן — פעסער נאפט, פון דער צווייטער — פעסער הערינג, די פעסער, וואס האבן זיך געהויבן, ווי צווייי ווענט, זיינען געווען פעסט פארצויגן מיט שטריק, מיט קייטן, און צווישן די ווענט — זעק צוקער, זעק ניס, קעסטלעך פייגן, קעסטלעך טייטלען, זעק מאנדלען, קעסטלעך ליכט און קוישן ווינטער־עפל.

דער אנטרייבער, אן עלטערער גוי, אין א שמוישן פעלצל, די שטיוול ארום־געוויקלט מיט זעק, האט זיך באקוועם ארייננגעזעצט אינעם שטרוי־זאק, ער האט א הייב געטאן די בייטש, א שטארקן צי געטאן די לייצעס, די פערד האבן זיך א ריס געטאן, געגראבן מיט די פאדקאווס דעם שניי, דער שליטן האט זיך צעסקריפעט, צעטרייסלט און דער נאפט אין די נישט־אנגעצונדענע שטורקאצן האט זיך צעבאלבעט.

דער לאסט־שליטן איז ארויס פון שטאט, ס'איז געווארן פינצטערער — די יונגע לבנה איז פארשוואונדן. די שטערן האבן איצט אויסגעזען קלענער, דער הימל — וואגיקער, פון די פעלדער האבן זיך געהויבן בלויע שנייעלעך, טרוקענע, שטעכיקע, ס'איז געווען שטיל, און אז א קרא האט זיך צעקראקעט און דער אנט־רייבער האט מיט רוגזה אויסגעשפיגן — „פארשאלטענע נשמה" — האט אסתרן אן אימה ארומגענומען.

נאך מיידלוויז איז אסתר יעדע דריי, יעדע פיר וואכן געפארן נאך מלאווע צו פראנקן אין סקלאד אריין נאך סחורה, נאך דער חתונה ווען אסתר איז געווען אויף דער צייט מיט א קינד, צי נאך א קימפעט, איז לייזער, צו לענגערע יאר איר געפארן, צום מסחר, וואס א אמת, האט ער זיך נישט אויסגעטויגט. דערפאר, זיין

לערנען, זיין אפגעהיטקייט, זי איז געווען זיכער אז בלויז אין לייזערס זכות האט איר אזוי אפגעגליקט אין האנדל, זי האט אים ליב געהאט, שטארק געבענקט נאך אים און זיך געגרויסט מיט דער שבועה, וואס זי האט געגעבן ביי לייזערס אפענעם קבר, א שבועה, אז נאך לייזערן וועט קיין מאנסביל נישט אנרירן איר לייב, און אזוי איז זי, אסתר, א יונג, שיין מענטש און דערצו א נגידותטע, שוין ס׳פופצנטע יאר אן אלמנה, דעם צווייטן טאג פסח ווערט זי ערשט פערציק יאר, דערפאר האט זי שוין גאט צו דאנק, אן אויסגעגעבענע טאכטער, און די צווייטע, שרהלע, איז שוין אויך א כלה.

אסתר האט געעפנט די אויגן, האט זי א דרעמל געטאן? ס׳איז געווארן קעלטער, ווינטיקער, די נאכט איז פול געווארן מיט קולות וואס מען קאן נישט אנכאפן, וואס פארווישן יעדע מחיצה צווישן וואר און חלום, אויס הימל, אויס שטערן, פון די פעלדער זיינען אנגעלאפן פלאכטעס שניי, האבן זיך געדרייט אין מיטן וועג אין א ראד, און מיט א רעווע זיך געווארפן אויף די פערד, אויפן שליטן.

— וואס מארטשין, א זאווערוכע? — האט אסתר זיך א פרעג געטאן ביים אנטרייבער, דער פויער האט נישט געענטפערט, ער האט זיך איבערגעצלמט און פעסטער געגומען אין די הענט אריין די לייצעס, דער שטעכיקער שניי, דער קאלטער ווינט האבן לויז געמאכט די קליידער און איבערן לייב זיינען געקראכן בייסיקע שטיקער קעלט. מארטשין האט קוים מיט צרות אנגעצונדן די שטורקאצן, די אנגעצונדענע שטורקאצן זיינען ווי משוגע געווארן, האבן געווארפן און געשליידערט פלעמלעך הין און קריק, און מיטאמאל האבן זיך ביידע אויסגעלאשן, פעלד און וועג האבן זיך אויסגעגלייכט, וואוהין פארט מען? מארטשין האט אריבערגעשריגן צו אסתרן: — א זאווערוכע, א פארשאלטענע! די פערד קאנען פאלן! מיר וועלן מוזן איבערנעכטיקן אין שטשעבאווע.

— ווי ווייט פון שטשעבאווע זיינען מיר? — האט אסתר זיך געפרעגט.

דאס וואס זיי זיינען נישט ווייט געווען פון שטשעגאווע, דאס וואס זיי וועלן זיך נישט דארפן שלעפן אין א זאווערוכע א גאנצע נאכט, אפילו אין דעם האט אסתר געזען, אז גאט פארלאזט זי נישט, זי איז זיכער געווען, אז דאס אלץ איז אין זכות פון איר פארשטארבענעם מאן.

מארטשין איז פארפארן פאר דער שענק, וואס איז געשטאנען הארט לעבן טראקט, ער האט געקלאפט מיט דער בייטש אין טיר, אין די פענצטער, ס׳האט געטומען א שפארע ווייל ביז מען האט געעפנט, און אז דער פארשלאפענער שענקער האט דערזען אסתרן, איז דער רוגז ביי אים פון פנים אוועק, ער האט זיך צערעדט;

— אי, א זאווערוכע! אי, א הינטיש וועטער! אפשר מאכן א גלאז טיי?

— אדאנק, ר׳ מרדכי, א דאנק, גיט דעם גוי א שנאפס, גיט אים צו פארבייסן און איך וועל זיך לייגן. ווי שפעט איז שוין?

— באלד דריי אזייגער.

ניין אין דער פרי האט די זאווערוכע נאך אלץ געקערט וועלטן, איז מען ארויס אויפן טראקט, איז נישט געווען קאנטיק קיין שאסיי, קיין לאנקע, ס׳האט זיך געצויגן א מדבר, א ווייסער מדבר, און ס׳איז שווער געווען צו זאגן — פאלט דער שניי פון אויבן, צי הייבט ער זיך פון אונטן, ארום עלף האט די זאווערוכע נאכגעלאזט, אסתר איז אריין אין שענק:

— מארטין, מיר פארן.

מיטאג־צייט איז דער שליטן ארויס פון שטשענאווע, דער ווינט האט אויך אויפגעהערט צו בלאזן, די לופט — דורכזיכטיק און קאלט, איבערן קאפ — א ווייטע, קרענקלעכע זון און ווי ווייט ס׳אויג האט געקאנט כאפן — שניי, שניי, ווייס ווי מילך, אפילו די צווויי רויטלעכע פערד זיינען פון די גריוועס ביז די ווידלען געווען באדעקט מיט ווייסן געפריר, און ארום און ארום — א טויבע שטילקייט.

אזוי זיינען זיי אפגעפארן א שעה, צוויי, דריטהאלבן, אסתר האט זיך גענומען שרעקן זי זאל נישט אריינפארן אין שבת אריין, ארום דריי אזייגער האט זי גענומען מונטערן מארטשינען —

— וויפל האבן מיר נאך קיין שרענסק?

— פינף וויארסט.

און אז די קרענקלעכע זון האט זיך גענומען זעצן, און אז דער ווייסער שניי האט זיך גענומען בייטן, איז איבערגעגאנגען פון בלוי אין גרין, פון גרין אין לילע, האט אסתר זיך א שטעל געטאן צווישן די פעק סחורה און זיך געבעטן ביי מארטשינען ער זאל גלייך אפשטעלן דעם שליטן.

— אין גאנצן א וויארסט, אנדערהאלבן, פאני — האט מארטשין זי פארזיכערט.

— ניין מארטשין, ביי אונדז אידן איז שוין שבת און איך וועל דעם וויארסט, אנדערהאלבן, צוגיין אין שטאט אריין צופוס.

מארטשין האט א קערעווע געטאן פון דער מיט־שאסיי צום ראוו צו, וואו דער שניי איז געווען אויסגעצירט מיט „דעסענס” פון פייגל־לאפקעס, און זיך אפגעשטעלט.

אסתר איז אראפ פון שליטן, פון דעם לעדערנעם בייטל, וואס זי האט געטראגן אויף אן אקסל אריבערגעווארפן מיט א פאסעק, האט זי ארויסגענומען א מעסערל, אסתר האט אויסגעהוילט דריי גרויסע ווינטער־עפל, ווי מען הוילט

זיי אויס שמחת־תורה פאר פענער, די עפל האט זי ארייגעזעצט אין א פריזמע פארהארטעוועטן, פאפרוירענעם שנײ, אין די עפל האט זי ארייגעשטעקט דריי סטרינענע ליכט, דערנאך האט זי אפגעבונדן פון זיך דעם בייטל מיט געלט, מיט וועקסלען מיט פאפירן און אים געלאזט ליגן אויפן שליטן אזוי אויף הפקר. און נישט בלויז דעם בייטל, זי האט אויך אוועקגעלייגט דעם פאק שליסלען, אויך אוועקגעלייגט אויף הפקר ס׳קליינגעלט, וואס ס׳האט זיך געוואלגערט ביי איר אין די קעשענעס, און אזוי, אויסגעטאן פון מסחר, פון וואכעדיקייט, האט זי גוט איינגערייבן די הענט מיט שנײ, זיי אפגעווישט און זיך געשטעלט צינדן ליכט, דער שווערער פעלץ צעקנעפלט, די פאטשיילע איבערן קאפ, זי האט אנגעריבן א שוועבעלע, אנגעצונדן איין ליכט, א צווייטס, א דריטס, ס׳איז געווען אזוי שטיל, אז מען האט געהערט דאס קנאקן פון די קנײטלך, די ליכט־פלעמלעך האבן זיך געטיקט, געשפיגלט אין שנײ, און אסתר מיט די ווייסע הענט אויף די אויגן, אויפן שטערן, איז געשטאנען איבער די ליכט און געווישפערט מיט די ליפן.

מארטשין האט געקוקט אויפן געלט, וואס איז געלעגן אזוי הפקר, געקוקט אויף אסתרן וואס האט מיט פארשטעלטע אויגן געבענטש ליכט, ס׳איז אים ווארעם געווארן און ער האט זיך איבערגעצלמט, און אז אסתר האט זיך געלאזט אין שטאט אריין, איז מארטשין איר נאכגעפארן מיטן שליטן, ארום און ארום א פארשנייטע וועלט, אויף א פריזמע שנײ — דריי ליכט, דריי פלעמלעך, וואס דערציילן, אז ס׳איז שבת.

יוסף אפאטאשו

די שרענסקער רביצין

צו פינף־און־זיבעציק יאר איז דער רב ר׳ רפאל דאבושינסקי, פון דער שוהל „אנשי שרענסק״ געווארן אן אלמן.

ביז צו די „שלושים״ זענען די דריי אויסגעגעבענע טעכטער נישט אפגעטראטן פונעם פאטער, יעדן טאג איז אן אנדער טאכטער געווען מיט אים. געגעכטיקט מיטן רב האט דער שמש זיינער, לייזער.

אין לעצטן טאג פון די „שלושים״, נאך מעריב און נאכן נאכט־עסן, ווען דער רב איז אריין צו זיך אין בית־דין־שטוב און האט זיך געזעצט איבער א ספר,

זענען די עלטערע צוויי טעכטער אריין צו אים. דער רב האט ארויפגעלייגט די האנט אויפן אפענעם ספר, ס׳זאל זיך נישט פארמישן, און מיט א טאטע־שמייכל זיך געפרעגט:

— איר גייט שוין אהיים?

— מען דארף לייגן די קינדער שלאפן.

— טא גייט געזונטערהייט, גייט. און וווּ איז רחל? זי איז שוין אהיים־געגאנגען?

וועגן רחלען, זענען מיר טאקע אריינגעקומען.

— וואסי? — האט דער רב ארויפגעלייגט אויפן אפענעם ספר אן אנדער ספר און זיך אויפגעשטעלט, — וואסי, קינדער?

— זיך, טאטע, זיך — האט די עלטסטע טאכטער קריקגעזעצט דעם רב אין דער פאטער־שטול און אליין האט זי זיך געזעצט אויף דער ליידיקער שטול, וואס איז געשטאנען לעבן טיש. — מיר האבן נאר־וואס איבערגערעדט מיט רחלען. כ׳דארף דיר נישט דערציילן, טאטע, אז רחל, א מאמע פון דריי פיצלעך קינדער, קווילט זיך שטארק. שוין ס׳צווייטע יאר, ווי יוסף איז אן פרנסה, וואס דו גיסט נישט, טאטע, וואס מיר גיבן נישט, איז נישטא. האבן מיר מיט רחלען גערעדט, און זי גייט איין זיך אריבערצוקלייבן צו דיר, טאטע, אין שטוב אריין, רחל וועט דיר פירן ס׳ווירטשאפט, און יוסף, ער איז דאך א בן־תורה, דערצו א גוטער בעל־תפילה, וועט ער פירן די שוהל. די דירה איז א גרויסע, טאטע, פינף צימערן מיט א קיך, וועסטו האבן דיין בית־דין־שטוב און דעם גרויסן שלאפצימער מיט די צוויי פענצטערס.

בשעת דער רב האט אויסגעהערט די טאכטער, האט ער זיך געהאלטן אין גלעטן די ווייסע, שיטערע בארד און זיינע קלוגע אויגן האבן געשמייכלט, און אז די עלטסטע טאכטער האט געענדיקט, האט דער רב א קוק געטון אויף דער צווייטער טאכטער, געוואַרט וואס זי וועט זאגן. און אז זי האט געשוויגן, האט דער פאטער זיך אנגערופן:

— גוט, טאכטער מיינע, וואס איר זארגט זיך אזוי פאר אייער אלטן טאטן. אזוי דארף זיין. דאס איז כיבוד אב. און דאס וואס איר האט נארוואס גערעדט איז צו דער זאך. ס׳איז ביים דרך. אלא וואס דען? איידער מען באשליסט אזא ענין, דארף מען זיך גוט איבערלייגן. רחל איז טאקע א לייבלעכע טאכטער און יוסף איז מיין איידעם, וואס טוט מען אבער, ווען מען קען נישט אויסקומען מיט אן אייגן קינד, א פשיטא שוין מיט אן איידעם, וואס לאזט זיך נישט רעדן, טענהט, ער האט זיין אייגענעם דרך? מען קומט דאך צו מיר מיט אזוינע

דין־תורות גאנץ אפט. אז זיי וועלן זיך אריינקלייבן צו מיר און מען וועט זיך דארפן צעגיין, ווו קריגט מען היינטיקע ציטן א דירה? און וואס הייסט יוסף וועט פירן די שוהל מיינע? לייזער איז ביי מיר שמש איבער פופצן יאר. און לייזער איז אויך א איד, א בן־תורה. ער האט אויך קליינע קינדער. ווו געמט מען „ס׳יהדות״ (ס׳יאנדעס) אזא איד אוועקצושיקן, אוועקצונעמען ביי אים דעם ביסן פון מויל? זעט איר, טעכטער, ס׳איז נישט אזוי פשוט, ווי איר מיינט. אזא ענין דארף מען גוט איבערטראכטן, נאר נישט געאיילט. כ׳בין צופרידן, וואס איר האט איבער־גערעדט מיט מיר דעם ענין, מען דארף אים באטראכטן, מען דארף, קינדער.

— גוט, טאטע, גוט — האט די עלטסטע טאכטער זיך אויפגעשטעלט און ביידע טעכטער זענען ארויס מיט „א גוטע־נאכט, טאטע״.

דער רב ר׳ רפאל דאבזשינסקי, איז געבליבן אליין אין בית־דין־שנוב. זיין אידעלע, דורכזיכטיקע האנט האט זיך א צי געטון צום אפענעם ספר, וואס איז געלעגן אויפן טיש. די האנט איז נישט דערגאנגען צום ספר און ער האט א רוף געטון דעם שמש;

קיינער האט נישט געענטפערט, א באוויז, אז לייזער איז נאך נישט געקומען נעכטיקן. דער רב האט א נעם געטון פון אש־טעצל, וואס איז געשטאנען אויפן טיש, א האלב־אויסגערויכערטן סיגאר, אים פאררויכערט און זיך באקוועמער אריינגע־זעצט אין דער פאטער־שטול.

דער רב האט נאכגעקוקט די שלייפלעך רויך, וואס האבן זיך גערעדלט איבער זיין קאפ, און באהאלטענע קעמערלעך, וואס זענען געווען פארהאקט צענדליקער יארן, האבן זיך מיט אמאל געעפנט.

א דארף היינטער לויוויטש, א שפייז־געוועלבל, ווו דער עלטער־עלטער־זיידע ר׳ רפאל, נאך וועמען דער רב הייסט, האט געוווינט. דארט איז דער צדיק, ר׳ אברהמל טשעכאנאווער, וואס האט געביטן דעם נאמען דאבזשינסקי אויף לאנדוי, געבוירן געווארן. דארט זענען אויך דער זיידע, דער טאטע און דער שרענסקער ר׳ב אליין געבוירן געווארן. דער טאטע האט פונעם שפייז־געוועלבל קוים געצויגן חיונה, האט מען טאקע געלעבט אין דחקות. רפאל איז געווען א גוט ייגגל, געהאט א שארפן קאפ, האט א רייכער פעטער, וואס האט געהאט אן אייזן־געשעפט אין לויוויטש, אים גענומען צו זיך. דער פעטער האט געהאט א ייגגל ברוך, אין רפאלס עלטער, האבן ייגגלעך געלערנט ביי איין מלמד, דערנאך אין גערער שטיבל, דערנאך אין מאקאווער ישיבה. ברוך האט נישט געוואלט לערנען, האט דער פאטער אים אריינגענומען אין געשעפט, אים חתונה געמאכט קיין מלאווע, ווו ער האט זיך געעפנט אן אייזן־געשעפט. רפאל האט צו אכצן יאר שוין געהאט היתר־הוראה.

דער פעטער האט אים חתונה געמאכט, אים געקראגן א „רבנות" אין א קליין שטעטל, אין שרענסק. איבער אן ארץ־ישראל אתרוג, וואס דער רב האט זיך געלאזט ברענגען פון ווארשע, האט זיך צעפלאקערט אין שטעטל א מחלוקת, וואס האט אנגעהאלטן עטלעכע יאר. די מחלוקתן האבן אזוי דערעסן ר׳ רפאלן, אז ער האט געווארפן ס׳רבנות און האט זיך באזעצט, לויט דער עצה פון זיין שוועסטער־קינד ברוכן, אין מלאווע.

אין מלאווע איז ר׳ רפאל געווארן דער רב פון דער קליינער „מזרחי" — באוועגונג. מיט די לומדים פון דער באוועגונג האט ער יעדן טאג געלייענט א שיעור. ער האט געהאט צוויי רייכע לעקציעס, ווו ער האט געלערנט מיט בחורים גמרא און העברעיש. און פון דעם אלעם האט זיך ר׳ רפאל געמאטערט. און ווען נישט ברוכס ווייב, לאהלע, וואלט נישט געווען אויף קיין מלבוש און אויף קיין דירה־געלט. נישט געווען דער טאג ר׳ רפאל זאל נישט זיין ביי ברוכן, צי אין אייזן־געשעפט, צי אין דער היים. ביי ברוכן האט ער געלייענט די „הצפירה", געלייענט דעם „היינט". דערצו זענען זיי געווען געשוועסטערקינדער, וואס זענען געוואקסן פון ייִנגלווייז אן אינאיינעם. און אז ר׳ רפאל האט גענומען לערנען מיט ברוכס בר־מצוה־בחורל, און לאהלע האט אין מיטן לערנען צוגעטראגן כיבוד, ס׳האריץ זיך דערכאפן, האט ר׳ רפאל איבער די ליפן נישט געוואלט ברענגען, אז ער קומט אין שטוב אריין בלויז צוליב לאהלען.

דערנאך ... דערנאך האט ברוך באנקראטירט און האט געמוזט מיט דער גאנצער משפחה עוקר־מדינה זיין. זיי זענען אוועק קיין ניו־יורק. דערנאך האט אויסגעבראכן די ערשטע וועלט־מלחמה. נאך דער מלחמה זענען געקומען בריוו פון ברוכן, און דער עיקר — פון לאהלען, בריוו מיט געלט און מיט שיפסקארטן — קומט אריבער.

און אז ר׳ רפאל מיט דער משפחה זענען אריבערגעקומען, האט אויף אים געווארט אין בראנזוויל דאס שרענסקער רבנות, ס׳האט געווארט אן אויסגעמעב־לירטע דירה. ברוך האט גענומען פראווען מלוה־מלכות, ווו מזרחי־ציוניסטן זענען זיך צונויפגעקומען און דער רב, ר׳ רפאל האט כמעט יעדן שבת־צו־נאכטס געדרשנט. אזוי זענען פארביי יארן. ברוך האט חתונה געמאכט קינדער, דער שרענסקער רב האט חתונה געמאכט קינדער. חתונות, שבע־ברכות — מיט א ברייטער האנט. בריתן, פדיון־הבנס — מיט א ברייטער האנט. איצט — ימים־טובים. ברוכס הויז, דעם רבס הויז — איין הויז, ווו מען האט זיך שטענדיק געגרייט צו שמחות, אויב נישט ביי זיך, איז ביי קינדער, איז ביי אייניקלעך.

אזוי יארן, יארן ביז נאך דער צווייטער וועלט־מלחמה, ביז ברוך איז מיט

אמאָל געשטאָרבן פון א האַרץ־שלאַג, און מיט ברוכס טויט איז געוואָרן אויס הויז. לאהלע איז אוועק פון בראַנזוויל, אוועק קיין מאַנהעטן צו דער עלטסטער טאָכטער, און דעם שרענסקער רבס הויז איז ווי צעשפּאָלטן געוואָרן אין צווייען, איין העלפט איז אוועק מיט ברוכן אין קבר, און די צווייטע העלפט, אָן אַפּענע, וווּ ווינטן האָבן גענומען בלאָזן, איז געבליבן אין בראַנזוויל.

דער שרענסקער רב האָט זיך כמעט אויפגעהערט צו זען מיט לאהלען. בלויז ביי א משפחה־שמחה, ביי א משפחה־לוויה האָט מען געכאַפּט א וואָרט און מען האָט זיך ווידער נישט געזען.

און דאָ איז דער שרענסקער רב שוין אויך אַליין. ס׳איז שוין נאָך די שלושים. ווי דער רב איז קריקגעקומען פון בית־עולם, איז לאהלע נישט אָפּגעטראָטן פון אים, איז צוגעשטאַנען און האָט עפּעס געמאָנט. וואָס האָט זי געמאָנט? דאָ איז ד׳ער רב געבליבן שטיין, ווי ביי א שווערער סוגיא. טיף אין זיך האָט ער אָבער געפילט, אַז לאהלע האָט א גרויס חלק נישט בלויז אינעם הויז, וווּ דער רב וווינט, נאָר אין אים אַליין, אין רפאלן, און נישט פון הייגט. און דאָס זענען נישט „נכסי־צאן ברזל״, נאָר „נכסי מלוג״. ס׳איז אירס, סאיז לאהלעס. ער וועט עס איר אָנשרייבן, און טאַקע באַלד. אַזוי אָן אַזוי, לאהלע, אַזוי, לאהלע, אַזוי און אַזוי...

ער וועט רחלען נישט אַריינגעמען אין הויז אַריין... יוסף דער איידעם, נייטיקט זיך אין טויזנט דאָלער? ער וועט אים געבן, וועט אים העלפן שטעלן זיך אויף די פיס. און לאהלען שרייבט ער גלייך א בריוו, אָן אַלטן בריוו, וואָס ער האָט געוואָלט איר שרייבן מיט עטלעכע דרייסיק יאָר קריק, ניין, מיט פערציק יאָר קריק.

דער שרענסקער רב האָט א נעם געטון פון טיש א בויגן פּאַפּיר, א נעם געטון א פעדער און מיט א רבנישן כתב אָנגעשריבן נישט די פרשה פון דער וואָך, נאָר פשוט; „מיין ליב געשוועסטערקינד, לאהלע״. ער האָט איין מאָל און נאָך אַמאָל איבערגעלייענט די פיר אָנגעשריבענע ווערטער, און אין די אַלטע, קלוגע אויגן האָבן זיך אים אוועקגעשטעלט טרערן, וואָס האָבן געבעטן ביי גאָט, אַז לאהלע זאָל אָננעמען זיין איינלאַדונג, זאָל איבערנעמען ס׳ווירטשאַפט און ווערן די שרענסקער רביצין.

א. קירשנבוים
נױ־יורק

משהלע דער בן־יחיד

געווידמעט דעם אנדענק פון אברהם משה ביעלאווסקי, פארשוואונדן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה.

משהלע איז ביי זיין מאמען געוועזן א בן־יחיד. מער ווי צוויי קינדער האט זיין מאמע חוה נישט געהאט. זיין יינגערע צוויי־יאריקע שוועסטערל איז נאך פון פריער געשטארבן, איז משהלע געבליבן דער איין און איינציקער ביי זיין מאמען, שטארק ציטעריק געוועזן.

פאר חוהן איז גארנישט שווער געוועזן צו טאן פאר איר איינציקן קינד. אין זיין „ארבע כנפות" האט זי איינגענייט א קמיע פון אגרויסן רבין, ארום זיין העלדזל האט זי ארומגעבונדן א רויט בענדל, א סגולה קעגן א בייז אויג. אז משהלע האט אן איבעריקן גענעץ געטון, איז חוה געלאפן צו דריי אלטע אידן אפצושפרעכן פון אים אן „עין־הרע". ווו זי האט נאר געהערט פון א סגולה פאר'ן קינדס געזונט, מעג דאס קומען פון אידן, אדער קריסטן, האט זי דאס גענומען פאר ליב.

אין דעם טאג ווען משהלע האט געדארפט אנהויבן גיין אין חדר, איז געווארן לעבעדיק אין שטעטל. געוועזן איז דאס דינסטיק. חוה האט געוואלט אז איר קינד זאל אנפאנגען לערנען דינסטיק, אין א מזלדיקן טאג — באלד נאך פסח. חוה האט אויסגערעכנט אז משהלע דארף אנפאנגען לערנען זומער, נישט ווינטער — דאס קינד זאל חלילה נישט פרירן אויפן וועג, און נישט פרירן אין חדר. דעם דינסטיקדיקן טאג איז דער מלמד געקומען אויף חוהס פארלאנג צו איר אין הויז. מהאט משהלען איינגעהילט אין א טלית און אים געפירט דורכן מארק פון שטעטל אין חדר אריין. פאר די חדר־יינגלעך איז דעמאלט געוועזן א גאנצער יום־טוב. ערשטנס האבן זיי נישט געלערנט, צווייטנס זעען זיי פאר זיך דעם ערשטן מאל אזא פריילעכע פארשטעלונג, זיי האבן געטאנצט פאר פרייד, געשפרונגען מיט קינדערישער נאאיווקייט. דער מלמד האט געעפנט דעם גרויסן סידור, מיטן הילצערנעם טייטל אנגעוויזן אויפן אות „אלף". די מאמע איז געשטאנען אין טיר פון חדר, און ווען זי האט דערהערט ווי משהלעס ליפן שעפטשען דעם „אלף"

האבן זיך אירע באקן באגאסן מיט פריידיקע טרערן.

ווי פּעל מאל אין וואך משהלע איז געגאנגען אין חדר, אזוי פיל מאל איז אויך חוה געגאנגען אין חדר ברענגען אים עסן.

אז משהלע איז עלטער געווארן האט חוה אים אריינגעגעבן לערנען אין בית־המדרש. דאס הארץ ביי איר האט געקוואלן פון נחתדיקן געדאנק, אז משהלע איז שוין גרויס, ער איז שוין א בית־מדרש בחור. די מאמע האט אים נישט געוואלט שיקן אין א ישיבה, ווייל אין דער פרעמד ווער וועט אויף אים אכטונג געבן? ווער וועט אים פילנעווען? ווער וועט אים געבן עסן צו דער צייט? דאס קינד וועט זיך נעבעך פייניקן, ער וועט חלילה דארט איינדארן. און חוץ דעם האט זי זיך נישט געקענט פארשטעלן ווי אזוי וועט זי קענען זיין אפגעריסן פון איר איינציק קינד אפילו איין טאג.

בייטאג, ווען אין בית־המדרש זענען שוין נישטא קיין דאוונערס, נאר בחורים און יינגלעך וואס לערנען, האט אויך די מאמע נישט פארגעסן צו ברענגען אנבייסן פאר משהלען מיט א תירוץ — ער פארגינט זיך נישט אין דערהיים צו ענדיקן דאס עסן, לויפט גיך אין בית המדרש אריין. משהלע האט זיך געשעמט: — ער איז דאך שוין עפּעס א גרויסער, לערנט אין בית המדרש, ווי קומט עס וואס די מאמע זאל אים נאכטראגן דאס עסן? די איבעריקע קינדער האבן שטמעוור־דיק אראפגעלאזט די אויגן, אנגעשפארט די שטערנס אויף די גמרא׳ס און געלאכט אונטערן טיש. די מאמע האט זיך איינגעקוקט און געשעפּט נחת.

ווען דאס אפיקורסות האט זיך אויך אריינגעכאפּט צו די לערנערס, האבן זיי אנגעהויבן לערנען העברעאיש, לעזן ביכער, און אפילו בגנבה כאפּן א שפּאציר מיט א מיידל — און וואס אמאל מער און מער. ווען די בית־המדרש בחורים האבן אנגעהויבן באזוכן די ביבליאטעק, ווו בחורים און מיידלעך קומען זיך צוזאמען, האט חוה גארנישט געשטערט משהלען — ער האט זיך נישט באדארפט היטן ווי אלע זיינע חברים. חוה האט נאר געהאט עגמת נפש וואס איר קינד האט נישט קיין געדולד צו עסן... זיין געדאנק איז אייביק געווען אין די לאנקעס, אין ביבליאטעק, זיך צו טרעפן מיט זיינע פריינט און פריינדינס, פארלייענען און פירן דיסקוסיעס. ווען חוה וואלט זיך נישט געשעמט טראגט זי אים אויך עסן אין ביבליאטעק אריין...

משהלע איז אויסגעוואקסן העלדיש, געזונט, הויך, מיט ברייטע פלייצעס און שטארקע מוסקולן. ווען די מלחמה האט פארשפרייט אירע שווארצע פליגל, געפרעסן די שטארקסטע מענער, געזויפט דאס בלוט און צעטרעטן די העלדישע יוגנט, איז משהלע געווען פון די ערשטע צו גיין אין מיליטער־דינסט. חוה האט

זיך נישט געקענט פארשטעלן, אז איר ציטעריק קינד, איר בן־יחיד, וואס זי לאזט פון אים דאס אויג נישט אראפ וועט מען פון איר צונעמען — היתכן? און ווער וועט אים דארט פילנעווען? ווער וועט אים געבן עסן?. זי האט קיינמאל נישט געוואלט צולאזן צו זיך דעם געדאנק, אז משהלע וועט אמאל זיין ווייט פון איר.

די פינצטערע שעה איז געקומען. משהלע איז אוועק צום מיליטער מיט אלע רעקרוטן. פון דער באן זענען צוריקגעקומען פרויען, מיידלעך מיט געשוואלענע אויגן פון וויינען, זיי האבן זיך צוריקגעקערט ווי פון א לויה... א טייל האבן באגלייט זייערע מענער, א טייל חתנים, געליבטע. און גאר אסך האבן באגלייט זייערע קינדער. חוה האט באגלייט משהלען. זי האט איצט דערפילט אז משהלע איז אוועק. מיט אצעבראכן הארץ האט זי זיך דערשלעפט אין שטוב, די אויגן פארטונקלט, און שווארצע שטנ׳ס האבן געשווינדלט פאר איר פנים... דאס הויז איז פארזונקען אין טרויער. אין אירע געדאנקען האט זי זיך פארגעשטעלט דאס בילד בעת זי האט אמאל פארלארן איר צוויי יאריק טעכטערל... עס וועבן זיך אין מוח פארשידענע שלעכטע געדאנקען, זי וויל דאס פארטרייבן, פאריאגן — און זי קען נישט... זי קען נישט צו זיך קומען און לאזט זיך נישט טרייסטן.

יעדן טאג גייט זי שיער נישט ארויס פון געדולד, ביז זי האט געזען דעם בריוון־טרעגער פון דערווייטן, עס האט זיך אין איר דערוועקט א האפענונג. דער בריוון־טרעגער איז פארביי איר הויז — און קיין בריוו האט זי נישט. זי איז צוריק אריין אין א מרה שחורה און נישט אויפגעהערט צו טרויערן...

משהלעס ערשטער בריוו האט חוהן דערקוויקט. ער האט געוווסט דער מאמעס עגמת־נפש, ער האט איר שטארק געטרייסט: „מאמע, סאיז מיר גוט, דער טייוול איז נישט אזוי שרעקלעך ווי מען מאלט אים — און ער וועט שוין קענען מער שרייבן". די מאמע האט געלעזן דעם בריוו און געוויינט, געפרייט זיך מיט טרערן אין די אויגן.

משהלען האט מען פון די ערשטע סאלדאטן אויסגעקליבן צו גיין צום פראנט, ווייל ער איז געווען דער שענסטער און העלדישסטער סאלדאט.

די מלחמה האט זיך אלץ מער פארשלעפט, און פון משהלען הערט מען גארנישט.

א פריינט האט דערציילט: משהלע איז מיט אים געלעגן אין אקאפע, ווען ער איז פארוואונדעט געווארן פון א שראפנעל אין זייט. — צי לעבט ער, משהלע — פלעגט די מאמע מורמלען צו זיך טאג און נעכט...

אין איר געדאנק לעבט משהלע... זי זעט אים אין חדר, זי זעט אים לערנען אין בית המדרש, זי זעט אים שפאצירן מיט זיינע פריינט. ווען זי דערזעט א גרופע בחורים און מיידלעך רעדן, שטעלט זי זיך אפ נעבן זיי — און די בלאנדזשענדיקע בליקן אין אירע אויגן פרעגן: און ווו איז מיין משהלע?...

שרענסקער פאלקלאר און סתם גוטע ווערטלעך

פערד הענדלערס

1) פיר די כלה אין רפת (רעפעס) אריין — — — „דאס פערד איז א מציאה". ד"ה אז דאס פערד איז ווערט דאס געלט, פיר זי אין שטאל אריין, ס'איז א מציאה.

2) מקל איין — — — ד"ה קלאפ צו צום פרייז.

3) רגלים להרע — — — זיי בודק די הינטערשטע פיס פון פערד.

4) רגלים לפנים — — — זיי בודק די פאדערשטע פיס.

5) פיר זיי צי דער חופה — — — אז מען האט אויסגעטוישט 2 פערד אויף איין פערד, און ס'איז ווערט געוועזן.

פארשידענע ווערטלעך

6) שלום-עליכם פון וואנעט קומסטו — — — אז איינער האט נישט גערעדט צום ענין.

7) גיט מארגען, רעטעך טראג איך — — — דאס איז געוועזן א ווערטעל ביי פרויען, אז איינע האט נישט געענטפערט צום ענין.

8) ער פאסט נישט קיין תעניתים — — — א גרויסער פרעסער.

9) זיי זענען נישט עוסק אין מסכת גיטין — — — רכילות אויף א פארל.

10) דעריבער גייען די קאטשקעס בארוועס — — — אז איינער האט נישט געזאגט דעם ריכטיגען פשט אויף א פסוק אין דער תורה.

11) מטפס ועולה מטפס ויורד עד שיגיע הלכה למעשה — — — אז א מיידל האט זיך געחברט מיט נישט קיין גוטען בחור, האט מען געווארענט דעם פאטער.

12) א גסיסה במקום אסותה — — — דער חזן האט בעמערקט אז די קצבים, אנשטאט „אסותא" ווען ער ניסט, ווינשען זיי איהם א גסיסה. ר'האט גענטפערט יקום פורקן.

13) דער סאמא ברען — — — דאס איז דער נתנה תוקף.

14) די ליגסט דא אין צרות — און דער טאטא זיכט דיך — — — א שפאס אויף איינעם וואס האט זיך אויסגעגליטשט און ר'האט זיך נישט געקענט אויפהויבן.

דעם קיסר׳ס זעלנער רעדען אידיש

ר׳ יעקב שלום ז״ל דער גרויסער קאצקער חסיד, איז אין וועלט־ענינים געווען א תם. נאכן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, קומט דער קאצקער חסיד אהיים (נאך שרענסק) צו זיין פאמיליע, ביים געבען אים „שלום עליכם" פרעגט מען אים וואס הערט זיך אין דער גרויסער וועלט? קרעכצט ער אפ: גאטס וואונדער, נסים און נפלאות, דעם קיסר׳ס זעלנער רעדן אביסל אידיש. (דעם „קיסר" האט ער געמיינט דעם רוסישן צאר, די דייטשישע זעלנער האט ער געהאלטן פאר רוסן).

ער וויל אונטערהאקן די זשעברעס א טויטן

אויפן הויף פון דער שוהל פלעגט פארקומען א קליינע מלחמה צווישן די בית־המדרש בחורים מיט די קינדער פון די בעלי־מלאכות אונטער דער אנפירונג פון הערצקע גראנאט און מענדעל גראבארד.

די עלטערן פון די קינדער האבן געבעטן מיין פאטער ער זאל זיך באמיען איינצושטילן די קריגעריין, מיין פאטער אין אוויסן רייזע מאנטל, גייט דורך פאר דער שוהל און שרייט הויך „שמע ישראל". די קינדער רופען אויס: הערצקא, א טויטער! הערצקא מאכט זיך גיין גלייך צום „טויטן" און שרייט אריבער צו די קינדער: כ׳וועל דעם טויטן די זשעברעס אונטערהאקן. אהיים שלאפן, לאבוס — שרייט צו אים מיין פאטער. אהיימקומענדיק טרעפט מיין פאטער הערצקען שוין ליגן אין בעט און שנארכן. הערצקא — זאגט מיין פאטער — די „טויטע" האבן געוואלט אייך באשטראפן, גאר מיין שרייען „שמע ישראל" האט געהאלפן. מיין ברודער הערצקא עפענט די אויגן און נעמט שרייען „שמע ישראל". וואס שרייסטו איצט? — פרעגט אים מיין פאטער. — פאר די לעבעדיקע שריי איך, פאר די טויטע האב איך נישט קיין מורא...

ר׳ חיים ביעלאווסקי ז״ל אין געריכט

ר׳ חיים ביעלאווסקי קויפט קאטשקעס ביי די שכנים. גויים אנטיסעמיטן מאכן אויף אים א בלבול, אז ער האט ביי זיי געגנבעט די קאטשקעס און שטעלן פאלשע עדות. נאכן אויסהערן אלע עדות אין געריכט, בעט חיים ביעלאווסקי דעם שופט ער זאל אים מיטגעבען א פאליציאנט צו באווייזן אז דאס אלץ איז א בלבול. ווען דער פאליציאנט קומט צוריק מיט ר׳ חיים׳ן, זאגט ר׳ חיים צום שופט: אלע

האבן עדות געזאגט אז מיינע קאטשקעס זיינען געגנבעט געווארן ביי זיי, איך בעט אז דער פאליציאנט זאל דערקלערן אז ביי מיר איז אין גאנצן נישט געווען קיין קאטשקעס (זי). נאר קאטשערס (ער)...

היט מיך כ׳בין א גנב

אדאלף דער שגץ, דער זון פון די פרוי בראנצ׳יא, האט געווינט ביי גרינבערג׳ן אין בוידעם שטיבעל ער פלעגט ריידן און פארשטיין גוט יידיש, אבער שרייבן און לייענען יידיש האט ער גיט געקענט. האבן חברה אינגלעך אים אין א דאנערשטאג אין א מארק טאג אנגהאנגען א שילד אויף דער פלייצע מיט אן אויפ־שריפט: „היט מיך, איך בין א גנב". ווען ער האט שפעטער אויסגעפונען וואס מען האט אים אנגעשריבען, האט, אונז אינגלעך, שוין קיין צרות נישט געפעלט.

נחמן שמש — אין ליפא מאיר׳ס קאלאש

נאכדעם ווי נחמן שמש האט שוין געהאט גענעדיקט רופען פרייטאג פאר־נאכט „אין שוהל אריין", איז ר׳ ליפא מאיר ז״ל, א קליין אידעלע, וואס האט געווינט נעבן דער תיפלה און געווען דער לעצטער אין לויפן פון מקוה, אין גרויס איילעניש פלעגט ער אין שניי פארלירן א קאלאש. אריינקומענדיק אין שטוב, האט די משפחה דערזען אז ס׳פעלט אים א קאלאש, און ס׳האט זיך אנגעהויבן א זוכעניש, אבער ליפא מאירן ארט נישט דער גאנצער טומל, ער גרייט זיך צו קבלת שבת.

„באחאל"

ר׳ מיכאל קירשענבוים ז״ל הערנדיק ווי מען האט גערופען איינעם אנישט קלוגען „באחאל", דערקלערט ער דעם פשט פון דעם. דער תלמוד ברענגט אן אגדה אז ס׳איז פאראן א פויגל וואס לעבט אייביק. נאך יעדע 1000 יאר פארלירט ער די פעדערן און ווערט באלד צוריק לעבעדיק. דאס איז דערפאר ווייל ער האט נישט געגעסן פון עץ הדעת, אזא פויגל הייסט „חול". מען קען זיך פארשטעלן די חכמה פון אזא פויגל דעריבער זאגט מען אויף נישט א קלוגען, די ביסט ווי א חול ד. ה. „באחאל".

די געלע חיה שרה׳ס אין יזכור

מען דערציילט, אז ביי „הזכרת נשמות" פלעגט די געלע חיה שרה׳ס רעדן

צום טויטן מאן: כ׳ווייס, דו האסט א פערשטאפטן קאפ, נעמט דיר גיט אין קאפ אריין — א מאל אז א אינגל האט אנגערירט א מיידעל איז זי געווארן טראגענדיק. סיי דאס אינגל און סיי דאס מיידל האבן זיך דעריבער געמוזט פירן אנשטענדיק. היינט איז א הפקר־וועלט, ס׳געשעט גארנישט, דעריבער זאלסטו זען אויבן אין הימל צו שטורמען וועלטן, ס׳זאל זיין ווי ס׳איז געווען א מאל, און זיי וועלן זיך פירן אלע אנשטענדיק...

שרענסקער ישיבה־בחורים

אין חודש אלול — און אין חודש ניסן, קומען צוריק אהיים די ישיבה בחורים אויף יום טוב, דער קול התורה אין בית־המדרש הערט זיך טאג און נאכט. יעדער איינער האט געברענגט א פאק מיט שיחות־חולין של תלמידי־חכמים, דער גרעסטער באגאש פרמאגט חבר קירשנבוים פון גערער־ישיבה.

דאס בית המדרש און די זיץ־בענק

נאכ׳ן רעמאנטירן דאס בית המדרש דורך דעם גבאי ר׳ משה ליב עבערט ז״ל, זיינען צוגעקומען פרישע בענק. חבר קירשענבוים בעמערקט צו דעם אז אין גערער ישיבה פלעגט מען זאגען פאר וואס ברענגט די גמרא, אז אין דעם שטרייט צווישן ר׳ גמליאל און ר׳ יהושע, זענען צוגעקומען 400 בענק, פאר וואס ווערט נישט דערמאנט וויפל תלמידים. נאר די תלמידים זענען געווען אזוי וויא די בענק, נאר כ׳האף, פארענדיקט ער, אז ס׳איז נישט חל אויף שרענסק.

די בית המדרש־בחורים ווערען זינגער׳ס

ס׳ווערט איינגעארדנט א כאר פון בית־המדרש־בחורים, דורך די ארגא־ניזאטארען, יחיאל אליעזר ז״ל, דעם חזן׳ס חיים ברוך׳ס זון — און דורך ח׳ נתן דאבראשקלאנקא. די שעורים קומען פאר אין בית המדרש זייער שפעט אין אוונט, נאכ׳ן רב׳ס שיעור. יעדער איינער האט שוין געקלערט פון א קאמערטאן. איינמאל באוויזט זיך דעם רב׳ס זון, הירש מענדעל. וועלכער איז אויך א מיטגליד פון כאר, און דערקלערט, אז עס ווערט געשטערט די רו פון זיינע עלטערן. די ארגאניזא־טארן באשליסען צו לקוידירן דעם כאר — און דער חלום פון א קאמערטאן איז געבליבען א חלום.

ר׳ מענדעל קרוק ז״ל און די מקוה

ווען אין שטעטל האט זיך געשאפן א שטאטישער קאמיטעט מיט ר׳ מענדעל בראש מיטן ציל מעביר צו זיין דעם חזן שוחט ר׳ חיים ברוך פון די שחיטה, איז ר׳ מענדל ארויסגעטרעטן מיט א גרויסע דרשה פארן ציבור אין בית המדרש, שבת פארן לייענן די תורה. אין דרוש דערקלערט ער, אז יעדער מענטש האט זיך זיין געשמאק, און נישט יעדער איינער איז נהנה פון זעלבער זאך, למשל, איינער האט הנאה פון אגוט מיטאג מיט א געבראטענע קאטשקע, דער צווייטער האט הנאה פון אהייסע מקוה. ווי ער האט נאר דערמאנט דאס ווארט „מקוה״, שפרינגט אויף דער מקוה׳ניק און הייבט אן שרייען, ער וועט נישט הייצן קיין הייסע מקוה׳ס, ר׳האט קיין געלט צו קויפן האלץ. אלע בארואיגונקס אויפקלערונגען אז מען מיינט נישט אים האבן נישט געהאלפן, די קהלה האט געמוזט טוישן אויך דעם מקוה׳ניק.

משה ראזענבערג דער קאמוניסטישער פירער און זיין רבי

ר׳ שמשון ראזענבערג ז״ל האט געדונגען א מלמד פאר זיין זון משה, ער זאל אים אויפוועקן צווישען 4־5 פארטאג צו גיין לערנען אין בית המדרש. משה׳ן האט זיך שטארק נישט געגלוסט אויפצוהייבן 4 פארטאג, האט ער איינמאל אפגעמאכט מיט זיין גרעסערער שוועסטער, אז זי זאל שלאפן אין משה׳ס בעט, און משה וועט שלאפן אין איר בעט.

דער מלמד האט געהאט צוויי מעלות: געווען א גרויסער בטלן און א קורצזיכטיקער. ווען ער פלעגט קומען אויפוועקן משה׳ן פלעגט ער אים ארונטער־פירן די הענט אונטערן העמד און אים שלעפן. נישט לייכט איז געווען אים אויף צוּוועקן. ווען דער מלמד איז געקומען אין יענער נאכט, האט ער דאס זעלבע זיך נוהג געווען מיט זיין שוועסטער. עס איז געווארן א גרויסער רעש, די שוועסטער האט געשריגן, דער מלמד האט געשריגן, אז ער איז נכשל געווארען מיט אן אשת־איש. די שכנים זענען זיך צוזאמענגעלאפן. ר׳ שמשון, א איד א פיקח, האט זיך גלייך געכאפט וואס דא איז פארגעקומען, האט ער דערקלערט דעם מלמד, אז ס׳איז א מיידל, נישט קיין אשת־איש, זאל ער בעסער גיין אין ביהמ״ד זאגען א קאפיטל תהלים. דעם זון האט ער באשאנקען מיט צוויי פעטש, די שכנים האט ער געשיקט שלאפן און פון דאן אן זענען די מיידלעך געשלאפן אין א פערשלאסענעם צימער, און אז דער שליסל פון מיידלשן צימער איז פארשוואונדן געווארן האט מען געמוזט אויפרייסן די טיר, און ר׳ שמשון האט פערשטאנען אז ס׳איז משה׳לעס ארבעט.

ה ש ו א ה

שקיעתה וחורבנה של שרנסק היהודית

ונקיתי דמם לא נקיתי...
יואל ד' כ"א

יזכור

יזכור העם את בניו ובנותיו של

קהלת שרנסק, רדזנוב וקודז'בורק

שנרצחו, נורו, נחנקו והורעלו בגזים והומתו

במיתות שונות ע״י הנאצים הטמאים ועוזריהם

בשנת — 1942

בין הנספים היו טף וילדים, גברים ונשים, אנשי־עמל

ומסחר ובעלי־מלאכה. כלם תמימים וישרים לאלהים.

ינקום הד' את דמם עבור חייהם שנגדעו בלא עת.

ארץ אל תכסי דמם!

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

נתן בן מנחם (דוברושקלנקה)

מען מוז שרייבן !!!

מיינע פריינד האבן זיך צו מיר געוואנדן איך זאל שרייבן זכרונות פון שרענסק, וואס זאל ארומנעמען די תקופה ווען איך בין געווען טעטיק געזעלשאפט־לעך אלס מיטגרינדער פון קולטורעלע, ציוניסטישע און סאציאלע אינסטיטוציעס, די יארן ווען איך בין געווען ראש־הקהל און שפעטער ווען איך האב פארלאזן שרענסק און זיך באזעצט אין טהארן־פאמערן.

איך בין מודה אז עס איז מיר זייער שווער צו נעמען די פעדער אין האנט און שרייבן וועגן אונזער קהלה, אונזער יוגנט און אונזערע אינסטיטוציעס וואס זענען פארברעכעריש אפגעמעקט געווארן און עס איז פון אלץ קיין זכר נישט געבליבן.

איך האב מיר געשטעלט די פראגע; צי בין איך בכוח פון גייסטיקן און זעלישן שטאנפונקט צו טראכטן, און שרייבן וועגן לעבנס פון טייערע און נאנטע, וואס זענען אזוי גרויזאם סאדיסטיש פארפייניקט געווארן? צי בין איך פעאיק גלייכגילטיק שרייבן זכרונות ווען פאר מיינע אויגן שוועבן די גרויל־בילדער וועלכע ווערן געשילדערט אין די ביכער „סלמנדרא״ „בית־הבובות״ (פופען־הויז) א. א., בילדער וואס פארגליווערן דאס בלוט אין די אדערן, ווי עלטערן ווערן געצוואונגען צו זיין תלינים פון זייערע אייגענע קינדער; ווי היטלער־מערדער שפאלטען מיט העק די קעפלעך פון קליינע קינדער אזוי ווי מען האקט דורך א שטשאפע האלץ, ווי די מערדער פייניקן סאדיסטיש זייערע קרבנות, ווי זיי נעמען מענטשן און לאזן אריין אין פעסער מיט צואות מיטן קאפ אראפ און די פיס אין דער הויך ביז זיי ווערן דארט דערשטיקט; ווי זיי נעמען אידישע טעכטער, טוען זיי אויס נאקעט און האקן זיי מיט שטעקענס ביז זיי הויכן אויס זייערע הייליקע נשמות, און נאך און נאך סאדיסטישע גרויזאמקייטען וואס די מענטשלעכע פאנ־טאזיע איז זיך גאר נישט בכוח פארצושטעלן?

עס ליגט א מאראלישער חוב אויף יתומים צו שטעלן א מצבה פאר זייערע עלטערן, עס איז א פליכט פאר אלע געראטעוועטע און לעבנ־געבליבענע צו פאראייביקן דאס אנדענקען פון אונזערע קדושים, צווישן וועלכע מיר זענען דערצויגן געווארן און פארבראכט א גרויסן טייל פון אונזער לעבן.

דער גרעסטער טייל פון די שרענסקער קדושים זענען פארשניטן געווארן מיט זייערע משפחות און עס איז נישטא ווער עס זאל נאך זיי קדיש זאגן, זאלן אלזא די זכרונות דינען אלס קדיש פאר זייערע נשמות.

יתגדל ויתקדש שמיה רבא!!!

לזכר עולם

רשימת יהודי־שרנסק שניספו בשואה בשנים 1940 — 1944

שמות הקדושים נמסרו ע״י משה ניבורסקי

(במשפחות החסרים שמות — לצערינו לא נתקבלו הפרטים)

משפחת הרב

הרב יהודה שרגא ליכטיג
הרבנית רויזה ליכטיג
אליעזר ליכטיג
אסתר ליכטיג אשתו

צבי מנחם הירש מנדל ליכטיג
רחל ליכטיג אשתו (לבית פרלומטד)
אלטא קושיק (לבית ליכטיג)
יחיאל קושיק [redacted]

אות א.

אוסמן שלמה
״ חוה
״ גיטל
״ חנה
״ בילה
״ יצחק
״ רבקה
״ דברה
״ לאה
אוסמן יעקב־אהרן
״ חנה (חנטשא)
״ פריידה
״ אסתר
״ רבקה
״ דוד
אוסמן יוסף (יאשע)
״ יוטא
״ רבקה
״ פנינה

אוסמן יעקב אריה
״ משה
אורונוב יחיאל
״ שינה רויזה
אייזנשטיין מנחם
״ חנה חיה
(לבית גרנט)
״ הנ׳ה
״ פלה
איידליץ עקיבא
״ חיה רעכיל
״ הינדה
״ אברהם יוסף
אלשעוער י. מאיר
״ טאבא
״ שלמה
״ אסתר
״ זלדה
אלטוס שאול
״ צארנא

אלטוס גננדל
״ אסתר
אנשלביץ שלמה
״ רבקה
״ יוסף
״ שושנה
אנשלביץ ליפא
״ אידל
״ יוסף
״ ציפה
אקס שפסל שבתי
״ חנה רשי
״ שמשון
״ רחל לאה
אקס אברהם
״ שרה
״ נחמה
ארביטער צירעל
״ שרה

אות ב.
בורנשטיין יחיאל מ.
בורנשטיין מרים
״ פייגא
״ טובה שרה
״ יחזקאל איסר
״ רבקה
״ מנדל
(מנחם)
בורנשטיין עקיבא
״ פייגא (גרנט)
״ גיטל רשי
(הילדה)
באניסלאבסקי שמואל
״ מאיר
״ יונה
״ לילי
״ שושנה
״ פרל
בילאווסקי חוה
״ אליעזר
״ קילה
״ חוה רבקה
״ פרימה דבורה
ביאליסטוק רבקה
אשתו של השמש
״ נח
״ חוה
״ רבקה
בקר הניה רחל
בקר זלמן

בקר אריה
בקר שרה
״ חיה
בקר שמואל מרדכי
בקר דינה
״ מאיר
בורנשטיין פריידה
״ בלימה
״ אסתר
״ למיל
בורנשטיין [redacted]
ומשפחתו
בקר אסתר נכה
״ שמואל יעקב
״ דוד
״ זיינביל
״ חנה
בקר אברהם
״ רחל (רוחטשה)
(גרגט)
״ שרה
״ בלימה
בראון יהושע
״ חיה יוטא (לבית
גרינבוים)

אות ג.
גראנאט גולדה
(לבית לסק)
גראנאט חנה
״ צבי (הירש)
״ פנחס מרדכי

גראנאט ליב
״ גיטל שפרה
״ הינדה
גרודה נכה
גרודה אליה נחמן
״ פייגא
גולוברודה יהודה
״ אסתר
״ פאלא
גרינברג מתתיהו
גרינברג צביה
גרינברג טובה
גרינבוים משה הירש
״ רויזה
״ אשר
גרינבוים אטקה
גרינבוים
מרדכי יוסף
גרינבוים שיינדיל
גרינבוים שלמה
״ שרה
״ דן
״ גולדה
גרינברג יחיאל
״ חיה שרה
״ בינם
״ מתתיהו
גרינברג מרים

אות ד.
דוברושקלנקה פייגא
״ חנה

אות ה.
היללר הרשיה
" פועה
" רלה
" גולדה
" אסתר
היללר
נפתלי (הירצקה)
" דבורה
" חית יטא
" צביה
" אברהם
המבורגר עזריאל
" הגדל
" משה
" דוד
המבורגר אברהם
" שרה
המבורגר משה
(דעם שטימרס)
" אסתר
" יטא
" בילה
" שמואל
הנדל זלמן
" הינדה

אות ו.
וויראסקי בינם
" אשתו
" ילדו

אות ז׳
זימן אלישבע (לבית
מרחיים)
" דוד
זימן יחזקאל
זימן שלמה
" זיסא (לבית
שפירא)
" ילד
" ילדה
זימן אהרן זליג
" יוטא (מבית
קורלציק)
" ישראל
" אברהם
זילונקה צביה (לבית
יצקוביץ)
" שלמה (הי־
לד)
זילברשטיין גולדה
(לבית נח)
זילברשטין דוד בע־
לה)

אות ט.
טורובסקי אהרן
" רחל אשתו

אות י. (יוד)
יזראעל יעקב
" דבורה
" שלמה
" פייגא

יזראל יטא
" נח
יגלוביץ חיים (מוס־
טרס אידעם)
" פנינה
" בינם
יצקוביץ לאה פרימה
" אלטער
" יהודה ליב
יצקוביץ רחל בת
אברהם
יצקוביץ אברהם בן
אברהם
יסטשמעבסקי
" שיינ־
דעל (לבית גרינברג)
בינם בן של חיים
ברוך שרפסקי
יצקאוויץ אפרים
" שרה יוטא

אות כ.
כהן אברהם
" מרים
" חנה רויזא
כהן נתן
" חוה לאה
" הילד חנוך
כץ רחל (גיבורסקי)
כץ דוד בעלה
הילדים: יחיאל, אי־
סר, מרדכי, שפרא.

אות ל.
ליכטמן יעקב
" דינה מלכה
" ביניש
" אליעזר
ליכטמן דוד הערש
" טובה
" משה
" פרימה
" שלמה יוסף
" יצחק ליב נשוא
" אסתר
ליכטמן דניאל
" פייגא רחל בתו
ליכטמן ישראל
ליפשיץ אליהו יצחק
" רחל
" אדל
" חוה
" הינדה
" בלימה
" דבורה
ליפשיץ פנחס
" חיה מרים
" אברהם
" שרה
" פייגא
" צרקא (צילה)
ליפשיץ פייבל
" דבורה
" עטקא

ליפשיץ שמואל
" שמעון
" צבי
ליפשיץ צבי מאיר
" אלקה
" בתם
" מרדכי
ליפשיץ זנה
" צבי מאיר
" יצחק
" אדלה
ליפשיץ עטא
" שרה
ליפשיץ יוסף (יוסל)
" שרה
" אריה
" שמואל
ליפשיץ אברהם חיים
" רויזה לבית לנדוי
" בנם הירש־לה צבי
לעוויטן דוד יום־טוב
" חיה
" חנה
" אביעזר
לסמן־פרלמוטר חיה־שרה
לנדאו מנדל (מנחם)
" צפורה

לנדאו קינה פוגל — מבעלה
" בילה־שפירא נשואה ממלוה
מגנישעוער יחיאל
מגנישעוור צבי
מינדל אשתו, גולדה, שרה בנות
מלובנציק שלמה
" אשתו
" ליבל (אחיו)
מאנדרי שמואל
" מרים צפורה
מטוס מתתיהו
" רשי
" צבי
" אהרן
" הינדה
" פסה
מיצנמכר חוה (לבית כהן)
" בתיה
מאראנאוויץ אסתר רחל
מטוס אדם
" באשא לבית־מיצנמכר
" משה מגדל הילד
מאנדרי חיים יצחק
" חנה רודא אשתו

מיאנטשין רחל (לבית
נאאך)
מרינוביץ יטא אשתו
של דוד מרינוביץ
מרינוביץ הלל
" שרה הינדה

אות נ.
ניבארסקי חיים זאב
" חיה
ניבארסקי אברהם
זלמן
" חיה הדס
" אליהו
" שרה הינדה
" רבקה
" בילה
" איסר
" ישראל־
מרדכי
" זיסה לאה
ניבארסקי איסר
" שרה
ניבארסקי גדליה
" שרה
" יצחק מאיר
" יעקב דוד
נדולניק רפאל
" צירל
בתם
נורדנברג פיגא

נורדנברג רבקה
נורדנברג דניאל
" חיה ליבה
" רחל
" חנוך
נורדנברג מנשה עם
משפחתו
אות ס.
סטביסקי חנוך
" שרה דבו־
רה רבקה
" חיה
סולדנר יעקב משה
" זיסא
" רלה
" יונה
" רחל
" מאיר יחיאל
סוכול קריאנדיל
סוכול פרל
" אריה
סגל אברהם מרדכי
" חנה רויזה
" עלקה
" ושני ילדים
סוסקי משה ניסן ו־
משפחתו
סטרוגובסקי יוטא ל־
בית טורובסקי
" נחמן
" הילדים

אות ע.
עליאש אליהו
" פייגא לבית־
בקר
עבערט מלכה
אות פ.
פיטל זלמן
" דבורה
" דינה
" רחל
" דוד
פישביין פייגא (לבית
זימן)
" טובה
פליישר חוה מלכה
פליישר יוסף
" פייגא
" רבקה
" שלמה
" יוטא
" רויזה
" נח
" אברהם
פלוצקי שלמה
" אשתו
" שרה
" חיים אליעזר
" שיבה
" חנה
פעפער הגדל
" שיינדיל

פלאט בילה — אחרי
נישואים יבלונסקי
פדרו טוביה
" חייה פייגא (ל־
בית פריידנברג)
" חנה
" מרים
פריידנברג אליה
משה
" מינדל
" חנטשא
" אברהם
" מיכאל
פריידנברג זרח
" גיטל נעכא
פודלס זיניו
" דבורה לבית־
רייכגאט
" יעקב ליב בנם
אות צ.
ציכאוויץ אברהם־
יצחק מוסטר
" מאשא
" ביילא
" יהודית
" רבקה
צוקר פייגא
אות ק.
קאלקאווסקי יוכבד
קודזבארסקי אלחנן
" גיטל

קודזבארסקי חוה לאה
" משה
" רבקה
" יעקב
קודזבארסקי יצחק
" פייגא
" אברהם
" מרים
" משה
" בתיה
קודזבארסקי אברהם
" זלטה
" שני ילדים
קרול הנה (לבית
גרינבוים)
" בנה יחיאל מ־
איר
קודזבארסקי יהודית
" משה
" הניא
" ולמן
" גח
קירשנבוים אלתר
קורן טובה רשי
" זלמן הירש
(בנה)
" מרים (לבית
יורמן) כלתה
" איטה מאירה
(בתה) בת מרים

קורלטשיק פייגא
(הייטשא)
קנובל פייגא (לבית
שרפסקי)
" פנינא
" משה
קליימן שלמה
" יוטא גולדה
(לבית הילר)
קרוק יחיאל
" חיה
" הילד
קרמרוש יחיאל
" פריידה
" ילדות
אות ר.
רוזנבוים רבקה
" שמחה
" לאה
רוזנבוים יהודה גר־
שון
" פסה
" פנינה
" יוטא
רוזנבוים אריה
" עטקא (לבית
קודזבאסקי)
" בילה
" מנדל
רוזנבוים שלמה
" פייגה

רוזנבוים חוה לאה
לבית שפט
" בת
" בת
רייספעדער יחיאל
אליעזר
" רבקה
" שלמה
רבינוביץ אברהם
" חנה

אות ש.
שער ברך
" אסתר לבית
קרוק
" אהרן
שפירא פרץ
" חנה (לבית
גרינברג)
שפירא מלכה
שאפט אהרן

שאפט פריידא
" יעקב
שרפסקי יהודה דב
" טישל
" זלמן
" אליהו מר־
דכי
" יעקב
" זליג
שרפסקי חיה שרה
(לבית מונדרי)
" ישעיהו (שייה)
" אברהם
" פייגה
" רחל
" לוניה
שרפסקי חנה (לבית
לנדוי)
" רפאל בנה
שרפסקי אברהם א־
הרן

שרפסקי דבורה
" יעקב
" רחל
" פייגא
" דרקא
" זלמן
" זליג
שצפקאווסקי מאיר
" פייגא
" יוטא
" יחיאל
" טוביה
" רחל
שצפקאווסקי גדליה
הירש
" מלכה
" יחיאל יוסף
" יעקב שלמה
" יוטא
שפירא חנה
מאי

קרבנות פון גלות פולין

ר׳ אלתר (קוצקר)
גולדשטיין הי״ד
טובה שרה גולדשטיין
אשתו הי״ד

ר׳ נחום האדעס הי״ד
ר׳ ליב זייאנץ הי״ד
ר׳ אברהם יצקוביץ
הי״ד

ר׳ יואל לייב סוסקי
הי״ד.

אברהם ז. סטביסקי

על קהלת שרנסק שנשמדה, השם ינקום דמם

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה
ואבכה כל ימותי ולילי את חללי
ספי ועוללי וישישי קהלי

(מקנות לתשעה באב)

ברגשי קודש, אני נגש להעלות בכתב, אי אלה דברי־אזכרה על קהלתינו, שנחרבה על ידי הצורר ימ״ש, ודומני שדברי המקונן הנ״ל, הולמים את מצבנו, אנו. יום ולילה, אסור לנו לשכוח לרגע קט את החורבן הנורא והשואה האיומה, לו היה בכוחני ואלמלא הטבע שטבע הבורא באדם, ששורר בו מלאך השכחה, ויש להמשיך לעסוק בחיי הימים, נוסף לאבל יחיד, של כל אחד מאתנו, יען מי מאתנו לא התיתם ושיכל את בני משפחתו, מי הורים, מי אחים אחיות, וכו׳, נשאר חלל ריק, בתוך המשפחה, אין עם מי להתיעץ, אין את מי לשאול, אין עם מי לשמות, נוסף לזה יש כאן, אבל — רבים, אבל של כלל ישראל, אבל על כל בני־
מאתנו לא התיתם ושיכל את בני משפחתו, מי הורים, מי אחים אחיות, וכו׳, נשאר
חלל ריק, בתוך המשפחה, אין עם מי להתיעץ, אין את מי לשאול, אין עם מי
הקהלות הקודש שמסרו את נפשם על קדושת־השם, הנאהבים והנעימים בחייהם וגם במותם לא נפרדו: יהדות פולין, לבה ומוחה של היהדות העולמית, אותה היהדות מליאת־חיים, תוססת חיים ותורה, חיים של יראת־שמים, חיים צבוריים וחברתיים, מצטיינת בתורה בחכמה בצדקה; חסד באהבת ישראל, וגם באהבת ארץ ישראל; וכמו בהכלל גם בפרט, בכל קהילה וקהילה אפילו הקהילה, הכי־קטנה, הצטיינה, בכל המדות והמעלות הנ״ל. כי אותה אוירה של תורה, צדקה חסד, אהבה־לציון, היתה שורה בכל עיירה ועיירה, נקח לדוגמה, קהלת שרנסק עיירה קטנה (נדחת), באיזו פנת צדדית, ללא קשר ישיר עם העולם הגדול (רק בזמן אחרון היה קשר במכונית למלבה ושרפץ), קהילה בת מאה משפחות, ובכל זאת איזה חיים תוססים צבוריים היו בה; קהילה מסודרת עם מוסדות צדקה וחסד, בית מדרש מלא תורה ותפילה בית כנסת מפואר. אני זוכר עוד בתי חסידים של חסידי גור ואלכסנדר, דאגה לחולים, (לינת הצדק ובקור חולים), דאגה למעוטי יכולת (קופת גמ״ח), בנק אגודת סוחרים גדולים וקטנים, וכל זה בזמן אחרון, לפני הרבה שנים, היו עוד חברות לכל עניני צדקה למוד התורה ואגודת בעלי מלאכה. יעידו על כך הרבה ספרי התורות שהחברות הנ״ל כתבו ונדבו לבית המדרש ולבית הכנסת, כמו חברת מבקרים, חברת אומרי תהלים ועוד. שרנסק

היתה מקור לתורה. ואם אמנם אינני זוכר בזמני, שבית המדרש יהיה מלא עם לומדי תורה, אבל השולחנות ארון הספרים בבית המדרש, שהכיל דומני חצי תריסר ש״ס בבלי, ש״ס ירושלמי, ספרי הוראה, ספרי דרוש ומוסר, כמו״כ ספרי מחקר, העידו שפעם היה הבית המדרש מקור תורה, יום ולילה. ספרו שהיתה קימת שם ישיבה גדולה שבחורים מחוץ לעיר באו ללמוד אצל הרבנים הגדולים ששמשו בקודש, כמו ר׳ יהושע׳לע מקוטנא, ר׳ יחיאל מיכל משרפץ, ר׳ יונה זלוטניק מפלאצק, ואחרון אחרון, מורי ורבי הרה״ג מהרי״ש ליכטיג זצ״ל אבל גם בזמני אף פעם לא נדם קול תורה בבית המדרש. תמיד היו כמה צעירים לומדים תורה וחסידות בבית המדרש ושמעו דברי הלכה מפי הרב זצ״ל. גם זקנים ישבו ולמדו תורה עסקו בחסידות. לא פעם התאונן לפני מורי ורבי הרב זצ״ל, על מעוט לומדי התורה בעיר, הוא התגעגע לימים עברו עת היה מרביץ תורה לפני עשרות תלמידים. דומני שלא היה איש צעיר יודע תורה שלא היה מתלמידיו של הרב זצ״ל. יהודי מופלא היה הרב זצ״ל. תלמיד גדול בתורה, אחד מגדולי הרבנים, חסיד מובהק של אדמו״ר מגור זצ״ל. עניו ופשטן, אוהב את הבריות, אוהב את המקום, שמח בחלקו, לא שאף לגדולות, ישב בעירה הרבה שנים, הוא היה ראוי, אמנם לשבת על כס הרבנות בקהלות גדולות, לפי גדלותו. הוא סבל יסורי גוף, ידוע־חולי. אבל הלב היה מלא על גדותיו באהבת השם, באהבת ישראל. הצטער בצערו של כל אחד מקהלתו והיה שמח בשמחתו של כל אחד. עוד אהבה קננה בו והיא: אהבה לציון, לארץ־הקודש. אהבה זו היתה ממלאת את לבו הטהור. כמה שמח שזכה שבנו עלה לארץ־ישראל, כמה שמח שקיבל מכתב מבנו, בו הוא מבשר לו שהוא מתחיל להסתדר. את המכתבים והגלויות היה שם בתוך דפי הגמרא. הוא בעצמו כמה התגעגע לעלות לארץ־הקודש, ולחונן את עפרה, כמה שמח בזמן שנפרדתי ממנו בעת עליתי לארץ־ישראל הוא אמר: ב״ה שגם תלמידי זוכה ועולה לארץ הקודש. הוא בירך אותי בהצלחה וסיים: מתי אזכה גם אני לעלות. לצערי לא עלה בידו לבצע את מחשבתו הטהורה והוא הלך ביחד עם בני קהלתו, למקום ממנו לא שבו. כידוע היה בזמן אחרון רב בגיטו מלבה, גם רעיתו הרבנית ע״ה, אשה כשרה וחסידה, שסבלה רבות בחיים, אבל תמיד דאגה שבעל״ה הקדוש, יוכל לשבת ולעסוק בתורה. גם לנו, לתלמידים, דאגה וכאם היתה לי. גם שובי״ם ושצי״ם היו בשרנסק, יהודים למדנים וחסידים כמו ר׳ משה דוד, ר׳ חיים ברוך, ר׳ חיים שוחט ואחרון ר׳ אליעזר בילבסקי, אברך למדן וחסיד שסבל הרבה ושימש באמונה את הקהילה; גם מלמדים (מורים) שהרביצו תורה לילדי ישראל, היו יהודים יקירים, חסידים, אנשי מעשה. אזכיר אי אלה שאני הכרתי אותם ולמדתי אצלם: ר׳ מנדיל מאטעס, בנו ר׳ יחיאל מיכל, ר׳ מנדיל רוזנבוים, ר׳ וואלף

ניבורסקי ועוד. חושבני, אם שרנסק היתה ברובה קהלה של בני תורה, כל זה הודות למלמדים הנ״ל ולרבנים הגדולים. גם חסידים היו בשרנסק; חסידי גור וחסידי אלכסנדר שהיו לומדים תורה וחסידות והיו נוסעים מפעם לפעם לחצרות האדמורי״ם. אזכיר כמה מהם: ר׳ שמואל מרדכי בורנשטיין, ר׳ משה גראנאט, ר׳ מנדיל זימן, ר׳ ברוך קורן, ר׳ אברהם מאיר רייכגאט, אבי, כולם זצ״ל מחסידי גור, ר׳ משה לייב עבערט מחסידי אוטבוצק, ר׳ הרצקע גראנאט חסיד נלהב ועושה חסד, ר׳ הירש הילער שהיה גדול בתורה, מחסידי אלכסנדר, ועוד ועוד, ר׳ מנדיל קרוק, למדן וחסיד גור, איש משכיל ומלומד. ראוי להזכיר את פרנסי הקהלה ר׳ פנחס ליפשיץ, ר׳ אברהם כהן, ובזמני ר׳ עזריאל המבורגר, ר׳ יעקב משה סולדנר, ר׳ מנדל זימן ויבדל לחיים יו״ר הקהלה האהוב ר׳ נתן דוברושקלנקה (בן מנחם) שיחי׳. כמו״כ עוד אנשים מכובדים, כגון ר׳ משה הירש גרינבוים, ר׳ מנחם אייזנשטאט איש המעשה, העושה בעניני צדקה וחסד ר׳ גדליהו ניבורסקי, תלמיד חכם גדול ומשכיל, מזכיר הקהלה, הבנק וקופת גמ״ח. בקצור, כולם אהובים וכולם קדושים. פרק מיוחד מהווה הפרק של אהבת ציון שהיתה בעירה. לא לחינם זכינו ב״ה לעשרות משפחות מבני שרנסק המסתופפים בארצנו הקדושה. חז״ל אומרים מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת שרנסק היתה מבין הקהילות הראשונות שנענו לקריאה לעלות לציון עוד לפני 40 שנה, אפילו כל אלה שיצאו מבית המדרש, לא יצאו לרחוב סתם, אלא יצאו לבית מדרשה של תורת ארץ ישראל והגשימו בפועל את התפילה „ותחזינה עינינו בשובך לציון״. בחורים צעירים בלי כל מושג מקשיי החיים, עזבו הורים ומשפחה, ילדי אבא אמא עלו ברנה לציון, לבנותה ולהבנות בה. כמה היתה השמחה גדולת בכל העיר, אם מי שהוא עלה לארץ הקודש, היו מלווים אותו בתופים ובמחולות, כולם ברכו אותו בהצלחה. כמה שמחו שנתקבל מכתב שהצליחו להסתדר (אם כי רק כתבו ככה בעוד שסבלו כמו כל החלוצים). זוכר אני ההתרגשות הקדושה וגדולה בעת שיסדו חברה בשם „נחלת אבות״ שמגמתה היתה ע״מ לאסוף כסף ולרכוש קרקע בא״י, הגרילו „חנוכיה״ וזכה בגורל אחד מתושבי העיר, ר׳ הירש הילער, בליל ראשון של חנוכה בנוכחות קהל רב עלה על הבימה בבית המדרש י׳ יוסף לייב פפר ז״ל ומסר את המתנה לידי הזוכה, ואמר לו כשם שזכית לזכות בגורל בחפץ זה, שתמורתו היתה קודש לארץ הקודש, כן תזכה אתה ונזכה כולנו לעלות במהרה לציון, וכולם ענו אמן ואמן. מעמד נשגב מאד היה בזמן שהגיע שליח מטעם המוסדות הציוניים, הלכו רבים לשמוע אותו וכולם תרמו כסף, ושוה כסף למען ציון וירושלים. כמה הצטערו והתאבלו כשנודע להם ע״ד הפרעות שנערכו אז בארץ-ישראל. יהודי העיירה התאספו לבכי והספד בבית הכנסת ותרמו לשיקום נפגעי הפרעות. אפילו אנשי אגודת ישראל תרמו כסף,

למען קרן הישוב, הקרן למען ארץ ישראל, מיסודה של אגודת ישראל.

בסכום הדברים: עירה חביבה, יעלת־חן, טבעת בשרשרת הגדולה של קהלות פולין, (לפי המסורת מסופר כשהיהודים הלכו בגולה ועברו את חלק תבל זו יצאה בת קול ואמרה פה לין:) אם אמנם כבר עברו הרבה שנים מהשואה והחורבן, קשה עוד להשלים עם הרעיון, שכל זה היה ואיננו, הכל נחרב ונשמד, מתחת שמי השם ואין תנחומים.

„על בית ישראל ועל עם השם, כי נפלו בחרב" כדברי המקונן אנו אבלים ובוכים. הנחמה היחידה היא, נחמת ציון, שזכינו בימינו אנו לראות את מדינת־ישראל, הולכת ונבנית. בתוך הנס והפלא הזה אל לנו לשכוח את קדושינו יקירינו שהם המותם צוו לנו את החיים. וצדק אותו יהודי שאמר בזמן שנזרק לכבשן האש „לי לא יעשו שום דבר, יש לי בנים בארץ ישראל". במשפט זה נעוץ הבטחון שעוד נמשכת השלשלת, כשם שזכינו לאתחלתא־דגאולה, כן נזכה לגאולה שלימה, לראות את מדינת ישראל ואת עם ישראל, בתפארתו ובגדולתו. — אבל אנחנו צריכים להיות ראוים לזה אם נלך בדרכי אבותינו הקדושים באהבת התורה, באהבת הבריות ובאהבת מדינת ישראל, שהיא בית חיינו — על ידי ז.ז, שפתותיהם ידובבו למעלה והם יהיו תפארתינו ואנו תפארתם. תהי נשמתם צרורה בצרור החיים של עם ישראל במדינתו.

הקדוש ברוך־הוא שתף בצערם של ישראל

בשעה שהקדוש ברוך הוא זוכר את בניו ששרוים בצער בין אמות העולם, כביכול, מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולן נשמע מסוף העולם ועד סופו — וזוהי זועה. חכמים אומרים: בועט ברקיע, ויש אומרים: שואג בקולו ומרעיש עולמות, שנאמר: „יי ממרום ישאג... שאוג ישאג על נוהו". (ב״ר נט: ע׳).

די ביים לעבן געבליבענע דערציילן

משה ניבארסקי

ערב און אנפאנג פון חורבן

קיין שום צווייפעל אז די נאענטסטע טעג וועט אויסברעכן א קריג, די שטימונג ביי אונז איז ווי אין גאנץ פוילן זייער א אנגעשטרענגטע. די לופט שמעקט שוין מיט פולווער.

אמשווערסטן טרעפן די ידיעות דער אידישער באפעלקערונג. יעדער גרייט זיך אויף זיין שטייגער צום קריג, אויפן שרענסקער מארק — גרופקעלעך אידן מיט דער אייביקער פראגע: „וואס טוט מען, וואס וועט זיין"?! די פראגע בלייבט הענגען אין דער לופט, און נישטא ווער ס'זאל אויף דעם ענטפערן, ביי די איינצעלנע איינוווינער וואס האבן געהאט ראדיא־אפאראטן איז שטענדיק איבערפולט מיט מענטשן. מיט גרויס שפאנונג און ציטער האבן מיר דערהערט דעם טרויעריגן אנזאג פון קריגס־דערקלערונג, וואס איז לײדער פאר אונז אידן געווען דער טויט־אורטייל, וואס קיינער האט נאך צו יענער צייט נישט ווי געהעריק פארשטאנען און אפגעשאצט.

צומארגנס בין איך געווען באשטימט צו גיין אויף ארבעט (גראבן אקאפעס) נאר וואכנדיק די גאנצע נאכט ביי מיין אומפארגעלעכער קוזינע, רבקה פליישער, וועלכע האט זיך געפונען אין גסיסה־צושטאנד און אויסגעגאנגען 2 שעה אידער ס'איז געפאלן דער ערשטער שאס. צו ליב דעם בין איך פון דער ארבעט באפרייט געווארן, די קבורה פון אונזער ערשטן קרבן איז אונז נאך גרויס מי געלונגען דורכצופירן, מיט א זייער געדריקטע שטימונג זענען מיר זיך צעגאנגען אין די הייזער, טרויעריק איז געווען דער פרייטיק צונאכט, בלייך האבן געלויכטען די ליכטעלעך אויפציטערנדיק יעדע ווײלע פון די הארמאטן־שאסן.

דעם גאנצן שבת ציען זיך דורך שרענסק איינצעלנע פוילישע זעלנער פון מלאווער פראנט און דערציילן שרעקלעכע זאכן פון „דארט", מיר אידן באגלייטן יעדן באשיצער אונזערן מיט א ביטער געפיל און מיט שרעק אין הארץ, ווארטנדיק אויף די קומענדיקע שעה'ן נאכדעם ווי דער פראנט איז געווארן דורכגעבראכן.

מיר האבן זיך יעדע מינוט גערעכנט אויפן אריינמארש פון די דייטשישע חיילות, אין דער שפאנונג האבן מיר איבער געווארט דעם שבת, די פוילישע מאכט האט באשלאסן צו פארפלייצן דעם שטח צווישן שלאס און דארף פשעכעד און אזוי ארום די דייטשן זאלן נישט האבן קיין צוטריט צום שטעטל, היות ווי ס'איז געווען זונטיק, די קריסטלעכער חגא, האט מען מאביליזירט אלע ארבייטס־

פעאיגע אידן און מיר מיט לאפאטעס און רידלעס זענען אוועק באלד אין דערפרי אונטער דער אנפירונג פון טעכניק קארענטשוק צו דער ארבעט, מיט אונז איז אויך געווען אונזער חזן און שוחט אליעזר ביעלאוסקי. מיר האבן געארבעט ביז 11 אזייגער פ.מ. פלוצלונג האט זיך אויפן האריזאנט באוויזן אן עראפלאן, פליענדיק גאנץ נידעריג און אונז גענומען באטראכטן, מיר האבן נישט געקאנט פעסטשטעלן צו וועמען געהערט דער עראפלאן מיר האבן באהערשט די בהלה און פארטגעזעצט די ארבעט. באלד אבער האבן זיך באוויזן אנדערע צוויי וועלכע האבן אנגעהויבן פארפאלגן דעם ערשטן עראפלאן, ס'האט זיך אנגעהויבן א לופט־קאמף איבער אונז, די בהלה האט זיך פארשטארקט, און מיר זענען זיך צעלאפן. אויפן וועג אין דער ריכטונג פון פאמערן האבן מיר באמערקט אנקומען אן עסקאדרע פון 11 שווערע באמבארדירער און זיי האבן סיסטעמאטיש באמבארדירט אלע דערפער ארום שרענסק און פון זלאטאווא, פארקערעוועט אויף שרענסק, ס'זענען אראפ־געווארפן געווארן באמבעס ביי דער בריק און אויף דער גאס, פון דעם זענען אפגעברענט געווארן עטלעכע הייזלעך, אין א שווערער שפאנונג זענען מיר געבליבן אין די הייזער, ארויס־שטעקנדיק נאר די נעז דורך די שפארעס פון די לאדנס, אויך די נאכט איז אדורך א שלאפלאזע.

מאנטיק פרי האבן מענטשן זיך געלאזט איבער די וועגן, שרעקלעך האט אויסגעזען דאס בילד ·ווי אידן איינגעהויקערטע מיט פעקלעך אויף די פלייצעס ארומגערינגלט מיט זייערע קליינוארג שלעפן זיך איבער די וועגן, זיי האבן זיך געטראגן פון שרעק און געשפענסט וואס האט אנגעפולט די לופט. מיט אמאל האט זיך דערטראגן א ווילד געשריי פון א מחנה פייגל אין די הימלען, דאס איז דער אנזאג וועגן אנקומען פון די שטאלענע פייגל, דאס שטעטל איז גלייך אויסגעשטארבן געווארן פון מענטשן, יעדערער האט זיך פארשטעקט ווו ער האט נאר געקענט, איך בין דעמאלט געווען אין מארק ביי מיין חבר, איך האב נישט באוויזן צו אנטלויפן און בין געבליבן שטיין אונטערן וואגט ביים קרעמל פון קאראלטשיק'ס בעקעריי. עס איז אנגעקומען א פור מיט א מלאווער איד מיט פעק און פארפארן צו דער וווינונג פון מלכה עבערס.

דער געדויש פון די עראפלאנען שנייט זיך אריין אין געהירן און צעטומלט דעם מענטש. דער איד איז אין גרויס שרעק אריין געלאפן אין שטוב, אויפן פור איז געבליבן א קליין קינד שרייענדיק פאר שרעק, באמבעס האבן אויפגעריסן מיט געוואלדיקער קנאלעריי, דער שטארקער לופט דרוק האט מיך א שליידער געטאן און איך בין געפאלן, כ'האב נאר געכאפט א בליק צו די ווענט פאלן נישט אויף מיר און גלייך אויפגעשפרונגען. דא האב איך ווידער דערהערט דאס

ווילדע געשריי פון דעם קינד אויפן פור, דער פאטער האט וויזט אויס אין גרויס שרעק פארגעסן אין קינד, איך בין צוגעלאפן צים קינד, אראפגעכאפט עס פון פור און אריין אין שטוב אוועקצוגעבן די עלטערן, אין שטוב האב איך קיינעם נישט געטראפן, כ׳בין ארויס אין הויף, אראפ אין קעלער פון ראטהויז ווו אלע זענען געזעסן צונויפגעקארטשעט אין גרויס שרעק, די שרעק איז געווען ביי אלעמען אזוי שטארק אז די עלטערן פון קינד האבן נישט געקאנט זיך פארשטעלן פון וואנען איך האב דאס קינד גענומען, יעדער האט מיך באטראכט ווי א געקור־מענעם פון יענער וועלט. איך בין גלייך ארויס און לויפנדיק הינטער די ווענט געלאזט זיך אהיים ווויסנדיק אז אלע ווארטן מיך אפ מיט גרויס אומגעדולד, ווי נאר כ׳בין דערלאפן א היים האבן ווייטער אנגעהויבן פאלן באמבעס, כ׳האב גלייך אלעמען באפעלן צו פארלאזן די שטוב האלטנדיק אז דארט איז נישט זיכער, זעענדיק מיין פעסטן אויסדרוק אויפן פנים האבן אלע מיך געפאלגט. מיר זענען ארויס אין הויף און אוועק אויף דערלאנקע אונטערן בית המדרש, זיך געלייגט אין ריוו צווישן די ביימער, האלטנדיק אז די באהעלטעניש איז א פיל זיכערערע ווי יעדע שטוב, זייענדיק אזוי פארטון מיט מיין משפחה, דערהער איך פלוצלונג א שוואכע שטימע וועלכע כ׳האב גלייך דערקענט, דאס איז געווען אונזער רב ר׳ יהודה שרגא ליכטיג וועלכער האט זיך מיט דער רעביצן געשלעפט ניט ווויסנדיק וואס צו טון, ער האט אונז דערקענט און גענומען אונז רופן „אברהם זלמן״, „אברהם זלמן״, ווארט אויף מיר! איך בין אוועקגעלאפן צו זיי און געהאלפן זיי צוגיין צו אונז, איך האב זיי געהייסן זיי זאלן ליגן ביז ס׳וועט ווערן שטיל, ווי נאר די אויפרייסן פון באמבעס האבן אויפגעהערט האב איך אלעמען געלאזט אין פעלד און אליין אוועק אין מארק א קוק טון וואס ס׳הערט זיך, באגעגענדיק דוד בעקער זענען מיר ביידע אוועק צי דער גמינע איבער וועלכע עס האבן זיך געטראגן שווארצע וואלקנס רויך, עס האט געברענט די גאס אזדי, דערנעבן זענען געלעגן די ערשטע קרבנות 8 מאן קריסטן, איינער נאך א לעבעדיקער מיט א אפגעריסענעם פוס אין קני, האט מיך געבעטן כ׳זאל אים העלפן, כ׳האב אים איינגעצויגן דעם פוס, דאס בלוט זאל נישט אפגיין, מערער העלפן האב איך אים ליידער נישט געקאנט, קומענדיק צוריק אין מארק האב איך שוין געטראפן דאס רעשט ביסל אידן מיט פעק אויף די פלייצעס צווישן זיי אויך, דעם יעצט על פי נס לעבן־געבליבענער געוועזנער פרעזעס פון אונזער קהילה יעקב אהרן אסמאן. קומענדיק צוריק צו מיינע עלטערן האבן זיי מיט מיין אנקל דוד מארינאוויטש באשלאסן צו אנטלויפן ווייטער אין דער ריכטונג פון פלאצק, מיר האבן זיך געלאזט אין וועג, די סעפטעמבער זון האט געברענט אומ־

רחמנותדיק, מיטגעמענדיק אביסל בעטגעוואנט האבן מיר זיך געלאזט קיין ביעזשון. שרעקלעך איז געווען דאס בילד אויפן וועג, שווארצע מאסע איינגעהילט אין שטויב האט זיך אומענדלעך געצויגן, אינגע און זקנים, דער וועג איז געווען א אמת'ער גהינום, פוילישע מיליטער אפט, אנטלויפנדיק אין בהלה זענען כסדר פארפאלגט געווארן פון דער לופטן פון וואס עס האבן אויך געליטן די ציווילע באפעלקערונג.

פארנאכט האבן מיר זיך ענדלעך דערשלעפט קיין ביעזשון, קומענדיק אריין אין שטעטל האבן מיר דארט געטראפן די מענטשן אין דער זעלבער בהלה, די בעלי בתים געבן איבער זייערע דירות און אליין אנטלויפן זיי אויך קיין שיערפץ. אין אזא דירה איז אריין אונזער משפחה, דער זיידע וואלף ניבארסקי און דער פעטער יוסף פליישער מיט זיין משפחה, מיר האבן זיך צעלייגט אויף די פאדלאגעס און איבערגעגעכטיקט. ידיעות זענען אנגעקומען שרעקלעכע, אז דער דייטש פארנעמט אלע מענער פון 60—14, אויף מיין פראגע ביי א העכערן פוילישן אפיציר וואס האבן מיר צו טון? האט ער מיר געענטפערט: אנטלויפן אויף יענער זייט ווייסל, דארט וועט מען אים נישט דורכלאזן, די ווייבער הערנדיק דאס אלץ האבן אין א ים פון טרערן אין יללות אנגעהויבן זיך געזעגענען מיט זייערע מענער און זון, צו מיר איז געקומען צו לויפן מיין חבר אברהם שערפסקי מיט דער פראגע: משה, דו אנטלויפסט? ניין, האב איך אים געענטפערט, די צווייטע פראגע איז געפאלן פון מיין אומפארגעסענעם ברודער אליהו, וועלכער האט זייער מורא געהאט און געוואלט לויפן, וויסנדיק זיין געזונט־צושטאנד און אז די דייטשן זענען זיכער פלינקער פון אונז, האב איך באשלאסן נישט צו לויפן, מיינע אלע חברים אונטערן דרוק פון זייערע מוטערס האבן זיך געלאזט אין וועג.

דינסטיק דעם 5־טן סעפט. זענען קיין שרענסק אריין די ערשטע דייטשישע חילות, באגעגנט דאס שטעטל מיט עטלעכע שאסן, ארומגעדרייט זיך און אוועק. צומארגנס פרי זעענדיק די גאנצע לעכערלעכקייט פון דעם אנטלויפן האב איך באשלאסן גיין צוריק קיין שרענסק, זעען וואס דארט טוט זיך, קיינער האט מיך נישט געלאזט אפילו טראכטן פון דעם, אבער איך בין געבליבן ביי ס'מייניקע און נישט געקוקט אויף קיין זאך, מיין פאטער ז"ל זעענדיק מיין פעסטע אנטשלאס־סנקייט האט געגן זיין ווילן, נישט וועלנדיק מיך לאזן אליין, געגאנגען מיט מיר, יעדער האט אונז באטראכט ווי עפעס צוויי אום נארמאלע וועלכע גייען אליין דעם טויט אין די נעגל אריין.

טרויעריקע געפילען האב איך געהאט אויפן וועג, מיט וועלכע כ'האב זיך מיטן פאטער נישט געוואלט טיילן, יעדער איינער פון אונז האט מורא געהאט

איבערצוגעבן דעם צווייטן זיינע השערות, פון די באגעגנטע פויערים אין וועג האבן מיר געהערט שוידערלעכע זאכן, איינער האט אונז דערציילט אז אין עטלעכע דערפער האבן די רוצחים אויסגעהרגעט אלע מענער, אין א צווייטן דארף אוועק־גענומען 30 פויערים, דאס אלץ גיט אונז גאר נישט צו קיין מוט מיין פאטער ז"ל, האט מיך אנגעקוקט מיט א פראגע אין די אויגן: ווו פירסטו מיך?!. נאך עטלעכע שעה גיין זענען מיר אנגעקומען דורך די פעלדער אין ראַזאַנאַווער גאס, מיר האבן זיך אומבאמערקטערהייט אריינבאקומען אין שטעטל, דער ערשטער איד וואס האט אונז מקבל פנים געווען איז געווען מנחם אייזענשטיין, דערוויסנדיק זיך אז מיר זענען צוריק געקומען, האבן אידן גענומען שטראמען צו אונז און אויספרעגן אלץ גענוי, ווייל יעדער איינער האט געהאט וועמען אונטער וועגס.

זענענדיק דערווייל א נארמאל לעבן (קיין דייטשן האט מען נישט אנגעזען) האבן מיר געדונגען א פור און געשיקט נאך דער משפחה, דאס זעלבע האבן פול מענטשן געטון, דאס לעבן האט זיך איינגעשטעלט, נאר דער איינציקער שרעק איז די דערוואַרטונג... ענדלעך האט מען זיך דערוואַרט. עס האבן אנגעהויבן שטראמען דייטשישע חיילות מיט זייערע ריזיקע פערניכטונג מכשירים, ס'האט גאר קיין ענדע נישט גענומען, די אידן האבן זיך פארשטעקט אין די לעכער, איך האב זיך ארויסגעגנבעט פון שטוב און כ'מוז מודה זיין מיט שרעק און, מער מיט נייגיר, זיך געלאזט גיין צו א גרופע דייטשן וועלכע זענען געווען ארומגע־רינגלט מיט ציווילע באפעלקערונג און געמיטלעך געשמועסט, און דא האב איך פון דער נאנט באטראכט די געשטאלטן וועלכע האבן שוין צו יענער צייט אונטער געחתמעט אונזער גורל, דעם גורל פון אידישן פאלק, די ערשטע ווערטער וואס כ'האב דערהערט פון א רויט אנגעפרעסן פרצוף איז געווען כלומרשט א טרייסט פאר אונז אידן „איר האבט דאך קיין שולד אין קריג" האבן זיי געזאגט די ענגלישע יודען דיזע... אונזערע אידן הערנדיק אזעלכע „זיסע רייד" האבן אפגעאטעמט פרייער, מילא, גאט וועט העלפן, און אזוי איז זיך געפלאסן דאס לעבן טאג איין טאג אויס, אן שום אויסזיכטן אין האפענונגען, דאס איז געווען די איינציקע טרייסט אונזערע, צייט, אפשר וועט זי דאך ברענגען נייעס, און אזוי דערנענטערן זיך די ימים נוראים.

אידן האבן פיל ארבייט, מען גרייט זיך אויפנעמען דאס נייע יאר, ראש השנה, א יום טוב וואס מאכט אן איינדרוק אויף יעדן מענטש, אפילו די פרייסטע ווערן אויך דורכגענומען מיט א ציטער, אידן פארשמייעטע, פאַריוגטע, אבער יעצט איז ערב יום טוב, יעדער גלעט זיך צו די בארד, פוצט זיך אויס אין די יום טוב'דיקע בגדים און לויפט אין שוהל אריין, וועלנדיק זיך כאטש אויף

איינצעלנע שעהען פארגעסן און פאראייניגן מיט גאט. א פייערלעכע שטימונג, א וואלד פון ווייסע טליתים און ביי דער תפילה פון שליח ציבור גייט דורך א שטורעם־ווינט איבערן עולם, די ווייסע געשטאלטן צעוויגן זיך...

עס גייט מיר דורך א ציטער איבערן לייב איך באטראכט אזוי די אלע היימישע ארימע אידן, ווי אנדערש עס איז היינט ווי אלע מאל, דער עולם פילט די ערנסטקייט פון דער לאגע, מען פילט דאס אין דעם חזנ׳ס ווינען אין רייסן זיך צום הימל בטחון — בטחון... מען פילט דאס ארויס אין דעם אוי ביי די מתפללים, א ארעמע באשעפענישן, דער נתנת תוקף איז שוין א געחתמעטער, די עקזעקוטארס ווארטן שוין אויסצופירן דעם אורטייל, מי במים ומי באש, מי בחניקה ומי בסקילה... קיינער פון אונז ווייס נאך נישט פון א מיידאנעק, אשוויעענטשים, דאכאו און צענדליקער אנדערע טויט לאגערן וואס ווארטן אויף טראנספארטן, א שוידער גייט דורך מיין לייב ווען כ׳דערמאן זיך אט דאס בילד פון ראש השנה.

שטיל און גיך ווי מייז צעלויפן זיך אלע אהיים, אזוי ווי שאטנס לויפן זיי פארביי מיין פענסטער, צונויפגעקארטשעטע אונטער דעם שווערן לאסט פון זייערע צרות.

כל נדרי 1939

עס דערנענטערן זיך די ימים נוראים וועלכע ברענגען מיט זיך דאסמאל דאפלטע זארגן, און זיי לייגן זיך ביי יעדן אויפן הארצן ווי שווערע מילשטיינער, די זעלבע זארג אויסגעגאסן ביי יעדן אויפן פנים, די זעלבע מוראדיג צעשראקענע אויגן וועלכע פרעגן שטומערהייט און קיינער קען נישט ענטפערן אויף דער פראגע, וואס וועט זיין?

ווידער א טאג א דורך אין פארשידענע געדאנקען, אבער עס רוקט זיך אן די נאכט מיט אירע שרעקלעכע שווארצע געשפענסטער. די ידיעות פון די ארומיגע שטעטלעך זענען דערשלאגנדיקע, נאך לייכט ביי יעדן אין די אויגן דער פלאם פון דער ברענענדיקער מלאווער שוהל, און מיט דער א שרעק לייגט זיך יעדערער מיט אפענע וואכזאמע אויגן, אויפשפרינגענדיק ביים מינדעסטן שארך, וואס הייסט זיי וועלן פארברענען די שוהל אונזערע?... אזא ריזיקער האלץ בנין, סוועט דאך חלילה וחס דאס גאנצע שטעטל אוועק אין פלאמען, אבער גיי שריי חיי וקיים. שוין איבער א מאנאט ווי איך פארברענג אזעלכע וואכזאמע נעכט, יעדן טאג ביז שפעט אין אוונט האב איך געארבעט, און נאך דער ארבעט צוגעלייגט זיך אין די קליידער אויף א הארטע באנק כדי כ׳זאל נישט אנטשלאפן

ווערן? ווער האט געקאנט שלאפן, — בלויז ביי אונז אין שטוב האבן 9 הערצער אין א נערוועזן ריטש געקלאפט און דאס גאנצע שטעטל? פון מיין פענסטער זעט זיך די שוהל און דער בית המדרש.

און אזוי פליסט לאנגזאם א שעה נאך א שעה, נאר אט טאגט שוין, עס הויבט אן העלער צו ווערן, עס הייבן זיך אן ארויסווייזן קאנטורן פון הייזלעך וואס דאכט זיך אז איבער נאכט זענען זיי נאך מער איינגעשרומפן געווארן. איך פארלאז מיין וואך־פאסטן און לייג זיך צו שלאפן אויף עטלעכע שעה.

אזוי פירט עס זיך נאכט ביי נאכט.

און אט רוקט זיך אין שטעטל אריין דער יום טוב יום הכפור מיט גרויס שרעק און מיט א געוויסע טרייסט לאזט זיך יעדער אין שול אריין און אין בית המדרש.

איינגעבויגענע רוקנס, די קעפ טיף אריינגעלאזט צווישן די אקסלען. איך שטיי ביים פענסטער און באטראכט יעדן פארבייגייענדיקן אידן מיט וועלכע כ'בין צוזאמען טאג טעגלעך געקומען אין קאנטאקט, דערקען איך זיי נישט. לויט א באפעל פון די דייטשן האבן זיך אלע געמוזט אפשערן די בערד, איז קיין וואונדער נישט אז כ'האב נישט דערקענט שלמה אסמאן, נאר ערשט ווען ער האט אנגעהויבן רעדן צו מיר, זעענדיק מיין פארוואונדערטן בליק האב איך אים ערשט לויטן קול דערקענט. אין די עשרת ימי התשובה זענען צו אונז אנגעקומען עטלעכע אפטייל־לונגען פון פאליציי מיט זשאנדארן, דאס שטעטל האט אויפגעציטערט, דא גרייט זיך שוין עפעס שרעקלעכעס פאר אונז אבער וואס? ווייס נישט. נאר די שרעק דרינגט נאך טיפער אין יעדן אריין. טאג טעגלעך זענען די אידישע קראמען באלאגערט פון טויזנטער פויערין מיט זעק, קוישן און וואגנס, וועלכעווארטן נאר אויפן באפעל אנצופאנגען ראבירן דאס ביסל אידישע ארעמקייט, אבער דערווייל ווייסט קיינער נישט ווי די דייטשן וועלן זיך צו דעם באציען.

דאס שטעטל גרייט זיך פיבערדיק צום יום הדין, ערב יום כפור, אגב — קיין כפרות האט נישט געפעלט, ווייל פאר אידן איז פארבאטן געווארן צו שעכטן בהמות, נאר עופות האט מען געמעגט. ווי דער שטייגער ערב יום כפור פאר מנחה זעט מען לויפן ווייבער אין זייערע ווייסע שירצן, איינע טראגט דאס ליכטל אין שוהל אריין, איינע א צדקה, א קערה, דאס מאל איז אלץ שטיל געווען.

ווו נישט ווו באווייזט זיך א קאפ, קוקט זיך צעשראקן ארום און נישט זעענדיק אין דער נאענט קיין דייטשן, לויפט גיך דורך צום בית המדרש. ס'איז באשטימט געווארן נישט צו גיין צו כל נדרי אין שוהל אריין צוליב די ריזן־פענסטער וועלכע באלייכטן דאס גאנצע געסל, צוליב די גרויסע וואקסענע ליכט,

וועמענס געשמאקער האניק־ריח האט זיך צעטראגן איבערן שוהל.

דער אלטער מנהג פון בענטשן די בני בית פארן אוועק גיין אין שוהל ווערט אויך דאס מאל אפגעהיט. אלע זיצן מיר אין שטוב פארטיפט אין אונזערע געדאנקען און קוקן אויפן פאטער, ענדלעך זיפצט אפ דער טאטע, נעמט אונז אלמען ארום מיט זיין טרויעריקן בליק, און שטעלט זיך אויף אונז צו בענטשן, און שרעקלעך שווער איז מיר געווארן, ווען מיין פאטער ז״ל האט אויס געבראכן אין א יאמערלעכן געוויין וועלכער איז גלייך באגלייט געווארן פון אלע בני בית.

ס'איז שרעקלעך און רירענד צו זען ווען א מאנסביל צעוויינט זיך אויפן קול, דאס הארץ וויינט ביי מיר, אבער איך מוז זיך איינהאלטן מיט אייזערנע כחות כדי צו צוימען דעם קוואל פון טרערן וועלכער שטיקט מיך אין האלדז. אוי־ווי! מזאל דערלעבן אי״ה איבער איאר, אין א לייכטערן געמיט, רבונו של עולם!... מיט די ווערטער לאזט זיך מיין פאטער אין בית המדרש, ווען איך בין דארט אריינגעקומען איז געווען געפאקט און מהאט זיך נישט געקאנט אויסדרייען, אין דרויסן ארום איז באלאגערט געווען פון פרויען. פון בית המדרש ביזן מארק זענען געשטאנען שטאפעטן און אכטונג געגעבן צו עס קומען נישט אן קיין דייטשן. מיט אמאל ווערט טויט שטיל, און אלעמענס בליקן זענען געווענדן צום איינגאנג. עס קומט אריין אונזער אלטיטשקער רב, אונטערגעהאלטן פון שמש. קוים וואס ער גייט אויף די פיס, מענטשן פרעגן אים מיט די בליקן: קלוגער רבי, הייליגער רבי, וואס פארא פרעניות דערווארט אונז?...

דער רב נעמט די גאנצע עדה אידן ארום מיט זיין ווארעמען בליק און גייט לאנגזאם אויף זיין „שטאט".

דער עולם איינגעהילט און טליתים הייבט זיך אן צו באוועגן ווי אין אלייכטן ווינט. אבער באלד צעוויגן זיך די קערפערס ווי אין א גרויסן שטורעם, הענט הויבן זיך אין דער הויך, עס ווערט טויט שטיל ווען עס דערהערט זיך דעם רב'ס שוואכע וויינענדיקע שטים: אור זרוע לצדיק...

אלעס וויינט, פון דרויסן הערן זיך שרעקלעכע קלאגערייען פון די וויבער, עס שנידט ביים הארץ. ביסלעכווייז ווערט שטיל און עס באהערשט דעם עולם א מוראדיקע שטילקייט, און מיט אמאל דערהערט זיך דעם חזנס שטים: כל נדרי...

דער וואלד מענטשן כאפט זיך אויף פון זיין פארגלווערטקייט, צעוויגט זיך און צעברומט זיך, דער שטראם כאפט אלעמען ארום, און ס'הערט זיך איין וויי־געשריי פון אלעמען.

דער געשריי דריקט אין זיך אויס אלעס, דעם גאנצן ווייטיק, די גרויסע פיין און פראטעסט, פארוואס קומט אונז אזוי?...

אונזער שליח צבור באמיט זיך צו שטארקן, זיין ריזן שטים ברעכט זיך אבער, און פון זיין האלז רייסן זיך ארויס שלוכצערייען, א געוויין און טרערן. איך לויף ארויס אין גאס א קוק טאן צו אלץ איז אין ארדנונג. דאס שטעטל איז ווי אויסגעשטארבן, מ׳זעט קיין לעבעדיגן מענטש נישט, איך קער זיך אום אין בית המדרש, אלע זענען פארטיפט אין זייערע תפילות, ווו אין יעדן ווארט ווערט ארייגעלייגט דאס גאנצע הארץ.

פון מארק קומען אן ידיעות אז עס פארן הין און צוריק דייטשע לאסט־אויטאס ד.ה. אז מוועט אונז באלד אלעמען אוועקפירן. דער חזן מאכט בקיצור, מ׳ענדיקט גיך, און איינצלוויז לאזט מען זיך אוועק אין די הייזער, יעדער ווי א שאטן לויפט פארביי חלילה א דייטש זאל אים נישט באמערקן. עס איז נאר דערלויבט צו גיין ביז 6 אין אוונט. צומארגנס האט מען געדאווענט אין שול אבער מיט אלע פארזיכטיקייטן, ווייל דער געדאנק אז די אויטאס ווארטן אונז אוועק־צופירן, איז געווארן ביי יעדן א זיכערע זאך. אבער אויך יום כיפור גייט דורך בשלום, און קיינמאל האט נאך קיינער פון אונז אזוי הייס נישט געזאגט דעם „לשנה הבאה בירושלים״ ווי דאס מאל.

אויף צו מארגנס איז געקומען א דייטשישע קאמיסיע פון איין ס.ס. מאן אין תנ״ך פארשער און א פאליציי־אפיציר און פארחתמעט די שוהל מיטן בית המדרש. מהאט נאך פריער באוויזן ארויסצונעמען די „ספרים״ וועלכע זענען געהאלטן געווארן אין פריוואטע וווינונגען.

פאקטיש איז מיט דעם, ליקווידירט געווארן די קהילה ביי אונז אין שרענסק.

לכ׳ בני היקר משה שיחי׳!

דיין בריוו האבן מיר ערהאלטן און טרינקענדיק זיך אין טרערן האבן מיר אים געלייענט, ליידער מיין טייערער זון איז געשען דאס וואס האט אונז נישט געקענט אויס מיידן און וואס איז נישט געלעגן אין אונזער מאכט דאס נישט צו דערלאזן, דער טויט איז שטארקער פון דעם לעבן און ער האט געזיגט „צר לי מאד עליך בני״, ווייל דו ביסט אין דער פרעמד איינער אליין איז דיר שווער, אבער מיר זענען אלע צוזאמען איז אונז פארט לייכטער צו ליידן ס׳איז אונז פינסטער געווארן אין שטוב, ווייל אונזער ליכט איז פון אונז צוגענומען געווארן, אויך די שבת־דיקן ליכט ביים טיש זענען פינסטער קוקנדיק אויף די צוויי ליידיקע פלעצער ביים טיש, דיין ליידיק פלאץ און דיין טייערן ברודער אליהו ז״ל,

וועלכע קיינער קען נישט פארפילן. די וואונד אונזערע האט ווידער אנגעהויבן בלוטן, וועלכע האט נאך נישט אויפגעהערט...

דו פרעגסט מיך וועגן פסח, צו מיר האבן אנגעגרייט אזוי ווי שטענדיק, מיט איין זאך בין איך שוין פארזארגט, מרור האב איך שוין גענוג...

איך בין צעקריגט שטארק מיט אפרים איצקאוויטש איך זע אים איגאנצן נישט, אויך האט זיך אויף אונז באליידיגט שלמה פלאצקי און וויל נישט קומען צו אונז, וועגן אנדערע פריינד איז שוין אפגערעדט. בני היקר, מיר ווילן גלויבן אין דיינע ווערטער, ווייל אין דער פינסטערניש זענען זיי פאר אונז א שטארק ליכט, און איך בעט דיך, זיי נישט קארג אין די ווערטער, ווייל דאס אליין איז פאר אונז אויך א נחמה, אולי ירחם,,, איך מוז ענדיקן, דער אומריינער נאפט שטיקט מיך שוין, און מוז אויך לאזן אביסל אויף מארגן, שרייב אפט.

אביך אברהם זלמן

אפרים איצקאוויטש איז געווען דער קצב, דאס האט געהייסן אז ס׳איז נישטא קיין פלייש. שלמה פלאצקי איז געווען א בעקער (איבערגענומען די פיע־קארניע פון וואלף קאראלטשיק ז״ל), דאס מיינט אז ס׳איז נישט דא קיין ברויט.

איבערגעגעבן פון נחום אלטעס

מאבליזאציע, יונג אין אלט ווערן געריפן, יונגע צום מיליטער, עלטערע צו דער ארבעט, ס׳איז אויסנאם־צושטאנד, מענטשן זענען ארומגעלאפן צעטור־מלטע, די לופט האט אנגעזאפט עפעס אכזוריתדיקס. ס׳איז א בהלה אין שטעטל, מיר שטייען פאר א מלחמה מיטן שרעקלעכסטן שונא פון די אידן, אויב די גויים אין שטעטל האלטען זיך אין איין בארימען, אז די וואס האבן אונז אנגעווארפען מלחמה, וועט מען צעשלאגן אויף זיין אייגענער ערד, איז ביי אונז שרעקלעכער אידען פינסטער חשך. הונדערטער פויערישע וועגענער זענען צוגעגרייט אוועק צו פירן די מאבליזירטע קינדער, פרויען, אלטע און יונגע ווינען און קלאגען. די מענער פארן פארטיידיקן דאס לאנד מיט א ערלעכן ווילן, קעמפן קעגן דעם אכזריותדיקן שונא, מיר האבען געהאפט אויף נקמה. לעבנס־מיטל איז געשטיגען אויף 200 פראצענט.

דעם 1.9.39 א אומרואיקער טאג די מלחמה האט אויסגעבראכען, ביינאכט רייסט אונז ארויס פון די בעטען א שווערע ארטילעריע־פייער, מען הערט די הארמאטן פון דערוויטנס, מען ווייסט זיכער אז מלאווע ברענט. יוסף אסמאן דער

הויפט בעל־עגלה, וועלכער פלעגט פאהרן אין די שרעקלעכסטע בעדינגונגען, פאהרט גישט איצט מער קיין מלאווע, קיין שום פערבינדונג מיט מלאווע, מען הייבט שוין אן צו פילען דעם בראנד.

2.9.39

דעם 2.9.39 סעפטעמבער ווערט שרענסק באמבאדירט, א סאך הייזער ברענען, ס'איז שוין דא טויטע, און פערוואונדעטע, די געשרייען פון די בהמות און רעש פון עופות און פערד האבן מיך צוטומלט, כ'האב געפיהלט דעם גאנצען צער בעל חיים, ווען כ'האב געהערט זייערע ווילדע געשרייען, און מיר אידן לויפן, וואנדערן פון איין ארט צו אנדערן. פלוצלונג פרעגט יעדער איינער ווו אהין?

דאס פולישע מיליטער ציט זיך צוריק, שווארץ זענען די וועגען, שווארץ זענען די מענטשען, בפרט מיר אידן, דער באדען ברענט אונטער די פיס, און מיר ווארטען אויף א נס אויף א ישועה.

3.9.39

דעם 3.9.39 בעוויזען זיך שוין די דייטשישע הארדן, שווערע טריט פון מיליטערישע שטיוול אין די שרענסקער געסלעך, א אימה נעמט אלע ארום, מיר אידן ווערען באהערשט פון אזא פחד אז מיר זענען נישט פעאיק צו טראכטן. מיין טאטע און מאמע בעטען אז די ערד זאל זיך עפנען, און אונז אלע איינשלינגן, לײדער עפענט זי זיך נישט, פרומע אידן לייגען איין וועלטען, זיי רייסן קריעה, אבער אין קול ואין עונה, ביי די יוגנט האט זיך אנגעהויבן א שווארצן איבער דער גרענעץ, א טייל האבען געוואנדערט נאך ביעזשון, נאך איידער די דייטשן זענען אריין, מנשה ליפשיץ, יעצט אין לאנד, האט ארגאניזירט א גרופע צו שווארצן די גרענעץ, אסאך זענען צוריק געקומען אבער א גרויסער טייל — בעלי־רחמנות, ווילען נישט איבער לאזן זייערע עלטערן, זייערע נאנטע און בלייבן. אין שרענסק איז שוין דאן געווען דייטשיש מיליטער, מען האט געוווסט פון די ארומיקע שטעטלעך, וואס עס דערווארט אונז, אזוי האבן מיר געלעבט אין פחד און אין דערווארטונג ביז דעם 1.11.39.

דעם 1 נאוועמבער 39 בעוויזן זיך די מלאכי חבלה, די געסטאפא ראשי תבות: געהיימע שטאט־פאליציי — און דאן הייבט זיך אן דער ביטערע גזר־דין אויף אונז אידן, אויף יעדן אידיש הייזל בעוויזט זיך א מעלדונג מיט פערשידענע גזירות, בעזונדער האט דער אויסרופער פינק, יעדען טאג געקלונגען מיטן גלאק, און געמאלדן די אידען אין נאמען פון די זשאנדערמעריע א פרישע גזירה.

גזירה נומער 1. רעגיסטראציע פון אלע אידן אין שטעטל.
″ ″ 2. די אידן אין שרענסק מוזן באצאלן קאנטריבוציע
″ ″ 3. אלע אידן זאלן זיך מעלדן צו דער ארבעט, פאר די אידן זענען געווען די ברודיקסטע ארבעט, ביז 60 יאר האבן אלע געמוזט ארבעטן די שענדלעכסטע ארבעט פאר דעם קלענסטן לוין, אידישע פרויען האבען געמוזט רייסן די גראזן אין מארק און פון די געסלעך, סאיז שווער איבערצוגעבן ווי סהאט אויסגעזען, ווי אונזערע שוועסטער אין מאמעס, אונזערע טייערע, האבן געריסן דאס גראז, ס׳האט אונז נישט אינטערעסירט, ווי די שונאים שטייען און קוקן זיך צו.

4־טע גזירה, קאנפיסקירן די אידישע פארמעגענס, ליידער די שרעקלעכע גזירה האט שוין נישט געמאכט אזא איינדרוק, ווייל מיר זענען געווען אין אזא מצב, אז ס׳איז אונז אידן נעבעך געווען אלץ איינס מיט די פארמעגנס און אן די פארמעגנס.

גזירה נ. 5. פאר אידן איז פארבאטן צו קויפן אין א אריש געשעפט.

גזירה נ. 6. אלע פעלצן אין ווארעמע זאכען, דיוואנען, ווערט־זאכן מוזן ווערן איבערגעגעבן די דייטשיש אויסוורפן, מען קען זיך פארשטעלן ווי די גזירה האט אנגעטראפן די אידישע באפעלקערונג אין ווינטער, ס׳גייט מיר דורך א שוידער, ווי די אידישע מאמעס האבען געקלאגט, בלויז אויף דעם געדאנק אז די מענער און קינדער וועלן בלייבן אן מאנטלען.

גזירה נ. 7. טראגן די געלע לאטע דעם מגן־דוד, פון 12 יאר אן.

גזירה נ. 8. פארבאטן אלע אידן אן אונטערשיד פון געשלעכט, צו גיין אויפן טרעטואר.

גזירה נ. 9. פארבאטן אידן צו פארן אין א וואגן אדער אין א אויטא, נאר גיין צו פוס זעלטן ווען א איד האט באקומען א דערלויבניש צו פארן. אין אלגעמיין זענען אידן געגאנגען צו פוס.

ס׳האט זיך געשאפן א יודנראט מיט ליב רוזנבוים, און אהרן זעליג זימאן בראש אין אנפאנג האבן מיר גערעכענט אז דער מצב וועט ווערן אביסל בעסער, נאר ליידער האט מען געזען די טייוולאנישע פלענער פון די סאדיסטן, לא די ס׳איז נישט בעסער געווארן נאר זיי האבן נאך דערדריקט די קלענסטע האפנונג וואס ס׳האט נאך געטליעט ביי די שטארקע אידן, אזוי האט זיך די לאגע געשלעפט ביז צום אפריל 1941.

דער מצב פון אפריל 41. האט זיך פארערגרט ס׳איז שרעקלעך געווען צו זעען די שרענסקער אידן, אלע אן אויסנאם האבן פארלארן דעם צלם אלהים, קריעה בלויה, אפגעריסן, ס׳האט זיך געעקלט, מען האט נישט געוווסט פון קיין

12.4.41

שבת, און נישט פון קיין זונטאג, נישט פון קיין טאג און נישט פון קיין נאכט, מען האט נאר געהאפט אויף נקמה.

דאס איבערטראנספארטירען די שרענסקער אידישע באפעלקערונג נאך מלאווער געטא, און די געשעענישען אין מלאווער געטא, ווערט באשריבען דורך ראובן סאלדאנער.

מלאווער געטא — אוישוויץ

פון מלאווער געטא נאך טרבלינקא — אוישוויץ זענען געשיקט געווארין 3 טראנספארטן מיטן ערשטן טראנספארט זענען געווען פיל שרענסקער אידן מיטן רב שראגא ליבטיג בראש אלע אין עלטער פון 60 יאר בערך, סאיז ווערט צו צוגעבען אז ער איז שוין דאן געווען מלאווער רב,ביים טראנספארט נאך טרבלינקא איז ער דאך געשטאנען מיט די שרענסקער אידן, איך בין געשיקט געווארן מיטן צווייטן טראנספארט.

דער 2־טער טראנספארט

מיטן צווייטען טראנספארט בין איך געשיקט געווארן, צוזאמען מיט מיר איז געשיקט געווארן — ווי איך געדענק — שלמה יזרעל, עקיבא בארענשטיין, שלמה מלאוואנטשיק, משה קודזבארסקי, יצחק מאיר ניבארסקי, — גדליה׳ס זון — יהודה דוב שערפסקי מיט די דריי זין, — אריה בעקער, שמואל יעקב בעקער, די אלע געדענק איך. אנקומענדיק קיין אוישוויץ, האב איך זיך פארנומען מיטן זוכן שרענסקער פון ערשטן טראנספארט, טאג נאך טאג האב איך זיך נישט גערעכנט מיט מיין מידקייט און געמאכט אלע אנשטרענגונגען עמעצן צו געפינען, לײדער זענען מיינע זוכענישן געווען בחנם. מיינע חברים און איך האבן פארשטאנען דעם ביטערען אמת, אז זיי אלע זענען אומגעקומען דורכן פארברענען אין די קרעמאטאריעס, און זיי זענען שוין נישט צווישן די לעבעדיקע.

דער טויט פון מיינע חברים פון דעם 2־טען טראנספארט

עקיבא בארענשטיין איז אויסגעגאנגען פון הונגער, ער איז געווען דער ערשטער קרבן פון אונזער גרופע, שלמה יזרעאל איז אויך געשטארבען פון הונגער, ס׳איז עפעס שרעקלעכעס ווען די האסט געזען דיינע נאנטע גייען אויס, און קענסט נישט העלפן. שלמה מאלאוונטשיק, איז מאראליש באלד געווארן איינגבראכן און ס׳האט נישט געהאלפן אונזערע דערמוטיקדיקע ווערטער, דער סוף איז געווען

ער האט נישט אויס געהאלטן, און ער איז גלייך אומגעקומען. איטשע ניבארסקי, גדליה'ס זון, איז געשלאפן צוזאמען מיט מיר אויף דער פריטשע, כ'האב אים געהאלפן מיט אלעס, ער איז אלט געווען 17 יאר, און נאך יעדנס ארבעטס טאג, האט ער מיר געזאגט, אז ער איז נישט פעאיק איבערצוהאלטן די שווערע ארבעט, כ'האב אים געהאלפן וויא אייגענעם זון, ער האט קוים אויסגעהאלטן 2 וואכן. משה קודזובארסקי איז געפרוירן געווארן, ס'זענען געפרוירן געווארן 60 מאן, הערענדיק די שרעקלעכע ידיעה, וועגן די 60 מאן, בין איך געלאפן צום ארט, דערקענענדיק משה'ן, האב איך אים געריבען מיט שניי, כ'האב מיט א שליטן אים געשלעפט 7 קילאמעטער אין לאגער אריין, ליידער איז שוין אלץ געווען צו שפעט.

אריה בעקער איז אומגעקומען דורך פארגיפטונג ווייל מען האט געגעסן וואס מען האט נאר געקענט באקומען, פערפוילט און ברודיק.

פון די גאנצער גרופע בין איך געבליבן און מיין קוזין שמואל יעקב בעקער יעדן טאג זעען מיר זיך, מיר שטעלען זיך אין אויף קידוש השם, ער איז מונטער פול מיט האפענונג, כ'פארזארג אים מיט עסן און רויכערען, מיר ביידע זוכן שרענסקער אידן, מיר זאגען „אולי ירחם". אפשר וועט מען געפינען א צייכען... אזוי האלט עס אן 6 מאנאט: דאס אומגליק איז געקומען פלוצלונג, שמואל יעקב הערט אויף צו קומען, ער האט באקומען א קלאפ אין פוס, ביי דער ארבעט, און ער האט נישט געקענט לויפן, האבן אים די אוסוורפען, גלייך געשיקט אין קרעמאטאריום, און איך בין געבליבן איינער אליין א שרענסקער פון ביידע טראנספארטן, די ליידן זענען שרעקלעך, כ'האב זיך געפילט שטארקער פון שמשון הגבור, אז כ'האב אלעס איבערגעטראגן.

דער דריטער טראנספארט

פון דריטן טראנספארט, איז מיר זייער שווער צו שרייבן, ווייל סאיז געשען מיט מיינע חברים דאס ערגסטע וואס מען קען זיך פארשטעלן, מיט דעם טראנספארט זענען געקומען פיל שרענסקער, כ'האב גערעדט מיט יוסל ליפשיץ, נתן כהן, אברהם אקס מיין שוואגער, צבי מאטוס, אריה ראזענבום, מרדכי גראנאט, זלמן פיטעל, מאיר קאנסקאוולסקי (על פיטעל ועל קאנסקאוולסקי ראה המאמר גבורים בשרענסק) און אנדערע, אלע מיינע חברים זענען געווען אונגעפער אין מיין עלטער, מיר האבען זיך געטרייסט, בעראטען, געגעבן האפנונג איינער דעם אנדערן, און ליידער האט אלס געדויערט געציילטע שעהן, צוריק מארשירענדיק

פון דער ארבעט, האב איך שוין געזען ווי מען פירט זיי צו פערברענען, שריי חי וקים! אז ס'העלפט גארנישט...

ביים סוף וויל איך דערמאנען א משפחה וואס גיט מיר נישט קיין רו, די געליטענע משפחת פליישער: רבקה איז געשטארבן אין אנפאנג מלחמה, שלמה זלמן איז פון מיליטער נישט צוריק געקומען, נח איז דערשאסן געווארן אין מלאווער געטא, די טאכטער ייטע איז אומגעקומען אין רוסישן געביט, די מוטער פיגא איז אין א גוסס־צושטאנד ארויסגעפירט געווארן פון דער געטא, דאס איז דער סך הכל פון די משפחה הי״ד. תנצב״ה.

איבערגעגעבן פון ראובן סאלדאנער
געבערענגט צום דרוק דורך משה גיבארסקי

צום הייליקן אנדענק פאר יעקב אהרן אסמאן

זינט די דייטשן זענען אריין קיין שרענסק האבן זיי ארויפגעלייגט קאנטריבוציעס אויף די אידן. פון די ערשטע צו באצאלן א גרויסע סומע געלט איז געווען ישעיהו קליימאן, איטיע גאלדעס מאן, זיי האבן באצאלט 500 זלאטעס פאר אומריינקייט אין געשעפט, פאקטיש פאר האלטן אן אייוועלע אויפן צייל־טיש צוליב אנווארעמען זיך. דאס אופן פון ארויס פרעסן געלט ביי אידן איז געווארן א נארמאלע זאך, פאר יעדע קלייניקייט האט מען באשטייערט יחידים און אויך גרופן.

אין א פרייטיק צונאכטס ווען יעדער איז געזעסן אין שטוב און מקבל שבת געווען ביים שוואכן ליכט פון א דאר ליכטל האבן די דייטשן ארעסטירט 10 אנגעזעענסטע בעלי בתים פון שטעטל. אזוי ווי דער רב איז געווען קראנק, האבן די דייטשן ארעסטירט דעם שמש, יעקב משה סאלדאנער, וועמען זיי האבן גערופן „דער אונטער ראבינער״, יצחק מאיר אלשעווער, יעקב אהרן אסמאן, פנחס ליפשיץ, פייוול ליפשיץ, אליעזר ביעלאווסקי, אברהם אהרן שערפסקי, איסר ניבארסקי, מתתיהו מאטוס, אהרן זליג זימאן פיטעל זלמן. א אימה איז געפאלן אויפן שטעטל, יעדער האט געטראכט אז דאס איז שוין דער סוף. יעדער פון די

---

*) ווי ס'זעהט אויס האט חבר אלטוס נישט געוויסט, אז דער ערשטער טראנספארט פון מלאווער געטא איז געשיקט געווארן נאך טרעבלינקא.

אויסגערעכנטע אידן איז ארויסבאגלייט געווארן פון הויז מיט הארצרייסנדע געשרייען און קלאגערייען, ווייל קיינער פון די איבערגעבליבענע אין הויז האט זיך נישט פארגעשטעלט זיי מער צו זען פאר לעבעדיקע, אז דער פאליצייִ־מאן איז אריין צו יעקב משה'ן אין הויז איז זיין זון ראובן ארויסגעלאפן, טראץ דעם וואס מהאט נישט געטארט זיך באוועגן אין גאס שפעטער ווי 6 אין אוונט, ער איז צוגעלאפן צו דער פלעבאניע ווו די זשאנדארן האבן געוווינט (ראובן איז געווען מער באקאנט ביי דעם זשאנדאר זעלינגער י. ש. ווייל ער האט געארבעט ביי זיינע פערד) און זיך געוואלט דערוויסן וואס עס וועט ווערן מיט זיין פאטער ע"ה, און אלע אנדערע 10 אידן, ער האט אבער גארנישט געקענט זיך דערוויסן, און דאס האט נאך מער פארשטארקט דעם חשד און זומצוטרוי צו דעם ארעסט. ראובן האט זיך צוריק געגנבעט אין שטוב אריין מיט דער גרעסטער סכנה דערשאסן צו ווערן, בלויז פאר זיין אין גאס אזוי שפעט. געשטאלטן ווי שאטנס זענען געלאפן פון איין הויז צום צווייטן, ביז צו ראובנען, הערן עפעס א ווארט וועגן דעם גורל פון די ארעסטירטע, די 10 אידן האט מען פארשפארט אין „קאזע", אוועקגעשטעלט א שטארקע וואך מיט מאשין געווער אויף א גאנצע נאכט. ראובן סאלדאנער האט קיין שום גוט ווארט נישט געהאט צו בארואיקן אלע, יעדערער האט זיך בגניבה אהיים געשלייכט און אין הויז האט געהערשט די גרעסטע אימה, יעדער שארך פון דרויסן האט אלעמען געמאכט אויפציטערן, כארגליווערן דאס בלוט אין די אדערן... נאכן אויפזיין א נאכט פול מיט געשפענסטער און אין מח האבן געמאטערט טויזנטער מחשבות, דאס הארץ איז געווען פוסט. די ווייבער פון די ארעסטירטע זענען אין משך פון איין נאכט פארענדערט געווארן נישט צו דערקענען... אבער אויך דער פרימארגען האט נישט געברענגט קיין שום ידיעות וועגן דעם גורל פון די ארעסטירטע. אליעזר דער חזן ליגט אויף דער נארע אין זאגט הלל „מן המיצר קראתי י־ה"... פנחס ליפשיץ דער שטילער איידעלער איד קלאפט זיך אין הארצן זאגנדיק ווידוי, אשמנו, בגדנו... אבער דער חזן לאזט נישט פארלירן דעם מוט, „לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י־ה" יסור יסרני י־ה ולמות לא נתנני... צעברומט זיך זיין ריזן שטימע, פול מיט רוגזה אבער פול מיט בטחון.

די שטונדן שלעפן זיך ווי יארן...

2 אזיגער בייטאג האבן די דייטשן באפרייט די אידן פאר 200 מארק א „קאפ". פון די 10 אידן האט נאר איבערגעלעבט איינער, יעקב אהרן אסמאן, דער פרעזעס פון דער שרענסקער קהילה, וועלכער איז דא אין אמעריקע געשטארבן 15 יאר שפעטער נאך דעם טרויעריקן שבת אין שרענסק.

געטא מלאווע

ענדע 1941 האט הימלער ימח שמו באשטימט צו מאכן פוילן „יודען־ריין" און קאנצענטרירן די רעשטלעך אידן אין געטעס. די אידן פון שרענסק האט מען ארויס געפירט אין מלאווער געטא. צו דער אקציע איז געקומען קיין שרענסק דער קאמענדאנט פון מלאווער געטא, פערלמוטער, בכדי אויפצופאסן, אז אלץ זאל צוגיין מיט ארדנונג.

עס זענען געווארן באשטימט „פאדוואדעס", צוגעשטעלט פון די שרענסקער קריסטלעכער באפעלקערונג יעדע משפחה האט באקומען א וואגן מיט פערד און גענומען איינפאקן דאס ווירטשאפט ווו מאיז דורות לאנג געזעסן... די אקציע איז צוגעגאנגען שטיל אן שום גרעסערע אינצידענטן, די לעצטע פאדוואדעס גייען שוין ארויס פון שרענסק. פריידע שאפט לויפט נאך אריין צו א קריסטלעכע שכנה, גיט איר עטלעכע גאנשיערדס (גלעזערנע בטלעס) „נעם זיי צו ביי מיר ווען כוועל צוריקקומען — וועסט מיר די פאני געבן אביסל קארטאפל פאר זיי". אט אזוי האבן די ארעמע מענטשן געגלויבט ביז דער לעצטער מינוט. דאס שטעטל איז שוין ליידיק, נישטא מער קיין אידן אלע זענען שוין אויפן מלאווער שאסיי. בלויז בליקן קערן זיך אום צו די אלטע היימען...

אבער פלוצלונג דערהערן זיך געוואלדן, א אידישע פרוי א פארבלאנדזשעטע נשמה, לויפט ארויס פון הויז און שרייט: ווי לאזט עץ מעך איבער?... ווי איז מיר און ווינד איז מיינע יארן... חוה ביעלאווסקי (חיים אגערס) ווייב האט זיך געהאט אומגעקערט אין שטוב, זען צי זי האט עפעס נישט איבערגעלאזט, אדער אפשר גאר נאך אפזאגן א תפילה פאר איר זון אברהם משה, וואס זי האט נאך אלץ געגלויבט אז ער לעבט... קיינער איז שוין נישטא, חוה לויפט ארום ווי א פארסמטע איינע אליין שוין צווישן גוים. דער קאמענדאנט פערלמוטער האט זי אריינגענומען צו זיך אין דער קארעטע און אזוי ארום ארויסגעפירט די לעצטע אידישע פרוי פון שרענסק, געבליבן זענען נאר די מתים אויפן עולם האמת. צוליב מאנגל אין פלאץ אין מלאווע, האבן די דייטשן געשאפן א צווייטע געטא אין סטשעגאווע, ווי די באדינגונגען זענען געווען פיל בעסערע ווי אין מלאווער געטא.

באין ברירה האט מען זיך צוגעפאסט צו דער געשאפענע לאגע, באזארגט יעדערן א נארע, אריינגעקוועטשט זיך מיט אנדערע לאקאטארן און קיינער איז נישט געבליבן אן א דאך. דאס לעבן האט אנגעהויבן ווערן „נארמאל".

עס האט עקזיסטירט א אידישע פאליציי וועלכע האט געהאלטן ארדנונג צווישן דער צונויפגעדרענגטער אידישער באפעלקערונג אין געטא. אסאך שרענסקער גויים האבן געהאלפן די אידן פון שרענסק מיט ברענגען קארטאפל, מעל און אסאך

אנדערע פראדוקטן, און פארקויפט בגניבה, אריבערוואַרפנדיק דורך דער געטאַ־מויער, דאס איז געווען פארבונדן מיט סכנת נפשות, אבער דאך האבן געוויסע פויערים דאס געטאן.

אסאך אידן פון געטא האבן געארבעט אויף דער „ארישער" זייט צו זאמען מיט אנדערע. הערש גראנאט איז ארויס יעדן פרי פון געטא צו דער ארבעט און אין אוונט זיך אומגעקערט צוריק אין געטא. איינמאל איז הערשן געלונגען צו באקומען א שטיקל פוטער אין ער האט עס אריבער געווארפן דורכן מויער פון געטא, ער איז אבער באמערקט געווארן דורכן פאליציאנט, ראובן סאלדאנער הערשס שוואגער, האט דאס באמערקט. הערשן איז געלונגען צו אנטלויפן מען האט צו וויסן געגעבן די אידישע פאליציי אז ראובן סאלדאנער האט געזען און ווייס ווער עס האט אדרוכגעווארפן די פוטער. ראובן איז גענומען געווארן אין דער פאליציי אויף אויס־פארשונג, ער איז שרעקלעך געשלאגן געווארן דורך א אידישן פאליציאנט וועלכער האט אים מיט א דיקע גומע געשלאגן איבער די הענט, פנים, אזוי אז זיינע הענט זענען געשוואלן געווארן. ראובן האט אבער נישט געוואלט אים זאגן ווער עס איז געווען, איז ער נאך מער געפייניקט געווארן. דער פאליציאנט האט אים מערדערלעך געשלאגן. ראובן פילט ווי אט אט פאלט ער אנידער, זעענדעק אז דער פאליציאנט פאלט נאך אריין אין א ווילדער רציחה און אז ער וועט אים דא קיין לעבעדיקן סיי ווי סיי נישט ארויס לאזן, האט ראובן א כאפ געטאן א קילאף פון ווינקל און זיך פארמאסטן אויפן פאליציאנט, „די ווילסט דאך מיך הרגענען צים טויט וועל איך דיך הרגענען טאמער רירסטו מיך נאך אן...

דער פאליציאנט זעט אז סאיז שלעכט, האט ער זיך אנגערופן, יעצט וועל איך דיר לאזן גיין אבער איך וועל דיך נאך טרעפן. אזוי האט זיך פארענדיקט דער פאל מיט הערש גראנאט.

דער ערשטער קרבן

דער ערשטער שרענסקער קרבן אין מלאווער געטא איז געווען רחל ליפשיץ, (רחל אליצעקס) זי איז דערשאסן געווארן פאר פארקויפן אליין געבאקענע קיכלעך פון ווייסן מעל. דער חטא איז באשטאנען פאר ניצן ווייס מעל וואס איז נאר געווען דערלויבט פאר דייטשע סאלדאטן.

צוליב געוויסע אויסריידן (פאקטיש צו ליב דעם וואס די אידישע פאליציי האט אריינגעשמוגלט עסנווארג אין געטא) האט מען אויפגעהאנגען 12 אידישע פאליציאנטן אין געטא, אליין האבן זיי געמוזט ארויפגיין אויף דער תליה און פארלייגן דעם שריק אויפן האלדז.

איניקע טעג שפעטער איז ווידער געקומען דער באפעל: „יודן אנטרעטן". מען האט קאנטראלירט די ארבעטס־דאקומענטן. ווער עס האט געהאט א דאקומענט איז געשיקט געווארן צו זיין געוויינלעכער ארבעט. פון די איבעריקע האבן די דייטשן אויסגעקליבן 100 יונגע מענטשן און איינגעזעצט אין קודזבארסקיס פאבריק, וואס איז געווארן ארומגערינגלט מיט פאליציי. אין 11 טעג ארום איז געקומען די געסטאפא פון טשעכאנאווע, און צונויפגעשטעלט פון די ארעסטירטע 2 רשימות. צומארגנס איז געקומען א באפעל די אידן זאלן אויסגראבן אין גערשאווסקיס הויף ביי דער גארבעריי א גרוב לויט פארשריבענע מאסן, נאכדעם האט מען אלע אידן פארזאמלט אויפן הויף. מען האט ארויסגעפירט די 100 ארעסטירטע און אוועקגעשטעלט צו 50 פון יעדער זייט גרוב. מען האט ווידער פארגעלייענט אן אורטייל פון העכסטן געריכט אין בערלין; אזוי ווי פאר 2 וואכן זיינען געהאנגען געווארן אין געטא אידן אלס שטראף און אזוי ווי די אנוועזנדע האבן זיך נישט אויפגעפירט אזוי ווי עס דארף צו זיין, זיי האבן געוויינט און געשריגן, וועט יעצט ווערן אויסגעפירט א צווייטער אורטייל. מען האט אפילו געדארפט שיסן אלע הונדערט, אבער די געסטאפא האט זיך „באמיט" צו פאר־קלענערן די צאל ביז 50, אבער אויב עס וועט ווער וויינען, און עס וועט זיך דערהערן עפעס א שטימע, וועט מען שיסן אלע אידן און צום ערשטן די 50 „באגנעדיקטע", ארום זיינען געשטאנען פאליציסטן מיט מאשינגעווער.

דער גאנצער קהל איז געשטאנען ביי דער הריגה אזוי ווי דאס בלוט וואלט אים פארפרוירן געווארן אין די אדערן, מען האט נישט געהערט קיין קרעכץ, אפילו נישט פון קיין קינד. עס האט זיך געדאכט אז אלץ ארום האט אויפגעהערט צו לעבן.

10 פון דער געסטאפא זיינען צוגעגאנגען. דער קאמענדאנט האט פאר זיי געהאלטן א רעדע: „אויף אייך איז געפאלן דער גורל און אויך דער גרויסער כבוד צו פארניכטן אזוי פיל אידן, זייט שטאלץ און דערפילט אייער אויפגאבע ענערגיש. שיסט גלייך אין קאפ".

מען האט צוגעפירט די ערשטע 5 מאן, דעמאלט איז יעצט קלאר געווארן, וועלכע 50 וועלן דערשאסן ווערן. די „פארמשפעטע" האט מען אוועקגעשטעלט קעגנאיבער די שיסער און נישט פארבונדן די אויגן. איינער פון די ערשע 5 האט אוועקגעבויגן דעם קאפ און די קויל האט אים נישט געטראפן, האט ער געמוזט אפווארטן ביז מען האט געשאסן אלע 50 און דעמאלט האט מען אויך אים דערשאסן.

נאך יעדער 5 דערשאסענע האט דער קאמענדאנט געדריקט די הענט פון

די שיסער, די אידן זיינען געשטאנען ווי פארשטיינערט און אפילו קיין זיפץ נישט ארויסגעלאזט. א פאליאק, וואס איז געשטאנען פון יענער זייט צוים, האט עס נישט אויסגעהאלטן און אנגעהויבן שרייען: „נידער מיט היטלערן, אומשולדיק בלוט ווערט פארגאסן". ער איז געווארן ארעסטירט און גע̇הרגעט. די 50 וואס זיינען נישט דערשאסן געווארן האבן געמוזט אראפגיין אין גרוב, אראפציען די שיך פון די דערשאסענע און פארשיטן דעם גרוב.

צווישן די 50 מאן זענען געווען 10 שרענסקער, מיין ברודער איסר, מיין קוזין נח פליישער מיין פעטער יוסקעס זון) לייבל מאלאוואנציק, מתתיהו גרינברג, יחיאל יוסף און זיין ברודער יעקב שלמה שצעפקאווסקי (משה פייקעס איניקלעך), היים איגלאוויטש (אהרן יצחק מוסטערס איידעם) פורזיצקי, א שרענסקער איידעם, און נאך צוויי, וועמענס נעמען ראובן האט זיך נישט געקאנט דערמאנען.

צווישן די אנדערע 50 זענען אויך געווען פיל שרענסקער, ווי מתתיהו מאטוס, אהרן זליג זימאן שלמה מאלאוואנטשיק און אנדערע, די גאנצע באַפעל־קערונג פון געטא האט געמוזט בייוווינען דאס שרעקליכע בילד... דא האבן שוין די אומגליקלעכע דערזען דאס שוידערלעכע בילד וואס עס ערווארט זיי, א שטארקע קייט פון ס.ס. מיט מאשין געווער האט ארומגערינגעלט דעם גאנצן שטח. די עלטערן, שוועסטער און ברידער האבן געמוזט שטיין און זיך צוקוקן צום שוידער־לעכן בילד און נישט ארויסלאזן א קרעכץ... אבער די אומגליקלעכע פארמשפעטע האבן אנגהויבן שרייען און קלאגן... עס זענען געווארן צוגעפירט די ערשטע 5 צום גרוב אויסגעדרייט אויף הינטן, די דייטשן צילן גוט, און די יונגע קערפערס ווערן דורכגעלעכערט ווי א זיפ און פאלן אין גרוב אריין. אהרן זליג, מתתיהו און שלמה מאלאוואנציק גייען אראפ אין קבר און לייגן איין די הרוגים וועלכע צאפלען נאך אין זייער לעצטער קאנוואולסיע, זיי ווארפן ארויף עטלעכע שויפלען ערד און די צווייטע 5 פאלן אין גרוב אריין, שלמה מלאוואנציק הייבט אויף די לאפאטע און שיט אויס די ערד אויף זיין דערשאסענעם ברודער לייבל, עס דערהערט זיך פון צווישן די הרוגים א שטים, שלמה וואס באגרבסטו מיך איך לעב דאך נאך!!! ווייזט אויס אז לייבל איז נישט דערהרגעט געווארן גלייך, געהאט זיין באוואוסטזיין און געדעדס נאך צו זיין ברודער שלמה, אבער די דריטע גרופע פאלט אויף זיי פון אויבן ביז די 50 קרבנות זענען אלע דערשאסן געווארן, די לעבעדיקע אין קבר שטייען ביז איבער זייערע קני אין בלוט, מוזן אבער טאן זייער ארבעט ווייל אויף יעדן קאפ איז אנגעצילט א מאשין געווער, קיינער האט זיך נישט אנגערופן מיט קיין ווארט. שפּעטער לאנג שפעטער האט מען נאך געקאנט זען ווי די ערד ציטערט איבערן בארג פון די 50 יונגע קרבנות.

א עלנטער מענטש שלייכט זיך ביינאכט צו צום ווארימען ברודער קבר, ליגט אויף דער ערד און גלעט א האנט וועלכע שטארט ארויס פון קבר, א האנט וואס האט אפשר באמיט זיך אויפצוגראבן פון אונטער די מתים. גדליהו הערש ליגט און גלעט די האנט, זיין יחיאל יוספס, זיין זונס האנט, די ערד צאפלט נאך אלץ און די מוטנע וואסערן פון סיעראטש זענען נאך רויט, רויט פון אידיש בלוט, פון יונגע אידישע קינדער.

ערשטער טראנספארט

נאכן דערשיסען די 50 יונגעלייט, איז געווארען א כאאס אין געטא און יעדערער האט זיך דערפילט גלייכגילטיק צו אלעס, געוווסט האט מען, אז עפעס שרעקלעכעס רוקט זיך אן.

די דייטשן טראכטן וועגן ליקווידירן די געטא, זיי זאמלען צונויף אלע אין געטא, קלייבן צונויף דעם ערשטן טראנספארט, די אזוי גערופענע אומפעאיקע. געשען איז דאס דעם 10־טן נאוועמבער 1942.

די מערהייט שרענסקער משפחות זענען דאן אוועק, צווישן אנדערע דער רב זצ״ל, דער געלער איטשע מאיר, יחיאל אלעזר רייספעדער, היניך סטאוויסקי, משה הערש גרינבוים מיט זיין משפחה, מנחם איזענשטיין, פייגא דאבראשקלנקה, חנה גראנאט מיט גיטל שפרה׳ן מיין זיידע וואלף מיט דער באבע חיה, שמואל מאגדרי און פיל אנדערע משפחות ס״ה 2000 מענטשן. א מאך מיטן פינגער האט דערצידירט, אויף רעכטס — לחיים לינקס — למות. שלמה אנטשלעוויטש — פוקס — זעהענדיק בלויז אויף איין אויג, א ביק האט אים אויסגעהאקט דעם אנדערע — איז אנגעוויזען געווארן אויף לינקס — צום טויט, ליפע זיין ברודער שרייט צו אים: שלמה לויף איבער אויף דער אנדערע זייט, שלמה לויפט, א געסטאפא קויל האקט אים ארונטער — טויט. יחיאל אליעזר רייספעדער איז שווער פארווונדעט געווארן ביים איבערלויפן, ער איז געלאפן נעמען טלית און תפילין און אוועק צוזאמען מיט אלע אידן קיין טרעבלינקע. געהייסען האט עס אז מ׳שיקט זיי אוועק קיין זשאלדע אויף ארבעט.

צווייטער טראנספארט

ביים ארויסשיקען דעם צוויטן טראנספארט דעם 13 נאוועמבער 1942 האט מען ארויסגעשיקט די צווייטע גרופע וועלכע איז באשטאנען מערסטנס פון יונגע מענטשן. מען האט אלעמען פארזאמעלט, געהייסען אפגעבען דאס געלט, גאלד און צירונג, אויב מהאט געפונען געלט נאכן ארויסגעבן דעם באפעל, האבן זיי דער־

שאסן אויפן ארט. שמואל מרדכי׳ס בעקערס פרוי, איז דערשאסען געווארן ווייל די דייטשן האבן בא איר געפונען 5 מארק וואס זי האט געהאט פארשטעקט אויף א׳נויט״. אין דעם טראנספארט זענען אריין פאלגענדע: יעקב אהרן אסמאן מיט דער משפחה, זלמן שערפסקי, נחום אלטוס, מיין פאטער אברהם זלמן, מוטער און מיינע שוועסטער און ברידער, מיין פעטער גדליהו און זיין משפחה, מתתיהו מאטוס מיט ראשען און קינדער, מיין אנקעל דוד און זיין פאמיליע, גדליהו הערש שצעפקאווסקי, מאיר זיין ברודער, ראובן סאלדאנער און נאך פיעל אנדערע. מען האט זיי אלעמען פארמאכט אין וואגאנען און אוועק געפירט קיין אוישוויץ. די גאנצע רייזע פון 36 שעה האבען זיי נישט באקומען קיין וואסער. 12 באנאכט איז דער צוג אנגעקומען קיין אוישוויץ. מען האט אלעמען געהאלטן א גאנצע נאכט אין דרויסן דערנאך אויסגעקליבן די יונגערע און געזונטע צו פארשידענע ארבעטן און די „איבעריקע״ געשיקט אין „באד״ און פון באד אין אויוון אריין. משפחות זענען צעשייד געווארן. מיין פאטער, מיין אנקעל גדליהו און אלע אנדערע אידן זענען אפגעריסן געווארן פון זייערע פרויען און קינדער, זיי האבן ליידער נישט געוווסט אז זיי וועלן שוין מער נישט זען זייערע טייערסטע... ווער האט זיך דאס געקענט פארשטעלן וואס זיי דערווארט אפילו שוין זייענדיק אין טויטן־לאגער.

פולע פון זיי האט מען באלד אוועקגעשיקט קיין „בונה״, ווי שלמה מאלא־וואנציק, שמואל יעקב בעקער, אברהם אקס, שלמה אלשעווער, משה קודזבארסקי, יעקב אהרן אסמאן. די איבעריקע ארבעטס־פעאיגע האבען זיי אפגעהאלטן א גאנצע נאכט, אין דרויסען אויפען עסגדיקן פראסט, נאקעט, אין דער פרי האט מען אונז געלאזט אפוואשן און מיר האבן באקומען די לאגער־קליידער, געשטרייפטע, צומארגנס האט מען אונז טיטואירט מיט נומערן. פון יעצט אן האבן מיר אופגע־הערט צו עקזיסטירן אלס מענטשן מיט נעמען יעדער איז גיווען בלויז א נומער. מיין פאטער אברהם זלמן און אנקעל גדליהו ניבארסקי האבען געארבעט ביי לאדענען וואנאנען אין „באנהויף״, גדליהו האט אויסגעהאלטן 3 וואכען און געווארן קראנק — ער האט געדארפט ווערן ?... — מיין פאטער האט אים ווי וויט מעגליך פארשטעלט מיט זיינע פלייצעס געארבעט פארביידן, אבער דאך דער שוואכער גדליהו וואס האט זיך אויפגעהאלטען א דאנק זיינע גייסטיקע כוחות איז צוזאמען געבראכן געווארן, ער האט זיך געוואנדען אין שפיטאל אריין נאך מעד. הילף, מער האט אים שוין זיין ברודער נישט געזען, פון שפיטאל האט מען אים געשיקט אין קרעמאטארום אריין. מיין פאטער פארלירענדיג גדליהו׳ן האט דאס נישט געקענט אויס האלטן און קוים א וואך שפעטער אויך אוועק אין „שפיטאל״ אין

גין פאראייניקט געווארן מיט זיין ברודער גדליהו מיט זיין פרוי מיין אומפאר־געטלעכע מוטער, חיה האדעס, און זיינע קינדער...

אפאר טעג שפעטער איז אוועק גדליהו הערש, דער קליינער מתתיהו מאטעס האט זיך ארומגעקוקט אז קיינער איז שוין נישט געבליבן אזעלכע שטארקע מענטשען ווי מיין פאטער, און ווי גדליהו הערש, איז ער נאך מער איינגעשרומפן געווארן און אין 3 טעג ארום אויך אוועק... מאיר שצעפקאווסקי איז געווען דער לעצטער...

פון צווייטען טראנספארט האבען די דייטשן אויסגעקליבן די גרופע יונגע־לייט פאר דער מויערער־שולע, עס זענען אריין: ראובן סאלדאנער, שמואליק ליפשיץ — פייוויל עטקיעס זון — יוסף הערש הויסמאן, ארטשע מאטוס, יעקב קודזבארסקי, שלמה רייספעדער, יעקב שערפסקי, — יהודה בערס זון — אברהם שערפסקי — חיה שרהק׳ס — די יונגלעך האבן זיך געהאלטן א געוויסע צייט, אחוץ ארטשע מאטוס און יעקב קודזבארסקי וועלכע האבען זיך געהאלטן כמעט ביז צום סוף. לעבן געבליבן זיינען נאר 2 יוסף הערש הויסמאן און ראובן סאלדאנער.

דריטער טראנספארט

דעם 17 נאוועמבער איז ארויס פון מלאווע דער דריטער טראנפארט. פון שרענסקער זענען געווען: יוסף ליפשיץ, הערש און מרדכי גראנאט, יעקב שאפט, זלמן פיטל מאיר קאנסקאוואלסקי (איצעק שטריקמאכער׳ס) צוליב זייער גוטען פיזישן צושטאנד זענען די אלע אויסגעקליבן געווארן צו דער א. ג. „זאנדער־קאמאנדא״.

די קאמאנדא האט געארבעט ארום די גאז־קאמערן אין קרעמאטאריומס. מרדכי גראנאט איז אין עטלעכע טאג ארום געגאנגען אין שפיטאל אריין און איז פארברענט געווארן, הערש זיין ברודער האט נישט געקענט דאס איבערלעבן און זיך דאס לעבען גענומען אויף די עלקטרישע דראטן פון לאגער־צוים.

יוסל ליפשיץ, יעקב שאפט, מאיר קאנסקאוואלסקי און זלמן פיטעל האבן געפירט די פארסאמטע קרבנות פון די גאז קאמערן אין אויוון אריין אויף טאטשקעס. עדות האבען דערציילט אז מאיר ביים פירן די טויטע צום אויוון, האט צווישען דעם „בארג״ דערקענט זיין ברודער הינך. ער האט זיך שטארק צעוויינט איבער זיין ברודערס גוף און אים אפגעפירט צום „אויוון״ אין פייער אריין. מאיר האט אויך דערקענט זיין חבר און שכן אברהם אקס. פארן פארברענען די טויטע האט זלמן פיטעל יעדען קערפער אונטערגעזוכט זיין מויל און ארויס געריסען די גאלדענע ציין און געווארפן אין פעסער.

צו לאנג האבען די דייטשישע מערדער נישט געהאלטן די „זאנדער קאמאנדע" ווייל זיי האבן צופיל געזען און צופיל געוווסט. יעקב שאפט און יוסל ליפשיץ און מאיר קאנסקאוואלסקי זיינען געשיקט געווארן קיין לובלין צום טויט. א סאך פון דער „זאנדער קאמענדע" האבען אנטייל גענומען אין אויפשטאנד פון אוישוויץ וועלכער איז נישט געלונגען צוליב א מסירה, דאך איז געלונגען אויפצורייסען איין איוון. זלמן פיטעל האט זיך אויך באטייליקט אין אויפשטאנד. און אזוי ווערט די צאל שרענסקער איינגעשרומפן פון מינוט צו מינוט, קיין איין פרוי אדער מיידל איז נישט פארבליבן.

ווען די רוסן האבן ארייגמאשירט אין אוישוויץ און אין אנדערע טויטן־לאגערן האבען זיי באפרייט די „העפטלינגען", צווישען זיי נחום אלטוס, זלמן שערפסקי, יעקב אהרן אסמאן, שלמה קנאבעל — חיה שרה'קס איידים — יוסף הערש הויסמאן, ראובן סאלדאגער, דוד מארינאוויטש מיט זיין זון חיים. דאס איז דער טרויעריקער סך־הכל פון דער שרענסקער קהלה, פון די 500 נפשות פון דעם שיינעם שטעטעלע שרענסק.

עס וואנדערן ארום עטלעכע שרענסקער אין ווייטן אזיאטישען רוסלאנד. עטלעכע יחידים פון א פאר צענדליג יונגעלייט. געבליבען לעבען: יצחק מאיר גרינבוים פרוי און קינד, מנשה ליפשיץ און זיין ברודער יעקב שמשון — געבליבען אין רוסלאנד — חיים ליפשיץ — לייזעריעס — יוכבד שערפסקי, שרה רבקה גלאסמאן, — אקס — מאן און טאכטער און איך.

פילע שרענסקער וועלכע האבן זיך געראטעוועט פון די דייטשישע רוצחים און אנטלאפען קיין רוסלאנד זענען דערגרייכט געווארן אין 1941 פון די זעלבע מערדער, עס זענען אומגעקומען אין רוסלאנד דוד זימאן, פיגה פישביין־זימאן און איר טאכטער טאבע, ישעיהו שערפסקי טאבעס מאן, ישראל ליכטמאן, חנה בעקער, דבורה ליפשיץ. פיעל מערערע זענען אומגעקומען, סאיז מיר אבער נישט געלונגען צו געדענקען מער נעמען.

צ. אוסמן

מילואים צו די בעשרייבונגן פון
ניבורסקי, סולדאנער, אלטוס.

די צוויי דויטשען אין שרענסק

אין שרענסק זענען געווען 2 פאלקס־דייטשן וואס האבן גורם געווען אסאך צרות דער אידישער באפעלקערונג, איינער האט געהייסן פריפענטשיק ימ"ש,

אין דער צווייטער אדאָלף, א אומגעזעצלעכער זון, די מוטער זיינע האט שטענדיק געארבעט ביי פנחס ליפשיץ. א גרויסער סאדיסט איז געוועזן דער אדאָלף ימ״ש, דעם גאנצן כעס האט ער אויסגעלאזט צו זיין ברויט־געבער, ער האט געפּייניקט פ. ליפשיץ ב. שער, אין אליעזר ביעלאווסקי, איבערהויפט ביים גראבן די גריבער אבצוציען דאס וואסער פון די פעלדער, דאס הויז וואס מנשה קאלקאווסקי האט איבער געארבעט, איז געווארן אוועקגעגעבן דעם אויסוווּרף אדאָלף.

דער שפּיטאל אין אוישוויץ

פאקטיש איז דאס געווען א מאסקירטער שעכט־הויז פיל האבן געדענקט געזונט צו ווערן אדער אפּצורוען אין שפּיטאל, אבער זעלטן ווען ס׳איז עמעצער צוריקגעקומען. 99% זענען געשיקט געווארן פון דארטן אין קרעמאטאריומס. אלע שרענסקער וועלכע זענען אוועק אין שפּיטאל זענען נישט צוריק געקומען ווי צ. ב די ברידער גדליה אין אברהם זלמן ניבארסקי, מתתיהו מטוס, בעקער ש. ז. און אנדערע. — אבער כ׳וויל דערמאנען דעם פאקט וואס האט מיר פערשאפט פיל ווייטיק, אברהם אקס קומט אין די מויערער־שולע און ער גיט מיר איבער מיט שמחה אז ער האט באקומען א גוטע ארבעט און ער איז שוין רואיק נאר ער ווייזט מיר א פינגער וואס האט זיך אים אנגענומען, געהט ער אין שפּיטאל זיך פאַרבאנדאזשירן דעם פינגער. אין מער האב איך איהם שוין נישט געזען. ער איז געווארן געשיקט אין קרעמאטאריום צו פערברענען. דאס איז געוועזן דער שפּיטאל אין אוישוויץ.

די שרענסקער פרויען

וועגן די ליידן פון די שרענסקער פרויען ווערט שוין דערציילט אין בוך. כ׳וויל נאר פעסטשטעלן, אז אלע שרענסקער פרויען זענען אומגעקומען. אין אנדערע שטעטלעך זענען נאך געבליבען איינצעלנע, אבער פון שרענסק איז קיין איינע נישט פארבליבן. יוכבד שערפּסקי — חיה שרה׳ס טאכטער — די איינע פון לעצטען דור, וואס האט געוווינט אין שרענסק אין געבליבען לעבען. זי איז אין גאנצען נישט געווען אין אוישוויץ. נאר אין רוסלאנד. כ׳וויל נאר איבערגעבן ווי אזוי מען האט פארנארט די פרויען. כ׳בין געווארן געשיקט מיטן צווייטן טראנס־פּארט פון מלאווער געטא, אין דעם טראנספּארט זענען געווען אסאך שרענסקער פרויען מיט קינדער. אנקומענדיק נאך אוישוויץ האט מען אלע אינגערע בעשטעלט אין רייען צו 10 און מארשירט אין די לאגערן אריין, דאגעגען די פרויען וואס מען האט זיי א נאמען געגעבען „עלטערע״ — און די קינדער, האט מען געלאזט

ווארטן צוזאגנדיק, אז אויטאמאבילן וועלן זיי ברענגען אין די לאגערן. די אויטאָ־מאבילן זענען געקומען, נאר אנשטאט צו פירן אין די לאגערן האט מען זיי געפירט אין קרעמאטריום און זיי פערברענט. די איינצעלנע וואס האבן זיך ארומגע־וואלגערט אין די לאגערן האבן נישט איבערגעהאלטן, מיין שוועסטער חנה, וועלכע האט געארבעט אין אויפרוימונג׳ס קאמענדא, כ׳האב געהאפט אולי ירחם ד׳ אין זי וועט איבערהאלטן? ליידער איז זי אומגעקומען גלייך מיט אלע.

ארץ אל תכסי דמם.

יוסף רימון (גרנט)

סיכומים און באמערקונגען צום עדות זאגן פון די 4 על פי־הנס איבערגעבליבנע

אלטוס נחום, אוסמן צ., ניבארסקי משה, סולדאנער ראובן.

איין שטריך פאראייניקט אלע פיר עדות; זיי הייבן אן פון אנפאנג קריג. משה ניבארסקי הייבט זאגאר אן זיין עדות זאגן נאך פון ערב דעם אויסברוך פון דער מלחמה. כ׳האב געבעטן יעדן עדות ער זאל באשרייבן נאר די ריכטיקע פאקטן, אזוי ווי זיי האבן געזען און מיטגעמאכט. כ׳וויל באמערקן אז אין די אנגעטראפענע סתירות זענען די עדות נישט שולדיק, צ.ב.ש. ווען נחום אלטוס שרייבט, אז קומענדיק נאך אוישוויץ אין צווייטן טראנספארט, האט ער געזוכט די שרענסקער אידן פון ערשטן טראנספארט, און דא קומט ער צום געדאנק, אז אלע שרענסקער האבן שוין נישט געלעבט, ווייל נחום אלטוס האט נישט געוואוסט אז דער ערשטער טראנספארט פון מלאווער געטא מיטן הרב ליכטיג בראש איז געשיקט געווארן נאך טרעבלינקע.

אוודאי איז נישט אנגעקומען אזוי לייכט צו פארנאטירן די גביית עדות א טייל האבן פשוט נישט געוואלט זיך דערמאנען וואס זיי האבן איבערגעלעבט, ס׳איז כדאי צו דערמאנען אז דער הויפט־עדות ראובן סאלדאנער, וועלכער האט דערציילט זיינע איבערלעבונגען פון אנפאנג ביז׳ן סוף, געפינט זיך איצט אין אמעריקע, מיט אים איז געפירט געווארן אונטערהאנדלונגען מער ווי א יאר צייט ער זאל מסכים זיין שרייבן דאס וואס ער האט געזען, ווייל דאקטורים האבן אים געווארענט ער זאל זיך בעמיען צו פארגעסן זיינע איבערלעבונגען, דאס זעלבע איז אויך פארגעקומען מיט די אנדערע עדות. אבער אין אלגעמיין האבן זיך די אלע פאקטן באשטעטיקט.

ישראל!

לוא גם כים רבו חטאתיך, אם גם מעפר הארץ הרבית אשמות — הנה נסלח לך; כי קרבנותיך אשר העלית על מזבח אלהיך רבו ממספר חטאתיך, ולא שה ושור הבאת לעולה רק בניך היו קרבנותיך — לכן נסלח לך ויאשמו רודפיך.

פרץ סמולנסקין 1840—1885 (מולדתי)

רימון (גרנט)

הספד על קדושי שרנסק

אלה הם דברי קינה והספד על קדושי — שרנסק הי״ד (לפי האלף בית)
שהושמדו ועברו לעולם הנצח.
זכרונם נשמור בקדושה ובטהרה.

אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה
על ראשי האבות והמשפחות בקהלת שרנסק
שנספו בשואה, השם ינקום דמם.
ותהא נשמתם צרורה בצרור החיים של האומה.

נקיים ונשמור אמונים, לדרכם ולרצונם של היקרים והאהובים שנעלמו ע״י התעללות — השטן! ואינם...!
נשתדל למסור את המית־לבם של קרובי הקדושים, המבכים את קרוביהם, הנפשות האהובות עליהם, בסגנונם ובלשונם.
על בתי הכנסת שהטמאים הרסו עד היסוד, על בתי המדרש ששרפו, על ספרי התורה ועל הש״סים שהעלו באש,
על קדושינו שחוללו ונרצחו, אנו באים להגיד קדיש.
יתגדל ויתקדש שמיה רבא!...

פ ת י ח ה

ההסטוריה היהודית מוכיחה שבמשך דורות ודורות נהרגו ונרצחו אחינו ואחיותינו על לא עול בכפם, הרבה קהלות יהודיות הושמדו, דם יהודי נשפך לרוב והרוצחים לא באו על ענשם. בכל זאת מספרת לנו ההסטוריה שבתקופת הרת־אסון אירע בפעם לפעם נס. מדינה אחרת היתה פותחת את שעריה בפני היהודים הנרדפים. בפעם הזאת, במלחמת העולם השניה, כשהתחוללה השואה האיומה שבשואות כל הדורות, והאכזריות הגיעה לשיא, עמדנו המומים ונדהמים מול החזיון הטראגי.

גלמודים ונעזבים עמדו קדושי־שרנסק בפני טבח איימים, נגד הכח השטני החזק, ובאפס מעשה חכו לרוצחים הטמאים, שעשו את מלאכתם לעיני השמש ואין עוזר ואין מציל. בלב המועמדים לעקידה כבתה התקוה לעזרה. מוסרים שבין אכולי יאוש אלה, נמצאו עוד יחידים שהאמינו בסתר לבם, שהסערה תעבור ויזכו לראות את היקרים.

שרנסק! עיירה קטנה זו, כמו כל עיירה ועיירה, המהווה פרק בהסטוריה היהודית בפולניה — מספרת על הסבל, העוני ועל הגבורה העלאית בה עמדו בני הדורות הראשונים והאחרונים.

הקדושים והטהורים

בדחילו וברחימו, ביראת הרוממות וברטט של קדושה וטהרה מתוך לב שותת דם, אמרתי להספיד כל אחד מקדושי עירנו, שהיה עולם מלא לעצמו למשפחתו ולמכריו ולספר על כל אחד, על עבודותו ועל מפעלו למען העם והארץ, למען לא יכנסו לתהום הנשיה. במיוחד חשוב הדבר לגבי משפחותיהם ע״מ שצאציהם יקראו וידעו את אלה שקדמו להם בנפלם על קדושת השם, בתור יהודים. השתדלתי לא לקפח אף אחד. קשה לתאר במלים, את ההרגשות שעברו עלי בזמן העלאת נר זכרון לנפשות היקרות והקרובות, שעברו שבעה מדורי גיהנום של ענויים אכזריים...

אסיים במלים שנאמרו ע״י אחד מן העם:

כל אדמת־אירופה — בלי יוצאת מן הכלל — ספוגה בדם הורינו ואחינו, אבל פולין!! זאת היה ים־דמים של תושביה היהודים. הפולנים ליוו בשמחה את אחינו שהובלו בקרונות המות. אירעו גם מקרים, שקדושינו היקרים ספגו מכות מהפולנים, בהיותם בדרכם האחרונה לתחנת ההשמדה. הם גם שדדו את הרכוש של הקדושים שנרצחו.

הקורא יבין לרוחי אם אציין, שלא היה ביכלתי וגם לא היה בי הרצון לשנות או ליפות את הרשימות והערכות על גבורינו וקדושינו משרנסק.

משפחת רבה האחרון של קהלת שרנסק

הרב ר' יהודה שרגא ליכטיג זצ"ל, אשתו הרבנית הצדקת מרת [redacted] **רויזה ליכטיג** ז"ל. הילדים: **אליעזר**, בנו בכורו של הרב שהתחתן במקוב והיה גר שם. בעל לאשה ואב לששה ילדים; **צבי מנחם** (הירש מנדל), התחתן במלבה, עם רחל פרלמוטר. והיה גר במלבה. בעל לאשה ואב לשני ילדים. בתם **אלטה** שהתחתנה במלבה.

אלטה בת הרב

על הרב, מנהיגה האחרון של הקהלה, נכתב בספר רשימות מספר, ואלו הן:

א) בן מנחם נתן תלמידו, במאמרו המקיף על שרנסק, בשם משפחת פ. דובראשקלאנקא עמוד 162 — 164.

ב) גרינבוים י. מ. במאמרו „ערב יו"כ בשרנסק עד החורבן" עמוד 184.

ג) סטביסקי אברהם, תלמידו, במאמרו „שרנסק־ואנשי־תורה" עמוד 353.

ד) רמון יוסף, בפרק „רבנים בשרנסק" עמוד 131 — 133.

הרב משרנסק, נתקבל לרב במלבה. כהן במשרת רב של כל העדות בגיטו מלבה. בראש חדש כסלו ביום 10.11.42 נשלח מגיטו מלבה — ביחד עם אלפיים (2000) נפש לטרבלינקה.

יהי זכרו ברוך, זכר צדיק לברכה.

*) נשארו 2 ילדים שיבדלו לחיים 1) מרים ויידמן ליכטיג — הגרה בחיפה, נשואה. 2) ליכטיג שלמה נת, הגר בתל אביב, נשוי.

אליעזר ליכטיג

אליעזר, בנו בכורו של הרב משרנסק, עבר לגור אחרי החתונה למקוב. אחרי שנים של נסיונות מסחריים, למד שחיטה ונתקבל לשו"ב במקוב. אנשי מקוב התיחסו אליו בכבוד. היה בר אורין, איש נמוסין ואהוב על הבריות. אעפ"י שעברו על ראשו גלי־פורעניות, נשא הכל בדומיה. כשמצבו הוטב, סגר עצמו באהלה של תורה, והקדיש ימים ולילות ללמוד התורה.

גורלו כגורל כל יהודי פולין.

צבי מנחם ליכטיג

התחתן עם בתו של פרלמוטר, בעל טחנת־קמח במלבה. בבחרותו ישב ולמד בבית המדרש בשרנסק, וגם אצל אביו, עם יתר בחורי שרנסק. ביחד למדנו בבית המדרש. אחרי נשואיו עמדנו בקשרי מסחר.

לפני החתונה היה איש־חזון. חזונו לא היה כסף, אלא אחדות העם. הוא האמין כי יבא יום ואהבת ישראל תאחד כל העם, כי אהבת ישראל צרופה היתה מושרשת בו באופן טבעי.

ילדי צבי מנחם ליכטיג הי"ד

לא נמצא לעולם רבב על בגדו, כתלמיד חכם מובהק. היו זמנים שמצבו היה טוב, בכל זאת חיי־מותרות לא היו מנת־חלקו.

ציינתי לעיל שאחרי החתונה עמדנו בקשרי מסחר ופה עלי לציין, שהיה ישר במשא־ומתן. — ולכן היה חביב על כל אחד שבא אתו במגע. היה מצוין בגישתו לענין — אפילו מסחרי. היה לו מסחר עצים עם שותפים.

במלבה ידעו להוקיר את האיש יקר־הרוח ובעל מזג הטוב. לא הלך בגדולות. שותפו לבקוביץ, הסוחר הגדול הידוע ממלבה אמר לי פעם, שהירש מנדל נותן דוגמא שגם במסחר אפשר להיות ישר.

לפני נסיעתי ארצה בקרתי אצלו ע״מ להפרד. הוא אמר לי: בקרוב נתראה, כי אני ומשפחתי מתכוננים לבוא למקום המיועד לעם ישראל, עתיד האומה.

כפי שמוסרים, כל הניירות היו כבר מוכנים הוא חיסל הכל. אולם לא הספיק לצאת מפולין כי המלחמה פרצה.

מרים ויידמן לבית ליכטיג

זכרונות מבית אבי

אין אני מסוגלת ומוכשרת להעלות על הניר את זכרונות בני משפחתי ז״ל, אשר הושמדו כליל ע״י אנשי דמים ובני בליעל. אבי, יהודה ליב ליכטיג ז״ל, כשמו כן הוא — ליכטיג (אור) שהאיר ברוחו האצילה על יהודי העירה שרנסק, שהיה רבה הראשי במשך כ־40 שנה.

שרנסק, עירה קטנה, יהודיה אנשים משכילים ותרבותיים היו והנוער היהודי בעל הכרה ציונית, למד תורה מפי אבי ז״ל.

אבי ז״ל היה אב טוב, איש גבה קומה ויפה תואר, ישר וירא שמים, תרבותי וגדבן, חובב ציון נלהב ונאמן לעמו ולתורתו.

היה מחסידי הרבי מגור. כל זמנו הקדיש לתורה ולעמו, וגם מצא זמן לקרוא עתונים לא רק בעברית כגון „הצפירה״, אלא גם ברוסית.

יהודי שרנסק התיחסו אליו ביראת כבוד וגאותם היתה בו. אמי הרבנית, חיה רויזה ליכטיג לבית ז׳יטי ז״ל, היתה אשה צנועה, צדקנית, טובת לב ונדבנית, אשר הקדישה את כל חייה לזולת. דאגה ועזרה למחוסרי ישע ולזקוקים, כי לא יחסר להם דבר, בפרט בשבתות וחגים.

אבי למד אותנו, הבנים והבנות כאחד, תורה וגם עברית.

מכל המשפחה נשארנו בחיים אני ואחי שלמה ליכטיג, אשר בעזרת

אבינו ז"ל, עלינו ארצה הרבה זמן לפני בוא השואה. בהיותו ציוני שאף אבי גם הוא לעלות לארץ הקדושה, אולם אחר את המועד. גורלו וגורלם של אמי ויתר בני משפחתו כמו כל יהודי פולניה.

בת אחת בשם אלטע ושני בנים. שהבכור, אליעזר ז"ל היה איש תורה, ידען, חריף אשר עלה בידיעותיו ובחכמתו על יריביו וידע לשכנעם, אב למשפחה גדולה, אשה וששה ילדים.

הבן השני, צבי מנחם (הירש מנדל) ז"ל בעל לאשה ואב לשני ילדים. היה למדן, בעל נשמה טהורה וזכה, ציוני אשר כל מגמתו ומטרתו היתה לעלות ארצה ולהצטרף אלינו, אך גם הוא לא הספיק.

גורל כל המשפחה הזו, הטהורה והקדושה, היה כגורלם של שאר בני עמנו, אשר נפלו על קדושת השם, כשרוחם הטהורה מרחפת על פני, ואני בלבי מהרהרת וחושבת איך נפלו קדושים בידים טמאות — רטט ורעד עובר בגופי.

אני נזכרת במקרה מעציב, היה זה בשנת 1920, עת הגעתי יחד עם אבי לורשה. בצאתנו מקרון הרכבת, ראינו מחזה איום ומזעזע: אנשי צבא פולניים התנפלו על יהודים בעיר, הפילו יהודי והתחילו להתעלל בו ולגזוז את זקנו. אבי ז"ל כמעט נפל בצפרניהם. אך למזלו אז, הופיע בחור מלוואי ובמהרה לקח את אבי תחת זרועותיו והביאנו לדראשקו. המקרה הזה השפיע קשות על אבי שהיה מדוכא מהמחזה. אולם לפתע כאילו התעורר — שם את ידו על הבחור ואמר לו: „תזכור, עם ישראל לנצח ישאר".

זו היתה אמונתו של אבי ז"ל.

בליל הסדר של פסח, יותר מאשר בכל חג אחר, אני נזכרת באבי ז"ל ורואה את דמותו האצילה כמלאך בלבושו החגיגי. אני לא רק נזכרת, אלא גם שומעת את קולו ורואה את התלהבותו, בשעה שקרא את ההגדה ברעד ובדמעות בעיניו: „שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו".

כפי שספר מר בן־ציון בוגן מנצולי אושונצים, שהיה נוכח בזמן העברת יהודי שרנסק לגיטו מלוה -- נתמנה אבי ז"ל לרב הגיטו ועמד ומלא בכל מרצו וכחו את תפקידו באמונה.

קשה עלינו היתה פרידתנו עת עליתי ארצה. אבי המנוח לוה אותי עד ורשה. בתחנת הרכבת נפרדנו, מבלי שאיש מאתנו ידע או חשב שהפרידה תהיה לעולמים, וסוף מר כזה יהיה לו וליהודי פולניה.

בעזבי את האדמה הארורה, אמר לי אבי ז"ל — היי בת נאמנה לעמך ולארץ ישראל ושמרי על מסורת עמנו.

יהיה זכרם ברוך לעד.

אוסמן שלמה ראש המשפחה, **חוה** אשתו.

הילדים: גיטל, חנה בילה, יצחק, רבקה דבורה, ושרה.

שלמה דער זון פון דוד אוסמאן ז"ל פלעגט אין די יונגע יארן, ד"ה פאר דער חתונה אריינגעקומען אין בית המדרש, און געלערענט א בלאט גמרא, נאך דער חתונה געלאפן פרי פארטאג אין בית המדרש און געקרעכצט, געפרעגט וואס וועט זיין? די פראגע האט געהאט ביי איהם 2 באדייטונגען: ערשטנס ווען וועט שוין קומען דער הייליקער שבת און ער וועט קענען זיצען לערנען א פרק משניות. די צווייטע באדייטונג פון דער פראגע, מדוע צדיק ורע לו ורשע וטוב לו? די פראגע איז נישט געווען, חס וחלילה, אין מאטריעלען זין, נאר ס'האט געהאט א גייסטיקע בעדייטונג, פאר וואס האט דער רשע וועלכער וויל נישט דינען דעם בורא עולם אזוי פיל צייט, און דער צדיק קען נישט מקיים זיין עבודת הבורא, ווייל ער האט נישט קיין צייט? אבער נישט קוקענדיק אויף דער שווערער ארבעט האט ער שטענדיק געפונען צייט צו ארבעטן לטובת הכלל, ווו ער האט געברענגט נוצן, אזוי איז ער געווען א טעטיקער חבר, אין די חברה קדישא. געווען פון די ערשטע צו העלפן א געדריקטן איד, געלאזט שטיין די ארבעט און געלאפן זאמלען געלט, פאר יענער משפחה, אין געזארגט פאר זיי.

אוסמן יעקב אהרן ראש המשפחה, **חנה** (חענטשא) אשתו.

הילדים: פרידה, אסתר, רבקה, דוד.

יעקב אהרן דער לעצטער פרעזעס פון דער אידישער קהלה, א זון פון ר' דוד אוסמן, דער אידעם פון וועלוול ראדזינאווסקי (מלאן), אין די יונגע

יארן געגומען א לעבהאפטן אנטייל אין דער קולטורעלער ארגאניזאציע „תרבות" זייענדיק באגאבט מיט א ריזן שטימע — האט ער ארייגעברענגט לעבן און שמחה אין יעדערגעזעלשאפט, אדער א חתונה פון א חבר, ווו יוגנט האט פארברענגט אין געזונגען נאציאנאלע לידער, צוזאמען מיט יעקב אהרן. אלע יארן, צייט איך האב אים געקענט איז ער געווען טרויעריק אין דערשלאגן, עס האט אויסגעזען ווי זיין שמייכעל און פריילעכקייט, איז אויך ווי געמאכט געווען, פונקט ווי א זאק מיט זארג וואלט אנגעלאדנט געווען אויף זיינע פלייצעס.

מיטגעמאכט אלע אידישע צרות פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, געווען אין מלאווער געטא און אושוויענצים, און געבליבן לעבן, מען האט געהאפט נאך איס צו זען דא אין לאנד, נאר ליידער האט זיין הארץ נישט אויסגעהאלטן, זייענדיק א קורצע צייט אין אמעריקע איז ער געשטארבען.

ר׳ יעקב אהרן אוסמן ז״ל

הפרעזעס (יושב ראש) האחרון בקהלה היהודית בשרנסק

כשגמר את החדר אצל ר׳ ליביא הויזמן ז״ל לא המשיך בלמוד התורה בבית המדרש או בישיבות כמו שהיה נהוג בימים ההם, רק עזר לאביו לפרנס המשפחה. בכל זאת מצא הזדמנות ללמוד, ונשאר נאמן לרוח ששרר אצל כל הנוער בעיירה. בגיל צעיר החל להשתתף בעבודה התרבותית בעיירה. אני יכול להעיד שבמשך כל השנים שהכרתיו, הכניס שמחה וששון בכל מקום שהופיע, אם שזה היה בחגיגת שמחה אצל חבר או בפגישת חברים. קולו הנעים והחזק היה ידוע בכל העיירה, ונוצל בכל נשף תרבותי, לכן שמרנו עליו כעל דבר יקר.

באופן הדרגתי ובשלבים שלבים, עלה עד שהגיע לדרגת יושב ראש של הקהלה היהודית בעיירה. פרשה מיוחדת במינה תופס ר׳ יעקב אהרן ז״ל בחיי הצבור. שנים על שנים, עבד ועזר והשתתף בעבודתנו. בכל מוסד ומוסד היה מסור ונלהב לכל תפקיד שקבל על עצמו או שמסרו לו. הוא היה היחיד שהתמסר לשמור ולעשות סדר בבית הכנסת והצליח.

מותו הדהים כל החברים בארץ. היינו בטוחים, וכל אחד לחוד האמין שלא רחוק הזמן ויבוא לחיות בינינו. אבל הגורל רצה אחרת. נקיים ונעמיד מצבת־מעשים לנשמתו שהחזיר אותה לאלהים.

אוסמן יוסף ראש המשפחה, **יטא** אשתו.
הילדים: רבקה, פנינה, יעקב אריה, משה.

א זון פון ר׳ דוד אוסמאן, אין די יונגע יארן איז ער דורך א צופאל בלינד

געווארן אויף א אויג, זייער שווער געארבעט צי פארדינען זיין שטיקעל ברויט. די משפחה פון אמעריקא פלעגט אים פון צייט צו צייט העלפען מיט געלד, אויך די ברידער זענען אים געקומען צו הילף, געפירט א שטרענג רעליגעזן הויז, קיינמאל נישט פערגעסן תפלה בצבור, אין געווען פיל בטחון.

ער ווערט באשריבן אין מאמר „דער לעצטער דור".

אורנוב יחיאל דוד, שיינה רויזא אחותו.

דער זון פון שמואל חיים אורנוב — געפירט דאס געוועלבל, וואס ס׳איז איבערגעבליבן פון פאטער, און געלעבט שטיל און רואיק.

איידליין עקיבא ראש המשפחה, חוה רעכיל אשתו.
הילדים: הינדה, אברהם יוסף.

שטילע רואיקע מענטשן, געארבעט שווער אויפן עקזיסטענץ, מיט אלץ געווען צופרידן, מקיים געווען דעם „אשרי האיש השמח בחלקו". די קינדער ערצויגן אין אידישן גייסט, געגלויבט אז גאט׳ס הילף קען קומען יעדן מאמענט. געשיקט פון מלאווער געטא נאך אושוויץ מיטן צווייטן טראנספארט.

אייזנשטיין מנחם ראש המשפחה, חנה חיה (לבית גרנט) אשתו.
הילדות: העגא, פאלא.

מנחם, חתנו של ר׳ משה גראנאט ז״ל, בעל אחותי. אהבת ישראל היתה ספוגה בבשרו ובדמו. היה גם קרוב־משפחה. בבקרו פעם אצלנו בהיותו מאורש לבחירת לבו, הראה לי את תמונתו של הד״ר פייטלאוויטש, המפורסם בגילוי הפלאשים שבחבש.

כפי שמסר לי גיסי, היה ידידו של הד״ר פייטלוביטש. פעם התעורר בו רצון להשתתף אתו בנסיעותיו לחבש, בכדי לעזור לקרב את הפלאשים לעם ישראל. אולם הד״ר פייטלוביטש התנגד לרעיונו מתוך נימוק שהאקלים בחבש הוא קשה ואיננו לפי מצב בריאותו.

גיסי מנחם היה עסקן צבורי לשמו. לבוא לעזרת יהודי היה בשבילו יותר

מסיפוק אלא עיקרון חיים. הוא היה נזהר בכבוד חברו ובכבוד הבריות, מהנעלבים ואינם עולבים.

שעות רבות הקדיש מנחם לעבודות צבוריות בשרנסק. הכל עשה בטוהר־לב, בלי שום פניה, במצפון נקי ובידים נקיות, כדברי הכתוב „הולך תמים ופועל צדק". הוא רכש לעצמו את אמון כל הצבור היהודי בשרנסק. אחותי לא הפריעה לו במסירותו לפעולות הצבוריות, למרות שהיה קשה לה לנהל את החנות ואת משק הבית ובו בזמן גם לטפל בילדים. בהיותה גם היא צדקנית ויראת־שמים מטבעה, היתה גם היא נכונה תמיד לעזור לזולת. (ר' תמונתו בעמוד 397).

יום השבת היה בשביל גיסי מוקדש כולו לתורה.

ביום 10.11.42 נשלחו לטרבלינקה ושמה נספו.

אלשעווער יצחק מאיר ראש המשפחה, טאבא אשתו.
הילדים: שלמה, אסתר, זלדה.

יצחק מאיר אלשעווער, אן איידעם פון פערעל באניסלאווסקי איר מאן — ישראל, איז געשטארבען אין די מיטעלע יארן.

געפירט א שיין געשעפט, געווען מאטריעל גוט אוועקגעשטעלט, געווען פאנאטיש פרום, מורא געהאט פאר יעדען נייעם ווינטל, געהיט די קינדער זיי זאלן הלילה נישט אפטרעטן פון דעם וועג פון די עלטערן, געפירט אן אנשטענדיג לעבן.

דעם 10.11.42 געווארן געשיקט פון מלאווער געטא נאך טרעבלינקא, שלמה דער זון געשיקט מיט'ן 2־טן טראנספארט דעם 13.11.42 נאך אושוויץ.

שאול אלטוס ראש המשפחה, טשארנא אשתו.
הילדים: גנדל, אסתר.

שטענדיק מיט א שמייכל, דעם „בזיעת אפיך תאכל לחם" האט ער אויפגענומען מיט א שמייכל. דער שווערער עקאנאמישער קאמפף פאר'ן עקזיסטענץ האט אים קיינמאל נישט אריינגעברענגט אין א שלעכטע שטימונג, און אמתר פאלקס־טיפ. די שווערע ארבעט האט אים נישט מיד געמאכט, אויף אים האט מען געקענט זאגן „ארבייט מאכט דאס לעבען זיס".

אנשילעוויץ שלמה ראש המשפחה, רבקה אשתו.

הילדים: יוסף ושושנה.

שלמה אנשילעוויץ דער ראש המשפחה, האט שווער געארבעט, אויף צו פערזיכערן זיין עקזיסטענץ נאך לאנגע יארן ארבייט האט ער געשניטן די פרוכטן, אין די יונגע יארן זיך פעראינטערעסירט אין געזעלשאפטליכע ארבעט.

ביי סעלעקציע (ד. ה. ביים אויסקלויבן מענטשן צום ערשטן טראנספארט נאך טרעבלינקא) איז שלמה איבערגעלאפן אין די אנדערע זייט, געווארן דערשאסן אויפן ארט.

אנשילעוויץ ליפא ראש המשפחה, אידל אשתו.

הילדים: ציפה, יוסף.

ליפא א ברודער פון שלמה׳ן רואיק זיך געלעבט זיין לעבן פון א ארבייטער־משפחה.

ארביטער צירל

א ריינע עהרלעכע לײדנדע נשמה, א גאנץ לעבן פון לײדן; 1 טאכטער זייער א געראטענע געשטארבן אין די בליענדע יארן פון שווינדזוכט. די צווייטע טאכטער בייגאנגען זעלבסט־מארד אין די בעסטע יארן. דער מאן ישראל לייב, געשטארבן אין די מיטעלע יארן פון שווינדזוכט, און צירל נאך יעדן אומגליק האט זי געהויבן די הענט צו גאט מיט די ווערטער „דו און דיין משפט איז גערעכט, נאר פאר וואס קומט עס מיר?" און דער גרויזאמער גורל האט זי אויך נישט אויסגעמיטן.

אקס שפסל ראש המשפחה, חנה רשי אשתו.

הילדים: שמשון ורחל לאה.

דרכו של ר׳ שפסל בכל מהלך חייו, הוא דרך של איש־העבודה, היה חי כל ימיו מיגיעת כפיו. הודות לילדים הכשרונים שלו יצא מוניטין לבית המלאכה שלו בכל הסביבה הנוצרית. בפשטות של איש עבודה, רחש לו שם טוב בכל

הסביבה, והצליח במעשיו, ונחשב ליהודי אמיד בשרנסק.

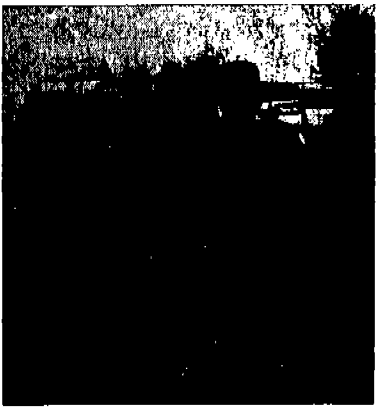

אשתו חנה רשי הי״ד, ניהלה את הצד המסחרי של בית המלאכה, נסעה למלבה, ובאה בקשרים עם הסוחרים הסטונים, והביאה סחורות לבית המלאכה, על האשה השקטה הזאת אני מקדיש המלים הבאות:

הדאגות המשפחתיות והעול המשפחתי מה שישנם בכל משפחה, היו עמוסים עליה, והאשה הצנועה והשקטה הזאת שדאגה לכל פרט משפחתי, היתה אם מסורה לילדיה, ואם על דרכם וחנוכם של הבנים, לא יכלה להשפיע כי דרכם של הבנים היה סלולה מראש לגמור את החדר ולעזור לאבא בבית מלאכה, התמסרה בכל מרצה לתת חנוך לבנות ולמדו ביחד עם כל הבנות בשרנסק, השתרשה בלבן אהבה עמוקה לכל ערך לאומי, ולמדו השפה העברית וספרותה.

משרנסק נשלחו לגיטו מלבה, וביום 10.11.42 נשלחו לטרבלינקה.

אקס אברהם ראש המשפחה, **שרה** אשתו, הילדה נחמה.

ביידע שרענסקער קינדער, צופרידנע און גליקלעך אין פאמיליען־לעבען. געשטרעבט צו א שיינער צוקונפט. דער גורל האט אנדערש געוואלט. אברהם אקס איז געווארן געשיקט נאך אושוויענטשים פון מלאווא מיטן דריטן טראנס־פארט. ווי זיין שוואגער נחום אלטוס שרייבט איז אין דריטן טראנספארט געווען א סאך שרענסקער. דעם זעלבן טאג האט ער געזעהן מיטן שוואגער, צוריקקו־מענדיק פון דער ארבעט, האט ער געזעהן אז מען האט שוין אלע געשיקט צו

פערברענען, אין זיין שוואגער אברהם אקס בתוכם, דעם 10.11.42.

ביאליסטוק רבקה הילדים: נח, חוה, שרה.

די משפחה ביאליסטאק איז געווען אמאל א אנגזעענע משפחה אין שטאדט. ר׳ אברהם ביאליסטאק, אדער ווי מען האט אים גערופן: אברהם מנשה׳ס, איז געווען ראש הקהלה.

א גרויסער טייל פון דער משפחה האט אויסגעוואנדערט נאך אמעריקע, שמואל ביאליסטאק, דער מאן, האט נישט מצליח געוועזן און זייענדיק א ארימאן איז ער געווארן א שמש אין דער קהלה. נאך זיין טויט זענען זיי געבליבען אין א געפערלעכען מצב, די הילף פון אמעריקע, און די מיטהילף פון די קינדער איז דער מצב זייערער אויסגעבעסערט געווארן.

געשיקט נאך טרעבלינקא דעם 10.11.42 פון מלאווער געטא.

בקר אסתר גכה, הבן שמואל יעקב.

די פרוי פון טוביה בעקער וועלכער האט בעקומען הארץ־שלאג אין א יריד־טאג. די פרוי איבערנעמענדיג די בעקעריי האט ארויס־געוויזען פיל ענערגיע. זי האט געפירט די בעקעריי ביז די טאכטער, האט חתונה געהאט, (ראה המאמר דער לעצטער דור).

שמואל יעקב בעקער, איז געשיקט געווארן אין אשוויענטשים. נישט קוקנדיק אויף די גרויסע צרות איז ער געוועזן פול מיט אפטימיזם, געטרייסט אנדערע. ליידער האט דער צופאל געוואלט, ער זאל באקומען א קלאפ אין פוס, נישט קענענדיק אזוי שנעל לויפן האבן אים די אויסוורפן געשיקט גלייך אין אויוון צו פארברענען, אזוי איז אומגעקומען דער פריילעכער ש. י. בעקער.

בקר הניה רחל. זלמן אריה.

אריה בעקער, איז געשיקט געווארן מיט׳ן 2־טן טראנספארט פון מלאווער געטא נאך אשוויענטשים, געליטען גויט אין הונגער, אלץ געגעסען, ביז ער איז פערגיפטעט געווארן.

שמואל מאיר באניסלאבסקי ראש המשפחה, יונה אשתו

הילדות: לילי, שושנה, פרל.

שמואל מאיר דער זון פון פערל, און ר׳ ישראל ז״ל. דער לעצטער גבאי אין בית־הכנסת. מאטריעליש גוט אוועקגעשטעלט, געהאלטן ביי זיך די מוטער, אין די עלטערע יארן בכבוד. געפירט אן ערלעך אידיש משפחה־לעבן, א בעל־בתיש אידיש הויז. געגעבען צדקה, ווען מען האט געפאדערט. פון די יונגע אידישע משפחות אין שרענסק. אומגעקומען צוזאמען מיט אלע שרענסקער וואס זענען געווארן געשיקט נאך אוישוויץ.

ראה המאמר בפרק „הדור האחרון".

בורנשטיין מרים

פייגה, טובה שרה, יחזקאל איסר, רבקה, מנדעל.

מרים בורנשטיין ומשפחתה.

די פרוי פון שלמה זלמן בורנשטיין, וועלכער געפינט זיך אין לאנד. יארן

געליטן, געהאפט צו קומען אין לאנד מיט די קינדער צו פאראייניקן די גאנצע משפחה.

מענדל בורנשטיין איז אומגעקומען אין קאמפף מיט די דייטשע־ליטווישע מערדער׳ס אלס פארטיזאן אין ווילנער געגנד. (ראה המאמר בפרק „שרענסקער העלדען).

מענדל בורנשטיין איז געווען דער לעצטער אין אבא קובנר׳ס גרופע צו פערלאזען די ווילנער געטא. (ר׳ תמונתו של הפרטיזן בעמוד 300).

בקר שמואל מרדכי ראש המשפחה, דינה אשתו.

הילדים: מאיר, דוד.

שמואל מרדכי בנו של ר׳ מאיר בקר ז״ל חייט לפי מקצועו, עבד לפי הזמנות, לא היה עשיר אבל התפרנס מן המקצוע חייטות בכבוד, וגם התנהג בכבוד כלפי אמו ז״ל.

אשתו נורתה ע״י הטמאים עוד במלבה, בטרנספורט השני לאושוויץ מגיטו מלבה נדרשו היהודים למסור את כספם ומצאו אצלה 5 מרק.

בקר אברהם ראש המשפחה רחל (לבית גראנאט) אשתו.

הילדים: שרה, בלומה.

אברהם בנו של ר׳ דוד בקר ז״ל וחתנו של ר׳ מנדל גרנט ז״ל, מרטשונז. בכדי להבין את מסחרו ואת עבודותו בשרנסק, יש לציין תחלה את בית המלאכה של האב ר׳ דוד ז״ל; זה היה בית מלאכה לחיטות, התוצרת נמכרה לסטונאים של העיר הגדולה מלבה, אברהם בקר, דאג לצד המסחרי, תפקידו היה לספק סחורות לבית המלאכה, הסחורות הובאו מעיר התעשיה לודז.

כל המשפחה היו אנשי עבודה, בעשר שנים האחרונות לפני העולם השניה חלה תמורה גדולה בחיי־המשפחה הזו, המשפחה עברה למלבה וגל של פורעניות הציף את המשפחה, יסודות הפרנסה התמוטטו, הילדים התפזרו, אחדים יצאו לחוץ לארץ, ר׳ דוד חלה בשתוק ל.ע. רק אברהם ומשפחתו נשארו, ונשא הכל בדומיה, ובכאב חרישי, במרץ משנה, ובכחות עצמיים התחיל מחדש, והחיים המשפחתיים הסתדרו.

מגיטו מלבה נשלחו לאושוויץ.

בורענשטיין עקיבא ראש המשפחה, פייגא אשתו וגיטל רשי בתם.

עקיבא בנם של מרים ושלמה זלמן, וחתנו של ר׳ משה גראנאט ז״ל. רקם את מסכת חייו בשקט, בתוך ד׳ אמותיו. בעודנו צעיר לימים פירנס עצמו מיגיע־כפיו. עד המחנה ההשמדה באושוויץ, היתה עבודת כפים מרכז חייו. למרות שהיה תמיד עמוס עבודה, היה מעיין הרבה בספרים ומצא גם זמן ללמוד הרבה.

אשתו, פייגא, שקטה ועדינת נפש היתה. כמו שאומרים באידיש: „שטיל ווי א טויב". לא התאוננה אף פעם. רק עבדה והיו מאושרים. תמיד עזרה לחברותיה, שלא על מנת לקבל פרס. רק מתוך רצון כן. תמיד היתה מוכנה לעזור בלי פילוסופיה. עליה אפשר לחזור על האימרה „כל כבודה בת מלך פנימה". הזוג קיווה לעלות ארצה למשפחתם, אולם, אחרו את המועד. (ר׳ התמונה בעמוד 393).

עקיבא מת באושוויץ מתוך רעב.

בורנשטיין שמחה ראש המשפחה פרידא אשתו.

הילדים: [redacted] ומשפחתו, בלימה, למיל, אסתר.

ר׳ שמחה נפטר לפני מלחמת העולם השניה. זכות גדולה עמדה לו, שלא ראה בחורבן משפחתו.

הרבה שנים גר בשרנסק, והצליח בעסקיו. זכורים עוד החגיגות בשמחת תורה, של חסידי גור, שהתקיימו בביתו. כשעבר לגור לזשורומין הסמוכה, הורע מצבו הכלכלי. האימרה „משנה מקום משנה מזל" קויימה אצלו דוקא לרעה. כל זה לא השפיע עליו שיתרחק מעבודה צבורית. הוא המשיך להשתתף בחיים הצבוריים, במיוחד בקהלות החרדים. נפטר בשם טוב מן העולם.

פרידה, אשתו, בת ר׳ מגדל גרנט, ונכדה של ר׳ משה גרנט, היתה אשה ישרה, יראת הד׳ וטובת לב. כל היום היתה טורחת בלי לאות, למען הילדים, והמשפחה. מטבעה היתה שתקנית ופקחית. דרכה בחיים לא היתה סוגה בשושנים. עבדה קשה בכדי להחזיק מעמד. אף פעם לא הסתכסכה עם איש. היתה שומעת את עלבונה ושותקת. כי סלחנית היתה פרידה.

נספתה עם כל יהודי פולין.

בילאווסקי חוה

דאס גאנצע לעבן געליטן. א רעליגיעזע נאטור, געהייראט צום צווייטן מאל צוליב קינדער, געהאט א אינגל און א מיידל. דאס מיידל איז געשטארבן דורך א טעות פון דאקטאר. דער זון אברהם משה, אומגעקומען אין פויליש באלשע־וויסטישע מלחמה. די מאמע האט געגלויבט — ביז'ן אומקומען דורך היטלערן — אז ער לעבט. די לעצטע ארויס פון שרענסק, ווייל דאס געזעגנען זיך מיט די מזוזה צו דערמאנען דעם זון, האט זי אויפגעהאלטן.

(ראה המאמר משהל'ה).

ביעלאווסקי אליעזר ראש משפחה חזן ושוחט. קלה אשתו.

הילדים: חוה רבקה; פרומת דבורה, זלמן הירש.

אליעזר זון פון חיים בילאווסקי איבערגענומען דעם אמט פון חזנות נאכן פערלאזען דעם אמט פון זיין שוואגער, חיים ברוך. א געבוירענער אין שרענסק, געלערענט אין שרענסק. געווען א גרויסער למדן, אין די קינדער־יארן איז אים די מוטער געשטארבן, דער פאטער זייענדיק פון דער נאטור א קארגער האט אים גאר נישט געהאלפן. אליין זיך געמאטערט און געלערענט, אריינקומענדיק אין בית המדרש, האט מען אים געטראפן זיצן פארטיפט איבער א גמרא.

שווער איז אים אנגעקומען צו באקומען דער אמט פון חזנות, ער האט געמוזט אויסשטיין א שווערן קאמף ביז ער איז געקומען למנוחה ולנחלה און געווארן חזן אין שרענסק.

גולדה גראנאט (לבית לסק)

אשתו של ר' משה גראנאט ז"ל, בת החסיד הידוע ר' משה כהן לסק ז"ל מרצונז'ש. חונכה וגודלה באווירא דחסידות, מצד שני הושפעה מן האווירא דהשכלה, בעת שאחיה ר' מרדכי ז"ל ור' יוסף חיים ז"ל, התווכחו ביניהם בימים ההם.

כשאבא דבר אתי על למוד התורה שהוא עיקר העיקרים של אמונה, התערבה גולדה ואמרה לי, שאחיה היו משכילים, ורחוקים מלהיות דתיים, בכל זאת עסקו הרבה בלמוד התורה. היא התכוונה ללמוד הגפ"ת.

משמאל לימין: גולדה פאלא, גבדה חנה חיה, עומדים: פייגא, מנחם, הגה.

בכל מוצש״ק, אחרי מלוה־מלכה, היה רגיל ר׳ מוטיל הדיין הפיקח, להגיד לאמא: דיין טאטא האט בעסער געלערנט פין מיר, חבל שלא היה רב בישראל, הרי הפסדנו רב גדול וטוב.

גולדה גראנאט היה אשה צנועה ופקחית, אני מציין את המלה פקחית. היא ידעה לשקול ולנתח כל דבר, ולהוציא מסקנה, זכורני, שישבה פעם בשבת על המדרגות, לפני החנות וקראה צאנה־וראנה. הנשים שישבו על ידה, אמרו לה שבנה יוסף אשר בעלה חשב שיהיה רב גדול בישראל, מרננים אחריו שהוא קורא ספרים חצונים וגם הולך לטומאה (הטומאה — הכוונה לספריה „תרבות״), — אמה ענתה להן בלי התרגזות, שדבורים אינם מזיקים לשום בן־אדם ואינני מצטערת...

בימי מלחמת העולם הראשונה כשצבא רוסי זרם לגרמניה־המזרחית והפולנים הסיתם ביהודים, וכל יהודי מצא לעצמו לחובה להסביר לרוסים שזוהי דיבה, נכנסת אמא לחנות, בעת שאבא ואחות הסבירו לרוסים את השקר בהסתה זו, ואמא הוסיפה באידיש: „בעהאלטען די סחורה, זיי ווילען ראבירען ס׳וועט נישט העלפען די אויפקלערונג, (אין צורך להסביר הם רוצים לשדוד, להחביא הסחורות).

אם מסורה לילדיה היתה, היא הבינה לרוחם, כשהילדים החלו להתפזר ולעזוב את שרנסק, נתנה להם ברכת־האם: „תסעו בשלום".

בזמן שאבא דאג לתת חנוך דתי לילדים, אמרה לי אמא תמיד באידיש, „די הויפט זאך איז צי זיין גוט, און נישט פרימקייט איז דער עיקר. אין איר גאנץ לעבן האט זי געטוען פיהל גוטס.

גולדה גראנאט ז"ל השאירה בן יעקב בארגנטינה ונכדים בלונדון מן הבן וולף ז"ל. יוסף רמון החי בארץ הוא בנה. בתה זיסה (נעמי) נפטרה בארץ, והשאירה ילד משה. בת 74 היתה בזמן שהרוצחים הנאצים רצחוה.

השתדלתי ולא הצלחתי להשיג ידיעות לאן נשלחה מגיטו מלבה. נאמר לי שהיא נשלחה לסולדוא. כפי ששמעתי, נשלחה ביום 10.11.42 עם הטרנספורט הראשון לטרבלינקה, הד' ינקום את דמה.

חנה גראנאט וילדיה: הינדה, הירש, פנחס מרדכי, ליב, גיטל שפרה.

חנה גראנאט אשתו של העסקן צבורי — לשם שמים — הירצקא גראנאט

גיטל שפרה ואחיה ליב בני חנה הי"ד

ז"ל, בתו של החסיד הגדול מגור ר' שרגא פייבל קארו ז"ל מקודז'בורק, קראו לה חנה הירצק'ס, מסע חייה היה קשה, הדאגה למחר לא נתנה לה מנוחה. היו זמנים

שיום יום דאגה לפת לחם ממש בשביל הילדים. ובכל זאת עמדה לצד בעלה. בעזרתו ליהודי עיירה. היא ידעה שבעלה הירצקא הוא ידיד נפש לכל יהודי בעיירה, והוא מוכן להסתכן, ולהנתק ממקומו אפילו באמצע הלילה, בקריאה ראשונה לעזרה.

במלחמת העולם הראשונה כשמחלות שונות פקדו את העיירה, נדדו רבים את שנתם מעיניהם, גם אלה שנרדמו מתוך עייפות, זנקו ממטותיהם עם הקריאה לעזרה ועמדו הכן לצאת לעזרה.

משפחה גדולה, וילדים קטנים, המציאות היא אכזרית ומרה, בפרט בעיירה קטנה, מעולם לא רצתה ולא בקשה עזרה מהזולת גם לאחר שהגוי מלוטקאבסקי פתח לו „אליארניה" (תעשית־שמן) ויסודות הפרנסה התמוטטו, לא הזעיקה ולא הטרידה איש שיתענין בגורלם, רק בכח אמונה שלה זכתה לגדל ילדיה.

עלי לציין 2 חגים של חברה קדישא (חגש"א) ז' אדר, ושמחת תורה, בהן הבליטה את טוב ליבה, דאגה לכל עני שבעיר שיקבל את חלקו, היא ציינה שחגים אלה הם גם חגים של עניים.

ביום 10.11.42 נשלחה ביחד עם בתה גיטל שפרה בטרנספורט הראשון לטרבלינקה.

פנחס מרדכי, והירש

האחים הירש, ופנחס מרדכי נשלחו מגיטו מלבה לאושוויץ בטרנספורט השני ביום 13.11.42. הועברו „לזונדר־קומנדו" פנחס מרדכי חלה מיד לבואו, ונשלח לבית חולים משמה לקרמטוריום, אחיו הירש שסבלו וצערו על אחיו ועל משפחתו שנספו העבירו אותו על דעתו, קפץ על חוטי־הגדר של המחנה שחושמל והתאבד. יהיו זכרם ברוך.

ר' משה הירש גרינבוים ראש המשפחה, רויזה אשתו.
הילדים: אשר, עטקה.

דער זיידענער יונגערמאנטשיק ר' משה הירש גרינבוים

אלס אינגל האב איך אים געדענקט, ווי א טיפ פון א זיידענעם יונגער־מאנטשיק, ער האט נישט געטראגן א לאנגע בארד און פיאות, ווי מיר האבן ליב צו באצייכענען שיינע אידן וואס דערוועקן צו זיך דרך ארץ, אבער דאך האט ער ביי יעדען איינעם דערוועקט רעספעקט און דרך ארץ. ער האט אין זיך

פארקערפערט דעם „חן יהודי" און אידישע פיקחות. איך האב שטענדיג געטראכט אז דאס איז א שבת־איד, און זיין ארט איז צווישן רביים. ס'האט מיך פארדראסן פאר וואס ער דאווענט אין בית המדרש נישט אין שטיבל, ס'האט מיך פארדראסן פאר וואס ער איז נישט א חסיד מיט א ברען?

ר' משה הירש איז געווען איינער פון די אנגעזעענסטע בעלי בתים אין שרענסק, דער שליח צבור פון די שרענסקער אידן אין די ימים טובים, ראש־השנה און יום־הכיפורים. געדאוונט האט ער אין בית המדרש, נאר די ימים נוראים יום־טובים האט ער געדאוונט אין שוהל. איך וויל באצייכענען א פאקט וואס איך געדענק פון די קינדער יארן, אלס אינגל פלעג איך באזוכן די פאמיליע גרינבוים, לערנענדיג צוזאמען אין חדר מיט שלמה'ן הי"ד און יצחק מאיר'ן פלעג איך אפט ארייננקומען אין הויז פון זייער משפחה. ס'איז קיינמאל נישט אויסגעקומען אז זייער פאטער זאל מיך עפעס פרעגען, איינמאל רופט ער זיך אן צו מיר: דיין צווייטער נאמען איז צבי, פונקט ווי מיין צווייטער נאמען, איך וויל זען וואס וועט זיין איבער 120 יאר, אז דער מלאך הדומה וועט קומען צום קבר און פרעגן מה שמך? ווי וועט זיין דער ענטפער?. איך קלער נישט לאנג, און ס'פאלט מיר באלד איין דער ענטפער: „צר ומצוק מצאוני"... דער ענטפער מיינער איז אים געפעלן, ער האט איבערגעערדט יעדעס ווארט און זיך א ביסל פארקלערט. איך האב זיך געפילט שטאלץ.

ביים אויסברוך פון מלחמה, ווערט די גאנצע משפחה צוזאמען מיט דער גאנצער אידישער באפעלקערונג איבער טרנספארטירט אין מלאווער געטא.

דעם 10.11.42 ווערן געשיקט 2 טויזענדט אידן פון מלאווער געטא נאך טרעבלינקע, צווישן זיי געפינט זיך ר' משה הירש.

ראה המאמר בפרק דמויות על ר' משה הירש.

רויזה גרינבוים (מבית טורובסקי)

אשת נעוריו של ר' משה צבי א טיפ פון א אמתע אידישע מאמע, מסורה לילדיה בלי גבול. שופעת מרץ ומלאת חיים, גבוהה, וקול צלול ונעים, בהתרגזותה וברציניותה, בטלה לבסוף הכל בתנועת יד: והצטחקה.

בת למשפחה ותיקה ומכובדת בשרנסק, המשיכה את שרשרת המשפחתית ודאגה שהחוט לא ינותק. אני רואה אותה בשוק, כשהיא ממהרת ומהוררת בניגוד לבעלה ר' משה צבי ז"ל, ששקל ומדד כל צעד ושעל, לה אין זמן, המשפחה מחכה לה בבית, היא עמוסה דאגות כי דאגה לכל פרט ופרט במשפחה, היתה מסורה למשפחה, עד כדי שכחה עצמית. עדיין מצלצלות באוזני המלים שאמרה במלחמת

העולם הראשונה, „אנחנו הגדולים מחויבים לצום״ (פאסטן) אמרה, והכל למען הילדים, בשבילם אין ימים טובים ואין ימים רעים, הם חייבים לאכול.

זכורני חתונת בתה, הנה, פניה קרנו מרוב שמחה ואושר, היא אומרת ליוטה קורלציק שהגישה מנות לשולחן: ליוסל, תני מנה הגונה. הוא פה מחותן (א מחותן) ולא נחת רגע, היא הרימה הידים ואמרה, „הלואי ביי די איבריגע קינדער״ רבונו של עולם (הלואי אצל שאר הילדים). האמא היהודית האוצר של המשפחה היהודית, שמחה שמחת ילדיה וכאבה כאבם.

רויזה היתת מאושרת, המשפחה גדלה, נכדיה הביאו לה אושר... והשטן החריב הכל.

בראש חודש כסלו 10.11.42 נשלחה ביחד עם בעלה לטרבלינקה.

גרינבוים שלמה ראש המשפחה, שרה אשתו.

הילדים: דן, גולדה.

על שלמה בן ר׳ משה הירש, חבר נעורי קשה לי לכתוב, קשה! על חבר שמילדותנו הלכנו ביחד, למדנו בחדר ביחד, וגם מכות מאותו הרבי ספגנו ביחד, שמחנו ביחד כשהצלחנו לקטוף פרחים ותפוחי־עץ ולא נתפסנו, טפסנו על העץ בחצר מלבנטשיק ע״מ לקטוף, „בעס״ וקרענו ביחד את המכנסים. שלומיה! כך קראו אותך. אני יכול להעיד שהית טהור בלי־רבב, ישר בלי סטיה, דור שלם הלכנו יד ביד, בכל החיים שלך היית ישר, וגם גלוי לב, — והלא זהו תפקיד בן־אדם הנברא בצלם אלהים.

זכורני שהייתי אצלך ברטשונזיש, לא נתת לי לצאת מן הבית, פניך קרנו מרוב שמחה. יום טוב היה אצלך, לא הלכת לבית מסחר, וזה היה פעם!

חבר יקר! הגורל המר של יהודי־פולניה היה גם בחלקך, זכרונך יגון בקדושה ובטהרה.

הנה קרול (לבית גרינבוים), יחיאל מאיר בנה.

אף היא לבית גרינבוים הושמדה ביחד עם כל משפחתה; בספרות העברית המסורתית העתיקה, רגילים לציין בת טובה בשם בת ישראל כשרה, זאת היתה

*) מכל משפחת גרינבוים, נשאר בן אחד, יצחק מאיר עם משפחתו, הנמצאים בארץ.

הנה, בלבה בערה אהבה עמוקה כלפי כל ערך לאומי, וכל הקשור בעם ובתחיה. די להזכיר את אהבתה לשפה העברית ולספרות העברית. בשמחה קבלה על עצמה להיות ספרנית בספריה בשרנסק, וזאת בגלל סבה אחת כפי שאמרה לי: שתהיה לה הזדמנות לקרוא הרבה ספרים עבריים.

יחיאל קרול ילדה של הגה

פקחית ואינטלגנטית היתה. נהניתי לנהל אתה וכוחים. כל הערותיה ותשובותיה היו מחושבות. היה לי הכבוד ללמדה עברית, להסביר לה ולקרוא אתה הספרות העברית החדשה. כל הערותיה הלמו בת תלמיד חכם.

מסירותה ואהבתה לעם נתנה לי תקוה, שתחנך את בנה ברוחה, ויגדל למעשים טובים, ובן טוב לעמו.

גורלם כמו הגורל של כל יהודי פולניה.

חיה יוטא בראון (לבית גרינבוים). **יהושע בראון** בעלה.
מרדכי יוסף גרינבוים ראש המשפחה, **שיינדיל גרינבוים**
(לבית בראון) אשתו.

מרדכי יוסף ואחותו חיה יוטא

שני זוגות שתי משפחות — והם ממשפחה אחת, מרדכי יוסף וחיה יוטא, אח ואחות לבית גרינבוים.

יהושע ושיינדיל, אח ואחות לבית בראון מזשורומין, השתדכו והתחתנו,

מרדכי יוסף

אנשי עבודה. חיים שקטים היו מנת חלקם השכינה היתה שורה במקום זה.

גרודה אליה נחמן ראש המשפחה, פייגא אשתו.

איינער פון די אקטיווע חברים אין די חברה קדישא וויא אויך אין אנדערע חברות.

ס'איז ווערט צו באצייכנען, ווען אלע עלטערע מענטשן זענען געשטאנען וויט פון ציוניזם און פון די ציוניסטישע קרנות, איז ער געוועזען א חבר אין די קרן קימת קאמיסיע אין געהאלפען דעם ציוניזם.

גרינבערג באשא והילדים: טובא, ומתתיהו.

מתתיהו גרינבערג דער זון פון יעקב און באשא גרינבערג, א אייניקעל פון ר' בינם דוד ז"ל. איז געווען איינער פון די 50 איינגלעך וואס די נאצישע טמאים האבן געכאפט אין מלאווער געטא געבונדן די הענט מיט דראט אויף הינטן און אריינגעווארפן אין טורמע־קעלער און אזוי דארט בעלעגן 24 שעה, געבונדן די הענט אויף הינטן. צו מארגנס ארויסגעפירט זיי אויפן פלאץ דערזוע־ענדיק אזוי פיל נאצים מיט געווער, האבן זיי פארשטאנען, אז דאס איז דער סוף.

אין דער אנוועזנהייט פון אלע געטא־אידן זענען זיי געווארן צעשאסן צו גרופעס פון 5 יונגע קינדער. מתתיהו גרינבערג איז געווען איינער פון זיי. ס'האַרץ טוט מיר ווייַ שרייבענדיק די שורות.

הד' ינקום את דמם.

גולוברודה יהודה ראש המשפחה, אסתר אשתו, ובתם פאלא.

ביידע פון שרענסק. זי פון דער היים ליכטמן, יעקב ליכטמאנס טאכטער, צוויי ארבעטער־קינדער, דאס גאנצע יונגע לעבן אין אויך די קינדער־יארן זייער שווער געארבעט, זעהר יונג האבן זיי אנגהויבן צי זארגן וועגן א צוקונפט. געארבעט ביי יענעם, געזאמלט צו קענען ווערן זעלבסט־שטענדיק. נאך שווערע מי און אנשטרענגונג געלינגט זיי צו עפענען א שניידער־ווארשטאט, פאנגען אן צו פירן א בכבודיקן שיין פאמיליען־לעבן, א צופרידן לעבן פון א ארבעטער משפחה.

דער גורל האט געוואלט אנדערש.

יחיאל גרינברג ראש המשפחה, חיה שרה אשתו.

הילדים: בינם, מתתיהו.

גרינברג יחיאל היה בנו של ר' בינם־דוד ז"ל, חסיד־ותיק בבית־החסידים של אלכסנדר. ליחיאל לא האירה ההצלחה פנים במובן כלכלי הוא החליף את מקצוע פרנסתו מדי פעם־בפעם, תמיד היתה הפרנסה בדוחק למרות כל זאת, רוחו לא נפלה עליו והיה תמיד במצב־רוח טוב.

אשתו, חיה־שרה, היתה בתו של ר' חיים בילבסקי, אשה אינטליגנטית ונועם הליכות היתה, הראתה תמיד פנים שוחקות, אבל מאז שקרה האסון עם ידידת־נעוריה, רבקה ארביטער, שאבדה את עצמה לדעת, צרב בקרב לבה כאב תמידי.

החיים המשפחתיים היו שלוים ומלאי־הרמוניה, הבת הבכורה עלתה כחלוצה לישראל, לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, יתר בני המשפחה נספו בשואה.

נחה גרודה

יזכור

יזכור ד' את נחה התמה והמסורה בת משה גרודה שהקוזקים עינו אותה

בליל הזוועות ב־4 באוקטובר 1914, (בימי מלחמת עולם הראשונה) יזכור ויצרור אותה בין כל קדושי שרנסק אותה שכל ימי חייה התהלכה בנאמנות עם אנשי שרנסק.

נחה שרתה אותן מתוך עניות, וישרות לבה. תהא נשמתה עדן.

רעננה 13.2.52. רשמה לאה מגד (רייכגאס).

פיגה דוברושקלנקה ובתה חנה

על משפחת פיגה דוברושקלנקה כותב בנה נתן ב„פרק זכרונות". אולם היות שהייתי קרוב קרבת שכנות ובקשרים הדוקים עם משפחה זו, אני מוצא מחובתי לשרטט כמה קוים מחיי אשת־חיל זו. אני רוצה לדלות מ„היכל־הזכרון" שלי מומנטים מסוימים מחיי האשה המופלאה הזאת.

בת שבע־עשרה נשאה לבעלה מענדל דוברושקלנקה, גם־כן בגילה, וששמו יצא לתהלה כעילוי וכלמדן מופלג. חייה היו שרשרת ארוכה של טרגדיות, ואם השמש האירה לה פנים מתקופה לתקופה, היה זה רק לזמן קצר. לאחר מכן שוב השתלטו צללים בביתה.

הטרגדיה הראשונה הנוראה שפקדה אותה, היתה פטירת בעלה באביב ימיו, בהיותו בס"ה בן 28 שנה. פיגה נשארה אלמנה עם 6 יתומים קטנים. רוחה בכל זאת לא נשברת בקרבה ובאנחה על שפתיה: „מסתמא כך הוא רצון הבורא", התחילה את מאבקה לקיום משפחתה וזכתה לברכה ולהצלחה במעשי־ידיה, ומצאה עידוד ותנחומים בילדיה המצליחים שהתפתחו לתפארת ולמופת.

פיגה לא בוכה...

המלאך המות המשיך להתהלך בביתה של פיגה. הבן הבכור שלה, יצחק־ברוך, בחור יפה תואר עם כל המעלות, הן בתורה והן בדרך־ארץ, בהיותו בן 18 שנה, הלה פתאום בדלקת המוח ואחרי כמה ימים נפטר לעולמו. כל יהודי העירה השתתפו בהלויה, מכל צד ועבר נשמעו קולות בכי, אולם פיגה לא בוכה. היא נגשת לקבר ואומרת: „ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך" גאט און זיין משפט איז גערעכט! היא לא רצתה לצער בבכיה את ילדיה ספוגי צער וסבל.

זמן קצר אחרי מהפכת 1905 ברוסיה ופולין הגרו שני בניה, גדליה ואליה יוסף לאמריקה ופיגה נשארה עם 3 ילדים חנה, רלה ובנה נתן, יבדל לחיים, הנמצא עם משפחתו בארץ כניצולי משואת היטלר ימ"ש.

הגורל המר:

הבת הבכורה, חנה, הצטינה בחן, בכשרונות ובסגולות טובות. חנות המנופקטורה של פיגה התפתחה והתרחבה הודות לכשרונות חנה, שידעה למשוך את לב הקונים הנוצרים, ותושבי העיר והכפר. היא התחתנה עם ברוך ליפשיץ, בחור בן תורה, בעל סגולות וכשרוני. 10 שנים היו מחוסרי ילדים, וכאשר למזל כל המשפחה נולדה להם בת, חלתה חנה תיכף אחרי הלידה, במחלה כרונית שלא נרפאה ממנה כל ימי־חייה.

רלה ז"ל:

הצעירה שבין ילדי פיגה היתה רלה ז"ל. היא היתה גאות הנוער היהודי בשרנסק. היא היתה יפת־תואר מלאה תורה ודעת, בת ישראל נאה היא עשתה לילות כימים בלימודיה, דבר שהשפיע על מצב בריאותה. לאחרי שנתארסה עם בנו של הרב ברונרט מציחנובה, חלתה במחלה ממושכת ונפטרה. הכאב והצער היה גדול אצל כל הנוער. אולם שבעתיים גדל הכאב והצער בביתה של פיגה, כי דעך הנר ושקעה השמש בשבילה. זהו הסך־הכל של המאבק והסבל של האשה הגבורה הזאת הנודעה בשם: „פייגע גאלדעס". (ר' תמונתה בעמוד 159).

קרן־אור לזמן קצר:

קרן־אור הכניס לביתה של פיגה בנה נתן עם משפחתו. פיגה אהבה מאד את הנכדה הקטנטונת, גאלדקה (זהבה). פעם בהיותי בחצרה, בעת שגאלדקה שחקה, פנתה פיגה אלי: הסתכל נא בעינים הקורנות של הפיצפונת. אולם משעזב נתן עם משפחתו את שרנסק השתרר שוב בבית דכאון ויתמות.

בזכרוני נחרת איך שפעם בשעות הבוקר (אני ישנתי אצלם בבית) אני שומע קולות של תחנונים ובכי. התלבשתי ופתחתי את הדלת של חדרה. היא הרגישה בי ואמרה אלי: „אני שופכת את שיח־לבי לפני בורא־עולם ומתנה לו את צרותי, הגם שהן ידועות וגלויות לפניו. אולם האמת היא שיכול ח"ו להיות יותר גרוע, כי אין לצרות גבול"; כה אמיצה וחזקה ברוחה היתה האשה הזאת!

פעם אחת הופיעה בביתו של גיסי מנחם ז"ל והציעה לו לרכוש את ביתה שהיא עומדת למכור. על שאלת גיסי מדוע רצונה דוקא למכור לו, ענתה שהיא רוצה לגור בשכנות עם יהודי ירא־שמים ולשמוע בשבתות קידוש יפה, כמו שהיתה רגילה לשמוע את הקידוש כשהיתה יחד עם בנה. גם לעת זקנתה היא רוצה לשמוע אותו. לא פחות מזה היא גם אוהבת לשמוע ניגון של דף גמרא.

שני בניה חיים כעת באמריקה. פה בישראל חי בנה נתן ומשפחתו. כמו־כן

חיה פה בתה של חנה ז"ל עם משפחתה.

מתהלכת אימרא אצל יהודים, שישנם מקרים כשהמות מציין ומדגיש את כל דרך החיים של בן האדם עלי אדמות. אפשר להגיד כי כך נתקיים אצל פיגה ז"ל. ביום 10.11.1942 נשלחה למחנה המות טרבלינקה יחד עם בתה חנה ושם נספו. (ר' תמונתה בעמוד 155).

האמבורגער עזריאל ראש המשפחה, **הנדל** אשתו.

הילדים: משה, דוד, אברהם.

צווישן די געזעלשאפטלעכע טוער אין שטעטל פערנעמט ר' עזריאל זייער א בכבודיקען פלאץ. פול מיט ענערגיע ווארפט ער זיך אריין אין די געזעלשאפט־לעכע ארבעט, א חבר אין אלע חברות וו. צ.ב. חברה קדישא, חברת בקור חולים, און אומעטום געווען פון די אקטיווסטע חברים, יארן־לאנג געווען דאזאר, טעטיק אין דער קאאפעראטיווער באנק אין דער פארוואלטונג, א חבר אין גמילות חסד־קאסע, איבערגעגעבן בלב ונפש צו אלע ארבעטן.

ס'איז אפצושאצן צום גוטן זיין ארבעט פארן ציוניזם, א בעל־ביתישער איד פערנעמט זיך מיט נארישקייטען — פלעגען אויף איהם זאגן די שטעטלשע אידן, אין די צייטן פון זייער געגנערשאפט צום ציוניזם, קינדער מאכן זיך נאריש, אבער א בעל־הבית!! און ר' עזריאל האט געהאלפן דעם קרן־קימת, געהיט דעם טעלער (קערה) פאר קרן־קימת ערב יום כפור אין בית המדרש, אין יענע צייטן איז עס געווען זייער א גרויסע הילף, פאר דער יוגנט.

דורגעמאכט פערשידענע צייטן, געהאט גוטע צייטן, געשטאנען גוט מאטעריעל אבער די לעצטע צייט געלעבט זייער אין שווערע בעדינגונגען. ער איז געשיקט נאך טרעבלינקה אין 10.11.42. דוד זיין זון, האבענדיק א געשעפט אין פאמערן־גרודשאנז, האט זיך געפונען ביים מלחמה אויסברוך אין שרענסק ביים פאטער, פארנדיק אהיים ליקווידירען דאס געשעפט איז ער געווארן דערשאסן דורך די דייטשן ימ"ש. (ר' התמונה בעמוד 48).

המבורגער משה ראש המשפחה, **אסתר** אשתו.

הילדים: יטא, בילה, שמואל.

המבורגר משה זיך דערצויגן אין שווערע באדינגונגען. דער פאטער א

שטומער, קנאפ פערדינט, געארבעט פלייסיק, געהייראט און געפירט אן אנשטענדיק פאמיליען-לעבן. (ראה המאמר על הירצקה גראנאט).

היללר צבי הירש ראש המשפחה, פועה אשתו.

הילדות: גולדה, רלה, אסתר.

צבי הירש מצאצאי אחת המשפחות הותיקות בשרנסק. פעם דגלה המשפחה בסיסמא: „תורה וגדולה במקום אחד", אך זה שייך לעבר. (ראה הפרק משפחת פ. דוברושקלנקה שנכתב ע"י נתן בן מנחם).

ר' צבי היללר הי"ד, בן להורים עשירים, נולד וחונך בשרנסק. בבחרותו ספג בתוכו תורה וחסידות והיה מלא וגדוש. בשיחה תלמודית, היה מפליא את איש שיחו בידיעותיו הרחבות בתלמוד ובמפרשיו. הוא היה נחשב לאחד הלמדנים הגדולים בעיירה. המזל לא שיחק לו פנים. בעסקים המסחריים לא הצליח. לכן אפשר היה להכיר בו פזור-נפש. אעפ"י שהשתמש בפתגם התלמוד, „מאן דיהיב חיי — יהיב מזוני". עבד קשה — הוא ואשתו — בכדי להתפרנס. לבסוף לא החזיקו מעמד בעיר מולדתם ועברו לעיירה הסמוכה, זשורומין. כנראה חשבו, „משנה מקום משנה מזל".

מזשורומין גורשו למלבה לגיטו, ומשם לאושוויץ.

הנדל זלמן ראש המשפחה, הינדה (לבית וירוסקי) אשתו.

זלמן חתנו של ר' יעקב שלום ז"ל, הצטיין בבקיאותו בתנ"ך. עבור בחורי בית המדרש דשרנסק, היה זה דבר חדש, שיהודי למדן, אדוק, יהיה גם בקיא בתנ"ך. לא אחת חכינו לו עד שנכנס להתפלל תפלת שחרית, ע"מ לברר אתו פסוק בנביאים.

מצבו החמרי בשרנסק לא היה טוב ביותר. הוא החליט לעבור עם משפחתו למלבה לעיר מולדתו.

בזמן המלחמה ברח לרוסיה, והרוסים גרשו אותו לסיביר. בסיביר לא החזיק מעמד ומת.

היללער נפתלי הירצקא ראש המשפחה. **דבורה** (לבית טאוב) אשתו. הילדים: **חיה יטא, צביה, אברהם.**

א איינגעווארצלטע בכבוד׳יגע אידישע משפחה. (זי ווערט דערמאנט אין פרק פ. דאבראשקלאנקא פון נתן בן־מנחם). אליין א יודע ספר, געגלויבט אז דער מארגן וועט זיין בעסער, געפירט א שווערן קאמף פארן עקזיסטענץ. אנגעשטרענגט אלע מיטלן צו דערנערן די משפחה בכבוד.

אין די צווייטע וועלט מלחמה מאבליזירט צום פוילישן מיליטער, נאכן פונאנדער פאלן פון פוילישן מילטער, קומט ער צוריק נאך שרענסק מיטן גלויבן פארט צוזעצן די ארבעט פאר די משפחה.

אומגעקומען צוזאמען מיט אללע שרענסקער אידן. (דער ברודער גדליה געפינט זיך אין לאנד).

זימן אלישבע ובנה **דוד.**

ראה המאמר אלישבע און דער השומר הצעיר. כ׳וויל צוגעבן פרטים וועגן דער משפחה. די פרוי אלישבע זימאן איז א טאכטער פון בעוווסטן קוזמירער חסיד ר׳ אברהם משה, ער איז נאך געפארן צום גרויסן צדיק ר׳ יחזקאל קוזמיר פון ר׳ אלימלך׳ס תלמידים. איך וויל דא בעצייכנען אז דער גרויסער צדיק און מקובל ר׳ זעליג פון שרענסק איז געווען א חבר פון דעם צדיק ר׳ יחזקאל. די מוטער איז געוועזן א הוטפוצערין מיטן נאמען שפרינצע, די עלטערע מענטשען האבען זיי גערופען שבע שפרינצעס. מען פלעגט דערציילן, אז ווינטער מוצש״ק פלעגען קומען חסידים, וואס זענען געפארן נאך קאזמיר פון דער סביבה און פראוען א שיינע מלוה מלכה. דער משפחה נאמען איז געוועזן מרחיים. אלע גרויסע חסידים פלעגט מען רופען אויפן נאמען פון דער שטאט ווו זיין רבי האט געפירט דאס חסידות. די משפחה מרחיים איז א פארצווייגטע משפחה אין אונזער לאנד, אבער ס׳איז א פאקט אז די פרוי שבע האט זיך צוגעזען אסאך חסידות ביי אירע עלטערן. חתונה־האבנדיק מיט דעם גערער חסיד ר׳ מענדעל זימאן איז ווייטער פארטגעזעצט געווארן דער פאדים. אויף זיי האט מען געקענט זאגען עוד לא נותקה השלשלת, עוד נמשכת השרשרת של החסידות. (ר׳ התמונה בעמוד 218).

אלישבע זימן איז דעם 10.11.42 געווארן אוועקגעשיקט, נאך טרעבלינקע.

דוד זימן

ס'איז אים געלונגען צו פערלאזן פוילן און אנטלויפען נאך רוסלאנד, אבער לײדער האבען אים די דײטשן געכאפט אין א שטעטל.

כ'דענק אין ביאליסטאק. אין יאר 1941 ווען די דײטשען זענען אריין און איהם איז נישט געלונגען צו אנטלויפן. שטייענדיק בײם פענסטער האט א נאצי אים דערשאסן אויפן ארט.

יחזקאל זימן

על שלש פגישות עם יחזקאל אני רוצה לספר:

פגישה אחת בשנת 1910

הישיבה בעיר מלבה בה למד אחיו יוסף מרדכי וכותב הטורים. באמצע השעור מופיע פתאום יחזקאל, יושב בין התלמידים ומקשיב להסברת הרבי בסוגיה במסכת נדרים עם הר"ן. כשהשעור נגמר ובחורי־הישיבה מתפזרים הוא ניגש לבחון אותנו. התפקידים מתחלפים. הרבי יושב ומקשיב לשאלות הבוחן, כשהרבי מביע תמיהה, איך בא ליהודי הלבוש כחצי גוי (צווארון ועניבה) לעסוק בדברי תורה באה התשובה: „ר' בונם מפשיסחא יוכיח"...

פגישה ב' בשנת 1918

רח. קופצקי בורשה. אני חייל במדים (בצבא הפולני) העובר לתומו ברחוב. מגיע אלי קול הקורא בשמי „יוסל"? הכרתי את קולו של יחזקאל, הפונה אלי בשאלה: „האם זכור לך ביקורי בישיבה במלבה" „כן" אני עונה „היו זמנים" „כן, היו זמנים", הוא חוזר על דברי. „הימים ההם היו יותר טובים. אל תתרחק מן התורה, אני לצערי כן התרחקתי, אבל תמיד אפשר להתחיל מחדש...

מסור לאבא כי נפגשת אתי וחזר לקבוצה של סוחרים להמשיך בשיחה.

פגישה ג' בשנת 1933

היטלר ימ"ש הגיע לשלטון. שמועות שונות מגיעות לפולניה כי יהודים מוצאים בלילה מן המטות. ביום בהיר אחד מופיע יחזקאל בשרנסק, פגשתיו אצל אחיו אהרן זליג, בנוכחות אביו. שעה שלמה ספר על המצב של היהודים בגרמניה אחרי תפיסת השלטון ע"י היטלר ימ"ש, מצבו לא רע. הנציג של חזית־העבודה בקר אצלו והודיע לו כי אין לו מה לפחד, העיקר להתיחס לפועלים

באדיבות. הובטח לי כי לא יגעו בנו. בכל זאת אפשר היה להבחין בעיניו עצבות וגם פחד. כשהערותי לו על זה, לא ענה, רק המשיך לספר. שנוי בספורו חל כשאביו יצא. כן, הוא אמר כל הערות הן נכונות מסרתי לכם את האמת כולה. אבל יש גם צד שני למטבע, והיא המציאות. כל יום שומעים כי מוציאים יהודים שאינם חוזרים. נפוצות שמועות שונות על העתיד של יהודי גרמניה בכלל, ושל יהודי יוצאי פולין בפרט, לא רציתי לצער את האבא. על הערתו של אחיו, אולי לא יחזור, ענה:

יש לי שמה משפחה ואינני גורס „את נפשי הצלתי"...

יחזקאל היה ילד השעשועים של העיירה והמשכיל בהא הידיעת בזמנו...

יהא זכרו ברוך.

זימאן אהרן זעליג ראש המשפחה, **יוטא** אשתו (לבית קורלציק).

הילדים: ישראל, אברהם.

אהרן זעליג איז געווען א גוטער געטרייער חבר, געהאלפן מיט א ברייטע האנט, ידידים האבן געפונען ביי אים אהיים.

דער זון פון ר׳ מענדעל זימאן האט גענומען אן אקטיוון אנטייל אין אלע

ישראל'יק, אברהמ'יק, ילדי יוטא ואהרן זעליג

קולטורעלע אינסטיטוציעס, געהאלפן בויען די ביבליאטעק. איינער פון די גרינדער און פון די הויפט שפילערס אין ארטיקן טעאטער, געווען א מיטגליד אין געלט־אינסטיטוציעס, בעמיט צו טוען גמילות־חסד פאר ארעמע מענטשען. א גוטער זהן פון אידישן פאלק, געהאלפן די ציוניסטישע טעטיקייט. איבערהויפט וויל איך באצייכנען אז ער האט מקיים געווען די מצוה „כבד את אביך ואת אמך". געפירט א שיין פאמיליען לעבען.

געווארן געשיקט פון מלאווער געטא, דעם 10.11.42 מיטן ערשטן טראנספארט צוזאמען מיט אסאך שרעקער אידן.

יוטא קאראלציק — זימאן

שריפטשטעלערס זענען גרויס געווארן דורכן בעשרייבן דאס קליינע שטעטעלע, אבער ביז היינט איז נאך נישט גענוג באשריבן געווארן די אידישע טאכטער פון קליינעם שטעטל. אויב די אידישע נאציאנאל ציוניסטישע באוועגונג האט מיטגעריסען די אידישע יוגנט, קומט דאס א דאנק די אידישע טאכטער און קליינעם שטעטל. די אידישע ליטעראטור, איהר אויפשטייג האט צו פערדאנקען די אידישע טאכטער אין קליינעם שטעטל. דאס וואס יונגווארג האט אנגעהויבען צו רעדן די העברעאישע שפראך, קומט דאס אויך א דאנק דער אידישער טאכטער, אמת זיי זענען געווען איינצעלנע, זיי האבן אבער מיטגעריסען גרויסע טיילן פון דער יוגנט, צווישן אט די איינצעלנע איז געווען יוטא קאראלציק־זימאן הי"ד.

ס'איז איינגעקריצט ביי מיר אין זכרון דער עפיזאד פאר מיין פארן אין לאנד, אין יאר 1934, קומענדיק אויף א באזוך טרעף איך זי זיצנדיק איבער א בוך מיט פארוויינטע אויגן, זי לייענט די געשיכטע פון דער אינקוויזיציע, כ'גיב איר צו דערקלערן אז ביי אידן זאגט מען צרות אחרונות משכחות את הראשונות. נישט קיין ערשטע אין נישט קיין לעצטע, נאר איין קייט פון צרות, זאגט זי מען שאפט דורות צום ליידן. קוקנדיק אויף מיינע קינדערלעך בין איך שטאלץ אויף מיינע שוועסטער אין ברידער, וואס געפינען זיך אין לאנד פון אונזער־צוקונפט און דאס איז אויך די צוקונפט פון מיינע קינדער. ליידער איז דער אשמדאי היטלער ימ"ש געווען דער מערדער פון איר מיטן מאן און די קינדער.

אזוי האבן געהאפט און געלעבט אונזער גוטע אידישע שטאלצע טעכטער, און אזוי האבען געגלויבט די אידישע מאמעס.

דעם 13.11.42 זענען זיי געווארן אוועק געשיקט נאך אוישוויץ.

זימאן שלמה ראש המשפחה, זיסה אשתו (לבית שפירא) והילדים.

ביידע שרענסקער, זיסה שפירא, ר׳ מענדעל שפירא׳ס טאכטער. די משפחה שפירא ווערט באשריבן אין בוך אין מאמר „משפחת פ. דאבראשקלאנקא״. דורך דעם זון נתן. שלמה זימאן, א זון פון גערער חסיד ר׳ מענדעל, איז געווען באליבט ביי דער אידישער בעפעלקערונג. זיך מקריב געווען פאר דער משפחה אין א צייט ווען זייער עקאנאמישער מצב איז געווען א שלעכטער, שלמה איז געווען דער איינציקער צו העלפן און אלע מיטלען אנגעווענדען נישט צו לאזן פאלן די משפחה.

זיסא שפירא האט גענומען אן אנטייל אין געזעלשאפטלעכן קולטורעלן לעבן אין שרענסק, צייטנווייז פארגעלעזן אין „תרבות״ לאקאל. ווי כ׳האב געהערט, איז זי געווען טעטיק אין לאדז, זיא האט געהאלפן די אידישע פליטים פון אנדערע שטעטלעך.

דער גורל פון גאנצען אידענטום אין פוילן איז אויך געווען זייער גורל.

צביה (לבית איצקוביץ) זילנקה שלמה בנה.

צביהן האט מען געקענט אלס טיכטיקע טוערין אין ארטיקן טעאטר, מיטגעשפילט אין אמאטארן קרייז אין אלע פארשטעלונגען וואס זענען אויסגע־פירט געווארן דורך דער שרענסקער אמאטארן־גרופע.

ווי מען גיט איבער האט זי זיך נישט געוואלט שיידן מיט איר מוטער, און זי איז אומגעקומען צוזאמען מיט די מוטער.

גולדה זילברשטיין (לבית נאאך) בעלה דוד.
הילדים: אברהם, ישראל, לייביש, מלכה.

גולדה בתו של ר׳ ישראל נאאך ז״ל, התחתנה מזשורמין עם בחור טוב, של משפחה מיוחסת ומכובדת, ונהלה בית דתי, לילדים נתנה חנוך לאומי דתי.

אפילו בזמנים שמצבם הכלכלי לא היה טוב, תמכה בקרנות הלאומיים ביד־רחבה התכונה הזאת שירשה מאביה. השתתפה בחברות שתפקידן היה לעזור לזולת, ולעניי העיר.

המשפחה גורשה מזשורמין, באושוויץ נרצחו.

יזראעל יעקב משה ראש המשפחה, דבורה אשתו.
הילדים: נח, שלמה, פייגא, איטא.

יעקב משה איז געוועזן זייער א רואיקער שטילער מענטש, דערפילט אלע פליכטן פון דער קהלה אן פרעטענסיעס. ווען מען האט זיך געקלאגט אויף די מסים, פלעגט ער מיט א שמייכעל זאגען, מען מוז צאלן.

שלש דורות: מימין לשמאל: ח. מלכה פליישר, יעקב יזראעל ודבורה אשתו (לבית פליישר), איטא בתם.

געשטארבן אין יאר 1940. זיין עלטסטער זון נח האט חתונה געהאט פון סטרזשעגאווע, דער זון דוד איז אין לאנד, די פרוי דבורה מיט די קינדער זענען געשיקט געווארן פון מלאווער געטא נאך אוישוויץ.

שלמה איז געשיקט געווארן דעם 13.11.42 מיט׳ן 2־טן טראנספארט געשטארבען פון הונגער אין גויט.

אזוי איז אומגעקומען די משפחה.

יוטא סטרוגובסקי (לבית טורובסקי), נחמן בעלה והילדים.

יוטא בת ר׳ אברהם טורובסקי ילידת שרנסק, התחתנה עם ר׳ נחמן הי״ד, ועברו לגור בעיר הסמוכה זשורמין.

נאבקו קשה במציאות המרה. בכל זאת נהלו את ביתם ברוח המסורת, ברוח התורה וברוח אמונה. היתה בה ביוטא פשטות יהודית טפוסית עממית, פשטות הנובעת מאמונה בעתיד. כל פעם שפגשה אותי, אמרה באידיש: נו, יוסל משה גראנאט׳ס, ווינט מען אין זשוראמין״, היא אמרה את המלים בפשטות ובחיוך

כנה. אנשים שעמדו מסביב, הצטחקו. לזה קוראות באידיש: „הארציג, אייגן".

בעלה, נחמן, היה חרד לדבר ה', זהיר במצוות בקלה כבחמורה. חבר באגודת ישראל, מן הפעילים שבה. היה חבר במוסדות כלכליים, כלומר, איש צבורי במובן המלא של המלה הזאת.

נרצחו ביחד עם כל יהודי זשורמין.

טורובסקי אהרן ראש המשפחה, רחל אשתו והילדים.

ר' אהרן בן של ר' אברהם טורובסקי, יליד שרנסק, התחתן במלוה ולחם קשה על קיומו. כל פעם בקר בשרנסק אצל משפחתו ותינה את צרותיו ודאגותיו. קבל עזרה וחזר למשפחתו.

כשראיתיו בעת ביקור אצל משפחתו בשרנסק, היה גופו שחוח מרוב צרות ודאגות.

נשלחו לטרבלינקה ביחד עם אנשי מלוה ושרנסק מן הגיטו.

לאה פרימה יצקוביץ אשתו של ר' שלמה איצקוביץ.

הילדים: אלתר, ויהודה אריה.

ווען ר' שלמה איצקאוויץ ז"ל איז געשטארבן, האט דער זון, אלטער, מפרנס געווען די גאנצע משפחה.

ווי מען גיט איבער איז די פרוי איצקאוויץ לאה־פרימה אומגעקומען אין סילדאו צוזאמען מיט איר טאכטער צביה.

יגלוביץ חיים ראש המשפחה, פנינה אשתו, בינם בנם.

געווען אן איידעם פון אהרן יצחק (מוסטער). די מוטער פון זיין פרוי, פון דער היים קודזבארסקי, איז א אלטע איינגעזעסנע משפחה אין שרענסק.

ער איז געווען צווישן די 50 אידן וואס זענען געכאפט געווארן אין מלאווער געטא, און געווארן דערשאסען גרופע־ווייז צו 5.

הד' ינקום את דמו.

יסטשעמבסקי ראש משפחה שיינדיל (לבית גרינברג) אשתו.

בינם דער זון פון שיינדל, און פון חיים ברוך שערפסקי ז״ל.

יסטשעמבסקי איז געווען דער 2־טער מאן פון שיינדל גרינברג, בינם דוד׳ס טאכטער. דער ערשטער מאן איז געווען חיים ברוך שערפסקי, בינעם איז דער זון פון חיים ברוך׳ן.

שיינדל איז געווען א אשת־חיל אין געשעפט, זי האט די מענער אריינגעפירט אין שניט־געשעפט, געהאט פרנסה אין געלעבט רואיק.

הנדל יצקוביץ — פפר, ויצקוביץ רחל בת אברהם, ויצקוביץ אברהם בן אברהם.

לזכרה של הדודה הנדל — יצקוביץ פפר

איש איש וגורלו. עם דודתי הנדל המר הגורל מאד. אשה יפה ואצילית זו מעט מאד הספיקה לראות אושר בחייה עם דודי אברהם יצקוביץ. בשנת 1919 כאשר חוליגנים השתוללו בפולניה, נפל קרבן לא הרחק מהעירה יחד עם עוד שני יהודים.

מאז מר היה מצבה, כשהיתה נאלצת בעצמה להתפרנס עם שלשה ילדים קטנים. אף בבית אביה לא ידעה חמימות, כי בגיל צעיר מאד התיתמה מאמה ועמה הסתלק אשרה.

לא שופר גורלה כשחל שנוי בחייה הפרטיים, נתקה עצמה מהבדידות.

מפאת מצב התמרי הדחוק נאלצה להשאר שוב לבד. אבי היה נאלץ לעזוב, ולחפש פרנסה מעבר לים, בלי אפשרותו לבוא אליו. כך עברו עליה שוב שנים קשות של בדידות, כשהתקוה מהבהבת בלב, וזו בוששה לבוא. כי עם כל רצונו

לא יכול אבא להביאה אליו. כך נפלה קרבן יחד עם ילדיה בשואה. חוליה בשרשרת הגדולה של כאב.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

צביה פפר־קוזלובסקי

אפרים יצקוביץ ראש המשפחה, שרה יוטא אשתו.

משפחה בלי ילדים. אבל אנשים טובים, צדקה ומעשים טובים היו מנת־חלקם.

מתוך שכבות עמך יצא אפרים ז״ל. אהב להתרחק משאון ורעש וחי שנות חייו בתוך ד׳ אמותיו. זה לא מנע ממנו להגיש עזרה וסיוע לזולת בסתר.

מן הראשונים שהשכימו לבוא לבית המדרש, והספיק להגיד פרק בתהלים ולהתפלל בצבור. (ראה המאמר של זליג בפרק ה׳ דמויות והתמונה בעמוד 229).

אברהם כהן ראש המשפחה, מרים אשתו, חנה רויזה בתם.

על ר׳ אברהם כהן אפשר לכתוב הרבה. הוא שרת את הקהלה היהודית באמונה שלמה. עוד בזמן רוסיה הצארית מלא התפקיד של מזכיר הקהלה בשרנסק, שלא על מנת לקבל פרס.

ספרא רבא, „געהאלטען גיט די פעדער אין די האנד״ (ככה היו רגילים לציין למי שהיה לו כתב יפה). לכן נצלו אותו לכל עבודות בקהלה היהודית.

ידע ר׳ אברהם לשוחח שיחת־רעים, היה לו כשרון ספורי והיה מלא וגדוש ספורים על העיירות ועל אנשיה. יש להצטער שלא העלה את הספורים על הכתב. ימים אחדים לפני נסיעתי, ספר לי הרבה מעשיות. אחת אני זוכר, שר׳ פנחס פיטרקובסקי ז״ל, נסע מן הכפר רטובה וכלבים רדפו אחריו. הוא חשבם לזאבים ודרש מן המשטרה לארגן קבוצה, שתצא להשמיד הזאבים.

הוא עסק במסחר־העצים שהיה מקצוע־משפחתי. כשלא הצליח, השתמש בהלצה היהודית הידועה: „זוען ער האנדעלט מיט תכריכים וואלט קיינער נישט געשטארבען״. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה היה הקרבן הראשון לשוד. חיילים רוסים הרסו ושדדו כל מחסן העצים שלו.

ר׳ אברהם היה חביב על כל אנשי העיירה. היה ישר במשא־ומתן עם כל מי שבא אתו במגע. הליכות עולם כזו מביאה ברכה לבן־אדם.

(ראה המאמר „הדור האחרון").
מגיטו מלבה נשלחו לטרבלינקה.

ר' אברהם כהן ואשתו מרים, חוה בתם והילדה בתיה,
נתן בנם ואשתו חוה לאה והילד חנוך

כהן נתן ראש המשפחה, חוה לאה אשתו.

נתן בנם של ר' אברהם ומרים כהן ז"ל. בן יחיד להורים, כי היו לו רק אחיות. בחור נחמד וטוב. עזר הרבה להורים, עד כמה שהיה באפשרותו. בבחרותו לא לקק דבש. היו לו חיים קשים. מצב של ההורים היה קשה. גם מצבה של אחותו חוה השפיע עליו. בן נאמן להורים. לא רצה להתרחק מהם. שח לי פעם, שכל דרכיו מובילות רק למטרה אחת: לעזור להורים. התענין בתנועת „החלוץ", כי

רצה לעזוב את פולין ולנסוע ארצה, כמו כל הצעירים בעיירה. היה אהוב על הבריות וחביב על כל יודעיו. תמיד הופיע כשעל פניו הצחוק, והחיוך לא מש מפניו.

כשהתחתן עבר לגור למלוה ועסק במסחר התבואה. כפי שנמסר הצליח בעסקים.

ביום 17.11.42 נשלחו מגיטו מלבה לאושוויץ. כפי שנחום אלטוס מוסר, דבר אתו כשבא לאושוויץ. יותר לא ראה אותו. (ר' התמונה המשפחתית בעמוד 418).

ליכטמאן יעקב ראש המשפחה, דינה מלכה אשתו.

זקן וזקנה, שהרבה סבלו בחיים. כל הילדים נשואים. לילדים שלהם משפחות גדולות. רוב הילדים נשארו לגור בשרנסק. אחרי גלגולים שונים במסחר, קבל המשרה של בעל־המקוה. מן המקוה הוציא חלק לפרנסתו. השתתף בחיים של הקהלה. היה חבר בחברה־הקדישא, וגם היה שייך לקבוצה של חברת תהלים.

ב־10.11.42 נשלח לטרבלינקה.

פייגא ליכטמאן

בת ר' יעקב ליכטמאן ז"ל אשתו של יצחק יעקב אנשלוביץ שנולד בשרנסק, עזר הרבה בכסף, לנוער השרנסקאי בזמן סדור הספריה. אחרי שנתאלמנה מבעלה, התחתנה בפעם השניה לזשעלון. באושוויץ חוסלה.

יש לה בת בארץ.

ליכטמאן דוד הערש ראש המשפחה טובה אשתו.

הילדים: פרומה, משה, יצחק ליב.

משפחה צעירה שעבדה קשה. אחרי הנשואים חפש לו מקלט ארעי, בהרבה מקומות. לבסוף חזר עם משפחתו לשרנסק וקבע מקום מגורו.

ליכטמאן בייניש ואשתו והילדים.

בייניש ליכטמאן, בנו של יעקב ליכטמאן ז"ל, היה בעל בית מלאכה

לחיטות בסולדאו.

כשהמלחמה פרצה נסע לעיירה סולדאו לחסל את הבית־מלאכה. בדרך תפסו אותו הגרמנים, וירו בו.

ליפשיץ אליהו יצחק ראש המשפחה, רחל אשתו.
הילדים: אדל, חוה, הינדה.

אליהו יצחק בנו של ר׳ יעקב שמשון ז״ל. בעל־בית נכבד בעיירה. משפחת ליפשיץ המסועפת נחשבה למשפחה אמידה, ומצבה היה איתן.

ר׳ אליהו יצחק, אחד מחסידי גור התפלל בשטיבל דחסידי־גור, והיה בעל־קריאה (בעל־קורא) קבוע בשטיבל. כשהשטיבל חוסל וחסידי־גור עברו להתפלל לבית המדרש, המשיך להקריא את התורה בפני כל הקהל.

יש לציין, שביום השני וביום החמישי, היה רגיל לחכות עד המנין האחרון, מחשש שלא יהיה מי שיקריא בתורה. כל שרנסקאי שידע את התנועה בבית מסחרו ביום החמישי יבין את קרבנו.

ידו היתה פתוחה לעזור לכל נצרך. לפעמים היה אוסף בעצמו נדבות בשביל יהודי עני,

מת בשרנסק בזמן המלחמה.

אשתו, רחל, נרצחה בידי הגרמנים בגיטו מלבה, לאחר שמצאו אצלה 2 לחמניות.

יש להם בן בארץ.

ליפשיץ פנחס ראש המשפחה, חיה מרים (לבית שרפסקי) אשתו.
הילדים: אברהם, שרה, פיגה (פלה), צילה.

פנחס בנו של ר׳ יעקב שמשון ז״ל היה אחד מן 10 הזוקלדניקס (ערבים) שנאסרו ע״י הגרמנים בהתחלת החורבן (הטרור).

איש המסורת היה פנחס ליפשיץ, בכל נימי נפשו היה קשור לחוקי התורה. באותו ליל האימים, כשנאסרו עשרה היהודים, והצעקות והבכיות והתפלות, בקעו מבית המדרש, ישב ר׳ פנחס בבית הסוהר בשקט ואמר וידוי: אשמנו, בגדנו, וכו׳ כאילו זהו הגורל היהודי והתכונן בשקט לזה (שהאמין) שיבוא.

בכתבי את השורות המעטות הללו, אני נמצא תחת רושם דבריו של אוסמן

צ. „האוד המוצל מן אש" המספר על השיגץ, בן המשרתת הנוצריה שהאכיל אותו מתוך רחמנות, והוא גמל להם רעה תחת טובה ומרר את חייהם. חיה מרים ופנחס! הזוג המאושר!

בכל חגיגה של המשפחה בה השתתפתי היה לי הרושם, שהכל ספוג חיבה לבביות ופשטות. ומי לא זוכר את האשה הצנועה והשקטה, חיה מרים, המסורה ונאמנה לילדיה, וכנה לכל אדם, בלי שמץ של מלאכותיות. היא גדלה את ילדיה באהבה ובמסירות.

צילה ליפשיץ

את פנחס עדין־נפש ונחבא אל הכלים, מזכירים פעמים אחדות בספר, אבל כשמדברים על עיירה קטנה שמלחמת הקיום היתה קשה כקריעת ים סוף והוא מבקש רק אחת: לבנות ולהבנות, כלומר: לגדל הילדים ולעזור לבנות ארצנו, ואינו רק נאה דורש אלא גם מן המקיימים.

האם אפשר לתאר סוחר בעיירה קטנה כזו הנאבק תחת עול הפרנסה הקשה, ודואג לגדל ולחנך הילדים ברוח של ישראל סבא, וביחד עם זה אהב את עמו וארצו, ומקיים זאת במעשים, קנה אדמה בארץ, שלח 2 ילדות ארצה, ובנו 2 משפחות.

זוכרני את החגיגה הראשונה של כ' תמוז בשרנסק בדירתו של משפחת ליפשיץ פנחס. לאחר טקס והנאומים, כשהגישו את הכיבוד, פנחס ורעיתו חיה מרים, שרתו בעצמם, ולא נתנו שמישהו יעזור להם. פניהם של בעלי הדירה קרנו מרוב שמחה. יהודים יקרים היו הוא והיא פנחס וחיה־מרים!!!

עם הטרנספורט השני ביום 13.11.42 נשלחו לאושוויץ. (ר' התמונה בעמוד 48 ובעמוד 88).

ליפשיץ פייבל ראש המשפחה, דבורה (לבית מגנישווער) אשתו.
הילדים: עטקא, שמואל, שמעון, צבי.

פייבל יליד מלבה. התחתן עם בת של עטקא מגינשוור. מסרה לזוג הצעיר

את החנות לגלנטריה, ומזה התפרנסו בכבוד.

בחור ישיבה, למד הרבה ועסק בעבודה צבורית. מנעורותו היה כבר עסקן צבורי. זוכרני שבישיבה במלבה — שלמדתי אתו יחד — כבר עסק בעבודה צבורית. היה בעל מרץ. במסירות מלא כל תפקיד שקבל על עצמו. השתתף בכל המוסדות הצבוריים בשרנסק.

שמואל, בנו הצעיר, נשלח עם טרנספורט השני מגיטו מלבה לאושוויץ. נבחר ביחד עם עוד שרנסקאים צעירים לבית־ספר של בנאים, והאמינו ששמה יחזיק מעמד. אבל הסבל היה יותר מדי בשבילו ונפל עם כל היהודים.

מת בזמן העבודה. (ר׳ התמונה בעמוד 48).

ליפשיץ אברהם חיים ראש המשפחה, רויזה (לבית לנדאו) אשתו.
הירשלה צבי בנם.

שניהם ילידי־שרנסק. אברהם חיים בן אליהו יצחק ז״ל, ורויזה בת ר׳ מנדל לנדאו ז״ל זוג צעיר. כל עתידם היה לפניהם. פתח בית־מסחר והצליח, היו מאושרים בחייהם המשפחתיים.

הושמדו עם כל יהודי פולין.

ליפשיץ צבי מאיר ראש המשפחה, **אלקה** אשתו ובנם מרדכי ובת.

צבי מאיר בנו של סוחר הידוע אליהו יצחק ליפשיץ ז"ל. התחתן מרצונזש ונשאר לגור בשרנסק. מצבו החמרי היה טוב. ראה המאמר הדור האחרון סוחרי־תבואה.

מגיטו מלבה נשלחו לאושוויץ.

יוסף ליפשיץ ראש המשפחה, **שרה** (לבית פריידנברג) אשתו.
הילדים: אריה, שמואל.

שניהם ילידי שרנסק. שרה בת ר' מנדל פריידנברג ז"ל שנפטר בארץ, יוסל בן של ר' אליהו יצחק ז"ל.

הרבה שנים לפני החתונה תכננו את עתידם המשותף, התכוננו לבנות את קן משפחתם ודאגו לכל פרט ופרט.

שרה החינגית והסמפטית, חברתו בחיים, עזרה לו בכל. ביחד נאבקו ולחמו

מלחמת הקיום. עליהם אמר הפסוק: „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו".

ביום 13.11.42 נשלח יוסל בטרנספורט השני מגיטו מלבה לאושוויץ. מאושוויץ ללובלין שמה נרצח.

ליפשיץ זגה והילדים: צבי מאיר, יצחק, אדלה.

משפחה עניה שעבדה קשה. אביהם מת, והילד הירש מאיר היה המפרנס היחידי. עבד בכל העבודות הקשות לפרנס המשפחה. בעזרת תמיכה מאמריקה החזיקה מעמד.

ליפשיץ עטה ובתה שרה

האמה והבת נשלחו מגיטו מלבה לאושוויץ.

לעוויטאן דוד יום טוב ראש המשפחה, חיה אשתו.
הילדים: חנה, אביעזר.

מחמת מצבו החמרי הרע, נפל רוחו לפעמים. אבל תיכף התגבר. היה תוסס

וער בכל השטחים. כדאי היה לשמוע את השיחות־חולין שלו, את בדיחותיו. ידע פרק בספורי־חסידים ונעים היה לשמוע ספוריו. צעיר ברוח, היה מעורב בין הצעירים, ונצלו אותו בענינים של משא ומתן בין הסוחרים.

חתנו של ר׳ יעקב שלום ז״ל, למד הרבה, פקח־ולמדן. כשלא הצליח בחיים — אחרי נסיונות קשים ומרים — לפרנס את משפחתו והפסיד את כספו, עבר למקצוע ששנא מקצוע ה„מלמדות״. יש להעיר שה„חדר״ שלו לא סדר לפי ה„חדרים״ שהיו מצויים בימים ההם ברחבי פולין הדתית. הוא תקן אותו והכניס שנויים.

אהוב על כולם מסור למשפחתו. למרות החיוך שהעלה תכופות בפניו, היה מדוכא.

ב־10.11.42 גשלח עם משפחתו לטרבלינקה.

ר׳ מנדל לנדאו ראש המשפחה. **צפורה** אשתו.

הילדות: פרידה, וקינה, ביילה.

ר׳ מנדל, נכד של ירחמיאל לנדוי, החסיד הגדול ממלוה, ובנו של ר׳ יצחק מאיר לנדוי ז״ל ספג בבית אביו את אוירא דחסידות. הוא בעצמו התפלל בשטיבל (בית תפלה) של חסידי דאלכסנדר. כשהשטיבל של החסידים חוסל, עבר להתפלל

בבית המדרש. למרות צניעותו ופשטותו, היה ידוע שר׳ מנדל הוא יודע־ספר וגם יודע דף גמרא, אם כי לא היה בין יושבי בית־המדרש. רק פעם אחת היה לי הזדמנות לשמוע בעת שהשתתף בוכוח ער. זה היה בערב אחד, כשר׳ משה ליב למד משניות של מסכת סוכה. באותו קצה של השולחן, ישב ר׳ ברוך ליפשיץ (שנפטר בארץ) ור׳ מנדל לנדוי ז״ל, ונשאלה השאלה: אם מי שמברך ברכת־הסוכה, ובא גשם המכריחו לצאת ועי״כ מפסיק את הסעודה, וכשהגשם פסק, וחוזר לסוכה

לגמור הסעודה, אם מחויב לברך עוד הפעם? אז שמעתי את חוות דעתו של ר' מנדל, וזה היה בשבילי הפתעה. כי אף פעם לא שמעתי שיתערב בוכות תורני.

היה בעל־שחרית קבוע בימים הנוראים בבית המדרש (ראה המאמר „הדור האחרון").

לפני החורבן התחיל לעסוק ולהשתתף בחיים הצבוריים, הוא נבחר בתור חבר לועד של הבנק (ראה התמונה של משתתפי בועד הבנק).

ר' מנדל ואשתו נשלחו לטרבלינקה. יהי זכרם ברוך.

חיה שרה לסמן (לבית פרלמוטר).

ילידת שרנסק, בת דינה פרלמוטר ז"ל שעבדה קשה כל החיים שלה. יש לציין בהזדמנות זו גם את האמא דינה. היא נתאלמנה מבעלה בעודה צעירה, ונשארה עם שני ילדים, יעקב וחיה שרה. עשתה כל עבודות קשות בכדי לפרנס הילדים, בעזרת האניטלגנציה הפולנית בעיירה, שתמכו בה, כי האמינו בישרה — החזיקה מעמד. חיה שרה התחתנה (משרפץ) עם מר לסמן. כל המשפחה הושמדה ביחד עם יהודי שרפץ.

חיים יצחק מאנדרי ראש המשפחה, חנה רודא אשתו והילדים.

חיים יצחק בנו של ר' שמואל וצפורה הי"ד, יליד שרנסק. למד בחדר. מי לא זוכר את חיים יצחק הבחור הנחמד, שהיה לו יד רחבה, עזר לכל מי שפנה אליו. היה גלוי לב בעל הומור. החיוך לא סר מפניו.

התחתן עם אחת ממשפחתו מהעיירה ביעזשון. הנשואים הצליחו. אבל בעסקים לא הצליח. הוא היה כל ימיו איש העבודה והמעשה. גם בביעזשון לא התעצל. עשה כל המאמצים בכדי לפרנס את משפחתו בכבוד. עבר ממסחר למסחר והצליח להחזיק מעמד.

היה לו סנטימנטים לשרנסק. זוכרני, כשהייתי בביעזשון אמרתי לו, אני מחפש הזדמנות לנסוע לשרנסק, אמר לי: אל תדאג, נסדר נסיעה. כשחזרתי אחרי שעה, הוא אומר לי: נוסעים. כשרציתי לשלם סירב. „אמא תעשה לי סקנדל".

כל מי שבא אתו במגע, חיבב אותו. נשאר תמיד חבר טוב לאנשי שרנסק.

ביחד עם כל קדושי ביעזשון נרצחה כל המשפחה הי"ד.

רחל מיאנטשין (לבית נאאך).

בתו של ר׳ ישראל נאאך ז״ל, שהתחתנה בגיל־צעיר מעיר שרפץ, עם אחד ממשפחת מיאנטשין.

אנשים שזכרו אותה מוסרים, שקראו לה רחל׳ה: היתה בחורה נעימה וטובת לב.

היו לה חמשה ילדים. שני ילדים צעירים שלמדו והתכוננו להמשיך בלמודים באונברסיטה מתו בגיל צעיר. אסון זה השפיע על בריאותה. שתי בנות נמצאות בארץ. היא ובעלה ועם ילדה גורשו ביחד עם כל יהודי שרפץ לנובידבור ואח״כ לורשה. נרצחו ביחד עם כל יהודי שרפץ.

מיצענמאכער כהן חוה והילדה בתיה.

בת של ר׳ אברהם כהן ז״ל, התחתנה בשרנסק עם שלמה דוד. ונולדה להם הילדה בתיה. אחרי מחלה ממושכת נפטר הבעל. בחורה סמפטית, נעימה וטובה. סבלה הרבה בחייה הצעירים. המזל לא האיר לה פנים. הושמדה ביחד עם הילדה באושוויץ. יש לה אחות בארץ. (ר׳ התמונה המשפחתית בעמוד 84ת).

מרינוביץ אסתר רחל

אשתו של ר׳ ישראל מאיר ז״ל והחותנת של ר׳ אברהם זלמן ניבארסקי הי״ד. בן אחד דוד ונכד בארץ. 2 בנים באמריקה. הבת היחידה, חיה האדעס, הושמדה ביחד עם בעלה וילדיה. מספרים שחיה ניבארסקי המחותנת׳טה אמרה לאסתר רחל על חתונת בתה עם בנה אברהם זלמן שהילדים שלה גרים כולם בשרנסק. על זאת השיבה, אינני מצטערת שנסעו לאמריקה העיקר שכולם יהיו בריאים.

הזקנה מארינוביץ אסתר רחל ז״ל, בלתה את שנותיה האחרונות בשקט ובכבוד, אודות לתמיכה הכספית שקבלה מילדיה באמריקה, שקיימו את מצות „כבוד־האם״ במלואה. (ר׳ התמונה המשפחתית בעמוד 85״).

מאנדרי שמואל ראש המשפחה, צפורה אשתו.

השאירו משפחה מסועפת. בארץ בן אחד. באמריקה 2 ילדים ובת אחת שהתחתנה עם יוסף מרדכי זימן משרנסק. בתם, חיה שרה, נרצחה ביחד עם ההורים.

שמואל מאנדרי, בתו חייה שרה, אשתו צפורה.

על ראש המשפחה, ר' שמואל ז"ל, ספרו שבגיל צעיר יצא לרחוב בכדי לפרנס את עצמו מיגיע כפיו ולא התחשב עם משפחתו המכובדת שהתנגדה לזה.

המשפחה הנ"ל גרתה כל השנים בשרנסק, ונחשבה למשפחה הדואגת והתומכת בכל המפעלים של הקהלה היהודית.

בשנים האחרונות הפסיק לעבוד, כי התמיכה שקבל מן הילדים באמריקה, הספיקה למחית־ביתם בכבוד.

על מרים צפורה ז"ל, נכתב בחלק הראשון עד השואה, במאמר „חנה ושבעה בניה". או „מרים צפורה געזעגענט זיך מיט דעם אינגסטען זון".

ביום 10.11.42 ראש חודש כסלו נשלחו מגיטו מלבה לטרבלינקה.

מליבנציק שלמה ראש המשפחה, שרה אשתו, לייבל אחיו.

שלמה קבל חנוך יהודי מסורתי, כרגיל בימים ההם. היה חביב על החברים.

בגיל צעיר מתו עליו ההורים. האסון הזה השפיע עליו. הוא הסתגר בדירתו בתוך עצמו והפסיק כל הקשרים עם החוץ. לבסוף נכנע ללחץ של החברים ופתח את הדלתות ונכנס לחיי החברה.

כף־הקלע

שלמה עבר הטרגדיה הכי נוראה שקרה בימים הטרופים ההם. לייבל אחיו היה בין החמישים שהנאצים הטמאים בחרו בגיטו מלבה לשפוך עליהם את זעמם ולהשמידם. שלמה אחיו היה בין החמשים, שתפקידם היה לקברם ולכסות אותם בעפר. שלמה שמע את קולו של אחיו הקורא: שלמה, מה אתה עושה, אני עוד חי!!!

מטוס מתתיה ראש המשפחה, רשי אשתו.

הילדים: צבי, אהרן, הינדה, פסה.

מתתיהו בן של ר' מנדל ווינגמאכער, או ר' מנדל מלמד. משפחה ותיקה בשרנסק. למד בחדר וחשב להמשיך. מפאת המצב הכלכלי הדחוק, נאלץ להפסיק הלמודים ונכנס בעול הפרנסה.

מנעוריו השתתף בכל עבודות הצבוריות של הנוער. עזר הרבה בארגון הספריה. היה אחד מעמוד התוך של „חוג האמנות". בעצמו השתתף במשחקים והצטיין בהם. החברים חיבבו אותו.

מתתיהו ורשי, שניהם ילידי שרנסק, שתי נשמות יקרות. בגיל צעיר הכירו אחד את השני — היו גרים בשכנות. כשהתבגרו — התחתנו ובנו את החיים המשפחתיים בשקט, אעפ"י שנאבקו קשה על קיומם. הופיעו בחברה בחיוך לבבי אחרי יום עבודה מפרך, הופיע בספריה והשתתף בעבודת החברים.

ביום 13.11.42 נשלחה כל המשפחה מגיטו מלבה לאושוויץ. מענין שמתתיהו ובנו אהרן (ארטשא) החזיקו מעמד עד הסוף. נרצחו לפני כניסת הרוסים.

גר לרשי ומטוס היקרים!!!

אגדה מספרת:
ארבעים יום לפני יציאת הולד לעולם
מכריזים, בת מי לפלוני ובת מי לפלונית.
לזוג כזה קוראים זווג מן השמים,
ולפי הכנוי העממי „צמד־חמד".

צמד־חמד אשר בחייהם ובמותם לא נפרדו. רשי האצילה הטובה ומטוס

העליו! מי לא נהנה להיות בחברתם ומי מהצעירים בעירה לא שאף להיות בין באי־ביתם?

בית פתוח עם אוירה שמחה, שכל השאלות פתרו שם עם נופך של הלצה „מטוסי״ת". ככה דנו גם בבעיות רציניות הקשורות אפילו במצוקה.

ידענו כשמטוס מדבר, חייבים כבר לצחוק. לפעמים אפילו לפני שהשמיע דבריו, ורשי החזיקה אחריו.

ובעיות רציניות לא חסרו להם, מחוץ לדאגות קיום, שהיו קשות כמו אצל כל בעלי־מלאכה בעירה. כאבו את אסונם הראשון שקרה לילדתם הינדה׳לה בשנתה הראשונה. ופלא, שעליצותם לא נפסקה עם זה. התנחמו עם בניהם השניים צבי ואהרן החמודים. במקום שמטוס היה נמצא, לא מורגש היה כבר שעמום.

מה גדול הכאב, כי אפילו שריד לא נשאר מהם. לפי עדויות שונות אהרן׳צה נשאר בחיים, וראוהו כבר אחרי השחרור. אבל צפייתנו היתה לשוא. הגוף התשוש, כנראה, לא היה יכול עוד להחזיק מעמד יום יומיים. וגם הוא איננו.

עדיין קשה להשלים! (ר׳ התמונה בעמוד 88).

צביה

הירשל ראש המשפחה, אשתו מינדל והבנות: גולדה ושרה.
מגנישוור יחיאל אחיו ראש המשפחה, בלומה אשתו.

יחיאל והירשל, שניהם ילידי שרנסק. אביהם נספה בגיל צעיר במגפה שפרצה בשנת 1896. כפי שמספרים היה למדן גדול ומתמיד בתורה.

אמא עטקא שנתאלמנה בגיל צעיר, היתה צריכה ללחום קשה את מלחמת הקיום בכדי לפרנס 4 יתומים קטנים, שני ילדים יחיאל והירשל ושתי ילדות דבורה ובײלה.

יחיאל והירשל למדו בחדר, כמו שהיה מקובל בימים ההם. כשגמרו החדר המשיכו ללמוד בבית המדרש.

המצב החמרי הקשה שהכביד על האמא, הוציא את הירשל מבית המדרש, ועבר לעזור לאמא בחנות לגלנטריה. כשהירשל חלה ואחותו הבכורה ביילה התחתנה, עזב גם יחיאל הבית המדרש ועבר לעסוק במסחר. כפי שדברו בשרנסק, היה סוחר טוב.

יש לציין שהשרשרת של לימוד התורה, לא נפסקה אצלם. לא רק ביום השבת ישבו האחים ועסקו בתורה, כי אם גם בימות השבוע השתדלו לבוא לבית־המדרש וללמוד דף גמרא.

הירשל התחתן משפס יחיאל מציכנוב. מצבם הכספי היה טוב והחיים המשפחתיים הביאו להם אושר. הושמדו ביחד עם כל יהודי פולין.

(ר׳ התמונה בעמוד 88)

מטוס אדם ראש המשפחה, באשה מיצנמכר אשתו.

בנו של ר׳ מנדל ווינמאכער, מלמד דרדקי וחסיד גדול. השם ווינמאכער נוסף לו, כי הכין יין מצימוקים ומכרם לשבת.

בגלל המצב הקשה של המשפחה, הפסיק את למודו בבית המדרש, ובגיל צעיר יצא לרחוב להרויח את לחמו. אלה שהכירוהו ידעו, כי הוא שקט מטבעו ועזר לפעילות החברתיות בלי רצון להתבלט. השתתף גם במשחקי התיאטרון.

בגיל צעיר עזב את שרנסק ומצא לו מקום העבודה במלבה הסמוכה, התחתן עם ילידת שרנסק באשה בת ר׳ משה מיצנמכר ז״ל.

מגיטו מלבה נשלח לאושוויץ ביחד עם משפחתו.

ניבורסקי חיים וואלף ראש המשפחה, חיה אשתו.

קראו לו וואלף חיה׳ס. יליד שרנסק, בן יחיד להורים. האם שמרה עליו כעל בבת עינה ומעין הרע, אבא עזר לאמא להגן עליו מפני עין הרע. לכן אין פלא שהתפנק כל החיים.

נחשב בין הלמדנים התורניים בעיירה, למד בישיבה בשרנסק. בזמנו היתה שם ישיבה גדולה. ספרו עליו שבצעירותו היה מתמיד גדול. לא אהב את השיטה בלמוד של „עוקר־הרים״. שאף רק לבאר ולהסביר במקום. ביום טוב סוכות (ישבנו יחד בסוכה) שמענו תמיד וכוח ער עם אבי ז״ל על נושא זה.

הצטיין בתור בעל תפילה (שליח צבור) ובתור בעל־קריאה (בעל קורא). אין פלא, איפוא, שבימים הנוראים קבל הצעות מן העיירות הקטנות לעבור לפני התיבה בשכר.

בין תלמידיו שלמדו אצלו נמנים למדנים גדולים, המפוזרים בכל העולם.

הגורל רצה שבסוף ימיו לא ימות במיתה טבעית. בראש חדש כסלו 10.11.42 נשלח לטרבלינקה מגיטו מלבה.

רחל כץ גיבורסקי, דוד כץ בעלה.

הילדים: יהיאל, איסר, מרדכי ושפרא.

רחל כץ בת ר' וואלף וחיה גיבורסקי ז"ל, התחתנה ממקוב. כשבאה לשרנסק ספרה לי שהיא מתגעגעת לשרנסק, אבל החיים המשפחתיים משכיחים ממנה את הגעגועים. ביתה הוא בית דתי, כמו אצל ההורים שלה. הילדים לומדים ויש לה ספוק. כל המשפחה, פרט לבן אחד הנמצא בארץ, הושמדה.

גיבורסקי גדליה ראש המשפחה, שרה אשתו.

הילדים: יצחק מאיר (איטשא), יעקב דוד.

גדליה נשלח לאושוויץ מגיטו מלבה. הרבה זמן לא החזיק מעמד, אעפ"י

שאהיו אברהם זלמן עזר לו. נשלח לבית החולים ומשם לא חזר.

על גדליה ניבארסקי ראה הפרק בספר „הדמויות". הנני רוצה להוסיף מלים אחדות על אשתו העדינה שרה לבית עבערס:

האשה הזאת שאהבה את הוריה אהבת נפש וידעה לגשר גשרים בתקופה של מתיחות בין בעלה והוריה, התמסרה וסעדה בכל כוחותיה לבעלה גדליה, בזמן מחלתו, ואחרי כן כשהיה חלוש.

זכורני שפעם אחת בזמן בקור מפתיע, ישבה ובכתה. בכדי להסתיר את סבת הבכיה, היא אמרה לי שהבצל היה כל כך חריף, שהביא לדמעות. אבל לבסוף באה לידי הכרה, שאני מבין שלא הבצל היא הסבה לדמעותיה והחליטה לספר את האמת כולה. היא הסבירה לי שאביה אוהב את הנכד, ואעפ"י שהוא ידוע בתור קנאי, השלים עם הכל. לא אכפת לו אפילו אם הוא רואה אצלו ספרים חיצונים. בעצמו אמר לי שסוף כל סוף הוא רואה, שגדליה הולך בדרך הישר, מתפלל כל יום ויום, ולא מחלל — חס־וחלילה — קדושת הדת, וזוהי השמחה היחידה שהחיים העניקו לו. לכן כואב לי הלב כשהוא אומר לאבא רעיון חפשי שאינו לפי רוחו. לשם מה לצער את אבא בחנם? אלה הן דמעותיה, כי גדליה הוא חלש בכל גופו וצריכים לשמור עליו. דבר זה דורש עצבים חזקים. תודה לאל שהצלחה מאירה לי פנים. ככה מדברת בת ישראל טובה.

יצחק ניבורסקי בנם, לא החזיק מעמד באושוויץ. אחרי שבועיים חוסל.

נורדנברג פייגא

אשה עובדת. פייגא עבדה קשה כל החיים שלה. לא קל היו דרכי־חייה. תמיד עמוסה דאגות. בכל החיים היתה היא המפרנסת. עסקה במנפקטורה ושלשה ימים בשבוע נסעה לסביבה, לעיירות, לימי — השוק, למכור סחורה ולאסוף קצת מזומנים ע"מ לפדות שטר ולקנות סחורה. בכל זאת היתה מאושרת על שהיא עדיין מסוגלת בגיל שלה, לעבוד, להרויח את לחמה וגם לפרנס את משפחתה.

נשלחה לטרבלינקה מגיטו מלבה.

ניבורסקי איסר ראש המשפחה, שרה אשתו.

בנו של ר' וואלף חייה'ס. התמסר כולו לעבודה צבורית. אחרי יום עבודה קשה מלא עייפות, לא התחשב עם מצב בריאותו. סדר ישיבות ורץ לעזור למישהו.

עסקן צבורי במשמעותו הרחב והטוב. שרת הקהל השרנסקאי בלב ובנפש.

נתחבב על בני־עיירתו והיה מקובל על כל חוגי הקהלה. אנשי העיירה בלי הבדל מפלגה נתנו בו אמון. הוא נבחר — כמעט פה אחד — לכל המוסדות ועמד בראש כל המוסדות הלאומיים והכלכליים.

מטבעו היה טוב ומטיב. תמיד היה הראשון לעזור לזולת עד מסירות נפש. חבר לפרט ולכלל. עזר הרבה לכל בני משפחתו, ליחידים ממשפחתו, בפרט. בחום אבהי דבר על עזרת לזולת.

כפי שמוסרים קרא בגיטו מלבה ליהודי גיטו, להיות אמיצים ולא להתיאש. לנאומים שלו בבית המדרש באו המון אנשים. בית־המדרש היה מלא וגדוש.

בכל עבודתיו הצבורית עזרה לו אשתו שרה.

ראה המאמר בחלק הראשון בפרק „הדמויות" והתמונה בעמוד 88.

נשלח לאושוויץ והושמד ביחד עם כל יהודי גיטו מלבה.

נורדנברג מנשה ואשתו.

בנו של ר' אליהו מרדכי נורדנברג ז"ל. החל מלחמת הקיום בגיל צעיר. נע ונד ממקום למקום, בכדי למצוא מרגוע ולהגיע לחוף מבטחים. לבסוף חזר לעיר מולדתו שרנסק.

התפרנס ממסחר הסוסים. עבד קשה לפרנס המשפחה. התרוצץ כל היום. דבר זה לא השפיע על מצב־רוחו. תמיד היה במצב־רוח טוב. את רוחו הטוב הדביק גם באחרים נשלחו לאושוויץ.

אברהם זלמן ניבורסקי ראש המשפחה, חיה האדעס

(לבית מארינוביץ) אשתו. הילדים: אליהו, שרה הינדה, רבקה, ביילה, איסר, ישראל־מאיר, זיסה לאה.

ר' אברהם זלמן וחיה האדעס

על ר' אברהם זלמן ראה המאמר בפרק „דמויות" בחלק הראשון. מן כל המשפחה בת 10 נפשות, נשאר רק הבן משה, הנמצא באמריקה. הוא עבר שבעה מדורי־גיהנם עד שהגיע לאמריקה.

כל המשפחה נשלחה לאושויץ בטראנספורט השני 13.11.42. חוץ מן הילד איסר, שהיה בין החמשים שהגרמנים חטפו בגיטו מלוה ורצחם נפש.

אברהם זלמן עבד באושוויץ ביחד עם אחיו גדליהו החלש. התאמץ בכל

כוחותיו לעזור לאחיו. לצערו, גם זה לא הועיל. כשגדליה חלה ונשלח לבית־חולים ומשמה לקרמטוריום, גם אברהם זלמן לא החזיק מעמד. חלה ונשלח לבית־חולים. משמה לא חזר.

ארץ אל תכסי דמם.

מיין מאמע חיה האדעס ז״ל *)

די אידישע מאמע איז שוין פיל באזינגען געווארן. נישט נאר אין דער אידישער ליטעראטור, נאר אויך אין אסאך אנדערע שפראכן אלס די צערטלעכסטע און געטרייסטע מאמע פון אלע מאמעס, אבער די אלע שבח געזאנגען האבן אפגעקלונגען ווען אונזערע מאמעס האבן געלעבט און געווארפן ארום זיך ליבע און צערט־לעכקייט צו זייערע קינדער. וועלכע מאמע איז געבענטש געווען מיט אזוי פיל קינדער ווי די קליינשטעטלדיקע אידישע מאמע? — אבער יעצט ווען אונזערע מאמעס זענען אזוי ברוטאל פארשניטן געווארן, ווילט זיך נאך מער באזינגען אט די גאט זעליגע דערהויבענע נשים צדקניות, ווי דאס ליד פאנגט זיך אן: „א אידישע מאמע, אוי ווי ביטער ווען זי פעלט״... אונז, לעבן־געבליבענע קינדער, איז ביטער, און מיר פילן דעם הייליקן חוב צו דערמאנען אונזערע מאמעס און אויך די אלע שרענסקער מאמעס וואס האבן ליידער נישט איבערגעלאזט קיין געביין נאך זיך.

מיין מוטער חיה־האדעס איז געווען די איינציקע טאכטער ביים זיידן, ישראל מאיר, און באבע, אסתר רחל. אלס מיידל האט איר פון קיין זאך נישט געפעלט, זי האט זיך פשוט געבאדן אין האניג און שמאלץ, געווען דאס אויג אין קאפ ביי אירע 3 ברידער, חיים יעקב, יהושע, און דוד. דער עלטסטער ברודער,

*) חי חוה ליפ־צייטאק (דעם הזנס ליס טאכטער) האט מיר איבערגעגעבן האט חיה האדעס׳ס מוטער אסתר רחל ז״ל איר בעצאלט 50 קאפיקעס א חודש זי זאל איר לערנען עברית — רימון.

חיים יעקב, האנדלענדיק מיט פערד און ארומפארנדיק איבער דייטשלאנד האט איר שטענדיק געבערענגט פון כל טוב. מיין מוטער האט געענדיקט די רוסישע שולע און גוט געקענט רוסיש אויך דייטש. זי איז געווען איינע פון די שיינע מיידלעך פון שרענסק. שפעטער ווען זי איז אונטער געוואקסן און געזאלט קומען קיין מלאווע זען איר ברודער יהושע, וועלכער האט דארט געארבעט, האט יהושע מיט שטאלץ דערציילט אלע חברים זיינע אז זיין שוועסטער קומט... ער האט זיך דערפילט דערהויבן, יומטוב׳דיק ווען ער האט געוווסט אז חיה האדעס דארף קומען.

מיין מוטער איז אויפגעוואקסן אין גרויס צערטלעכקייט און ליבשאפט, זי האט חתונה גיהאט אין 1915 און מיין פאטער איז דאן באצייכנט געווארן אלס א „זיידענער יונגערמאן". סאיז געווען תורה און סחורה. מיין מוטער איז גלייך געבענטשט געווארן מיט א איינגל, אליהו ז״ל. שפעטער אין א יאר מיט א פערטעל בין איך געקומען אויף דער וועלט. מיין טאטע איז גענומען געווארן אין דער מלחמה אריין און ווען ער איז צוריקגעקומען בין איך שוין ארומגעלאפן. מיין ברודער האט זיך דערשראקן און זיך באהאלטן אבער איך בין געשטאנען און אים אנגעקוקט.

ער האט דערקענט אליהון, אבער אויף מיר האט ער זיך געפרעגט: און וועמעס איז דאס?... די צייטן האבן זיך געענדערט און ס׳האט זיך אנגעהויבן א שווער לעבן. קינדער זענען צוגעקומען, ביז 1931 האט שוין מיין מוטער געהאט 8 קינדער אויף דער וועלט, 4 אינגלעך און 4 מיידלעך. מיין מוטער האט אלעס איבערגעטראגן מיט ליבע, געליטען אין דער שטיל, אבער פאר יעדן קינד, גרויס צו קליין, געהאט אווארעם ווארט. טראץ דעם וואס מיר זענען שטענדיק געווען אין דוחק, האט זי אלעמאל געהאלפן אנדערע מיט וואס זי האט נאר געקענט. טיילמאל האט ביי מרים׳ען אויסגעפעלט א שטיקל ברויט, האט שוין מיין מאמע געשווינד אריינגעטראגן א ברויטל. און אויך פארקערט. מרים פלעגט אריינווארפן א ברויט און זאגען. עסט, עסט, געזונטערהייט... אזוי האבען זיי זיך געהאלפן איינע די אנדערע, מיין אומפארגעסלעכע מאמע איז פון געטא געשיקט געווארן מיטן צווייטען טראנספארט צוזאמען מיט די קינדער קיין אושוויץ. באלד ווי זיי זענען דארט אנגעקומען האט מען זיי אפגעשיידט פון מאן און צוזאמען מיט אירע קינדער שרה הינדה, רבקה, באלטשע, ישראל מאיר, און זיסע לאה ז״ל — אליהו איז נאך געשטארבען אין שרענסק, איסר איז דערשאסן געווארן אין געטא צווישען די 50 — געשיקט געווארן אין טרויעריק בארימטע „באד" וווּ מהאט זיי אריינגעשטופט, הערמעטיש געשלאסען טירן און פענסטער, און מיט עטלעכע

קעסטלעך ציקלאן גאז זיי פארסאמט און דערנאך פארברענט. אזוי זענען די מערהייט משפחות פון שרענסקער אומגעקומען. זאל איר גאט זעליגע נשמה מיר לייכטען אין מיין פאריתומטען לעבענס־וועג.

נורדנברג דניאל ראש המשפחה, **חיה ליבה** אשתו.

הילדים: רחל, חנוך ועוד שנים.

דניאל בן של פייגא. אב למשפחה גדולה. עבד קשה לפרנס המשפחה, כי היה מסור לה. לא התעצל בעבודה. כל עבודות שהועמסו עליו, הוציא לפועל. היה איש המרץ. אבל המזל לא האיר לו פנים. תמיד היה בחזקת מנושל. עבר מפרנסה לפרנסה. היה שותף לאוטו שהוביל נוסעים משרנסק ובחזרה. כשנכשל עבר לאמנובוס. לבסוף פתח לו הנות של סוכריות וביחד עם התמיכה שקבל מאמריקה, היה חי חיים של עוני.

ביום 13.11.42 נשלח מגיטו מלבה לאושוויץ.

נדולניק רפאל וצירל (לבית נורדנברג) אשתו ובנם.

הוא מן העיירה ביזשון הסמוכה לשרנסק והיא בת פייגא נורדנברג. שניהם עבדו בחנות למנפקטורה, היו שמחים בחלקם ומאושרים.

כשפרצה המלחמה עבר הזוג הצעיר לביזשון. שמה מצאו את מותם ע״י רוצחים פולנים שדקרו למות את רפאל וירו בצירל ובנם.

ארץ אל תכסי את דמם.

נורדנברג רבקה

נרצחה באושוויץ.

סטאביסקי חנוך ראש המשפחה, **שרה דבורה רבקה** אשתו.

בתם חיה.

בדמיוני אני מתאר לי, כשהלך לעקדה היה עטוף טלית ותפילין. כי היה

מהדר במצוות. פעם שמעתיו מספר שהכריחו אותו לאכול טרפה והוא אמר בפשטות „בכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך", אומרת הגמרא, כי היתה בו פשטות יהודית. זכורני שבלילה אחד לפני יום היריד, פרצו גנבים להבודקה (הסוכה) שלו והוציאו סחורה מן החנות. כשבא בבקר להתפלל וספר מה שקרה לו השתתפו אנשים בצערו. אבל הוא בשלו: אלהים העניק לי עשירות די גדולה ב"ה בזמן שחזורתי מרוסיה וזכיתי לשני ילדים טובים. בזה עשרי הגדול. נכנס לחברה קדישא בכדי לעזור. היה רגיל להגיד: לעזור ליהודי בתור יהודי בכל המצבים, בפרט מצות המת. כי אמונה וקדושה לוו אותו כל ימי חייו.

חיה בתם

אשתו, בת ר' יעקב שלום ז"ל, היתה דומה לאביה לא רק בחצוניותה, אלא גם בפנימיותה. לא רק השמייכל (החיוך) שלה היה דומה לו, כי אם גם בטוב לבה. ילדים חכו כל יום בבקר שתפתח את חנות הממתקים שלה, בכדי לקנות אצלה. סוכריות. אהבו את השחוק שלה. איך דברה אתם. מי שהכיר את הקוצקער חסיד, ר' יעקב שלום, והכיר אותה — ימצא דמיון גדול בין הבת לאבא. א חסידסתה מיט א שמייכעל. גם בתה חיה, היתה דומה למשפחה של אמא, בחיציוניותה, רגילים היו להגיד, צופיה הליכות ביתה, צנועה, ומסורה למשפחה, משפחה שקטה וסמפטית, שדאגה לחיים ישרים והגונים.

ביום 10.11.42, ראש חדש כסלו, נשלחה המשפחה מגיטו מלוה לאושוויץ.

למשפחת סטביסקי בן — אברהם ומשפחתו — בארץ.

בית אבא ע"ה

כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזו. חז"ל

מעניין, הלא ישנם תוארים יותר מכובדים מאדם כשר, כגון, צדיק, חסיד וכו' ודוקא אנו רואים שהתואר „כשר" חביב לפני הקב"ה, עד שהוא מחשיב

כל כך את הדמעות שמורידים עליהם. אולי בגלל כך שהמושג „כשר" שייך לדבר שהיה בו סבוכים, שאלות, והדבר הועמד על כשרתו. אותו דבר לאדם שהיו לו מאבקים בחייו, בבחינת „ויאבק איש עמו ויוכל לו" ויצא שלם ולא זז מכשרותו. אדם כזה הוא באמת יקר לפני השם. על אבי ע"ה, רבי חנוך העניך בן ר' יהושע סטביסקי, אפשר לומר שהוא היה אדם כשר, עמד בנסיונות שונים, בזמן שהיה

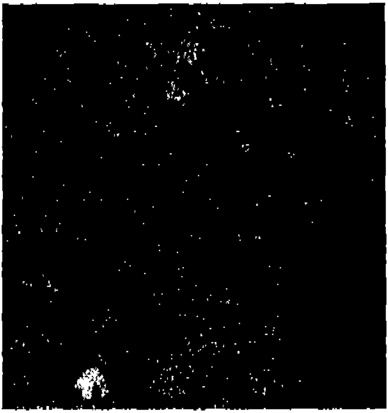

ר' חנוך העניך סטב-סקי הי"ד

שבוי ברוסיה, והמשפחה לא ידעה אם הוא חי בכלל. ישב במשך 4 שנים. ניהל מאבק על טוהר חיים. לא נתגעל במאכלי אסורות. לא יום ולא חודש רעב ממש ללחם. אבל לא אכל שום דבר שהיה עליו חשש טריפה.

על זה העידו הרבה אנשים שחי אתם ביחד. להפך, שם בגיא צלמות, עוד עשה נפשות ליהדות והפיח נצוץ היהדות אצל רבים לשלהבת י־ה. מן הצורך לאמר שהי' נזהר בקלות כבחמורות. אפילו את זקנו לא הסיר. כפי שסיפר, עמד בזה בנסיונות. גם בחיים הפשוטים לא שיחק לו מזלו. 10 ילדים היו בבית ונשארו רק 2: אני ואחותי חיה הי"ד. גם המצב הכלכלי לא היה מרומם. אמי ע"ה, שרה בת רבי יעקב שלום, אשת חייל היתה והיא המפרנסת היחידה בבית. אבא על פי רוב ישב בבית המדרש ולמד תורה, בצר לו נסע לרבו, אחד האדמורי"ם המפורסמים בפולין, והשיח את לבו. הוא חזר יותר רענן, יותר שמח. כי על כן חסיד היה, בנו של חסיד גדול, שעוד זכה להסתופף בצלו של הזקן מקוצק זצ"ל.

תקותו היתה רק לראות את בן יחידו, שהולך בדרך השם. לא חסך מאומה ממש מפתו הדל, בכדי לתמוך ולהקל על הבן, בזמן שלמד בישיבות מפורסמות

בורשה הבירה. כמה היתה שמחתו למרות הצער שבפרידה מבן יחיד, בזמן שהבן נסע לארץ הקודש עם משפחתו. הוא קיווה שגם הוא ומשפחתו יזכו לעלות לארץ ישראל. אבל יחד עם עוד מליונים יהודים נשמד בהשואה. עוד זכה להשיא את הבת היחידה היהלע, שבועיים לפני המבול. ההזמנה להחתונה, היתה הידיעה האחרונה מבית אבי.

ויווחה שמועה שהוא ואמא וגם האחות היו זמן מה בפלונסק, וכאילו הם עוד מתו מיתה טבעית. אבל לא ברור הדבר לגמרי.

ככה נשארתי לבדי. רק קבעתי לי את יום א׳ של פסח ליום הזכרון (נוסף ליום ח׳ כסלו זש״ה יום אזכרה כללית של קדושי עירנו) של הורי ואחותי וגיסי הי״ד. ובליל התקדש חג החרות, שבו אנו אומרים „שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם״, אני מעלה את זכרונם, ביחד עם כל בית ישראל שנהרגו ונשמדו בידי עושה עולה, ומתחנן: „שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם ותאיר לנו את חשכת הליל״.

הכותב בדמע בנו יחידו

א ב ר ה ם

סעגאל אברהם מרדכי ראש המשפחה, חנה רויזא (לבית שפירא) אשתו, הילדה: אלקה ועוד 2 ילדים.

בדחילו ורחימו אני מזכיר את שמו של ר׳ אברהם מרדכי הי״ד. אברך משי, בלי רבב. היה נע ונד ממקום למקום ולא הגיע לחוף מבטחים.

התחתן עם בת של ר׳ מנדל שפירא ולא הצליח בחיים. פרשת חייו היתה קשה. תמיד היה שרוי בריצה להרויח את לחמו. אנחנו ידענו להוקיר את האיש בעל המזג הטוב. הוא היה ציוני דתי; הוא היה הראשון שראיתי יהודי דתי, שבכל רמ״ח אבריו הוא מסור ונאמן לעמו ולארצו. עלי לציין שהיה זהיר במצוה קלה כבחמורה, ושמר על שרשרת הדורות שלא תנותק.

לא הלך בגדולות. התיחס בכבוד ובהערצה לכל מי שנברא בצלם אלהים. עזב את משפחתו ועבר לגור בורשה. בבדידות וגלמוד היה חי בעיר הגדולה. לא פנה לחברים ולמכירים, לא דרש ולא בקש עזרה וסעד, אפילו מאלה הקרובים אליו ביותר.

לפני מלחמת העולם השניה התאחד עם משפחתו. אשתו והילדה באו לורשה

לגור ביחד. פרשת הבדידות נגמרה וחשב להתחיל הכל מחדש. המלחמה פרצה והכל הלך עם הרוח.

הושמדו ביחד עם כל יהודי־פולין.

(ר׳ התמונה בעמוד 88).

סולדנר יעקב משה ראש המשפחה, הילדים: זיסה, רילה, יונה, רחל, מאיר יחיאל.

יעקב משה היה למדן ותלמיד חכם. בא לשרנסק מישיבות ותלמודו בידו. התנו של ר׳ זרח דער גלעזער. אשה אחת מסרה לחברתה שר׳ יוסף זרח דער גלעזער, האט א איידם א ברילנט. הוא ידע וטעם על בשרו את הפסוק „בזיעת אפיך תאכל לחם״. פרנסתו היתה קשה כקריעת ים־סוף. בכל זאת חסך קצת כסף וקנה ספר־טוב.

אעפ״י שהיה נצרך גדול ובקשוי פרנס את משפחתו, עזר ליהודי עני. ביחד עם הירצקא גרנאט ז״ל רץ לעזור לחולה.

הוא היה נחבא אל הכלים. אבל למרות זאת הכירוהו רבים, היכרוהו והוקירוהו. רבים ידעו להוקיר את האיש בעל המזג טוב. בחרו בו תמיד להיות בורר. היה חבר פעיל בחברה קדישא (גחש״א) וגבאי של בקור חולים.

היה אחד מן עשרה הזקלדניקעס (ערבים) שנאסרו ע״י הגרמנים תיכף לכניסתם. נרצח ע״י הגרמנים בסוף המלחמה.

השאיר שני בנים באמריקה.

ר׳ משה ניסן סוסקי

יליד שרנסק. בנו של הלמדן ר׳ יואל ליב הי״ד שנרצח ע״י צעיר נוצרי פולני במלחמת העולם הראשונה, בזמן שהלך לכפר גרקובה בעניני מסחר.

משה ניסן היה יחיד בעיירה שהשתייך למפלגה לא ציונית. בזמן עבודתו בורשה היה חבר פעיל במפלגת ה„בונד״ (מפלגת עבודה אנטי ציונית). כשחזר הביתה לחגים נשאר לגור בעיירה והתמסר לעבודה צבורית תרבותית.

מפאת מחלתו עבר לגור עם משפחתו — לפני מלחמת העולם השניה — לאוטבוצק ושמה נרצח ביחד עם יהודי מקום. נשאר בן אחד הנמצא באמריקה.

סוכול קריינדיל (לבית קאלקאווסקי) הילדים: אריה, אברהם פרל.

קריינדיל בת ר׳ ליבל דער ליטוואק. מנעורתה עבדה קשה, בכדי לתמוך בהורים הזקנים. כשהתחתנה המשיכה בעבודה, כי בעלה חלה.

נשלחה לאושוויץ ושמה נרצחה.

עליאש אליהו ראש המשפחה, פייגא (לבית בעקער) אשתו.

הוא חתנו של ר׳ טוביה בקר והיא בתו. הם המשיכו לנהל את המאפיה אחרי מותו הפתאומי משבץ לב בהיותו ביריד הגדול שהיה בשרנסק. אנשים צעירים מלאים מרץ. התחילו לבנות את עתידם. ראה המאמר בספר „דער לעצטער דור״.

נשלחו לאושוויץ מגיטו מלבה.

עבערט מלכה

אשת ר׳ משה ליב עבערט ז״ל. אם מסורה לשני ילדיה. הילדים היוו את כל החיים שלה. במסירות דאגה לכל פרט ופרט של הילדים שלה. כשתרמה לצדקה או כשעשתה מעשים טובים אחרים, כגון קצת אוכל תחת הסינור בשביל זנה ליפשיץ, היתה תפלה אחת בפיה — לבריאות הילדים.

גדליה חתנה התגאה בה ותמיד סיפר לי אודתה. היה רגיל להגיד שהפירוש הנכון של הפסוק „אשת חיל מי ימצא״ לא ידוע. אבל אפשר לפרש את הפסוק על האשה הזאת, הצנועה והשקטה, המוכנה לחלק את פרוסת לחמה עם אחרים. ואני — הוסיף — מקדיש לה, לאשה טובת לב זאת, גם הסוף של הקפיטל: „אשה יראת ד׳״ תנו לה מפרי־ידיה ויהללוה בשערים מעשיה״.

התפרנסה מעבודתה עד החורבן. (ראה המאמר הדור האחרון).

נשלחה לטרבלינקה מגיטו מלבה.

פריידנברג פדרא חיה־פייגא, פעדרא טוביא בעלה.

הילדות: חנה, מאניה (מרים).

חיה פייגה הי״ד

כל איש ואיש וספורו. העיקר לא להסתגר בד׳ אמותיו ולא להבדל מן המחנה. ספורה הוא בתכלית הפשטות: לר׳ מנדל פריידנברג ז״ל היו שלש בנות

ובן אחד. חיה פייגה היתה בתו הבכירה, והמדריכה שלהם — דרכה היתה דרכם.

חיה פייגה היתה בת גילי. ביחד השתתפנו בכל הפעולות הציוניות והצבוריות. זוכרני שבזמן היותי עוד מחובשי בית המדרש, אבל הספקתי כבר להציץ בספרים חצוניים, פגשתיה בעיר מלבה, בדרך למטבח העירוני. ראיתי שהיא מודאגת מן המצב הכלכלי בעיר. הסכמתי ללוותה למטבח במקום שהיתה חגורה סינור לבן ועוזרת לחלק תבשיל חם לעניי־העיר. שאלתי את מר ווינדיצקי (הרוח החיה במטבח) האם חסרות בנות במלבה?. זה תלוי בבן־אדם. לא שרנסק,

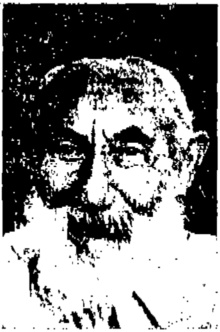

ר' מנדל

חיה פיגא בתו

אשתו

ולא מלבה קובעת. לב יהודי חם קובע — ענה. מסופקני אם אתם מעריכים את הבנות שלכם בשרנסק.

שרותה התרבותית והציונית

היו זמנים שמלה טובה בשביל הציונות עזרה לנוער הציוני, כי כל פעולה ציונית גררה אחריה מלחמה מבפנים ומבחוץ. החברים שעמדו בשורה הראשונה, באו בריב תמידי עם יהודי הסביבה. חיה פייגא לוחמת מן השורה, עמדה כל הזמן על משמרתה. בכל מבצע שהיה קשור עם ארצנו היתה מן המתנדבות הראשונות שהשתתפה בהם. כמו כן השקיעה הרבה מרץ ועבודה, לבסס המוסד התרבותי היחיד בשביל הנוער השרנסקאי, כלומר הספריה הציונית התרבותית.

בכדי לתת מושג על האשה הצנועה אביא דוגמה אחת על ההגיון הבריא שבה, כשמדדה ושקלה כל ענין וענין עד שהחליטה ושכנעה בזמן הצורך את החברים שהסכימו לדעתה.

קבוצת חברים לא ציונים החליטה לעזוב את הספריה הציונית, ודרשה

חלקה מן הספריה לפי המפתח של חברים. רוב חברי־הספריה שהיו ציונים לא הסכימו לחלק ולהקטין ע״י זה את המוסד התרבותי היחיד בעיירה. חיה פייגא היתה היחידה שהסכימה. לאחר הסבר שקול שכנעה החברים שטובת המוסד דורשת להסכים לחלוקה. ובזה הצילה את הספריה.

התחתנה עם טוביה פדרו (ציוני טוב) מזשורומין. ביתם היה פתוח לרווחה בשביל כולם. היתה אמה מסורה לילדיה, והחדירה בילדיה אהבה עמוקה לעם ולתרבותו.

פעם היתה לי ההזדמנות לשמוע באסיפה כללית של „ויצו״ שניהלתיה, את רעיונה על האם היהודית בכלל ועל תפקידה בגלות בפרט. על האם העבריה בגלות אמרה — להסתפק במועט, ולהקריב הכל בשביל הילדים, ולהכין אותם לעבודת העם והארץ.

בזמן המלחמה, כשהגרמנים גרשו כל יהודי זשורומין לורשה, באה עם משפחתה לורשה. חברי נתן ואשתו ספרו לי, שמסרו לה שמיכות, וחיה פיגא אמרה להם, שהסבל היהודי הוא טבעי בשביל עם, שהוא נע ונד כל הדורות. אבל היא מאמינה שהמלחמה תגמר וכולם יחזרו הביתה. רק אשת־חברי חנה ז״ל מסרה לי שכל המשפחה באה בעירום וחוסר כל, ובכ״ז לא נשברה ברוחה. לא הסבל ואפילו כשהמשפחה רעבה לפעמים ללחם, משפיעה עליה, אמרה, רק הכבוד היהודי, הנדרס על ידו פרחחים באצים גורם לה כאב ובושה. אחרי שיחה ממושכת אתה, התפלאה על אשה אמיצה זאת, שהיא מליאת מרץ ותוססת חייה, ומאמינה בעתיד של העם, אחרי הכל מה שעבר עליה. כזאת היתה האשה חיה פייגא משרנסק הי״ד.

לא זכתה לראות את עתיד עמנו. בשלחה לאושוויץ. נפלה עם כל יהודי פולין.

פריידנברג אליהו משה ראש המשפחה, מינדל (לבית קירשנבוים) אשתו, הילדים: חנטשה, אברהם, מיכאל.

ביחד עם אליהו משה למדנו בחדר אצל ר׳ ליבוה הויזמן ז״ל, היו לו כל האפשריות להיות ילד שמח. ההורים שהיו אמידים, לא הפריעו לו בשום דבר. בכל זאת היה רחוק מלהיות שמח. אעפ״י שהיה ילד נעים ולבבי לא השתתף במשחקי — הילדים. כשגדל השתתף במוסדות התרבותיים.

הרבה סבל בחיים המשפחתיים. המחלה של אשתו הרסה אותו. בשנת 1934,

אברהם, מיכאל ילדי אליהו משה

כשמצבו המשפחתי השתפר, התעניין גם בעבודה צבורית. נבחר לועד של הבנק הקואפרטיבי (ראה התמונה של הבנק).

מגיטו מלבה נשלח לאושוויץ. (ר' התמונה בעמוד 48).

מאת **רחל** (ריקל)

האמת הטרגית!

נר לנשמת יקירי! למשפחת פריידנברג הי"ד

את ארשת-פניהם של היקרים והחביבים במשפחתי, בסבלם ובענויהם בזמן השואה והחורבן, הנני מרגישה,,, יחידה נשארתי מכל משפחתי הענפה והמסועפת, ללא אח ואחות וללא כל נצר ושריד ממשפחותיהם.

יום יום, חודש חודש, ושנים רבות חכיתי, קויתי והאמנתי שביום בהיר אחד תפתח הדלת ויופיע אחד מן היקרים שלי... כעת הכל תם ונשלם. פולניה, הארץ העקובה בדם, קלטה אותם. בגיא צלמות הזה כולם נעלמו. יחידה נשארתי.

במשותף עם כלל ישראל המבכה את חורבנה של יהדות אירופה במלחמת העולם השניה, נושא כל יחיד ויחיד את פצעו הוא ויגונו האישי על אבדן האנשים הקרובים והיקרים לו.

אף כי הרבה שנים עברו — דור שלם — מאת שעזבתי את ביתי בגולה הדוויה, הם, אישי־דורי, נשארו חרותים בזכרוני וברגשותי, במהותי ובכל ישותי. קשה לי עד למאוד, כיום ועד עולם להשלים עם חסרונם של היקרים. זכרם חי בלבי. כי הפצע הוא תמיד טרי וממאן להגליד.

אתי כאן בישראל אני נושאת את זכרם, בשמחותי ובעצבוני, לעולם לא אשכחם.

ארץ אל תכסי דמם.

פריידנברג זרח ראש משפחה, גיטל נעכא אשתו.

יליד שרנסק, בן ר' יצחק יעקב ז"ל, סוחר דגים, שעמד בראש חברת משניות. משפחה ותיקה, מושרשת, בשרנסק, שתקן מטבעו. איש שוקט ורוגע, אבל סגור בדאגותיו. חי חיים צנועים, בלי דרישות יתרות.

כשמצבו הכלכלי הורע, עבר לגור בזשורומין. היה ידוע בתור איש צדקה, ודואג לזולת. נהג בכבוד עם כל אחד ואחד. לא פעם פגשתיו כשאסף כסף למען נצרך ולשם עזרה למישהו.

בזשורמין היה חבר להסתדרות המזרחי, והתפלל בשטיבל של המזרחי. לפעמים השתתף במבצע של המזרחי.

נרצחו ביחד עם כל יהודי זשורומין.

ח. מלכה פליישר

אשה זקנה, אמא של יוסף פליישר ז"ל. קבלה תמיכה מן הילדים באמריקה. (ר' התמונה בעמוד 414).

פליישר יוסף ראש המשפחה, פייגא (לבית ניבורסקי) אשתו.

הילדים: רבקה, שלמה, יוטא, רויזה, נח אברהם.

יוסף פליישר יליד שרנסק, בנו של מלכה פליישר ז"ל. אחרי החתונה,

היה אחד מן הסוחרי־הסוסים הגדולים בעיירה. כשהמסחר בסוסים התמוטט, הוא היה מן הקרבנות הראשונים ולא התאושש. שאלת הקיום היתה בכל חריפותה. המשפחה המשיכה בקיומה, רק בעזרת הילדים.

פרשת חייה של משפחת פליישר, בזמן מלחמת עולם השניה, מהווה טרגדיה נוראה מהתחלה עד הסוף. בתחילת המלחמה מתה בתם הצעירה, האינטלגנטית, העדינה והמוכשרת רבקה. בנם, נח הנחמד, היה בין החמשים שנרצחו ע״י הגרמנים בגיטו מלבה. בתם, יוטה, נרצחה ברוסיה. פייגא, אשתו של יוסף, קבלה התקפת עצבים מרוב צרות, ובמצב של גסיסה הוצאה מגיטו מלבה ולא חזרה. הנשארים נרצחו באושוויץ. (ר׳ התמונה של רבקה בעמוד 52).

פיטל זלמן ראש המשפחה, דבורה אשתו.

הילדים: דינה, רחל, דוד.

זלמן פיטל, בעל המספרה והפלדשר בא לשרנסק מעיירה אחרת ונקלט בין תושביה. צנוע ועניו במהלך חייו. איש הרגש ובעל לב טוב. בתור פלדשר עזר הרבה. מעניים לא לקח כסף, שכר טרחתו.

(ראה המאמר „גבורים משרנסק״ בחלק הראשון).

כל המשפחה הושמדה באושוויץ. הוא נורה בזמן המרד באושוויץ.

(ראה התמונה בעמוד 302).

פלוצקי שלמה ראש המשפחה, חיה אשתו.

הילדים: שרה, חיים אליעזר, שיבה, חנה.

המשפחה עברה מן העיירה ביזשון לשרנסק לקחה בחכירה את המאפיה של פייגא קוראלציק אחרי מות בעלה. התאקלמה בעיירה והרויחו את לחמם.

הושמדו ביחד עם כל יהודי שרנסק.

ביילה יבלנובסקי — (לבית פלוט)

ילידת שרנסק. בתו של סנה וחנה חיה. נתיתמה מאביה בגיל צעיר. ותפלה אחת היתה שגורה בפיה: „לוא אפשר היה לראותו רק פעם אחת... היתה רגילה

להגיד. אומרים על אבא שלה שהיה יפה־תואר ופקח, אצלי דמותו מטושטשת... דרך אגב, אני זוכר אמרה אחת, של אביה כשבא לבית המדרש להתפלל, תפלת שחרית, והמנין התפלל בנוסח ספרד, הוסיף ואמר, שההבדל בין שני הנוסחאות הוא בשירה...

אם זכרוני לא מטעה, עברה ביחד עם משפחתה בשנת 1926 בערך, לגור בעיר הסמוכה מלבה, ובילה החלה לפרנס את עצמה. התחתנה עם בן של משפחת יבלנובסקי ונולד להם ילד.

היתה אהובה על כל יודעיה. בחברה הופיעה תמיד עם חיוך מלבב. הצחוק השתפך על פניה.

נרצחה ביחד עם כל יהודי הגיטו.

צוקר פייגא

אשתו של ר' ראובן צוקר ז"ל. בנה היחיד הירש ז"ל, נפטר בשנת תשי"ז בתל אביב. השאיר משפחה גדולה ומסועפת בלי עין הרע.

לפייגא גם בת טעשע הנמצאת באורגווי.

ציכאביץ אברהם יצחק ראש המשפחה, מאשא אשתו.

אנשים פשוטים, אנשי העבודה. היו להם חיים קשים. נאבקו יחד להוציא את לחמם. שניהם עמלו קשה. והסך־הכל היה עגום.

היה יהודי טוב. אהב יהודים. דאג שהילדים יהיו יהודים טובים. חתנו, איגלוביץ, היה בין החמשים שנרצחו בגיטו מלבה.

קאלקובסקא חנה

אשה זקנה אלמנת ר' לייבל קאלקובסקי ז"ל, שהיה ידוע בשם דער ליטוואק, מתה בטרבלינקה. ביתה נמסר ל־פולקס־דויטש.

קאנסקאוואלסקא יצחק ראש המשפחה, יזכה אשתו.

הילדים: הענעך, חוה, מאיר.

ביהודי הזה קוים הפתגם העממי באידיש א סאך מלאכות וויניג ברכות

הוא היה א שטריק־מאכער (שוזר חבלים) ובעל עגלה ומוכר דגים ועוד,,, ובכל המלאכות האלו עמל קשה, ובעזרת הילדים הצליח בקושי לפרנס את משפחתו.

על אשתו יזכה אני רוצה להקדיש מלים אחדות דרך של סבל ומצוקה ועניות היתה דרכה בחיים. בכל זאת שמרה בצניעות ובהקפדה על קן משפחתה ראינוה תמיד שהיא רצה או ללוות כסף, או לעזור לזולת למישהו, היא העריצה כל אדם מישראל, בלבה בערה אהבה עמוקה לכל יהודי ויהודי, דאגה לחולה שלא ישאר בודד בלילה, קיימה מצות בקור חולים במלואה.

האשה הפשוטה והצנועה, נש־אה כל ימיה לא רק דאגתה וצרותיה הפרטית, כי אם גם דאגת אחרים היתה לה רצון אמיתי לעזור ולהקל לכל אחד, זאת היתה אשה טובת לב.

בנה מאיר היה, אחד מהמשתתפים במרד, במחנה אושוויץ (ראה המאמר באידיש גבורים משרנסק).

טובה רשי קורן (לבית אלשעווער).

זלמן הירש קורן בנה, איטה מאירה קורן נכדה.

אשת נעוריו של ר' ברוך קורן ז"ל. נאבקה יחד אתו במלחמת החיים והקיום ובכל גלי־ההתאחזיות, הן בזמנים הטובים, והן בזמן שהמציאות המרה גרמה לסבל ולמרירות.

בתו של החסיד הקוצקאי. אחרי קוצק עבר לחצר הזווליני ר' שמחה מאיר אלשעווער ז"ל, שהיה חסיד יחיד בעיירה שהשתייך לחצר הזוולני. התפלל בשטיבל דגור ותמיד ספר בגדולותו של הרבי הזווליני.

ר' שמחה מאיר היה בוכה על שני דברים: א. שהחסידות בשרנסק ירדה מגדלותה; ב. שבחורי בית המדרש לא מתענינים בקורותיה של שרנסק, ולא בחסידיה הראשונים.

באווירה חסידות כזו, שאביה ר' שמחה היה מרבה לשוחח על החסידות בכלל, ועל רבו בפרט, גודלה וחונכה טובה רשי ז"ל. בימים ההם לא בקרו בנות ישראל, כידוע, בבית הספר. התנוך הדתי היה בשבילן מוגבל. בעיקר קיבלו חנוך ביתי שמטרתו היתה להחדיר בהן „ראשית חכמה יראת הד'", כמו שכתוב. בעיקר הקפידו ההורים לגדל ולחנך את הבנות למצוות ולמעשים טובים.

אשה צנועה, תמיד היה לי הרושם, שהיא שוקלת ומודדת בכל הדברים שהיא עוסקת. היתה אם מסורה לכל ילדיה עד לידי הקרבה עצמית. די אמתא „אידישע מאמא". היה מפורסם הסיפור, שבימי מלחמת העולם הראשונה, נכנס

חייל גרמני לחנותה על מנת לקחת פנס־כיס וסירב לשלם. בחנות נמצאה אותה שעה בתה צלה. כשנוכחה בדבר שאינו רוצה לשלם, היא הטיחה נגדו שכדאי לו שיזכור, מה עשו בשעתו נשי־בלגיה לחיילים גרמנים. החייל הגרמני ברוב כעסו הוציא אקדח וכוונו לצלה. באותה רגע הופיעה אמה, היא נעמדה בין החייל לבין בתה כשזרועות פתוחות ועיניה עצומות, וכולה דרוכה לספוג הכדור.

צופיה הליכות ביתה — קמו בניה ויאשרוה (משלי)

על הפסוק הנ"ל, צופיה הליכות ביתה, מסביר „הבאור" של הפילוסוף מנדלסון ז"ל: האשה המשגיחה בשקט על כל הליכות בני־ביתה, על כל פסיעה ופסיעה. ובטרחותה היא מונעת עצלנות. מספרים על צדיק גדול, שהיה נהוג אצלו שבסעודת ליל שבת הסבו אל שולחנו רק חסידים, בעוד שבני ביתו לא השתתפו כלל בסעודה. פעם בשבת התארח הרבי אצל רבי גדול אחר, ונוכח שכל בני ביתו, לרבות אשתו ישבו בצוותא על יד השולחן בשעת הסעודה. על שאלת האורח, מי זאת האשה היושבת על יד השולחן, עונה הרבי־המארח שזאת מלכה'ניו. על השתוממותו של האורח, על שמלכה'ניו שהיא אשה מסבת ע"י השלחן, אמר המארח, שהפסוק צופיה הליכות ביתה, פירושו, שכל כבודה בת מלך פנימה, ובזכותה של המלכה הצנועה והשקטה יושבים פה ואוכלים בהרחבת דעת והאווירת השמחה והשקטה שזוכים בה אנשי מעשה ואנשי־אמונה. יש לזקוף לזכותה של הנשים המביאות האושר הביתה. מי שזוכר את מרת טובה רשי ז"ל השקטה, שפניה שפעו אצילות ואת חיוכה הצנוע מלא הבנה וחן, — יבין המושג של הפסוק „אשת חיל מי ימצא". במצבים שונים היא שמרה על שלוות רוחה וגזהרה מלהטריד את הזולת אף בשעה הקשה ביותר. כשאני שומע את בנה נחמן שיבדל לחיים ארוכים, הנמצא בארץ, מדבר בשקט האופייני שלו, אני נזכר באמו המנוחה ז"ל.

בראשית המלחמה עברה לאוסטרוביץ ושם נשמדה ע"י הנאצים באוקטובר 1942 בשעת הגירוש. (ראה התמונה בעמוד 237).

ג. קורן

בתי הקטנה איטה מאירה הי"ד

הסבל הגדול של ילדי היהודים החל עם סגירת בתי הספר על ידי הגרמנים. הנאצי שהוציא לפועל את הפקודה בדבר סגירת בתי הספר של היהודים בלובלין

אמר: מהיום והלאה יהיה הנוער היהודי תחת חסותנו, אנחנו נחנך אותו. צמרמורת עברה את בשרנו בשמענו זאת, כי מהי „חסות" הנאצים ידענו כבר אז, בראשית המלחמה. מאז התחילו הילדים להרגיש שמהוריהם נשלל לא רק החופש האישי, אלא גם האפשרות של מתן חסות לילדיהם. אותו רגש הבטחון בהורים הנטוע בלב הילד, דעך פתאום, והוא ראה את עצמו נתון למשחקם של גלי השנאה שהציפו את רחוב היהודים. הילדים נתבגרו באופן פתאומי. טרם זמנם. ההורים התביישו להביט בעיני הילדים, בידעם שאין לאל ידם להקל את הסבל הקשה שנפל גם על שכמם הרך של הילדים; התביישו גם הילדים להביט נכחה לעיני הוריהם, שהעצב, היאוש וחוסר האונים ניבט מהם.

איטה מאירה קורן הי"ד

ששון החיים נגזל מבתי הרכה איטה מאירה, שטרם הגיעה לגיל עשר. ילדה רכה זו חונכה בבית הספר העברי „תרבות", שם האידיאלים הלאומיים וכלל האנושיים שמשו נר לרגלי המחנכים בעבודתם, שגם אמה מניה מבית יורמן הי"ד נמנתה על צוות המורים. כשהאכזריות והברוטאליות של שונאינו נחתו על ראשינו נהרס עולמה של מאירקה הקטנה, כפי שנהרס עולמם של כל ילדי היהודים בפולין. על שאלתה הגורלית הטראגית — שהיתה גם שאלתם של הילדים כולם —: „למה"?! לא היה בפינו מענה, כי איך אפשר היה להסביר לילדים שהאדם יכול לפעמים ליהפך למפלצת גרועה בהרבה מחיות טרף.

השתוללותם של מפלצות אלה גברה מיום ליום. כיתר הילדים כן גם אירקה לקחה על עצמה חלק הגון של הסבל הקשה שנפל בגורלנו. היו זמנים שהמבוגרים לא יכלו לצאת את הבית בלי לסכן את נפשם בסכנה חמורה ואז הילדים הם שהיו יוצאים כדי לקנות צרכי אוכל. כשקמתי בחורף לפני עלות השחר, בשעה שאין להבחין בין יהודי ללא יהודי, למען ללכת לבית המאפיה לקנות לחם, ראיתי את אירקה לבושה כבר ועטופה בבגדי חורף ללוותני בדרכי.

מורים אחדים, וגם אני ואשתי בתוכם, עשינו מאמצים כדי להמשיך את

עבודת החינוך למען ישכחו הילדים קצת על יד הספר מרושם ועמלם. ארגנו קבוצות ילדים ללימוד ב„מחתרת" בבתים פרטיים. הילדים למדו בחשק רב, בעיקר אהבו אז את לימוד התנ"ך וידיעות על ארץ ישראל הנבנית. חיש מהר למדו מנסיונם את הדרך בה הלכו היהודים מאז ומתמיד בגולה בצר להם: במקום המציאות המרה, שהשתדלו להינתק ממנה, העלו על דעתם את העבר המפואר של האומה שקסם להם, והשקיפו בבטחון לקראת העתיד. אירקה למדה אז הרבה פרקים מן התנ"ך בעל פה וכחניכת ביה"ס „תרבות" שהשפה העברית היתה שגורה על פיה, היתה בולעת ממש ספרי קריאה לילדים בעברית.

באמצע החורף של שנת 1940 גורשנו מדירתנו בחוסר כל ונכנסנו לדירה בגיטו הצר, ושם התגוררנו עם עוד שתי משפחות בתנאים ללא נשוא. הרגשנו אז את עצמנו כתלושים מן הקרקע, כבני־בלי־בית. הסבל היה קשה, אך חדלנו להתאונן על מצבנו ולא היינו מתנים איש לרעהו את צרת לבו. כל אחד התבודד עם צערו. המאבק הקשה והאכזרי על כל פרט קטן שבחיים היומיומיים, העירנות הדומה לזו של חיה נרדפת והמאמץ להתחמק מן הסכנות שארבו לנו על כל צעד ושעל — אלה בלעו את כל מרצנו.

בתנו הקטנה השתתפה במאבק זה ככל אחד מאתנו. לא ידענו אז מה שמתרחש בלבה. נדמה היה כי אין לה כל בחיים זולת חלקה זה במאבקנו הפרימיטיבי. אך כעבור זמן מה נוכחנו שלא כן הדבר. תחת מעטה הדכאון היו מפכים בלבה רגשות עזים שמצאו את בטוים בכמה שירים שכתבה בשפה הפולנית, בהם הביעה את צערה, עינויי נפשה, וגעגועיה לאור ולחופש.

דרך החלון של דירתנו בקומת הקרקע אפשר היה לראות אך את החיים בכיעורם. האנשים שעברו בסמטאות המרופשות נראים היו כצללים. בהתעטף עלית נפשה, נפש זכה של ילדה, הביטה אירקה דרך החלון לא אל הסמטה המכוערת אלא נשאה את עיניה הכחולות אל על, אל השמים הזכים, והקשיבה אל קול הצפרים שהיו נעצרות מזמן לזמן על משקוף החלון והיו מפיגות בשירתן העליזה את עצב הילדים, שהיו כאילו מנודים ביחד עם הוריהם על ידי הנאצים נושאי ה„תרבות" של „האדם העליון". בתנו רקמה בשיריה את חלום חייה ואת כיסופי נפשה שהיו תלושים מן המציאות המרה.

גם בדירה־לא־דירה זו לא ניתן לנו ליהנות זמן רב.

צמצום הגיטו, הקטנת שטח המחיה של היהודים, אלצנו בראשית שנת 1941 לחפש מקום סתר חדש. הגזירות החדשות שניתכו עלינו, הציד על הגברים ונשים כדי לשלוח אותם לעבודות פרך למחנות עבודה, ציד שהיה לציד חיות, לא נתנו לנו מנוח אף ליום אחד. אך גם לזה הסכנו. הרעת המצב דרשה המצאת תחבולות

חדשות, איך לקדם את פני הרע. מטרת הנאצים ברדיפות אכזריות אלה היתה להשפיל את היהודים מבחינה פיזית ונפשית כאחד, לשבור את רוחם במידה כזו, שיוכלו לבצע את ההשמדה הטוטאלית בלי התנגדות מצד הקרבנות. נותקנו אז מן העולם החיצוני ולא היה כל קשר בינינו ובין קרובינו בערים אחרות. עזיבת הגיטו בלי רשיון נענשה בעונש מוות. הגרמנים עשו זאת למען מנוע מן היהודים את האפשרות של ארגון איזו שהיא התנגדות. אך כגורל הרדיפות כן גדלה מידת החסיבות הפנימית. רוצים היינו להאמין שזוהי עת חלוף — „אז מוועט זיי איבער־לעבן". זו האמונה היהודית הנושנה ב„נצח ישראל" — אמונה די תמימה בימים ההם. וזה היה הנשק היחידי. בראשית 1942, כשהגרמנים היו במלוא חוסנם, מי היה יכול להעלות על דעתו התנגדות אקטיבית לכוח הנורא שהלך הלוך והכנע עמים וארצות.

עלה אז על דעתנו להעביר את בתנו לאחותי באוסטרובייץ, כי לובלין נטלה תשעה קבין מכל הצרות שבאו על יהודי פולין. אירקה, כהרבה ילדים בגילה, התגברה חיש מהר על הסבל והסכנות שארבו לנו. הילדים והנוער עברו בטמפו מהיר את תהליך ההסתגלות למצב והחיסון הנפשי שהיה מאז ומתמיד קרש ההצלה היחידי בזמנים הקשים בגולה. בלי כל היסוס יצאה לאוסטרובייץ לבדה והגיעה לשם בשלום. אך כעבור עשרה ימים חזרה, בגבור עליה הגעגועים אלינו.

במארס 1942 כשהתחיל הגירוש (אויסזידלונג) מלובלין והטבח שליווה אותו עלה בידינו להתחמק מן העיר ולעבור ברכבת לאוסטרובייץ. כמובן, הסרנו אז את הסרט היהודי מעל בגדינו. עוז נפשה של בתנו שהתנסתה כבר בכך הוסיף לנו אומץ. כל רגש של פחד לא היה ניבט מעיניה. באופן יחסי היה המצב באוסטרובייץ טוב בהרבה מאשר בלובלין. אך כשהתקרבה הסכנה גם לשם היתה מגמתי היחידה להציל את אשתי ובתי. עלה בידי לקבל בשבילן תעודת זהות פולנית. הן עברו לכפר רחוק בסביבת טרנוב. שם גרו כששה חדשים ביחד עם בן אחותי שהיה אז בן שלוש. קשה לתאר את עוז רוחה של אירקה בימים אלה, כשהיא ללא כל פחד באה ברכבת לבקרני, מרחק של כמה מאות קילומטרים.

כשנודע להן כעבור חצי שנה שהגרמנים עומדים להעביר את התושבים הפולנים מן הכפר הזה למקום אחר ולהושיב שם מתיישבים גרמנים, חזרו לגיטו באוסטרובייץ. כעבור זמן מה כשהגרמנים עמדו לחסל את הישוב היהודי באוסט־רובייץ ולסגור את חלק מיהודיה במחנה עבודה, עברה אשתי עם בתי לוורשה. מסיבות ידועות אני לא יכולתי להילוות אליהן. באמצעות פולנים קיבלתי מהן שני מכתבים, ואחרי כן כשבמשך זמן רב לא היתה כל ידיעה מהן, שלחתי מכר

פולני לוורשה להיודע מה מצבן. השליח לא מצא אותן כבר במקום מגוריהן, אמרו לו שבראשית מאי 1943, בשעת המרד בגיטו ורשה, יצאו את הבית ולא חזרו עוד. זמן רב השליתי את עצמי בתקוה שהן נמצאות באיזה מקום אחר, אך אחרי כן נודע לי שנתפסו בחוצות ורשה על ידי הגסטפו. אז כנראה נפחו את נשמתן בקדושה ובטהרה...

כשהגעתי ארצה אחרי שהותי במחנות ריכוז הנצחתי את זכרת בספריה שיסדתי על שמה בבית היתומות הכללי בירושלים. למעלה ממאתים וחמישים יתומות המתחנכות במוסד למופת במוסד זה, קוראות בספרים שעליהם צויין השם: איטה מאירה קורן הי"ד.

קודזבארסקי אלחנן ראש המשפחה, גיטל אשתו.
הילדים: חיה לאה, משה, רבקה.

מן המשפחות הכי־ותיקות בשרנסק, אביו או משפחתו היה בין המשפחות הראשונות, שהורשו לקנות בתים חדשים.

הם היו שלשה אחים, עמך'ניקס, פשוטים, אבל כנים, ישרים וטובים. הוא היה זהיר בכבוד חבירו. כל תושבי שרנסק כבדוהו וחיבבוהו.

הוא עסק בבניה כל ימיו. בנה והקים בנינים. כנראה שלא האמין וגם לא תאר לו, שבארצות הגלות, רכוש יהודי הוא הפקר. הכל הלך עם הרוח.

היה מוכן לעזור ועזר לכל נצרך.

כל המשפחה ביחד אתו נשלחה לטרבלינקה.

קודזבורסקי יצחק ראש המשפחה, פייגא אשתו.
הילדים: אברהם, מרים, משה, בתיה.

יצחק ופייגא ילידי שרנסק. פייגא, בת ר' משה מיצנמכר ז"ל, יצחק אחיו של ר' חנא ז"ל. יצחק היה בצבא הרוסי. כשחזר, התחתן בתקוה לנסוע לאמריקה. חסכו כי האמינו שיצליחו לצבור סכום, שיספיק להוצאות הדרך. לא עמדו להם ההתאמצויות והעבודה הקשה, את הסכום לא השיגו ונשארו בשרנסק. (ראה המאמר „הדור האחרון").

בנם משה נשלח מגיטו מלבה עם הטרנספורט השני, וקפא מקור בזמן

העבודה. נחום אלטוס משרנסק מספר שניסה להצילו, סחב אותו מספר קילומטרים אולם היה כבר מאוחר.

קירשנבוים אלתר

בנם של ר׳ מיכאל וגולדה ז״ל. בדמי ימיו על סף חיי הבגרות, נדחף לעולם הנצחי. באופן כל כך טרגי ואכזרי תמו שנותיו. תמיד ראיתי בעיניו העצבות, וגם התקוממות נגד הכל. האמנתי שגסיסת ופטירת ההורים בגיל העמידה השפיעו עליו, כי אפשר היה להכיר בו שנושא בתוכו תוגת־החיים. כצל עברו החיים שלו.

אני זוכר אותו מזמן שגר בשרנסק, עם הורים ואחים ואחיות. דאגת הפרנסה העיקה על המשפחה הזאת. אבא נפטר, ואחריו הלכה אמא. הילדים היתומים התחילו ללחום על קיומם.

אלתר ואחותו מינדל.

היה צעיר עם כשרונות גדולים, שלא נוצלו, כי מלחמת הקיום גזלה ממנו כל מרצו. כשעברה המשפחה לגור למלבה, היה בטוח שזהו רק מקלט ארעי. הוא חלם על אמריקה או על ארצנו, אבל קלגסיו של המנאץ ושל האשמדאי, השיגו אותו, וביחד עם כל יהודי פולין עברו לעולם הנצחי.

האם יש שלומים לדם צעירים?
יש לו אח באמריקה ואחות בארץ.

קליימן שלמה ראש המשפחה, יוטא גולדה (לבית הילר) אשתו.

שלמה הוא מזשורמין. התחתן עם יוטא גולדה בת ר' צבי היללער ז"ל. משפחה ותיקה. הוא צעיר והיא צעירה והם החלו לסדר חייהם. הם היו הראשונים בעיירה שהשוט הגרמני פגע בהם בעת ששלמו 500 זובים קנס על לא דבר. אבל המשיכו חייהם. יחד עם כל יהודי שרנסק, עברו משרנסק לגיטו מלבה, ומשם לאושוויץ.

פייגא שרפסקי — קנובל, פנינה, משה.

בת ר' יעקב משה ז"ל, ושל חיה שרה שרפסקי הי"ד, שהתחתנה עם בחיר לבה, קנובל שלמה, שעבר כל שבעה מדורי הגיהנם ונשאר בחיים.

פייגא חונכה, כמו כל הילדים בשרנסק, להיות בת טובה לעמה — לאהוב את העם והארץ. שאיפתה היחידה היתה להגיע ארצה, שאיפת כל צעירי עיירה. ממלבה נשלחה למחנה אושוויץ.

קודזבורסקי יהודית (לבית רוזנבוים).

הילדים: משה, חנה, זלמן, נת.

המשפחה גרתה בבית פרטי שלה, והתפרנסה בכבוד בעזרת הילדים.

משפחה שקטה וטובה. לא נשמעה אף פעם תלונה על אי הבנה בינה לבין השכנים. יחסים הוגנים וטובים שררו תמיד בין המשפחה הנ"ל לבין השכנים. נרצחו באושוויץ.

קאלאקובסקא יוכבד

בתה של חיה שרה (די געלע) ואשתו של מנשה קאלאקאווסקא. אחר פטירת בעלה, הצליחה אחרי מאמצים מעל אנושיים להמשיך בעבודה, ונסעה מעיירה לעיירה למכור את תוצרתה לגויים שבסביבה.

הושמדה באושוויץ.

קוראלטשיק פייגא (פייטשא)

אשתו של ר׳ קורלציק ז״ל. ילדיה, פרט לבת אחת, יוטא הי״ד, שהיתה בפולין נמצאים כילם בארץ.

ר׳ חלף קורלטשיק ואשתו, וא. ז. זימן ואשתו

אחרי מות בעלה, מסרה המאפיה — בחכירה — למשפחת פליצקי. לבטח חשבה — ואולי גם התכוננה ביום מן הימים לבוא ארצה. הנני בטוח כי האמינה שלא רחוק היום, ותזכה לראות את ילדיה ונכדיה בארץ.

בלילות השחורים באושוויץ, חשבה על הילדים בארץ. מגיטו מלבה נשלחה לאושוויץ, ונדחפה לעולם הנצח.

קודזבארסקי אברהם ראש המשפחה, זלטה (לבית שרפסקי) אשתו.
הילדים: דוד ובלהה.

אברהם וזלטה שניהם נולדו בשרנסק, אברהם בן ר' חנא ז"ל, זלטה בת ר' יהודה דב שרפסקי ז"ל. אברהם קבל חנוך כמו כל הצעירים בעיירה למד בחדר, ולמד מקצוע, את זלטה הכרתי יותר טוב כי נכנסה לביתנו והיתה חברה של אחותי פייגא הי"ד, היא היתה אשה פקחית וחיננית, צנועה ושקטה.

שמעתי כשאמרה לאחותי, אומרים שיש לה עינים עצובות, אבל היא להיפך, צוחקת הרבה, ובכלל מטבעה היא לא עצובה, התערבתי בשיחה, שעינים שלה השחורות הן יהודיות עצובות.

אברהם ואשתו זלטה.

בוכה הלב שהחיים של צעירים תוססים, הופסקו בתנאים כאלו. הם נשלחו לאושוויץ מגיטו מלבה.

קרוק יחיאל ראש המשפחה, חיה (לבית ווייסברג) אשתו.
הילד שלמה.

צנוע ועניו במהלך חייו היה יחיאל בנו של ר' מנדל קרוק ז"ל, נהג בחברו

בכבוד ובהערצה. לא הלך בגדולות.

היה מן הבחורים הטובים בעיירה קראו לבחור כזה תורה עם סחורה. בימי בחרותו ספג לתוכו תורה ויראה, ויסודות אלה לוו אותו כל השנים שהכרתיו.

התחתן בסקרנוביץ עם חיה לבית ווייסברג. שנים אחדות אחרי החתונה חזר לשרנסק עם משפחתו ועסק במסחר העצים (ראה המאמר „הדור האחרון").

עוד לפני עלותו של אביו וגם לפני עלותו של בתו חנה, תכנן לעלות עם משפחתו ולהשתקע בארץ. לא פעם שמעתי ממנו כי היו לו הזדמנות שונות לעלות ארצה והחמיצן.

יחיאל ואשתו חיה.

בשרנסק הכרתי את אשתו חיה, גם היא נשאה את סבלה בהתאפקות, אף על פי שהיתה מלאת חיים ומרץ.

בזמן השואה גרו בגיטו לודז׳. גורלם כגורלם של כל יהודי פולין.

יחיאל קרמרזש ראש המשפחה, פרידה (לבית לנדוי) אשתו והבנות.

ר׳ יחיאל, חתנו של ר׳ מנדל לנדוי ז״ל, נישא לבתו פרידה, עדין הנפש, אחד מן הטפוסים היקרים, המביאים כבוד לכל איש הבא אתו במגע. את ר׳ יחיאל, שלא היה שרנסקאי כלל, הכרתי וקשרתי אתו יחסי ידידות. את פרידה אני זוכר כבתו של ר׳ מנדל ז״ל.

זוכרני את הווכוחים ודברי התורה שנאמרו בחתונה של ר׳ יחיאל. בפולניה היה נהוג, שהחתן ישב עד החופה בין הבחורים ועסקו בדברי דאוריתא. מצאתי בו למדן וירא שמים ונוסף לכך ציוני מסור לעמו ולארצו. יום יום נפגשנו בבית המדרש בזמן שישב למד שעור בגפ״ת, כי היה קבע לו עתים לתורה.

את פרידה פגשתי אצל דודה, ר׳ מנדל שפירא ז״ל בשנת 1912 בזמן בקורי אצלו עם גיסי ר׳ מנחם ז״ל. השיחה נסבה על הפלשים בחבש, גלוייו של ד״ר פייטלוביץ, גיסי שהכיר אותו אישית ספר על התאמצותו לגלות את הפלשים. פרידה שהיתה נוכחת והתערבה בשיחה, הפליטה ספק ברצינות וספק בצחוק, לשם מה לחפש ולגלות עוד יהודים שיסבלו. כשהרגישה שהדגישה את הסאת סיימה „דעם ישיבה בחור געפעלט גישט מיין בעמערקונג״. ואני אומר כאילו לעצמי, מי שמציל יהודי כאילו הציל עולם מלא. אומרת פרידה ז״ל: זהו מצבנו סבלנו וסובלים. אל תדאג, ישיבה בחור, גם אני אוהבת אלע אידן. הרבה זמן לא גרו בשרנסק ועברו לגור למלוה.

הם נספו ביחד עם כל יהודי מלוה.
יהי זכרם ברוך.

רוזנבוים רבקה והילדים שמחה ולאה.

רבקה אשתו של ר׳ מנדל רוזנבוים ז״ל, שנפטר לפני מלחמת העולם השניה. אשה דתית היתה שדאגה רק לחנוך דתי. בכל הזדמנות הזכירה את הפסוק של ההלים „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים״.

היא העריצה כל יהודי שומר רת ולמדן. היא אהבה את למוד התורה והשתדלה שבנה שמואל יסע לישיבה ללמוד תורה.

ידעה לספר הרבה אגדות מן התלמוד, פעם אחת מסרתי לה על חלום שחלמתי, והיא לימדה אותי מה לעשות ומה להגיד. אם זה חס־וחלילה חלום רע, תגיד „חלומות שוא ידברו״. ואם הוא חלום טוב, תגיד בסמן השאלה, האם החלומות שוא ידברו? כנראה שקראה הרבה ספרים באידיש; ידעה הרבה מעשיות על הרביים והצדיקים.

החתונה של בנה שמואל עם בחי״ל שרה, היתה אם זכרוני לא מטעה בבית הפרטי של ההורים שלו ע״י הנהר. היא ישבה בפנה, מודאגת. במקרה עברתי על ידה. היא שאלה אותי אם זה נכון שהם נוסעים ועוזבים את שרנסק. כשעניתי לה הלא את יודעת? ראיתי בעיניה דמעות נוצצות. אח״כ אמרה „בני מוכרח

להיות הראשון". התחמקתי, הבנתיה; זהו המצב הטרגי של האמא היהודית. די אידישע מאמא רבקה, שהסכימה להעמיס עליה עול חנוך הילדים, בזמן שבעלה יצא לאמריקה. היא דרשה שיחזור, בכדי לתת חנוך דתי לילדים.

נשלחה לטרבלינקה. (ר' התמונה המשפחתית 246).

רוזנבוים יהודה גרשון ראש המשפחה, פסה (לבית גרינברג) אשתו. הילדות: פנינה, יטה.

בנם של ר' מנדל ורבקה ז"ל. התמסר לעבודות הציונות בכל נימי נפשו. יהודי מצוין שידע רק את המשפחה והציונות. בוכה הלב על יהודי יקר זה שעמד על סף עליה ארצה ואיחר את הזמן.

אמנם יהודה גרשון ז"ל לא למד בישיבות ובבית המדרש. לא הסגיר את עצמו באהלה של תורה כמו בחורים אחרים בעיירה. דק יצא לרחוב בעודנו צעיר לימים, והחל לפרנס עצמו מיגיע כפיו. אבל הרחוב לא הרחיק אותו מעבודתו בשביל הציונות והארץ.

אחרי החתונה עם בת־זוגו משרנסק למשפחת גרינברג, היה עמוס דאגות, לא קלים היו דרכי חייו. הקפיד על חיים ישרים והגונים. הולך תמים ופועל צדק (ראה המאמר הדור האחרון „קרן קימת". תמונתם בעמוד 246).

מגיטו מלבה נשלח לאושוויץ.

רוזנבוים אריה ראש המשפחה, עטקה (לבית קודזבורסקי) אשתו. הילדים: בילה, מנדל.

אריה בן ר' מנדל רוזנבוים. אשתו עטקה בת ר' חנא קודזבארסקי ז"ל. זוג של משפחות ותיקות בשרנסק. מצבם החמרי היה טוב, וחיו חיים משפחתיים מאושרים. (ראה המאמר הדור האחרון).

ב־17.11.42 נשלחו עם הטרנספורט השלישי לאושוויץ. (ראה תמונתו בעמוד 246).

רוזנבוים שלמה ראש המשפחה, פייגא אשתו.

בנם של ר' מנדל ורבקה ז"ל. חייו הצעירים, לא היו מן הקלים. בגיל צעיר

התחיל לעבוד, ואחרי החתונה הגיע למנוחה ונחלה. עבר והרויח. בתור זוג צעיר התחיל לבנות את עתידו והמלחמה הרסה הכל. (ר׳ תמונתו בעמוד 246).

נשלחו לאושוויץ.

רוזנבוים חוה לאה (לבית שאפט) והבנות.

בת של פרידה ואהרן שאפט, אשתו של רוזנבוים אשר. נפטר שנים אחדות אחרי החתונה, והשאיר אלמנה, חוה לאה מבית שאפט, ושתי ילדות.

עבדה, גדלה וחנכה את הילדות.

נשלחו לאושוויץ. (ראה תמונתו בעמוד 246).

רייספעדער יחיאל אליעזר ואשתו חיים זרח׳ס טאכטער.

יחיאל אליעזר חתנו של ר׳ יעקב זרח דער גלעזער. באידיש אומרים, א מענטש א ברילאנט. א זיידענער יונגערמאנטשיק. למדן גדול, בקי בש״ס ובפוסקים. אמרו עליו שלא פסק פומא דאורייתא. כשבא לבית המדרש להתפלל, נגש ישר לארון הספרים, הוציא ספר, עיין והתעמק בו. תמיד היה שקוע בלמוד התורה.

קיים את ה„עבדו את ה׳ בשמחה". היה מן העשירים השמחים בחלקם. כששאלת מה נאכל? הועמדה בכל חריפותה, קבל ילדים גדולים ללמדם תורה, לא אלמן ישראל. ילדי ישראל רוצים ללמוד תורה. הכל קבל באהבה ובשמחה.

מותו סמל את חייו. ביום 10.11.42 ראש חדש כסלו, נבחר בין ה־2000 (אלפיים) שנשלחו לטרבלינקה. יחיאל אליעזר שכח בצד השני את הטלית ותפילין וספר. בחזרו לקחת את הנ״ל ירה בו נאצי טמא ונפצע קשה. במצב כזה נשלח לטרבלינקה.

דבורה פודלס (לבית רייכגאט), בעלה זיניו פודלס והילד יעקב ליב.

החסידה׳סטה הצעירה

בת למשפחת רייכגאט. אביה, ר׳ אברהם מאיר ז״ל (נפטר בארץ) היה מחסידי ונאמני חצר דגור. גם אמה, פרל, גדלה באוירה חסידית ואמרו עליה, כי ידעה

פרק בחסידות, בסביבה חסידית כזו — חונכה וגדלה דבורה, אין פלא, איפוא, שהיא הצטיינה בספורי חסידים והיתה אף מתגאה בידיעות שרכשה לעצמה בחסידות. פעם שאלה אותי, אם אני נוהג לשיר „זמירות" בליל שבת, כשעניתי באידיש „וואס פלוצלינג זמירות" ענתה ואמרה: „אני נוהגת זה עידן לשיר „זמירות" מבלי לדלוג על פיזמון אחד, אבא מתמוגג מנחת ואמא נהגית גם היא. קשה כיום למצוא אף חסיד אחד מבין הצעירים". בדבריה השתקפה נימה של צער אמת, „א גייע לודמיר מויד" — הפטרתי אחריה בהבעת צחוק.

תוססת ומלאת חיים היתה, שפעה מרץ. לבה ופיה רחשו דברי שירה, בכל הופעותיה הביאה אתה עליזות, חן נעורים ושמחת החיים.

מי מן השרנסקאים אינו זוכר אותה ואינו מעלה את דמות הצעירה החינגית ובעלת הכשרון, שתמיד היה נסוך על פניה חיוך מלבב וכובש, שהיוו חלק בחיים שלה. בכשרונותיה צעדה תמיד „בראש התור", הצטיינה בלמודיה ובכל שטח אחר שעסקה בו.

בת נאמנה ומסורה לעם ישראל ולמולדת! בהערצה הגתה ודיברה על עמה, על גבוריו וקדושיו שחרפו נפשם על קדושת השם, העם והארץ. השתתפה בכל מפעל ופעולה שמטרתו היתה גאולת ישראל. בלבה בערה אהבה גדולה לשפה העברית ולספרות העברית.

רבות עשתה למען רכוש לעצמה את השפה העברית, והצליחה במשימה זו. ספגה לתוכה ידיעות עמוקות בשטח הקריאה והדיבור וידעה בעל פה פתגמים וציטטות מהתלמוד.

עם כל מטענה לא נעלמה מעיניה דאגת המחר, דאגת העתיד. „דרך המחר" — היתה אומרת — „אינה מבטיחה גדולות, הדרך אינה סוגה בשושנים ואינה סלולה בפז, יש לעבוד, להרבות במאמץ ע"מ להבטיח יציבות ועמדה לקראת הבאות".

לאחר מלחמת פולין—רוסיה נפגשתי אתה בעיירה שלנו. היא הגיעה אז עם ילדה החמוד, לבלות את חופשתה בחברת הוריה. באותו זמן חזרתי משרותי בצבא הפולני. תוך שיחה קולחת אתה, התרשמתי שעל אף החיוך שהיא מעלה תכופות על פניה והעליזות הנסוכה עליה — היא נראית מודאגת וחסרה שלווה נפשית.

הבחנתי בפניה דאגה ואף מקצת מהתוגה השתקפה מעיניה. שאלתיה מה נשמע אצלה, על כך ענתה: „יסורים ממרקים את הנפש". „גם זה לטובה" — השבתי. שקועה בהרהורים, היא פונה אלי בשאלה; „האם אתה חושב לעלות ארצה, ומתי? עניתי בשאלה: „ואת מתי חושבת לעלות לא"י?, שוב שקעה בהרהורים. אם זכרוני אינו מטעה אותי, היא מלמלה: „בעית הקליטה..."

לאחר השיחה הזו, היא שוב הופיעה כדרכה, שמחה ומתרוננת. נישאה לזיניו פודלס מטרנופול ונולד להם בן חמוד יעקב ליב.

לא התכוונתי בדברי המעטים להספידה ולבכותה. העליתי רק זעיר פה זעיר שם מדמותה של אשת בת־טובים, כפי שהצטיירה בדמיוננו וכפי שראינו אותה. תהיינה שורות אלו מצבת עד לנשמתה הטהורה.

יהודי גרודנה נשלחו לטרבלינקה.

רבינוביץ אברהם ראש המשפחה, חנה אשתו והילדים.

אברהם בנו של הקנטוניסט ראובן ז״ל. היה ידוע בשם „דער שווארצער ראובן״. שרת בצבא הרוסי, השתתף במלחמת העולם הראשונה. חשבוהו לאבוד או לנעדר. פתאום נתקבל מכתב ממנו שהוא חי. אמא שלו, רצתה מרוב שמחה ברחובות העיירה וקראה שבנה היחידי חי וקיים, והשמחה במשפחתה היתה גדולה.

התחתן במלבה. עבד קשה וחי חיים־משפחתיים למופת. היה שמח בחלקו.

הועברה לגיטו מלבה, מהגיטו לאושוויץ.

שער ברך ראש המשפחה, אסתר (לבית קרוק) אשתו, אהרן בנם.

יהודי משכיל, חברו של הסופר העברי הגדול, פישל לחובר ז״ל. הרבה לקרוא ספרי־השכלה. דתי ושומר מצוות. חתנו של ר׳ מנדיל קרוק ז״ל שנפטר בארץ. התחיל לעסוק במסחר עצים לפי הדרכתו של חותנו. גליקען (עשירות) לא עשה במסחר הזה, ושאלת הקיום עמדה בכל חריפותה. נוסף לזה, בא האסון עם בנו. אהרן הילד היפה והנחמד שחלה מחלתו מצצה את כל לשדו. אשתו וחברתו אסתר הי״ד, בת ר׳ מנדל קרוק ז״ל, עזרה לו וביחד נלחמו נאבקו ותתרו לקראת העתיד. בכל כוחותיהם השתדלו לבסס את עתידם, אסתפק לחזור על אמרתו: „קשים החיים כקריעת ים־סוף״.

על אסתר, עדינת־נפש בת ר׳ מנדל קרוק ז״ל, ואשת נעוריו של ר׳ בירך שער ז״ל אני מקדיש מלים הבאות:

בשנת 5־1903, בזמן שבכל עיירה ועיירה ושרנסק בתוכם, נחלקו הדעות, חלק של הנוער נמשך אחרי התנועה המהפכנית, וחלק נמשך אחרי התנועה הציונית, היתה אסתר היחידה בין הבחורות, שהצטרפה לקבוצה ציונית בה שרו שירים עבריים, „התקוה״ ו„השושנת״. בלבה בערה אהבה עמוקה לכל קודשי־העם. לאחר הנשואים כששאלת הקיום עמדה בכל חריפותה והמציאות הקשה

דרשה ממנה — לטובת ילדיה — מאבק חיים קשה, כי במסירותה אליהם לא היה גבול, קיותה רק לדבר אחד: להגיע לחוף מבטחים לארץ אבות.

זוכרני, שלפני נסיעתי ארצה באתי להפרד ממנה, באותו הזמן הודיע הרדיו שהיטלר ימ"ש עלה לשלטון. אסתר, שכולה המומה, אומרת: „בא הקץ ליהדות הגרמנית ואינני רוצה לפתוח פה לשטן והלאה"...?

נבאה ולא ידעה מה ניבאה, היא היתה בין הנופלים. זכותה עמדה לה בהשאירה בת בארץ.

ביום 10.11.42 נשלחו לטרבלינקה.

שפט אהרן ראש המשפחה, פרידה (לבית בילבסקי) אשתו.
הילד: יעקב.

שניהם משרנסק. ר' אהרן, מוצאו ממשפחה מיוחסת, עשירה, חסידה ולמדנית. התחתן עם בת ר' חיים בילבסקי, למדן ועשיר גדול ופיקח גדול. קשה להבין מה ליהודי פקח כזה, מדת הקמצנות. היו לו כל התכונות הדרושות לאיש צבורי טוב. ידע כל החוקים המשפטיים. בתו פרידה ירשה ממנו כל התכונות הטובות ולמרות הכל היו להם חיים קשים. מלחמת הקיום בשבילם — היה מאבק מתמיד. בכל הפרנסות שנגעו נדפו. שאלת הלחם היתה שאלה תמידית, עד שהילדים גדלו ומצבם השתפר.

בעת שהשתדלת להשיג הניירות עבור בנה לעלות ארצה, אמרה לי, זאת היא תקותם היחידה לבוא אחריו.

על בנם יעקב תקרא בפרק „גבורים משרנסק".

ב־13.11.42 נשלחו לאושוויץ.

פרץ שפירא ראש המשפחה, חנה (לבית גרינברג) אשתו.

ר' פרץ חתנו של החסיד ר' בונם דוד ז"ל. היה ידוע בכנוי „דער ליטבק". סיבת כנוי זה לא ידועה. עליו אפשר להשתמש באמרה הידועה: מה שלא יעשה השכל — יעשה הזמן. ר' פרץ שפירא ז"ל, לא האמין וגם לא עלה על דעתו שכל הילדים יעזבו אותו. למזלו הדבר קרה. הילדים עלו ארצה ונשארו בחיים.

עם ר' פרץ יכולת להסב שעות על שעות בשיחה, כי היה תוסס. פקחותו היהודית המציאה חומר לשיחות, ואהב בדיחה יהודית יפה.

פרץ ואשתו חנה.

על נסיעתו לאמריקה, מספר בנו יוסף, שגר בקרית חיים. אני רק אוסיף את הספור ששמעתי מפיו, על הימים הראשונים שלו באמריקה. כשנוסעים לאמריקה נדמה שמיד עם הירידה מהאניה מתעשרים. לאמיתו של דבר, גם אני האמנתי בזה. רק החפוש אחרי עבודה, פקח לי העינים ונוכחתי שגם בארץ הזהב יש צורך להתאמץ. רצה המקרה שנזדמנתי לבית חרושת אשר בעלו היה יהודי פולני אדוק. כששמעתי גם ממנו שאין לו מקום בשבילי, שאלתיו אם הזקן שלי לא מוצא חן בעיניו? הוא הסתכל עלי ואמר, כן יש לי בשבילך איזה דבר. יש לו יאהרצייט, ואם אגיד „קדיש" אקבל את שכרי בעין יפה. הסכמתי, בתנאי שאעבוד שבוע שלם. כשקבלתי שכרי, נתן לי כתובות אחדות לידידים שלו והרוחתי לא רע. ששלחתי כסף הביתה. התלוצצתי שהכסף בא מירושות קטנות. בבית חשבו שהתעשרתי. אשתו חנה שהיתה נוכחת בזמן ספורו הוסיפה, שהידיעה נתפרסמה חיש מהר בעיירה ולא היתה חסרה קנאה. גם ברכת מז"ט קבלתי מאחדים. אני הרוחתי מהעסק הזה, כי בעלי החנויות העניקו לי הכל בהקפה בתשואות חן.

אשתו חנה, בת החסיד דאלכסנדר, ר' בונם דוד ז"ל היתה אשה שקטה, שאהבתה לילדים עברה כל גבול. שהילדים החלו לעזוב אחד אחד את קן משפחותיהם הסתירה את המתרחש בלבה פנימה. אותו השקט והצנע שאפיין את כל חייה. בשקט זה הסכימה גם לעזיבתם.

ביום 10.11.42 נשלחו לטרבלינקה.

שפירא יוסף

נר לנשמת הורי ז״ל

אבי מורי פרץ בן הרב ירוחם פישל הכהן שפירא.

ואמי הורתי בת ר׳ בינם דוד הכהן גרינברג.

האם נחוץ לו לילד יותר מאשר בית חם? בית כזה אם נפל בחלקנו הרי שהשגנו עולם ומלואו. אבל אין לך דבר קשה יותר, מאשר לכתוב על בית כזה שהוא הרוס, ונתון היה למשיסה בידי פורעים חסרי לב, ושאין אתה יכול לגמול להם, להורים, בעד החנוך, ההבנה והמרץ שנתנו למען התפתחותך. לא! אין לך דבר קשה מזה. אבל השנים עשו את שלהן, הפכו אותנו להורים, העניקו לנו מרץ אהבה והבנה לילדינו. לא נותר לנו אלא לאסוף זכרונות זעיר פה וזעיר שם, לצייר תמונה זו ולהתחמם לאורה.

אבי ז״ל היה מהאנשים שפרנסתם לא היתה מצויה בנקל. אם לדבר על מזל, הרי לא האיר לו פנים בכלל, כיוצא מזה החליט ביום בהיר (אם זכרוני לא מטעה, הייתי אז בן שלש או ארבע) להגר למדינת הים.

כמובן לארצות הברית. השאיר את אשתו ושני ילדיו (אותי ואת אחותי פיגה רחל ע״ה) אצל סבי, בינם דוד גרינברג ז״ל.

בהגיעו לעיר הגדולה והסואנת ניו יורק, לא קל היה בהתחלה להרויח את לחמו ולשלוח הביתה למחיה, וגם לכסות את החובות שהשאיר אחריו. (כדאי לסתום את פיהם של הולכי רכיל שאמרו, פרץ ברח מבלי לשלם את חובותיו). במרוצת הזמן התגבר על געגועיו לבית והתחיל להרוית באופן שיכול היה להרשות לעצמו לחשוב על תכלית.

וכאן התחילו הלבטים הקשים והמלחמה הפנימית הקשה, האם לחזור לארץ מולדתו או לשלוח שיפסקרטע לאשתו ולילדו ע״מ להביאם לאמריצקהגנב ?!!! במקום שכל הצעירים הולכים בדרכי הגויים!!! באין החלטה ברורה, שיגר לבסוף מכתב דחוף לאמא שתתיעץ עם אביה וגם עם השכן שגר במרתף הבית של סבי, שמואל לייזר מיט די קאשע. שמואל לייזר היה יהודי אדוק, ישר לב, בן תורה, מתנזר מתענוגות עולם הזה וגם בטלן במלוא מובן המלה. כששמע את המלה לנסוע לאמריצקה פער פה וצרח: „וואס אין דוא וועסט זיי לאזן פארן אין אמריצקע זיי זאלן ווערן רייגע גויים״. במעמד זה ובהסתערות זאת סבי ואמי לא ענו מלה והסתלקו כבשת פנים, כאילו נתפסו בקלונם. בדרך חזרה מהמרתף לחש סבי על אזנה, „בתי אין לך ברירה אחרת, מאשר לכתוב לו שיחזור הביתה, לאשתו ולילדיו״. כנראה גם אחרי מכתב כזה טרם נגמרה המלחמה הפנימית שלו. אחרי הרבה

לילות נדודים מרוב דאגות להן או ללאו, גמר אומר לשלוח כרטיס־אניה וכסף עבורנו לנסוע לארצות הברית. יכלו היו להיות פני הדברים אחרת לגמרי לו היה עומד בהחלטתו עד הסוף. אבל כמו שהדגשתי בהתחלת דברי, לא האיר לו המזל, ושנה את דעתו ברגע האחרון. כפי שספר אבי בדמעות בעינים, כשהלך לחברת האניות לקנות כרטיסים עבורנו, על יד הקופה, התחיל להסס מחדש, מה עליו לעשות. צעק ודבר אל עצמו בצורה כזאת, שאנשים שבא אתם במגע חשבו שיצא מדעתו. ובמצב נפשי נבוך החליט מה שהחליט, במקום לקנות שלושה כרטיסים עבורנו, קנה אחד חזרה לארופה.

(את הספור מסר אבי בבר־מצוה שלי בהתחלת מלחמת עולם הראשונה אחר הפרעות והשמד מגיסות הקוזקים).

אחרי שהחליט לנסוע לפולין, אמנם הוקל לו המצב־רוח, אבל יחד עם זה כסה אותו זעה קרה, א קאלטער שוים בעזבו את משרד חברת האניות, (מלה במלה). והתחיל להתכונן חזרה הביתה. כדרכו של מאמין השלים מה שעשה, וגם שמח ושר שירים באניה וברכבת.

כעת על פרשה חדשה של סבל בלי סוף, מהחיים האפורים החדשים עד יום מותו בגטו מלאווה, תקופת 30 שנה של מלחמת קיום פרמננטית. שוב נסיון המראה להתחלה בלתי מוצלחת. רק הספקנו לעבור לדירה בחצר (אופיצינה בלע"ז) של ר' חיים קמיונר ז"ל, פרצו גנבים והוציאו כל המטלטלין שהכילו כביסה והלבשה. היתה זאת מכה נצחת להמשך קיומינו, בלי שום פרספקטיבה לקיום אנושי בעוד שהמשפחה גם גדלה בנתיים.

במצב רוח מדוכא ובהתחלה בלתי מוצלחה מעסק חנות ומסחר, הגענו לסף מלחמת העולם הראשונה, כמו כל עיירות בפולין בפרוץ המלחמה, היינו היהודים נתונים לחסדם של הגיסות ששרכו את רגליהם, וקיבוצי ישראל היו להם בדרכם לשוד וביזה. גם חלקנו לא שפרו במאבק זה. עד שהגיענו לחילופי משמרות של הצבאות. ובעוד שאירופה כולה נתונה בלהבות ובעיצומה של מלחמת ארורה, והצבא המנצח דורס עמים הגאנקים תחת מגפו, התחילו בכל עיירות פולין חיים חדשים של מסחר עם הכובש החדש.

גם אבי היה בין אלה שהעבירו סחורות בעיירות מהגבול הגרמני, ולא פעם עמד בסכנת נפש, מול מטר יריות מפטרולים גרמנים. אבל יחד עם זה היתה הפרנסה מצויה בעת כזאת ובזמני מלחמת כאלה היינו שמחים בחלקנו. ואמא ע"ה, הישרה והנאמנה לאלוקים ולמשפחה, אשה כשרה וצנועה, היתה בכל פעם אומרת תפילת הודיה לאלוקים על חסדו. כך במשך הדבר עד שהיגענו לשברנו

הגדול ולטרגדיה משפחתית גדולה, במותה של אחותי הבכורה פייגא רחל בדמי עלומה בת 16 שנה.

בעקבות המלחמה פרצה מגיפת טיפוס בעיירות פולין, ולא פסחה גם על עיירתנו ועל משפחתינו. בימים טרופים אלה שכולנו היינו חולים כשהשבר הראשון טרם הגליד, היתה אמא בכל פעם פורשת לפנה בבית ובבכי קורעת לב מלמלה „רבונו של עולם דו ביזט גערעכט און דיין משפט איז גערעכט, אתה צודק ודיין אמת, ואולי חטאתי אני או בעלי או מישהו ממשפחתי, תסלח ותמחל לנו ולכל בית ישראל רפואה שלמה".

ובעוד המלחמה והמגפות קוצרות על ימין ועל שמאל התחילה תסיסת חזקה בכל קהילות פולין לציונות. עיירתנו צעדה בראש למען רעיון התחיה הלאומית. זכורני באחד הימים של שנת 1920, בהיותי בן 18 נתקבלה הבשורה הרעה מהארץ על המאורעות. בימים ההם גם נהרג י"ח ברנר ז"ל. נסער עד עומק נשמתי נגשתי לאבי ובקשה אחת בפי, להרשות ולעזור לי בעלית ארצה. הדרך באלה הימים עם נמל דנציג היה בלתי לגלית. אבי לא סירב והתחלתי לטפל ברצינות בבעיית העליה יכולנו לעשות זאת מיד, רק בגלל הסכום כסף המצער שעמד ברשותי, הצטרכתי לעכב נסיעתי לכמה שנים יותר מאוחר.

בהגיעי ארצה התחלתי לעבוד ולהסתדר. לכאורה הכל היה טוב ויפה. אבל בלבי קנן איזה אי שקט לבית הורי. ודעתי שאבי מזדקן ואין לו מי שיעזור במסחרו, אחי ואחיותי עזבו בנתיים את הבית. אחת עלתה ארצה יתרם יצאו להכשרה (בקושי הספיקו להגיע ארצה בפרוץ מלחמת עולם השניה).

כמובן, עד שפרצה מלחמת ההשמד של היטלר, היינו מחליפים מכתבים ומגישים עזרה כספית, בכל פעם צץ רעיון ומחשבה שכדאי להעבירם ארצה. עד שהיגענו לאיזו החלטה ממשית, הקדימה השואה והמבול ההיטלרי הציף עולם ומלואו וכך נסתם הגולל.

כפי שנודע לנו, אבי ז"ל מת בגטו מלאווה בשנת 1942, ואמא נשלחה בטרנספורט בכוון פרוסיה המזרחית ושם עלתה על המוקד.

יתגדל ויתקדש שמם לעולם ועד.

מלכה שפירא

אשתו של ר' מנדל שפירא ז"ל, ביחד עם בעלה עסקה במסחר המנפקטורה. משפחת שפירא היתה מן הותיקות בשרנסק. (ראה במאמר של נתן בן מנחם)

המשפחה הזאת היתה מן המשפחות היהודיות הראשונות שבאו לגור לעיירה, ונחשבה בין המכובדות והאמידות.

לאחר מלחמת־העולם הראשונה התחתנו הבנות. מצבם החמרי נעשה קשה. מכרו את חצי הבית, חסלו את החנות ועברו לגור למלבה. האמינו כי „משנה מקום משנה מזל". אבל מצבם לא נשתפר.

ר' מנדל נפטר לפני מלחמת העולם השניה, מלכה נשלחה לטרבלינקה.

שצפקאווסקי גדליה הירש ראש המשפחה **מלכה** אשתו.
הילדים: יחיאל יוסף, יעקב שלמה, יטה.

גדליה הירש מזשורומין, היא ילידת שרנסק. מקצועו היה סנדלר. הפרנסה היתה בשפע, וחיו חיי מאושרים.

מן הסנדלריה בקע תמיד קול שירה וזמרה. אהבתו לילדים היתה ידועה בעיר. בשביל הילדים היה מוכן להלחם עם כל העולם. לכן אין פלא, כשנתפסו שני הילדים בגיטו מלבה בין ה־50 נאסרים, ונורו ע"י הטמאים, נטרפה דעתו מרוב צרות.

ביום 13.11.42 נשלחה כל המשפחה לאושוויץ.

שצפקאווסקי מאיר ראש המשפחה, **פייגא** אשתו.
הילדים: יטא, יחיאל, טוביה, רחל.

הוא יליד זשורומין והיא ילידת שרנסק. התחתנו ועבדו קשה. החליף את מקצועו, ובזה לא שיפר בהרבה את מצבו. חייהם היו קשים, התפרנסו בדוחק. בכל זאת שלח את הילדים לחדר, השיטה שהיתה נהוגה אצל כל יהודי העיר.

ביום 13.1.42 נשלח מגיטו מלבה לאושוויץ.

שרפסקי אברהם אהרן ראש המשפחה, **דבורה** אשתו.
הילדים: יעקב, רחל, פייגא, צירקא, זלמן, זליג.

אברהם אהרן מן העשירים הכי גדולים בעיירה. היה יכול להתמודד, עם העשירים במלבה. במרצו הגדול רכש לו כל העשירות. מאמריקה הביא רק קצת

כסף, ואודות לכשרונותיו המסחריים, הצליח לרכוש לו רכוש ענקי. היה מוכר בין כל בעלי־אחוזות בסביבת שרענסק.

(ראה המאמר „הדור האחרון”). מגיטו מלבה נשלח לאושוויץ.

שרפסקי חיה שרה (לבית מונדרי)

הילדים: אברהם, רחל, לאה.

חיה שרה, בתו של ר׳ שמואל וצפורי מונדרי ז״ל, ואשת נעוריו של ר׳ יעקב משה ז״ל. הוא נפטר בגיל צעיר ומותו השרה אבל כבד על כל המשפחה.

כשנשארה אלמנה מטופלת בילדים קטנים, לא פקפקה אף רגע, והחליטה לנהל את העסק. היא לקחה את המושכות לידיה, והמשיכה לפרנס את משפחתה. היא היתה אשה שופעת מרץ. נאבקה מרה עם החיים והצליחה להתגבר על המציאות המרה.

שאלת הקיום לא הפריעה לה להיות אם מסורה לילדיה.

בנה אברהם נשלח באושוויץ לבית ספר של בנאים ומשמה לא חזר. מן הגיהנם חזרה בת יוכבד והיא בארץ.

ב־10.11.42 נשלחה לטרבלינקה.

חנה שרפסקי (לבית לנדוי), יואל רפאל בן 13.

בתם של ר׳ מנדל וצפורה ז״ל. ילידת שרנסק התחתנה עם זאב שרפסקי,

אחד ממשפחות שרפסקי, שסבו למד בשרנסק בישיבה המפורסמת של הרב ר' יהושע מקוטנא ז"ל ביחד עם הרבנים והאחים גרוברט ז"ל. יש לציין שני קווים אפיניים אצל בנות צפורה ז"ל החיוך הנעים והלבבי — שירשו מאמא צפורה ז"ל, וגלוי לב; כי על חנה תמיד השתפך החיוך על פניה. ברצוננו להאמין שהחיוך הזה לווה אותה עד יומה האחרון.

הם לא הגיעו

לחנה היו 2 ילדים ילד וילדה שחונכו ברוח המסורת, באהבה לעם ולקדושיו. את ביתה ניהלה לפי מיטב המסורת היהודית.

שבועיים לפני מלחמת העולם השניה, הגיעו ארצה בתור תיירים בעלה זאב ובתה, וחנה עם בנה היו צריכים להגיע זמן קצר אחרי זה. ואיחרו הזמן הם לא הגיעו. יהי זכרם ברוך.

שרפסקי יהודה דב ראש המשפחה, **טישעל** אשתו.
הילדים: זלמן, אליה מרדכי, יעקב, זעליג.

יהודה בער, בנו של ר' דוד שרפסקי ז"ל, נולד בשרנסק. אמרו על בני משפחת שרפסקי שהם הדור הרביעי או החמישי בשרנסק. מי לא הכיר את ר' יודא בער השקט והמתון בכל מעשיו השוקל כל מלה. שקד כל ימיו על קיום מצוות שבין אדם לחברו, והקפיד גם על מצוות בין אדם למקום. הוא השתדל להיות בין הראשונים בבית־המדרש, כמו אביו ר' דוד ז"ל, וכמו הסבא ר' זלמן שניאור שהיה תמיד הראשון משוחרי בית המדרש. הוא היה אחד מן המחליטים — נגיד מן היחסנות — בחברה קדישא, גחש"א, כי הורתו ולידתו היה בקדושה. (מלים אלו מתיחסות תמיד לגבי אדם שאביו היה בחברה קדישא. גם הסבא של ר' יודא בער היה בחברה קדישא).

בבית הוריו שרר תמיד מצב רוח־טוב, כי מצבם הכלכלי היה טוב. לכן האוירה בבית הורים היתה מרוממת. אוירה זו של ההורים עברה גם לבנו ולותה אותו במשך הרבה שנים וגם הטביעה את חותמה על מהלך חייו.

בעודנו צעיר לימים, החל לפרנס את עצמו מיגיע כפיו. עד יום המר והנמהר היתה עבודת־כפים מרכז בחייו. היה צנוע במהלך חייו. לא הלך בגדולות. הוא נהג בחברו בכבוד ובהערצה, לא אהב להתבלט, אבל ידע לשמור על כבודו. פשטות הנובעת מבטחון עצמו מלא את כל ישותו.

אשתו טישל היתה אשה שקטה ואם מסורה לילדיה. היא שמרה על כל פרט מהמשפחה. כשנכנסה לחנות של ההורים שלי, מהרה לחזור הביתה, כי דאגה תמיד לילד שיחזור ולא ימצא אותה בבית.

ביום ראש חודש כסלו 10.11.42, נשלחו מגיטו מלבה לאושוויץ. יש לו בת בארץ.

מימין לשמאל: יהודה דב ואשתו ובניהם: זלמן ואליהו מרדכי.

רשימה נוספת לעמוד 349

פרלמוטר יעקב	משה מאי ומשפחתו	קאנסקאוולסקי הענעך
קאלקאווסקי חנה	קאנסקאוואלסקי יוכא	" מאיר
קאנסקאוואלסקי יצחק	" חוה	שלמה מאי ומשפחתו

קרבנות גלות פולין

נזכיר ברטט הקרבנות שנפלו בגלות פולין

ר׳ אלתר גולדשטיין (קוצקער).

*) גיטל רשי אשתו

ר׳ ליביה זאיאנץ.

ר׳ יואל ליב סוסקי.

ר׳ אברהם איצקוביץ.

ר׳ נחום האדעס.

ר׳ אהרן קאפרמן.

בימי מלחמת פולין ורוסיה הסוביטית כשהעם הפולני נלחם על קיומו וטובי בניו ביחד עם צעירים יהודיים, מסרו את נפשם בהגנתם על המולדת הפולנית, נרצחו מן המארב בכביש שרנסק מלווה ע״י פשחודר וועלדעל, שלשה יהודים: ר׳ אברהם איצקוביץ, ר׳ נחום האדעס ור׳ אהרן קפרמן. הרוצחים לא נתפסו.

ר׳ אברהם איצקוביץ

היה תושב ותיק בשרנסק. יהודי דתי, איש עבודה שהלך דרך מישרים. היה בין הנענים לכל קריאה ותמיד מוכן לעזור לזולת.

יהי זכרו ברוך.

ר׳ נחום האדעס

מיוחד במינו, תושב חדש, עבר לגור מכפר וורובלווה (ששמש בתור מזכיר ביער) לעיירה שרנסק. חיש מהר נקלט והתאקלם במקום. השתתף בכל הבעיות של העיירה, שנא רכילות והיה תמיד בין המצדיקים. את מרצו נצל לטובת הכלל. בדור של רוצח השתיק את מרצו.

יהי זכרו ברוך.

ר׳ אהרן קאפרמן

מזשורומין, ממשפחת ר׳ שרגא פייבל קארו קודזבורק, יודע ספר ואיש

*) תקון טעות בעמוד 349 רשום טובה שוה, צ״ל גיטל רשי.

רציני. רצה הגורל שיבלה בשרנסק בזמן שהתכוננו לנסוע למלווה. הוא נסע אתם ולא חזר, כי בין הנופלים היה.

יהי זכרו ברוך.

ר׳ יואל ליב סוסקי

יהודי למדן וירא שמים, היה זהיר במצוה קלה כבחמורה, לא הלך בגדלות, אעפ״י שהיה נמוך קומה, עשה רושם כאילו קומתו שחוחה, כי עניו גדול היה האיש. בכדי להרויח את לחמו ולפרנס את משפחות, עבד קשה, ממש בזיעת אפיו, סבב בכפרים של הגויים, עבר מכפר לכפר, נע ונד היה בכדי לפרנס את משפחתו. מעולם לא התלונן על מצבו ולא על גורלו, בשלווה, ובאמונה בעתיד טוב שיבוא המשיך במסחרו. בימי מלחמת העולם הראשונה, כשעבר עם הסחורה בקרבת הכפר גרקובה, התנפל עליו גוי צעיר ופצעו פצעי מות, כעבור זמן קצר הוציא את נשמתו, הרוצח נתפס ושוחרר, יחד עם הקמתה של מדינת פולין.

יהי זכרו ברוך.

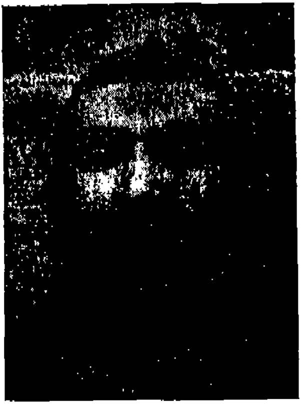

ר׳ יואל ליב סוסקי.

ר׳ אלתר גולדשטיין ואשתו

ר׳ אלתר ואשתו גרו בסביבה נוצרית והתפרנסו מחנות מכולת. נרצחו ע״י אלמונים שחדרו לביתם באישון לילה. המשטרה לא הצליחה לגלות הרוצחים.

זקנים ישרים וטובים. לא היו אנשי ריב וקטטה.

חלקו הרבה צדקה, אהובים על אנשי העיירה. מן העשירים השמחים בחלקם. פעם שאלתי את ר' אלתר, האם אינו חושש מפני הגויים הגרים מסביב? הוא ענה: אנחנו שרויים לפעמים בפחד, במיוחד בזמן החגים הנוצריים, כשהגויים שתויים, שכורים...

יהי זכרו ברוך.

ר' ליביה זאיאונץ

איש עני, פשוט וישר, נהרג בראשית מלחמת העולם הראשונה, בחשכת הלילה קרה המקרה הטראגי. ר' ליביה חכר גן פירות כי רצונו היה לחסוך קצת כסף לעונת החורף. הוא לא זכה ליהנות מפרי עבודתו, כי נורה ונהרג בסוף עונת הקיץ.

יהי זכרו ברוך.

קדושות בנות שרנסק

מימין לשמאל: פיגא יזראעל, הנה איינשטיין, צביה יצקוביץ, רחל לאה אקס

החולמים ולוחמים שנפטרו בארץ

עם חתימת ספר הזכרון, החלטנו להעלות את זכרם המבורך של יוצאי שרנסק, החולמים הראשונים והאחרונים שאהבת־העם והארץ הוציאם מן הגלות המרה, והביאם לאדמת המולדת. אלה היקרים בני כל הגילים והשכבות שעזרו בבניתה ולא זכו לראות בשגשוגה ובפריחתה. מדינתנו העצמאית היא מצבת־חיים לאלה שעלו ונתנו מרוחם ודמם להמשיך בבנינה.

ואלה הם השמות (לפי א, ב)

כבוד ויקר לזכרם!

אקס צבי ז"ל

בן מנחם חנה (דאבראשקלאנקא) ז"ל

גראנאט — באראכאוויץ זיסא ז"ל

זלמנס שרגא בן רחל דבורה גראנט — זלמנס הי"ד

כהן צביה ז"ל

פריידנברג מנחם בן יעקב ז"ל

פעפער יוסף ליב ז"ל (עיין בפרק „דמויות" עמוד 229)

צוקר הירש ז"ל

קרוק מנחם (מנדל) ז"ל (עיין בפרק „דמויות" עמוד 243)

" גיטל (אשתו) ז"ל

קרוק שרה ז"ל

קוראלציק מרדכי ז"ל

רייכגאט אברהם ז"ל

" פעריל ז"ל (עיין בפרק „דמויות" עמוד 247)

רויטקאפ יצחק ז"ל

יונה (טודזה) ורדי (לבית לימשיץ)

רדזנובסקי ח. משה ז"ל

שרפסקי זלמן ז"ל

ר' צבי אקס ז"ל

צבי אקס, בנו של שבתי וחנה רשי, נולד בשרנסק. ימי ילדותו עברו עליו, כמו אצל כל ילדי העיירה; גמר את החדר ונכנס לעבוד בבית מלאכה של אביו.

צבי אקס ז"ל

אינני בא להעריך את אישיותו; אנשי שרנסק מיטיבים לזכור את הבחור המוכשר שיצא לו מוניטין בכל הסביבה בתור בעל מקצוע ממדרגה ראשונה. כולנו אהבנוהו, והתפלאנו לא פעם על כושר עבודתו. על התקופה שהכרתי אותו מקרוב, אני רוצה להקדיש את השורות הבאות;

הירשל (כך קראנו לו אנו בני עירו) עבד, למד וקרא הרבה, בעיקר התמסר לספרות־מקצועית, כל שעה היתה אצלו יקרה, כשגמר את עבודתו — עבודתו לא היתה קלה — התמסר לקריאה. זוכרני שבשנת 1917 מסרו לי שהירשל מחפש אותי. בצאתי מן הספריה, פגשתיו כשכולו זורח, בשמחה ובתנועות חדווה הוציא מתחת מעילו ספרו של ברנשטיין על מדע הטבע שתורגם מגרמנית הוא קרא בהתרגשות שבספר זה טמון אוצר גדול בשבילי. הוא בקש שנקרא את

הספר ביחד ונקיים הפוך בה והפוך בה כי בשבילי הספר עולם מלא.

חמימות וידידות לוו אותנו, כל אחד בדרך חייו.

במלחמת העולם הראשונה כשהגרמנים נכנסו לשרנסק והנוער התעורר לעבודה ציונית תרבותית, היה הירשל בין הראשונים שנכנס לועד והשתתף בכל הישיבות, הוא לא אהב להתבלט.

בשנת 1934 פגשתיו לראשונה בתל אביב, הוא הסתכל עלי ואמר כאילו לעצמו: „לבטח חשבת כי עליתי לגדולה" אבל דע לך, שמרגע הראשון שרגלי דרכה על אדמת המולדת, התחלתי לעבוד ולחיות מיגיעת כפי. עבודה היתה תמיד רבה וקשה, אבל שמח אני כי ילדי נתחנכו בדרך טובה, ואת כל מרצי אני מקדיש בשמחה — להם". התמסרותו למשפחתו לא היה גבול.

נסתם הגולל על הירש היקר, נגדעו חיי אדם נאמן, ביחד עם בני המשפחה כולה, אנו דואבים את הסתלקותו ללא עת.

השאיר דור שלם בארץ.

חנה בן מנחם, אשת נעוריו של חברנו נתן

אמא טובה ומטיבה. מסורה לכל פרט ממשפחתה. מסורה לשני ילדיה, מליאת־חיים ושופעת מרץ. חברה מסורה, בעלת מדות טובות. שקטה ועדינת־נפש. עוזרת לאדם בשעת מצוקה. שכנה בה נשמה יתרה ואצילה. כלתה היתה רגילה להגיד: ישנה אגדה המספרת שבגן־עדן עומד כסא פנוי ומחכה לחותנת טובה, שלא בנמצא. אבל היא בטוחה שאחרי מאה ועשרים שנה, הכסא יהיה תפוס ע"י חמותה. מותה הדהימה הרבה חברים וידידים, שביתה בשרנסק היה פתוח להם.

חברנו נתן נושא את סבלו וכאבו בהתאפקות, כיאה לאיש ישר. יודע הוא שבזה הוא משרת את רצונה. (ראה תמונתה בעמוד 282).

מלואים לדברי הספד על חנה בן־מנחם ז"ל

הפרק שבתנ"ך „אשת חיל מי ימצא" אפשר ליחס במלאו למנוחה ז"ל. בטח בה לב בעלה... גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה... כפה פרשה לעני... נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ... קמו בניה ואשרוה, בעלה ויהללוה, רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה!

במלאת שלשים נשא עליה בעלה את דברי ההספד, אשר חז"ל הספידו את ר' זירא:

(ר' זירא עלה מבבל והתישב בעיר צפורי (רקת)
„ארץ שנער הרה, ארץ צבי גדלה שעשועיה.
אוי נא לה אמרה רקת, כי אבדה כלי חמדתה".

גם המנוחה שבלתה את רוב שנותיה בגולה, זכתה לעלות עם משפחתה לארץ. היא גדלה את ילדיה — שעשועיה לתפארת וזכתה גם לנחת מבניה.
זכותה תעמוד לנו לעד. ובה נתברך ונתפאר!

נעמי (זיסה) בורוכוביץ (לבית גראנאט) ז"ל

אחותי היקרה! ידעתי שהיא חולה, ידעתי שלא תחזיק מעמד, בהיר לנו שהדרך שאליה הולכים, ממנה לא חוזרים, אין עצה, ואין תבונה, לכן כואב הלב על חיים צעירים הנקטפים מאתנו ללא עת.

כואב הלב בשעה שאם־מסורה למשפחתה, עוזבת קן משפחתה לנצח, נשאר לי איפוא להספידה, להעלות את זכרה ולהנחילו לאחרים.

לא ידוע הדבר לרבים מאנשי שרנסק, שבמלחמת העולם הראשונה בזמן

שהגרמנים היה בשרנסק, והמזון היה מצומצם, היתה המנוחת מביאה יום יום ממשפחת נוצרית פאוויערסק; דלי עם חלב לחלקו לעניי העיירה. ביום השישי בערב ליל שבת נהגה להכין קדרה גדולה עם אפונה, סבבה להרבה בתים עניים שהכירה אותם ומסרה לכל אחד ואחד את חלקו. אף אחד לא ידע על פעולתיה, כי בזמן המלחמה השתדלו הרבה נוצרים מן הכפרים שבסביבה להביא לנו תוצרת חקלאית שלפי החוק הגרמני אסור היה למכור.

בירושלים בנתה קן משפחתה בצניעות, באהבה ובחבה טפחה את ביתה. כשנודע לה על נצרך בסביבה לא הטרידה איש, אספה כסף אצל מכירים בכדי לעזור לו. היתה מרבה בצדקה ובמעשים טובים, עשתה לטובת מוסדות חסד, כל המכירים מבני המשפחה רחשו לה כבוד. ידע הילד כשיגדל מי היתה אמא שלו.

נקטפה בדמי ימיה. ה׳ נתן ה׳ לקח יהא שם השם מבורך.

יונה ורדי (לבית ליפשיץ) ז״ל

לזכרה של אחותי היקרה

— „מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה. ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי״...

הפסוקים שבהם הנביא ירמיהו מביע את כאבו וצערו על שבר עמו, מהוים בטוי מובהק להרגשת לבי והזדעזעות — נפשית העמוקה לגדל האסון במות אחותי היקרה יונה ז״ל.

כשמה — כן היתה. טובת לב, עדינת נפש, חיכנית ונוחה לבריות. רעיה מסורה, אחות טובה ואם נאמנה לילדיה, בכל כוחותיה ומסירותה השתדלה תמיד שילדיה לא ידעו מחסור ויקבלו חנוך טוב. עוד בראשית מחלתה ידענו, כי מחלה כמארת מקננת בגופה וכי קלושים הסיכויים להבראתה.

נשאתי בלבי תקוה ותפלה שהנס יתרחש, תתגבר על מחלתה ותשוב לחיק המשפחה. אשר לה כה השתוקקה.

אף ברגעי הסבל החזקים ביותר לא אמרה נואש, הביטה עלינו ברך ונחמה אותנו.

נאבקה בגבורה עילאית במחלתה, ולא יכלה לה, גדם לבה לנצח... פתיל חייה נקפד.

זכור לי היום, בהכנסי לחדרה בו שכבה; אור גנוז, בלתי רגיל היה שפוך

יונה ורדי (לבית ליפשיץ) ז״ל

על פניה, כנסה את כל בני המשפחה ובקול לבבי ורוגע פנתה אלינו, במלים אלה: „יקירי! מעתה אני תקוה, כי אתגבר, הנה נרדמתי וראיתי לפני דמותה של אמנו היקרה, החדר היה מלא אור. ואמא דברה ונחמה... הרגיעה והבטיחה... תתגברי בתי! היי חזקה!״.

לבנו נצבט מעצם הכאב בשמענו את המלים הללו, זעקת יאוש בקעה ועלתה מתוך סערת הרגשות. מה כביר היה רצוננו לעזור לה, להקל עליה ולהחזירה אלינו, לבעל, לילדים ולמשפחה כולה. אף בשכבה בבית־החולים האצילה מטוב לבה ועדינות נפשה על סביבתה, והרופאים והאחיות טפלו בה במסירות רבה.

מותה של יונה ז״ל היא — אבדה ללא תמורה.

זכרה ושמה הטוב לא ימושו מלבנו. עדה ולדמן (ליפשיץ)

שרגא זלמנס — גראנט הי״ד

שנים עברו מיום נפילתו, וקשה... להכניס את שמו במסגרת שחורה, מן

הראשונים שנפלו על מזבח המדינה, ימים אחדים אחרי הכרזת המדינה, נפל על משמרתו משמרת העם ושלימות המולדת.

נין לר' משה גראנאט ז"ל ונכד להירצקא גראנאט ז"ל, בן־יחיד לרחל זלמנס גראנאט, נולד ב־19.5.29 נפל בכ"ט לאייר 1948 בעמידתו על המשמר.

צעיר חביב ואהוב על כל יודעיו, תמיד היה נסוך הצחוק על פניו, החבה החיוך לווהו עד יומו האחרון.

שרגא זלמנס הי"ד

האמנתי — וגם אחרים האמינו — כי הוא איש העתיד, המבטיח רבות. כל פעם שנפגשתי אתו היתה לי ההרגשה כאלו הוא אומר לעצמו ולנפשו: ישנו עתיד והוא גדול ורחב ידים, ואני הנני צעיר וצועד במרץ לקראת העתיד. הרגשתי והייתי בטוח שהוא חותר לקראת העתיד בצעדים בטוחים.

עבד בעירית תל־אביב למד בערב והתכונן להמשיך בלמודיו באוניברסיטה בירושלים, לא זכה להמשיך. את מרצו ואת רוחו בלם כדור־עופרת של פגז שהופעל על ידי האויב.

בעצם פריחתו נגדע האילן הצעיר ונדחף לעבר העולם הנצח, כצל עברו החיים הצעירים הללו, ושנותיו תמו...

לרחל האמא הסובלת בדומיה!

אמסור עובדא בלתי ידועה לך. זכורני, בשבת אחת בזמן שהותי בתל־אביב, התעורר וכוח בינך לבין שרגא ז"ל, על הדרך של הלמוד האנגלית שלך פתאום התחיל שרגא ז"ל להסתכל בך ברצינות, ובמבט חודר עד שמשך את תשומת לבי. כשהתרחקת מן השולחן ונכנסת למטבח, שאלתיו לפשר המבט הרציני הזה בתחלה נמנע לענות, כשלחצתי עליו אמר: „אמא הקריבה ומקריבה ויכולה להקריב בשבילי" (דאס איז א אידישע מאמא). הרעיון הזה עלה במוחו בזמן הוכוח ולפני עיני עברו כל החיים שלה, כנראה שישנם רגעים בחיים, שכל אדם, בלי הבדל בגיל, מסוגל להתעלות מעל רמתו הנפשית ומגלה ראיה עמוקה.

ההורים שכלו צעיר לוהט ומסור, וביחד עם ההורים כואבים ודואבים בני המשפחה כולה, וכל מכיריו שהעריצוהו.

צביה כהן ז"ל

עלתה לארץ בשנת תרצ"ב (1932) מעיירה שרנסק. מיד נכנסת בעול עבודה קשה ע"מ להתפרנס, וגם בכדי שתוכל לעזור להוריה הנמצאים בפולין. בבקורי הראשון אצלה לפני 16 שנה אחרי בואי ארצה, מצאתיה שוכבת על הספה, אחרי עמל יום קשה; על שאלתי למה היא נראית כה עייפה, ענתה שהיא עובדת קשה ואין לה כח. לפני 7 שנים חלתה, ומאז סבלה כמעט בלי הפסק; לשמע הצעתי שלא תמשיך לעבוד למעלה מכוחותיה, ותפסיק את התמיכה החדשית להוריה, פרצה בבכי מר; איך את יכולה לייעץ לי ככה, והורי מאין יתקיימו? את יודעת שאין מזל למשפחתי, ואיך אוכל לבלוע משהו בזמן שאין להורי מה לאכול: היא המשיכה לעבוד ולהפריש ממשכורתה הדלה להוריה, נשארה בודדה וגלמודה והמשיכה לשאת לבדה את העול.

המחלה התגברה עליה עד שנפלה על ערש דוי, כשבאתי לבקרה בביתה היתה תמיד בוכה על מר גורלה, דברי נחמתי כי תבריא עוד ותמצא את מקומה בחיים, לא מצאו אוזן קשבת. הכאבים והיסורים התגברו עליה וכשהיתה יוצאת מבית החולים אחרי הקלת מה במצב בריאותה, היתה נאלצת שוב, אחרי זמן קצר, להכנס לבית החולים. היא היתה טוענת בפני, מה יהיה הסוף, בחורף אני יוצאת את בית החולים ובקיץ אני נכנסת שוב אליו, לדאבון לבי לא היה מה להשיב

על טענותיה, כי מצבה הלך והורע. עד שהשיבה נשמתה אל על, ביום י״ד מנחם־אב תשי״א.
ר. ז.

ר׳ מנחם בן יצחק יעקב פריידנברג ז״ל

על אלה אני בוכיה. אלה אזכרה ואהמיה

נולד בשנת 1869 בשרנסק, עלה ארצה ב־1935, נפטר ב־12.7.52 ח. תמוז שנת תשי״א בתל־אביב.

אב מסור למשפחתו. איש טוב והולך תמים. בעל מדות טובות. ישר דרך, החי מיגיעת כפיו. עבודת כפיים היתה מרכז חייו.

יהודי יקר. יהודי טוב. יום יום אחרי תפלת מנחה בבית המדרש, ישב ולמד ׳משניות״ התורה שלא הספיק להגות בה בצעירותו, השלים בה בזמן שהיה כבר מטופל בילדים. דבר מענין היה ביהודי הפשוט והישר הזה: ספקן מטבעו, כל דבר חקר ודרש, רצה לחדור ולהבין את הענין (ראה המאמר הסתדרות החלוץ). סוג מיוחד של יהודי ובן אדם, בגלות חי רוב השנים, היו לו שתי בנות, בן יחיד ונכדים, הבן היה ה„קדיש״ שלו, מלה זו „קדיש״ ממצה את כל החיים של יהודי חרד בגלות: „קדיש אחרי מאה ועשרים שנה״, בכל זאת, ביום בהיר אחד חסל הכל ועלה לבתו ארצה. (ר׳ התמונה בעמוד 443).

ר׳ הירש צוקר ז״ל

ר׳ הירש צוקר ז״ל, בנם של ר׳ ראובן ופייגה צוקר ז״ל, עלה ארצה לפני מלחמת העולם השניה עם כל משפחתו.

זכורני כשנפרדתי ממני בשרנסק טרם עליתי ארצה, אמר לי „בקרוב נתראה בארץ הקודש״, כשהרגיש שאינני מתיחס לדבריו ברצינות, אמר לי, כנראה שאינך מאמין לי הנך חושב שאצלנו החיים הם כסף, דע שאני מצפה להזדמנות בה אוכל למכור הכל לאסוף כסף ולעלות, בעיקר אני עושה זאת בשביל הילדים, אני רוצה לצאת מהגלות הארורה.

בגיל צעיר התחיל לעבוד ולעזור לאביו בעבודה, בכחות עצמו נלחם על מלחמת הקיום ע״מ לפרנס את משפחתו, הוא הצליח לחסוך לו רכוש שיספיק לו לעלות ארצה עם משפחתו ולבסס את קיומו.

מן הרגע הראשון שרגלו דרכה במולדת, התחיל לעבוד ולחיות מיגיעת כפיו. השאיר דור שלם של בנים ונכדים במולדת, שנשתרשו בארצנו.

מרדכי קורלציק ז״ל

מלים אחדות על קברו הרענן

מרדכי הצנוע והפשוט, פניו הגלויות שאמרו תמימות וחמימות וגלוי־לב, לא היה בו כל זיק של ערמה, אחד מן אלה שסללו הדרך לעתיד העם ולא זכה להגיע כי נקטף ונכרת בדמי ימיו.

בוכה הלב על ידיד צעיר שהלך לפני הזמן: על בחור יקר שלא זכה להמשיך במפעל־חייו. מי פילל ומי מילל כי מרדכי הנחמד, השופע מרץ ורצון טוב, התוסס והחביב יגיע לקץ מסע־חייו במהירות מדכאת כזו!

בשרנסק היה אחד מן הראשונים שנכנס להסתדרות „החלוץ", חשבוהו לשתקן כי לא רצה להטריד מישהו, העיקר היה אצלו להמשיך וללכת הלאה ולבנות את מסכת חייו השקטים.

כשעלה ארצה ונשא לבת זוגו צביה, גם היא מעיר מולדתו שרנסק — המשיך בפעילותו הצבורית בשטח הבטחוני, ביום ובלילה עמד על משמרתו בכל תפקיד שהוטל עליו מטעם „הגנה".

מרדכי קורלציק ז״ל בנם של ר׳ וולף ופיגא קורלציק ז״ל, ספג לתוכו עוד בשרנסק הלהט הציוני והלאומי. גורם לכך היתה גם אחותו הבכירה יוטה. בהיותו בהסתדרות „החלוץ", הספיק להתחבב על כל החברים, כולם ראו בו חבר טוב ומסור בכל נפשו, בקרית חיים היה אהוב על כולם ואף פעם לא אכזב.

מרדכי! לא זכית לראות את הגשמת חלומך הנשגב, על סף הגאולה עברת לעולם הנצחי. החיים המתחדשים מהוים מצבת הזכרון חיה, לפעלך בעד העם והארץ.

ווי להא שופרא דבלי בארעא. (ר׳ התמונה (בתור חייל) בעמוד 903).

שרה רבקה קרוק ז״ל

אשת נעוריו של חברנו שמשון קרוק, שהיה מהפעילים בתנועה הציונית מזמן תקומתה בעירנו. זכה בשנת 1925 להיות בין הראשונים בעירנו — שעלו ארצה עם כל משפחתו. אנשי שרנסק נפרדו מהם בשמחה ובכבוד גדול ועליתם השאירה רושם חזק על אנשי עירנו.

שרה רבקה ז״ל לבית פומפר מרטשונזש, ספגה בתוכה את חבתה לציון בעודה בבית הוריה, שחנכו את ילדיהם לאהוב את ארצם, את עמם, היא היתה בת ראויה להוריה ואם מסורה לילדותיה, לנכדיה ולכל המשפחה.

לפני נשואיה היתה פעילה בעבודת־ציונות ברטשונזש. כמסירותה למשפחה, כן דאגה לאחרים. היא היתה מרבה בצדקה ובמעשים טובים.

יצחק רויסקאפ ז״ל

מלים אחדות על קברו של חבר

זכורים לי היטב אותם הימים כשיצחק נתקבל לחבר בהסתדרות הציונית בשרנסק, למעשה הצטרף כחבר בהסתדרות התרבות.

הוא היה פנים חדשות בעיירה. הוא בא ביחד עם משפחתו שקנתה אחוזה על יד שרנסק. בכל זאת רכש לו מיד חברים התחבב על הרבה ידידים שרחשו לו אימון והערכה. זמן קצר אחרי הופעתו, מינו אותו כמזכיר ההסתדרות, אולם

הוא לא הכזיב. בלהט נעורים התמסר לעבודה הציונית. ובעבודת ה„חלוץ" שקם.

כשקמה ההסתדרות „החלוץ" נכנס בלב ונפש לעבודה ונמנה על הפעילים, והשתתף בכל הוכוחים היה דואג לקיום הרצאות וערבי הקראות.

בועדה של קרן קימת לישראל מלא תפקיד, משתי סיבות.

א. היה לו כתב יד ברור.

ב. היה בעל סגנון מלוטש.

בעצם הוא היה מזכיר בהסתדרויות ובועדות הציוניות במקום. כל התפקידים מלא באמונה ובמסירות.

כשהגיע ארצה והתישב בקרית חיים, חשב על חיים שקטים, אבל אין עצה ואין תבונה נגד פגע העת ומקרה הזמן (מדברי ד"ר ש. רובין).

הזדעזענו כשנודע לנו על מחלתו האיומה, ידענו את רצונו לא להטריד איש. בלב כל אחד מאתנו, התגנב הרעיון: אולי!! יהי זכרו ברוך.

נדהמים אנו עומדים על קברו הרענן!

זלמן שרפסקי ז"ל

ידיעה פתאומית וטרגית, כי זלמן איננו, בדמי ימיו, במיטב שנותיו קרה האסון.

את זלמינקא אני זוכר מילדותו, חינני עינים שחורות גדולות, מאירות, שאהבתי להסתכל בהן ולשאול אותו שאלות.

זמן קצר לפני האסון בקרתי אצלו, עשה עלי רושם שקט ורוגע, צנוע פשוט מטבעו.

בקשתיו כי יספר לי מה שידוע לו על העיירה שרנסק. לא חידש לי שום דבר, רק מסר לי פרטים מזמן הנדודים מגלי הפורעניות שעברו על ראשו, וכשהגיע ביחד עם שני חברים מרצונז׳ ע"י כפר פולני פחדו להכנס לכפר, ישבו ובכו, כי לא ראו לפניהם את יום המחר.

כשהגיע ארצה אחרי טלטולים רבים, לחוף מבטחים, היה לו בית ועמדה בחיים, בא האסון כחתף ועקר מאתנו.

על פטירתו בלא עת יתאבלו, מלבד קרוביו ובני ביתו, — גם חבריו וידידיו כי רבו. (ר׳ תמונתו בקדושים אות ש׳).

העיירה רדזנוב

לזכר עולם

רשימת יהודי רדזנוב שניספו בשואה 1940 — 1944

הובא לדפוס ע״י משה ניבורסקי

(אליין גישט קיין ראדזאנאווער און זיך פערנימען מיטן שטעטל)

אות א.

איצקוביץ אהרן
״ דינה אשתו
״ מאיר
״ אברהמ׳ל
איצקוביץ ישראל
אשתו
״ 2 ילדים
אייזנשטיין בערל
״ חיה ראשע
אשתו
״ חנה גיטעלע
״ משה אהרן
אבראמאוויץ וועלוועל
״ הינדה אשתו
״ מינדל ילדה
אבראמוויץ אהרן
״ שרה מינדל
אשתו
אבראמאוויץ י. יעקב
״ רבקה אשתו
״ 3 ילדים
אבראמאוויץ מרים
שיינדלה

אבראמאוויץ ח. פייגע
בתה
״ אסתר בלימלה
אראנוביץ וועלוועל
״ שרה אשתו
״ רחל בלימה
״ נעכא
אלטערוביץ אברהם
״ אשתו
״ צבי (הערר־
שעלה)
״ ילדים
אלטערוביץ חיה
״ ובעלה
״ ילדים
אלטרוביץ אידל
אשתו
״ ילדים
אלטרוביץ שפרה
״ בעלה
אלטערוביץ משה
״ שרה אשתו

אות ב.

ביין מלך
ביין שיינה רחל אשתו
״ שמעון
״ דוד
״ שלמה זלמן
״ לאה
ברקובסקי מאיר
״ אשתו
ברקובסקי דוד
״ אשתו
״ ילדים
ברקובסקי חנה
״ בעלה
״ ילד
ברקובסקי קיילה
״ בעלה
״ 2 ילדים

אות ג.

גרינבוים פייגא
״ הירש
״ אשתו של
הירש
גוטליב אהרן
״ רחל איטה
״ רבקה

גוטליב מינדל
" יעקב
גוטליב הירש
גולדשטיין
גולדשטיין דבו"ה
אשתו
" בנימין
" מאיר
" חיה
" אדל
" הינדא
" בילא
" א. יצחק
גלטשטיין משה
" שרה אשתו
" ילד
גרשקוביץ חוה רבקה
" 2 ילדים
גרשקוביץ מרגלית
אידל
" ילד

אות ד.

דודוביץ ישראל
" חומה
" ילדים
דוידוביץ משה
" אשתו
" ילדים
דוידוביץ אפרים ליב
" אשתו וי־
לדים
דוידוביץ שלמה זלמן
דוידוביץ מיכל
" זיינביל

אות ה.

המבורגר יוסף
" לאה
" מאיר ליב
" זיינביל
" רבקה
" ליבה
" שמואל
הורביץ משה ליב
" פרימט אשתו
" 2 ילדים

אות ט.

טורקלטויב
" לאה אשתו
" בת
טיק יחזקאל
" פעסא אשתו
" ילדים
" דובה
" חוה
" בעריש
" ישראליק
" משה

אות ל.

ליפשיץ זעליג
" מירל אשתו
" שמואל
" מאשא
" ילד
יבקוביץ לאה
" מרים

אות מ.

מיטגאנג א. מרדכי
" שרה רב־
קה אשתו
" יוסף יהושע
" יעקב ליב
" אסתר מלכה
מרוויל הרבנית
" עלעה
" ליבא
" רחל
מרוויל שמואל
(משורר)
" אשתו
" ילד
מרגלית מנדל
" חנה
מרגלית יעקב מאיר
" לאה
" שני ילדים
מושקוביץ יוכבד
" בעלה
" ילד
מושקוביץ הרשל
" מרים אשתו
" בילה ילדה
" דינה ילדה
" רחל שיינר
" דוד ילד

אות ס.
סקאווראן שרה
" בעלה
" מנדל
" 5 ילדים
ספירשטיין יוסף
" סשופא אשתו
" פניע
" משה פייבל
" אברהם
" חנטשא
סקווה הירש
" פייגא אשתו
" 8 ילדים

אות פ.
פראכאוויק שרה
" ילדים
פראכאוויק שמואל
" אשתו
" בנימין
" הירש ליב
" רחל
פראכאוויק אליהו
" אשתו
פרוסק הענך
" אשתו
פרוסק שלמה
" אשתו
פרוסאק מרדכי
" אשתו

פרוסאק ליבער
" ברוך
" בן
פרוסק ראובן
" אשתו
" ילדים
פרוסק יהושע
" חנה אשתו
פולעידער מאשא
" הילדים
" אסתר ובעלה
" 2 ילדים
" רחל ובעלה
" פעסא
" חיה ברכה
" שמואל ליב
" הירש
" מאיר

אות ק.
קוטלרטשיק מירל
" הינדא
" גניה
" מאשע
" מגדלא
קלוגמן אסתר
" דוד מרדכי
" לעמל
" זעליג
קראנענבערג
" פעסא אשתו
" ילד

קרוגמן רחל לייזערס
" יחזקאל
" אסתר
" אלקא
" שלמה

אות ר.
רוזנשטיין פישל
" ריקל אשתו
" בעריש
" מאטעק

אות ש.
שווארצקאפ דרעזל
" אשתו
" בער
שוורצקאפ ברוך דוד
" אשתו
" 2 ילדים
שרגא אברהם אהרן
שלזינגר חיים
" מרים אשתו
" דבורה
" פייגא
שיטקא שלמה
" רחל אשתו
" 2 ילדים
שיטקא אסתר
" בעלה
פערל לאה דעם
שמש׳ס טעכטער
חייצע ליסוביצקי

סאם מיטגאנג

מיין שטעטעלע ראדזאנאוו פאר דער מלחמה

א קליין שטעטעלע, ארומגערינגלט מיט גרויסע סאסנאווע וועלדער, וואס האבן זיך געצויגן אויף ווייטע שטחים. די 2 טייכעלעך ווקרא און דזשאלדאווקא האבן געפלאסן פון 3 זייטן. אין פרילינג ווען דאס אייז האט געלאזט און דאס וואסער האט זיך צעגאסן אויף די פעלדער האט די געגנט אויסגעזען ווי א האלב־אינזל. די אלגעמיינע באפעלקערונג אין שטעטל איז באשטאנען פון 1500 פערזאן, צווישן זיי א 200 אידישע נפשות, אמיינסטן קליין הענדלער. ראדזאנאוו איז געלעגן 7 קילאמעטער פון שרענסק און 29 קילאמעטער פון מלאווע. אמאל איז די צאל געווען גרעסער, נאר אסך אידן האבן עמיגרירט קיין אמריקע און א טייל זענען עולה געווען נאך ארץ־ישראל, אין די צוואנציקער יארן.

דארט אין שטעטל האט געברויזט א שיין פרוכטבאר אידיש לעבן. אויף אלע געביטן סיי רעליגיעזן סיי סאציאלן. ווי אין יעדעס שטעטל אין דער אלטער היים, אזוי האט אויך ראדזאנאוו פארמאגט א שוהל, א בית המדרש און בכלל א היפש ביסל כלי־קודש. די לעצטע יארן האבן מיר אנשטאט א רב געהאט נאר א מורה הוראה. דער הרב מארוויל, אויך ער איז א פאר חדשים פארן אויסברוך פון דער מלחמה נפטר געווארן, און די פאמיליע איז אוועק צום זון קיין ווארשע. דער זון איז געווען א יונגער פאעט פון ווייסענבערג׳ס „חדר״.

די ארטיקע שוהל איז געווען שיין געמוירט, די ציגל האט נאך געהאט מנדר געווען דער אידישער פריץ קאניעץ.

געווען איז אויך א גמילות־חסד־קאסע. די לעצטע יארן פאר דער מלחמה־אויסברוך האט דאס פיל ארויס געהאלפן די איינוווינער. אין 1939 איז געווען פרעזעס מיין געוועזענער שוואגער הערש מענדל אבראמאוויטש ער איז אויך געווען דער מורשה פון קרן הקיימת און אויך א מיטגליד אין גמינא־ראט.

דורך דער איניציאטיוו פון אליהו ניבארסקי פון שרענסק און פערלא פון מלאווע איז דארט געשאפן געווארן דער החלוץ און השומר הצעיר, אין דער פארוואלטונג זענען אריין מיינע צוויי ברידער, יעקב לייב, וואס איז אומגעקומען פורים־צייט 1943 אין אוישוויץ, און מיין ברודער יוסף יהושע, וואס איז אזוי טראגיש דערמארדעט געווארן אין מלאווער געטא, אין א ברודער־קבר פון קדושים. (געשען איז דאס 2 טאג אין תמוז 1942. צוזאמען מיטן שוואגער וועלוועל אבראמאוויטש איז אויך דערמארדעט געווארן משה ניבארסקיס יונגערער ברודער איסר). אין

דער פארוואלטונג פון השומר הצעיר איז אויך געווען יששכר גרינבוים, וואס האט עמיגרירט קיין אמעריקע אין 1937. א קורצע צייט האט אויך עקזיסטירט א רעוויזיאנסטישע פארטיי, דער מפקד איז געווען מאיר גרינבוים ער האט נאך געהאט די זכיה צו עמיגרירן אין די פאראייניקטע שטאטן א האלב יאר פארן חורבן פוילן.

ראדזאנאוו אונטער דער אקופאציע פון די נאצים

29 קילאמעטער פון מלאווע, כמעט ביי די אסט-פרייסישע גרעניץ איז דאס שטעטל פול מיט פליטים פון מלאווע, אנטלאפענע נאכן דריטן טאג פון די מלחמה. זונטאג נאך מיטאג ווערן מיר באמבארדירט, און א האלב שטעטל גייט אוועק מיטן פייער, די ערשטע באמבע פאלט אריין אין דער מלעטשארניע וואס האט זיך געפונען אין דער מלאווער גאס, נאך די בריק, דארט ווערן געהרגט א 50 פערזאן, דאס מאל האבן נישט געליטן קיין אידישע איינוווינער.

ווען דאס נאצישע מיליטער מארשירט אריין אין אונזער קליין שטעטעלע הויבט באלד אן די זשאנדאר-מעריע צו רודפן די אידן. די שוהל ווערט דעמאלירט און פארוואנדלט אין א שפייכלער, די ספרי-תורה ווערן געשענדעט, אידן אין בערד מוזן יעדן שבת גיין אויסקערן דעם גאנצן מארק. מיר מוזן אנטוין געלע לאטעס. מיר טארן נישט מער גיין אויפן טראטואר נאר אין מיטן גאס מען טרייבט אונז צו שווערע ארבעט מיט שטעקנס איבער די קעפ. ביי קאפיען קארטאפל אין די פאלווארקס. ביי האקן שטיינער אויף די שאסייען. ביי רייניקן דעם שניי ווינטער אויף די וועגן. מיידלעך מוזן גיין רוימען אין די אמטן. משיקט אונדז אויך אוועק אויף א פאר מאנאטן אין פארשידענע לאגערן. די בעסערע דירה׳ס ווערן רעקווירירט. אפילו דאס בעטגעוואנט ווערט צוגענומען, אויך פוטערס. מיר זיצן נאך אלץ אויף א ארט און ווי נישט ווי, קען מען זיך נאך אן עצה געבן מיט א דירה ווי אויך מיט שפייז. אנדערש איז מיט די ארומיקע שטעטלעך. זיי זענען נאך דעם 11-טן נאוועמבער 1939 אויסגעזידלט געווארן נאך ווארשע. ווי, שערפץ, בזוין, זשעראמין און ראטשונזש דארט איז אויך געווען מיין עלטסטע שוועסטער, חיה ראשע, מיט איר פאמילע, געפירט האט מען זיי צו דער באן מיט מוזיק פון אן ארקעסטער און געווען איז דאס פרייטאג פאר ליכט-צינדן. שפעטער זענען זיי געקומען צו אונז דורך פארשידענע וועגן. אט אזוי ציען זיך די מאנאטן מיט מורא אז מיר זאלן אויך נישט דארפן מיטמאכן זייער גורל. ליידער טרעפט אונז אויך דער זעלבער גורל. די גזירה איז ארויס אין יום כפור. זיי האבן שטענדיג אויסגעקליבן אזעלכע טעג אין די אידישע ימים טובים. מיר מוזן פונקט

ווי אלע קליינע שטעטעלעך און דערפער אויסגעזידלט ווערן. אין 28 נאוועמבער 1941 קומען מיר אן אין דער ענגע געטא פון מלאווע. מיר זענען געווען א־210 נפשות.

נאך ערגערע און שווערערע צייטן קומען אן, דאס אנגשאפט איז גרויס. דאס גאנצע שטעטל שטופט מען אריין אויף ווארשעווער גאס נומער 40 אין א פאר שטובן אויפן ערשטן גארן וואו די פענסטער זענען פארקלאפט, אט איז א ביישפיל פון ענגשאפט: מיר זענען געווען 7 נפשות אין דער פאמיליע, איז צוגעקומען מיין עלטסטע שוועסטער, חיה ראשע, מיט איר מאן און 2 קינדערלעך, מיין שוועסטער מרים מיטן מאן און 2 קינדערלעך, מיין שוועסטער הינדע מיטן מאן און טאכטער און איר שווער אהרן אברראמאוויטש. אלס צוגאב קומט נאך די פאמיליע גלאטשטיין, א פאמיליע פון 8 פערזאן, זענען מיר שוין 27 נפשות אין איין שטוב. אין א דערנעבנדיקע הויז האט זיך גרופירט שרענסק און זשעלין.

דאס ענגשאפט מיט דער שוואכער דערנערונג און שווערע ארבעט האט גורם געווען צום אויסברוך פון טיפוס, אין שטאטישן שפיטאל לאזט מען נישט אריין. ס׳ווערט געעפנט א שטיקל קראנקן־הויז אין ניצקים ווינונג מיר האבן דארט א אידישן דאקטער, אבער אויך ער ווערט אנגעשטעקט מיטן טיפוס, און שטארבט אוועק, די געטא וואס ציילט 10000 פערזאן בלייבט שוין אן א דאקטער.

אין איין יאר איז די געטא דורך געגאנגען אלע שבעה מדורת גיהנום... זיי טוען עס מיט דייטשישער פינקטלעכקייט, ס׳הייבט זיך אן מיטן דערשיסן דעם אידישן קאמיסאר פערלמוטער מיט נאך 25 מאן, דאס רוב פון די ארומיקע שטעטלעך ווערן פארשיקט נאך אוישוויץ. צווישן זיי ליבער פרוסאק פון ראדזאנאוו.

עס קומט איין קלאפ נאכן צווייטן, שבת ראש חדש אייר מוזן אלע אידן קומען אויפן פלאץ, און מען הענגט אויף 4 אומשולדיקע אידן. דאס איז דער ערשטער טרויעריקער ספעקטאקל. זיי ארעסטירן דעם יודענ־ראט מיט די אידישע פאליציי, אין ראש חדש סיון קומט פאר נאך א גרעסער שחיטה די ארעסטירטע לייט פון יודען־ראט מיט די פאליציי ווערן געהאנגן, מען שיסט צוויי פרויען, רחל ליפשיץ פון שרענסק, און פולטוסקער פון רופין, ווייל מען האט ביי זיי געפונען 2 פונט גרויפן, פון איין עגזעקוציע־פלאץ צום צווייטן שיסן זיי אין המון אריין און ס׳פאלן גאר א גרויסע צאל קרבנות.

דעם אנדערן מאנטאג 5 פארטאג מוזן אלע אידן, מענער פון 15 יאר ביז 70 ארויס גיין אויפן פלאץ ס׳ווערן פון זיי אויסגעקליבן 100 יונגע און געזונטע אידן, 50 מאן ווערן געהיט אין געטא דורך די דייטשישער זשאנדארמעריע און

50 אידן מער עלטערע גייען אין „אובוו" אין שטאטישן לאגער, אויסער די געטא. מהאלט זיי 8 טעג. צווישן זיי געפינט זיך אויך מיין טייערער ברודער יוסף יהושע כּיט מיין שוואגער וועלוול אבראמאוויטש. זיי האבן געוווסט וואס עס דערוואַרטעט זיי. מיין ליבער אומפארגעסלעכער ברודער שרייבט דאס לעצטע בריוול צו די עלטערן, און בעט זיי זאלן נישט וויינען. ער שרייבט „מיין גורל איז שוין געחתמעט, איינעם פריער און איינעם שפעטער". ער בעט דורכאויס אז די מאמע זאל נישט וויינען, ווייל די מאמע האט אים נישט געלאזט ערב דער מלחמה אוועקפארן נאך אויסלאנד. 27 יאר איז ער אלט געווען ווען די נאציס האבן אים דערמארדעט. ער איז געפאלן אויף קידוש השם מיט נאך 50 מאן אין איין ברודער קבר, ב' תמוז 1942. סהאט געקאסט זייער אסאך געלט און פראטעקציע מ'זאל נישט דארפן שיקן יונגע לייט ביז 14 יאר צום טרויעריקן עקזעקוציע־פלאץ.

דאס יאר 1942 איז באקאנט געווען פאר דעם ענדגילטיקן אויסראטונג פון איראפעישן יידענטום. אין דעם יאר ווערט אויך אונזער געטא ענטגילטיק געשלאסן. סהייבט זיך אן די גרויסע סעלעקציע דורך די „הארן פון די ערן־ראסע". ס'קומט אן דער לאנדראט פונק, ער איז דער ברודער פון רייכס־מיניסטער. ער צייכנט אן מי לחיים ומי למות די פרייד איז גרויס ביי די, וואס מיינען אז זיי

אברהם מרדכי מיטגאנג, זיין פרוי שרה רבקה. טעכטער: חיה ראשא, מרים שיינדל, הינדה, טעמא. איינגלעך: יעקב ליב, יוסף יהושע, ישראל זלמן.
ישראל זלמן און טעמא לעבן

וועלן נישט דארפן גיין מיט דעם ערשטן טראנספארט, מיט אלטע, שוואכע און קינדער. דעם 28 טן אין חודש מר־חשון, שבת ביי נאכט, כאפן די אידישע פאליציי נאך מענטשן, אין יענער נאכט נעמען זיי צו מיין טייערן טאטן, אברהם מרדכי, און מיין איבערגעגעבענע און טייערע מאמע, שרה רבקה. אין גאנצן 54 און 55 יאר אלט. צוזאמען מיט נאך 2000 נפשות האט מען זיי פארכאפט אין חודש „כסלו" זענען זיי אלע אומגעקומען על קידוש השם. ווי מען זאגט אין טרעבלינקע, דארט ווי ס'גאנצע ווארשעווער אידן זענען מערדלעך אומגעבראכט געווארן. 5 טעג שפעטער גייט אוועק דער אזוי גערופענער ארבעטס פעאיקער טראנספארט נאך אוישוויץ. מיט דעם טראנספארט גייען אוועק מיינע פארהייראטע שוועסטער, חיה ראשע, מיט איר מאן און צוויי קינדערלעך, מיין שוועסטער, מרים שיינדל, מיט איר מאן און צוויי קינדערלעך, אויך מיין שוועסטער הינדע מיט איר טאכטער, ווייל איר מאן איז שוין פריער אומגעקומען. א פאר טעג שפעטער גייען אויך אוועק מיין ברודער יעקב לייב און שוועסטער טעמא. ווי אויך מיין יונגסטע שוועסטער, אסתר מלכה. מיט דעם טראנספארט גייען שוין אויך די לעצטע פון ראדזאנאוו, מיר ווייסן אלץ נישט ווו מען פירט אונז. נאך 2 מעת־לעת, קומען מיר אן קיין אושוויץ וואס איז ארומגערינגלט מיט אן א שיער געסטאפא, דא זעען מיר אז סאיז שוין די ענדע פאר יעדן איינעם. מיר געפינען זיך אין גרעסטן שעכט הויז, אויף דעם גרעסטן בית עולם פון גאנצן אייראפישן אידענטום. עד כאן... מער קאן איך נישט שרייבן. די מערדערייען פון די סאדיסטן ווייסט שוין די גאנצע וועלט, די גאז־קאמערן זענען שוין געווען דאס גוטע. זיי האבן געפייניקט די מענטשן אויף פארשידענע אופנים. 6 מ י ל י ו ן זענען אומגעבראכט געווארן אין דעם חורבן. צווישן זיי אויך מיין שטעטעלע ראדזאנאוו מיט זייערע פאמיליעס. דעם זעלבן גורל האבן אויך געהאט מיינע טייערע עלטערן, אברהם מרדכי, און שרה רבקה מיט־גאנג מיינע פארהייראטע שוועסטער מיט די פאמיליעס, אויך מיין ברודער יעקב לייב מיט מיין יונגסטע שוועסטער אסתר מלכה. געבליבן איז נאר א שארית הפלטה פון יעדער שטאט, א זכר. פון ראדזאנאוו האבן געהאט די זכיה צו זען די נקמה און איבערצולעבן דאס גיהנם: איך — מיט מיין שוועסטער טעמע, מיר האבן געליקלעך פארהייראט און געפינען זיך אין אמעריקע. מיר ציען ווייטער די קייט פון אידענטום, צו להכעיס דעם עמלק, עס האט אויך איבער געלעבט מיין געוועזענער שוואגער הערש מענדל אבראמאוויטש. ער האט עולה געווען מיט דער אומלעגאלער עליה קיין ישראל, און ער געפינט זיך אין פתח־תקוה. די צוויי ברידער אשר און נתן אראנאוויטש, די זין פון וועלוול און שרה געראפן די „ענגלענדער" אויך אייזיק דער זוהן פון חיים און מרים געראפן „די

לאמע". און אויך בילא די טאכטער פון הערש און פייגע סקווזא. זיי געפינען זיך איצט אין אמעריקע. דאס איז דער סוף פון די אידן אין מיין קליין שטעטעלע ראדזאנאוו.

א. פרשני (פרשניצקי)

העירה רדזנוב

במחוזה של העיר מלבה, בקרבת העירות סטשגובה ושרנסק, שוכנת העירה הקטנה „רדזנוב", עירה זו היא מעין חצי־אי ומוקפה בשלוחות הנהר „ז'ולדובקה". הגישה אליה דרך עפר קשה והכרחי גם לעבור על פני גשרים החוצים את שלוחותיו של הנהר. בעתותי האביב עם הפשרת השלגים, קרה לא פעם שזרמי הנהר מעתיקים את הגשרים לאי־שם והעירה נשארת מנותקת לתקופת־מה מן העולם החיצוני. „אין יוצא ואין בא". לעומת זאת, העירה בקיץ הינה כגן פורח, מסביבה חורשות מוריקות, גני פרי מלבלבים ושדות קמה מצהיבים, וליד בתיה גני ירק ונוי מטופחים להפליא.

בצורתה ובצביונה דומה היא להרבה עירות בגודלה במדינת פולין. את מרכזה של העירה מהוה השוק המשתרע כמלבן ממורח למערב. בטבורו של השוק מוזדקר עמוד אבן שגבהו ארבעה מטר לערך והוא מוקף גינת דשא מרובעת. במלחמת העולם הראשונה, בעת כיבוש הגרמנים ניצב על עמוד זה פסלו של הינדנבורג ואילו לאחר שחרורה של פולין הוצבה תמונתו של פילסודסקי.

בפנה המזרחית־דרומית של השוק ליד רחוב „רצ'ונז'" בנוי לתלפיות בנין בית הכנסת שנמנה על בתי הכנסת היפים ביותר שבסביבה. בית הכנסת בנוי לבנים אדו־מות וחלקת המגרש של חזיתו מוקפת גדר עץ יפה. מאחורי בית הכנסת לצד מזרח נמצא בנין עץ עתיק — „בתי המדרש". בתי העירה, רובם ככולם, הם בניני עץ בני־קומה אחת, ורק שנים שלשה בתים הם בני קומתיים והם מזדקרים מעל בתי העירה כיוצאי דופן. חרף העובדה שתושביה היהודיים של העירה מונים רק כששים משפחות לעומת כמה מאות משפחות לא־יהודיים, מקבל המבקר במקום רושם שבעירה יהודית ממש דורכות רגליו. רושם זה מתקבל בשל העובדה שרוב רובם של התושבים היהודיים מרוכזים במרכז העירה מסביב לשוק.

החיים הכלכליים

תושביה היהודיים של העירה התקיימו בעיקר על המסחר כגון: חנויות מכלת, גלנטריה, מניפקטורה, מסחר תבואה, תעשיה זעירה של שמן, טחינת קמח וכד'. חלק קטן התפרנס ממקצועות כגון: חייטות, סנדלרות, אפיה, קצבות וכו' וכפי שידוע לכל בי רב, בכל קהילה יהודית ולו גם הקטנה שבקטנות, הקהילה מקיימת „מכהנים בקודש" בקהלה: רב, מו"צ, שו"ב, ש"ץ, שמש בית כנסת, בלן וכד'.

מפותחת מאד היתה מצות הגמ"ח. וזאת בלי קופות מיוחדות המיועדות למטרה זו, אלא בדרך מקורית שהסוחרים קיימוה בינם לבין עצמם בתדירות ובסדר קבוע. בעלי חנויות שפדיונם גדול בדרך כלל ביום השוק הנערך אחת לשבוע ביום רביעי, מסרו את פדיונם בגמ"ח לסוחרי תבואה, חמאה וביצים וכד', הזקוקים לכסף דוקא ביום זה, עת מביאים אכרי הסביבה את סחורתם למכירה. הכסף היה מוחזר לבעלי החנויות לאחר שהסוחרים שלחו את סחורתם למכירה לעיר המחוז ורשה לפני יום־השוק של השבוע הבא. תאריך בו נוסעים אף בעלי החנויות לורשה לחדש את מלאי הסחורות שברשותם לקראת יום השוק הממשמש ובא. וכך חוזר חלילה. תנועת המסחר היתה מורגשת בעיקר ביום השוק בו שקקה העירה חיים, מה שאינו כן בשאר ימי השבוע. השקט והשלוה שרויים היו על פני העירה. איש אינו אץ, הזמן אינו דוחק כבערים הגדולות. רוב תושבי העירה היו פוקדים את בית הכנסת בוקר וערב, ונוטלים חלק בשיעור המתקיים בין מנחה למעריב, לקיים את הפסוק „והגית בו יומם ולילה". המתינות והאיטיות בלטו בעיקר בתפילת שחרית. התפלה מתנהלת בנחת ללא החפזון המאפין מנין של יהודים הטרודים והאצים בעניני פרנסתם.

הקהילה

בראש הקהילה עמד הרב יהודה לייב רוזנבלום זצ"ל, אשר בילה את רוב ימות השבוע מחוץ לעירה. הרב רוזנבלום קבל מקהילת רדזנוב משכרת זעומה שלא הספיקה לפרנסת ביתו, וע"כ היה נוסע מטעם „המזרחי" לערים שונות לשם הרצאת והפצת השקפותיה ורעיונותיה של הציונות הדתית. לבסוף עזב את העירה לצמיתות והיגר לאמריקה. דעותיו והשקפותיו של הרב רוזנבלום לא היו לרצון בעלי הבתים החסידיים ובפרט לחסידי „גור". אלה נטו אחרי המו"צ הרב מנחם לוינזון זצ"ל. הרב לוינזון היה חסיד נעים הליכות, בר אורין ובר־אבהן, ממשפחת הרב גלנט זצ"ל, שהיה בזמנו רב העירה ומעין אדמו"ר שחסידים היו באים לשבת אצלו ולשמוע תורה מפיו. הרב ר' מנדיל לוינזון, היה גם בעל־תפלה מעולה ואצלו נערכו מסיבות „סעודה שלישית" ומסיבות חג. יש לציין, שהרב

לוינזון כשלעצמו יהודי משכיל, והיה מעיין בספרות ציונית, אך כל זה לא התבטא אצלו במעשים.

גם על השו״ב והש״צ ר׳ ליפה סגל התרעמו תושבי העירה, באשר הוא התעסק גם במסחר ולא התמסר כולו לעבודת הקודש. אפשר היה להבין את „סטיתו״ של ר׳ ליפה, כי משכרתו הזעומה לא הספיקה כדי פרנסת ביתו, אך למרות זאת, סברו התושבים כי אין זה לפי כבודו ולפי כבוד העירה ששו״ב יעסוק גם בעניני חולין.

זכורים אותם ערבי השבתות, בהם התיצב השמש בשוק וקרא בקול רם „ללכת לבית הכנסת״ (גייט אין שוהל אריין). בימי הסליחות דפק על כל תריס לעורר יהודים לאמירת סליחות, כמו כן היה מביא בימי חג הסוכות את האתרוג לכל בית כדי שיברכו עליו הנשים והטף.

אמנם בדרך כלל יש לציין, הרמה האינטלקטואלית והצבורית שאפינה את התושבים, אך בכל זאת, התבלטו לדוגמא כמה יחידי סגולה. ולדוגמא אזכיר כמה מהם:

ר׳ מרדכי יוסף קובשקה ז״ל, אחד משבעת טובי העיר, ת״ח בכל רמ״ח אבריו, חסיד גור שבהליכות ביתו שימש דוגמא לרבים. בין מנחה למעריב היה אומר שיעור בבית הכנסת בפני הצבור, ובימות החורף היה עושה זאת אף לפנות בוקר. ר׳ מרדכי יוסף קיים בהקפדה את הפסוק „למען יצוה את בניו וביתו״. קול התורה היה בוקע תדיר מביתו, ובפרט בימי שבת ומועד, עת היה לומד עם בניו בצוותא. ביתו שימש בית־ועד לחכמים, בלילות חורף הארוכים היו מתועדים בביתו תלמידי־חכמים, כמו ר׳ שלמה זלמן לופשקה, ר׳ שמואל משה גרינבוים ועוד. ר׳ מרדכי יוסף ז״ל התמצא גם בגיאוגרפיה של ארצות שונות, ובאשר לא היה רופא בעירה היה גם מיעץ לחולים בעניני רפואה, זכותו עמדה לו, ובסוף ימיו שכן כבוד עם משפחתו בירושלים ת״ו.

או ר׳ ראובן מאיר גרדזנובסקי ז״ל. ר׳ ראובן מאיר שימש כגבאי בית הכנסת במשך שלשים שנה ללא הפסקה. בנו ר׳ אברהם לייב ז״ל, היה גם הוא אחד משבעת טובי העיר. גם הוא חסיד גור ותלמיד חכם מובהק, יודע יפה את השפות רוסית ופולנית. במשך עשר שנים ניהל משפט לטובת האוכלוסיה היהודית שבעירה נגד האוכלוסיה הפולנית. הענין הגיע לבית המשפט העליון, ובסופו של דבר הצליח להשיג עבור כל בעל בית יהודי חלקת שדה — כבול, המשמש חומר הסקה וכן חלקת שדה מרעה, שערכם הכלכלי רב הוא. את נחלתו ואת תעשית השמן שלו הוריש ר׳ ראובן מאיר ז״ל לבתו הצעירה ליבה ולחתנו וולף בר

פרשניצקי, שמסביבו התארגן הדור הצעיר, אברכי המשי שהוא עצמו נמנה עליהם. הם היו מתכנסים בביתו בימי חג ומועד. ההתארגנות היתה חשובה מאד בעירה באשר כל חברה כגון „בקור חולים״ „חברה קדישא״ וכד׳ ארגנה לחבריה מדי פעם מסיבות חג וכו׳, ובלתי מאורגנים ישבו בדד. לאחר שביתו של ר׳ וולף בר נפתח לרוחה, שימש ביתו כמקום מרכזי לכנוסים ומסיבות חג חסידיות שהשתתפו בהם טובי העירה. גם הוא עלה עם ביתו לישראל בשנת תרפ״ה.

כבעלי תפלה בעירה הצטיינו, ר׳ שמשון סובוטקה שהיה גם בעל קריאה, בעל תקיעה ומוהל מצוין. לאחר שהיגר לאמריקה, מילא אחריו כקורא בתורה ר׳ מיכל קוטלרצ׳יק. כמו״כ הצטיינו כבעלי תפלה, ר׳ יוסף המבורגר, ר׳ מאיר ברקובסקי, ר׳ ישראל דוידוביץ ור׳ יחיאל נתן חתנו של ר׳ איסר הומן.

ח נ ו ך

ארבעה מלמדים היו בעירה. הראשון היה ר׳ אישע מלמד (קריסטל) מלמד דרדקי, יהודי כסוף זקן ובעל הדרת פנים, אשר זכה להרביץ תורה לכמה דורות. אני בעצמי זכיתי ללמוד אצלו ואמי ע״ה ספרה שגם היא למדה אצלו וכפי שהיה ידוע אף דור שלפניה לימד ר׳ איטשע. שני לו היה ר׳ מנדלי יעקובוביץ, שלימד גמרא, יהודי נמוך בעל זקן בלונדיני כהה ודליל.

השלישי היה ר׳ בעריל אייזנשטייק, כסוף זקן אף הוא וסומא בעינו האחת. הוא לימד בחורים גמרא ותוספות. אך במרוצת הזמן המיר את מקצועו והפך לסוחר בתבואה. הרביעי היה ר׳ מנדיל קלוגמן, שבא לעירה לאחר שנשא לאשה את אסתר, בתו של ר׳ דוד מושקוביץ הנחתום. משום מה יצא עליו שם של מלמד „מודרני״ כביכול.

רבות עוד יש לספר על העירה הן לחיוב והן לשלילה, אך תקצר היריעה מהשתרע. אלה הם חלק מזכרונותי מתחילת מלחמת העולם הראשונה עד לשנת תרפ״ד, כל חייהם של יהודי „רדזנוב״. חלק הצליח לעזוב את העירה בעוד מועד, אך חלק הארי של היהודים נספה בשואה הנאצית.

יוסף רימון (גרנס)

ר׳ מרדכי יוסף קובשקא ז״ל

מהעיירה הגלותית רדזנוב — לירושלים עיר הנצח

אנשי רדזנוב התגאו בשני הבתים שמהם בקע קול התורה ביום ובלילה, מהבית של המו״צ ר׳ מנחם מנדל לוינזון ז״ל, ומביתו של ר׳ מרדכי יוסף קובשקא ז״ל.

על ר׳ מרדכי יוסף, החסיד מגור, שעלה ארצה והקדיש מזמנו שנים אחדות להקנות לבחורי הישיבה „שפת־אמת״ בירושלים (שנוסדה ע״י הרבי מגור), ידיעה רחבה ועמוקה בגפ״ת, אני מקדיש השורות הבאות.

ר׳ מרדכי יוסף לא פסק פומיה מאורייתא. היה נוהג להופיע כמעט כל יום החמישי (שהוא יום השוק) בעיירה שרנסק. צעדו הראשון היה לבקר אצל החסיד ר׳ משה גרנט, לחטוף אתו שיחה בעניני תורה וחסידות. היה נעים לראות

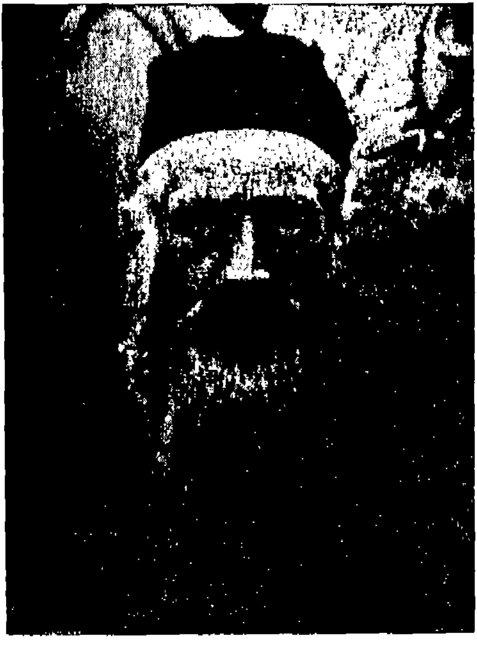

איך שני יהודים שקטים, שנהגו זה בזה בכבוד ובהערצה ניהלו בהתלהבות וכוח תלמודי או חסידי, במתח השיחה הגלבבת נערמו ספרים על ספרים. ר׳ משה שהיה גדול ממנו בשנים, הצביע על היהודי מרדזנוב שספג בימי בחרותו הרבה תורה ויראה וקדושה, שהוא ממשיך ללכת בדרך זו, אשרי לו וטוב חלקו.

החיים בעיירות בכלל ובקטנות בפרט, לא היו מן הדברים הקלים, מלחמת הקיום והדאגה לפרנס את המשפחה בכבוד מצצו את חלבו ודמו של כל אזרח יהודי, וכמובן גם של ר׳ מרדכי יוסף ז״ל. ברם הוא מצא מאז ומתמיד מפלט מתלאותיו באהלה של תורה.

זכורני, ביום בהיר אחד פנה אלי מפקד המשטרה בשרנסק, שעיירה רדזנוב היתה נתונה לפקוחו, שאחוות את דעתי על האזרח ר׳ מרדכי יוסף, המשטרה צריכה להוציא לו אשור מוסרי על התנהגותו כאזרח, בקשר עם נסיעתו לפלסטין, כשהערותי לו „יהיה יהודי פחות בפולין״, ענה לי: (אני מוסר מלה במלה) „הגויים מרדזנוב אמרו לו שהוא יהודי טוב וישר, טובת העיירה דורשת להשאיר אותו...

על זה אמרו טוב שם טוב משמן טוב.

בהגיעו ארצה בקרתי אצלו בשכונת אחוה. על שאלתי איך הוא מרגיש בירושלים הקדושה ענה לי: דורות על דורות התפללו ומתפללים גדולי הדור שיזכו לזה למה שאני זכיתי, יהי הד׳ בעוזרי.

יהודי יקר רוח אשר פשטות יהודית מלאה את ישותו. נפטר ביום י״א טבת ת״ש בירושלים.

יהי זכרו ברוך.

פאמיליע גוטמארגען

די פאמיליע גוטמארגען איז געווען איינע פון די אנגעזעענסטע פאמיליעס אין שטעטל, זיי האבן זיך איבערגעצויגען נאך סטשעגאווא ס׳האבן זיך געראטעוועט פון די פאמיליע:

1. אליה זיינוועל וועלבער איז אין יאר 1920 אוועק נאך אמריקא און ער איז א אנערקענטער ציוניסטישער עסקן, אויך עקאנאמיש איז ער גוט אוועקגעשטעלט.

2. אטאכטער שפרה מיט איר פאמיליע געפינען זיך אין ישראל.

אומגעקומען:

מענדעל זעליג מיט זיין פאמיליע
יחיאל מיט זיין פאמיליע
אסתר מיט איר פאמיליע

יוסף רימון (גרנט)

קודז׳בורק

דאס שטעטעלע קודז׳בורק ליגט אויפ׳ן וועג צווישען די פאוויאסאווע שטאדט מלאווא און צווישן זשוראמין.

קודז׳בורק איז אמאל געווען ווי אללע אידישע שטעטעלעך אין פוילען. עס איז דארט געווען א אידישע קהלה, א רב מיטן גאנצען כלי־קודש. די לעצטע יארן האבן אידן צוליב עקאנאמישע סיבות אויסגעוואנדערט פון שטעטל און זיך באזעצט אין דערבייאיקען שטעטל זשוראמין ווי ס׳האט זיך געגרינדעט אנייע אידישע קהלה.

מיטן צערפאלען זיך פון דער אידישער קהלה, האט עס אין רעליגיעזע ענינים געהערט צו שרענסק און דער שרענסקער רב האט זיך גערופן: „הרב משרענסק ראדזאנאוו וקודז׳בורק״. אין קודז׳בורק זענען אמאל געווען גרויסע רבנים, למדנים און חסידים נאך פון דער לעצטער תקופה איז באקאנט דער גרויסער למדן און חסיד ר׳ שרגא קארו ז״ל. איך וויל דערמאנען אין באוואוסטען רב, הרב משה יוסף סעגאל ז״ל. ער איז געווען א אידעם פון הרב הגאון ר׳ מרדכי גרינבוים פון שעפס (א זיידע פון באקאנטען כלל־ טהוער אין פוילישן אידענטום, יצחק גרינבוים). ווען דער שעפסער רב ר׳ מרדכי גרינבוים איז נפטר געווארען אין יאר 1858, איז זיין אידעם ר׳ משה יוסף קודז׳בורקער געווארען רב אין שעפס ביי די עדה מתנגדים.

די לעצטע יארן, פאר די צווייטע וועלט־מלחמה זענען אין קודז׳בורק געבליבען בלויז געציילטע אידישע משפחות. קיין מנין צום דאווענען איז שוין נישט געווען און אויף ימים נוראים זענען זיי געפארען אין די נאנטע שטעטלעך.

דער גורל פון גאנצען פוילישען אידענטום איז געווען אויך זייער גורל!

רשימת הקדושים

איצקוביץ׳ משה־לייב	טוביאש יצחק	קאפערמאן דבורה
״ אליהו	״ יצחק	״ הינדה
״ יוסף	״ חיה־הודעס	״ טובה
״ שלמה	קארו פייגא	״ חנה־רבקה
״ רחל	קולסון אברהם	״ פייגא

די ברידער איצקוביץ׳ זענען אריין אין אויוועו ווען זיי האבען זיך ארומגעהאלזט.

יהי זכרם ברוך!!!

נספחות

אלי חיים קראנענבלאט
טשערמאן פון שרענסקער רעליעף

די שרענסקער סאסייעטי

אין א קאלטן ווינטער־אוונט אין 1 מרץ פון יאר 1906, זיינען זיך צו זאמענגעקומען עטלעכע שרענסקער לאנדס־לייט אין דער וווינונג פון אהרן קליין אויף רידזש סטריט, אויפן פערטן פלאר, (שטאק), צו באטראכטען א פלאן, וועגן גרינדען א סאסייעטי אויף דעם נאמען פון שרענסק.

פארשידענע סיבות האבן ארויסגערופן דעם דראנג פאר גרינדן אזא ארגא־ניזאציע, ערשטענס די בענקשאפט נאך דעם שטעטל שרענסק, איר סביבה, איר היימישקייט. דאס אינטימע אויסלעבן זיך אין דעם קליינעם שטעטל האט געהאט א מאדנע ווירקונג אויף די מענטשן וועלכע זיינען אריינגעפאלן אין דעם קעסעל־גרוב פון דער גרויסער ניו יורק, וו אפילו גאר נאענטע שכנים האלטן זיך פרעמד און אפגעזונדערט איינער פון צווייטען.

צווייטנס האבן טאקע די גרינדער געהאט אין זינען, צו געבען אן אדרעס פאר די נײַ אנגעקומענע לאנדס־לייט, אז זיי זאלען נישט אריינקומען אין דער פרעמדער ניו יורק, ווי דאס ווערטעל זאגט: „אריינגעפאלן ווי א יון אין סוכה". קומט אן עמיגראנט, קען ער זיך ווענדן צו דער סאסייעטי, צו די לאנדס־לייט נאך אן עצה, ווי זיך אייבצוארדענען אין דער נייער וועלט. האבן די עטלעכע לאנדס־לייט באשטימט צו זאמען רופן א צען־פופצן מענטשן מיטן צוועק צו ארגאניזירן א סאסייעטי אויפן נאמען פון שטעטל שרענסק. די פאלגענדע לאנדס־לייט האבן געענטפערט אויפן רוף און זיינען געקומען: העריס הארבעסטער, איזידאר ליבו (לידזבארסקי), מעקס וואלדמאן (מרדכי קצב), סעם ראזען (א זון פון זלמניע בעקער), אייזעק קראקאוו, ישראל איזראעל, מנשה קאהן, לואיס קראנענבלאט, העגרי ניומאן (מרדכי ליפעס זון), לואי אולמאן, אברהם דושעק, איסער סיגעל, אליי קליין, משה קליין, יאנטשע גאלדשטיין, און שמואלעוויץ. אבהאלטנדיק דריי מיטינגען אין איין וואך צייט, האבן זיי באשלאסען צו גרינדען אן ארגאניזאציע מיטן נאמען „שרענסקער בענעוואלענט אסאסיעישאן". זיי האבן

צווישען זיך געשאפען אסומע געלד פון 150,00 דאלאר, און עס איז אויסגעארבעט געווארן לעגאלע פאפירען און געשיקט צום סטעסט (גובערניע) פאר א טשארטער. זיי האבן גלייך געדונגען א פלאץ פאר האלטן מיטינגען, און ביים ערשטען געזעצלעכען מיטינג, איז הערים הארבעטער דערוועלט געווארן פאר פרעזידענט און הענאך ביומען אלס סעקרעטאר. די קליינע גרופע האט זיך אריינגעווארפן אין דער ארבעט פאר דער סאסייעטי מיט גרויס פלייס, און די סאסייעטי איז זיך צעוואקסען אין א גאר קורצער צייט, און האט שוין פארמאגט אריבער צוויי הונדערט מעמבערס (מיטגלידער). זי האט אנגעהויבן צו פירן א פארצווייגטע טעטיגקייט און אנטייל גענומען אין אלע אידישע אנגעלעגנהייטן. אונזער סאסייעטי איז געווארן באוואוסט איבער דער גאנצער ניו יורקער מעטראפאליע (געגענד).

די סאסייעטי האט געארבעט אויף צוויי פראנטן, אויף דעם אידישען אלגע־מיינעם פראנט, אויסער די ראמען פון סאסייעטי ארבעט, און אויך פאר די אינטערעסן פון אירע מעמבערס, ווי למשל קראנקן־בענעפט (אז איינער ווערט קראנק באקומט ער 10 דאלער א וואך), א גמילות חסד, א לאוין (הלואה) פון 100 דאלער אן אונטערשריפטן פון קא מייגערס (גוט זאגער) און אנדערע בענעפיטען (פערזיכערונגען). דאס האט געפונען דעם געהעריקען אפקלאנג, און די סאסייעטי איז זיך צעוואקסען ביז איבער 300 מעמבערס, יעדעס יאר כמעט איז געווען א פארוויילונג, יעדע פינף יאר א באנקעט.

אונטער דעם פארזיץ פון לואי קראנענבלאט האט אונזער סאסייעטי אנגע־הויבן שיקן דירעקטע הילף נאך שרענסק. לואי קראנענבלאט האט זיך געשטעלט אין פארבינדונג מיטן שרנסקער רב הי״ד (אומגעקומען דורך די נאצים ימח שמם) און געלט האט אנגעהויבן פליסן אינם שטעטל שרענסק, וואס איז געווען ספעציעל וויכטיק פאר די מענטשן וועלכע זיינען פאר ארעמט געווארן, ווייל אייראפע איז געלעגען אין הורבות אין רעזולטאט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין 1934 ווען אונזער חשובער ברודער לואי (לייב) מאנדרי האט געמאכט זיין לוסט־רייזע נאך שרענסק, האט ער מיטגענומען גרויסע סומען געלט, צו העלפען פאר די וואס נויטיקן זיך אין הילף, און אויך פארן פארריכטן די שתהל און אנדערע קהלישע בנינים.

צווישען די אנדערע צילן וואס די סאסייעטי האט זיך געשטעלט בעת איר גרינדונג, איז ווערט צו דערמאנען דעם ענין פון בית־עולם. אין אמעריקע איז נישטא קיין פארייניקטע קהילה וואס באזארגט יעדן פון אירע מיטגלידער מיט א פלאץ לאחר מאה ועשרים שנה. נאר יעדער איינצעלנער אדער פאמיליע־מאן דארף זיך אליין דערמיט באזארגן. דאס איז טאקע געוועזן די הויפט־אורזאך

פון די אלע באזונדערע לאנדסלייט סאסייעטע, אדער ארגאניזאציעס.

פון בענקען צו געדענקען

ווי שוין אויבען באשריבן, איז די גרינדונג פון דער סאסייעטע, געווען אין א גרויסער מאס א רעזולטאט פון דער בענקשאפט צום שטעטל שרענסק, צו שאפן א סביבה ווו מ׳זאל קענען פון צייט צו צייט זיך צוזאמענקומען און נאכאמאל אדורך לעבן די היימישקייט, די אינטימקייט, און אדורך חלומען די יוגנטלעכע גייסטיקע איבערלעבונגען, פונקט ווי עס איז געלעבט געווארן אין שטעטעלע שרענסק. עס איז אבער קיינעם נישט געקומען אויפן געדאנק בעת דער גרינדונג, אז עס וועט קומען א צייט, אז פון אט דעם בענקען נאך יענעם לעבען, זאל מען דארפען איבערגיין צו געדענקען פאר יענעם לעבען, א לעבן וואס איז אפגעשטארבן געווארן ליגט שוין חרוב אויף אייביק, אנשטאט זיך שפיגלען אין יענעם לעבן, דארפן מיר איצט זארגן צו געדענקען און אויפשטעלן א מצבה, א יזכור־בוך פאר אונזער שטעטעלע שרענסק, וואס איז אפגעווישט געווארן פון די היטלער מחנות ימח שמם.

ווידמען מיר איצטער טאקע אלע אינזערע טעטיגקייטן צו פאראייביקן אינזער שטעטל שרענסק. מיר נעמען ווידער אנטייל אין די אידישע אויפבויארבעט און באטייליגן זיך אין העלפען יעדע אידישע אינסטיטוציע מיט טויזנענטער דאלארען. די גרעסטע סומען ווערן געגעבן פאר דער אויפלעבונג פון ארץ ישראל, פאר די שארית הפליטה, פארן יונייטעד דזואיש אפיל, פאר דער הסתדרות, פארן קרן קיימת, און אנדערע וואס העלפען בויען דאס אידישע לאנד.

ספעציעל ווידמען מיר אונזערע כוחות ארויס צו געבען דאס יזכור בוך און צוטראגן אונזער שותפות פאר די לאנדסלייט פון מדינת ישראל. איך האף אז די ארבעט וועט געקרוינט ווערן מיט דערפאלג פאר דעם אייביקן אנדענקען פון שטעטל שרענסק.

יוסף רימון (גרנט)

ארגון יוצאי שרנסק בארץ

רוב הארגונים יוצאי ערים והעיירות, נוסדו בארץ לאחר מלחמת העולם השניה. לפני המלחמה היו קיימות אמנם התאחדויות של יוצאי ארצות הגולה,

כמו „התאחדות עולי פולין" וכדומה. אולם ארגונים אלה נתקבלו בהתנגדות מצד הציבור, כי ראו בהם חקוי גלותי, המביא לידי פירוד, במקום קירוב הלבבות ומיזוג הגלויות.

בסוף מלחמת העולם השניה כשהחלו להגיע הדים מהשואה האיומה שירדה על יהודי פולין; על המליונים שהובלו לטבח, להרג ולאבדן ע"י הנאצים, ורבים היו חרדים לקבל פרטים על גורל יקיריהם ומשפחותיהם — התאספו מספר חברים ובחרו בוועדה שמנתה: יוסף לייב פפר ז"ל יו"ר, נתן בן מנחם, מזכיר ואברהם סטביסקי, חבר.

החוזר הראשון שנשלח ע"י הוועדה הנ"ל בחודש ינואר 1947, קרא ליוצאי שרנסק להתכונן לקראת כנוס ארצי של כל יוצאי העיירה (לרבות הארגונים יוצאי הערים האחרות).

בכ"ב באלול תש"ז (7.7.47) הודיעה הוועדה (בחוזר מס' 2) לכל יוצאי שרנסק, כי הוחלט לקרוא ביום 12 באוקטובר 1947 כנוס יוצאי העיירה באולם „בית החלוצות" בתל אביב. בין היתר הדגיש החוזר מס' 2: „אחים ואחיות! אתם מתבקשים לסדר רשימות של קרוביכם ובני משפחותיכם, רשימות מפורטות: השם, הגיל, המקצוע, כמו כן תמונות מקרוביכם. כל החומר ירוכז בידי ועדה מיוחדת שתבחר בכנוס לטפל בצורת ההנצחה של קדושי שרנסק. בבואכם לכנוס, אתם מתבקשים להביא אתכם את הרשימות והתמונות (התמונות יוחזרו אח"כ לבעליהן).

החברים לא הביאו תמונות ורשימות, כפי שנתבקשו, אבל הארגון קם והיה לעובדה. הכנוס קבע לערוך אסיפת אזכרה לקדושי שרנסק, כל שנה, ביום השמדת הקהילה, בח' כסלו. מאז מתקיימות אספת־אזכרה בכל שנה ושנה, לפני האזכרה מתקיימת פגישה חופשית של יוצאי העיר.

באחת מהפגישות האמורות השתתף אחד מהשרידים והציע שנעשה פעולה למען הנצחת קדושי שרנסק בספר „יזכור". האיש־המציע החל בעצמו לכתוב זכרונות מחיי העיירה. היה זה מר משה ניבורסקי, הנמצא כעת בארה"ב.

נוסף לאספות והפגישות הנ"ל, נערכו פגישות ומסיבות לכבוד חברים, יוצאי שרנסק מארה"ב שביקרו בארץ: בת השוחט ר' משה דוד ובעלה, ר' צבי לייב גת; יוסף מרדכי ואיטא זימן; אברהם קירשנבוים; יהושע (צרלי) מרינוביץ ורחל ליפ בת החזן.

הרעיון של הוצאת ספר „יזכור" התקבל באהדה, אבל מיד התברר שהדבר כרוך בקשיים רבים, מבחינת איסוף החומר ומבחינה כספית. היה צורך ליצור יש מאין, להטיל על אנשים שאינם מושכים בעט סופרים שירתמו לעבודת

הכתיבה והיצירה. חסרו לנו מקורות ומסמכים לריכוז החומר, נגשתי לעבודת נמלים. אספתי חומר, דובבתי אנשים, גליתי מסמכים, ריכזתי כל הבא ביד. ולאחר השקעה מאומצת של עמל שנים הגעתי למטרתי: ספר „יזכור” מופיע.

אסיים בהקדשת מלים אחדות ליו״ר של הארגון בארץ מר ש. רוזנבוים. אומרים עליו שהוא עקשן גדול הודות לעקשנותו קיים ארגון בארץ.

על אף היותו עמוס עבודה ודאגות פרטיות, מקדיש הרבה מזמנו בשביל הארגון. העזרה שקבלתי היתה עזרת היו״ר.

משה ניבארסקי

„כל נדרי” אין ראטנפארבאנד

כל נדרי אין יאר 1941

איך מיט א גרופע פון מיינע חברים זיצן אין א קליין צימערל באלויכטן פון א קאפטשילקע אין צפון סיביר אין א קאלכאז, מיר זענען זייער מיד פון דער ארבעט.

צופעליק האב איך זיך דערוווסט פון א פארבייגייער א איד, אז ס'איז היינט ערב יום כפור איך לייג פאר, פאר די חברה צו זינגען כל נדרי, אלע זענען מסכים, אט בין איך דער חזן, אלע הערן זיך איין צו מיין זינגען און ביי יעדן איינעם וועקן זיך די ערינערונגען, ווען די מלחמה ווארט נאך צו 2 חדשים, וואלטן מיר נאך אלע באוויזן עולה צו זיין אין ארץ ישראל, אבער ווי ווייט איז יעצט אפילו דער געדאנק אליין וועגן דעם.

זעער קומענדיקער כל נדרי

דער גורל האט מיך פאריאגט אין מיטל־אזיען 70 ק״מ פון דער אינדישער גרענעץ, אין קאלכאז ווי מיר זענען געפינען זיך 3 אידישע משפחות — בוכארער אידן, איינער פון זיי איז א למדן, איך רעד מיט אים לשון קודש, איך קוק ביי אים אריין אין פארשידענע ספרים, ער גרייט זיך מיט זיין פאמיליע צו גיין אין שטאט אין שוהל אריין, איך באשטים אויך צו גיין.

איך קום אריין אין א קליינע שוהל וואס פארמאגט בלויז א קליינעם ארון קודש. ספרדישע אידן, זיי האבן זיך זייער נוסח אין דאוונען. פאר מיר איז דאס כמעט ווי אומפארשטענדלעך אבער איך האב איינגעזאפט אין זיך אלעס, אויפ געכאפט יעדעס ווארט יעדן מנהג, טראכטנדיק אלץ אז כוועל קומען א היים צוריק וועל איך האבן וואס צו דערציילן מיין פאטער. אהיים, ווי נאאיוו דאס ווארט קלינגט און ווי נאאיוו מיר זענען נאך אלץ געווען נישט וויסנדיק אז פון אונזערע היימען איז שוין קיין שום סימן נישטא, אבער דער געדאנק אליין האט

אונז דעמאלט געווארעמט, און צוגעגעבן מוט אנצוגיין ווייטער, און דער שונא שטייט אונטער מאסקווע, לענינגראד, זייער שווער איז אונז געווען אויפן הארצן, אבער דאך האבן מיר געגלויבט און געהאפט.

כל נדרי אין יאר 1943

מיט א קורצע צייט צוריק האב איך זיך אומגעקערט פון דער פוילישער ערשטער דיוויזיע א. נ. „קאשציושקא" און געבליבן ארבעטן אין פוילישן קינדער־היים נ. 24. די גרעסערע העלפט פון די קינדער זענען געווען אידישע, איך אלס דערציער און ספארט־אינסטרוקטאר בין געקומען מיט די קינדער אין א ענגערן קאנטאקט.

איין מיידעלע (13 יאר אלט) רופט מיך אפ אין א זייט און רוימט מיר איין א סוד דאס דעם אוונט איז יום כפור, (די מוטער האט איר געשריבן). איך האב גלייך אנגעהויבן אינטערווענירן ביים דירעקטאר וועגן באפרייען די אידישע קינדער פון די לימודים און ארבעט, מיין פארלאנג איז דערפילט געווארן, עס זענען אויך געווען איינצעלנע וואס האבן געפאסט, (וועגן דעם האט שוין קיינער נישט געטארט וויסן).

אפיצעל איז פארבאטן געווען זיך צונויפצוקלייבן מיט די אידישע קינדער באזונדער, דאך איז מיר געלונגען מיט די עלטערע קינדער איינציקווייז אוועקצוגיין אין וואלד, ווו איך האב זיי דעם ערשטן מאל דערציילט אין אלגעמיין וועגן אידישן פאלק וועגן ארץ ישראל, ביי אלעמען האט זיך א פייערל אנגעצונדן אין די אויגן. מיר האבן זיך פארגעסן ווו מיר געפינען זיך, און די פאנטאזיע האט אלעמען אוועקגעטראגן אין דעם לאנד ווו „אתרוגים בליען און ציגן עסן באקסער יעדעס קינד האט מיט נייגער און דורשט געפרעגט פארשידענע פראגן און די ערשטע פראגע איז געווען צו זיי וועלן אויך קענען אמאל פארן אהין ?

שמואל רוזנבוים

נחמן קורן

בריוו אויסטויש

זייער חשובער פריינד ד״ר גראובארד!

אייער זייער אינטערעסאנטן בריף פון יאנואר ה.י. האבן מיר דערהאלטן. אונזער טייערער פריינד נתן האט געהאט בדעה פערזענלעך צו געבן אויף אים א תשובה. ליידער איז ער אינצווישנצייט קראנק געווארן, דאס איז אויך די סיבה פון דער פארשפעטיקונג. דעריבער דערלויב איך מיר אלס נאענט שטייענדער צו די ענינים ממשיך צו זיין דעם אינטערעסאנטן שמועס איבער ימים וועלכן איר האט דערוועקט אין אייער תוכן פולן בריף — א שמועס וועלכער פירט אונז ארויף אויפן וועג צו אונזער איצטיקן ציל: צו פאראייביקן אין א באשיידענער בראשור דעם קליינטשיקן פראגמענט פון אידישן קיום אין פוילן, אונזער שטעטעלע שרענסק, וואס איז אזוי רוצחיש אכזריותדיק אפגעמעקט געווארן פון דער אויבערפלאך פון דער ערד.

מיר שרענסקער, וועלכע האבן זיך ארויסגעריסן אין דער ברייטער וועלט, באוויגענע דורך פארשידענע אידעען און צילן אין פארשידענע אומשטענדן, טראגן אין זיך דאך טיף אין הארצן די שפורן פון אונזער קינדערישע און יוגנטלעכע יארן וואס מיר האבן פארבראכט אין דעם שטעטעלע. באוווסטזיניק און אין מערסטן טייל אומבאוווסטזיניק איז אונזער טעטיקייט אויף פארשידענע שטחים באאייגפלוסט געווארן פון דער יעניקער וויטער תקופה וועלכע מיר האבן איבערגעלעבט דארט. מיר האבן פון די אידן־דעמבעס, ווי איר רופט זיי אן, פיל געירשנט. די גוטע כאראקטער־שטריכן און ספעציפישע אייגנשאפטן פון אונזערע אבות זיינען אין אונז איבערגעשמאלצן געווארן, אנגענומען נייע פארמען און באגלייטן אונז אומאויפהערלעך אויף אונזער וועג. אייפער, עקשנות, אויסדויער און אומדערשיטערלעך גלויבן אין דעם וואס עס איז הייליק, וואס מיר האבן מיט זיך מיטגענומען פון זאנזער שטעטל, האבן אונז פיל געהאלפן צו דערגרייכן אונזערע צילן.

קוקנדיק פון דער פערספעקטיוו פון דער היינטיקער מאראלישער ירידה אויף דער וועלט, זעען מיר יענע תקופה אין א גאנץ שיינעם גלאנץ. הלוואי וואלטן די מאראלישע ווערטן פון יענער צייט היינט געווירקט אין דער אידישער און איבערהויפט אין דער ניט אידישער וועלט, וואלט די באציאונג צו ברודער און מענטש געווען א גאנץ אנדערע און פיל לײַדן וואלטן איינגעשפארט געווארן. ניט

אלע פון אונז זיינען אומשטאנד און אויך ניט בארופן איבערצוטראגן די שיינע מידות אין די ראמען פון היינטיקן לעבן, מיר זיינען אבער מחויב אויף וויפיל מיר וועלן קענען דאס צו פאראייביקן אין אונזער בראשור. דער צוקונפטיקער היסטאָריקער אדער קינסטלער וועט אין די אלע שריפטלעכע דענקמעלער געפינען א רייכן און פילפארביקן מאטעריאל און אזוי ארום קענען רעקאנסטרואירן אין געשיכטע, אין ליד אדער בילד דאס רומרייכע אידישע לעבן און שאפן פון פוילישן אידנטום, עס ליגט א חוב אויף יעדן פון אונז לעבן־געבליבענע וואס האט געצויגן זיין יניקה פון יענעם ריינעם קוואל פון אידישער תורה, טראדיציע און דאס ערהאבענע אלגעמיין מענטשלעכע אין דעם ספעציעל אידישן לבוש איבערצו־וויזן עס די צוקונפטיקע דורות און אזוי ארום אפצוראטעווען חאטש א טייל פון דער גייסטיקער ירושה וואס דער פינסטערע שונא האט זיך פארמאסטן געגנצלעך צו פארניכטן.

דאס אידישע לעבן שמידט זיך דא אין ישראל ווייטער אבער אין נייע פארמען און עס הויבט זיך אן א נייער אויפשטייג אויפן פיזישען און גייסטיקן געביט, איך וויל גלויבן אין א רענעסאנס אויך אין די אידישע צענטרען אין די גלות לענדער אונטערן איינפלוס פון ישראל, אין דעם דארף זיך אריינפלעכטן דאס דערהויבענע שטאנדהאפטיקע און אויך פאלקסטימלעכע פון דער רייכער קולטור פון פוילישן אידנטום.

מיר שרענסקער דא אין ישראל זיינען ניט אומשטאנד דאס ווערק דורכצופירן בלויז מיט אונזערע אייגענע כוחות, מיר נויטיקן זיך אין דער הילף פון אונזערע לאנדסלייט אין אמעריקא און איבערהויפט אין אייער מיטהילף, אייער, חשובער פריינד, האט געווים באהאלטן אין זכרון בילדער, כאראקטעריסטישע געשעענישן, טיפן און איינדרוקען פון די יוגענט יארן, מיר האפן אז איר וועט מיט אייערע פעאיקייטן אנגעבן דאס אלעם אין א פאסענדע פארם, אייער ביישטייער פאר דעם בוך וועט זיין פון ערשטער באדייטונג, און אויף דעם ווארטן מיר.

מיר שיקן אייך איבער אונזערע הארציקסטע גרוסן און ערווארטן אייער ענטפער.

זעהר חשובער פריינד נ. קארן

דער ענין שרענסק האט מיך פארכאפט און גיט מיר נישט קיין רו, אין דעם שווינדן פון די טעג האלטן אין איין אויפגיין אין מיין זכרון געשטאלטן, אינצי־דענטן און לעבעדיקע מענטשן, וואס ביי מיר לעבן זיי און באוועגן זיך, ביי מיר

ווערט אלץ שטארקער און פעסטער דער גלויבן אז מען טאר זיי נישט לאזן שפורלאז פארשווינדן, דער אמת איז אז זייער אפט, אין חלום אדער אין וואכע מעדיטאטיווע מאמענטן קומען זיי מיט טענות און פאדערונגען, אז מען טאר זיי נישט פארגעסן, זיי מוזן פאראייביקט ווערן פאר אונדזערע קינדער און אייניקלעך און פאר די שפעטערע דורות.

מיר איז נישט קלאר, פאר וואס דער פראצעס פון ארויסגעבן א פנקס א קלענערן צו א גרעסערן גייט מיט אזעלכע קריכנדיקע טריט, עס רירט זיך נישט פון ארט, מילא מיר דא אין אמעריקא טויגן נישט, מען האט אונדז איינגעוויגט אין א קרייז פון הארצלאזע, קאלטע גלייכגילטיקע ברואים אבער, איר דינאמישע שעפערישע אידן וואס קוויקן זיך מיטן ישראל קלימאט, פאר וואס גייט עס ביי אייך צו אזוי טריטלדיק, וואס ווייטער עס רוקט זיך די צייט אלץ בלאסער ווערן זכרונות, און אלץ שוואכער ווערט דער ווילן. ביי אייך זיינען דאך איבערלעבונגען און פארבינדונגען מיט דער פארשווינדענער וועלט פרישער און צאפלדיקער ווי ביי מיר. איז טאקע די היטלער־רוצחים געלונגען צו דערהרגענען די מתים אויך ? איך וואלט געוואלט זען עפעס ממשותדיק זאל זיך א ריר טאן. וואס איז דער פלאן פון דער אויסגאבע, ווי גרויס, וואסער מאטעריאל דארף אין איר אריינגיין ?

מיר קומט אויס צו לעבן אין א וועלט פון אלגעמיינע איינדרוקן, פאנטאס־טישע קאשמארן און פיינלעכע איבערלעבונגען פון ליטעראַרישע פארצייכנונגען, אדער פון טרעפונגען מיט מענטשן פון פארשוואונדענע שטעט און שטעטלעך, און דאך פייניקן מיך די איבערלעבונגען, און אונטער דעם איינפלוס וואכן אויף זכרונות און פילן אן מיין געמיט אין א צעפלאסענעם צושטאנד, איך וועל זיי צאמען און זיי געבן פארמע און נוסח, אבער מען דארף האבן א קאנקרעטן פלאן. איך האב די לעצטע צייטן א דאנק נתנ׳ס בריף און אייערן זיך געלאזט וואנדערן אויפן מקום, אויפן ראדזענאווער וועג, אויפן הויף פון אונדזער הויז, וואו מ׳האט געשפילט „פאליאנט״. איך האב באזוכט די שוהל, דעם בית המדרש דעם מארק דאנערשטיק, ווען ס׳איז געווען א טארג, איך האב זיך אנגעהייבן צוהערין א סך ווונדערלעכע מעשות, אפילו די געאגראפיע איז אויפגעגאנגען אין מיינע רעמיניסענצן אין א סך געשטאלטן. פיל מענטשן זיינען אויפגעשטאנען תחית המתים. עס וועט זיין א מצבה און א מאנומענט פאר די אומגעקומענע און דאס איז דאך אונדזער אבזיכט. איך געדענק ווי חנן פרעגט אין „דיבוק״ ווען מען שטארבט יונג, וואס ווערט פון די נישט אויסגעלעבטע יארן, אפילו פון די

נישט אויסגעלעבטע חלומות; אונדזערע אומגעקומענע שרענסקער שכנים פרעגן מן הסתם אויך די זעלבע פראגעס.

דאס פויליש אידישע לעבן האט געהאט אייגנארטן, וואס אפילו דאס שפאניש אידישע לעבן האט נישט געהאט אין דער בארימטער גאלדענער עפאכע. פייערנדיק דעם הונדערט יאריקן געבוירנטאג פון י. ל. פרצן איז אויסגעקומען זיך צו פארטראכטן וועגן דער ראליע פון פוילישן אידנטום. דאס טאג טעגלעכע שטייגער־לעבן פון אידן אין פוילן שטייגט אפילו איבער די עפאכע פון די גאונים אין בבל. אונדזער חוב איז צו ווייזן דער וועלט און אפשר אונדזערע אייניקלעך אין די תפוצות, אז אט די פשוטע אידן, קצבים, שניידער, טרעגער, בטלנים האבן געהאט א פיינער געפיל פאר מאראל און יושר אין זייער טאג טעגלעכן לעבן ווי די אייניקלעך פון מיצקעוויטש און סלאוואצקי, און זיבער מער ווי די אייניקלעך פון מערדער אין געטא.

מיך פארדריסט באמת, וואס איך קום נישט אין בארירונג מיט די שרענסקער לאנדסלייט. מיין ארבעט האלט מיך געבונדן דא אין פילאדעלפיע, עס קאן זיין ווען די שרענסקער וואלטן ארגאנזשירט א פארזאמלונג אין ניו־יארק וואלט איך צוגעפארן אגיטירן און מאטיווירן דער וויכטיקייט פון ארויסגעבען א זאמלונג לאזט מיר וויסן ווי עס גייט, איך האב דעם איינדרוק, אז נתן גוטלאס דארף זיין א דינאמישער כח אין דער אונטערנעמונג.

איך האב זיך טילוויז דערמאנט אויך אין אייער משפחה, איך קלייב זיך קומענדיקן יאר פארן א באזוך אין ישראל, איך וועל פארן אין פערבינדונג מיט א פעדאגאגישע מיסיע, עס איז דער ווייל א ווונטש, אפשר וועט עס מקוים ווערן

זייט מיר געזונט און שטארק, גריסט הארציק נתן גוטגלאס.

אייער ב. גראבארד.

מלואים לעמוד 504 שורה 24

בעמוד 504 שורה 24 כתוב השם אליהו זייגויל גוטמורגן הידוע באמריקה בשם גודמן אליס (Goodman Elis) עסקן ציוני וצבורי, נדבן וטוב לב שיזכה לחיים ארוכים.

תקון טעות:

בעמוד 283 בכותרת „אונזער מארטירער וועג" רשום „מארסיער" צ. ל. „מארטירער".

אחים ואחיות יקרים!

דעו לכם שהננו בלבנו ונשמתנו אתכם! מקנאים אנחנו בכם שזכיתם להיות

לא רק בין הבונים כי אם גם בין הלוחמים בעד ארצנו, הננו בטוחים שיצאתם בשלום מן המלחמה, הארץ החביבה והקדושה לכל בני עמנו לא תכסה את דמי קדושינו שנפלו מות גבורים בעד כבודנו!

התאוששו והתחזקו! תקוה חדשה מתחילה לעמנו ולארצנו, כנראה הארץ נקנה לא רק בכסף כי אם בדם, והדם הזה יעורר את כל בני עמנו ממזרח, ממערב, מצפון ומדרום, להחיש את בנין הארץ!

היו ברוכים ומצליחים!

ורשה 27/8/37 אחיכם נתן דוברושקלנקה

רדזנובסקי ח. משה ז"ל

בנו של ר' וועלוועל שהיה ידוע בכנוי „מלאך". הצטיין בלמדנות, כבן תורה, וכבחור משכיל, אשתו היתה ממשפחת רחום מרטשונו'. בפולניה התפרנס מפקידות עבד כפקיד בטרטקים — וביערות.

עלה ארצה עם העליה הרביעית והתישב בעפולה. בשנים הראשונות לבואו ארצה שהסבל ועוני היו מנת חלקו לא התאונן והחזיק מעמד. היתה לו משפחה מסועפת, וכולם בארץ ישראל.

זוכרני, בשהותי בעפולה קניתי בחנותו ספר (היה לו חנות ספרים), כשעזבתי את חנותו הרגשתי שמישהו צועד אחרי, על שאלתו על ארץ מוצאי הוא אומר אולי משרנסק, כשפרצתי בצחוק הוא קורא יוסל משה גראנאט'ס יא! א וויל שטעטעלע מיט שיינע איזן... היה שרנסק.

נפטר בעפולה, יהא זכרו ברוך.

איטה זימן (לבית מונדרי) ז"ל

בסיום הספר נדהמתי מהידיעה הטרגית שהתקבלה מאמריקה כי איטה זימן נפטרה בי"ז תשרי תשכ"א בגיל העמידה, במיטב שנותיה קרה האסון.

כולנו מטיבים לזכור את איטה השופעת אהבה ומרץ וצוחקת בפה מלא ובקול רם ומכניסה רוח של שמחה בחברה שהיא מופיעה, זוכרני שאברהם קירשנבוים וכותב שורות אלה עמדו ע"י החנות של משפחת קירשנבוים ברחוב. „המקום", כשאיטה עוברת עם ספר ביד. „מאין ולאן?" — שואל אברהם. — „מגן האהבה הביתה" ופורצת בצחוק המיוחד שלה.

נוסדה הספריה, הנוער מתחיל ללמוד פרק בציונות. הדבר נותן תוכן אישי לכל צעיר וצעירה, לומדים עברית והסטוריה יהודית ומתכוננים לעתיד. איטה

בין הפעילות בנוער, ממלאה כל התפקידים הקשורים בעם ובתחית העם, עוזרת לקרנות של המוסדות הלאומיים, הן באיסוף כספים והן בעבודות אחרות.

בזמן ביקורה בארץ ביחד עם בעלה יוסף מרדכי (יבדל לחיים) מסרה לי על נדודיה בדרך לאמריקה, וטלטוליה באמריקה עצמה. כאן בארץ יש לה הרגשה מוזרה: „מה שחשבתי ורציתי ונסיתי לראות ומה שראיתי, זה אין ואפס מה שאני מרגישה בזמן שאני רואה אתכם״. הלכנו וישבנו ביחד, צחקנו ושרנו ביחד, אפילו צעקנו ביחד. כשהיא שקועה בהרהורים, היא אומרת: שם בית טוב עם ילדים ומשפחה, ופה אתם, מה אני מעדיפה. לא יודעת, עוד נתראה״. הגורל רצה אחרת.

איטה זימן נפטרה י״ז תשרי תשכ״א

האסון בא כחתף ועקר אותה מאתנו, קשה לנו להסתגל למחשבה כי לא נתראה עוד ולא תבקר בארצנו.

לחברנו יוסף מרדכי! שא את סבלך וכאבך בהתאפקות כיאה לאיש וליהודי לאומי. ואני מאמין שבזה תשרת את רצונה.

ביחד עם כל בני משפחתה כואבים ודואבים כל מכיריה בארץ, כולנו מבכים מרה את הסתלקותה ללא עת. תנצב״ה.

אברהם קורלציק ז״ל

ברגע שהספר היה מוכן לכריכה, נתקבלה הידיעה המדהימה והמחרידה

כי אברהם קורלציק עצם את עיניו לנצח. במיטב שנותיו נגדע משדרות החיים בהשאירו אחריו אשה, בת נשואה, חתן, נכדה והמון ידידים.

חביב ואהוב היה על כל יודעיו, כי היתה בו מזיגה של טוב לב ורצון אמת לעזור לזולת.

„יודיה" קראו לו בחבה, מקור הכנוי לא ידוע אבל הלם לו הכנוי. כי יהודי טוב היה, כל חפצו היה לעזור ולהשכין שלום. נזהר היה בכבוד חבריו ומימיו לא פגע באיש.

נאמונו הכן בחברים היה יכול לשמש דוגמא, דמות נהדרת של אוהב ישראל.

לפני נסיעתו ארצה עם רעיתו צפורה (פייגא) — היה זה בחורף — הצטלמנו על הנהר ע"י „הזמק" ישלאס) אחד מאתנו העיר, הלא אתם נוסעים הביתה, יש לכם משפחה גדולה בארץ. הוא עונה בחיוך הלבבי שלו, כולנו משפחה אחת.

כשבאתי ארצה הוא היה הראשון שבא לקבל את פני.

ביום 23.12.60 קרה האסון. כואב הלב על חבר ואיש טוב שהלך לפני זמנו. ביחד עם כל בני משפחתו כואבים ודואבים כל אלה שהכירוהו והעריצוהו. תנצב"ה.

members of the Hevra Kadisha. In the case of Reb Judah Ber, his grandfather had also been a member.

There was always a pleasant mood in his parents' house. The economic situation was good and the atmosphere was an elevated one, which accompanied them for many years and set its stamp on the course of his life. On 10.11.42 he was sent from the Mlawa Ghetto to Auschwitz. He has a daughter in Israel.

1. Haya Sarah Sherpski, née Mondrei.

The children 2. Abraham, 3. Rachel, 4. Leah.

She was the daughter of Reb Shmuel and Tzipporah Mondrei and took over the business after the death of her husband, though she had little children to bring up. Without a moment's hesitation she took the reins in hand and went on providing for the family. An energetic person, she struggled bitterly against the situation and overcame it. Her struggle for a living did not prevent her from being a devoted mother to her children.

On 10.11.42 she was sent to Treblinka. Her son Abraham was sent to a builders' school at Auschwitz, but never returned.

אריה ליב רוזנבוים הי״ד (ר׳ עמוד 461)

sent to Treblinka. They have a surviving daughter in Israel.

1. Peretz Shapiro, head of the family.

2. Hannah Shapiro, née Greenberg, his wife.

Time does more than common-sense. Reb Peretz Shapiro never believed or imagined that all his children would leave him. Luckily it happened. They all came to Israel and have remained alive.

It was possible to converse with Reb Peretz for hours and hours, for he was always full to overflowing. His Jewish shrewdness gave material for conversations, and he enjoyed a good Jewish joke. His wife Hannah was the daughter of Reb Binam David Greenberg, the Alexander Hassid. She was a quiet woman with a boundless love for her children. When they began to leave home she concealed her feelings and preserved the same quietness with which she accepted everything in life. She also agreed to their departure.

On 10.11.42 Reb Peretz was sent to Treblinka and his wife to Soldau.

1. Judah Dov Sherpski, head of the family.

2. Tishel Sherpski, his wife.

The children 3. Zalman 4. Elia Mordechai 5. Jacob 6. Zelig.

The son of Reb David Sherpski, he was born in Szrensk. It was plain that the members of this family had been in the town for four or five generations. Everybody knew the quiet and thoughtful Reb Judah Ber, who used to weigh every word and endeavoured to be one of the first in the Bet Hamidrash. In this he carried on the tradition of his father Reb David, and of his grandfather, Reb Zalman Shneour, who was always the first to arrive in the Bet Hamidrash. He was one of those who made the decisions in the Hevra Kadisha (Burial Society), for "his conception and birth were holy" — a phrase which was always used for people whose parents had been

certificate for her son to go to Eretz Israel she told me that their only hope was to follow him.

Read about their son Jacob in the chapter "Heroes from Szrensk."

1. Abraham Aaron Sherpski, head of the family.

2. Devora Sherpski, his wife.

The children 3. Jacob 4. Rachel 5. Feiga 6. Tzirke 7. Zalman 8. Zelig

He was one of the richest men in the town and could stand level with the rich men of Mlawa. He achieved all this wealth through his great energy. He brought only a little money from America, but thanks to his business talents he became very rich indeed, and was known to all the estate owners in the neighbourhood of Szrensk. See the essay on "The Last Generation."

From the Mlawa Ghetto he was sent to Auschwitz.

1. Berech Sheer, head of the family.

2. Esther Sheer, née Kruk, his wife.

3. Aaron their son.

Reb Berech was a *Maskil* (modernist), and the friend of the distinguished Hebrew writer Fischel Lachover. He used to read the Haskala literature himself, but remained religious and observant. He was a son-in-law of the late Reb Mendel Kruk who died here in Israel, and began to engage in the timber business under his father-in-law's guidance. However, he did not do particularly well, and had to face the problem of making a living. In addition there came the calamity with his delightful son Aaron, who became ill. This illness exhausted all his strength. His wife Esther helped him and they fought and struggled hand in hand, trying to establish their future with all their strength. It is enough to repeat his remark, "Living is as hard as the division of the Red Sea." On 10.11.42 they were

family life. He rejoiced in his portion.

The family were sent to the Mlawa Ghetto, and from there to Auschwitz.

1. Gedalia Hirsh Shchepkovski, head of the family.

2. Malka Shchepkovski, his wife.

The children 3. Yehiel Joseph 4. Jacob Shlomo 5.Yetta.

He came from Zhuromin while she was born in Szrensk. By profession he was a shoe-maker. He made a good living and they lived a happy life. There was always the sound of singing from his workshop. His love of children was widely known in the town. He was prepared to fight the whole world for his own children. When two of his own were caught in the Mlawa Ghetto among the fifty who were imprisoned and shot, it is not surprising that he lost his reason.

On 13.11.42 he was sent to Auschwitz with all his family.

1. Aaron Shaft, head of the family.

2. Freda Shaft, née Bilavski, his wife.

3. Jacob, their son.

Both Aaron and Freda came from Szrensk. Reb Aaron was a member of a distinguished, wealthy and scholarly Hassidic family, and married the daughter of Reb Haim Bilavski, who was also a wealthy scholar and very shrewd. It is hard to understand how such a clear-headed man could have been so close-fisted. He had all the qualities needed for a man of affairs, and was familiar with all the laws. His daughter Freda inherited all his good qualities, but the life of the young pair was a difficult one and they always had to struggle hard for a living. They failed in whatever they tried. They always made a living with the utmost difficulty, until their children grew up and their situation improved. When she tried to obtain a

1. Yehiel Eliezer Reisfeder, head of the family.

[redacted]

2. Rivka, his wife. 3. Shlomo and two other children.

Reb Yehiel Eliezer was the son-in-law of Reb Jacob Zorach, the glazier. He was what used to be described as a real diamond, "a young man of pure silk." He was a great scholar, at home in the whole of the Talmud and the later Rabbinical literature. People claimed that he studied at all times. When he came to the Bet Hamidrash to pray, he went straight to the book-case, took out some book and began to immerse himself in it. He was always studying Torah.

He fulfilled the commandment of serving the Lord with joy. He was one of those men who are wealthy because they rejoice in their lot. When the problem of sustenance plain and simple had to be faced, he began to teach the bigger children, saying that Jewish children wished to learn Torah. He accepted whatever happened to him with love and joy.

His death was characteristic of his life. On 10.11.42 he was among the two thousand who were sent to Treblinka. He found that he had forgotten his prayer shawl, tefilin and a book, so he returned to take them. A Nazi shot him and wounded him badly, and in that state he was sent to Treblinka.

1. Abraham Rabinovitch, head of the family.

[redacted]

2. Hannah Rabinovitch and two children.

Reb Abraham was the son of the *Kantonist* Reuven who was known as "Black Reuven." He served in the Russian army and fought in the first World War. He was reported missing, believed killed. Suddenly a letter was received from him stating that he was alive. In her joy his mother ran through the streets of Szrensk crying that her only son was alive; and the family rejoiced very greatly.

He took a wife from Mlawa, worked hard and lived a model

She was sent to Treblinka.

1. Judah Gershon Rosenbaum, head of the family.

2. Pesse Rosenbaum, née Greenberg, his wife.
The daughters 3. Penina 4. Yetta.

Yehuda Gershon was the son of the late Reb Mendel and Rivka. He devoted himself entirely to Zionist activities. Zionism was his only concern in addition to his family. The heart weeps for this rare Jew who was just about to come to Eretz Israel, but was too late. He did not study at any Yeshiva or in the Bet Hamidrash, nor did he enclose himself in the tent of the Torah like other young men of the town. Instead he started making a living for himself with his own hands when he was still very young. Even so his work did not keep him from his activities for Zionism and Eretz Israel.

After marrying his bride Pesse Greenberg, who also came from Szrensk, he found himself loaded with worries. His life was not an easy one, but he always remained upright and decent.

See the essay on "The Last Generation" and the "Keren Kayemet."

From the Mlawa Ghetto he was sent to Auschwitz.

1. Aryeh Rosenbaum, head of the family.

2. Etka Rosenbaum, née Kudzborski, his wife.
The children 3. Bella, 4. Mendel.

He was the son of Reb Mendel Rosenbaum, while his wife Etka was the daughter of Reb Huna Kudzborski. Their families were of long standing in Szrensk. They were in a satisfactory economic position, and lived a happy family life. (See the essay on "The Last Generation.")

On 17.11.42 they were sent to Auschwitz with the third transport.

of coming to Israel, but he had missed them.

He was one of the good young men of the town, who used to be described as "Torah with Sechora" (Learning and business). He married a girl from Skiernevitz. A few years after the wedding he returned to Szrensk with his family and engaged in the timber business. (See the essay on "The Last Generation in Szrensk.")

His was the fate of all Polish Jewry.

1. Rivka Rosenbaum.

The children 2. Simha, 3. Leah.

The wife of Reb Mendel Rosenbaum, who died before the Second World War. She was a religious woman whose principal concern was religious education. At all times she quoted the first verse in the Book of Psalms, "Happy is the man who has not followed the counsel of the wicked." She esteemed every religious and scholarly Jew, and tried to make sure that her son Samuel should study at a Yeshiva.

She knew many Talmudic legends. Once I told her of a dream of mine, and she taught me what to do and what to say. If it is a bad dream, you have to say "Dreams are vanity!" But if it is a good dream, say, "Are dreams vanity?" She seems to have read a great deal in Yiddish, and knew many stories of Hassidic rabbis and saints.

Her son Samuel married his bride Sarah in the Kruk home, if I remember correctly. Rivka sat in the corner, worried. I happened to pass, and she asked me whether it was correct that they were going to leave Szrensk. When I asked her, "Don't you know?", I saw tears in her eyes. Then she said, "My son has to be the first." I slipped away. I understood her very well. That was the tragic fate of a Jewish mother. She had been prepared to burden herself with the education of her children when her husband went to America. At the time she called on him to return so as to provide a religious education for the children.

He came from Zhuromin and married Yuta Golda, the daughter of Reb Zvi Hiller, an old-established family. They were both young and began to settle their lives. They were the first in the village to be fined 500 zloty without cause by the Germans, but continued as before. Together with all the Jews of Szrensk they went to the Mlawa Ghetto and from there to Auschwitz.

1. Judith Kudzborski, née Rosenbaum.

2. Moshe, 3. Hannah, 4. Zalman, 5. Noah.

The family lived in a home of their own, and made a respectable living with the aid of the children. They were good and quiet people and there were never any complaints about misunderstandings between them and their neighbours. Instead the latter were all on friendly terms with all of them.

They were murdered at Auschwitz.

Yocheved Kolkovski

She was the daughter of Haya Sarah (Die Gele) and the wife of Menashe Kolkovski. After her husband's death she managed to go on working thanks to superhuman efforts, and travelled from place to place, selling her goods to the Poles of the neighbourhood.

She was killed at Auschwitz.

1. Yehiel Kruk, head of the family.

2. Haya Kruk, his wife.

The children 3 and 4.

Yehiel was the son of Reb Mendel Kruk, who passed away in Eretz Israel. Before his father and his daughter Rachel came to the country he was already planning to come and settle here. I heard him say more than once that he had had a number of opportunities

Both Isaac and Feiga were born in Szrensk. She was the daughter of Reb Moshe Mitzenmacher, while he was a brother of Reb Huna. Isaac served in the Russia army and married on his return, hoping to go to America. Though they saved in the hope of putting aside enough for the journey, they could not manage it, so they remained in Szrensk. (See the essay, "The Last Generation.")

Their son Moshe was sent from the Mlawa Ghetto with the second transport, and froze to death while at work. Nahum Altess of Szrensk relates that he tried to save him and dragged him for several kilometres, but it was already too late.

THE LATE ALTER KIRSHENBAUM

The son of Reb Michael and Golda. From his youth he was drawn to the eternal life. He died in a very cruel and tragic fashion. I always saw him with sad eyes, revolting against everything. It seemed to me that the death of his parents at a fairly early age affected him, for he clearly bore within himself a sorrow at the very fact of life. His own life passed like a shadow. I remember when he lived in Szrensk with parents, brothers and sisters. It was hard for them to make a living. The father died and was followed by the mother, and the orphans started fighting for their existence.

He was a youngster with great but unused gifts. The struggle for existence robbed him of all his energy. When the family moved to Mlawa, he was sure that this was only a temporary shelter. He dreamt of America or of Eretz Israel, but before he could take any steps he was caught by the Nazis and was passed on to the World to Come, together with all Polish Jewry.

Can there be any recompense for young blood? He has a brother in America and a sister in Israel.

1. Shlomo Kleiman, head of the family.

2. Yuta Golda, née Hiller.

1. Zalman Pitel, head of the family.

2. Devorah Pitel, his wife.
The children 3. Dinah, 4. Rachel, 5. David.

Zalman Pitel, the town's barber-surgeon, came to Szrensk from a different town and found his place there. Modest and humble in all his ways, he was a man of feeling and kind-hearted. As a *Feltcher* he helped a great deal and never took any money from poor people.

See the essay on "Szrensk Heroes" in the first part.

The family were all killed in Auschwitz. He was shot during the Buchenwald Revolt.

1. Elhanan Kudzborski, head of the family.

2. Gitel Kudzborski, his wife.
The children 3. Haya Leah, 4. Moshe, 5. Rivka, 6. Jacob.

He belonged to one of the oldest families in Szrensk. His was one of the first families to receive permission to purchase houses from non-Jews or to build new houses.

They were three brothers, plain everyday folk but decent, straightforward and good. He was careful never to hurt anybody's feelings, and was respected and liked by all the inhabitants of the town.

All his life long he engaged in building. It seemed that he did not and could not imagine that Jewish property would become free to the first comer in the lands of the Exile. All that belonged to him vanished. He was prepared to help and did help all who were in need. All his family was sent together with him to Treblinka.

1. Isaac Kudzborski, head of the family.

2. Feiga Kudzborski, née Mitzenmacher, his wife.
The children 3. Abraham, 4. Miriam, 5. Moshe, 6. Batya.

She was loved by all who knew her. She always appeared in company with a friendly smile that lit up her face. She was murdered with all the Jews of the Ghetto.

Feiga Zuker

The wife of Reb Reuven Zuker. Her only son Hirsh passed away in Tel Aviv in 1957, leaving a large family behind him. Feiga also had a daughter Teshe, who is now in Uruguay.

Hava Malka Fleisher

She was an old woman, the mother of Joseph Fleisher, and was supported by her children in America.

1. Joseph Fleisher, head of the family.

2. Feiga Fleisher, née Niborski, his wife.

The children 3. Rivka, 4. Shlomo, 5. Yuta, 6. Rosa, 7. Noah, 8. Abraham.

He was born in Szrensk, the son of Malka Fleisher. After his marriage he became one of the big horse-dealers in town. When the horse trade collapsed he was one of the first victims, and did not recover. The problem of making a living was a very severe one. The family continued only with the help of the children.

The history of the Fleisher family during the Second World War was one long tragedy. When the war began their intelligent, delicate and talented young daughter Rivka died. Their son Noah was one of the fifty murdered by the Germans in the Mlawa Ghetto. Their daughter Yuta was murdered in Russia. Feiga, Joseph's wife, had a nervous breakdown through her grief. She was taken from the Ghetto on the verge of death and did not return. The others were murdered in Auschwitz.

my sorrows. Never shall I forget them. May the earth refuse to conceal their blood!

1. Eliyahu Moshe Freidenberg, head of the family.

2. Mindel Freidenberg, née Kirshenbaum, his wife.

The children 3. Hantche, 4. Abraham, 5. Michael.

We studied together at the Heder of Reb Leibye Hausman. He had every possibility of being a happy child. His parents were well-to-do and did not interfere with him in any way. Still he was far from happy. Although he was a pleasant and friendly child, he did not take part in the games. When he grew up, he participated in cultural institutions.

He suffered greatly in his family life. His wife's illness broke him up. In 1934, when his family situation improved, he also took an interest in public activities and was elected to the Committee of the Cooperative Bank (see the picture of the Bank).

From the Mlawa Ghetto he was sent to Auschwitz.

Beile Yablanovsky née Plaut

She was born in Szrensk to Senna and Hannah Haya, but was orphaned of her father while young. She always prayed that she might be enabled to see him at least once. She used to say that people said her father had been handsome and clever, but she could not remember. Incidentally, I remember one remark made by her father. When he came to the Bet Hamidrash to say the morning prayers and found the congregation reciting the Sephardic usage as followed by Hassidim, he remarked that the only difference between the two forms of prayer was in the tune.

If I remember rightly, Beile and her family went to live in Mlawa in 1927, and she began to support herself. She married a member of Rabbi Yablonovsky's family and they had a child.

The Jews of Grodno were sent to Treblinka. May the earth refuse to conceal their blood!

1. Chaya Feige Pedro née Freidenberg

2. Tuvia Pedro, her husband.

The children 3. Hannah, 4. Manya (Miriam).

THE TRAGIC TRUTH

In memory of my dear ones of the Freidenberg family

By RACHEL (Rickel)

I can sense the expression on the faces of the dear and loved ones of my family in their suffering and torment during the catastrophe and destruction.... I have remained alone out of all my widely branching family, without brother or sister, or any offshoot from among their offspring.

Day by day, month by month, for years I waited, hoping and believing that one day the door would open and one of my dear ones would enter. But now it is all over. Poland, that country steeped in Jewish blood, has swallowed them up. They have all vanished in that valley of the Shadow of Death, and I am all alone.

Jointly with all Israel, who lament the destruction of European Jewry during the Second World War, each individual Jew bears his own wound and personal grief at the loss of those who were near and dear to him.

A whole generation has passed since I left my home in the exile. But they, the people of my generation, remain engraved in my memory and feelings, in my entire essence and being.

It is and will always remain very hard for me to accept the absence of my dear ones. Their memory is alive in my heart, for the wound is always deep and refuses to heal.

Here in Israel, I bear their memories with me in my joys and in

She made every effort to acquire the knowledge of Hebrew and succeeded. She read widely, spoke well and could quote sayings and passage from the Talmud. At the same time she did not forget the future. "Tomorrow", she used to say, "does not promise much, the path is not strewn with roses or paved with gold. We have to work and use every effort in order to establish a stable position for the future."

After the war between Poland and Soviet Russia, I met her in Szrensk. She had just arrived with her nice little boy to spend a holiday with her parents. At the time I had just returned from service in the Polish army. In the course of our conversation, I gained the impression that in spite of her smile and gaiety she was worried and not at ease. In her face I saw signs of her worry, while there was some sorrow in her eyes. I asked her what the news was with her and she answered, "Suffering purifies the soul." "Then it is also for the best," I answered. Deep in thought she then asked me, "Do you intend to go to Eretz Israel, and when?" I also answered with a question, "And when do you intend to go to Israel?" Then, if I remembered rightly, she murmured, "It's the problem of what we'll do?"

After this conversation she again appeared as bright and cheerful as usual.

She was married to Ziniu Podless of Tarnopol, and they had a son named Jacob Leib.

In the last years of all she lived with her family in Grodno. We know that most of the Jews of the Ghetto tried to escape to the forests, but they did not reach them, they were killed on the way.

In these few words, I did not intend to bewail her or mourn for her. What I have tried to do is to give a glimpse of a woman of good family as we saw her, and as she has remained in our memories. May these lines be a lasting memorial to her pure soul.

Devora Podless, née Reichgott.

THE YOUNG HASSIDESS

A daughter of the Reichgott family, her father, Reb Abraham Meir who died in Israel, was an absolutely devoted Ger Hassid. Her mother Pearl also grew up in a Hassidic atmosphere, and was said to know a great deal about Hassidism. Considering the milieu in which Devorah was educated and brought up, it is not surprising that she had an exceptional knowledge of Hassidic stories and prided herself on her familiarity with Hassidic lore. Once she asked me whether I sang the Friday evening "Zemirot." When I asked her, "Why Zemirot all of a sudden?" she answered, "It has been my practice ever so long to sing Zemirot without omitting a single one or a single verse. Father is more than delighted and mother is pleased as well. Nowadays it is hard to find even a single Hassid among the young fellows." There was a note of true sorrow and regret in her voice. "Here's a new Ludmir Moid for you," I added with a chuckle. (The Ludmir Moid, or maid of Ludmir, it should be remembered, was a woman of such great knowledge and piety that a whole group of Hassidim chose her as their *Rebbe.*)

She was full of life and energy, and both her heart and mouth were always singing. Wherever she went she brought gaiety, youthful charm and the joy of life. All the Szrensk folk remember her, with her gracefulness and talents and that winning and cordial smile which was part of her life. Her gifts always put her ahead of the rest. She was outstanding in her studies and in everything else which she undertook.

A true and devoted daughter to the Jewish people and their homeland, she spoke with love and esteem of Jewry, its heroes and martyrs who died for the sake of the Jewish God, people and land. She took part in every enterprise which aimed at the redemption of Israel, and had a great love of the Hebrew language and literature.

1. Daniel Nordenberg, head of the family.

2. Haya Lieba, his wife.
The children 3. Rachel, 4. Hanoch, 5. 6.

Daniel was the son of Feiga. He himself had many children and worked hard to keep them, for he was devoted to them. He carried out whatever work was loaded upon him. In spite of all his energy, he was never lucky, and had to pass from one kind of livelihood to another. He was a partner in a car which carried passengers to and from Szrensk. When that failed he took over an omnibus. Finally he opened a sweets shop and lived a meagre life thanks to help received from America.

On 13.11.42 he was sent from the Mlawa Ghetto to Auschwitz.

Malka Ebert

She was the wife of the late Leib Ebert, a devoted mother to her two children who were all her life. She devoted herself entirely to every detail of their being. When she gave charity or did some other good deed, like taking a little food under her apron for Zina Lipschitz, she would always say, "For the children's life."

Her son-in-law Gedalia was proud of her and always told me about her. He used to say that maybe the precise meaning of the words "Eshet Hayil" is no longer known, but the term certainly applied to this quiet and gentle lady who was prepared to share her last farthing with others. And he added: "I certainly find that the last verse applies to her — Give her of the fruit of her handiwork, and let her deeds praise her in the gates." She supported herself by her work until the destruction. (See the essay on "The Last Generation.")

From the Mlawa Ghetto she was sent to Treblinka.

fulfillment of all commandments. Once I heard him say that an attempt had been made by Gentiles to make him eat trefa food: and he added very simply, "And thou shalt love the Lord Thy God with all thy heart and with all thy soul," even if He takes the soul away from you, says the Talmud." For there was a kind of Jewish simplicity about him. I remember that one night before market day thieves broke into his booth and stole his goods. When he came to pray in the morning and related what had happened, people commiserated with him, but he insisted: "God gave me enough wealth, thank Heavens, when I came back from Russia and was privileged to have two good children. That is my wealth." He joined the Hevra Kadisha in order to be of service. He used to say, "A Jew should be helped as a Jew in all situations, particularly in the commandment of burying the dead." For faith and sanctity accompanied him all his life long.

His wife, the daughter of Reb Jacob Shulem, resembled her father not only in appearance but in character. She had not only his smile, but also his goodness of heart. Children, who are sensitive to good people, used to wait for her every morning to open her sweet shop in order to buy sweets from her. They liked her smile and the way she talked to them. All those who knew the Kotzk Hassid Reb Jacob Shulem and his daughter, could see the resemblance. She was a Hassidess with a smile. Her daughter Haya also resembled her mother's family with her smile. People used to quote the verse at the end of the book of Proverbs, describing the good mother, "She looks to the ways of her household," when they spoke of her. She was modest and devoted to her quiet and loveable family, who set out to live a decent and upright life.

On 10.11.42, the first day of Kislev, the family was sent from the Mlawa Ghetto to Auschwitz. Abraham, the son of the Stavisky family, is in Israel with his own family.

to work at her age, and earn her living and support her family.

She was sent to Treblinka from the Mlawa Ghetto.

1. Jacob Moshe Soldaner, head of the family.

The children 2. Zissa, 3. Rilla, 4. Yonah, 5. Rachel, 6. Meir Yehiel.

Reb Jacob Moshe was a sage and scholar. He came to Szrensk from various yeshivot and was fully versed in the Talmud. He was the son-in-law of Reb Zorah the Glazier. Women told one another that Reb Yosef Zorah the glazier had a son-in-law who was a jewel. He fully experienced the meaning of the verse "In the sweat of thy brow shalt thou eat bread." His living was an exceptionally hard one ("as hard as the splitting of the Red Sea," according to the ancient saying.) Still he used to save a little money in order to buy good books.

In spite of the great difficulty he had in providing for his family, he always found time to help poor Jews, and used to hasten to help the sick together with Hertzka Granat.

He was exceedingly retiring and modest, but in spite of this he was generally known and appreciated. Many esteemed him for his good nature. He was regularly chosen to serve as an umpire in arbitrations. He was an active member of the Hevra Kadisha, and Gabbai (Warden) of the Bikkur Holim Society for visiting the sick.

He was one of the ten *zakladniks* (hostages) who were arrested by the Germans immediately upon their entry. The Germans murdered him at the end of the war. Two sons survive him in America.

1. Hanoch Stavisky, head of the family.

2. Sarah Devorah Rivka Stavisky, his wife.
3. Haya their daughter.

I feel convinced that when he went to be sacrificed, he was wearing his Talit and Tefillin. For he paid great attention to the

helped him. He was sent to hospital and never returned. See the section on him in the chapter on "Personalities." Here I wish to add a few words about his gentle wife, Sarah, née Ebert. Sarah loved her parents deeply, and at a tense period succeeded in bridging the gap between them and her husband. She devoted herself with all her force to her husband during his sickness, and subsequently when he remained very weak.

I remember that once, during an unexpected visit, she sat weeping. In order to conceal the reason for this, she told me that the onion was so sharp, it made her cry. But finally, she realized that I understood the onion was not the reason for her tears, so she told me the whole truth. She explained that her father loved his grandchild, and although he was known to be very pious, he was prepared to accept everything. He never even cared if he saw secular literature in their home. He himself said to me that he saw, after all, that Gedalia was following the proper path, praying every day, and not profaning the sanctity of the Jewish religion. This was the only joy that life gave her, so her heart hurt when she heard him saying something heretical to her father, which he would not like. Why should he hurt her father for no reason? Those were her tears, because Gedalia was very weak and had to be looked after, which called for strong nerves, "but thank God I am reasonably successful." That is the way a good Jewess speaks.

Their son Isaac Niborski was killed after a fortnight in Auschwitz.

Feiga Nordenberg

Feiga worked hard all her life long. She was always burdened with worries and had to be the one who made the living. She sold textiles, and spent three days a week in the markets of the small surrounding towns to sell her cloth and obtain a little ready money for meeting bills and buying goods. But she was happy to be able

almost unanimously to all institutions, and headed all the national and economic institutions.

By nature he was a good person who did good, always being the first to aid others with the utmost devotion. Aiding individuals and groups alike, he helped all the members of his family as well as others with paternal warmth.

It is reported that in the Mlawa ghetto he called on the Jews to be courageous and not to despair. Whenever he spoke in the Bet Hamidrash, it was crowded. He was helped by his wife Sarah in all his communal activities. See the account in the first section, in the chapter on "Personalities."

He was sent to Auschwitz and killed, together with all the Jews of the Mlawa Ghetto.

1. Menashe Nordenberg, head of the family.

2. His wife.

He was the son of Reb Eliyahu Nordenberg and began the struggle for existence at an early age, wandering from place to place in search of a living, until he finally returned to his birthplace Szrensk.

He earned his living by dealing in horses, and worked hard to support his family, dashing from place to place all day long. However, he was always in a good mood, which also infected other people.

He and his wife were sent to Auschwitz.

1. Gedalia Niborski, head of the family.

2. Sarah Niborski, née Ebert, his wife.

The children 3. Isaac Meir (Itshe), 4. Jacob David.

Gedalia was sent to Auschwitz from the Mlawa Ghetto. He did not hold out very long there, although his brother Abraham Meir

mother's child is this?"

Times changed and began to be hard. More children came. By 1931 my mother had brought eight into the world, four boys and four girls. She accepted everything with affection, suffered silently, and had a warm word for each of her children large or small. Although we lived in need, she always helped other people as much as she could. Sometimes Miriam's family did not have enough to eat, and my mother would take them some bread. Sometimes on the contrary, Miriam used to bring in bread and tell us: eat, eat in good health. That was the way in which they helped one another.

My unforgettable mother was sent from the Ghetto in the second transport to Auschwitz, together with the children. As soon as they arrived there she was separated from her husband. Eliyahu had already died in Szrensk, while Isser was among the fifty shot in the Mlawa Ghetto. Now at Auschwitz she was taken with her children, Sarah Hinda, Rivka, Belcha, Israel Meir and Zissa Leah, and sent to the notorious "bath." There they were pushed in, doors and windows were hermetically sealed and they were poisoned by a few pellets of cyclone gas and afterwards burnt. That was how most Szrensk families died. May her holy soul light up my orphaned way in life.

1. Isser Niborski, head of the family.

2. Sarah Niborsky, his wife.

Isser was the son of Reb Wolf Haya's and devoted himself entirely to communal activities. After a hard day's work he would forget his weariness and his state of health, attend at various meetings and committee meetings and set out to help somebody. He was a communal worker in the good and broad sense, serving the Szrensk community heart and soul. He was popular and welcome among all circles, and was trusted by all, irrespective of party. He was elected

and story, and not only in Yiddish literature. Much will be found about her in other languages, as the most gentle and faithful mother of all. Yet all these songs of praise had been almost forgotten when our mothers lived and showed their affection and gentleness to their children. Which mother had so many children as the Jewish mother of the small East European towns? Yet now that our mothers have been so brutally cut off, one would like to find a fresh song in praise of those noble and saintly women.... It is very bitter indeed for the surviving children of such mothers, and we feel it our sacred duty to speak of them at all times, including all the mothers of Szrensk who unhappily left no living souls behind them.

My mother, Haya Hudes, was the only daughter of my grandfather Israel Meir, and my grandmother, Esther Rachel. When she was a girl she lacked for nothing. She simply bathed in honey and oil, as the saying goes, being particularly treasured by her three brothers, Hayyim Yankel, Joshua and David. Hayyim Yankel, the oldest brother, was a horse dealer, who travelled a great deal in Germany and always brought back presents for her. My mother graduated from the Russian school and knew Russian and German well. She was one of the prettiest girls in Szrensk. Later, when she grew up and wanted to visit her brother Joshua who was working in Mlawa, he would proudly tell his friends that his sister was coming. He felt in a happy and holiday mood when he knew that she was due to arrive.

My mother grew up amid much gentleness and love. She married in 1915, and my father was then described as what is called in Yiddish a "zeidener yunger man" (a young fellow who was first-class material.) It was a case of Torah and business. My mother was soon blessed with a son Eliyahu, and fifteen months later I came into the world. My father was taken away to the war, and by the time he came back, I was already running about. My brother was frightened and hid himself when he saw my father, but I stood staring at him. He recognized Eliyahu, but of me he asked: "Whose

1. Rachel Katz, née Niborski.

2. David Katz, the husband.

The children 3. Yehiel, 4. Laizer, 5. Mordechai, 6. Shifra.

Rachel was the daughter of Reb Wolf and Feige Niborsky. Her husband came from Makow, where she went to live with him. When she came to Szrensk she told me that she longed for Szrensk, but her family life made her forget it. Her's was a religious home, like that of her parents. Her children engaged in Jewish studies, and it made her happy.

All of the family were killed, except for one son who is Israel.

1. Reb Abraham Zalman Niborski, head of the family.

2. Haya Hudes Niborski, née Maranowitch, his wife.

The children 3. Eliyahu, 4. Sarah Hinda, 5. Rivka, 6. Bella, 7. Isser, 8. Israel, 9. Zissa Leah.

Regarding Reb Abraham Zalman, see the Essay on "Personalities" in the First Chapter. The only one alive of the whole family of ten is his son Moshe who passed through the seven circles of hell before he reached the United States.

The entire family was sent to Auschwitz in the second transport of 13.11.42, except for the boy Isser, who was one of the fifty kidnapped and murdered by the Germans in the Mlawa Ghetto.

Abraham Zalman worked at Auschwitz, together with his weak brother Gedalia, whom he endeavoured to aid with all his strength. Unfortunately this did not help. When Gedalia became ill and was sent to hospital and from there to the Crematorium, Abraham Zalman could also hold out no longer. He became ill and was sent to hospital, from which he never returned.

MY MOTHER HAYA HUDES

The Jewish mother has often been described already in song

Matityahu and Rasha, both born in Szrensk, were precious souls. They lived close to one another, knew one another from childhood and married when they grew up, quietly building up their family life, even though they struggled hard for their existence. They always had a friendly smile in company. After an exhausting day's work, he would appear in the library and share in the activities of the members.

On 13.11.42 all the family were sent from the Mlawa Ghetto to Auschwitz. Matityahu and his son Aaron (Arche) held out to the end, and were murdered before the arrival of the Russians.

1. Hayyim Wolf Niborsky.

2. Haya, his wife.

They called him Wolf Haya's. The only child of his parents, he was born in Szrensk. His mother looked after him like the apple of her eye, and his father helped his mother to protect him against the evil eye. So it is not surprising that he was always spoilt. He was regarded as one of the Rabbinic scholars of the town. When he was a boy, there was a big Yeshiva in Szrensk and he studied there. It was said that when he was young he was a great *matmid* (studied without a break.) When we used to sit in the Sukkah, during the Sukkot festival, he always conducted lively debates with my father about the differing methods of study and which was to be preferred.

He was an outstanding *Baal Tefilla* (reader for the congregation) and *Baal Kriya* (Cantillator of the Torah). The neighbouring small towns used to invite him to come and act as cantor for them against payment on the High Holidays.

The pupils who studied with him include great scholars who are now scattered all over the world.

Fate did not wish him to die a natural death at the end of his days. On 10.11.42 he was sent to Treblinka from the Mlawa Ghetto.

Szrensk before its destruction, in the essay called "Hannah and her Seven Sons" or "Miriam Tzipora bids farewell to her youngest son."

On 10.11.42 they were sent from the Mlawa Ghetto to Treblinka.

1. Shlomo Malevantshik, head of the family.

2. Sarah Malevantshik, his wife.
3. Leibel Malevantshik, his brother.

Shlomo was given a traditional Jewish education, as was usual in those days, and was popular. His parents died at an early age, and this had a grave effect on him. He shut himself into his dwelling and ceased all contact with the outer world. Finally he submitted to the pressure of his friends, opened the doors and returned to social life.

Shlomo experienced the most dreadful tragedy of those dreadful times. His brother Leibel was among the fifty Jews chosen by the Nazis to be killed in the Mlawa Ghetto. His brother Shlomo was among the fifty who were given the duty of burying them, and he heard his brother's voice crying, "Shlomo, what are you doing, I am still alive!"

1. Matityahu Matus, head of the family.

2. Rasha Matus, his wife.
The children 3. Zvi, 4. Aaron, 5. Hinda, 6. Pessa.

Matityahu was the son of Reb Mendel Heinmacher or Reb Mendel Melamed, of an old Szrensk family. Though he wished to continue studying after Heder, he had to stop on account of the family's poor circumstances, and started earning a living. From his youth he shared in all the communal activities of the younger generation. He helped to organize the library, was one of the pillars of the Dramatic Circle, and took part very successfully in the plays. He was popular among his comrades.

quiet and peaceable Esther Rachel answered, "Let them be blessed wherever they are."

She had a boundless love for her children. When the ultra-orthodox of the town began to complain that her children were going the wrong way, she answered in her usual calm voice that she certainly could not see that her children were harming anyone at all. On the contrary, they were working hard and making an honest and decent living.

Hava Mitzenmacher, née Cohen and her daughter Batya.

She was the daughter of Reb Abraham Cohen and married Shlomo David of Szrensk. They had a daughter Batya. Her husband died after a protracted disease. A likeable, pleasant and good person, she suffered much in her young life, and had little luck or happiness. She was destroyed at Auschwitz together with her daughter. A sister lives in Israel.

1. Samuel Mondry, head of the family.

2. Miriam Tzipora, his wife.

They left a widely branching family. There is one son in Israel and two children in America. Their daughter Haya Sarah married Joseph Mordechai Zeeman of Szrensk and was murdered with her parents. It is related that Reb Shmuel left home to support himself when he was very young, paying no attention to his aristocratic family, who objected.

The family always lived in Szrensk and supported all the enterprises of the Jewish community. During the final years he stopped working because the support he received from his children in America was enough to maintain his family in worthy fashion.

His wife Miriam Tzipora is described in the first section on

I was in Biezhon, I told him "I'm looking for an opportunity of going to Szrensk." "Don't worry," said he, "we'll arrange it." When I came back an hour later, he said to me, "Come, let's go." But when I wished to pay he refused and said to me, "Why must you cause a scandal?" Everybody who came into contact with him liked him. He always remained a good comrade of people in Szrensk.

All his family were murdered among the Biezhon martyrs.

Rachel Miantchin née Naach

She was the daughter of Reb Israel Naach, and when young married a member of Miantchin family from Szierpce. People who remember her report that she was called Ruchele. She was a nice and good-hearted girl. She had five children. Two boys who intended to study at the university died young. This calamity affected her health. Two daughters are in Israel. She, her husband and her other daughter were expelled together with all the other Jews of Szierpce to Nowydwor, and afterwards to Warsaw. They were murdered together with all the other Jews of Szierpce.

Esther Rachel Maranowitz

She was the wife of Reb Israel Meir and the mother-in-law of Reb Abraham Zalman Niborski. Her son David is in Israel with a grandson, while another two sons are in America. Her only daughter Haya Hodes was killed, together with husband and children.

Esther Rachel Maranowitz spent her last years in easy circumstances thanks to the allowance she received from her children in America, who fulfilled the Commandment, "Honour thy mother" to the utmost.

The story is told that at her daughter's wedding the mother of the bridegroom, Yetta Haya Wolffs, proudly referred to the fact that her children were in Szrensk together with her; to which the

Hannah Sherpski, née Landau and her son Raphael.

She was the daughter of Reb Mendel and Tzipora, and was born in Szrensk. She married Zeev Sherpski whose grandfather had studied in Szrensk at the famous Yeshiva of Rabbi Joshua Trunk (Reb Shiele Kutner) together with the rabbi brothers Graubard. Two characteristics of Tzipora's daughters may be mentioned: the warm and pleasant smile which they inherited from their mother and their open-heartedness. There was always a smile on Hannah's face, and I would like to believe that she retained her smile till her last day.

Hannah had a boy and a girl who were educated in the spirit of tradition, to love their people and what they held dear. Her household was conducted in accordance with the best of Jewish tradition.

A fortnight before the outbreak of the Second World War, her husband Ze'ev and her daughter arrived in Israel as tourists. Hannah and her son should have arrived soon after, but it was too late and they never came.

May their memory be blessed.

1. Hayyim Isaac Mondry, head of the family.

2. Mondry, his wife.

Two children.

He was the son of Reb Shmuel and Tzipora and was born in Szrensk. Everybody who studied in the Heder will remember how charming and generous he was, helping all who came to him. He was openhearted and humorous and always smiling.

He married a relation from the town of Biezhon. The marriage proved a success, but he did not do well in business. He was always a worker and thinker, and did not remain idle in Biezhon either. He made every effort to support his family decently, passing from one line of business to another and making his way.

He had a sentimental feeling for Szrensk. I remember that when

1. Reb Mendel Landau, head of the family.

2. Tzipora Landau, his wife.

The children 3. Freidel, 4. Hannah, 5. Kina, 6. Bella.

Reb Mendel was a grandson of Reb Yerahmiel Landau, the great Hassid of Mlawa, and the son of Reb Isaac Meir Landau· At home he imbibed the Hassidic atmosphere. He himself prayed in the "shtiebel" (little house of prayer) of the Alexander Hassidim. After this shtiebel was closed, he went to pray in the Bet Hamidrash. In spite of his modesty and simplicity, he was known to have a wide range of knowledge and was a sound student of the Talmud, even though he did not spend much time in the Bet Hamidrash. Only on one occasion did I have an opportunity of hearing him take part in a lively debate. This was an evening when Reb Moishe Leib was leading a group who were studying the Mishna text of Tractate Sukkah. At the same end of the table sat Reb Boruch Lifshitz (who died in Israel) and Reb Mendel Landau. They reached the following question: If a person has said the blessing for sitting in the Succah and rain compels him to stop eating and leave the Succah, and then rain stops so that he can return to the Succah to finish his meal — is he required to say the blessing another time? I then heard the opinion of Reb Mendel, and that was a surprise for me, as I had never before heard him take part in a discussion on Torah.

On the High Holidays, he was the regular Baal Shaharit (Reciter of the Morning Prayers) in the Bet Hamidrash (see the essay on "The Last Generation").

Before the final destruction he began to take part in communal life and was elected a member of the Bank Committee. (See the photo of the Bank Committee members.)

Reb Mendel and his wife were sent to Treblinka.

May their memories be blessed.

His young son Shmuel was sent from the Mlawa Ghetto to Auschwitz in the second transport. Together with other young fellows from Szrensk he was chosen for a builders' school. They believed that they would be able to hold out there. But the suffering was too much for him and he died in the middle of his work.

1. Zana Lipshitz,

[redacted]

2. Zvi Meir, 3. Isaac, 4. Adela.

They were a poor hard-working family. Their father died and Hersh Meir was the only earner. He engaged in all kinds of hard work to earn a living for the family, which kept going thanks to help from America.

1. David Yomtov Levitan, head of the family.

[redacted]

2. Haya Levitan, his wife.

The children 3. Hannah, 4. Aviezer.

His spirit sometimes fell because of his bad situation, but it promptly rose again. He was lively in all fields. His jokes and casual conversation were well worth hearing, as well as the Hassidic stories with which he was well acquainted. Young at heart, he spent his time with the younger people, who exploited him for dealings with the merchants. He was the son-in-law of Reb Yankov Shulem, studied a great deal and was a shrewd scholar. When he failed to support his family and lost his money after a number of bitter experiences, he took up a calling which he disliked, and became a "melamed." It should be noted that his Heder did not resemble those which were common among the religious Polish Jews in those days. He improved it and introduced changes.

Beloved by all, he was devoted to his family. He was not a happy man despite the frequent smile on his lips. On 10.11.42 he was sent to Treblinka with his family.

Pinhas, who was the son of Reb Yankel Samson, was one of the ten hostages who were arrested by the Germans after the occupation. He was a traditional Jew, bound to the laws of the Torah heart and soul. On that night when the ten Jews were arrested, and cries and weeping and prayers burst from the Bet Hamidrash, Reb Pinhas sat quietly in the jail, reciting the *Viddui,* the Death Confession, as though this were the assured fate of any Jew. In this way he made ready for what was to come. It was not easy for this small-town merchant to make a living. He made it his business to bring up and educate his children in the traditional Jewish spirit. At the same time he loved his people and his land, and showed this in a practical fashion. He bought land in Israel and sent two daughters. They have established families in the country.

I remember the first celebration of the 20th of Tammuz in Szrensk, at the home of Pinhas Lipshitz. After the ceremony and the addresses, refreshments were served. Pinhas and his wife, Haya Miriam, would not permit anybody to help them. Their faces were bright with pleasure for such an occasion.

They were sent to Auschwitz with the second transport.

1. Feivel Lipshitz, head of the family.

2. Devora Magna Sheva's, his wife.
The children 3. Etka, 4. Shmuel, 5. Shimon, 6. Tzvi.

Reb Feivel was born in Mlawa, and married the daughter of Magna Sheva. She gave the young couple her drapery shop, from which they made a decent living.

He was a yeshiva student, who studied a great deal and engaged in communal activities from his boyhood up, as I remember from the Mlawa yeshiva at which we studied. He was energetic and devotedly carried out every duty he undertook, participating in all the public institutions in Szrensk.

Beinish Lichtman, the son of Jacob Lichtman, had a tailoring workshop in Soldau. When the war broke out he went there to liquidate his business. The Germans caught him and shot him on the way.

1. Eliyahu Isaac Lipshitz, head of the family.

2. Rachel Lipshitz, his wife.
The children 3. Adel, 4. Hava, 5. Hinda, 6. Blima, 7. Deborah.

Eliyahu Isaac was the son of Reb Jacob Shimshon, a respected householder. The widely branching Lipshitz family was held to be well-to-do and in a satisfactory material position.

Reb Eliyahu Yitzhak, a Gerrer Hassid, prayed in the Gerrer Shtiebel, where he was the regular reader of the Torah. When the Shtiebel was liquidated and the Gerrer Hassidim went to the Bet Hamidrash to pray, he continued to read the Torah for the entire congregation.

It should be noted that on Mondays and Thursdays he always used to wait until the last *minyan* (group of ten or more who said their prayers together) to make sure that somebody should be present who could read the Torah for them. Every inhabitant of Szrensk who can remember how much business was done in his shop on Thursday, will realize what a sacrifice this was.

His hand was always open to help the needy. Sometimes he himself would go round making a collection for a poor Jew.

He died in Szrensk during the war. His wife Rachel was murdered by the Germans in the Mlawa Ghetto when they found two little rolls there. They have a son in Israel.

1. Pinhas Lipshitz, head of the family.

2. Haya Miriam, née Sherpsky, his wife.
The children 3. Abraham, 4. Sarah, 5. Feiga, 5. Tzenka.

der all conditions and her modest, all-comprehending smile and how hard it was for her to bother anybody even at the most dreadful times, will understand the full meaning of that last chapter in the Book of Proverbs, which commences: "Who can find a woman of valour."

When I hear her son Nahman, who lives in Israel, talking with his characteristic calmness, I am reminded of his departed mother of blessed memory.

When the War began she moved to Ostronice. There she was murdered by the Nazis, during the Expulsion of October 1942.

1. Jacob Lichtman, head of the family.

2. Dinah Malka Lichtman, his wife.

They were an old couple who had suffered a great deal in their lives. All their children were married and had large families. Most of them remained in Szrensk. After all kinds of experiences in business, he became the Mikveh keeper. He received part of the Mikveh earnings for his upkeep, and participated in the life of the community. He was a member of the Hevra Kadisha, and also belonged to the Psalm Reciters, the Hevrat Tehilim. On 10.11.42 he was sent to Treblinka.

Feiga Lichtman

Feiga was the daughter of Reb Yankel Lichtman and the wife of Isaac Jacob Anshelewitz, who was born in Szrensk. She gave considerable financial help to the Szrensk youngsters when the library was set up. After her husband died she married a second time, her new husband being a man from Zhelon. She met her death in Auschwitz.

A daughter lives in Israel.

1. Beinish Lichtman, head of the family.

2. Toba Lichtman, his wife.

During the First World War a German soldier entered her shop to take a pocket lamp without paying. Her daughter Zilla, who was minding the shop at the time, warned him to remember what the women of Belgium had done to German soldiers. The furious fellow drew his revolver to shoot her. At that moment the mother appeared, and flung herself between them, flinging her arms out, closing her eyes and awaiting the bullet...

SHE WATCHES THE GOINGS-ON IN HER HOME.... HER CHILDREN RISE AND PRAISE HER (Proverbs XXXI 27—28).

The modern commentary known as the "BIUR" (initiated in the 18th century by the philosopher Moses Mendelssohn) explains that this passage refers to the woman who quietly observes what is going on among her household at every step, and thanks to whose activities no time or place is left for idleness. It is told that an outstanding saint had a practice whereby his Hassidim alone sat at table with him at the Friday evening Sabbath meal, and his household were not present there at all. One Sabbath he was the guest of another great rabbi where all the family, including the rabbi's wife, were present at table together. When the guest asked who this woman was that was sitting at the table, his host answered, "This is Malkeniu" (the affectionate dimunitive of the name "Malka," which means "queen"—i.e., the queen of the home). The surprised guest said, "Yes, but Malkeniu is also a woman." "Well, you see," answered the host, "The verse, 'she watches what is going on in her home' means that the honour of a king's daughter lies within walls. By virtue of the modest and quiet queen here we sit and eat at our ease; and the atmosphere of tranquil joy to which men of worthy deeds and faith attain should be credited to the womenfolk who bring happiness to the home."

Those who remember the quiet, gentle Tova Rasha of blessed memory with her aristocratic countenance and characteristic calmness, and who had an opportunity of observing her tranquillity un-

joke which goes back to Abraham Ben Ezra: "If I were to deal in shrouds, nobody would die." When the First World War broke out, he was the first victim of robbery, for Russian soldiers destroyed his whole stock of timber.

Reb Abraham was popular with all the townsfolk. He was honest in his dealings with everybody who came into touch with him. Such behaviour is its own blessing.

From the Mlawa Ghetto they were sent to Treblinka.

(See the essay on "The Last Generation.")

Tova Rasha Korn, née Olshever

Her son Zalman Hirsh Korn (see p. 451).

Her grand-daughter Meyra Korn.

THE MARTYRED TOVA RASHA

Wife of Reb Baruch Korn, she engaged in the battle of existence at his side in bad times as in good, despite all the suffering and bitterness. She was the daughter of the Zwolin Hassid Reb Simha Meir Olshever, the only Zwolin Hassid in the community. He prayed in the shtiebel of the Gur (Gerrer) Hassidim, and always related the greatness of the Zwolin rebbe. The two facts he regretted were that Hassidism in Szrensk was no longer what it had been; and that the Bet Hamidrash youngsters took no interest in the past history of Szrensk and in its early and outstanding Hassidic figures.

Tova Rasha grew up and was educated in this Hassidic atmosphere, where her father constantly spoke about Hassidic life and thought in general, and about his own revered rebbe in particular. In those days Jewish girls did not go to school and even their religious education was largely restricted to the home, where an attempt was made to ensure that they grew up to be truly Godfearing and constantly prepared to perform *mitzvot* and do good deeds.

I always had the impression that this gentle woman was weighing and measuring everything she did. She was devoted to her children to the point of self-sacrifice; a true "Yiddishe mama."

ruch Sherpski, to whom she bore her son Binem.

Sheindel was a successful businesswoman. She introduced her menfolk into the cloth business, in which she made a good living.

1. Ephraim Itzkovitz.

[redacted]

2. Sarah Yutta Itzkovitz, his wife.

They were very good people, but had no children. It was their habit to help people in secret, either with charity or by good deeds. They are described by Zelig Pfeffer.

1. Abraham Cohen, head of the family.

[redacted]

2. Miriam Cohen, his wife.
3. Their daughter Hannah Rosa.

It would be possible to write a great deal about Red Abraham Cohen and his faithful service to the Jewish community. As long ago as in the days of Czarist Russia he served in an honorary capacity as Secretary of the Szrensk Kehilla.

A first-class scribe, "he could hold the pen well in his hand," as people used to say of somebody with a beautiful handwriting. He was therefore exploited for all duties in the community.

Reb Abraham could engage in friendly conversation. He had a considerable narrative talent, and was full of tales about towns and communities and people. It is a great pity that he never put any of those tales into writing.

Only a few days before I left for Israel he told me many tales, one of which I remember. This was about Reb Pinhas Petrikowsky, who left Ratawa village and was chased by dogs. He thought they were wolves, went to the police and demanded that a group of men should be organized to go out and kill them.

Reb Abraham engaged in the timber trade, which was a family business. When he proved unsuccessful he quoted the old Jewish

wa. His son David is in Israel.

His wife Devorah and her children were sent from the Mlawa Ghetto to Auschwitz.

Shlomo was sent on 13. 11. 42 with the second transport. He died of starvation and suffering.

1. Leah Fruma Itzkowitz, widow of Reb Shlomo Itzkowitz.

Her sons 2. Shlomo, 3. Yehuda Aryeh.

After Reb Shlomo Itzkowitz died, his son Alter supported the whole family.

I have been informed that Leah Gruma Itzkowitz died in Soldau, together with her daughter Tzivie.

1. Hayyim Iglowitz, head of the family (Muster's son-in-law).

2. Penina Iglowitz, his wife.
3. Binam, their son.

Hayyim Iglowitz was the son-in-law of Aaron Yitzhak Muster. His mother-in-law, who had been born to the Kodzbarski family, belonged to an old and respected family of the town.

He was one of the fifty Jews who were caught in the Mlawa Ghetto and were shot in groups of five.

MAY THE LORD AVENGE HIS BLOOD!

1. Istshembski, head of the family.

2. Sheindel, née Greenberg, his wife.

3. Binem, the son of Sheindel and her first husband, Hayyim Baruch Sherpski.

Istshembski was the second husband of Sheindel Greenberg, Binem David's daughter. Her first husband had been Hayyim Ba-

helped the Jewish refugees from other towns.

They too shared in the fate of all Polish Jewry.

1. Tzivia, née Itzkowitz, Zelenka.

2. Shlomo Zelenka, her son.

Tzivia was an active member of the local theatre, taking part in all performances which were put on by the Szrensk amateur group.

It is reported that she did not wish to part from her mother, and was killed together with her.

1. Golda Zilberstein, née Nash.

2. David Zilberstein, her husband.

3. Abraham, 4. Israel, 5. Leibush, 6. Malka.

Golda was the daughter of Reb Israel Nash. She married a young man of very good family in Zhuromin and conducted a pious household. Her children were given a national religious education. Even when they were badly off, she generously supported the National Funds — a quality she inherited from her father. She was a member of societies for aiding others and for helping the poor.

The family was expelled from Zhuromin, and were murdered in Auschwitz.

1. Yaakov Israel, head of the family.

2. Devorah (Hava Malka's) Israel, his wife.

3. Noah, who married a girl from Szczegowa.

The children 4. Shlomo, 5. Faiga, 6. Etta.

Reb Yankel Moshe was a very quiet person who did all his duties in the community without any pretentions. When people complained about the taxes, he merely used to smile and say, "they have to be paid."

He died in 1940. His oldest son Noah married a girl of Szczego-

His friends found a home with him. The son of Reb Mendel Zeeman, he took an active part in all cultural institutions, helping to build up the library. He was one of the founders of and chief actors in the local theatre. He was a member of the financial institutions, and always tried to provide loans without interest (*Gemilat Hassadim*) for poor people. A good son of the Jewish people, he helped all Zionist activities. He particularly honoured the commandment, "Honour thy father and thy mother." His family life was a happy one.

On 10. 11. 42 he was sent from the Mlawa Ghetto in the first transport, together with many other Szrensk Jews.

His wife Yutta was a good daughter of Israel, who helped to implant the love of the Jewish people and the Hebrew language and literature among the youth. She helped all the Zionist funds, and participated in all Zionist activities. She participated in building up the Hebrew and Yiddish library, and went from house to house to collect money for the Jewish National Fund. Also she regularly helped the local poor folk.

She perished together with all the other Szrensk Jews.

1. Shlomo Zeeman, head of the family

2. Zissa, née Shapiro, his wife.

Both of them were born in Szrensk. Zissa Shapiro was Reb Mendel Shapiro's daughter. In this volume, the Shapiro family is described in the essay on "The family of F. Dobroshlanka" by Nathan. Shlomo Zeeman, a son of the Gerrer Hassid, Reb Mendel, was popular among the local population, and sacrificed himself for the family when their economic situation was a a bad one. At that time Shlomo was the only one who helped, and used all means to ensure that the family did not collapse. Zissa Shapiro took part in the social and cultural life of the town, and from time to time used to read essays.

I have heard that she was active in the Lodz Ghetto, where she

1. Elisheva Zeeman.

[redacted]

2. David Ziman.

See the article "Elisheva forsees the Future." Here I wish to add details about her family. Elisheva Zeeman was a daughter of the well-known Kuzmer Hassid, Reb Abraham Moshe, who himself had regularly visited the great and saintly Reb Ezekiel Taub of Kuzmir, one of the disciples of Rabbi Elimelech of Lizansk. Here I wish only to add that the great saint and Kabbalist, Reb Zelig of Szrensk, was a comrade of the saintly Reb Yehezkel.

Elisheva's mother was a milliner named Shprinze, and the old folk called her Sheva Shprintzes. It used to be told that on Saturday night in winter Hassidim of that neighbourhood who went to the Kuzmer Rebbe used to come and celebrate a cheerful *Melave Malka* (end of Sabbath celebration "to speed the Sabbath Queen"). The family name had been Marhayyim. All important Hassidim were given the names of the city where the Rabbi they followed kept his state. The Marhayyim family is a widespread one in Israel. Elisheva in her own time had learned a great deal about Hassidism from her parents. When she married the Gerrer Hassid, Reb Mendel Zeeman, she continued the tradition.

Elisheva Zeeman was sent to Treblinka on 10. 11. 42.

David Zeeman succeeded in leaving Poland and reaching Russia. However, the German caught him, in Bialystok I believe, in 1941, in the course of their advance to the East. He was shot while standing at a window.

O EARTH, DO NOT COVER THEIR BLOOD

1. Aaron Zelig Zeeman, head of the family.

[redacted]

2. Yutta Zeeman, née Koraltchik, his wife.

The children 3. Israel, 4. Abraham.

A good and faithful comrade who always helped generously.

1. Naftali Hertzke Hiller, head of the family.

2. Dvorah Hiller, his wife.

The children 3. Haya Yetta, 4. Tzivia, 5. Abraham.

A deeply rooted and worthy Jewish family (mentioned in the essay on F. Dobroshlanka by Nathan Ben Mehahem). He was a scholar who believed that tomorrow would be better, and struggled hard to support his family decently. He perished together with all the other Jews in Szrensk.

His brother Gedalia is in Israel.

1. Zvi Hersh Hiller, head of the family

2. Puah Hiller, his wife.

The children 3. Golda, 4. Rella, 5. Esther.

Reb Zvi Hersh belonged to one of the oldest families in Szrensk, which had once claimed that "Torah and well-being are found together," but that was a matter of the past. (See the essay on the family of F. Dobroshlanka, written by Nathan Ben Menahem.)

Reb Zvi was born and brought up in Szrensk by wealthy parents. In his youth he absorbed Torah and the teachings of Hassidism, and was filled with them to overflowing. He would astound anybody discussing the Talmud with him by his extensive knowledge of the Talmud and its commentaries. He was regarded as one of the leading scholars in the town.

Fortune did not smile on him. He was unsuccessful in business transactions, and was rather absent-minded, even though he always quoted the Talmud saying: "He who gives life will give food." Both he and his wife worked hard to make a living. Finally they moved from their birthplace to the neighbouring town of Zhuromim, apparently believing that "he who changes his place changes his luck."

From Zhuromim they were expelled to the Mlawa Ghetto, and from there to Auschwitz.

Two of her sons are now living in America. Her son Nathan and his family now live in Israel, as well as the daughter of Hannah with her family.

Among the Jews there is a saying that in some cases death marks out the entire life of a person. It can be said that this proved true in the case of Feiga, who was sent to the Treblinka death camp on the 10th November 1942, together with her daughter Hannah.

1. Azriel Hamburger, head of the family.

2. Hendel Hamburger, his wife.
The children 3. Moshe, 4. David, 5. Abraham.

Reb Azriel played a significant part in the social and social aid activities of the town, where his energy was widely felt. He was a member of all such societies as the Hevra Kadisha, Bikkur Holim, etc. For years he was Communal Representative, took part in the management of the Co-operative bank, belonged to the Gemilat Hessed Fund, and was devoted heart and soul to everything he undertook. His Zionist work should also be appreciated. "Fancy a decent and serious Jew devoting himself to foolishness!" was what the local Jews used to say to him when they were opposed to Zionism. "Children can be silly, but a householder!" Still, Reb Azriel helped the Jewish National Fund, and took charge of the special dish placed by the Jewish National alongside the dishes placed by all other charities in the House of Study on Erev Yom Kippur. In those days this greatly helped the young people. He passed through various times, good and bad, and towards the end lived under very difficult conditions.

He was sent to Treblinka on 10. 11. 42.

His son David had a business at Grodszanz in Pomerania. When the war broke out, he was with his father in Szrensk. He returned home to liquidate his business and was shot on the way by the Nazis.

of Jewish youth in Szrensk. She was beautiful and full of Jewish and general knowledge. A proud Jewess, she studied day and night, and this affected her health. After becoming betrothed to the son of Rabbi Bronrot of Czechanowa, she developed a chronic illness of which she died. The grief of the youth was very great, but nothing to compare with the sorrow in Feiga's home. As far as she was concerned, the light had gone out and the sun was set. That was all that was left after this brave woman had struggled and suffered for so long.

A Brief Ray of Light

Feiga's son Nathan and his family brought a ray of light to her home. Feiga very much loved her little grand-daughter Goldke (Zahava). Once when I was in her courtyard where Goldke was playing, Feiga said to me, "Just look at the bright eyes of the little thing." But when Nathan and his family left Szrensk, his mother's home was left desolate again.

I clearly remember how one morning, while I was in their house, I heard a voice full of entreaty and weeping. I dressed and opened the door of my room. She noticed this and said to me, "I am pouring out my heart to the Creator and reciting all my troubles to Him, though He knows them perfectly well. And yet the truth is that my life might have been much worse, for distress is boundless." Such was the spirit of the woman.

On one occasion she came to my late brother-in-law Menahem and suggested that he should buy her house, which she wished to sell. When my brother-in-law asked her why she wanted to sell it to him of all people, she answered that she wanted to live with a God-fearing Jew as her neighbour, and hear the Kiddush being beautifully recited on the Sabbath. Just as she had been accustomed to hear the Kiddush when her son was living with her, so she now wished to hear Menahem in her old age. She also wished to hear the chant to which the Talmud is studied.

orphans but her spirit was not broken. Sighing, she said, "It seems to have been God's will" and she began her struggle for the upkeep of her family. She succeeded in what she undertook and found encouragement and consolation in her exceptional children, who developed admirably.

Feiga Never Wept

The angel of Death continued to visit her home. Her oldest son, Isaac Baruch, a handsome lad of outstanding scholarship and general culture and behaviour, suddenly developed inflammation of the brain at the age of 18 and passed away a few days later. All the Jews of the town attended his funeral. Weeping could be heard on every side, but Feiga never wept. She went to the graveside and said: "The Lord gave, and the Lord has taken away, may the name of the Lord be blessed. God and his judgement are just!" She did not wish to grieve her sorrowing children by weeping herself.

Soon after the 1905 revolution in Russia and Poland, her two sons Gedalia and Elia Joseph emigrated to America, leaving Feiga with three children, Hannah, Rella, and Nathan. The latter is still with us, having survived Hitler and come to Israel with his family.

A Bitter Fate

Her oldest daughter Hannah was exceptionally charming, gifted and lavishly endowed with good qualities, Feiga's shop of textile goods developed and grew thanks to Hannah, who attracted non-Jewish purchasers and residents of the town and the surrounding villages. She married Baruch Lifshitz, a scholarly and talented young man. They had no children for ten years. A daughter was then born to them to the joy of the whole family, but Hannah became sick immediately after the birth with a chronic illness from which she suffeerd the rest of her life.

Rella

The youngest of Feiga's children was Rella, who was the pride

1. Yaakov Israel, head of the family.

2. Haya Sara Greenberg, his wife.

The children 3. Binem, 4. Matityahu.

Yehiel Greenberg was the son of Reb Binam David, who was a well-known Hassid and followed the Alexander Rebbe. Yehiel was not lucky. He shifted from one kind of business to another, and barely made a living, if at all. Yet, he was always cheerful and optimistic.

His wife, Haya Sara, was the daughter of Hayim Bilavski and a highly intelligent woman. She seemed to be happy and cheerful but was actually quite different. The suicide of her friend, Rivka Arbiter, had a deep effect on her.

The pair lived a happy life together until the common fate of Polish Jewry befell them as well.

They have a daughter in Tel Aviv.

Feiga Dobroshklanka and her daughter Hannah

Nathan Dobroshklanka describes the family of his mother Feiga in the section "Memoirs and Reminiscences." However, I was a close neighbour of the family and on very friendly terms with them, so I feel it my duty to give some account of the life of this exceptional woman.

Feiga married her husband Mendel Dobroshklanka when they were both seventeen years old. He had already earned an outstanding reputation as an *illui* (prodigy) and outstanding schlo.ar. Her life was one long chain of tragedies. If ever the situation improved it was only for a brief period, for the shadows always came back to her home.

The first tragedy was the untimely death of her husband when he was no more than 28 years old. Feiga remained a widow with six

1. Mordechai Joseph Greenbaum, head of the family.

2. Sheindel Greenbaum, née Brown, his wife.

Mordechai Joseph and Haya Yutta were brother and sister. So were Joshua and Sheindel Braun, who came from Zhuromin. In each case a brother married a sister. They were hard-working people who lived peacefully. The *Shechina* rests among such people.

The only surviving member of the Greenbaum family is Isaac Meir, who is in Israel with his family.

1. Elia Nahman Gruda, head of the family.

2. Feiga Gruda, his wife.

Elia Nahman Gruda was an active member of the Hevra Kadisha and other societies.

It is worth mentioning that though all the older people were far from Zionism and the Zionist Funds, he was a member of the Jewish National Fund Commission and helped in Zionist activities.

1. Basha Greenberg.

2. Tova Greenberg

3. Matityahu Greenberg.

Matityahu Greenberg was the son of Jacob and Basha Greenberg, and a grandson of Reb Binam David. He was one of fifty boys whom the Nazis caught in the Mlawa Ghetto. They tied their hands behind them with wire and flung them into the fortress cellars, where they were left for 24 hours. In the morning they were taken out into the open. Seeing so many Nazis with arms, they understood that this was the end.. They were shot in groups of five in the presence of all the Jews in the Ghetto, thought they were no more than children. My heart aches as I write these lines.

MAY THE LORD AVENGE THEIR BLOOD!

grew angry or was serious, she would finally dismiss everything with a wave of her hand and would begin laughing.

She belonged to a respected old Szrensk family and maintained the family traditions. On 10. 11. 42 she was sent to Treblinka with her husband.

1. Hannah Krul, née Greenbaum.

2. Yehiel Meir Krul, her son.

She too was destroyed with the entire Greenbaum family. In traditional Hebrew literature, a good daughter used to be called a *Kosher* Daughter of Israel. Such was Hannah. Her heart was afire with a deep love for every national value and for all that was connected with the Jewish nation and its revival. It is enough to mention her love of Hebrew and Hebrew literature. She gladly agreed to be librarian in the Szrensk library; for the sole reason, she told me, that it would allow her to read many Hebrew books.

She was shrewd and intelligent. I used to enjoy discussing things with her. All her comments and replies were carefully thought out. I had the honour of teaching her Hebrew and guiding her in the reading of modern Hebrew literature. All her comments and remarks were worthy of the daughter of a *Talmid Hacham.*

Her devotion and love of Jewry gave us the hope that she would teach her child in her own spirit, and bring him up to good deeds as a worthy son of his people.

But theirs was the fate of all Polish Jewry.

1. Haya Yutta Brown, née Greenbaum.

2. Joshua Brown.

On 10.11.42 she and her daughter Gitel Shifra were sent to Treblinka in the first transport from the Mlawa Ghetto.

Mordechai and Hirsh were sent to Auschwitz with the second transport on 13.11.42. They were selected by the Sonder Kommando. Mordechai Granat immediately became ill and went to hospital, and from there to the crematorium. His brother Hirsh could not bear this and committed suicide, flinging himself against the electrified wires surrounding the camp.

1. Judah Golobroda, head of the family.

2. Esther Golobroda, née Lichtman.
3. Their little daughter Fahla.

Both were from Szrensk. She was the daughter of Jacob Lichtman. They were the children of workers, and themselves worked very hard both as children and youpng people. They had to start worrying about the future when they were still very young, and worked for others, saving money till they could become independent. After severe toil and effort, they managed to open a tailor workshop and lived a fine, decent family life.

But fate did not wish this to last long.

Moshe Hirsh Greenbaum

See the essay in the section called 'Personalities" on Moshe Hirsh Greenbaum.

Rosa Greenbaum née Turovsky

The wife of Reb Zvi Moshe's youth and a true Jewish mother, boundlessly devoted to her children, overflowing with energy and full of life. She was tall, with a clear and pleasant voice. When she

father and my sister telling the Russians how false all the Polish incitement was. She told them in Yiddish, "Go and hide the goods. They are only out to loot, and none of your explanations are going to help."

She was a devoted mother and understood her children very well. When they began to scatter and leave Szrensk, she gave them her maternal blessing of "Furt Gezunterheit" (Good health to you in your journey).

While father saw to the religious education of the children, mother always told me in Yiddish: "The important thing is to be good. It is not piety that counts." In the course of her life she did a great deal of good, but it seems that people want to forget the good.

Golda Granat left a son Jacob in Argentine; grandchildren in London who are the sons of the late Wolf Granat, and Joseph Zvi Rimon in Eretz Israel. Her daughter Zissa (Naomi) died in Israel, leaving a son named Moshe Borochovitch. She was 74 when the Nazis murdered her. I have been unable to obtain information as to where they were sent from the Mlawa Ghetto. I have been told that she was sent to Soldaw, but I have also heard that on 10. 11. 42 she was sent to Treblinka with the first transport.

The family of Hannah Granat

The children

2. Zvi (Hirsh) Granat, 3. Pinhas Mordechai, 4. Gitel Shifra, 5. Hinda, 6. Leib.

Hannah Granat was the widow of Hertzka Granat, and helped her husband in all his charitable work for Szrensk Jews.

She lived a hard life. Yet with the strength of her faith that things would be better the next day, she brought up her children, always having a smile and a good word for everybody.

They bore everything silently. In spite of their sufferings, he started again from the beginning and rebuilt the life of the family.

They were sent to Auschwitz from the Mlawa Ghetto.

Golda Granat née Cohen Lask

The wife of Reb Moshe Granat, daughter of the locally well-known Hassid, Reb Moshe Cohen Lask of Racionz. She was brought up and educated in a Hassidic atmosphere, but at the same time was much influenced by the spirit of Haskala which her brothers Joseph Hayyim and Mordechai David introduced into their home.

When my father used to talk to me about the study of Torah as the fundamental principle of faith, my mother would intervene and remind me that her brothers were maskilim, far from being religious, and nevertheless devoted much of their time to the study of Torah, Talmud, etc. Every Saturday evening after *Melave Malka* the very shrewd dayan Reb Mottel would visit us. He used to say to mother, "Your father knew far more than I. It's a pity that he never became a Rabbi in Israel. We lost a great and good Rabbi."

Golda Granat was a quiet and highly intelligent woman. I stress the word intelligent. She could weigh and analyse matters, and reached her conclusions for herself. I remember that one Sabbath day she sat on the steps in front of the shop reading the *Tze'ena Ure'ena.* The women sitting beside her told her, "Your husband always thought that your son Joseph would be a great Rabbi in this world, but now people say that he reads unholy books and also goes to the "tum'a" (pollution) — tum'a being the term they used for the Tarbut library. Mother answered without any excitement, "Talk has never yet hurt anybody, and I don't regret it."

During the First World War the Russians began with an advance into Eastern Germany, and the Poles incited them against the Jews. Every Jew felt it was his duty to explain to the Russians that this was false. Mother once came into the shop, where she found my

ful situation he remained an optimist and consoled others all the time. However, he received an injury in his leg and could not run as fast as the Nazis demanded. As soon as they saw this, they sent him to the furnaces.

1. Shmuel Mordechai Beker, head of the family.

2. Dinah Beker, his wife.
The children 3. Meir, 4. David.

Shmuel Mordechai was the son of Red Meir Beker and was a tailor, making suits to order. He was not a rich man but made a respectable living and treated his widowed mother with all respect and honour. His wife was shot in Mlawa before the second transport to Auschwitz started out. The Jews were ordered to hand over their money. She was afterwards searched and 5 marks were found in her possession.

1. Abraham Beker, head of the family.

2. Rachel (née Granat) his wife.
The children 3. Sarah, 4. Blima.

Abraham Beker was the son of Reb David Beker, and the son-in-law of Reb Mendel Granat of Racionz. In order to understand his business and his work in Szrensk, the workshop of Reb David his father must be described. This was a tailoring workshop, the products of which were sold to wholesalers in the large town of Mlawa. Abraham Beker purchased material, chiefly in Lodz.

All the family were workers. During the ten years before the Second World War their situation changed very much. The family moved to Mlawa and suffered great hardships. Their livelihood collapsed, the children dispersed and some went abroad. Reb David became paralyzed. Abraham and his family were the only ones left.

after his brother-in-law Haim Baruch gave it up. Born and bred in Szrensk, he was a great scholar. His mother had died when he was a child. His father was miserly by nature and did not help him. He suffered but studied. Anyone coming to the Bet Hamidrash would find him immersed in the Gemara.

It was hard for him to obtain the post of cantor. He had a difficult struggle before he obtained this office and became the cantor of Szrensk.

He was taken from Mlawa on 10. 11. 42.

1. Zkena Rivka Bialistok.

The children 2. Noah, 3. Hava, 4. Rivka, 5. Sarah.

The Bialistok family was once of high standing in the community. Reb Abraham Bialistok, who was called Abraham Menashe's, was the Rosh Hakehilla (Head of the Community).

Many of the family emigrated to America. Samuel Bialistok, her husband, was not successful, and being a poor man he became a Shamash (beadle). After his death the family was left in a very bad position but thanks to help from America and the help of the children as well, their situation gradually improved.

On 10. 11.142 they were sent from the Mlawa Ghetto to Treblinka.

1. Esther Necha Beker.

2. Shmuel Jacob Beker, her son.

Esther Necha was the wife of Tuvia Beker, who died of a heart attack one market day. His widow took over the bakery and displayed much energy, running it until her daughter married. (See the essay on "The Last Generation.")

Shmuel Jacob Beker was sent to Auschwitz. Despite the dread-

1. Akiva Borenshtein, head of the family.

2. Feiga Borenshtein (Granat) his wife.
3. Gitel Rashe, their daughter.

The son of Miriam and Shlomo Zalman Borenshtein, a son-in-law of Moshe Granat. He lived a quiet life, and was a serious and hard-working person who always found time to study and read books. His wife Feiga was a quiet, calm creature, "as quiet as a dove" as they say in Yiddish, who never complained but worked and was always satisfied, always ready to help others and look after the poor people she know. She used to look after them and help them without any theories or philosophy. To her one can apply the saying, "All the honour of the Princess is turned inward."

Akiva died in Auschwitz of starvation, simply going out like a light.

Hava Bilawski

She suffered all her life long. Religious by temperament, she married a second time in order to have children, and gave birth to a son and a daughter. The daughter died owing to a medical error. Her son Abraham Moshe was killed in the Polish-Bolshevik war. Until her death at the hands of the Nazis his mother believed that he was still alive. She was the last to leave Szrensk because she delayed, bidding farewell to the Mezuza of her door to remind herself of her son.

See the essay, "Moishele."

1. Eliezer Bilawski, head of the family, cantor and slaughterer.

2. Keyla Bilawski, his wife.

The children 3. Hava Rivka, 4. Frume Dvora, 5. Zalman Hirsh.

The son of Haim Bilawski, who took over the post of cantor

made sure that they developed a deep love for all national values, and studied the Hebrew language and literature.

From Szrensk they were sent to the Mlawa Ghetto, and on 10.11.42 they were sent to Treblinka.

1. Shmuel Meir Bonislowski, head of the family.

2. Yona Bonislawski, his wife.
Daughters 3. Lily, 4. Shoshana, 5. Perel.

The son of Perel and Reb Israel, the last Gabbai (Warden) of the synagogue. They were comfortably off and kept their mother at home with them in her old age. They maintained the honest Jewish family life of a respectable Jewish home. He gave charity as was required. His was regarded as one of the better families in Szrensk. They were killed together with all the Szrensk people who were sent to Auschwitz.

See the essay in the section on "The Last Generation."

1. Miriam Borenshtein.

Her children
2. Feiga, 3. Tova Sarah, 4. Yehezkel Isser, 5. Rivka, 6. Mendel.

Miriam Borenshtein was the wife of Shlomo Zalman Borenshtein, who is in Israel. She suffered for years, hoping to come to Eretz Israel with the children and reunite the whole family. Mendel Borenshtein was killed as a partisan, fighting the German and Lithuanian murderers, in the Vilna district. See the essay in the section on "Szrensk Heroes."

Mendel Borenshtein was the last of Abba Kovner's group to leave the Vilna Ghetto, and fell in battle against Polish and Lithuanian White Guards. All honour to his memory.

transport to Auschwitz he ran across to the other side, and was shot and killed on the spot.

Tzirel Arbiter

1. Sarah, her daughter.

A pure, honest, suffering soul, who had a very unhappy life. A very gifted daughter died of consumption in her youth. A second daughter committed suicide in the flower of her youth. Her husband, Reb Israel Leib, died of consumption when middle-aged. After each calamity Tzirel raised her hands to God, saying, "You and your judgement are right, yet what have I done to deserve it?"

And the same fate also befell her in due course.

1. Shepsel Aks, head of the family.

2. Hannah Rasha Aks, his wife.

All his life long Reb Shepsel lived from his toil. Thanks to his talented children, his workshop was well-known in the entire Christian neighbourhood. Simply and straightforwardly he earned a good reputation, was successful, and was regarded as a well-to-do person in Szrensk.

His wife Hannah Rasha looked after the business side of the workshop. She went to Mlawa, established contact with the wholesale merchants, and brought back the wares for the workshop. A few words should be devoted to that quiet woman.

She bore all the worries and burdens which are to be found in every family. She attended to all the domestic details and was a devoted mother to her children. She could not influence the life of her sons, since that was marked out for them and once they finished Heder they went to help their father in the workshop, but she devoted all her energy and made sure that her daughters obtained an education. They studied together with all the girls of Szrensk. She

1. Isaac Meir Olshover, head of the family.

2. Taube Olshover, his wife.

The children 3. Shlomo, 4. Esther, 5. Zelda.

Isaac Meir Olshover, a brother-in-law of Perl Bonislawski and her husband Israel, was middle-aged when he met his end. He had a fine business and was quite well-off. He was fanatically pious, feared everything that was in any way new, looked after his children to make sure that they should not forsake the path of their parents, God forbid, and lived a righteous and proper life.

On 10.11.42 he was sent from the Mlawa Ghetto to Treblinka. His son Shlomo was sent to Auschwitz on 13.11.42, with the second transport.

1. Saul Altus, head of the family.

2. Tcharna, his wife.

The children 3. Genendel, 4. Esther.

He always had a smile on his lips. He smilingly fulfilled the verse "In the sweat of thy brow shalt thou eat bread." The harsh struggle for existence never put him in a bad mood. He was indeed what is called a "folkstype". His hard work did not exhaust him. And he could be claimed as a proof of the saying that "Work Sweetens Life."

1. Shlomo Anshelewitz, head of the family

2. Rivka Anshelewitz, his wife.

The children 3. Joseph, 4. Shoshana.

Shlomo Anshelewitz, the head of the family, worked hard to secure his existence. After many years of exhausting labour he saw the fruits of his toil. When he was a young man he had taken an interest in the communal organizations. At the selection of the first

ing to the saying, "Happy is the man who is content with his lot."

1. Menahem Eizenstein, head of the family.

2. Hannah Haya, nee Granat, his wife.
The children 3. Henna, 4. Fahla.

MENAHEM EIZENSTEIN

He was the son-in-law of Reb Moshe Granat, the husband of my sister. The love of Israel was ingrained in him. When he came to Szrensk on a visit as my sister's fiancé, he showed me a photo of Dr. Jacob Feitelowitz, who rediscovered the Falashas, the Jews of Abyssinia. He told me that this was a friend of his and he had tried to arrange to accompany him on his journey, because he wanted to help to develop those Jews. But Dr. Feitelowitz was against this because he was sure that he would not be able to stand the climate.

He was a voluntary communal worker because he wanted to help Jews, and helping other people was part of his very life. He was very careful not to insult anybody, respecting every individual person, being particular about human honour and self-respect. He was one of those who might be insulted but would not insult or hurt others.

He devoted many hours daily to the affairs of the community. There was about him the holiness of a pure conscience, of a man with clean hands who went his honest, assured way. He was trusted and understood by the people of Szrensk. My sister did not interfere with him or his habits. It was hard for her to be in the shop and also to look after two children. She herself was religious by nature and was also always prepared to help others. Their Sabbath was a Sabbath of Torah. On 10.11.42 they were sent from the Mlawa Ghetto to Treblinka.

His death dumbfounded all the townsfolk in Israel. Each and every one had been sure that he would soon be coming to live among us. Fate desired otherwise. The best monument we can raise for him will be one of deeds that are worthy of his own.

1. Joseph Ossman, head of the family.

2. Yetta Ossman, his wife.

The children 3. Rivka, 4. Penina, 5. Jacob Aryeh, 6. Moshe.

JOSEPH OSSMAN

A son of Reb David Ossman. When he was young, he became blind in one eye through an accident. He worked very hard to earn his daily bread. The family in America used to help him with money from time to time, and his brothers also assisted him. He maintained a strictly observant home and was always present at public prayer. By temperament he was full of faith.

He is described in the essay on "The Last Generation."

1. Yehiel David Oronov, head of the family.

2. Sheine Roza Oronov, his sister.

YEHIEL DAVID ORONOV

The son of Samuel Haim Oronov. He kept the shop left by his father and lived a quiet, calm life.

1. Akiva Eidlitz, head of the family.

2. Haya Rechel Eidlitz, his wife.

The children 3. Hinda, 4. Abraham Joseph.

They were quiet and peaceable people, who worked hard for their living and were satisfied with what befell them, living accord-

meaning. First: when was the Holy Sabbath going to arrive, so that he could sit and study some chapters of the Mishna; and second, why do the righteous suffer while the world goes well with the wicked? He was not concerned with the material aspect in asking this. For him the problem was the spiritual one: Why is it that the wicked man who does not wish to serve the Creator has so much time, while the righteous one cannot serve his Creator properly because he has no time? Yet though he had to work very hard for a living, he always found time to work for the public benefit. Wherever he could be useful, he was an active member. He belonged to the *Hevra Kadisha,* and was one of the first to help a Jew in need. In fact, he would drop his own work and dash about raising money for families in distress, whom he would always look after.

1. Jacob Aaron Ossman, head of the family.

2. Hannah (Hentche) Ossman, his wife.

The children 3. Frieda, 4. Esther, 5. Rivka, 6. David.

JACOB AARON OSSMAN

He was the last Chairman of the Kehilla, a son of Reb David Ossman and the son-in-law of Velvel Radzinowski (Malach). When young, he played an active part in the Tarbut cultural organization. Since he had a magnificent voice, he brought life and joy to every group, to the weddings of his friends, and wherever young people came together. He used to sing Jewish national songs. All the years I knew him he was sad and downcast. It seemed as though his smile and cheerfulness were forced, and a weight of trouble and care always lay on his shoulders.

He experienced all the trouble and distress which the Jews underwent in the Second World War. He survived the Mlawa Ghetto and Auschwitz (Oswiencim). We had hoped to greet him here in Israel but his heart gave way; and he died soon after his arrival in the United States.

his youth he studied in the Szrensk *Bet Hamidrash* and with his father, together with the young lads of the community. We studied at the *Bet Hamidrash* and did business together after he married.

Before his marriage he was a visionary. His vision was not money but the unity of Jewry. For he believed in the day when the love of Israel would unite all Jews, since that pure love was naturally part and parcel of the Jewish people.

There was never a speck on his clothes, as befitted a disciple of the sages. Even when he prospered he never lived a life of luxury.

In business dealings he was honest and straightforward, and was therefore popular among all who came into contact with him. He traded in timber together with partners, and was highly esteemed in Mlawa because of his friendly temperament and fine spirit. His partner Levkovitch, who was an important and well-known merchant in Mlawa, said to me once that Hirsh Mendel proved that it is possible to be straightforward even in business.

Before I left for Eretz Israel I visited him to say goodbye. He told me, "We shall meet again soon, because I am preparing to come together with my family to the destined home of the Jewish people, where the future of our nation lies".

It is reported that he had liquidated all his affairs and prepared all papers, but war broke out before he could leave.

1. Shlomo Ossman, head of the family.

---

2. Chaya Ossman, his wife.

The children 3. Gitel, 4. Hannah, 5. Bella, 6. Yitzhak, 7. Rivka, 8. Dvora, 9. Sarah

SHLOMO OSSMAN

A son of David Ossman. Before he married he used to come to the *Bet Hamidrash* and study a "Blatt Gemora." After he married he used to come to the *Bet Hamidrash* in the early morning and ask, "What's going to happen?" For him this question had a double

THE FAMILY OF THE RABBI YEHUDA SHRAGA LICHTIG

Last Rabbi of Szrensk

1. Rabbi Yehuda Shraga Lichtig, head of the family.
2. Mrs. Roza Lichtig, his wife.

THE CHILDREN

3. Eliezer, the Rabbi's oldest son, who married and went to live in Makow, where he and his wife had 6 children.
4. Zvi Menahem (Hersh Mendel) who married and went to live in Mlawa, where he and his wife had 2 children.
5. Alto, their daughter who married and lived in Mlava.
   The two surviving children are: 1) Miriam Lichtig Zeidman, married, who lives in Haifa; 2) Shlomo Noah Lichtig, married, who lives in Tel Aviv.

RABBI YEHUDA SHRAGA LICHTIG

Accounts of the last Rabbi of the community are written by:

a) Nathan Ben Menahem, his pupil, in a detailed article on Szrensk, dedicated to the family of F. Dobroszklanka.
b) I. M. Greenbaum in his essay: Yom Kippur Eve in Szrensk before the Destruction.
c) Abraham Stawisky, his pupil, in his essay: Szrensk and her Torah scholars.
d) Joseph Rimon in: The Rabbis of Szrensk.

The Rabbi of Szrensk, who was appointed Rabbi of Mlawa, served as rabbi of all the communities in the Mlawa Ghetto. On the first day of Kislev, 5703 (10. 11. 42) he was sent from the Mlawa Ghetto to Treblinka together with two thousand others.

ZVI MENAHEM LICHTIG

He married the daughter of Perlmutter, a miller in Mlawa. In

particularly by their own kin: and so that their offspring and descendants may come to know those who fell hallowing the Name of Israel and the God of Israel, and thereby come to know the rock whence they themselves are hewn.

I shall not attempt to put into words all that I felt while preparing these accounts of our near and dear souls, each of whom experienced all the sufferings of the seven Infernos.

I can only close by quoting the words of an ordinary Jew:

"The entire soil of Europe is steeped in the blood of our parents and brethren. But Poland above all was an ocean of Jewish blood. The Poles joyfully accompanied our brethren when they were taken to the death trains. Sometimes our dear martyrs were beaten by the Poles on their last road to the death camps. And they also looted their property of the murdered saints."

I hope the reader will forgive me if I add that I could not, and also did not wish to, change or improve on the descriptions and accounts of our Szrensk heroes and martyrs.

MAY THEIR SOULS BE BOUND UP IN THE BOUNDLESS LIFE

J. R. (Granat)

and martyred throughout the ages; how countless Jewish communities have been destroyed, how Jewish blood has been shed with impunity. And yet our history tells us that at all such periods some miracle happened. Some other country opened its gates to the persecuted Jews, so that they could flee and survive.

But in our own generation, during the Second World War, when our brothers and sisters were martyred in the most cruel and savage extermination campaign known even in our history, we stood stricken and helpless before the unbelievable overwhelming of our brethren, kinsfolk and acquaintances without distinction of age or sex, when old and young, men, women and children were slaughtered like cattle.

The Szrensk martyrs were forlorn and forsaken before the vast apparatus of extermination, helplessly waiting for the murderers as they went about the slaughter in the bright noontide. There was none to aid or deliver them. All hope fled from their hearts. Yet even then, as survivors tell, there were some who believed that the storm must pass and they might yet live to see their beloved.

Like all the small towns of Jewry, Szrensk embodied its own chapter in the history of Polish Jewry; a chapter of suffering and poverty, and of the supernal heroism which was common to the early and later generations alike.

Outstanding writers have devoted essays and tales to the community and its members. One generation passed on legends of its outstanding scholars and Hassidim to the next. It had a genealogy of its own, and preserved its own spiritual heritage.

THE HALLOWED MARTYRS

It was in a truly religious state of mind that I endeavoured to record each of the hallowed martyrs of our one-time home. Each of them was a full universe, himself and his family. I have tried to relate something about each one, his work, his deeds for Jewry at large in one fashion or another, so that they may not be forgotten,

men and women, from Szrensk, who responded to my appeal and participated in the writing, whether much or little. In particular I wish to thank the Szrensk Landsmanshaft in USA, especially their Chairman, Joshua Marinovitz, and the members of the Publication Committee in America: Alex Kronenblatt, Chairman, Leib Mondrel, Harry Segal, Hymie Zellen, Hayim Jacob Marinovitz, Moshe Niborsky and Abraham Kirshenbaum, who devoted themselves heart and soul to the holy task, helping to raise funds and collect material, and who were among the first to write reminiscences. I express my personal appreciation to Moshe Niborsky for the essay "Szrensk and its Institutions", of which he wrote the greater part. Mention must also be made of Joseph Mordechai Zieman, who cooperated with the others in the work and writing involved.

My deep esteem is hereby expressed to Rabbi Avida (Zlotnik) for his aid and counsel in writing and shaping the entire work; to our friends Nathan Dobroshklanka and Nahman Korn who helped by reading the proofs and by their devotion; to S. Rosenbaum, Chairman of the Szrensk Settlers' Organization in Israel, and to I. M. Greenbaum and Abraham Stavisky, members of the Publication Committee.

Mention should also be made of Reb Joseph Leib Feffer, who was one of the first to propose the publication of the volume.

I thank them one and all.

Joseph Rimon (*Granat*)

FOREWORD TO THE ALPHABETIC MEMORIAL CHAPTER

The Lamentations of Jeremaiah the Prophet, written twenty-five hundred years ago and more, have been true of all generations throughout the Exile.

Jewish history tells how our forefathers were slain, murdered

prodigies, famous Hassidim and great Rabbis.

To tell the truth, I had decided after careful and prolonged consideration to give this task up, for I did not find enough material and saw no possibility of continuing. However, chance, Fate or Providence, — whatever one wishes to call it — altered my plans. At the time I was about to withdraw I received a letter from my friend and comrade A. Kirshenbaum in America. He informed me that the late Reb Jacob Aaron of blessed memory, one of the camp survivors, had had one single prayer in his last illness. He prayed that he might live to see a "Yizkor" volume on Szrensk printed for coming generations, and related that this had also been the prayer of our brethren who had gone to the furnaces. Upon learning this, I returned to my task with renewed energy, it being my aim to write about the community as a whole and each individual in it without distinction of class or status. For the whole community were holy martyrs. I therefore took a vow to continue and complete the work, for I believed and am assured that it will serve for coming ages. This vow of mine I have fulfilled to my best ability.

I have been privileged to complete the holy task, and have fulfilled my vow of setting up a memorial for our community, and making a permanent record of our brethren, sisters and comrades who live no longer... I feel proud of our people who come from Szrensk. They are neither writers nor poets not wielders of the pen, yet in their writings a special grace and charm can be found. And I am impressed by the language and style of our comrades, their solecisms and lack of polish. For it is a living witness to their vast love of their little home town. I must in particular thank my wife Lieba for the devoted help she has given me. Apart from the simple encouragement she provided, she helped me to obtain material, copying essays and examining documents. And she has also had no small share in the aesthetic aspects of the work.

It is my wish to thank all those who have helped in bringing about the publication of this Memorial Volume; all the companions,

SPELLING OF THE NAMES

In the English section the name of our former home is spelt in the Polish fashion as "Szrensk", but is pronounced as "Shrensk". In early Rabbinical sources and elsewhere the name was written in a form corresponding to "Shrentsk," and this spelling is followed in quotations from such authorities.

PICTURES

I have collected pictures and photographs of individuals, groups and organizations. Here the eyes of the townsfolk gaze at the reader, and each individual may gaze on his family and friends once more. Let them remember the past and relive forgotten incidents. Let parents show their children the pictures of their martyred loved and dear ones.

ERRORS AND INACCURACIES

I have checked all the facts given, as far as lay in my power. If any townsman finds an inaccuracy in a date or in an identification on a picture, I hope he will forgive me, for we have checked each and every detail as far as was humanly possible. We shall be grateful for any corrections.

I am well aware that my objective has not been an easy one. Our congregation has been completely obliterated. Not a single document has been left. When the Jewish towns were destroyed, all the spiritual treasures of each and every one of them also went up in flames. The material which passed out of existence included the journals of the various societies and the Book of the *Hevra Kedisha* (Burial Society) which has always been a source of local history; together with all the documents of the congregation and the various organizations which helped to create so rich and vital a social and economic life in these little centres. It was with considerable difficulty that I succeeded in finding material regarding our centuries-old community, from which came world-renowned scholars, saints,

and authorities, makes it possible to give a more or less complete picture of Szrensk, its personalities and worthies, its communal workers, its ordinary people and its public institutions.

In dealing with the Destruction in the second part of the volume, every possible source of information was exploited. Those who were sent to the Camps and were miraculously delivered relate here what they saw with their own eyes. From them we learn the last days of the community. I have done my best to give as complete a picture as possible of this epoch of terror and horror, which enables us to accompany our martyrs from the commencement of the war to the Mlawa Ghetto, and from there to Auschwitz.

A special chapter devoted to these martyrs has been arranged in Hebrew alphabetic order. It contains details of each family, its life, livelihood and activities; in order that their memories may remain green among those who once knew them, and among their own offspring.

Here an attempt has been made to give their own words, in order that the facts may speak for themselves.

THE QUESTION OF LANGUAGES

Although I would have preferred to issue the entire volume in a single language, careful consideration and discussion with other townsfolk led me to choose both Yiddish and Hebrew; as well as one section in English to enable Szrensk townsfolk and their families in English-speaking countries to read about their kin.

REPETITIONS

Szrensk was a small town. The contributors to this volume are mostly simple everyday folk, not professional writers. They wrote because the grief they felt, and the longing to provide a memorial for their birthplace, made them wish to give coming ages some idea of the last days of a representative small Jewish town in Poland. As a result repetitions are inevitable. However, I have done my best to reduce them to a minimum.

INTRODUCTION

JOB'S TIDINGS

After the Second World War, when the rumours proved to be true and we found that Jewish Szrensk no longer existed, I felt that a sacred duty rested upon each and every individual who was born there. Each of us had to take a hand in preparing a memorial for their kin, and preserve the memories of those who lived there. We had to kindle a *Ner Tamid,* a perpetual light for our martyrs.

At a meeting of Szrensk townsfolk, held in Tel Aviv, I undertook the onerous task of preparing a *Yizkor* Volume to perpetuate their memories.

The volume is divided into two sections. The first deals with the history of Szrensk until the outbreak of the Second World War on 1.9.1939. The second gives an account of the destruction of the community as a whole, and of the individual members.

HOW THE MATERIAL WAS OBTAINED

To begin with, I communicated with townsfolk living in Israel and abroad. I searched through Rabbinical and Hassidic literature and visited a number of libraries. Extensive correspondence followed with various countries, particularly U.S.A., likewise study of introductions to books written by former Szrensk rabbis as well as material in encyclopaedias and lexicons. I found that a considerable amount was recorded about this in itself tiny spot; which, however, was not a mere geographical concept for the Szrensk townsfolk, but the city and Mother in Israel where they were born and grew up. Elderly one-time residents living in Israel or abroad provided reminiscences. I selected what seemed to be the most reliable narratives, together with essays and articles by people from the town. All this, with the material collected from the writings of outstanding authors

A MEMORIAL LIST OF INHABITANTS OF SZRENSK WHO WERE MARTYRED BY THE NAZIS MAY THE LORD AVENGE THEM

These I remember, weeping from the very soul:

The folk and families of the Szrensk Congregation who were slain in the Destruction of Jewry, may the Lord avenge them and may their souls be bound in the Boundless Life of the Jewish People.

We shall keep faith with them and their way of life, and with the desires of those beloved and precious ones who were murdered and are no longer with us.

Here we try to portray the pulsing hearts of the kinsfolk of those martyrs, who now lament their dead. We give their own words about their loved ones.

Because of the Synagogue which was destroyed to its very foundations, because of the house of study that was burned to the ground, because of the Torah Scrolls and the volumes of the Talmud which were set on fire, and because of our martyred ones who were done to death, let us now recite the Kaddish:

THE JEWISH COMMUNITY
OF
SZRENSK AND THE VICINITY

A MEMORIAL VOLUME

Editor: J. RIMON (Granat)

English: I. M. LASK

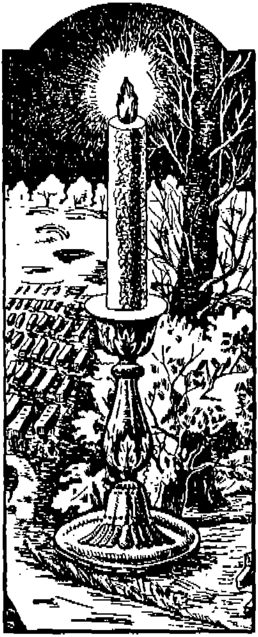

And the Lord said unto Moses: Write this as a memorial in a book.

EXODUS, XVII, 14.

JERUSALEM 1960.